18 OCAK 2009

427 STREET, Tony. Avicenna and Ṭūsī on the contradiction and conversion of the absolute. *History and Philosopy of Logic*. 21 i (2000) pp.45-56.

MADDE/YAYIM ARDINAN
SONRA GELEN DEMİRBAŞ

07 HAZ 2009

350 RASHED, Roshdi. Combinatoire et métaphysique: Ibn Sīnā, al-Ṭūsī et al-Ḥalabī. *L'histoire des sciences arabes: interaction scientifique des cultures. Recherches présentées dans le cadre du colloque arabo-européen* ... Réunies et trad. Nicolas Farès, Mona Ghanem et Nazih al-Merhebi. Beirut: UNESCO / ALECSO / Société Libanaise d'Histoire des Sciences Arabes, 2007, pp.4-19. [Mathematics.]

289 SPALLINO, Patrizia. La corrispondenza tra al-Qūnawī e aṭ-Ṭūsī: la questione sulla comprensione della realtà delle cose. *Phoenix in Domo Foscari: the Online Journal of Oriental Studies*, 1 (2008) pp.347-367.

07 HAZ 2009

379 WIEDEMANN, E[ilhard]. Ueber die Reflexion und Umbiegung des Lichtes von Nasîr al Dîn al Tusî. *Optics: texts and studies, III.* Collected and reprinted by Fuat Sezgin, in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Farid Benfeghoul. Frankfurt am Main: Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001, (Natural Sciences in Islam, 34), pp.120-126. [Originally published in *Jahrbuch der Photographie und Reproduktionstechnik* (Hàlle), 21 (1907), pp.38-44.]

366 WIEDEMANN, Eilhard. Beiträge zur Geschichte der Naturwissenschaften. XXXIII. Über optische Täuschungen nach *Faḫr al Dîn al Râzî* und *Nasîr al Dîn al Ṭûsî*. *Optics: texts and studies, III.* Collected and reprinted by Fuat Sezgin, in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Farid Benfeghoul. Frankfurt am Main: Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001, (Natural Sciences in Islam, 34), pp.134-147. [Originally published in *Sitzungberichte der Physikalisch-medizinischen Sozietät in Erlangen* 45/1913 (1914), pp.154-167.]

07 HAZ 2009

377 WIEDEMANN, Eilhard. Ueber die Entstehung der Farben nach Nasîr al Dîn al Tûsî. *Optics: texts and studies, III.* Collected and reprinted by Fuat Sezgin, in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Farid Benfeghoul. Frankfurt am Main: Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001, (Natural Sciences in Islam, 34), pp.128-133. [Originally published in *Jahrbuch der Photographie und Reproduktionstechnik* (Halle), 22 (1908), pp.86-91.]

191098 Tusi Nasirüddin

1 12542779

A°SAM(°Abd al-Amīr al-). الاعسم (عبدالامير) .
نصير الدين الطوسي : موسس المنهج الفلسفي في علم الكلام الاسلامي / ... عبدالامير الاعسم ؛ ...
Nasir ad-Din at-Tusi:fondateur de la méthode philosophique dans la théologie musulmane / par Abdul Amir al-A°sam,... - بيروت: الطبعة الاولى - . منشورات عويدات، 1975 .
213-[3]p.:portr.à la couv.- ; 17cm. [16° R.23508
"Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī:mu'assis al-manhaǧ al-fal-

.../...

2 12542079

A°SAM(°Abd al-Amīr al-). الاعسم (عبدالامير) .
نصير الدين ... [16° R.23508
safī fī °ilm al-kalām al-islāmī". - La couv.porte :"Zidnī°ilman". - Acq.78-9865. - Br.

15 MAYIS 1995

4

A°SAM (°Abd al-Amīr al-) الأعسم (عبد الأمير)
الدكتور عبد الأمير الأعسم ... الفيلسوف نصير الدين الطوسي. مؤسس المنهج الفلسفي في علم الكلام الاسلامي.
- Bagdad, Dār al-Andalus, 1980.- 2-8, 205 p.
[ARA III 6381]
(al-Faylasūf Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī ...) 214-212-H Shi'ite
-mathematique
-921 philosophes
A.172665

Edited By. Richard G. Hovannisian, Ethics in Islam,
California 1985, pp. 85-102.

Türkiye Diyanet Vakfı
Kütüphanesi
İslâm Araştırmaları Merkezi
İSAM D.N: 240757

(131098) Tusi, Nasir-ad-Din
25 Temmuz 2016
MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

NAṢĪR AD-DĪN ṬŪSĪ'S ETHICS BETWEEN PHILOSOPHY, SHIʿISM, AND SUFISM

WILFERD MADELUNG
Oxford University

Naṣīr ad-Dīn Ṭūsī completed his *Nasirean Ethics* (*Akhlāq-e Nāṣerī*), the most highly esteemed book on ethics in Persian, around the year 633/1235 while in the service of the Ismāʿīlī governor of Qohestān, the Muḥtasham Naṣīr ad-Dīn ʿAbd ar-Raḥīm b. Abī Manṣūr. He named the work after his learned patron, who had commissioned him to write it, and opened it with a dedication to him in the flowery style of the time in which he also invoked the blessings of the contemporary Ismāʿīlī imam, ʿAlāʾ ad-Dīn Muḥammad.[1] Two decades later Ṭūsī parted company with the Ismāʿīlīs, whose power was broken by the Mongol conquest and the surrender of ʿAlāʾ ad-Dīn's son and successor, Khūrshāh, in 654/1256. He then replaced the laudatory dedication of the book with a new preamble containing a Sunni formula of benediction for the Prophet Muḥammad, his Family, and his Companions. Ṭūsī went on to explain that his stay with the Ismāʿīlīs in Qohestān had been involuntary and that his eulogy of their leaders was motivated by the necessity of self-preservation. The book itself, however, dealt with one of the disciplines of philosophy and as such was unrelated to any religious school or community. Students of different creeds had therefore eagerly perused it, so that numerous manuscripts of it were circulated among men. Thus he felt obliged to replace the original dedication and to publish the truth of the matter in the hope that future copyists would spread the book in its new form.[2]

The *Nasirean Ethics* clearly belongs, as suggested by Ṭūsī here, to the tradition of Islamic philosophy rooted in Greek and Hellenistic thought. Ṭūsī himself summarily acknowledged some of his main sources. His patron, the Muḥtasham, had initially proposed that Ṭūsī translate Miskawayh's well-known ethical compendium *Tahdhīb al-akhlāq* from the Arabic into

[1] Jalāl ad-Dīn Homāʾi, *Moqaddama-ye qadīm-e Akhlāq-e Nāṣerī* (Tehran, 1335/1958), pp. 9–15.

[2] *Akhlāq-e Nāṣerī*, ed. M. Mīnovī and ʿA. Ḥaidarī (Tehran, 1356/1979), pp. 33–35.

20 Temmuz 2016
Tusi Nasiruddin (191098)
MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

Ḥākim al-Ǧišumī.[480] Auch Šahrastānī hat offenbar nur wenig eingewirkt.[481] Baġdādī war ihm zu fanatisch. Aš'arīs *Maqālāt* hat er vermutlich nie zu Gesicht bekommen. Ka'bī ergänzte er aus Mubarrad[482] und dem Šarīf al-Murtaḍā.[483] Vor allem aber verfügte er über reichliches Material zu den späteren mu'tazilitischen und aš'aritischen *maqālāt*. Hier ist die Quelle noch zu entdecken; vielleicht hat sein Vater ihn schon auf diesem Gebiet unterrichtet.

So unentbehrlich das Buch bis auf Weiteres ist, so sehr wird man bei der Benutzung Vorsicht walten lassen müssen. Das benutzte tunesische *aṣl* ist offenbar nicht viel wert; über sein Alter erfahren wir nichts. Wie immer sind vor allem die Eigennamen entstellt, und der Herausgeber ist zu wenig mit dem Gebiet vertraut, um Abhilfe schaffen zu können. Allerdings steht es auch um seine Allgemeinbildung nicht zum besten; weder der Dichter Ru'ba wird erkannt (S. 304, 5) noch der Ort Faḫḫ bei Mekka, wo einer der alidischen Prätendenten zu Tode kam (S. 382, ult.). Die Verse des Zurāra b. A'yan S. 411, 7 ff. hätten sich nach dem *Muḥaṣṣal* verbessern lassen (s. u. Anm. 484), so wie auch die Nisbe des Begründers der Kāmilīya (vgl. S. 333, 1 mit o. S. 1066, Anm. 427). S. 88, 1 ist *Dāwūd al-Ǧawāribī* zu Unrecht in *Dāwūd al-Ḥawārī* verbessert. S. 265, 2 lies *mustaǧībīhi* statt *mustaḥsinīhi* (vgl. TG III 109; die Quelle sind die *Amālī* des Murtaḍā). S. 351, 2 lies *zakawāt* statt *ḏakawāt* (wohl ein Druckfehler). S. 367, ult. lies *Rizāmīya* statt *R.dāmīya* usw.

2.7 Ṭūsī und andere Nachfolger ar-Rāzīs

Als Naṣīraddīn Ṭūsī den *Muḥaṣṣal* kommentierte, hatten die Mongolen die Burg auf dem Alamūt längst erobert und den nizāritischen Imam ermordet. Die Zeit, in der er den Ismā'īliten zuarbeitete, hatte er hinter sich gelassen; er lieh seine Feder jetzt den Zwölfern. Ähnlich wie Rāzī nahm auch er die Konfessionsgrenzen weniger ernst als den philosophischen und wissenschaftlichen Überbau. Aber er hatte gelernt, seine Zunge zu hüten; bei Rāzīs Attacke gegen die šī'itische Generallinie hält er sich zurück. Nur wenn dieser ganz zum Schluß den Šī'iten auch noch die Lehre vom *badā'* und von der *taqīya* in die Schuhe schiebt,[484] erhebt

480 Zitiert 374, 1 (hier mit einem *K. al-Ārā' wad-diyānāt*; s. o. S. 1069, Anm. 442) und 376, 3.

481 Zitiert 43, 3 ff. mit der dritten Vorrede zu den *Milal*; fortgeführt auf S. 47 ff.

482 Vgl. S. 202, 2 ff. mit Mubarrad, *Kāmil* 891, apu. ff. (dazu TG II 269).

483 S. 199, 6 ff. nach dessen *K. al-Ġurar*; S. 216, 6 ff. nach dessen *Amālī* (nicht genannt; vgl. aber TG V 400, Text XXI 76).

484 *Muḥaṣṣal* 182, 19 ff. = 421, 10 ff. unter Berufung auf den Zaiditen Sulaimān b. Ǧarīr, also nach einer häresiographischen Quelle (vgl. etwa Naubaḫtī 55, 14 ff.).

Josef van Ess, Der Eine und das Andere : Beobachtungen an islamischen haeresiographischen Texten, band II, Berlin: Walter de Gruyter, 2010. İSAM DN. 239761.
1075-1076

DOĞU'DAN BATI'YA DÜŞÜNCENİN SERÜVENİ

FELSEFE, AHLÂK VE KELÂMIN SENTEZİ

20 Temmuz 2016

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

6. Cilt

Türkiye Diyanet Vakfı
İslam Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi
Dem. No: 242385
Tas. No: 109 DOĞ. B

Proje Editörü

PROF. DR. BAYRAM ALİ ÇETİNKAYA

6. Cilt Editörü

Prof. Dr. İsmail ÇALIŞKAN

İnsan

İstanbul 2015

Tusi, Nasiruddin (191098)

NASÎRUDDÎN TÛSÎ

Murat Demirkol*

HAYATI VE ESERLERİ

Ebû Ca'fer Nasîruddîn Muhammed b. Muhammed b. el-Hasen et-Tûsî, 11 Cemaziyelevvel 1201'de Tus'ta doğdu. Ailesi aslen Cehrud Save'den olup sonradan Tus'a yerleşmiştir. Ca'fer adlı bir oğlu olmadığı halde, "Ebû Ca'fer" künyesi ile anılması; onun büyük İmamiyye âlimi Ebû Ca'fer et-Tûsî (ö. 1067) ile karıştırılmasından ileri gelmiş olabilir. En çok kullanılan lakabı Hâce Nasîruddîn'dir.

İlk eğitimini babasından alan Tûsî, ilk gençlik yıllarında dönemin ilim merkezlerine yolculuk yaptı. Nişabur'da Muînüddîn Sâlim b. Bedrân el-Mâzinî el-Mısrî'den fıkıh, Feridüddîn Dâmâd diye bilinen Ebû Muhammed Hasan b. Muhammed Ferîmûdî'den felsefe dersleri aldı. Feridüddîn Dâmâd'dan İbn Sînâ'nın eserlerini ve özellikle *el-İşârât ve't-Tenbîhât*'ı okudu. Aklî ilimlerdeki hocalar silsilesi; Ferîdüddîn Dâmâd, Ebû Ali Sadreddîn Muhammed b. Hârisân es-Serahsî, Efdalüddîn Gîlânî, Ebû'l-Abbas Fazl b. Muhammed Lûkerî, Behmenyar b. Merzûbân el-Âzerbaycânî ve İbn Sînâ; naklî ilimlerdeki hocalar silsilesi ise; babası Muhammed b. Hasan, Fazlullah b. Ali b. Abdullah el-Hasenî el-Râvendî, Ebû Ca'fer et-Tûsî, Şerîf el-Murtazâ şeklinde sıralanır. Tûsî'nin başka hocaları da vardır.[1]

* Doç. Dr., Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Felsefe Din Bilimleri ABD (İslam Felsefesi).

1. Müderris Rızavî, *Ahval ve Asar-i Hâce Nasiruddin Tûsî*, Tahran, hş. 1334, s. 167-169.

811 - 846

21 Temmuz 2016

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

(131058)
Tusi Nasiruddin

Rushd and Ibn Sina were thought of as great and original scholars despite being infidels, and their ideas were eagerly followed in the medieval West. The results, as in Islam itself, were mixed (i.e., it was sometimes positive and sometimes controversial), but the end result of this cross-pollinization was considerable philosophical enrichment for both sides.

Further Reading

Butterworth, C. E. and Kessel, B. A. (eds), *The Introduction of Arabic Philosophy into Europe*, Leiden: Brill, 1994.

VERITY HUGHES

TUSI, Nasir al-Din (597–672/1201–74)

Abu Ja'far Muhammad ibn Muhummad ibn al-Hasan Nasir al-Din Tusi was a prominent Shi'ite philosopher and scientist. His family was from Kashan, but he was born in Rayy in 597/1201 and died in 672/1274 in Kazimayn near Baghdad. Even though Tusi is primarily known as a philosopher, he contributed to such fields as *kalam*, mathematics, astronomy, ethics, and Sufism.

Tusi's first teacher was his father, a prominent jurist in the Twelve Imam school of Shi'ism, with whom he may have studied logic, jurisprudence, and natural philosophy. Tusi studied metaphysics with his uncle and different branches of mathematics in Rayy. Having mastered the sciences available to him in the city, he left for Nishapur which was at the time a great center of learning where the legacy of philosophers and mathematicians such as Omar KHAYYAM was still present. In Nishapur, Tusi studied metaphysics and Peripatetic philosophy with Farid al-Din Damad, who was a student of IBN SINA through four intermediaries, medicine with Qutb al-Din Misri, himself a distinguished student of Fakhr al-Din RAZI, and finally, mathematics with Kamal al-Din Yunus.

Sometime before 1232, Tusi accepted the invitation of Nasir al-Din Muhtashim, the Isma'ili ruler, and moved to Quhistan and other fortresses of the Isma'ilis where he lived from 1227 to 1256. Tusi's relationship with the Isma'ilis is subject to debate. There are those who argued that Tusi genuinely converted to Isma'ilism, while others saw his conversion as a move to enjoy the protection of the Isma'ilis in a turbulent time. Tusi's life coincided with the Mongol invasion of Persia and the death and destruction which occurred especially in the province of Khurasan, where he resided. The only islands of peace were the strongholds of Isma'ilis, where Tusi would have been safe. There are also those who argued that his collaboration with the Isma'ilis was forced, as was his stay at Alamut. In either case, it was the security and respect he enjoyed during these years that provided him with the opportunity to compose a great number of works.

In 1256, Hulagu, the Mongol emperor known for his interest in astronomy, sacked the Isma'ili establishment in Khurasan and welcomed Tusi to his court. Tusi remained the scientific advisor and court astronomer to Hulagu and accompanied him in his conquest of Baghdad in 1258. A year later, under the patronage of Hulagu, Tusi began the construction of a major astronomical observatory at Marghah, which was completed in 1272. Much of the Ilkhani astronomical tables and scientific calculations were the result of al-Tusi's research and that of the circle of scientists who had gathered around him.

While in Baghdad, in 1274 Tusi fell ill and died. He is buried near the tomb of the seventh Shi'ite imam, Musa Kazim.

To date, nearly one hundred and fifty works of Tusi are known to have survived, of which twenty-five are in Persian and the rest in Arabic as well as one that is partially in Turkish. On logic, Tusi wrote five

The Biographical Encyclopedia of Islamic Philosophy, edit. Oliver Leaman, London: Bloomsbury Academic, 2015. İSAM DN. 240682.

Temmuz - Aralık 2015 Yıl 21 Sayı 76 Fiyatı 40 TL. ISSN 1300-4174

Bu dergi Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi tarafından yayınlanmaktadır.

Büyük Azerbaycan Bilgini Nasreddin Tûsî

(131038)
Tusi, Nasreddin

Ağababa Rzayev*

20 Subat 2016
MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

Şubat 2001 tarihinde Azerbaycan'ın dahi bilgini Nasrettin Tusi'nin 800. yıl dönümü oldu. UNESCO'nun kararı ve desteğiyle bu yıl Tusi yılı ilan edilmiş ve dolayısıyla yeryüzünde tüm insanlar bu jubileyi özen ve liyakatle kutlamaya hazırlanıyor.

Astronomi, matematik, mineraloji, felsefe, hukuk, edebiyat, müzik, ilahiyat ilimlerininin en önde gelen ve kudretli araştırmacı ve yaratıcılarından biri olmuş N. Tusi aynı zamanda Azerbaycan'ın Marağa şehrinde kurduğu dünyaca ünlü rasathaneyi dev bilim merkezine çeviren bilgin, yetenekli bir düzenleyici gibi de herkesce bilinmektedir.

Nasrettin Tusi 17 Şubat 1201 tarihinde şimdiki Horasan Vilayeti'nin Tus şehrinde doğmuştur. Babası ünlü hukukcu ve ilahiyatcı idi. Gençlik yıllarını Tus şehrinde geçirmiş N. Tusi ilk tahsilini babasının denetimi altında görmüştü. N. Tusi çocukluk ve gençlik yıllarını hatırlayarak şunları yazıyordu: "Ben İslam ilahiyatçıları ve şeriat kurallarını yerine getiren kişiler sırasında eğitilmişim. Benim yakın dost ve akrabalarım, bilim dünyasında ünlü ve seçkin kişilerdi. Önceleri bu insanların önderliği ve desteği ile eğitildiğim ve İslamın hakikiliğini ruhen duyduğum için, İslam dininden başka diğer bir dinin de mevcut olabileceğini hiç aklımdan geçiremezdim. Babam müdrik adamdı. O, kendi amcası, Dai ed-Duat'ın halefi Tacettin Şehristani'nin yanında tahsil görmüştü. Babam şeriatın önemini abartmaktan hoşlanmazdı. Buna göre de bana anlatıyordu ki, çeşitli bilim alanlarına ait bilgilere sahip olmak için bizim ilahiyatçıların eğitimlerinin yanısıra diğer dinleri temsil eden bilginlerin teorilerini de benimsemek gerekiyor".

Sonraki dönemde Nasrettin Tusi çeşitli bilim dallarına ait bilgilerini mükemmelleştirmekle uğraşmıştı. Ayrı-ayrı dönemlerde ilmin türlü dallarında kendisinin öğretmenleri de ayrı-ayrı kişiler olmuştu: tıp ve felsefe alanında -Kutbettin Misri; müslüman hukuku üzerine -Şeyh Mevnettin; siyaset üzerine -Feridettin Damat; matematik, astronomi, trigonometri ve müzik alanında -Kamalettin Abdül Fettah Musa Mosuli; edebiyat ve edebi tenkit alanında - Ebu es-Saadet; ilahiyat üzerine -Şeyh Burhanettin ve Nasrettin Ebu Talip Abdullah ve diğerleri. N. Tusi'nin sonraki hayatı İsmaililer devleti ve bu devletin başkenti Kuhistan'la ilgili olmuştu. Kuhistan'a göçüp yerleştiği sırada, ilmin genel dalları üzerine mükemmel bilgiler edinmiş N. Tusi, esas felsefi cereyanlar üzerine yeteri kadar tassavvur sahibi idi.

Bilindiği üzere, İsmaililer İslam dininin ifrat şia tarikatçileri olmuşlardı. O zamanlar koyu tarikatçı olmayan N. Tusi'yı İsmaililer devletine yüztutmaya zorlayan sebepler nelerdi? Bunun üzerine çeşitli mülahaza ve varsayımlar mevcuttur. Kanımızca, N. Tusi'nin İsmaililer devletine göçetmesinin ana nedeni, kendisinin asıl gerçeği araması olmuştu. Tusi özgeçmişinde yazıyordu ki, "saleflerinin görüşlerini ahkam olarak kabul etmemiş, kendilerinin fikirlerini taklit etmeksizin, gerçeği bağımsız olarak kavramaya yeltenmişti". O defalarca derdi ki, asıl hakikat, yalnız öğrenme sürecinde yüze çıkıyor ve "bilginlerin şim-

(*) *Prof. Dr., Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Sosyal-Siyasi ve Enformasyon Enstitüsü Direktörü / Azerbaycan.*

180-190

Anar 6.

10 EYLÜL 2008

260 ṬŪSĪ, Naṣīr al-Dīn. *Paradise of submission: a medieval treatise on Ismaili thought. A new Persian edition and English translation of Ṭūsī's Rawḍa-yi taslīm* by S.J.Badakhchani; with an introduction by Hermann Landolt and philosophical commentary by Christian Jambet. London: Tauris, in association with Institute of Ismaili Studies, 2005 (Ismaili Texts and Translations Series, 5). 287+220pp. [Persian text with English translation.]

Tusi Nasiruddin

0350 Al-Nağafī, Maḥmūd al-Marʿašī
Fihrist dist nūšatah hāy Āṯār ḫawāğa Naṣīr al-Dīn Muḥammad Ṭūsī / Sayyid Maḥmūd Marʿašī Nağafī. - Ṭ. 1. - Qumm : Kitābat Bazraq Āyāt Allāh al-ʿUḍmà Marʿašī Nağafī : Kanğīna-hu Ğihānī Maḫṭūṭāṭ Islāmī, 2005.
- 202 p. : il. ; 24 cm
Textos en farsi. - "1424 h."--V. port. - "1383 š."--V. port.
ISBN 964-8179-33-6
1. Al-Ṭūsī, Naṣīr al-Dīn - Estudios y conferencias 2. Manuscritos - Irán - Catálogos 3. Astrología - Obras anteriores a 1800 - Manuscritos I. Titulo.
133.52(=411.21)(02)"10"
ICMA 4-59149 R. 66025

Tusi Nasiruddin

07 TEM 2008

Anar Gafforov

05 EYLÜL 2008

یوسفی‌راد، مرتضی

۵۵۰۹- «جایگاه سیاست در آثار خواجه نصیرالدین طوسی»، علوم سیاسی، پیاپی ۲۵، ص ۲۳۱-۲۴۶، فارسی، کتابنامه: ۲۴۶.

کد پارسا: A۹۰۴۴۷

Tusi Nasiruddin

حکومت ـ مبانی حکومت؛ طوسی، خواجه نصیرالدین ـ اندیشه‌های خواجه نصیر طوسی ـ اندیشه‌های سیاسی اجتماعی خواجه نصیر طوسی(شخصیت‌شناسی)

معرفی آن دسته از تألیفات و آراء **خواجه نصیرالدین طوسی** است که دیدگاه‌های او را در مورد نظام سیاسی اسلام، فلسفه سیاست و جایگاه **سیاست** نشان می‌دهد. معرفی کتاب 'اخلاق ناصری' و بیان ارتباط اخلاق و سیاست و اجتماع، مباحث مربوط به سیاست مدن و تدبیر منزل، معرفی رساله نصحیت‌نامه و سفارش‌های خواجه به هلاکو خان مغول، مباحث خواجه درباره امامت و آیین کشورداری و معرفی چند مقاله و رساله دیگر از وی در موضوعات پراکنده سیاسی و اعتقادی از مباحث اصلی این مقاله به شمار می‌آید.

انوار، سید عبدالله(۱۳۰۳-)

۷۴۷۲- «جهت در قضایا از نظر خواجه نصیرالدین طوسی»، فرهنگ، پیاپی ۴۴ و ۴۵، ص ۱۱۷-۱۴۳، فارسی، نمودار: ۱۲۴-۱۲۵ و ۱۳۰ و ۱۳۲.

Tusi Nasiruddin

کد پارسا: A۶۵۷۵۰

جهت در قضایا؛ اندیشه‌های منطقی خواجه نصیر طوسی(شخصیت‌شناسی)

24 EYLÜL 2008

Anar

05 EYLÜL 2008

امین، سیدحسن(۱۳۲۷-)

Tusi Nasiruddin

۴۷۲۹- «خواجه نصیرالدین طوسی و نقش او در گسترش تشیع و حفظ آثار اسلامی»، ترجمه مهدی زندیه، فصلنامه تخصصی شیعه شناسی، پیاپی ۵، ص ۶۷-۸۵.

فارسی، کتابنامه: ۸۳-۸۵.

کد پارسا: A۸۷۴۷۷

عنوان متن ترجمه شده:

الاسماعیلیون والمغول ونصیرالدین الطوسی

مترجم مقاله علاوه بر ترجمه به تلخیص و تحقیق آن نیز همت گماشته است.

خدمات خواجه نصیرالدین طوسی

۸۴۰۰- مقایسه آراء خواجه طوسی و فخررازی در مسئله توحید ذات و صفات، مقطع کارشناسی ارشد، دانشگاه: آزاد اسلامی واحد تهران، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، ۱۴۲ص، فارسی، استاد راهنما: موسی ملایری؛ استاد مشاور: قاسمعلی کوچنانی، تاریخ دفاع: ۱۳۸۲.

A. Gafforov

Fahreddin er-Razi

کد پارسا: P۲۱۸۳۸

Tusi Nasiruddin

عینیت صفات با ذات؛ کلامی(شخصیت‌شناسی)؛ اندیشه‌های کلامی خواجه نصیر طوسی(شخصیت‌شناسی)

نویسنده به آراء اصلی **فخر رازی** در باب اثبات خدا، از جمله عدم عینیت وجود و ماهیت در واجب و به تبع آن عدم عینیت ذات و صفات او و نیز مخالفت **خواجه نصیرالدین طوسی** با وی در این مسائل که منجر به اختلافات دیگر این دو شده، پرداخته است. وی با ذکر دلایل فلاسفه و متکلمین در باب توحید الهی و اینکه نکته مهم در براهین فلاسفه آن است که اگر واجب بیش از یکی باشد هر یک از واجب‌های فرضی مرکب از ما به الامتیاز و ما به الاشتراک می‌شوند و مرکب به اجزای خود نیازمند است و این امر با بی نیازی مطلق واجب منافات دارد، دیدگاه فخر رازی را دلیل عمده ایرادات وی بر فلاسفه می‌داند. برهان ابن سینا در توحید، اعتراضات فخر رازی بر سخن شیخ الرئیس، سر سلب ماهیت از واجب از دیدگاه حکمت متعالیه، و برهان تمانع از دیگر موضوعات مطرح در این تحقیق است.

24 EYLÜL 2008

22 EYLÜL 2008 Anar Gafforov

خراسانی، رضا

۵۹۴۷- «پیوند اخلاق و سیاست در اندیشه خواجه نصیرالدین طوسی»، علوم سیاسی، پیاپی ۲۳، ص ۷۳-۸۸، فارسی، کتابنامه: ۸۷-۸۸.

Tusi Nasiruddin

کد پارسا: A۷۷۷۰۳

اخلاق سیاسی؛ اندیشه‌های سیاسی اجتماعی خواجه نصیر طوسی(شخصیت‌شناسی)

تحلیلی درباره نظرگاه **خواجه نصیرالدین طوسی** در زمینه تقدم **اخلاق بر سیاست** است. به نظر نویسنده با تأمل در آثار خواجه طوسی می‌توان گفت که وی در خصوص رابطه اخلاق و سیاست، مشربی ارسطویی داشته است و اخلاق را که عمل سیاسی نیز جزئی از آن است ناشی از عادت و قابل تغییر و انعطاف‌پذیر تلقی می‌کند. بر این اساس، به عقیده او عمل سیاسی به مثابه فعل اخلاقی است و نظام سیاسی اسلام کارویژه‌ای جز تأمین و توسعه فضیلت در جامعه ندارد. به همین منظور ارتباط معناداری بین این دو مقوله برقرار است و اخلاق به عنوان مقدمه ورود به عرصه سیاست ضروری است و در نتیجه نظریه تقدم اخلاق بر سیاست تکوین می‌یابد.

Edited By. Richard G. Hovannisian, Ethics in Islam,
California 1985, pp. 85-102.

Türkiye Diyanet Vakfı
Kütüphanesi
İslâm Araştırmaları Merkezi
İSAM D.N: 240757

(131098) Tusi, Nasir-ad-Din
25 Temmuz 2016
MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

NAṢĪR AD-DĪN ṬŪSĪ'S ETHICS BETWEEN PHILOSOPHY, SHIʿISM, AND SUFISM

WILFERD MADELUNG
Oxford University

Naṣīr ad-Dīn Ṭūsī completed his *Nasirean Ethics* (*Akhlāq-e Nāṣerī*), the most highly esteemed book on ethics in Persian, around the year 633/1235 while in the service of the Ismāʿīlī governor of Qohestān, the Muḥtasham Naṣīr ad-Dīn ʿAbd ar-Raḥīm b. Abī Manṣūr. He named the work after his learned patron, who had commissioned him to write it, and opened it with a dedication to him in the flowery style of the time in which he also invoked the blessings of the contemporary Ismāʿīlī imam, ʿAlāʾ ad-Dīn Muḥammad.[1] Two decades later Ṭūsī parted company with the Ismāʿīlīs, whose power was broken by the Mongol conquest and the surrender of ʿAlāʾ ad-Dīn's son and successor, Khūrshāh, in 654/1256. He then replaced the laudatory dedication of the book with a new preamble containing a Sunni formula of benediction for the Prophet Muḥammad, his Family, and his Companions. Ṭūsī went on to explain that his stay with the Ismāʿīlīs in Qohestān had been involuntary and that his eulogy of their leaders was motivated by the necessity of self-preservation. The book itself, however, dealt with one of the disciplines of philosophy and as such was unrelated to any religious school or community. Students of different creeds had therefore eagerly perused it, so that numerous manuscripts of it were circulated among men. Thus he felt obliged to replace the original dedication and to publish the truth of the matter in the hope that future copyists would spread the book in its new form.[2]

The *Nasirean Ethics* clearly belongs, as suggested by Ṭūsī here, to the tradition of Islamic philosophy rooted in Greek and Hellenistic thought. Ṭūsī himself summarily acknowledged some of his main sources. His patron, the Muḥtasham, had initially proposed that Ṭūsī translate Miskawayh's well-known ethical compendium *Tahdhīb al-akhlāq* from the Arabic into

[1] Jalāl ad-Dīn Homāʾi, *Moqaddama-ye qadīm-e Akhlāq-e Nāṣerī* (Tehran, 1335/1958), pp. 9–15.

[2] *Akhlāq-e Nāṣerī*, ed. M. Mīnovī and ʿA. Ḥaidarī (Tehran, 1356/1979), pp. 33–35.

20 Temmuz 2016
Tusi Nasiruddin (191098)
MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

Ḥākim al-Ǧišumī.[480] Auch Šahrastānī hat offenbar nur wenig eingewirkt.[481] Baġdādī war ihm zu fanatisch. Aš'arīs *Maqālāt* hat er vermutlich nie zu Gesicht bekommen. Ka'bī ergänzte er aus Mubarrad[482] und dem Šarīf al-Murtaḍā.[483] Vor allem aber verfügte er über reichliches Material zu den späteren mu'tazilitischen und aš'aritischen *maqālāt*. Hier ist die Quelle noch zu entdecken; vielleicht hat sein Vater ihn schon auf diesem Gebiet unterrichtet.

So unentbehrlich das Buch bis auf Weiteres ist, so sehr wird man bei der Benutzung Vorsicht walten lassen müssen. Das benutzte tunesische *aṣl* ist offenbar nicht viel wert; über sein Alter erfahren wir nichts. Wie immer sind vor allem die Eigennamen entstellt, und der Herausgeber ist zu wenig mit dem Gebiet vertraut, um Abhilfe schaffen zu können. Allerdings steht es auch um seine Allgemeinbildung nicht zum besten; weder der Dichter Ru'ba wird erkannt (S. 304, 5) noch der Ort Faḫḫ bei Mekka, wo einer der alidischen Prätendenten zu Tode kam (S. 382, ult.). Die Verse des Zurāra b. A'yan S. 411, 7 ff. hätten sich nach dem *Muḥaṣṣal* verbessern lassen (s. u. Anm. 484), so wie auch die Nisbe des Begründers der Kāmilīya (vgl. S. 333, 1 mit o. S. 1066, Anm. 427). S. 88, 1 ist *Dāwūd al-Ǧawāribī* zu Unrecht in *Dāwūd al-Ḥawārī* verbessert. S. 265, 2 lies *mustaǧībīhi* statt *mustaḥsinīhi* (vgl. TG III 109; die Quelle sind die *Amālī* des Murtaḍā). S. 351, 2 lies *zakawāt* statt *ḏakawāt* (wohl ein Druckfehler). S. 367, ult. lies *Rizāmīya* statt *R.dāmīya* usw.

2.7 Ṭūsī und andere Nachfolger ar-Rāzīs

Als Naṣīraddīn Ṭūsī den *Muḥaṣṣal* kommentierte, hatten die Mongolen die Burg auf dem Alamūt längst erobert und den nizāritischen Imam ermordet. Die Zeit, in der er den Ismā'īliten zuarbeitete, hatte er hinter sich gelassen; er lieh seine Feder jetzt den Zwölfern. Ähnlich wie Rāzī nahm auch er die Konfessionsgrenzen weniger ernst als den philosophischen und wissenschaftlichen Überbau. Aber er hatte gelernt, seine Zunge zu hüten; bei Rāzīs Attacke gegen die šī'itische Generallinie hält er sich zurück. Nur wenn dieser ganz zum Schluß den Šī'iten auch noch die Lehre vom *badā'* und von der *taqīya* in die Schuhe schiebt,[484] erhebt

480 Zitiert 374, 1 (hier mit einem *K. al-Ārā' wad-diyānāt*; s. o. S. 1069, Anm. 442) und 376, 3.

481 Zitiert 43, 3 ff. mit der dritten Vorrede zu den *Milal*; fortgeführt auf S. 47 ff.

482 Vgl. S. 202, 2 ff. mit Mubarrad, *Kāmil* 891, apu. ff. (dazu TG II 269).

483 S. 199, 6 ff. nach dessen *K. al-Ġurar*; S. 216, 6 ff. nach dessen *Amālī* (nicht genannt; vgl. aber TG V 400, Text XXI 76).

484 *Muḥaṣṣal* 182, 19 ff. = 421, 10 ff. unter Berufung auf den Zaiditen Sulaimān b. Ǧarīr, also nach einer häresiographischen Quelle (vgl. etwa Naubaḫtī 55, 14 ff.).

Josef van Ess, Der Eine und das Andere : Beobachtungen an islamischen haeresiographischen Texten, band II, Berlin: Walter de Gruyter, 2010. İSAM DN. 239761.
1075-1076

DOĞU'DAN BATI'YA DÜŞÜNCENİN SERÜVENİ

FELSEFE, AHLÂK VE KELÂMIN SENTEZİ

20 Temmuz 2016

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

6. Cilt

Türkiye Diyanet Vakfı
İslam Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi
Dem. No: 242385
Tas. No: 109 DOĞ. B

Proje Editörü

PROF. DR. BAYRAM ALİ ÇETİNKAYA

6. Cilt Editörü

Prof. Dr. İsmail ÇALIŞKAN

İnsan

İstanbul 2015

Tusi, Nasiruddin (191098)

NASÎRUDDÎN TÛSÎ

Murat Demirkol*

HAYATI VE ESERLERİ

Ebû Ca'fer Nasîruddîn Muhammed b. Muhammed b. el-Hasen et-Tûsî, 11 Cemaziyelevvel 1201'de Tus'ta doğdu. Ailesi aslen Cehrud Save'den olup sonradan Tus'a yerleşmiştir. Ca'fer adlı bir oğlu olmadığı halde, "Ebû Ca'fer" künyesi ile anılması; onun büyük İmamiyye âlimi Ebû Ca'fer et-Tûsî (ö. 1067) ile karıştırılmasından ileri gelmiş olabilir. En çok kullanılan lakabı Hâce Nasîruddîn'dir.

İlk eğitimini babasından alan Tûsî, ilk gençlik yıllarında dönemin ilim merkezlerine yolculuk yaptı. Nişabur'da Muînüddîn Sâlim b. Bedrân el-Mâzinî el-Mısrî'den fıkıh, Feridüddîn Dâmâd diye bilinen Ebû Muhammed Hasan b. Muhammed Ferîmûdî'den felsefe dersleri aldı. Feridüddîn Dâmâd'dan İbn Sînâ'nın eserlerini ve özellikle *el-İşârât ve't-Tenbîhât*'ı okudu. Aklî ilimlerdeki hocalar silsilesi; Ferîdüddîn Dâmâd, Ebû Ali Sadreddîn Muhammed b. Hârisân es-Serahsî, Efdalüddîn Gîlânî, Ebû'l-Abbas Fazl b. Muhammed Lûkerî, Behmenyar b. Merzûbân el-Âzerbaycânî ve İbn Sînâ; naklî ilimlerdeki hocalar silsilesi ise; babası Muhammed b. Hasan, Fazlullah b. Ali b. Abdullah el-Hasenî el-Râvendî, Ebû Ca'fer et-Tûsî, Şerîf el-Murtazâ şeklinde sıralanır. Tûsî'nin başka hocaları da vardır.[1]

* Doç. Dr., Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Felsefe Din Bilimleri ABD (İslam Felsefesi).

1. Müderris Rızavî, *Ahval ve Asar-i Hâce Nasiruddin Tûsî*, Tahran, hş. 1334, s. 167-169.

811 - 846

21 Temmuz 2016

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

(131058)
Tusi Nasiruddin

Rushd and Ibn Sina were thought of as great and original scholars despite being infidels, and their ideas were eagerly followed in the medieval West. The results, as in Islam itself, were mixed (i.e., it was sometimes positive and sometimes controversial), but the end result of this cross-pollinization was considerable philosophical enrichment for both sides.

Further Reading

Butterworth, C. E. and Kessel, B. A. (eds), *The Introduction of Arabic Philosophy into Europe*, Leiden: Brill, 1994.

VERITY HUGHES

TUSI, Nasir al-Din (597–672/1201–74)

Abu Ja'far Muhammad ibn Muhummad ibn al-Hasan Nasir al-Din Tusi was a prominent Shi'ite philosopher and scientist. His family was from Kashan, but he was born in Rayy in 597/1201 and died in 672/1274 in Kazimayn near Baghdad. Even though Tusi is primarily known as a philosopher, he contributed to such fields as *kalam*, mathematics, astronomy, ethics, and Sufism.

Tusi's first teacher was his father, a prominent jurist in the Twelve Imam school of Shi'ism, with whom he may have studied logic, jurisprudence, and natural philosophy. Tusi studied metaphysics with his uncle and different branches of mathematics in Rayy. Having mastered the sciences available to him in the city, he left for Nishapur which was at the time a great center of learning where the legacy of philosophers and mathematicians such as Omar KHAYYAM was still present. In Nishapur, Tusi studied metaphysics and Peripatetic philosophy with Farid al-Din Damad, who was a student of IBN SINA through four intermediaries, medicine with Qutb al-Din Misri, himself a distinguished student of Fakhr al-Din RAZI, and finally, mathematics with Kamal al-Din Yunus.

Sometime before 1232, Tusi accepted the invitation of Nasir al-Din Muhtashim, the Isma'ili ruler, and moved to Quhistan and other fortresses of the Isma'ilis where he lived from 1227 to 1256. Tusi's relationship with the Isma'ilis is subject to debate. There are those who argued that Tusi genuinely converted to Isma'ilism, while others saw his conversion as a move to enjoy the protection of the Isma'ilis in a turbulent time. Tusi's life coincided with the Mongol invasion of Persia and the death and destruction which occurred especially in the province of Khurasan, where he resided. The only islands of peace were the strongholds of Isma'ilis, where Tusi would have been safe. There are also those who argued that his collaboration with the Isma'ilis was forced, as was his stay at Alamut. In either case, it was the security and respect he enjoyed during these years that provided him with the opportunity to compose a great number of works.

In 1256, Hulagu, the Mongol emperor known for his interest in astronomy, sacked the Isma'ili establishment in Khurasan and welcomed Tusi to his court. Tusi remained the scientific advisor and court astronomer to Hulagu and accompanied him in his conquest of Baghdad in 1258. A year later, under the patronage of Hulagu, Tusi began the construction of a major astronomical observatory at Marghah, which was completed in 1272. Much of the Ilkhani astronomical tables and scientific calculations were the result of al-Tusi's research and that of the circle of scientists who had gathered around him.

While in Baghdad, in 1274 Tusi fell ill and died. He is buried near the tomb of the seventh Shi'ite imam, Musa Kazim.

To date, nearly one hundred and fifty works of Tusi are known to have survived, of which twenty-five are in Persian and the rest in Arabic as well as one that is partially in Turkish. On logic, Tusi wrote five

The Biographical Encyclopedia of Islamic Philosophy, edit. Oliver Leaman, London: Bloomsbury Academic, 2015. İSAM DN. 240682.

– TUSI, NASIRALDDIN
– MUSIKI

AL-ṬŪSĪ نصر الدين ابو جعفر محمد بن محمد الحسن الطوسى

(Naṣir al-dīn, abū Dja far Muḥammad b. Muḥammad b. al-Ḥasan)

Astronomer, universal historian; b. Tūs 597/1201, d. Baghdad 672/1274.

Was astrologer and adviser to Hulagu, for whom he founded the observatory of Maragha. Became vizir and supervisor of *waḳf* estates and led the Iranian oligarchy in support of the Mongols against the caliphate. Wrote 57 different works.

Risāla fī ʿilm al-mūṣīḳī. رسالة فى علم الموسيقى

Treatise on the theory of music.

This short work, after a general definition of music, deals with the intervals and their ratios, the consonances and their correspondence to the pulse. The theory about the action of the pulse is very similar to that of Ibn Sīnā in the *ḳānūn* (see 138). This tract is not a translation of the Persian *Kanz al-tuḥaf*, as suggested by G. Sarton (see bibliography).

14 MART 1991

THE THEORY OF MUSIC IN ARABIC WRITINGS (c.900-1900), AMNON SHILOAH, 1979 München,

Incipit (F-Pn, Ar. 2466): علم الموسيقى يتألف من علمين

Explicit: فذلكً على جنس غير جنس الانتظام وعدمه والله اعلم بالصواب

Mss:

F-Pn, Ar. 2466, f. 197b–198a, 280 × 190 (150 × 80) mm., 24 l.

Ed.: Zakariyya Yūsuf, Cairo 1964.

Bibliography: Br. I, 508–512; S I, 924–933; Farmer, *Sources*, 246; Sarton, *Hist. of Science*, II, pt. II, 100a).

إقليدس

في أصول الهندسة والحساب

(وهو بضم الهمزة وكسر الدال لفظ يوناني مركب من أقلي بمعنى المفتاح ودس بمعنى المقدار وقيل الهندسة أي مفتاح الهندسة) وفي القاموس اقليدس اسم رجل وضع كتاباً في هذا العلم (توسع صاحب كشف الظنون : ١٣٧ في ذكر هذا الكتاب انظره) .

***

جابر بن حيان بن عبد الله الكوفي المتوفى نحو سنة ١٩٨ هـ (تاريخ الحكماء للقفطي : ١٦٠ ، كحالة ٣ : ١٠٥) .

ـ شرح اقليدس

(الفهرست لابن النديم : ٤٢٣ ط طهران) .

أبو حفص الحارث الخراساني (كشف الظنون : ١٣٨) .

ـ شرح اقليدس.

أحمد بن محمد الكرابيسي (كشف الظنون : ١٣٨) .

ـ شرح اقليدس. (الفهرست: ٣٤٠)

أبو الوفاء الجوزجاني (كشف الظنون : ١٣٨) .

ـ شرح اقليدس.

يوسف الرازي (كشف الظنون : ١٣٨) .

ـ شرح اقليدس.

أبو داود سليمان بن عقبة (كشف الظنون : ١٣٨) .

ـ شرح اقليدس.

أبو الحسن ثابت بن قرة الحراني المتوفى سنة ٢٨٨ هـ (تاريخ الحكماء للقفطي : ١١٥ ، طبقات الأطباء لابن أبي أصيبعة ١ : ٢١٥ ، وفيات الأعيان ١ : ١٢٤ ، شذرات الذهب ٢ : ٢١٥) ، .

ـ شرح اقليدس.

(كشف الظنون : ١٣٨) .

. . . الجوهري (كشف الظنون : ١٣٨) .

ـ شرح اقليدس.

. . . الهاماني (كشف الظنون : ١٣٨) .

ـ شرح اقليدس.

. . . اليزيدي (كشف الظنون : ١٣٨) .

ـ شرح اقليدس.

أبو القاسم الأنطاكي (كشف الظنون : ١٣٨) .

ـ شرح اقليدس. هدية العارفين ١ : ٦٨٢ الفهرست: ٣٤٢)

الأهوازي (بروكلمان ٥ : ٥٩٢) .

ـ شرح المقالة العاشرة من كتاب اقليدس

خ برلين ٥٩٢٣ .

أبو سهيل (سهل) القرشي . . .

عبدالله محمد الحبشي، جامع الشروح والحواشي ، (معجم الشامل لأسماء الكتب المشروحة في التراث الأسلامي و بيان شروحه)، الجزء الأول، 1425/2004 ابو ظبي ، ص. İSAM 130564.

ـ شرح المقالة الثالثة من اقليدس

خ برلين ٥٩٢٢ .

أبو محمد الحسن بن عبيد الله بن سليمان بن وهب المهندس (القرن الثالث) (تاريخ الحكماء للقفطي : ١٦٤ ، كحالة ٣ : ٢٤٣) .

ـ شرح المشكل من كتاب اقليدس في النسبة.

أبو العباس الفضل بن حاتم النيريزي (بالنون والياء المثناة والراء والزاي قرية من نواحي شيراز) المتوفى سنة ٣١٠ هـ (أخبار الحكماء للقفطي : ١٦٨ ، هدية العارفين ٢ : ٨١٩ ، الأعلام ٥ : ١٤٧) .

ـ شرح كتاب اقليدس خ برلين ٥٩٢٧.

أبو سعيد سنان بن ثابت بن قرة الحراني المتوفى سنة ٣٣١ هـ (تاريخ الحكماء للقفطي : ١٩٠ ، معجم الأدباء لياقوت ١١ : ٢٦٢ ، طبقات الأطباء لابن أبي أصيبعة ١ : ٢٢٠ ، كحالة ٦ : ٢٨١) .

ـ اصلاح كتاب اقليدس

(ياقوت : ١٤٠٥ ط إحسان عباس) .

أبو جعفر محمد بن الحسين الخازن الخراساني المتوفى نحو سنة ٤٠٠ هـ (أخبار الحكماء للقفطي : ٢٥٩ ، الأعلام ٦ : ٩٨) .

ـ شرح المقالة العاشرة من اقليدس

خ برلين ٥٩٢٤ .

أبو نصر منصور بن علي بن عراق الخوارزمي المتوفى سنة ٤٢٥ هـ (كحالة ١٣ : ١٧) .

ـ رسالة أبي نصر منصور علي بن عراق مولى أمير المؤمنين إلى أبي الريحان البيروني في حل شبهة عرضت له في المقالة الثالثة عشرة من كتاب الأصول لأقليدس

خ برلين ٥٩٢٥ .

أبو القاسم أصبغ بن محمد بن السمع المتوفى سنة ٤٢٦ هـ (طبقات الأطباء لابن أصيبعة ٢ : ٣٩ ، الأعلام ١ : ٣٣٣ ، كحالة ٢ : ٣٠٢) .

ـ تفسير كتاب اقليدس.

أبو علي الحسن بن الهيثم البصري المتوفى سنة ٤٣٠ هـ (تاريخ الحكماء للقفطي : ١٦٥ ، كحالة ٣ : ٢١٦) .

ـ حل شكوك اقليدس

(منتخبات) خ برلين ٥٩٢١ .

أبو سعيد أحمد بن محمد بن عبد الجليل السجزي المتوفى سنة ٤٧٧ هـ (الأعلام ١ : ٢١٣) .

ـ براهين اقليدس.

محمد بن عبد الباقي البغدادي الشهير بقاضي المارستان المتوفى سنة ٥٣٥ هـ (شذرات الذهب ٤ : ١٠٨ ، كحالة ١٠ : ١٢٣) .

ـ شرح اقليدس في أصول الهندسة.

محمد بن محمد بن عمر الجغميني المتوفى سنة ٦١٨ (كحالة ١٢ : ١٩٨ وسيأتي) .

ـ شرح اقليدس حواشي على الكتاب المذكور

خ برلين ٥٩٢٥ .

نجم الدين أبو زكريا يحيى بن شمس الدين محمد بن عبدان بن عبد الواحد بن اللبودي المتوفى سنة ٦٧٠ هـ (طبقات الأطباء لابن أبي أصيبعة ٢ : ١٧٣ ، هدية العارفين ٢ : ٥٢٤ ، الأعلام ٨ :

عبدالله محمد الحبشي، جامع الشروح والحواشي ، (معجم الشامل لأسماء الكتب المشروحة في التراث الأسلامي و بيان شروحه)، الجزء الأول، 1425/2004 ابو ظبي ، ص. İSAM 130564.

180081

GESCHICHTE DES ARABISCHEN SCHRIFTTUMS

2 5 EKİM 2009

BAND XIII

MATHEMATISCHE GEOGRAPHIE UND KARTOGRAPHIE
IM ISLAM UND IHR FORTLEBEN IM ABENDLAND

AUTOREN

- Ibn Serebiyyun
- Battanī
- ibn Yunus Kemaleddin
- ibn Şüraka
- Kuşyar b. Labban
- Birumi Ebu Reyhan
- Abdurrahman el-Hazinī
- ibnü'z-Zerkale
- idrisi, Şerif
- Merrakuşi Hasan b. Ali
- Ebheri Esiriddin
- Tüsi Nasireddin
- ibn Ebü's-Şükr
- ibn Said el-Mağribi
- Kutbü'ddin-i Şirazī
- Ebü'l-Fida
- Hamdullah Müstevfī
- Halili Şemseddin
- Kaşî
- Hafiz-i Ebru
- Mustafa b. Ali el-Muvekkit
- Ebü'l-Fazl el-Allamī — Ebu Bekr b. Behram

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi
Dem. No: 180081 F
Tas. No: 016 SEZ.G

2007

Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften
an der Johann Wolfgang Goethe-Universität
Frankfurt am Main

Anonymus (3./9. - 4./10. Jh.) 246
Suhrāb 248
al-Battānī 252
Abū Naṣr al-Munaǧǧim al-Qummī 272
Ibn Yūnis 273
Ibn Surāqa al-ʿĀmirī 276
Kūšyār b Labbān 277
al-Bīrūnī 279
Abū ʿAun 299
Isḥāq b al-Ḥasan 301
al-Ḫāzinī 304
Dustūr al-munaǧǧimīn 306
az-Zarqālī 309
Ibn Fāṭima 312
al-Idrīsī 314
Ibn al-Kammād 365
K. al-Aṭwāl wa-l-ʿurūḍ li-l-Furs 369
al-Qiyās 375
al-Marrākušī 376
al-Abharī 381
Naṣīraddīn aṭ-Ṭūsī 382
Ibn Abi š-Šukr al-Maġribī 384
Ibn Saʿīd 388
Quṭbaddīn aš-Šīrāzī 391
Ibn ar-Raqqām 394
Abu l-Fidāʾ 398
Ḥamdallāh Mustaufī 407
al-Ḫalīlī 409
Anonymes *Zīǧ*-Buch (8./14. Jh.) 411
Anonymes *K. al-Ǧuġrāfiyā* 413
ʿAbdalḥalīm b. Sulaimān aṭ-Ṭūqātī 415
Ġiyāṭaddīn al-Kāšī 417
Ḥāfiẓ-i Abrū 418
al-Bākuwī 419
Anonymus im Vatikan (ca. Mitte 9./15. Jh.) 422
Ein gewisser Ḥāǧǧī Aḥmad aus Tunis 423
Kartographen der Familie aš-Šarafī as-Safāqusī 430
Muṣṭafā b. ʿAlī al-Muwaqqit 432
Abu l-Faḍl ʿAllāmī 434
ʿAbdallāh b. Ṣalāḥaddīn (genannt Ibn Dāʾir) 438
Ṣādiq-i Iṣfahānī 439
Zwei Nordasienkarten 441
Abū Bakr b. Bahrām ad-Dimašqī 447

IV. Arabische und türkische Nautiker 451
Ibn Māǧid 451

Tusi Nasiruddin

0 6 EYLÜL 2007

الطبرسي، و«مجمع البيان»، اختصره عدد من المفسرين منهم المحقق العجلي، وأبو عبد الله محمد بن هارون، و«الاستبصار فيما اختلف من الأخبار»، وهو أحد كتب الحديث الأربعة التي عليها مدار الاستنباط عند الإمامية، وقد حصر مؤلفه أحاديثه في ٥٥١١ حديثاً. وألّف عليه العلماء ثمانية عشر مصنفاً ما بين شرح وتعليق، و«الفهرست» جمع فيه أصحاب الكتب والأصول، وذكر أسانيده إليهم وإلى كتبهم، ويعد هذا الكتاب من أهم مراجع الإمامية في علم الرجال. وقد عكف عليه العلماء شرحاً وترتيباً وتذييلاً وإكمالاً، و«النهاية في مجرد الفقه والفتاوى»، وهو من أعظم آثاره، وأجل كتب الفقه عند الإمامية حتى زمان المحقق الحلي، قسمه على ٢١٤ باباً من أبواب الفقه، وقد اشتغل به العلماء بحثاً وتدريساً وشرحاً.

عماد الدين الرشيد

مراجع للاستزادة:
- السبكي، طبقات الشافعية الكبرى (عالم الكتب، بيروت ١٩٨٧).
- الذهبي، سير أعلام النبلاء (مؤسسة الرسالة، بيروت١٩٨١).
- ابن كثير، البداية والنهاية (مكتبة المعارف، بيروت ١٩٧٩).

■ الطوسي (محمد بن محمد -)

(٥٩٧ - ٦٧٢هـ/١٢٠٠- ١٢٧٣م)

نصير الدين أبو جعفر محمد بن محمد بن الحسن. عالم موسوعي شملت علومه الرياضيات والفلك والفيزياء والموسيقا والجغرافيا والفلسفة والمنطق والفقه وعلوم الدين، ولهذا عرف بالعلامة الحكيم الفيلسوف أستاذ الحكماء والمتكلمين، ويَعُده بروكلمان من أشهر علماء القرن السابع.

ولد في مدينة طوس في خراسان وبدأت دراسته الأولى فيها في علوم اللغة، صرفها ونحوها وآدابها، والحديث، بعد حفظه للقرآن على والده. وكان لوالده أثر في دراسته وتوجيهه الوجهة العلمية. فاتجه الطوسي إلى دراسة الرياضيات على كمال الدين محمد المعروف بالحاسب، ثم درس المنطق والحكمة على خاله فاضل بابا، والموسيقا على كمال الدين بن يونس الموصلي وعلى شيوخ آخرين كثيرين، ثم سافر إلى نيسابور التي كانت مدينة العلم والعلماء في عصره، وفيها حضر مجالس شيوخها،وكان منهم سراج الدين القمري وقطب الدين السرخسي.

نبغ في علومه وتفوق على أقرانه وغدا من المبرزين بعد ستة أعوام من دراسته في نيسابور التي تخرج منها عمر الخيام وحسن الصباح الفلكي.

في هذه الآونة العصيبة من تاريخ نيسابور وبلاد الشرق إثر اجتياح المغول بقيادة جينكيز خان البلاد في الغرب الإسلامي، انهارت أمامهم كل مقاومة، ودخلوا نيسابور التي هرب منها الطوسي والتجأ إلى قلعة الإسماعيليين (ألموت)، التي اجتاحها المغول بقيادة هولاكو مع بقية قلاع الإسماعيلية. وأدت هذه الانتصارات إلى وقوع الطوسي في قبضة هولاكو الذي عرف قدره ومكانته، وخاصة الفلكية التي كان هولاكو من عشاقها،ولذلك كان من أقرب الناس إليه، ففوضه بدراسة أمر أوقاف البلاد وضبطها وصرفها على إقامة المدارس والمعاهد العلمية، مما دفع الطوسي إلى القيام بأهم أعماله وآثاره العلمية، فأقنع هولاكو بإقامة مرصد في مدينة مراغه جمع فيه معظم علماء عصره ومن كل البلاد العربية والإسلامية، وقد ضم هذا المرصد كل آلات الرصد، إضافة إلى علماء كان منهم المؤيد العرضي من دمشق، والفخر المراغي من الموصل، والفخر الخلاصي من تفليس، ومحيي الدين المغربي من حلب، والنجم دبيران القزويني. وفي هذا المرصد قام بأهم أعماله الفلكية غير المسبوقة وأظهر خطأ أربعين دقيقة في موضع الشمس في أول السنة على حساب الأزياج السابقة.

وفي مراغه استطاع أن يجمع من مكتبات معظم البلدان العربية والإسلامية أعظم مكتبة تكونت في عصره قيل إن عدد مخطوطاتها بلغت ٤٠٠ ألف مجلد. ووضع الطوسي رواتب لكل موظف في هذه المكتبة. توفي نصير الدين الطوسي في بغداد التي كان يتردد عليها كثيراً والتي شهد سقوطها بيد المغول عام ٦٥٦هـ/ ١٢٥٨م ودفن في المشهد الكاظمي.

مآثر الطوسي ومنجزاته: يقول جورج سارطون :إن الطوسي من أعظم علماء الإسلام ومن أكبر رياضييهم فهو:

١- أول من فصل علم المثلثات عن الفلك وجعله علماً مستقلاً بذاته كما يظهر ذلك في كتابه «شكل القطاع».

٢- وأول من استخدم حالات المثلث الكروي القائم الزاوية وبرز ذلك في

15 AĞUSTOS 1998

Datta, Bibhutibhusan. "The Algebra of Nārāyaṇa." *Isis* 19: 472–485, 1933.

Datta, Bibhutibhusan, and A.N. Singh. *History of Hindu Mathematics,* 2 vols. Bombay: Asia Publishing House, 1935–38.

Kusuba, Takanori. *Combinatorics and Magic Squares in India.* Ph.D. Dissertation, Brown University, 1993.

Singh, Paramanand. "The So-called Fibonacci Numbers in Ancient and Medieval India." *Historia Mathematica* 12: 229–244, 1985.

NAṢĪR AL-DĪN AL-ṬŪSĪ Abū Jaʿfar Muḥammad ibn Muḥammad ibn al-Ḥasan Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī was born on 17 February AD 1201 in Ṭūs in the northeastern Persian province of Khurāsān and died in Baghdad on 25 June 1274. He was a preeminent figure in medieval Islamic history, being a major participant in both political and intellectual life during a century that witnessed monumental changes in the Islamic world. Politically, he was active at the courts in Iran of both the Ismāʿīlīs, a Shīʿite sect, and the Mongols who brought to an end both the formidable political power of the Ismāʿīlīs as well as the 500-year old ʿAbbāsid Caliphate. Intellectually, he played an even more important role, forging an intellectual synthesis that can be compared to that of Zhu Xi (d. AD 1200) in China and Thomas Aquinas (d. AD 1274) in the Latin West. Ṭūsī, though, was not simply a synthesizer and rejuvenator of the Hellenistic tradition in Islam; he also made innovative and significant contributions in science and mathematics.

Ṭūsī was born into a scholarly family of Imāmī (Twelver) Shīʿites, one of the two major sectarian divisions of Islam. Although he received religious education at home, Naṣīr al-Dīn tells us in his autobiography, written when he was in his forties, that his father, "a worldly man", encouraged him to explore different sciences and listen to the masters of various sects and opinions. This he did and began studying the diverse branches of ancient science and philosophy, especially mathematics. Not content to remain in his hometown, he traveled while still a teenager to Nīsābūr, a major city in Khurāsān located to the west of Ṭūs, and became the student of a noted physician and a philosopher. It was at this point in his life that he began to study the works of his famous Persian predecessor Ibn Sīnā (Avicenna), whose works were influential in both the Middle East and Europe. He would later travel to Iraq and study both religious and secular subjects with several noted scholars. Though Ṭūsī's education was far from typical, one can gain some valuable lessons for trends that were occurring at the time. The fact that Ṭūsī was a Shīʿite did not prevent him from studying with persons of different sectarian affiliations. Furthermore he was motivated to travel fairly widely to receive an education. Finally, he studied both religious subjects (*al-ʿulūm al-sharʿiyya*; "the Islamic sciences") and the rational sciences that had been appropriated into Islam (*al-ʿulūm al-awāʾil*; "the ancient sciences"). The latter is important because Ṭūsī, especially in his later writings, felt that the ancient sciences — both philosophical and mathematical — could provide the means to transcend the religious disputes that had plagued Islam.

His formal education completed, Naṣīr al-Dīn would spend some 25 years (from the early 1230s until 1256) at the Persian courts of the Ismāʿīlīs, a powerful Shīʿite group that had for a time vied for ascendancy in the Islamic world. (These were the Assassins of Crusader lore.) Whether Ṭūsī himself willingly converted to Ismāʿīlism or simply pretended to do so is a matter of dispute; whatever the true state of affairs, he did find a refuge from the ravages of the Mongol invasions and did produce some of his most important work during this period of his life.

After the fall of the last Ismāʿīlī stronghold at Alamūt in 1256, Naṣīr al-Dīn, by then a famous scholar, was enlisted by the Mongol conquerors of Iran into their entourage, becoming court astrologer as well as minister of religious endowments. He was also charged with building an astronomical observatory in the town of Marāgha in Ādharbayjān in northwest Iran. This was one of the most ambitious scientific institutions that had been established up to that time; because of the resources placed at his disposal (which included the religious endowments), Ṭūsī was able to oversee construction of the observatory and its instruments as well as a large library and school. A substantial number of scientists and students were attracted to Marāgha; indeed there are reports of Chinese astronomers on the staff. In 1274, Naṣīr al-Dīn left Marāgha with a group of his students for Baghdad and died there in that same year.

Works

Ṭūsī was one of the most prolific authors of the Islamic medieval period, and his works, written in both Persian and Arabic, number something over 150. (This does not include his poetry.) He wrote on both religious topics and on nonreligious or secular subjects that had been inherited in the main from ancient Greece. Here we have an example of an important trend that was beginning to take root in the thirteenth century, namely the breaking down of the earlier division between those who wrote exclusively in the "Islamic" or "Arabic" tradition and those who devoted themselves to the Greek tradition. Among Ṭūsī's religious writings are seminal works on Shīʿite law (*fiqh*), dialectical theology (*kalām*), and Sufism. Works in the tradition of Greek philosophy included the very influential *Nāṣirian Ethics* and his commentary on

Encyclopaedia of the History of Science, Technology, and Medicine in Non-Western Cultures Editor HELAINE SELIN ©1997 Kluwer Academic Publishers Dordrecht, The Netherlands
IRCICA : 36459

606. NASIR AL-DIN AL-TUSI

Tusi Nasiruddin

Naṣīr al-Dīn Abū Ja`far Muḥammad ibn Muḥammad al-Ṭūsī (1201-1274) was born in Tus, Khurasan; pupil of ibn Yūnis (No 576); scholar-encyclopaedist and shi`ite theologian, worked in the State of Assassins, first in Sartakht, Kuhistan, as astrologer of Nāṣir al-Dīn `Abd al-Raḥīm, Assassin governor of Kuhistan, later at Alamut, the capital of the State of Assassins, at the court of great magisters `Alā' al-Dīn Muḥammad (1221-1255) and Rukn al-Dīn Khurshah (1255-1256). In 1256 during the siege of Alamut by Mongols, he convinced

Ekmeleddin İhsanoğlu, Boris A. Rosenfeld, Mathematicians, astronomers and other scholars of Islamic civilization and their works (7th-19th c.), Istanbul 2003, pp. 211-219.
İSAM KTP.91191

PL (II 6-7, 52-60, 449-450, 480-481, III 179-180), [illegible] Abu'l-Fida [1] (V 37), Anas Khan [1], Baqir [1], Berggren [10] (138-141), Boltayev [1] (225-340), Browne [3] (II 485-486), [4] (17-18), Delambre [2] (198-203), Dilgan [2, 4], Dinorshoyev [1], Eyvazov [1-5], Farmer [4] (46-47), F. Jamil [6] (ENWC), Kennedy [41], Khalilov [2], Köprülü [1], Kutubi [1] (186-189), Mamedbeyli [1-3, 6-7, 9], Matviyevskaya and Tllashev [1], [6] (18-24), Mieli [2] (150-154), Miklukho-Maclay [1], Nasr [10] (DSB), Qasumkhanov [1], M. Ridawi [1], Rosenfeld [1-3], [22] (SeT), Rosiñka [1], Rzayev [1], Safa [3], Sayılı [11], [18] (189-223), Strothmann [1], Strothmann and Ruska [1] (EI), [2] (IA), Subbotin [2], Tllashev [3-4], Tuqan [1] (407-415), A. Usmanov [4], Vladimirov [1], Wiedemann [83, 85], Zakhoder [1], Zakuyev [4, 11], Zikrillayev [5], Zinjani [1]. Memorial collections and collection of papers: "al-Ṭūsī" [1-3].

E1. Commentary on "Results" (Sharḥ al-Muḥaṣṣal) - Commentary on the work (No 535, E3) of Fakhr al-Dīn al-Razi. Manuscripts of (No 535) are usually found together with the manuscripts of this treatise. Edition: Fakhr al-Dīn al-Razi [1]. Research: Horten [3] (general), Wiedemann [49] (optics).

M1. Exposition of the Book "Elements of Geometry" of Euclid (Taḥrīr Kitāb uṣūl al-handasa li-Uqlīdis) = Exposition of Euclid's "Elements" (Taḥrīr Uṣūl Uqlīdis) = Exposition of Euclid on the Science of Geometry (Taḥrīr Uqlīdis fī `ilm al-handasa) - Alexandria (5198/3), Baghdad (2930-2931), Berlin (5918-5919), Cairo (riyad. 671, 703/2, 1026, Fāḍil 8, 35-36, Taymūr riyāḍa 107, 152), Calcutta (Buhar 463, Madrasa 99), Cambridge (159, Musulm. 1011), Dublin (3649/1, Beatty 4361, 4604), Dushanbe (Ferd. 591), Florence (277), Hyderabad (I 744/1), Istanbul (Atıf 1685; BU 4530, Veliyuddin 2304/2; Kandilli 6; Köprülü 927/4; Millet Feyzullah 1358, 1359/1; NO 2458-2963; Ragıp 215; SM AS 2713/1, 2714-2722, Aşir 221-222, Carullah 1456-1457, Damat 852, Fatih 3438-3441/1, Hamid. 868/1, Kılıç 675, Selim. 726, Yeni Cami T 217-218, 797; TK 3451, 3453/1, 3454/1), Kabul (Archives 307-309, Muza 11), 99), Kastamonu (73), London (974, 1334-1335, Ind. 436/40), Manchester (349, 3486; Lind. 381), Mashhad (5260-5261, 5443-5446, 7483, 8453, 9866; Farhang 25/2, 39/2; Nawwab 4, Univ. 59-61), Mosul (al-Basha 158), Munich (848), Najaf (Ayatallah 135), Oxford (I 949), Paris (2465/6), Patna (108), Princeton (Yehuda 358, 917, 2316, 3769-3770), Kazan (107/2, 1695), Rabat (2453), Rampur (I 409), Rasht (T 22), St. Petersburg (A 258, 671/6; Nat. Firk. 144, Khan. 140-141; Univ. 90/3), Tarim (al-Husayni 26), Tashkent (4854), Tbilisi (K 26, L 281), Tabriz (138), Tehran (26, 32/12, 1577; Mahdawi 458; Univ. 843), Fas (1293; Qaraw. 1367/8, 1369).
Persian translations: Istanbul (SM Yeni Cami 796), London (9336), Rampur (Nadhir 245), Tehran (Mu`tamid 176). Editions: al-Ṭūsī [2, 7]. Russian translation of the proof of Postulate V: Mamedbeyli [7] (13-22). Research: Berozashvili [1-5], Dana Sirusht [1], Dovlatova [1-2], Khalilov [1], Mamedbeyli [7] (22-40), [8] (149-179), Mamedov-Khayyami [2], Murdoch [1], Pont [1] (180), Qasumkhanov [1-2], Rosenfeld [1-2], [27] (71-78), Rosenfeld and Yushkevich [10] (90-91), Safa [1a], Sultanov [1], Thaer [1], Wiedemann [81]. Revision of Euclid's "Elements" in 15 books, contains original proof of Postulate V coinciding with the proof in (No 606, M15) of al-Ṭūsī, but unlike this treatise, to this proof a postulate equivalent to Euclid's postulate is added here, see al-Ṭūsī [5] (4). For the "Book of the Exposition of "Elements" by Euclid" (Kitāb taḥrīr Uṣūl Uqlīdis) ascribed to al-Ṭūsī, see (No 610, M1) Sadr al-Din al-Ṭūsī.

M2. Exposition of the Book "Data" of Euclid (Taḥrīr Kitāb al-mu`ṭayāt li-Uqlīdis) -Berlin (5929, 1867), Cairo (riyad. 704/3, Fāḍil riyāḍa 40/7), Florence (271/3, 273, 286/3), Hyderabad (riyāḍa 383, 405, 437, 469; Salar riyāḍa 21, 32), Istanbul (AM 769/1; Atıf 1712/1, 1786/2; BU Veliyuddin 2321/7; Köprülü 930/1; Millet, Ali Emiri 4431/7; SM AS 2758/4, 7, 2760/6, Beşir 440/1, Carullah 1455/1, 1502/4, Selim. 713 II/64; TK 3453/3, 3456/3, Revanköşk 1997/7), Leiden (1024/1), London (Ind. 743/1), Manchester (348), Mashhad (5257, 5402), Oxford (I 875/3, 895/1), Rampur (I 63), Tabriz (150), Tehran (209/6; Sipahsalar 627, 559; Univ. 2432/1), Vienna (1209/1). Edition: al-Ṭūsī [14] (No I). Research: Thaer [2].

M3. Exposition of the Book "On Measuring Circle" of Archimedes (Taḥrīr Kitāb taksīr al-dā'ira li Arshimīdis) - Ankara (Saib 4186/12), Baghdad (Uvin. 213), Florence (271/5, 286/5), Hyderabad (riyāḍa 383, 437; Salar riyāḍa 21, 32), Istanbul (AM 769/16; Atıf 1712/15, 1716/4; Köprülü 930/7, 931/18; SM AS 2758/1, 2760/4, Beşir 440/17, Carullah 1502/22, Esat 2034/1, Selim. 743 II/I), London (Ind. 743/6), Manchester (350),

20 EKİM 2003

Tusi Nasiruddin
23 EKIM 2008

Preston Everett James, *All possible worlds: a history of geographical ideas*, New York 1977.

/ محمدحسن گنجی /

جغرافیای حافظ‌ابرو ← حافظ‌ابرو

جفت طوسی، عنوان جدید سازوکاری که خواجه نصیرالدین طوسی (۵۹۷ـ۶۷۲) ابداع کرد و به صورت بخشی از نظریهٔ سیاره‌ای بدیع خویش به کاربرد. در نجوم دورهٔ اسلامی، این سازوکار را با نام عربی اصل‌الکبیرة و الصغیرة و نام فارسی دایرهٔ بزرگ و دایرهٔ خرد (نصیرالدین طوسی، ۱۳۳۵ش[الف]، ص ۸) می‌شناختند. ظاهراً نخستین‌بار قطب‌الدین شیرازی (متوفی ۷۱۰) در *نهایة‌الادراک*، اصطلاح عربی مذکور را به کار برده است (← موریسون، ص ۳۰). اما عبارت «جفت طوسی»[1] را نخستین‌بار ادوارد کندی[2] در مقاله‌ای در ۱۳۴۵/۱۹۶۶ش مطرح کرد (← ص ۸۹). این سازوکار، در ساده‌ترین طرح خود (خطی یا مستقیم‌الخط)، از دو دایره تشکیل یافته است که یکی در درون دیگری قرار دارد و می‌تواند نقطه‌ای را در طول یک خط راست به نوسان درآورد. طرح دیگرِ (منحنی‌الخط) جفتِ طوسی به صورتی طراحی شده بود که بتواند همین نوسان را بر سطح یک کره و در طول کمانی از دایرهٔ عظیمهٔ آن ایجاد کند.

پیشینهٔ تاریخی. از نظر تاریخی، جفت طوسی به جریانی باز می‌گردد که از سدهٔ پنجم، و با انتقاد اخترشناسان اسلامی از الگوهای سیاره‌ای بطلمیوس*، آغاز گشت. ابوعلی حسن‌بن هیثم (۳۵۴ـ۴۳۰) در اثر مهم خویش، *الشکوک علی بطلمیوس*، به نقد الگوهای بطلمیوس پرداخت و چنین استدلال کرد که این الگوها حرکتهای نامنظمی ایجاد می‌کنند که در چارچوب طبیعیات آسمانی مرسوم ــ که بر اساس آن، حرکت هر جسم آسمانی توسط اجسام کروی شکل دارای حرکتِ دورانیِ یکنواخت (افلاک)، صورت می‌پذیرد ــ جایی ندارند. نظیر چنین استدلالی را می‌توان در آثار معاصران ابن‌هیثم، چون ابوریحان بیرونی و ابوعُبید جوزجانی (شاگرد ابن‌سینا)، نیز یافت. در دوران متأخرتر اسلامی، این بی‌نظمیها را با عنوان اِشکالات شانزده‌گانه می‌شناختند، که شش اِشکال آن به حرکتهای نامنظم ماه و سیارات مربوط می‌شد که بر اثر حرکت فلک حامل (که فلک تدویر خویش را به حرکت در می‌آورد) با سرعت یکنواخت، حول نقاطی ایجاد می‌شد که خارج از مرکز آن قرار داشت (در مورد سیاره‌ها این نقاط را معدّل‌المسیر می‌نامیدند)؛ نُه اِشکال به سازوکارهایی مربوط می‌شد که بطلمیوس آنها را برای ایجاد تغییرات عرضی در حرکت سیارات (یعنی حرکت سیارات در بالا و پایین دایرةالبروج) به‌کار برده بود؛ و آخرین اشکال نیز به قطر فلک تدویر ماه مربوط می‌شد که امتداد آن، به جای آنکه بر مرکز فلک حامل قرار گیرد، بر نقطه‌ای به نام نقطهٔ محاذات قرار می‌گرفت (نصیرالدین طوسی، ۱۹۹۳، ج ۱، مقدمهٔ رجب، ص ۴۸ـ۵۱).

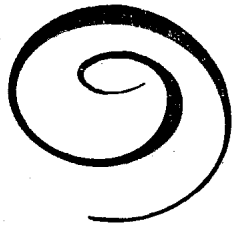
خواجه نصیرالدین طوسی برای نخستین بار قصد خویش را در پرداختن به این مشکلات در اثری به نام *الرسالة المعینیّة* و در آغاز دوران فعالیت علمی خویش بیان کرد. این کتاب که به زبان فارسی و در سال ۶۳۲ نوشته شد، یکی از چند کتابی بود که خواجه نصیرالدین زمانی که در دربار ناصرالدین محتشم، حاکم اسماعیلی ولایت قهستان، به سر می‌برد نوشت. این اثر در زمرهٔ آثاری از علم هیئت به شمار می‌رفت که پیشینهٔ آنها به *کتاب الاقتصاص* (یا *کتاب المنشورات*[3]) بطلمیوس بازمی‌گشت. در جهان اسلام این نوع آثار چشم‌اندازی کلی از علم نجوم را از دیدگاه هیئت به دست می‌دادند، بی‌آنکه به برهانهای هندسی گسترده‌ای که در *مجسطی* بطلمیوس آمده بود بپردازند.

مقدمهٔ *الرسالة‌المعینیّة* مبانی ریاضی و فیزیکی نجوم را بیان می‌کند، سپس در بخشی طولانی به هیئت می‌پردازد. در پی آن، بخشی به ساختار جهان زیرفلک قمر، و آخرین بخش به اندازه‌ها و فاصله‌های تمامی اجرام فیزیکی عالم اختصاص دارد. در بخشهای راجع به ماه (مقالهٔ دوم، باب پنجم) و سیارات عُلْوی و زهره (مقالهٔ دوم، باب ششم) و عطارد (مقالهٔ دوم، باب هفتم)، طوسی انتقادهای منجمان دورهٔ اسلامی پیش از خود را بر نظریهٔ بطلمیوس در باب حرکت سیارات، تکرار کرده و سپس افزوده است که راه‌حل این اشکالات را بعداً در فرصت مناسبی عرضه خواهد کرد (نصیرالدین طوسی، ۱۳۳۵ش[ب]، ص ۳۱). این تأییدی است بر تقدم زمانی *حل مشکلات معینیه* (که *ذیل معینیه* نیز خوانده می‌شد) در معرفی طرح خطی. این رسالهٔ کوچک، که در نُه فصل و اغلب به صورت پیوست رسالهٔ معینیه نوشته شده، به احتمال زیاد اندکی پس از رسالهٔ معینیه نگارش یافته است. در فصل سوم، راه‌حلی که در رسالهٔ معینیه وعده داده شده بود، با این عنوان آمده است: «در حل شکی که بر حرکت مرکز تدویر ماه بر محیط حامل و تشابه آن حرکت بر حوالی مرکز عالم واردست» (همو، ۱۳۳۵ش[الف]، ص ۶). این نخستین بار بود که طرح خطی جفت طوسی برای حل حرکت طولی ماه معرفی می‌شد. در پایان فصل، طوسی به اختصار چگونگی استفاده از این راه‌حل را برای دیگر سیاره‌ها شرح داده است. بنابراین،

1. Tūsī couple 2. Edward S. Kenedy 3. *Planetary hypotheses*

بایران قدیم وایران اسلامی ادا کرد. لکن همین مجملی هم که امروز بیان شد وباعث خستگی آقایان حضار گردید، نسبت بوقت ما شاید خارج از تناسب بود ووقت آنست که سخن را بصاحب اصلی خطابهٔ امروز یعنی استاد محترم آقای نفیسی بگذارم که آقایان را با موضوع انجمن ما باختصار آشنا کنند وحق آنست که ما هردوطلبکار میمانیم یعنی هم ایشان باید شرح کامل مطلب خودرا دریک خطابهٔ دیگری که منحصر بخودشان باشد بما تلقین فرمایند ومن نیز اگر مشتری پیدا شود درموقع دیگرشرحی دیگرراجع بتحقیقات مغربیان درباب ایران بعرض آقایان برسانم. اگرچه دراین موضوع اخیر هم ایشان اعلم واحق هستند وشاید قبول فرمایند که آنرا خود بعهده بگیرند. درخاتمه باید ازحاضرین محترم برای اظهارعلاقه وحوصله وصبری که دراستماع بیانات اینجانب ابرازفرمودند تشکرنمایم.

07 MAYIS 1993

Mecelle-i Danişkede-i Edebiyat
c.III/Sayı 4 (H.Ş.1335) Tahran, s. 11-20.
IRCICA

تحریرات خواجه نصیرالدین طوسی (۱)

بقلم : دکتر ذبیح‌الله صفا
استاد کرسی تاریخ ادبیات ایران

حضار محترم بخوبی آگاهند که علوم عقلی از اوایل قرن دوم هجری درتمدن اسلامی راه جست. دراین امر رجال نام آوری ازممالک وسیع اسلامی شرکت کرده‌اند که بیشتر آنان از قوم ایرانی یا از عیسویان نواحی شمالی عراق بوده و مجموعاً در تشکیل حوزهٔ علمی بغداد که جانشین مراکز علمی ایران و حوضهٔ علیای دجله و فرات گردید تأثیر داشته‌اند. با تشکیل مرکز علمی بغداد و ترجمه وتألیف کتب درابواب مختلف منطق والهیات وطبیعیات و ریاضیات و شعب وفروع مختلف آنها بزبان عربی اندك اندك آن زبان آمادهٔ کار برای مطالعات علمی و تعلیم و تعلّم در علوم گوناگون گردید و در کشور های اسلامی مراکز علمی جدیدی جانشین مراکز قدیم شد که شمارهٔ آنها علی‌الخصوص درایران بسرعت راه فزونی میسپرد. در تمام این مراکز مدتهای دراز کتب و آثار منقول دانشمندان ایرانی وهندی و یونانی واسکندرانی ونبطی وسریانی بعربی مورد مطالعه و تحقیق بود.

شمارهٔ دانشمندانی که درحوزه‌های علمی اسلامی آثارآنان رابعربی درآورده‌اند بسیار است چنانکه برشمردن همهٔ آنان نیازمند وقت موسعی است.

آثاری که درقرنهای دوم وسوم وچهارم بدست دانشمندان مشهور و متعددی از قبیل حنین بن اسحق و اسحق‌بن حنین و نوبخت و ابن‌المقفع و یوحنابن ماسویه و قسطابن لوقا وحبیش‌بن‌الحسن الاعسم و ثابت بن‌قرة‌الحرانی وخاندان او و ابوعثمان سعیدبن یعقوب‌الد مشقی وابن بکوس‌ویحیی‌بن عدی و متی‌بن یونس وابوالخیرخمار وجزآنان بعربی درآمد، جزدربعض‌موارد غالباً بترجمهٔ تحت‌اللفظ و عبارات نارسا پرداخته شده بود.

نارسایی این ترجمه ها در بسیاری از موارد بدرجه‌یی بود که حتی مردان

۱ـ این خطابه در کنگرهٔ خواجه نصیرالدین طوسی قرائت‌شده است.

IRCICA
Mecelle-i Danişkede-i Edebiyat,
c. III / sayı: 4 (H.Ş. 1335) Tahran, s. 30-42.
07 MAYIS 1993

نصیرالدین طوسی
و
زبان وادب پارسی [1]

بقلم : دکتر محمد معین
استادکرسی تحقیق در متون فارسی

۱ـ کتب فارسی خواجه

درعصری که غالب دانشمندان ایران هنوز کتب علمی خود را بزبان تازی مینوشتند ، خواجه نصیربا تألیف کتب گرانبهای فارسی، خدمتی ارجمند بزبان وادب ما انجام داد .ازجملهٔ آثار فارسی او میتوان از کتب ورسایل ذیل نام برد .

۱ـ حکمت

الف ـ حکمت نظری :

اساس الاقتباس (منطق) [2]،مقولات عشر یا قاطیغوریاس[3]،رسالهٔ اثبات واجب[4]، رسالهٔجبروقدریا جبرواختیار[5] ، رساله درقسمت موجودات [6]، آغازوانجام درمبدأ ومعاد یا کتاب تذکره[7]، جواب اسئلهٔ اثیرالدین ابهری [8]، رسالهٔفی النفی و الاثبات [9]، رساله در

۱ـ خطابه‌ای‌است که درکنگرهٔ خواجه نصیرطوسی‌ایراد شده‌است.

۲ـ بتصحیح مدرس رضوی‌جزوانتشارات دانشگاه تهران شمارهٔ ۱۲ سال۱۳۲۶چاپ شده ، ورك : احوال و آثارخواجه نصیرالدین . مدرس‌رضوی . ازانتشارات دانشگاه تهران شمارهٔ ۲۸۲ سال ۱۳۳٤ص ۲٤۰.

۳ـ رك : مقدمهٔ اساس الاقتباس ص یه ؛ احوال وآثار ص ۲۹۷ـ۸ .

٤ـ درمجموعهٔ رسائل‌خواجه‌نصیرالدین باهتمام‌مدرس رضوی جزوانتشارات دانشگاه تهران‌شمارهٔ ۳۰۸ سال ۱۳۳۵ (ص۱ـ۷)چاپ شده. بطوریکه‌آقای مدرس‌در«احوال وآثار» ص ۳۱ نوشته‌اند دو رساله بنام «اثبات واجب» بخواجه نسبت‌داده شده‌است .

۵ـ درمجموعهٔ رسائل ص ۷-۲۸ طبع شده ، ورك : احوال وآثارص ۲۹۹ .

٦ـ درمجموعهٔ رسائل ص ۵۷ـ۸۲ چاپ شده ، ورك : احوال وآثارص ۲٦۱ .

۷ـ این‌کتاب چهاربار بطبع رسیده وبارآخرباهتمام ایرج افشارجزوانتشارات دانشگاه تهران شمارهٔ ۳۰۱ سال ۱۳۳۵ چاپ شده است .

۸ـ رك : احوال وآثار ص ۲۸۳ ببعد .

۹ـ رك : احوال وآثار ص ۳۱۲ .

نعمتهاوخوشیها ولذتها [1].

ب ـ حکمت عملی :

اخلاق‌ناصری [2]، نصیحت نامه [3]، ترجمهٔ کتاب اخلاق‌ناصرالدین محتشم[4].

رسالهٔ رسوم پادشاهان قدیم و طرز گرفتن مالیات[5].

۲ـ هیئت ونجوم :

رسالهٔ معینیّه یا المفید درهیئت [6]، وشرح آن‌نیزبقلم‌خود او [7]، وحلّ مشکلات آن‌هم بقلم او[8]، زبدةالهیئة[9]، شرح ثمرهٔبطلمیوس یا ترجمةالثمرة فی‌احکام‌النجوم[10]، مدخل‌فی‌علم‌النجوم(منظوم)[11]، اختیارات‌مسیرالقمر(منظوم)[12]، ترجمهٔصورالکواکب عبدالرحمن‌صوفی[13]، سی‌فصل‌درتقویم[14]، بیست باب‌درمعرفت اسطرلاب [15]، رساله‌در تقویم وحرکات افلاك [16]، زیج ایلخانی [17].

۱ـ رك : احوال وآثار ص ۳۲۳ .

۲ـ این‌کتاب بتازگی ازطرف دانشگاه پنجاب (پاکستان) طبع و منتشر شده. منتخب اخلاق ناصری باهتمام جلال همائی از طرف وزارت فرهنگ ایران درتهران بسال ۱۳۲۰ طبع و منتشر شده ، و مقدمهٔ قدیم اخلاق ناصری هم بکوشش جلال همائی جزو انتشارات دانشگاه تهران شمارهٔ ۳۰۵ سال ۱۳۳۵ انتشار یافته‌است .

۳ـ رك : مقدمهٔ اساس الاقتباس ص یز .

٤ـ رك : احوال وآثارص ۳۰۲ ببعد .

۵ـ درمجموعهٔ رسایل‌خواجه‌نصیر ص۲۸-۳۵ چاپ‌شده، ورك: احوال‌وآثار ص۲۹۵ .

٦ـ رك : احوال وآثارص ۲۲۲ببعد ، این‌کتاب بادیباچه‌ای ازمحمد تقی دانش‌پژوه جزوانتشارات دانشگاه تهران شمارهٔ ۳۰۰ سال ۱۳۳۵ چاپ عکسی شده‌است .

۷ـ رك : احوال وآثارص ۲۲۳ ببعد .

۸ـ رك : احوال وآثار ص ۲۲۵ ؛ این‌کتاب‌نیزبادیباچه‌ای ازمحمد تقی دانش‌پژوه جزو انتشارات دانشگاه تهران شمارهٔ ۳۰٤ سال ۱۳۳۵ چاپ عکسی شده‌است .

۹ـ رك : احوال وآثارص ۲۲٤ ببعد .

۱۰ـ رك : مقدمهٔ اساس الاقتباس ص ید ، احوال وآثارص ۲۳۱ـ۳۳ .

۱۱ـ رك : احوال وآثارص ۲۲۸ . ۱۲ـ رك : ایضاً ص ۳۰٦ ببعد .

۱۳ـ رك : ایضاً ص ۲۲۸-۰۹ . ۱٤ـ رك: ایضاً ص۲۲۵ ببعد .

۱۵ـ رك : ایضاً ص ۲۳۵ . این‌کتاب جزوانتشارات دانشگاه تهران شمارهٔ ۳۰۷سال ۱۳۳۵ منتشرشده‌است . ۱٦ـ رك : احوال وآثار ص ۳۰۷ .

۱۷ـ رك : بهار. سبك شناسی ج۳ص۱۵۹، احوال وآثارص ۲۳۳ ببعد .

Tusi Nasiruddin

03 ŞUBAT 2009

expérience de déplacement de population: les centres de regroupement en Algérie", *Annales de géographie*, LXXI (1962), 388, 584, 602; L. in de Mas Latrie, *Relations et commerce de l'Afrique septentrionale ou Maghreb avec les nations chrétiennes au Moyen-Age*, Paris 1886, 381; R. Pontier, *Souvenirs de l'Algérie ou notice sur Orléansville et Ténès*, Valenciennes 1850; P. Ricard, "Le commerce de Berbérie et l'organisation économique de l'Empire portugais aux XVe et XVIe siècles", *Annales de l'Institut des Études Orientales*, II (1936) 269, 287; L. Rinn, *Les origines berbères*, Algiers 1889, 279-280, 357-360; T. Shaw, *Travels or observations relating to several parts of Barbary and Levant*, Oxford 1738, partial tr. J. MacCarthy, *Voyage dans la régence d'Alger*, Paris 1830, repr. Tunis 1980, 263-265; Laugier de Tassy, *Histoire du Royaume d'Alger*, Amsterdam 1725, 152-153, Paris 1992, 97; X. Yacono, *Les bureaux arabes et l'évolution des genres de vie indigènes dans l'ouest du Tell algérois (Dahra, Chélif, Ouarsenis, Sersou)*, Paris 1953; idem, *La colonisation des plaines du Chélif (de Lavigerie au confluent de la Mina)*, Algiers 1955-1956.

/ ه. بن‌شنب[1] (د. اسلام) /

تنسوخ‌نامهٔ ایلخانی، کتابی به فارسی که خواجه نصیرالدین طوسی به درخواست هولاکو، ایلخان مغول (حک: ۶۶۳-۶۱۴)، دربارهٔ «هرچه به خدمت پادشاهان، تنسوق آورند» (نصیرالدین طوسی، ص ۴) نوشت. وجه‌تسمیهٔ کتاب نیز از همینجاست. عنوان *جواهرنامه* یا *رسالهٔ جوهریه* را نیز برای آن ذکر کرده‌اند (مدرّس رضوی، ص۵۲۸؛ فراهانی، ص۲۲، ۵۱؛ آقابزرگ‌طهرانی، ج۴، ص۴۵۸). حاجی‌خلیفه آن را به‌اشتباه *تشوق‌نامه* نیز ضبط کرده است (ج۱، ستون ۴۱۰، قس ستون ۴۹۵). *تَنْسُخ*/*تَنْسوخ* (معرّب آن: *تَنْسُق* و *تَنْسوق*) واژهٔ ترکی جَغَتایی است، به معنای چیز(های) نادر و عجیب و نیکو و ارزشمند. آن را به صورت *تانْکُسوق* و *تَنْکُسوق* هم نوشته‌اند (برای آگاهی از نظرهای مختلف دربارهٔ ریشهٔ این واژه، ضبطهای گوناگون و موارد کاربرد آن ← دورفر[2]، ج ۲، ص ۵۷۰-۵۷۲).

تاریخ تألیف *تنسوخ‌نامه* در خود کتاب مذکور نیست، اما به دلیل اشاره‌ای در مقدمهٔ یکی از نسخه‌های آن نتیجه گرفته‌اند که در زمان حکومت منکوقاآن و به روزگار حکومت هولاکو بر ایران، یعنی بین ۶۵۴ و ۶۵۷، تألیف شده است (نصیرالدین طوسی، مقدمهٔ مدرّس رضوی، ص‌سیزده، سی‌ونه؛ دبیرسیاقی، ص ۴۶۷).

تنسوخ‌نامه تا مدتها اثری بدیع پنداشته می‌شد و گمان می‌رفت که *عرائس الجواهر و نفایس الأطایب* ابوالقاسم عبداللّه‌بن محمد کاشانی (متوفی ۷۰۰) از روی آن نوشته شده باشد، اما با پیدا شدن *جوهرنامهٔ/جواهرنامهٔ نظامی* (تألیف در ۵۹۲ یا ۵۹۳) از مؤلفی معروف به نیشابوری، معلوم شد که این کتاب منبع مشترک *تنسوخ‌نامه* و *عرائس الجواهر* بوده است (افشار، ۱۳۵۰ش، ص۳۵؛ همو، ۲۰۰۰، ص۱۵۲-۱۵۳)، با این تفاوت که کاشانی و طوسی هریک اطلاعات محلی و شخصی و مصطلحات زمان خود را بدان افزوده (همو، ۱۳۵۰ش، ص ۴۰) و در تقدم و تأخر مطالب تغییراتی داده‌اند (همان، ص ۳۷؛ برای مقایسهٔ نمونه‌هایی از هرسه کتاب ← همان، ص ۴۱- ۴۲؛ محبّی، ص۱۶۶-۱۷۳). تا پیش از یافته شدن *جواهرنامهٔ نظامی*، *تنسوخ‌نامه* را دومین اثر مهم در کانی‌شناسی پس از *جماهر* ابوریحان بیرونی می‌شمردند و مبتنی بر شماری از منابع متقدم دورهٔ اسلامی، مانند آثار جابربن حیان، کندی، محمد زکریای رازی، عُطاردبن محمد (*زندگینامهٔ علمی دانشوران*[3]، ذیل «طوسی») و بویژه *الجماهر* بیرونی، می‌دانستند (همانجا؛ نصیرالدین طوسی، مقدمهٔ مدرّس رضوی، ص‌سیزده). این به‌رغم تفاوتهای زیاد میان *جماهر* و *تنسوخ‌نامه* بوده است؛ مثلاً، بیرونی مجموعاً ۳۲ مادّهٔ کانی و آلی را ذکر کرده که تقریباً نیمی از مطالب نقل شده در *تنسوخ‌نامه* است، اما شرح و تفصیل آن بسیار بیشتر است.

تنسوخ‌نامه مشتمل است بر مقدمه حاوی دعا و علت نامگذاری و معرفی مطالب کتاب، و چهار مقاله که هریک غالباً چندین فصل دارد. در مقالهٔ اول دربارهٔ نقش بخارها و پرتو خورشید در تکوّن کانیها سخن رفته، که کاملاً شبیه به نظریهٔ ابن‌سینا است (*زندگینامهٔ علمی دانشوران*، همانجا). در همان مقاله مؤلف، همهٔ رنگها را پدید آمده از سفید و سیاه می‌داند و دیگر رنگها در جدفاصل این دو قرار دارند. در مقالهٔ دوم از ۶۴ مادّهٔ کانی بیش از همه به یاقوت و مروارید و زمرد و الماس و لعل پرداخته شده است. مقالهٔ سوم دربارهٔ نحوهٔ پیدایش و شرح ویژگیهای هفت فلز، چهار همبسته (آلیاژ)، سه مادّهٔ جانوری و سه مادّهٔ گیاهی است. مقالهٔ چهارم اختصاص به عطرها و دو «معجون نفیس» و جز اینها دارد. هر مقاله معمولاً شامل این اطلاعات دربارهٔ هر مادّه است: انواع، اَشباه، عیبها، شیوهٔ جلادادن، طرز محک زدن، بها، منافع و خواص، محل معدنها، و

1. H. Bencheneb 2. Doerfer 3. *Dictionary of scientific biography*

İSAM 174948 .1383 تهران ،8 ،مج ،دانشنامهِ جهانِ اسلام

Tusi Nasireddin
23 EKIM 2008

Göttingen 1966; Helmut Ritter and Richard Walzer, "Arabische Übersetzunger griechischer Ärzte in Stambuler Bibliotheken" in *Sitzungsberichte der preussischen Akademie der Wissenschaften 1934*, Berlin 1934; Fuat Sezgin, *Geschichte des arabischen Schrifttums*, Leiden 1967- ; Moritz Steinschneider, *Die hebräischen Übersetzungen des Mittelalters und die Juden als Dolmetscher*, Graz 1956.

/ فرید قاسملو /

جوامع الجامع ← طبرسی، فضل‌بن حسن

جوامع‌الحساب بالتَّخت و التُّراب، کتابی در حساب، به عربی، از خواجه نصیرالدین طوسی. تألیف رجب ۶۶۳ (حاجی‌خلیفه، ج ۱، ستون ۶۱۱؛ نصیرالدین طوسی، *الابحاث*، ش ۲، مقدمهٔ سعیدان[1]، ص ۱۱۲). چندین نسخهٔ خطی از آن به جامانده است (← روزنفلد[2] و احسان اوغلو[3]، ص ۲۱۴ـ۲۱۵؛ قربانی، ۱۳۶۵ش، ص ۴۹۱؛ کراوزه[4]، ص ۴۹۶؛ سیدآقا بنی‌هاشمی و قاسملو، ذیل «*جوامع‌الحساب*»). احمدسلیم سعیدان متن *جوامع‌الحساب* را، بر اساس نسخهٔ کتابخانهٔ سلطان احمد سوم (سرای) که در ۶۶۴ از روی دستخط مؤلف نوشته شده، ویرایش و چاپ کرده است.

حساب با تخت و تراب شیوه‌ای بود که از اوایل قرن سوم به بعد در سرزمینهای اسلامی رایج شد. در این شیوه برای انجام اعمال حساب، بر روی تخته یا لوح مسطحی به نام لوح غبار، که پوشیده از مقداری خاک یا شن نرم بود، ارقام و عملیات حساب را با نوک میله‌ای می‌نوشتند. اَعمالِ فرعی را در ذهن انجام می‌دادند و هر وقت لازم می‌شد رقمی را با دست محو می‌کردند و رقم دیگری را به جای آن می‌نوشتند. این شیوه را حساب با تخت و میل هم می‌نامیدند (قربانی، ۱۳۷۰ش، ص ۳۵). اشکالات و دشواریهای عملی این شیوهٔ محاسبه موجب شد که ریاضی‌دانان کاغذ و مرکّب را جانشین آن کنند. روند محاسبه با تخت و تراب سه قرن پیش از نصیرالدین طوسی در رسالهٔ *الفصول فی الحساب الهندی*، نوشتهٔ اقلیدسی، آغاز شد، اما سرانجام متروک گردید (سعیدان، ص ۳۳۸).

نام این اثر نصیرالدین طوسی در برخی منابع به صورت *جوامع‌الحساب علی‌التخت و التراب* (← آقابزرگ طهرانی، ج ۵، ص ۲۴۹) و *جامع‌الحساب فی‌التخت و التراب* (صفدی، ج ۱، ص ۱۸۱؛ ابن‌شاکر کتبی، ج ۳، ص ۲۴۹؛ کنتوری، ص ۱۵۲) ضبط شده است. نصیرالدین طوسی رساله‌ای فارسی به نام *جامع‌الحساب* دارد که مطالب و فصل بندی آن تا حدی شبیه *جوامع‌الحساب* است، ولی ترجمهٔ آن نیست (استوری[5]، ج ۲، بخش ۱، ص ۶؛ حسینی اشکوری، ج ۳، ص ۲۰۹؛ منزوی، ج ۴، ص ۲۶۳۶ـ ۲۶۳۷)، به‌رغم نظر برخی (← روزنفلد و احسان اوغلو، ص ۲۱۴) که آن را ترجمهٔ فارسی *جوامع‌الحساب* دانسته‌اند.

از *جوامع‌الحساب* دو نسخه در کتابخانهٔ آستان قدس رضوی موجود است. یکی، در ۹۷۲ به تملک شیخ بهاءالدین عاملی درآمده و در ۱۱۴۵ نادرشاه افشار آن را وقف این کتابخانه کرده است (گلچین معانی، ج ۸، ص ۱۳۰). نسخهٔ دیگر، تنها شامل ده روش موجود در *جوامع‌الحساب* برای ضرب اعداد صحیح (فصل ۶ باب اول) است (عرفانیان، ج ۱۰، ص ۱۱۰). این نسخهٔ ناقص از روی نسخه‌ای به خط معین‌الدین‌بن منجم کاشی (از نزدیکان غیاث‌الدین جمشید کاشانی) نوشته شده است که اکنون در کتابخانهٔ ملی ملک نگهداری می‌شود و آن هم تنها شامل فصل ضرب اعداد صحیح است (افشار و دانش‌پژوه، ج ۶، ص ۲۶۳). همین فصل در ۱۲۹۹، جزو پیوستِ شرح قاضی‌زاده رومی بر *الملخّص فی علم‌الهیئة* چغمینی (چاپ سنگی ۱۲۸۶؛ ص ۵۰ـ۵۷)، منتشر شده است.

نسخهٔ کهنی از *جوامع‌الحساب*، که در ۶۹۵ کتابت شده است، به شمارهٔ ۴۴۰۹/۲ در کتابخانهٔ مرکزی دانشگاه تهران نگهداری می‌شود که ترتیب اوراق آن در صحافی به هم ریخته و با اوراق رسالهٔ دیگری درآمیخته است (دانش‌پژوه، ج ۱۳، ص ۳۳۷۰ـ۳۳۷۱).

کتاب *جوامع‌الحساب* سه باب و هر باب آن چند فصل دارد: باب اول، در حساب اعداد صحیح، در دوازده فصل؛ باب دوم، در حساب کسرها به روش محاسبان (کسرهای متعارفی)، در چهارده فصل؛ باب سوم، در حساب کسرها به روش منجمان (کسرهای شصتگانی)، در دو مسلک: مسلک اول، به روش حساب هندی (با شمارهای دهدهی)، در دَه فصل، و مسلک دوم، به روش حساب جمل (با حروف ابجد)، در نُه فصل (برای ترجمهٔ فارسی عنوان فصلهای این اثر ← قربانی، ۱۳۶۵ش، ص ۴۹۰). چاپ احمد سلیم سعیدان، به علت افتادگی در نسخهٔ اساس، بخشی از باب اول (از میانهٔ فصل نهم تا میانهٔ فصل یازدهم) را ندارد (نصیرالدین طوسی، *الابحاث*، ش ۲، همان مقدمه، ص ۱۴۲). به گمان سعیدان، این افتادگی، که شامل مثالهای استخراج جذر و روش استخراج کعب و ریشه‌های بالاتر است، به کل مطالب لطمه‌ای نمی‌زند، زیرا با توجه به بقیهٔ رساله، به‌خصوص آنچه در باب حساب منجمان آمده

1. Saidan 2. Rozenfeld 3. Ihsanoğlu 4. Krause 5. Storey

دانشنامهٔ جهان اسلام، مج، 11، تهران 1386. ISAM 174951

دانشنامهٔ جهان اسلام، (۶)، تهران ۱۳۸۰، ISAM 86214
Tusi Nasiruddin
25 SUBA

در آن بصراحت از مسائلی سخن می‌گوید که در کمتر منبعی مشاهده می‌شود، از جمله واهمهٔ او از رویارویی با سلطان عثمانی، در پیش گرفتن سیاست صبر، و مقابله با سپاه عثمانی از طریق سوزاندن آبادیها و محصولات ایران (← طهماسب صفوی اول، ص۵۵-۵۷).

تذکرهٔ شاه‌طهماسب پنج فصل دارد. نویسنده پس از حمد پروردگار و مدح پیامبر اکرم، به ذکر تاریخ تولد و سال جلوس و وقایع دورهٔ سلطنت خود می‌پردازد، از جمله: عزل و نصبهایی که در ابتدای سلطنت کرده، سرکشیهای قزلباشان و کشتار برخی از سران ایشان، شرحی دربارهٔ سادات مرعشی قوامیهٔ مازندران، محاصرهٔ هرات در ۹۳۷ به دست ازبکان (ص۹-۲۴)، شورشهای شاهزادگان و امرا و حکام ولایات همچون اولامه تکلو (ص ۲۴-۳۵) و غازی‌خان تکلو و سام‌میرزا (ص ۳۵-۴۲) و القاص‌میرزا/ القاسب میرزا (ص۴۲-۶۲)، روابط ایران و عثمانی در دورهٔ اسکندرپاشا (پاشای ارزروم؛ ص۶۲-۷۲)، و سرگذشت بایزید، و پناهندگی او به دربار شاه‌طهماسب (ص ۷۲- ۷۸). نثر این کتاب آمیخته به آیات و احادیث و اشعار پندآموز است (برای نمونه ← ص۲۴-۲۵، ۳۲-۳۳، ۴۴، ۵۰-۵۱) و لغات و تعبیرات ترکی نیز در آن دیده می‌شود (برای نمونه ← ص۱۱، ۳۹). این کتاب شرح مفصّلی دربارهٔ خوابهای پیشمار شاه دارد که به گفتهٔ خودش در سختیها راهگشای وی بوده‌اند (برای نمونه ← ص۲۳، ۳۸، ۵۳-۵۴، ۶۵-۶۷). مطالب اصلی این کتاب در حاشیه‌پردازیها پنهان مانده است.

نسخهٔ معتبر *تذکرهٔ شاه‌طهماسب* در کتابخانهٔ (شمارهٔ ۱) مجلس شورای اسلامی (ش۲۷۲) موجود است. احمد غلام آن را از مجمع حیدربیک (ظاهراً یک جُنگ) در ۱۱۳۸ تا ۱۱۴۰ نقل و کتابت کرده است (حائری، ج ۱۰، بخش ۳، ص ۱۳۷۳، ۱۳۷۵). نسخهٔ دیگر که به کتابخانهٔ معتمدالدوله (فرهاد میرزا؟) تعلق داشته، بسیار پرغلط است و در آخر آن تحریف و افتادگی فراوان است؛ ابتدای آن نیز با نسخهٔ کتابخانهٔ مجلس تفاوت دارد (همان، ج ۱۰، بخش۳، ص۱۳۷۴). اعتمادالسلطنه این نسخه را در ضمن جلد دوم *مطلع‌الشمس* (ص ۴۵۳-۵۰۱)، با نام *روزنامهٔ شاه‌طهماسب اول صفوی*، در ۱۳۰۲ چاپ سنگی کرد. وی همچنین ذیلی بر آن نوشت که شامل ادامهٔ سرگذشت شاه‌طهماسب تا زمان مرگ اوست (ج ۲، ص ۵۰۱-۵۰۴). نسخه‌ای از این تذکره که در ۱۲۱۲ به دستور ابوالفتح سلطان محمد میرزا الصفوی الموسوی الحسینی بهادرخان و به خط عبدالله استنساخ شده (← طهماسب صفوی اول، ص ۷۹)، در کتابخانهٔ برلین موجود است (برای اطلاع از دیگر نسخ خطی کتاب ← منزوی، ج ۶، ص ۴۲۸۹). در ۱۳۰۸/ ۱۸۹۰ پاول هرن[1] این کتاب را براساس نسخهٔ کتابخانهٔ برلین با نام *تاریخ شاه‌طهماسب* با مقدمه‌ای در مجلهٔ <انجمن شرق‌شناسی آلمان>[2] (ج ۴۴، ص ۵۶۳-۶۴۹) در لایپزیگ به چاپ رساند و سال بعد آن را به آلمانی ترجمه و با مقدمه و حواشی به صورت کتابی مستقل در استراسبورگ چاپ کرد (براون، ج ۴، ص ۹۴، پانویس؛ مشار، ج ۱، ستون ۱۲۴۵؛ سحاب، ص ۱۸۴). در ۱۳۳۰/ ۱۹۱۲ این نسخه در کلکته چاپ شد (مشار، همانجا). در ۱۳۰۳ ش/ ۱۹۲۴ عبدالشکور *تذکرهٔ شاه‌طهماسب* را از روی نسخهٔ خطی کتابخانهٔ دولتی برلین در برلین منتشر کرد. این چاپ مطابق چاپ اعتمادالسلطنه است، لیکن تحریفات و افتادگیهای بخش آخر آن را ندارد و غلطهایش کمتر است؛ با وجود این، همچنان با نسخهٔ مجلس تفاوت دارد (حائری، همانجا).

منابع: محمدحسن‌بن علی اعتمادالسلطنه، *مطلع‌الشمس*، چاپ سنگی تهران ۱۳۰۱-۱۳۰۳، چاپ تیمور برهان لیمودهی، چاپ افست تهران ۱۳۶۲-۱۳۶۳ش؛ ادوارد گرانویل براون، *تاریخ ادبیات ایران*، ج ۴: *از صفویه تا عصر حاضر*، ترجمهٔ بهرام مقدادی، چاپ ضیاءالدین سجادی و عبدالحسین نوائی، تهران ۱۳۶۹ش؛ عبدالحسین حائری، *فهرست کتابخانهٔ مجلس شورای ملی*، ج ۱۰، بخش ۳، تهران ۱۳۴۸ش؛ ابوالقاسم سحاب، *فرهنگ خاورشناسان*، تهران ۱۳۵۶ش؛ طهماسب صفوی اول، شاه ایران، *تذکرهٔ شاه‌طهماسب: شرح وقایع و احوالات زندگانی شاه‌طهماسب صفوی بقلم خودش*، برلین ۱۳۴۳؛ خانبابا مشار، *فهرست کتابهای چاپی فارسی*، تهران ۱۳۵۰-۱۳۵۵ش؛ احمد منزوی، *فهرست نسخه‌های خطی فارسی*، تهران ۱۳۵۳ش.

/ منیژه ربیعی /

التذکرة فی الهیئة، از عمده‌ترین آثار نجومی خواجه نصیرالدین طوسی به عربی و کتابی مهم در شناخت اشکالات الگوی بطلمیوسی جهان. این کتاب را *التذکرة النصیریة فی الهیئة* نیز نامیده‌اند.

طوسی این کتاب را در ۶۵۹، پس از نگارش *تحریر اصول اقلیدس*[*] و *تحریر مجسطی*[*]، تألیف کرد. به نوشتهٔ او در مقدمه (نصیرالدین طوسی، ج ۱، ص۹۳)، مقصود از تألیف این کتاب عرضه کردن «حکایت» فشرده‌ای از *مجسطی* بطلمیوس بوده است. منظور طوسی از حکایت نوعی اثر نجومی است که در آن دستاوردهای نجوم بطلمیوسی آورده شود بدون آنکه مؤلف به

1. P. Horn
2. *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* (*ZDMG*)

AL-ṬŪSĪ, MUḤAMMAD IBN MUḤAMMAD IBN AL-ḤASAN, usually known as **NAṢIR AL-DĪN** (*b.* Ṭūs, Persia, 18 February 1201; d. Kadhimain, near Baghdad, 26 June 1274), *astronomy, mathematics, mineralogy, logic, philosophy, ethics, theology.*

Life. Naṣīr al-Dīn, known to his compatriots as Muḥaqqiq-i Ṭūsī, Khwāja-yi Ṭūsī, or Khwāja Naṣīr, is one of the best-known and most influential figures in Islamic intellectual history. He studied the religious sciences and elements of the "intellectual sciences" with his father, a jurisprudent of the Twelve Imām school of Shī'ism at Ṭūs. He also very likely studied logic, natural philosophy, and metaphysics with his maternal uncle in the same city. During this period he also received instruction in algebra and geometry. Afterward he set out for Nīshāpūr, then still a major center of

8

DSB, XIII, S. 508–517, 1981 (NEW YORK)

مجلة المجمع العلمي العراقي (المجلد الخامس)
1958

الخواجه نصير الدين الطوسي

وعلم الفلك (*)

الفلك في هذه الأيام نال مكانة كبيرة ، واتصل بالعلوم قديماً وحديثاً ومنها العلوم الرياضية وغيرها ، فسهل السير في البحر والجو وكذا النقل ، وكان ذلك نتيجة جهود كبيرة . اشتغلت فيه الأقطار والأقوام مثل بابل وأثور ومصر ويونان والأمة الإسلامية ، وصار الى الغرب فقويت مكانته ، واشتق منه عندنا (علم البحار) ، وتكامل في الغرب ، وكذا الطيران ، وما زال في تزايد كبير وتكامل عظيم . وأصله من الفلسفة ، ومن أهمها العلوم الرياضية .

وفي عهد المغول برز فيه جماعة من العلماء ، أشهرهم : (الخواجه الطوسي) ، ذاع صيته في الأقطار بما حمل من علوم ، وكان يدعى (أستاذ البشر) ، وهو موضوع بحثنا في هذه النبذة أو الصفحة من حياته .

ولد يوم السبت ١١ جمادى الأولى سنة ٥٩٧ هـ — ١٢٠١ م ، وعاش غالب أيامه في إيران ، وأكثرها في قهستان و ألَمُوت من بلاد الإسماعيلية [1] ، وكتب مؤلفات عديدة لهم في اللغة العربية والفارسية ، وكان يكتب باللغة التركية أيضاً .

وفي ذي الحجة سنة ٦٥٠ هـ — ١٢٥٢ م سار هولاكو الى ايران بأمل اكتساحها ، فكانت مشيته بطيئة . وفي شعبان سنة ٦٥٣ هـ — ١٢٥٥ م قصد ربوع الإسماعيلية ، وتمّ له الاستيلاء على ألموت ، وأثر ذلك اتصل الخواجه بهولاكو في همذان فضمّه الى حاشيته ورعاه . وفي ١٤ شوال سنة ٦٥٤هـ ـ ١٢٥٦م أعلن انه شيعي اثنا عشري ، واضطر ركن الدين

(*) محاضرة ألقاها الأستاذ عباس العزاوي بدار المجمع العلمي العراقي .

(١) هؤلاء من الإسماعيلية النزارية ، ونزار ابن الخليفة المستنصر الفاطمي . وأئمتهم في هذه الأيام الأغاخانية .

Journal of Qafqaz University, s. 22, Bakü-2008, s.13-24.
[On-line Erişim]
http://www.qafqaz.edu.az/journal/20082202%20Tusi.pdf

19 AĞU 2008

(191098)

BÜYÜK TÜRK DÜŞÜNÜRÜ NASREDDİN TUSİ'DE İDEAL TOPLUM ANLAYIŞI

Reha YILMAZ
Qafqaz Üniversitesi,
Hukuk Fakültesi
Bakü / AZERBAYCAN
yilmazreha@yahoo.com

MARC'TA TANIMLANMAYAN SONRA GELEN DOKÜMAN

ÖZET

Azerbaycan Nakşîliğinin ikinci Devresi diyebileceğimiz XIX yüzyıl, aynı zamanda Azerbaycan tasavvuf tarihinde önemli bir dönemdir. Bu devirde büyük Nakşi şeyhi Bağdat'lı Mevlana Halid'in talebesi Kürdemirli İsmail Şirvani ve Kutgaşınlı Yahya ile bunların yetiştirdiği birçok Nakşibendî mürşidinin faaliyetleri Kuzey Azerbaycan'dan başlayarak Kafkasların genelinde ve Anadolu'da büyük bir dini-tasavvufi ve siyasi hareketliliğe sebep olmuşlardır.

Türk milletinin gurur duyduğu birçok alim gibi Hoca Nasreddin Tusi'de Türk-İslam medeniyetinde büyük izler bırakmıştır. Onunla ilgili birçok şey söylenilmiş, bir çok şey yazılmıştır. Bununla birlikte söylenenler ve yazılanların bazen hakikatten uzak, bazen ihtilaflı bazen de bilinçli olarak yanlışlar içerdiği görülmektedir.

Ulaştığımız eserlerde umumen onun matematikçi olduğu ve astronomiyi iyi bildiği ifade edilmektedir. Ancak *Ahlak-ı Nasiri* ve *Evsafü'l-Eşraf* kitapları sayesinde onun, aslında iyi bir toplum bilimci olduğunu görme imkânımız olmuş ve Tusi'nin bu yönünün, yani, ideal toplum ve ideal topluma giden yollarla ilgili görüşlerini araştırma isteği doğmuştur. Ancak bunun için öncelikle onun ideallik anlayışını bilmenin gerekliliği gözümüzden kaçmamıştır. Bundan dolayı bu araştırmada onun ideallik anlayışı, bu anlayış içinde ideal topluma giden kamil insan ve sağlıklı aile düşünceleri analiz edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Nasreddin Tusi, kamil insan, sağlıklı aile, ideal toplum

THE IDEAL SOCIETY OF GREAT TURKISH SCHOLAR NASREDDIN TUSI

ABSTRACT

Hoca Nasreddin Tusi has a remarable place in the Turk-Islamic civilization like many others who became the pride of the Turkish nationality. He became the subject matter of many writers and discussions. Since he was written and talked by many people, the things attributed to him contained mistakes and false information. The reason of launching this research is to clear the wrong attributions about Hoca Nasreddin Tusi.

According to the documents we have found, he was known as a mathematician and had a deep knowledge of astronomy. However his books Ahlak-ı Nasiri and Evsafü'l-Eşraf showed us that he was also a careful sociologist. His ideas on ideal society and the ways which will lead the man to the ideal society make the center of our research.First of all , it is essential that we should know what his idealism was. This research covers the following areas; idealism, the virtous man on the way to the ideal society, the healthy family and ideal society.

Key words: Nasreddin Tusi, virtous man , healthy family, ideal society.

Giriş

Hakkında efsaneler yazılan Nasreddin Tusi, gerek hayat tarzı, gerekse ilmi görüşleri açısından farklılıklara sahiptir. Onun hakkında yazılanlar, söylenenler; bazen abartılı övgüler, bazen ise aşırı derecedeki aşağılamalar sebebiyle zıtlıklarla doludur. Bu ise Tusi'nin şahsiyetine ve bilimsel öğretisine gölge düşürdüğü izlemi verse de aslında

النبوّة والإمامة عند نصير الدين الطوسي

دكتوراه في الآداب/فئة أولى (الفلسفة)
بقلم السيّد علي محمود مقلّد

Hauliyatu Feri'l-Adabi't-Arabiyye, c.3, 1985 Beyrut.

03 KASIM 1996

تتناول هذه الأطروحة موضوع النبوة والإمامة كما يراه أحد مقدّسي السر عند الشيعة الأثني عشرية.

وتتألّف من: مقدمة عالجت فيها بإيجاز ماهية الفلسفة بمفهومها الحاضر، ثم علاقة موضوع النبوة والإمامة بالفلسفة والمنهجية المعتمدة، ثم مضمون الأطروحة وتقسيماتها.

ومن ثلاثة أبواب هي:

الباب الأول: أهم المكونات الفلسفية لفكر الطوسي السياسي، وفيه أن الطوسي نشأ على الفكر الشيعي الإمامي بفرعيه الإسماعيلي والاثني عشري. كما تتلمذ بنفسه على أساتذة كُثُرٍ وبخاصة ابن سينا والفخر الرازي، فشرح كتاب الإشارات والتنبيهات للأول، وكتاب المحصل للثاني. وكان معجباً بالشيخ الرئيس وناقداً للإمام فخر الدين. والطوسي وإن تأثر بالفكر الإسماعيلي بحكم معايشته للإسماعيليين طيلة ثمان وعشرين سنة، إلا أنّه أظهر اثني عشريّته رسميّاً، وربما أخفى أو طمس أكثر مؤلفاته الإسماعيلية. ويعتبر كتابه «تجريد الاعتقاد» من أدق الكتب التي مَزَجَ فيها الدين بالفلسفة الإغريقية مزجاً أدخل الاثني عشريّين بعده إلى ميدان الفلسفة الإسلامية، وكانوا قبله يتحاشون ذلك لئلا يتّهموا بالإسماعيلية.

الباب الثاني وعنوانه: النبوة والإمامة عند الطوسي من خلال كتبه الفلسفية اليونانية، والإسماعيلية والاثني عشرية، ويتضمن عرضاً للأفكار اليونانية التي تأثر بها الطوسي عند معالجته لموضوع النبوة والإمامة. وهذه الأفكار تدور حول سياسة المرء نفسه ومنزله ومجتمعه. وفي علاقة الفرد بالمجتمع عرض الطوسي في كتابه المسمّى «الأخلاق الناصريّة» أنواع المدن وأقسام المجتمعات وأحوالها. وفي المجال الفلسفي الخالص تتبّع الطوسي ما عرضه الشيخ الرئيس ابن سينا في كتاب «الإشارات والتنبيهات» من أفكار حول العقل وحول الحكم ونوعية الحاكم المثالي.

and Theodore of Antioch, who both served the Emperor for a time. The Hebrew translation in turn was translated into Latin by Jacob Mantinus in the early sixteenth century. Both William of Luna's and Mantinus's translation were printed several times in the Renaissance. The medieval tradition of the Latin text, however, is thin. The work never became integrated into the commentary tradition of the universities; it survives only in three manuscripts, and was apparently only brought to scholars' attention by the fifteenth-century Paduan Averroist, Nicoleta Vernia, whose corrections appear in one of these manuscripts (Vatican, Urb. lat. 221).

Roland Hissette has written a series of articles on details concerning this Latin tradition, which he summarizes and brings to its fruition in this masterly edition. The emphasis is philological, rather than historical or philosophical, and the editor provides an exhaustive account of the relationship between all the testimonies to the text, both direct and indirect. These reveal, for example, double translations of Arabic terms and interpretative glosses on the part of the translator or the later copyists. The regularity with which the translator uses the same Latin term for the same Arabic term permits one to discern the variants in his original text *vis-à-vis* the extant Arabic texts. Below the Latin text are provided not only the variants of the Latin manuscripts and editions but also a detailed comparison with the Arabic editions, and notes on the most significant of the variations between the Latin and the Arabic. The data in these apparatus is complemented by complete Arabic-Latin and Latin-Arabic lexicons at the end of the book, which are an indispensable guide to the vocabulary of the translator.

Unusually for works of Averroes, this text exists in more manuscripts in its original Arabic than in its Latin translation, and orientalists have been well-served with editions and a translation of the Arabic text. Nevertheless, this edition is of interest to anyone studying Arabic philosophy and, in particular, that of Ibn Rushd. Any translation is an interpretation, and the interpretation of a thirteenth-century scholar in Naples merits as much consideration as that of Charles Butterworth in 1983. Arabic logic was particularly prized by Frederick II, who employed a Muslim tutor to teach him logic on his journey to the Holy Land and subsequently welcomed a prominent Avicennan scholar, al-Urmawī, into his court where he wrote a book on logic. When Averroes's works in other aspects of the Aristotelian tradition were forgotten, his approach to logic was still valued amongst Hebrew and Muslim scholars alike. By its painstaking reconstruction of the text of the Latin translation and its detailed comparison with the Arabic original this edition articulates the passage of Averroes's interpretation of Aristotelian logic from the Arabic world to that of the Latins.

Roland Hissette is to be commended for producing such a sound edition, and the Thomas Institut of Cologne and Éditions Peeters are, in turn, to be congratulated for making sure that the presentation of this edition is of the highest possible standard.

CHARLES BURNETT

GUDRUN SCHUBERT (ed.): *Annäherungen: der mystisch-philosophische Briefwechsel zwischen Ṣadr ud-Dīn-i Qōnawī und Naṣīr ud-Dīn-i Ṭūsī. Edition und kommentierte Inhaltsangabe*. (Bibliotheca Islamica, Bd. 43) xii, 70 pp., 174 pp. [Arabic and Persian]. Beirut and Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1995. DM 96.

Generally speaking, the classical Sufis were sceptical with regard to the intellect's capacity to 'know God'; and the same is true, perhaps even more so, for the post-classical period. Some of the most representative Sufi writings of the thirteenth century are replete with very unkind remarks about 'the rationalists' or 'the philosophers'. All the more important, therefore, is the evidence of a very different kind of attitude which is found in the *Annäherungen* here under review, i.e. the exchange of letters reflecting the meeting of two great minds, the Sufi Ṣadr al-Dīn al-Qūnawī (d. 673/1274) and the philosopher Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī (d. 672/1274).

To be sure, Avicenna himself had already made an important step towards *'irfān*, and although this did evidently not endear him to mainstream conservative Sufis such as 'Umar al-Suhrawardī, Qūnawī's positive response to the great philosopher was by no means unique. As Schubert points out in her concise introduction (p. 52, note), during the twelfth century there were two mystics in particular whose doctrine was 'intimately mixed up with metaphysical thought' (and who were both executed by the authorities): 'Ayn al-Quḍāh al-Hamadhānī (d. 525/1131) and Yaḥyā al-Suhrawardī (d. 587/1191); and Qūnawī's own master, Ibn 'Arabī, may of course be seen as standing somewhere 'between "philosophy" and "mysticism"', as Franz Rosenthal has argued in a recent article. But unlike Ibn 'Arabī, to whom Qūnawī keeps referring in his letters to Ṭūsī as *shaykhunā* or *shaykhī al-imām al-akmal* (Arabic, 40; 172), he himself quotes Avicenna frequently, directly and openly, calling him *al-ra'īs* or *al-shaykh al-ra'īs*, as is the custom in philosophical literature, and he also refers to other philosophical authorities such as Plato, Apollonius and 'the writer of the *Rasā'il Ikhwān al-Ṣafā''*. His references to Quran and *ḥadīth* are much less conspicuous, and at least one quranic reference (Arabic, 22, ll. 14–15, not identified as such in the text) is to 16:125—a verse which has often been adduced by philosophers (Averroes, for example) in order to justify *their* practice of *ḥikma*. In fact, Qūnawī makes no secret of his contempt of the dialectical theologians (*al-mutakallimūn*) and his high regard for the philosophers (*al-ḥukamā'*), pointing out that the mystics (or 'the inspired', as Schubert sensibly translates *al-muḥaqqiqūn* in this context) agree with the latter, not the former, in matters open to independent rational investigation. What distinguishes them, he says, is that they have additional organs of perception reaching beyond the domain of reason (Arabic, 165f.).

Yet despite this *Annäherung* to the philosophical tradition and Qūnawī's quite obvious delight in scholastic discourse, he remains essentially a Sufi, that is, he still takes the classical Sufi position with regard to the intellect's incapacity to gain absolute certainty. His strategy to make this point *vis-à-vis* Ṭūsī is twofold, and both arguments are very interesting. On the one hand, he keeps referring throughout the correspondence (see Schubert 20f., 25f., 53) to a passage in the *Ta'līqāt* where the master philosopher himself admitted, in Qūnawī's interpretation, that it is not in the intellectual power of humans to 'grasp the realities of things' (*ḥaqā'iq al-ashyā'*). Ṭūsī, being thereby challenged to defend reason, does not of course agree with this interpretation. He suggests instead that Avicenna was not referring in this passage to the *intellegibilia* at all, such as the essence of the triangle, which must be knowable if anything is to be known, but to the concrete things called 'natures' (*ṭabā'i'*), which are indeed difficult to define. But Qūnawī is far from being convinced by this answer. His other argument (Arabic, 26–32), which is also found in a chapter of his *I'jāz al-bayān* (see Schubert, 1 and 19; this argument might have been reformulated a little more sharply in the introduction, 19f.) amounts to a rational demonstration of the ultimately axiomatic nature of all knowledge. With regard to this axiomatic nature of knowledge, he says, the mystics are in quite the same situation as the rationalists. But—and this is of course the point Qūnawī is really driving at—whereas purely rational arguments are bound to lead their 'believers' to mutual contradictions, so that there is ultimately no way of knowing right from wrong, mystical knowledge is verifiable through experience shared by others. Therefore, the only sure way to gain certainty is to turn to God by following those who have already gone this way, such as the prophets and 'those whose inheritance from them is complete' (Arabic, 32)—an obvious reference, it would seem, to Ibn 'Arabī. It should also be noted that this argument is strikingly reminiscent of a famous 'proof' for the necessity of following the 'true *imām*' known from Shahrastānī's reproduction of Ḥasan-i Ṣabbāḥ's *Fuṣūl-i arba'a*. Given Ṭūsī's prior involvement with the Ismailis, he can hardly have missed the point. However, confining himself strictly to answering the precise questions that were actually put to him by Qūnawī, he does not respond to it—at least not directly, unless we take his polite address to Qūnawī (Arabic, 94) for an answer.

Space does not permit any discussion of this famous catalogue of 12 questions and answers, which have already been discussed to some extent by William C. Chittick in *Religious Studies*, 17, 1981, 87–104. Suffice it to say here that Schubert's introduction provides a very detailed, lucid and complete summary in which the questions and answers are arranged in such a way as to facilitate understanding without being arbitrary.

The first part of the introduction (pp. 1–13) explains everything necessary to understand the philological basis and method of the edition as well as the history of the text. Since Ṭūsī's authorship has been questioned in the past, Schubert devotes some space (pp. 10–13) to making an argument for its genuineness, which leaves indeed no doubt. She points, among other things, to the evidence of the manuscript tradition, to Ibn Taymiyya's reference to the correspondence between 'the Sabian' (= Ṭūsī) and 'the Christian' (= Qūnawī) and to the fact that Qūnawī's addressee explains the *Ex uno non fit nisi unum* problem in almost the same way as Ṭūsī does in his *Commentary upon the Ishārāt* and elsewhere. She might have added a reference to this very *Commentary* in Qūnawī's own text (Arabic, 142). That Jāmī, too, 'mentions' the correspondence in his *Nafaḥāt ul-uns* is certainly worth mentioning; but it would seem more important to point out that he actually quotes large extracts from it *in extenso* in his *Durra al-fākhira* (Nicholas Heer, ed., Teheran 1358 A.H., §§ 10, 13 and 80–5 = Schubert, ed., 166, 108 and 110–13, respectively). In a few instances, a comparison with these extracts might even have served to improve the text slightly (reading e.g. *wa-in-i'tabarnā* for *wa-inna i'tibāranā*, 111, 9).

Various parts of the correspondence have been preserved in a total of 32 manuscripts, but only one (Aya Sofya 2349) contains all the seven letters, which the editor has sensibly arranged in the following order: Qūnawī's Persian introduction (1), followed by his *Mufṣiha* (2) and his *Questions* (3); Ṭūsī's Persian introduction (4), followed by his *Answers* (5); Qūnawī's Persian *Answer* with an Arabic annex (6), followed by his *Hādiya* (7). One important manuscript, which contains however only the five Arabic parts, is dated back to the life-time of Qūnawī himself. Another one, which was actually copied by the hand of Ḥaydar Āmulī (d. after 787/1385) and is the only one to represent the Iranian manuscript tradition, unfortunately omits Qūnawī's Arabic letters except for his *Questions*. Given this complicated situation, Schubert has made a reasonable choice by following basically (though by no means slavishly) Aya Sofya 2349 in the text while noting significant variants from a group of three good manuscripts in the apparatus. As is to be expected from a work which was originally submitted as a doctoral dissertation to Fritz Meier, the edition is a model of precision, clarity and reliability. Printing errors are very rare (p. 43, n. 4 omit *al-*; p. 59, 13 read *munḍamma*; p. 60, 5 read *mustaghnin*; p. 162, 1 read *bi-mūjib*). Vocalizations, punctuations and sections, all provided by the editor, are generally helpful even though in some cases, there is certainly room for *naẓar*. One such case is mentioned by Schubert herself in her introduction (22, n. 18a, where one should read *denkbar* and *in*//*an* for *inna*//*anna*). On p. 37, 14, *ma'lūlāt* seems preferable to *ma'lūmāt* even if no manuscript supports such a conjecture. On p. 63, 12, I would read *faqruh wa-kawnuh* and on p. 66, 14, I do not understand the vocalization *'āliman* when we have a choice between reading *'ālaman* or, perhaps better, conjecturing *'āmman*. P. 30, l. 14 should begin a new paragraph, for *'indahum* clearly does not refer to the *ahl Allāh* just mentioned, but to the *ahl al-fikr*, and on p. 32, ll. 5 and 6, the periods should be replaced by commas, because

BSOAS, 61/2, 1998 Oxford 17 EYLÜL 1998

Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası, c. VII, s. 231-232
17 EYLUL 1991 Tusi, Nasireddin (1983-BAKÜ)

лими адландырмыш, она дәрин мәһәббәтини билдирмишдир. Мәхдумгулу Дурду Шејхлә мүшаирәсиндә Н.-нин фачиәли өлүмүну хатырлатмыш, түркмән шаири Әндәлиб, өзбәк шаири Әсири Н.-јә поема һәср етмишләр. Ә. Нәваи «Нәсајим үл-мәһәббәт» әсәриндә Н.-нин сәнәткарлығыны јүксәк гијмәтләндирмишдир. Н.-нин үдрәтли сәнәткар кими бөјүк шөһрәт газанмасыны шаирин дивандарынын Орта Асијада әлјазмасы шәклиндә кениш јајылмасы да тәсдиг едир. Н. әсәрләри ермәни әлифбасы илә көчүрүләрәк, Азәрб. дилиндә јазан ермәни шаир-ашыгларына да тә'сир көстәрмишдир. Шаирин әсәрләри әлјазмасы шәклиндә кениш јајылмышдыр. Һәмин әлјазма нүсхәләри дүнјанын бир сыра мө'тәбәр китабханаларында сахланылыр. Азәрб.-да шаирин һәјат вә јарадычылығы јалныз Совет һакимијәти илләриндә лајигинчә гијмәтләндирилмиш, әсәрләри дөнә-дөнә чап едилмиш, һаггында тәдгигат әсәрләри јазылмышдыр. ЈУНЕСКО-нун гәрары илә Н.-нин анадан олмасынын 600 иллији бејнәлхалг мигјасда гејд олунмуш (1973), Азәрб.-да вә Москвада кечирилән јубилеј тәнтәнәләриндә дүнјанын бир чох өлкәсиндән көлмиш нүмајәндәләр иштирак етмишләр. Азәрб. әдәбијјаты вә инчәсәнәтиндә Н.-јә бир сыра әсәрләр [Габилин «Нәсими» поемасы, И. Һүсејновун «Мәһәббәт» романы, М. Абдуллајевин «Нәсими» портрети, Ф. Әмировун «Нәсими дастаны» хореографик поемасы, Ч. Чаһанкировун «Нәсими» кантатасы, А. Рзајевин «Нәсими» симфоник поемасы, «Нәсими» филми (ссенари мүәллифи И. Һүсејнов, режиссор Һ. Сејидбәјли) вә с.] һәср олунмуш, ше'рләриндә мусиги бәстәләнмишдир (А. Рзајева, Е. Сабитоғлу, Ә. Һүсејнзадә). Бакы р-нларындан биринә Н.-нин ады верилмиш, Бакыда һејкәли (һејкәлтәрашлар Т. Мәммәдов, И. Зејналов) учалдылмышдыр. Азәрб.ССР ЕА Дилчилик Ин-ту Н. адынадыр. Азәрб.ССР-дә адына к-з вә с-з, кәнд, күчә, кәми, мәктәб, һәләбдә исә түрбәси, адына күчә вар.

Әсәрләри: Әсәрләри, Б., 1926; Сечилмиш ше'рләр, Б., 1962; Әсәрләри, ч. 1—3 (тәнгиди мәтн), Б., 1973; Сечилмиш әсәрләри, Б., 1973; Мәндә сығар ики чаһан, Б., 1973; Рүбаиләр, Б., 1973; Избр. лирика, т. 1, Б., 1973; Лирика, М., 1973; Лирика, Б., 1981.

Әд.: Мүхтәсәр Азәрбајчан әдәбијјаты тарихи, ч. 1, Б., 1943; Азәрбајчан әдәбијјаты тарихи, ч. 1, Б., 1960; Араслы Һ., Фәдакар шаир, Б., 1942; јенә онун, Имадәддин Нәсими, Б., 1973 (рус, әрәб, фарс, түрк, инкилис вә франсыз дилләриндә дә чыхмышдыр); Гәһрәманов Ч., Нәсими «Диваны»нын лексикасы, Б., 1970; Гулузадә М., Бөјүк идеаллар шаири, Б., 1973; Имадәддин Нәсими. Мәгаләләр мәчмуәси, Б., 1973; Ибраһимов М., Одлар јурдунун Прометеји, «Азәрбајчан», 1973, №8; Кулизаде З., Хуруфизм и его представители в Азербайджане, Б., 1970; Имадеддин Насими. Сб. статей, Б., 1973; Мамед Ариф Дадашзаде, Азербайджанская литература, М., 1979.

НӘСИМИКӘНД—Азәрб.ССР Саатлы р-нунун Кировкәнд советлијиндә кәнд. Р-н мәркәзиндән 30 км ч.-ш.-дә, Муган дүзүндәдир. Әһ. 2037 (1983); памбығчылыг, тахылчылыг вә һејвандарлыгла мәшғулдур. Ун комбинаты, һејвандарлыг комплекси; орта мәктәб, мәдәнијјәт еви, клуб, китабхана, хәстәхана вар.

НӘСИРВӘЗ — Азәрб.ССР Ордубад р-нунун (Нах.МССР) Бист советлијиндә кәнд. Р-н мәркәзиндән 80 км шм.-ш.-дә, даг әтәјиндәдир. Әһ. 86 (1983). Әсас тәсәрруфаты һејвандарлыгдыр. Ибтидаи мәктәб, клуб, китабхана, тибб мәнтәгәси вар.

Н. јахынлығындакы јајлагларда е.ә. 2—1-чи миниллкләрә аид минләрлә гајаүстү тәсвир ашкар олунмушдур (бах *Кәмигаја тәсвирләри*). «Нәбијурду» адланан әразидә исә гајаүстү тәсвирләрлә јанашы, гәдим вә орта әсрләрә аид гәбир абидәләри дә вар.

НӘСИРӘДДИН ТУСИ Мәһәммәд ибн Һәсән (18.2.1201, Һәмәдан, бә'зи мәнбәләрә көрә Тус ш.—25.6.1274, Бағдад)—Азәрб. енсиклопедијачы алими, дөвләт хадими. Туси ләгәби тәһсил алдығы Тус ш.-нин адындандыр. Илк мүәллими атасы, сонракы мүәллимләри исә *Бәһмәнјар* вә *Ибн Сина* мәктәбинә мәнсуб алимләр олмушдур. Н.Т. тә'сис етдији *Мараға Астрономија Рәсәдханасыны* гыса мүддәтдә астрономија чиһазларына вә зәнкин китабханаја малик бөјүк елми мәркәзә чевирмиш, бир чох мәшһур ријазијјатчы вә астроному бураја дә'вәт етмишдир. Онун рәһбәрлији илә елми мүхтәлиф саһәләринә аид бир сыра гијмәтли әсәрләр јарадылмышдыр. *«Зиҹ Елхани»* әсәриндә планетләрин кеосентрик орбитинин әсас елементләри верилмиш, онларын суткалыг орта һәрәкәти өз дөврүнә вә һәтта 17 әср астрономија мүшаһидәләриня нисбәтән даһа дәгиг тә'јин едилмишдир.

Тусинин рәһбәрлији илә Јерин фырланма охунун иллик прессесијасынын гијмәти 51″4 тапылмышдыр (мүасир гијмәти 51″,2). «Зиҹ Елхани» әсәриндә чохлу ријази, астрономик вә чоғрафи чәдвәлләр дә верилир. Ән мүһүмләри синус вә тангенсин 60-лыг сај системиндә үчрәгәмли тригонометрија чәдвәлләри вә 13 әсрдә мәшһур олан 256 шәһәрин чоғрафи координатлар чәдвәлидир. Коլумбун мүәллими Тосканелли бу чәдвәлдән истифадә етмишдир. Чәдвәл Лондонда (1652) вә Оксфордда (1711) әрәб вә латын дилләриндә чап едилмишдир. Тусинин «Тәһрири-Өглидис» (Евклидин шәрһи) әсәри һәндәсәнин инкишафына тәкан вермиш, Ромада әрәб (1594) вә латын (17 әср) дилләриндә нәшр олунмуш, А. *Лежандрын*, инкилис ријазијјатчысы Ч. Валлисин вә италјан алими Ч. Саккеринин ишләринә бөјүк тә'сир көстәрмишдир. Н.Т. бу әсәрдә вә «Һәндәсәнин әсаслары»нда Евклидин 5-чи постулаты һаггында өз нәзәријјәсини вермиш, үчбучағын дахили бучагларынын чәми арасында әлагәни тапмышдыр. Архимедин «Күрә вә силиндр» вә «Даирәнин квадратланмасы» әсәрләриндәки нисбәтләр нәзәријјәсини Туси инкишаф етдирмишдир. Тусинин вердији әдәд анлајышы мүасир тәсәввүрә үјғун кәлир вә о, бу саһәдә Авропа ријазијјатчыларыны 400 ил габагламышды. Онун «Шәкүл-гита» (там дөрдтәрәфли һаггында тракат) әсәри мүстәви вә сферик тригонометријадан бәһс едир. О, әсәрдә Менелај теоремини, мүасир тригонометријанын әсас теорем вә дүстурларыны вермиш, сферик үчбучағын үч бучағына көрә тәрәфләрини тә'јин етмишдир. Әсәрдә дискрет вә кәсилмәз кәмијјәтләр анлајышына диалектик тә'риф верилмишдир. Әсәр васитәсилә мүстәви вә сферик тригонометрија сәрбәст ријази фәнн шәклинә дүшмүшдүр. Әсәр 1891 илдә Истамбулда әрәб вә франсыз дилләриндә нәшр олунмушдур. «Чәлеүл һесаб» («Тахта вә гум васитәсилә һесабламa») әсәриндә мүсбәт әдәддән истәнилән дәрәчәдән көкалма гајдасы, биноминал һәдләрин он ики дәрәчәли һәддәдәк әмсаллары верилир. «Тәһрир әл-Мәчәсти» әсәри *«Алмакест»ин* ишләнмиш варианты, «Тәзкиреји Нәсиријјә» исә Тусинин оријинал әсәридир. Һәр ики әсәр Птолемејин кеосентрик системи дахилиндә планетләрин һәрәкәт нәзәријјәсинә вә онун тәһлилинә аиддир. Н.Т. һесаба аид әсәриндә там әдәддән ихтијари дәрәчәдән көкалма әмәлини $\sqrt[4]{244140626}$ көкүнүн нүмунәси кими изаһ етмиш (ријазијјат тарихиндә илк дәфә), *әдәд үчбучағыны* әмәлә кәтирән биноминал әмсаллары вә онлар арасындакы ганунаујғунлуглары көстәрмиш, *Нјутон биномуну* сөзлә ифадә етмишдир. Н.Т. физикаја даир әсәрләриндә тәбиәтдә мадднин сахланмасы вә чеврилмәси һаггында илк фикир сөјләмишдир. Н.Т. 13 әсрин 30-чу илләриндә Куһистана көлмиш вә јерли исмаилиләрин башчысы Насирин тәклифи илә 1236 илдә тәрбијә, әхлаг вә педагокикаја аид «Әхлаги Насири» (Насирин әхлага аид китабы) әсәрини јазмышдыр. Әсәр Орта вә Јахын Шәрг мәктәбләриндә әхлаг дәрслији кими шөһрәт тапмыш, инди дә бә'зи орта мәктәб програмларында бу мәгсәд үчүн она мүрәјән јер верилир. Әсәри Н.Т. үч дәфә јенидән ишләмишдир. Куһистанда Н.Т. һәбс олунуб, Әләмут галасына салынмыш, монгол сәркәрдәси Һүлакү хан бу галаны алдыгдан сонра Н.Т.-ни азад едиб өзүнә мәсләһәтчи тә'јин етмиш вә бу заман Н.Т. минләрлә күнаһсыз алим вә бачарыглы шәхсләри монгол гылынчындан хилас едә билмишди. Һүлакү ханын вәфатындан сонра (1265) исә Н.Т. онун оғлу Абаға ханын вәзири олмушдур (1265—74).

Н.Т.-нин фәлсәфи көрүшләри Бәһмәнјарын тә'сири илә формалашмышдыр. «Ибн Синанын фәлсәфәси вә мәнтигинә шәрһләр», «Сәһифәләриндә әр-Разинин гејдләри» («Шәрһ үл-Ишарәт»), «Теолокија вә метафизикаја даир рисалә» («Тәчрид әл-кәлам»), «Әхлаги Насири», «Аличәнаб инсанларын характерләри вә кејфијјәтләри» («Аусафүл-Әшрәф») вә б. әсәрләриндә Ибн Синанын фәлсәфи көрүшләрини шәрһ етмиш, онун бахышларыны мүсәлман илаһијјатчысы Фәхрәддин Разинин һүчумларындан горумушдур. Бурада исламын шиәлик чәрәјаныны фәлсәфи сәпкидә шәрһ етмиш, етика вә сосиолокија мәсәләләрини ишләјиб һазырламышдыр.

О, материјанын мәнвәдилмәзлији, дүнјанын дәркинин мүмкүнлүјү барәдә материалист фикирләр сөјләмишдир. «Ики мүлаһизә һаггында мүлаһизә» («Әл-Мүһакимәт бејн-әл Мүһакаматајн») фәлсәфи әсәриндә Н.Т. *Газали* илә перипатетик Ибн Рүшд арасындакы полемиканы арашдырмышдыр. Н.Т.-нин мәнтигә аид «Әсас үл-игтибас» әсәринин 10-чу фәсли вә «Мејар-әләш'ар» китабы поезија нәзәријјәсинә һәср едилмишдир. О, елмләрин тәснифатына вә Каинатын дәрк едилмәсинә даир бир сыра диалектик тә'рифи, Ајын вә Күнәшин тутулмасыны, ишығын сынмасыны, көј гуршағының јаранмасыны материалист бахымдан изаһ етмишдир.

Н.Т.-нин ичтимаи-сијаси вә һүгуғи

THE ENCYCLOPAEDIA OF ISLAM (New Edition), Vol. X, (Fasc. 175-176), 2000 LEIDEN, pp. 746-752.

1381); *al-Iḳtiṣād fīmā yataʿallaḳ bi ʾl-iʿtiḳād*, Beirut 1406; *al-Amālī*, Nadjaf 1384; *ʿUddat al-uṣūl*, Nadjaf 1403 (these three last works concern *ḥadīth* and dogma); *al-Mabsūṭ fī ʾl-fiḳh*, ed. Bihbūdī, repr. Tehran 1387-8; *al-Nihāya fī mudjarrad al-fiḳh wa ʾl-fatāwā*, Beirut 1390; *al-Djumal wa ʾl-ʿuḳūd fī ʾl-ʿibādāt* (with introd. and Persian tr. by Wāʿiẓ-zāda, Mashhad 1374; *Miṣbāḥ al-mutahadjdjid* (in two versions—*al-kabīr* and *al-ṣaghīr*—on Imāmī piety, Tehran 1398; (the two works entitled *Duʿā' al-djawshan al-kabīr* and *al-djawshan al-ṣaghīr*, mentioned by Hidayet Hosain in *EI*[1], are not al-Ṭūsī's and are probably drawn from the *Miṣbāḥ* of al-Kafʿamī [9th/15th century]).

Bibliography: Since the biographical dictionaries are compiled in alphabetical order, it will be sufficient to refer to these *s.n.* Ṭūsī or Muḥammad b. al-Ḥasan al-Ṭūsī; see among others Ibn Shahrāshūb, *Maʿālim al-ʿulamāʾ*, Tehran 1934; ʿĀmilī, *Aʿyān al-shīʿa*, Damascus-Beirut 1935-63; Ardabīlī, *Djāmiʿ al-ruwāt*, Ḳumm 1953; Ḥillī, *Riḏjāl*, Nadjaf 1961; Baḥr al-ʿUlūm, *al-Fawāʾid al-riḏjāliyya*, Nadjaf n.d. Among the Sunnī dictionaries, see e.g. Ibn Ḥadjar, *Lisān al-mīzān*; Ziriklī, *Aʿlām*; Kātib Celebī, *Kashf al-ẓunūn*; [Subkī, *Tabaḳāt al-shāfiʿiyya*, iii/51 (al-Ṭūsī is regarded here as a Shāfiʿī; one wonders whether this was a tactical dissimulation on his part, from the period when he was still living in Khurāsān]). Among historiographical works, see *sub anno* 448 (flight of al-Ṭūsī to Nadjaf) or 460 (year of his death), e.g. Ibn al-Athīr, *Kāmil*; Ibn al-Djawzī, *Muntaẓam*; Ibn Kathīr, *Bidāya*; Ibn Khallikān, *Wafayāt*; Ibn al-ʿImād, *Shaḏarāt*. See also Ibn al-Nadīm, *Fihrist*, Tehran 1971, index, s.v.; al-Khaṭīb, *Taʾrīkh Baghdād*, ii, 184-217.

Among modern studies, see the 102-page introd. by al-Ṭihrānī to al-Ṭūsī's *Tibyān*, in *Ṭāḏ-nāma-yi Shaykh al-Ṭāʾifa . . . Ṭūsī*, Mashhad 1348/1970; R. Brunschvig, *Les uṣūl al-fiqh imâmites à leur stade ancien*, in *Le shiisme imâmite*, Colloque de Strasbourg, Paris 1970; M. Ramyar, *Al-Shaikh al-Tusi, his life and works*, Ph.D. thesis, Univ. of London 1971, unpubl.; H. Löschner, *Die dogmatischen Grundlagen des schiʿitischen Rechts*, Erlangen-Nuremburg-Cologne 1971, index, s.n.; M.J. McDermott, *The theology of al-Shaikh al-Mufīd*, Beirut 1978, index; S.A. Arjomand, *The Shadow of God and the Hidden Imam*, Chicago-London 1984, 32-65; H. Halm, *Die Schia*, Darmstadt 1988, 62-73, Eng. tr. *Shiism*, Edinburgh 1991, 56-8; E. Kohlberg, *A medieval Muslim scholar at work. Ibn Ṭāwūs and his library*, Leiden 1992, index; M.A. Amir-Moezzi, *Le guide divin dans le shiʿisme originel*, Paris 1992; idem, *Remarques sur les critères d'authenticité du hadith et l'autorité du juriste dans le shiʿisme imâmite*, in *SI*, lxxxv (1997), 22 ff.

(Mohammad Ali Amir-Moezzi)

AL-ṬŪSĪ, NAṢĪR AL-DĪN, Abū Djaʿfar Muḥammad b. Muḥammad b. al-Ḥasan, also called Muḥaḳḳiḳ-i Ṭūsī, Khʷādja-i Ṭūsī or Khʷādja Naṣīr al-Dīn, the most important and influential Shīʿī scholar in the fields of mathematics, geometry, astronomy, philosophy and theology, styled in later times *al-muʿallim al-thāliṯh* "the third teacher" (i.e. after Aristotle and al-Fārābī).

1. Life.

He was born on 11 Djumādā I 597/17 February 1201 in Ṭūs, in the neighbourhood of Mashhad, into a family who, according to al-Khʷānsārī (*Rawḍāt al-djannāt*, vi, 300, l. 11) originated from Djahrūd Sāwa near Ḳum(m). He received his Imāmī education in Ṭūs and died in Baghdād on 18 Dhu ʾl-Ḥidjdja 672/25 June 1274.

Under the guidance of his father Wadjīh al-Dīn Muḥammad b. al-Ḥasan al-Ṭūsī, a respected jurist, al-Ṭūsī enjoyed his first education in Arabic, Ḳurʾān, *Ḥadīth*, and above all, in jurisprudence following the doctrine of the Shīʿī ʿAlam al-Hudā al-Sharīf al-Murtaḍā (d. 436/1044), an adversary of the Muʿtazilī ʿAbd al-Djabbār. His father's wide range of interests stimulated al-Ṭūsī to study the various sciences and doctrines, including philosophy and the Ismāʿīlī doctrine. He continued his studies first at Nīshāpūr, between 610/1213 and 618/1221. Here Ḳuṭb al-Dīn al-Miṣrī and Farīd Dāmād, both pupils of Fakhr al-Dīn al-Rāzī, were his teachers in mathematics, natural sciences, Ibn Sīnā's philosophy and medicine. Leaving Nīshāpūr, al-Ṭūsī went to ʿIrāḳ, where he studied jurisprudence with the Shīʿī scholar Muʿīn al-Dīn Sālim b. Badrān al-Māzinī. Later he studied at Mawṣil with the mathematician and astronomer Kamāl al-Dīn Yūnus (551-639/1156-1242; Brockelmann, S I, 859), who had himself been a pupil of the scholar Bābā Afḍal [*q.v.*].

In 630/1233, after finishing his studies, al-Ṭūsī found in Sartakht, in the province of Ḳūhistān, a patron in the Ismāʿīlī governor Muḥtasham Nāṣir al-Dīn ʿAbd al-Raḥīm b. Abī Manṣūr. He had been studying the *Fuṣūl-i muḳaddas* of the Nizārī Ismāʿīlī Imām Ḥasan *ʿalā* Dhikrihi al-Salām (d. 561/1166) and had then turned to the Ismāʿīlī faith. During this period, he wrote the *Aḵhlāḳ-i Nāṣirī* (see below), a work on ethics named after the governor Nāṣir al-Dīn. The first version was finished in 633/1245. Shortly afterwards, *ca.* 644/1246 he published his spiritual autobiography, *Sayr wa-sulūk*, in which he describes how he came to turn away from exoteric *kalām* and to profess Ismāʿīlī esoteric philosophy. In *ca.* 644/1246 we find al-Ṭūsī in Alamūt [*q.v.*], the fortress of the Assassins. It is unclear whether he travelled there only as companion of Nāṣir al-Dīn (so Badakhchānī, 5, cf. Dabashi, *The philosopher/vizier*), or whether he had incurred the disgrace of Nāṣir al-Dīn and had been banned to Alamūt. It may be that, in the face of the uncertain political situation, and perhaps also out of dissatisfaction with his Ismāʿīlī surroundings, he had the ambition of getting admission to the court of the last ʿAbbāsid caliph al-Mustaʿṣim bi'llāh [*q.v.*] (*r.* 640-56/1247-58) in Baghdād. In any case, al-Ṭūsī stayed for about twenty years in Alamūt and Maymūndiz [*q.vv.*]. During these long years, he was able to use the rich library there for his scientific works. In 653/1255 the Ismāʿīlīs sent him as negotiator to Hülegü, the khān of the Mongols who was preparing the conquest of Persia. In the face of the hopeless situation of the Ismāʿīlīs *vis-à-vis* the Mongol superiority, al-Ṭūsī convinced the Ismāʿīlī ruler Rukn al-Dīn Khurshāh [*q.v.*] that he should submit to the Mongols; in 654/1256 Alamūt fell into their hands anyway. The shattering of the Ismāʿīlī movement was followed by the conquest of Baghdād, which al-Ṭūsī could not prevent (the accounts about his role are not unequivocal, cf. Hairi), and by the fall of the caliphate, detested by the Shīʿīs. Al-Ṭūsī accompanied Hülegü on his conquests in the west, and witnessed both the fall of Baghdād on 3 Ṣafar 656/10 February 1258 and the murder of the caliph. Owing to al-Ṭūsī, and probably also to Ibn al-ʿAlḳamī, the Shīʿī vizier of the last ʿAbbāsid caliph, upon their occupation of Mesopotamia, the Mongols spared to a large extent the Shīʿī sanctuaries. It is possible that Hülegü, already before the conquest of Baghdād, entrusted al-Ṭūsī with important duties, such as the administration of all religious foundations (*waḳf*) and of the finances. In 1259, almost sixty years old, he

Isis. 70. c (s. 254), s. 571-576, 1979
(PHILADELPHIA)

NOTES & CORRESPONDENCE

THE FIRST NON-PTOLEMAIC ASTRONOMY AT THE MARAGHAH SCHOOL

*By George Saliba**

In 1893 Bernard Carra de Vaux published a translation of a chapter of an astronomical text written by Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī (d. A.D. 1274), in which Ṭūsī proposed a non-Ptolemaic model for the moon.[1] Carra de Vaux's translation and commentary asserted that Islamic scientists did not hold Ptolemy in such high regard. The text itself remains unpublished, and during the past sixty years or so, historians of science have failed to take note of it. Between 1957 and 1966, however, Victor Roberts, Edward Kennedy, and Fuad Abbud published several studies of Arabic texts in *Isis*, each dealing with defects in the Ptolemaic models.[2] As a result of these publications, Kennedy created a new terminology with a view toward describing the activities in Islamic astronomy between the second half of the thirteenth century and the middle of the fourteenth. Increasingly, historians of Islamic astronomy refer to the "Maraghah School" and to the "Tusi Couple" (the two circles that transform circular motion into a linear one and vice versa). Otto Neugebauer, moreover, has connected the work of Ibn al-Shāṭir with that of Copernicus, as reflected in Roberts' article of 1957. Finally, Noel Swerdlow argues that the similarities between the works of Copernicus in the *Commentariolus* and that of Ibn al-Shāṭir are "too remarkable a series of coincidences to admit the possibility of independent discovery."[3]

Such, briefly, are the results reached so far. This contemporary research, moreover, has uncovered some of the works of members of the Maraghah School, including Ṭūsī, Quṭb al-Dīn al-Shīrāzī (d. A.D. 1311), and the later Ibn al-Shāṭir (d. A.D. 1375).[4] Because a manuscript located at Konya, Turkey (Yusef Agha Library No. 6829)[5] was thought to be unique and inaccessible, the work of Mu'ayyad al-Dīn al-ʿUrḍī (d. A.D. 1266), another member of the Maraghah School, has not been made available. But, as this paper will show, the Konya manuscript is not unique, and the anonymous manuscript Marsh 621 at the Bodleian Library, Oxford, is the work of ʿUrḍī known as *Kitāb al-Hay'ah* (A Book on Astronomy), which will now be made available.[6] I will also show that ʿUrḍī's work definitely predates that of Ṭūsī and

*Hagop Kevorkian Center for Near Eastern Studies, New York University, New York, N.Y. 10003.

[1] Appendix VI in Paul Tannery, *Recherches sur l'histoire de l'astronomie ancienne* (Paris: Gauthier, 1893), pp. 337–361.

[2] Victor Roberts, "The Solar and Lunar Theory of Ibn ash-Shāṭir," *Isis*, 1957, *48*:428–432; Edward S. Kennedy and Victor Roberts, "The Planetary Theory of Ibn al-Shāṭir," *Isis*, 1959, *50*:227–235; Fuad Abbud, "The Planetary Theory of Ibn al-Shāṭir: Reduction of the Geometric Models to Numerical Tables," *Isis*, 1962, *53*:492–499; Victor Roberts, "The Planetary Theory of Ibn al-Shāṭir: Latitudes of the Planets," *Isis*, 1966, *57*:208–219; E. S. Kennedy, "Late Medieval Planetary Theory," *Isis*, 1966, *57*:365–378. Now all these articles are gathered in one volume in *The Life and Works of Ibn al-Shāṭir*, ed. E. S. Kennedy and I. Ghanem (Aleppo: Aleppo University, 1976). See also Willy Hartner, "Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī's Lunar Theory," *Physis*, 1969, *11*:287–304.

[3] Noel Swerdlow, "The Derivation and First Draft of Copernicus's Planetary Theory: A Translation of the *Commentariolus* with Commentary," *Proceedings of the American Philosophical Society*, 1973, *117*:423–512, esp. p. 469.

[4] For a summary of the results of the research see Kennedy, "Late Medieval Planetary Theory."

[5] Aydin Sayili, *The Observatory in Islam* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basimevi, 1960), p. 435.

[6] I have already described the planetary model with an edition and a translation of the relevant text in a forthcoming article *(Journal for the History of Arabic Science)*. The Mercury and the lunar models are now being prepared for publication as well as an edition of the complete text of ʿUrḍī. The author wishes

Proceedings of The first international symposium for The History of Arabic science c. 1. S. 99-104. HALEP 1977

D. 28206

505 . 297 / ERH.N

كتاب نصير الدين الطوسي في نظرية المتوازيات

الدكتور خليل جاويش

كتاب نصير الدين الطوسي في نظرية المتوازيات : « الرسالة الشافية عن الشك في الخطوط المتوازية » من أهم الكتب التي تركها لنا علماء الاسلام في هذا الموضوع الذي هو من أهم المواضيع الأساسية في الهندسة . فان هذه النظرية وثيقة الصلة بالمحاولات المتعددة التي قام بها الهندسيون منذ القرن الأوّل قبل الميلاد لاثبات المصادرة الخامسة من كتاب الأصول لأقليدس ، تلك المحاولات التي أدت في القرن التاسع عشر الى اكتشاف الهندسات اللا اقليدية (الهندسات اللا اقليدية لها بعض خواص تميزها عن الهندسة الاقليدية ، مثال ذلك :مجموع زوايا المثلث لا تساوي قائمتين بل هو أكبر أو أصغر من قائمتين) .

ويمكن تقسيم رسالة الطوسي الى ثلاثة أقسام أهمية كل منها منحت لهذا الكتاب المركز الخاص الذي يستحقه في تاريخ الهندسات اللا اقليدية .

فالجزء الأوّل من الكتاب خاص بعرض نظريات بعض الهندسيين السابقين لنصير الدين الطوسي . والجزء الثاني ، الذي يتخلّل الجزء الأول اذ لا فاصل بينهما ، خاص بنقد نظريات هؤلاء الهندسيين . والجزء الثالث خاص بعرض نظرية الطوسي نفسه .

وسنلقي الآن نظرة سريعة على الجزء الأول والثالث من الكتاب ونقول كلمة موجزة عن الجزء الثاني .

/ ISIS. 62.c.(s.214) s.490-495 - 1971.
(WASHINGTON)

The Rolling Device of Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī in the *De spera* of Nicole Oresme?

*By Claudia Kren**

DURING HIS CAREER AT PARIS the French Schoolman Nicole Oresme wrote a series of *questiones* or problems on the popular and influential *De spera* of Sacrobosco.[1] In the final *questio* (No. 13), which treats whether or not celestial bodies are moved circularly (*Utrum quodlibet corpus celeste moveatur circulariter*), there is a section which purports to describe how to produce a back-and-forth rectilinear motion by combining three uniform circular motions. The passage in its entirety appears below:

> Concerning this problem [i.e., whether celestial bodies move in circular motion], I propose three interesting conclusions. First, it is possible for some planet to be moved perpetually according to its own nature in a rectilinear motion composed of several circular motions. This motion can be brought about by several intelligences, any one of which may endeavor to move in a circular motion, nor would this purpose be in vain.
>
> Proof: Let us propose, conceptually, as do the astrologers, that *A* is the deferent of some planet, or its center, *B* is the epicycle of the same planet, and *C* is the body of the planet, or its center; I take these as equivalent. Let us also imagine line *BC* from the center of the epicycle to the center of the planet, and *CD*, a line in the planet on which BC falls perpendicularly. Let circle *A* move on its center toward the east, and circle *B* toward the west. The planet, *C*, revolves on its own center toward the east. Moreover, since line *BC* is of constant length, because it is a radius, let us propose that the distance *B* descends[2] in the motion of the deferent is the distance which point *C* may ascend with the motion of the epicycle. From this one can obviously observe that point *C* in some definite time will be moved in a straight line. Let us then further assume that point *B* would ascend by its own motion on just the circumference on which it may descend with the motion of the planet. It is further clear that point *D* will move continually on the same line; thus the entire body of the planet will be moved to some terminus in a rectilinear motion and will return again with a similar motion.
>
> But there are objections to this: First, it is impossible for a planet to be moved in this way, if such circular motions are regular; but Aristotle insists that every circular motion in the heavens is regular.

*Department of History, University of Missouri, Columbia, Missouri 65201.

[1] Because of their scholastic format, it is assumed that Oresme wrote the *Questiones de spera* while at the University of Paris, that is, before 1362. See Marshall Clagett, *The Science of Mechanics in the Middle Ages* (Madison: Univ. of Wisconsin Press, 1959), p. 338, n. 11.

[2] I have interpreted the text's use of "ascent" and "descent" as referring to circular motions in opposite directions. Allowing the passage some degree of internal consistency, *B* (the epicycle of the passage) cannot move rectilinearly since the regular circular motion of *B* is one of the three such motions demanded by the text. As the passage implies, I take an "ascent" as motion westward; a "descent," to the east.

Madjallat al-Ma'had al-Makhtutat al-Arabiyya
e. III, s. 267-284, 1957 (KAHIRE)
Tūsī, Ebu Ca'fer Nasiruddin Muh b. Muh b. Hasan (v. 672/1274)

التعريف بالمخطوطات

كتاب آداب المتعلمين

« للطوسى »

للدكتور يحيى الخشاب

تمهيـــد

الطوسى هو أبو جعفر نصير الدين محمد بن محمد بن حسن ، ولد فى جهرود قم سنة ٥٩٧هـ/١٢٠٠م ، واشتغل فى صباه بالتحصيل والتزود من الحكمة وسافر كثيراً ليتلقى العلم على أهله ثم أقام فى طوس فترة طويلة حتى نسب إليها .

والطوسى من العلماء الذين أوتوا دقة الحس ورهف الشعور ، وكان شيعياً ، وقد رأى ما يجرى فى عاصمة الخلافة ، بغداد ، من ضعف الخليفة وانصرافه إلى لذاته مع قيانه وجواريه ، ومن تناحر رجال الخليفة وحقد بعضهم على بعض ، وسعاية بعضهم ببعض ، وانصرافهم جميعاً عن شئون الدين والدنيا ، وكانت مقاليدها فى أيديهم ، ورأى الفتنة بين السنة والشيعة تصحو ، وأحياء للشيعة تحترق ، ومشاهد يمسها التخريب ، والخليفة ووزراؤه يرون هذا فلا يحسون بإدبار الدنيا عنهم وعن دولتهم ، ولا يحاولون درء الأذى عن الرعية أو دفع الشر عن الدين .

وخرج الطوسى من بلاد الخليفة المستعصم بالله (٦٤٠ — ٦٥٦ هـ : ١٢٤٢ — ١٢٥٨م) عله يستريح إلى بلد تحترم فيه حرية العقيدة ويأمن فيه الناس على أموالهم وعقائدهم ، فسار إلى قهستان . حيث كان الإسماعيلية يحكمون ، فالتحق بخدمة علاء الدين محمد بن حسن ويتشرب من محتشم [illegible] قهستان ناصر الدين عبد الرحيم . وكان حكام [illegible] يبذلون [illegible] كبيراً لكى يزينوا بلاطهم بالعلماء والأدباء .

9 TEMMUZ 1992
D.50
el-Ittihad, c. 2/4, 1990 Beyrut.
Makale 69-104 Sayfalari arasindadir.
Deniz Kitap
Kütüphanesi Tasnifi

-Devvani
-Tusi Nasiruddin

آخر خطاب للفلسفة العربية الإسلامية في المدينة الفاضلة عند الطوسي والدوّاني

علي زيعور

مدخل

١ - إعادة معنية للفلسفة العربية الاسلامية، ولقطاعها السياسي (أو للسياسيّات):

تتجه الدراسات نحو إعادة التعضية للوعي الفلسفي، في تاريخ الفكر العربي الاسلامي، بحيث يتعمق ويتوسع. ولقد دخلت إلى حلبة الفلسفة شخصيات كانت مغمورة؛ وترهّفت معرفتنا بشخصياتٍ أخرى عن طريق نشر النصوص، وإعادة الكتابة، والنظر في موضوعات ترتدّ إلى الجماليات، والقيميات والأيْسِيّات. والتلبّث الآن وهنا أمام فلسفة الطوسي (ت ٦٧٢/١٢٧٤) والدوّاني (ت /١٥٠٢م)[1] في الحكمة العملية، أو في سياسة المُدن الفاضلة، يوضح النقص في كتبنا المتوفرة في مجال تأرخة الفلسفة العربية الاسلامية، وضرورة إعادة النظر في تلك التأرخة بحيث تنطوي على أعلام جُدد، وموضوعاتٍ مستحدثة متعلقة بالبحث في الأعمّ والمجرّد أو في المعرفة المحضة وقضايا الانسان والقيم.

ثم إنّ إعادة التعضية أظهرت، وتُظهر أكثر فأكثر، أنّ فلسفتنا، في تجربتها الأولى مع «الذمة العالمية للفلسفة»، كانت أكثر من خطاب يوفّق الدين مع

(١) في الزركلي (الأعلام، ط ٥، ج ٦، ص ٣٢): ٨٣٠ - ٩١٨/١٤٢٧ - ١٥١٢.

التذكرة النصيرية

في الهيئة

لنصير الدين محمد بن محمد الطوسي المتوفى سنة ٦٧٢ هـ .

(الوافي بالوفيات ١ : ٧٧٩ ، شذرات الذهب ٥ : ٣٣٩) أولها : الحمد لله مفيض الخير وملهم الصواب وصلواته على محمد المبعوث بفصل الخطاب الخ فرغ من تأليفها سنة ٦٥٧ هـ ألفها بعد تحرير المجسطي (ذريعة ٤ : ٥٠) خ أوقاف بغداد ٥٤٨٩ ، وباريس ٢٥٠٩ ، والفاتيكان ثالث ٤١٩ (بروكلمان ٥ : ٣٩٢) .

***

قطب الدين محمود بن مسعود بن مصلح الفارسي الشيرازي المتوفى سنة ٧١٠ هـ (بغية الوعاة : ٣٨٩ ، الدرة الكامنة ٤ : ٣٣٩ ، هدية العارفين ١ : ٤٠٧ ، الأعلام ٧ : ١٨٧) .

ـ شرح تذكرة النصيري.

عمر بن داود بن سليمان الفارسي المتوفى ٧١٠هـ

ـ تكملة التذكرة النصيرية خ تيمورية (فهرس كنج: ٥٨٦)

نظام حسن بن محمد بن الحسين الخراساني المعروف بالنظام الأعرج النيسابوري المتوفى سنة ٧٢٨ هـ (هدية العارفين ١ : ٢٨٣ ، كحالة ٣ : ٣٩١ ، الذريعة ٤ : ٤٩٢) .

ـ توضيح التذكرة

أوله : الحمد لله الذي جعلنا من المتفكرين في خلق الأرض والسموات الخ فرغ من تأليفه سنة ٧١١ هـ ، خ كوبريلي ٩٤٤ ، والمتحف البريطاني ١٣٤٢ ، ومشهد ١٧ : ١٣ ، وجاريت ٢١٠٦ (بروكلمان ٥ : ٣٩٣) والجامعة الأمريكية : ٦٩١ .

علي بن محمد بن علي الجرجاني المتوفى سنة ٨١٦ هـ (سبق) .

ـ شرح التذكرة النصيرية

أوله بعد الديباجة : تبارك الذي جعل في السماء بروجاً بتخالف المراتب والآثار . فإن علم الهيئة متصعد إلى معارج السموات العلى الخ خ سنة ٨١١ هـ بالظاهرية برقم ٣١١٧ مجاميع وأخرى ببرلين ٥٦٨١ ، وليدن ١٠٩٤ ، وجاريت ٩٧٨ ـ ٢ ، وبلدية الإسكندرية ٣٩ حساب ، والمتحف البريطاني ٥٦٧٥ ، ونسخ أخرى انظر (بروكلمان ٥ : ٣٩٣) .

موسى بن محمد بن القاضي محمود الرومي المعروف بقاضي زاده موسى جلبي المتوفى نحو سنة ٨٤٠ هـ (الشقائق النعمانية ١ : ١٧ ، الأعلام ٧ : ٣٢٨) .

ـ شرح التذكرة مخطوط

(بروكلمان ٥ : ٣٩٣) .

عبد العلي بن محمد بن حسين البرجندي الحنفي المتوفى سنة ٩٣٢ هـ (هدية العارفين ١ : ٥٨٦ ، والذريعة ١٣ : ١٤٤ ، والأعلام ٤ : ٣٠٠) .

ـ شرح التذكرة النصيرية

أوله : الحمد لله الذي خلق السموات والأرض وجعل الظلمات والنور الخ فرغ من تأليفه سنة ٩١٣ هـ خ سن ١٠٧٧ بأوقاف بغداد ٥٤١٨ ، وأخرى بالسليمانية بالعراق ٢٥ ـ ١٨ ، وأخرى خ سنة ١١٧٣ بالمكتبة بتونس برقم ٤١٦ .

وعلى هذا الشرح عدة حواش:

كمال الدين عبد الحق الأردبيلي المتوفى سنة ٩٥٠ هـ (سبق) .

● حاشية على شرح التذكرة للبرجندي .

محمد معصوم بن محمد فصيح بن المير أولياء الحسيني القزويني المتوفى سنة ١٠٩١ هـ (ذريعة ٦ : ١١٩) .

● **حاشية على شرح التذكرة للبرجندي.**

محمد نصير الطبيب بن رحمة الله (ذريعة ٦ : ١١٩) .

● **حاشية على شرح التذكرة للبرجندي.**

محمد علي بن محمد صالح بن محمد صالح المازندراني المجلسي المتوفى بعد سنة ١٢٦٥ هـ (ذريعة ٦ : ١١٩) .

● **حاشية على شرح التذكرة**

خ بخط المصنف سنة ١٢٦٥ هـ بمكتبة التقوى بالنجف .

محمد بن أحمد الحفري (الخضري) الكاشي (تلميذ سعد الدين التفتازاني) المتوفى سنة ٩٢٩ هـ (هدية العارفين ١ : ٢٣٠ ، الأعلام ٦ : ٥ ، كحالة ٨ : ٢٥٤) .

ـ التكملة في شرح التذكرة

خ الظاهرية (أعلام ٦ : ٥) وبودليانا ١ : ١٠١٨ ، ويني جامع ٧٩١ ، وباتنه ١ : ٢٣٥ ونسخ أخرى (بروكلمان ٥ : ٣٩٣) .

● **وهذا الشرح عليه حواش:**

كمال الدين حسين بن عبد الحق الأردبيلي المتوفى سنة ٩٥٠ هـ (الخوانساري : ، روضات الجنات : ١٨٥ ، أعيان الشيعة ٢ : ٢٠٤ ، الذريعة ٦ : ٤٧) .

● **حاشية على شرح التذكرة للخفري.**

بهاء الدين محمد بن الحسن الحارثي العاملي المتوفى سنة ١٠٣١ هـ (ذريعة ٦ : ٤٧) .

● **حاشية على شرح التذكرة للخفري.**

عبد الرحمن بن نصر الله الشيرازي المولود سنة ١٢٦٨ هـ (ذريعة ٦ : ٤٧) .

● **حاشية على شرح التذكرة للخفري.**

أبو طالب سبط المير الفندرسكي (ذريعة ٦ : ٤٧) .

● **حاشية على شرح التذكرة لمحمد بن أحمد الخفري.**

كمال الدين حسين بن عبد الحق الأردبيلي (تلميذ الجلال الدواني) المتوفى سنة ٩٥٠ هـ (هدية العارفين ١ : ٣١٨ ، وسبق قبل قليل) .

ـ شرح التذكرة النصيرية في الهيئة.

عبد الوهاب الشيخ بالمشهد الرضوي المتوفى سنة ١٢٦٢ هـ (ذريعة ٦ : ٣٩) .

ـ حاشية على التذكرة لنصير الدين الطوسي.

محمد بن علي الخناذي . . .

ـ شرح التذكرة خ أيا صوفيا ٢٦٦٨ ، والمتحف البريطاني ٣٩٧ ، وفاتح ٣١٧٥ (بروكلمان ٥ : ٣٩٢) .

Tusi: Nasir-eddin
-Kutbeddin-i Sirazi 716
-Nizameddin el Horasani 773
-Cercani Seyyid Serif 573
-Kadizade-i Rumi 773 573
-Barcendi 573
-Amili Baheddin
-

02 MARS 2006

عبدالله محمد الحبشي، **جامع الشروح والحواشي**، (معجم الشامل لأسماء الكتب المشروحة في التراث الأسلامي و بيان شروحه)، **الجزء الأول**، **1425/2004** ابو ظبي ، ص. 573-575 İSAM 130564

النشرات الإسلامية

أسسها هلموت ريتر

يصدرها
لجمعية المستشرقين الألمانية
أولريش هارمان وإنجليكا نويفيرت

جزء ٤٣

المراسلات

بين

صدر الدين القونوي

ونصير الدين الطوسي

تحقيق ومُلخص ألماني مُفسّر

كودرون شوبرت

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi
Dem. No:
Tas. No:

بيروت ١٤١٦هـ - ١٩٩٥م
يُطلب من دار النشر فرانتس شتايز شتوتگارت

20 ARALIK 200

Erciyes Univ. Sosyal Bil. Ens. Derg. Sayı 11, 2001 Kayseri, s. 155-168

D 193

NASREDDİN TÛSİ : HAYATI, ESERLERİ, DİN VE TOPLUM GÖRÜŞÜ

Doç. Dr. Abdulvahap TAŞTAN
Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
atastan@erciyes.edu.tr

ÖZET

Son yüzyılda Avrupa'da ve Sovyetler'de hakkında en çok araştırma yapılan XIII. Yüzyıl büyük Türk bilgini Nasreddin Tûsi, ülkemizde ansiklopedik bilginin dışında, pek fazla tanınmamaktadır. Oysa ki, onun en önemli yapıtı sayılan *Ahlak-ı Nasiri* adlı eseri İslam Dünyasında ilk sistematik ahlak kitabı olarak kabul edilmiş, orta ve yakın doğuda yüzyıllarca ders kitabı olarak okutulmuştur. Merağa gözlemevinin kurucusu olarak ta bilinen Tûsi'nin bu eserinin en temel özelliği, yöntem açısından bugünkü bilimsel yaklaşımlara benzer bir yaklaşım sergilemesi; bireysel gelişme ve erdemlilik, sosyo-ekonomik, politik ve kültürel yapıyla ilgili pek çoğu günümüz toplumları içinde geçerli olabilecek bir fikri muhteva ve ifade gücüne sahip olmasıdır.

Tûsi, toplumları fonksiyonel bir yapı içinde ele alır; ekonomiye, işbölümü ve adalete çok önem verir ve toplumları bu açıdan gelişmişlik düzeyine göre sınıflandırmaya tabi tutar. İlahiyat konularında özellikle Şii kelamla ilgili pek çok eser veren Tûsi, yaşadığı dönem itibariyle uzlaştırıcı bir tavır sergiler. Felsefi gelenekten de yararlanarak, dini toplumlar için önemli bir kurum olarak görür. Onun belki de en dikkate değer yönü, bilim ve bilimsel araştırmalara olan tutkusudur.

Giriş

Nasreddin Muhammed Tûsi[1] (1201-1274) ortaçağ Azerbaycan bilim ve felsefe tarihinde astronomi, matematik, tıp, mantık, psikoloji, felsefe, edebiyat, coğrafya, ilahiyat ve güzel sanatlar gibi çeşitli alanlarda 70'den fazla eser vermiş ansiklopedist bir bilgin olarak şöhret bulmuştur. Sayısız eserleri arasında ona büyük şöhret kazandıran eseri *Ahlak-ı Nasıri*'dir. Tûsi'nin, bu eserinde "hikmet" "ilim" ve "tecrübe"ye getirdiği tanımlar, bilimsel açıdan bakıldığında bugün bile önemini kaybetmemiştir. Hikmet, ilim ve tecrübeye getirilen tanımlarda insan maneviyatının mükemmelleşmesi, insanlığın gelişmesi ve zenginleşmesi temel şart olarak kabul edildiğinden bu tanımlar özel bir önem kazanmıştır. Tûsi, her teori ve pratiği de-

Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī on Lunar Crescent Visibility and an Analysis with Modern Altitude–Azimuth Criteria

Hamid-Reza Giahi Yazdi

Introduction

In Islamic astronomy, lunar crescent visibility was an important observational subject of study. As the Muslim calendar is completely lunar, each month begins with the first observation of the lunar crescent above the western horizon. The determination of lunar crescent visibility is a difficult task, because it depends on a variety of astronomical and a variety of atmospheric parameters, some of the most important of which are the moon's angular separation from the sun, the time lag between sunset and moonset, the position of the moon in its orbit (relative to its apogee and perigee), the fraction of the moon's surface that is illuminated, the clearness of the sky, and the observer's power of vision. Therefore, medieval Muslim astronomers sought to develop criteria for determining lunar crescent visibility at the beginning of each month.[1]

Some of the tables or criteria for lunar crescent visibility in medieval Islamic astronomy have been studied by historians of astronomy, but many of their methods have not yet been investigated. A historically important criterion based on two parameters, the ecliptic elongation, (*buᶜd-i siwā'*) and the adjusted elongation (*buᶜd-i muᶜaddal*), was used by Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī (597-672 H/1201-1274 A.D.) in his *Īlkhānī zīj*, compiled ca. 640 H

[1] See King, "Ru'yat al-hilāl" [=lunar crescent visibility] in the *Encyclopedia of Islam*; also Kennedy and Janjanian, 1965, or Kennedy, 1983, pp. 151-156. See Kennedy, 1956, for significant *zīj*es containing tables on lunar crescent visibility. For a list of modern works dealing with lunar crescent visibility in Islamic sources, see King, 1993, II, p.219 or III, p.166, on lunar crescent visibility and the regulation of the Islamic calendar.

Suhayl 3 (2002-3), Barcelona, s. 251-263.

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi

The Nasirean Ethics

by

Naṣīr ad-Dīn Ṭūsī

TRANSLATED FROM THE PERSIAN

BY

G. M. WICKENS

Chairman of the Department of Islamic Studies
University of Toronto

5 EYLÜL 199[illegible]

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi
Demirbaş No: 40983
Tasnif No: 297.84 TUS.A

297-84/TUS.A

London 1964

GEORGE ALLEN & UNWIN LTD
RUSKIN HOUSE MUSEUM STREET

0.380

do permeate human thought in an essentially similar context. In this light, one needs far greater profoundness and circumspection in studying the two texts in the perspective of each religious tradition rather than seeking to identify similarities and patterns.

❁ ❁ ❁

Islamic Studies 40:1 (2001) pp. 89–103

Khvājah Naṣīr al-Dīn Ṭūsī's *Āghāz va Anjām:* An Introduction and Abridged Translation

ABDOLLAH VAKILY

Khvājah Naṣīr al-Dīn Ṭūsī is one of the most eminent scholars of thirteenth-century Iran, who occupies a significant place in the history of Shī'ism, and whose *Naseerian Ethics* has gained international recognition. This article aims at introducing Ṭūsī in reference to one of his lesser-known works, *Āghāz va Anjām*; hence it is divided into two sections. The first section provides the background to *Āghāz va Anjām* by briefly discussing Ṭūsī's life, his main works, his role in the development of Shī'ī *kalām*, and his motivations in writing *Āghāz va Anjām*. The second section presents *Āghāz va Anjām* to the reader by providing the translation of the expanded title of each chapter along with an abridged translation of that chapter's contents. It is hoped that this article would shed light on the more spiritual aspects of Ṭūsī's personality and facilitate a better appreciation of his overall significance.

I

BACKGROUND MATERIAL[1]

Biographical Information

Abū Ja'far Naṣīr al-Dīn Muḥammad ibn Muḥammad ibn al-Ḥasan al-Ṭūsī is one of the prominent figures of the seventh century of *Hijrah* in Iran. The illustrious philosopher and mathematician was born, according to most historians, in 597/1201 in Ṭūs and died in 672/1274 in Baghdād. His origin, according to the *Tadhkirah-'i Haft Iqlīm*, was Sāveh. But *Riyāḍ al-'Ārifīn*

[1] This section is based primarily on the information contained in the following works: (1) *Sargudhasht va 'aqā'id-i falsafī-i Khvājah Naṣīr al-Dīn Ṭūsī*, ed., Muḥammad Mudarrisī-i Zanjānī (Tehran: Tehran University Press, 1956); (2) *Yād nāmah-'i Khvājah Naṣīr al-Dīn Ṭūsī*, proceedings of the "Congress of the Khvājah Naṣīr al-Dīn Ṭūsī" held May 27 to June 2, 1956 in Tehran (Tehran: Tehran University Press, 1957); (3) "Ṭūsī" in *Encyclopaedia of Islam*, 8: 980–982.

Tusi, Nasiruddin (191098)

D-1949

bir taraftan, içerisinde yaşadığı coğrafyada hakim nüfusu teşkil eden Hindular olmak üzere, gayr-ı Müslimlere karşı İslam'ı savunmuş, diğer taraftan da bölgede yaşayan Müslüman nüfus içerisinde önemli bir sayısal rakama sahip olan Şia'ya karşı Ehl-i Sünnet akidesini savunmuştur. İmam ayrıca, İslam'ın züht boyutunun sistematik hale getirilmiş hali olan tasavvuf disiplinine sızmış olan teorik ve pratik bidatlere karşı tasavvuf disiplinini asli mecrasına oturtmak için gayret etmek suretiyle bu disiplini asli mecrasına çevirmeye çalışmıştır. Böylece Serhendî, içinde yaşadığı toplumun karakteristiklerinden hareketle kendine has muhitten merkeze doğru bir tecdit metodolojisi takip etmiştir. İmam'ın tecdit yönteminin temel dayanaklarının, müritlerine ve dostlarına yaptığı nasihatlerinde sıkça vurguladığı; a) önce itikadı düzeltmek, b) şeri hükümleri öğrenip uygulamak ve c) tasfiye ve tezkiye yolu olan tasavvuf yoluna intisap ederek nefsi terbiye etmek maddelerinde yoğunlaştığını söylemek mümkündür. İmam, bu prensipler içerisinde bulunan tasavvuf yoluna intisap etmeyi müstakil bir amaç olarak görmemiştir. Çünkü o her münasebetle, Allah'ın rızasına nail olabilmenin Hz. Peygamber'in rehberliğine uymaktan başka bir yolun bulunmadığını vurgulamıştır. Dolayısıyla imama göre tasavvuf, Allah'ın emir ve yasaklarına uymada zorlanmamak ve dini daha bilinçli bir şekilde yaşama melekesi kazanmak için bir vasıtadan ibarettir. Kendi ifadesiyle *"tarikat dinin iman, amel ve ihlas'tan ibaret olan üç rüknünden üçüncüsü olan ihlası elde edebilmek için bir vasıtadan başka bir şey değildir."* Dolayısıyla Serhendî tecdit hareketinin tam merkezine şeri hükümleri/fıkhı yerleştirmiştir. Son olarak şu noktaya da dikkat çekmek istiyoruz ki, onun tecdit hareketinin unsurlarının her biri özellikle kelami ve fıkhi görüşleri müstakil araştırmalarla ortaya konması gerekmektedir.

Türkiye Diyanet Vakfı
Kütüphanesi
İslâm Araştırmaları Merkezi

Dinî Araştırmalar, Eylül-Aralık 2006, Cilt: 9, s. 26, ss. 317-336.

31 ARA 2007

Nasîruddin et-Tûsî ve Musikî Risalesi

*Fazlı ARSLAN**

Abstract

Musicologist al-Tûsî and His Risâla in Music. *Nasîr al-Dîn al-Tûsî was a noted astronomer and mathematician. His writings dealt with both religious topics and non-religious subjects. His popular fame is based upon a large number of treatises. His works all are well-known except "Risâla fi İlm al-Mûsîkâ" which was written about theory of music. Risâla were discussed in this study and translated into Turkish. Risâla includes many musical terms as intervalic ratios, establishment of intervals and their proportions, and names, consonances-disconances, and rhytmic analysis.*

Key Words: *al-Tûsî, Risâla, Musicology, Music.*

Giriş

Doğu Mûsikîsi'nin nazariyâtına dair, Kindî ile başlayıp günümüze kadar gelen eserler zinciri içerisinde birçok kitap ve risâle yer almaktadır. Ancak Türkçe olmadıkları için bu eserlerden yeteri kadar istifade edilememektedir. Bu sebeple, yazma mûsikî eserleri üzerinde son yıllarda, metin neşri ve tahlili türünden önemli çalışmalar yapılmaktadır.[1]

---

* ***Dr. Başöğretmen,*** Milli Eğitim Bakanlığı.

1 Bu çalışmalardan birkaçı şunlardır; Ahmet Hakkı Turabi, *el-Kindî'nin Mûsikî Risâleleri,* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, M.Ü. Sos. Bil. Enst. İstanbul 1996; Bayram Akdoğan, *Fethullah Şirvânî ve Mecelletün fi'l-Mûsikâ Adlı Eserinin XV. Yüzyıl Türk Mûsikîsi Nazariyâtındaki Yeri,* Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1996. (Ek olarak Bayram Akdoğan'ın kendi el yazısı ile Mecelle'nin tashihli metni yer almaktadır); Ahmet Çakır, *Alişah b. Hacı Böke ve Mukaddimetü'l-Usûl,* Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1999. (Ek olarak Mukaddimetü'l-Usûl'ün İÜ Eski Eserler Kütüphanesi Farsça Yazmalar Bölümü, 1097 numaralı nüshası mevcuttur).; Hakkı Tekin, *Ladikli Mehmet Çelebi ve er-Risâletü'l-Fethiyye'si,* Basılmamış Doktora Tezi, Niğde, 1999. (Ek olarak İstanbul Belediyesi Taksim Atatürk Kitaplığı, K. 23 numaralı nüshası mevcuttur); Ruhi Kalender, *XV. Yüzyılda Mûsikî Kuramı ve Zeynü'l-Elhân fi İlmi't-Te'lîf ve'l-Evzân,* Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1982; M. Sadreddin Özçimi, *Hızır b. Abdullah ve Kitâbu'l-Edvâr'ı,* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1989. (Ekinde Kitâbu'l-Edvâr'ın Topkapı

Türkiye Diyanet Vakfı
Kütüphanesi
İslâmi Araştırmaları Merkezi

Tarandı
A.Y.B.Ü.

ذخائر العرب

الإشارات والتنبيهات

لأبي علي بن سينا

Tusi Nasiruddin

مع شرح

نصير الدين الطوسي

تحقيق

الدكتور سليمان دنيا
رئيس قسم العقيدة والفلسفة بجامعة الأزهر

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi
Demirbaş No: 138945-1
Tasnif No: 181.2 SİN.İ

القسم الأول

مؤسسة النعمان
للطباعة والنشر والتوزيع

بيروت - حارة حريك - شارع دكاش - ص.ب: ٢٥/٢٢٩

1992 - 1412

28 SUBAT 1996

مؤسسة النعمان
للطباعة والنشر والتوزيع
حسن محمد إبراهيم علي
وأولاده

والبكم بعض المنشورات
كما تزودكم بكتب دور النشر الأخرى

١ ـ عبقري من بلادي ـ كامل الصباح الذي اخترع ٧٦ اختراعاً وكان نابغة إسلامية عربية .....
٢ ـ صلح الحسن ـ الشيخ راضي آل ياسين .....
٣ ـ علي من المهد إلى اللحد ـ كاظم القزويني وملحق به الكتاب الثاني الإمام علي والعلوم الطبيعية
٤ ـ البراهين العلمية في إثبات القدرة الإلهية ـ مائة دليل وبرهان على وجود الخالق: الشيخ عبد الجبار
٥ ـ مفاتيح الجنان ـ مع الصحيفة السجادية ـ كبير
٦ ـ ضياء الصالحين ـ للجوهرجي (بسحاب)
٧ ـ مفاتيح الجنان ـ للقمي، (بسحاب) .....
٨ ـ معالي السبطين في أحوال الحسن والحسين ـ للحائري، (مجلدين) .....
٩ ـ النقلان الكتاب والعترة ـ للشيخ محمد حسن المظفر، وملحق به الكتاب الثاني مع الدكتور أحمد أمين في حديث المهدي والمهدوية للشيخ محمد أمين زين الدين
١٠ ـ يوم الإسلام ـ تأليف أحمد أمين .....
١١ ـ دراسات في عقائد الشيعة الإمامية ـ للسيد محمد علي الحسيني العاملي ـ يعتبك عن كل كتاب
١٢ ـ طب الإمام الرضا (ع) ـ الرسالة الذهبية .....
١٣ ـ كشكول البحراني ـ (٣ مجلدات) .....
١٤ ـ الفصص العجيبة ـ عبد الحسين دستغيب .....
١٥ ـ المكاسب ـ للشيخ الأنصاري (٣ مجلدات) .....
١٦ ـ مدينة المعاجز ـ معاجز آل البيت للبحراني (٤ مجلدات) .....
١٧ ـ معالم المدرستين ـ مرتضى العسكري (٣ مجلدات)
١٨ ـ من حياة الإمام الرضا (ع) ـ المعصومة (ع) السيد عبد العظيم الحسني ـ البهائي تأليف علي العسيلي
١٩ ـ المحجة فيما نزل في القائم الحجة ـ للبحراني .....
٢٠ ـ الفرج بعد الشدة ـ للقاضي التنوخي، (مجلدين)
٢١ ـ مصباح الكفعمي ـ بحلة جديدة وحرف واضح (مجلدين) .....
٢٢ ـ الكنز المدفون والفلك المشحون ـ دائرة معارف ـ أو كشكول ـ للسيوطي .....
٢٣ ـ الدر الثمين في التحنم باليمين ـ للطبسي .....
٢٤ ـ أعلاق أهل البيت ـ للسيد مهدي الصدر .....
٢٥ ـ فاطمة الزهراء بهجة قلب المصطفى من مهدها إلى لحدها (مجلدين) أحمد الرحماني .....
٢٦ ـ سياحة في الغرب أو مصير الأرواح بعد الموت مع خطبتان للإمام علي بلا ألف وبلا نقط وقصيدة الكوثرية وقصيدة محمد مجذوب .....
٢٧ ـ فرائد الأصول ـ رسائل الشيخ الأنصاري، (مجلدين)
٢٨ ـ نقد الآراء المنطقية وحل مشكلاتها ـ كاشف الغطاء (مجلدين) .....
٢٩ ـ تأسيس الشيعة لعلوم الإسلام تأليف آية الله السيد حسن الصدر .....
٣٠ ـ الرسائل التوحيدية ـ للسيد محمد حسين الطباطبائي
٣١ ـ زواج بغير اعوجاج ـ السيد جين الشامي .....
٣٢ ـ الإمام الصادق كما عرفه علماء الغرب نقله إلى العربية الدكتور نور الدين آل علي .....
٣٣ ـ الدر النضيد في مراثي السبط الشهيد ـ السيد محسن الأمين العاملي .....
٣٤ ـ أسرار الشهادة ـ الدربندي بحلة جديدة وحرف واضح (مجلدين) .....
٣٥ ـ تفسير فرات الكوفي بحلة جديدة وحرف واضح (مجلدين) .....
٣٦ ـ مفتاح الجنة ـ في الأدعية والزيارات وتعليم الصلاة/ حسن الكتبي .....
٣٧ ـ الحجاب أو العفاف بين السلب والإيجاب محمد أمين زين الدين .....
٣٨ ـ فضائل أهل البيت المسمى بـ «بصائر الدرجات» محمد الصفار .....
٣٩ ـ رحلة الزنجاني للمرحوم الشيخ عبد الكريم الزنجاني (مجلدين) .....
٤٠ ـ مختصر النحو ـ الدكتور هادي الفضلي .....
٤١ ـ الإمام المهدي (ع) وظهوره، الغيبة الصغرى، والغيبة الكبرى وعلامات الظهور: للشهرودي .....
٤٢ ـ إسلام إمرأة ـ بسام مرتضى .....
٤٣ ـ التربية بين الإسلام والنظم الوضعية ـ بسام مرتضى
٤٤ ـ دروس في المنطق ـ بسام مرتضى .....
٤٥ ـ الإشارات والتنبيهات ـ لأبي علي ابن سينا، مع شرح نصير الدين الطوسي، تحقيق الدكتور سليمان دنيا (مجلدين) .....

الأسعار قابلة للتعديل حسب ارتفاع كلفة المواد ص. ب.: ٢٢٩/ ٢٥

لبنان بيروت حارة حريك ـ شارع دكاش ـ بناية الكنار ـ شاهين سنتر
ترسل الحوالات على حسابنا في بنك الاعتماد اللبناني باسم حسن محمد إبراهيم علي
حساب رقم: 16.01.180.16259.00.00 فرع الغبيري ـ بيروت ـ لبنان أو شك مضمون على البنك
فاكس: مؤسسة النعمان 00357 46 25848

9. Gösteriş, kibir, gurur ve kendini beğenmişlik gibi, kötü sıfatlardan uzak olan, bunun için de insanlarla konuşurken karşısındakinin yüzüne ilgi ile bakıp konuşan ve cevap veren; yürüyüşüne de dikkat edip her türlü yapmacıktan ve kibirden uzak bir şekilde yürüyen,

10. Yine, insanlarla konuşurken lüzumsuz yere sesini yükseltmekten sakınan ve bunu çirkin bir davranış olarak kabul eden bir kimsedir.

Yüce Allah'ın hoşnutluğunu kazanmış olan bu örnek insanın bu üstün nitelikleri ve değerli öğütleri insanlara yol göstermeye dâimâ devam edecektir.

D. 1
Ankara Üniversitesi
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ, c. XXXV
(1996) s. 179-191.

İMÂMET RİSÂLESİ[1]
Nasîrüddin Muhammed b. Muhammed b. el-Hasan et-Tûsî[2]

Çev. Prof. Dr. Hasan ONAT

Hamd, rahmeti geniş ve nimeti bol olan Allah'a mahsustur. Allah'ın salat ve selamı da ümmetin şefeatcisi olan gizlilikleri ortaya seren Hz. Muhammed'e, ismet ve hikmet sahibi âline olsun.

Zamanın biricik insanı ve akranlarının en faziletlisi olan yüce kardeş, kamil imam, dinin şerefi, İslâm'ın yıldızı, faziletlilerin dayanağı, alimlerin övünç kaynağı olan Ali b. Nâmâverd(ki benim katımda saf kardeşlerden ahd ve vefa sahibi kimselerdendir)- Allah onun sevincini daim kılsın ve her türlü afetlerden korusun- benden Usûlü'd-Dîn'in üçüncüsü olan mutahhar imamların imametinin bilinmesi için veciz bir risale yazmamı istedi. Bu risale, işitilen ve nakledilen şeylerden yararlanılmaksızın, sadece düşüncenin gerektirdiği ve aklın uygun bulduğu esaslara göre olacaktır. Bu da aklın vereceği hükme ve yüce fıtratına göre şekil alacaktır; ancak hem isabetli hem de hatalı olabilir. Yüce fitrat ise, hatadan korur ve doğruluğa ulaştırır. Bu konuda yeterli bilgim ve maharetim olmaması-

1. Tusî'nin bu küçük risalesi, Muhammed Takî Danişpijûh tarafından 1335/1916'da Tahran'da yayınlanmış olup, naşirin Önsöz'ü birlikte 25 sahifedir. Farsça olarak kaleme alınmış bu önsözde, Tusî'nin diğer eserlerinden söz edildikten sonra, Risâle-i İmâmet tanıtılmaya çalışılmaktadır.

2. İmamiyye şiasının önde gelen alimlerinden Nasîrüddin Muhammed b. Muhammed b. el-Hasan et-Tusî, 597/1200 yılında Horasan'ın Tûs şehrinde doğmuş, 672/1274'de Bağdad'a vefat etmiştir. İyi bir astronom, matematikçi, siyaset adamı ve mütekellim olarak şöhret yapmıştır. Onun günümüze kadar ulaşan veya ulaşmayan pekçok eseri arasından en önemlileri şunlardır: *Tecrîdü'l-Akâid* (Tahran trz.), Kavâidü'l-Akâid (Tahran 1305), el-Fusûl, Hallü'l-Müşkilâti'l-İşârât (Luknow 1293), Talhîsu'l-Muhassal, Evsâfu'l-Eşrâf (Tahran 1320), Kitâbü'r-Reml ve Ahlâk-ı Nasırî (Lahor 1265; Bombay 1267). Hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bkz. Brockelmann, GAL, I, 508 v.d.; Strothman, "Tusî", İslam Ansiklopedisi, XII-II, 132-133; Muhammed Takî Danişpijûh, Risâle-i İmâmet, (Önsöz), 1-12.

A.Ü. DTCF-dergisi Ce. XVI (s. 3-4) s. 301, 1958 (ANKARA)

Not: Bu makale 301-393 arasındadır.

NASİRÜDDİN, TAKİYÜDDİN VE TYCHO BRAHE'NİN RASAT ALETLERİNİN MUKAYESESİ*

SEVİM TEKELİ

ÖNSÖZ

Bu yazı 1956 Temmuzunda Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde kabul edilmiş olan *Nasirüddin, Takiyüddin ve Tycho Brahe'nin Rasat Aletlerinin mukayesesi* adlı doktora tezimin esas kısmını teşkil etmektedir. Konu Prof. Dr. Aydın Sayılı tarafından verilmiştir. Bu mevzu 1951 senesinde Willy Hartner'ın (Johann Wolfgang Goethe Universitesi Frankfurt am Main) İstanbula yaptığı ziyaret esnasında Topkapı Sarayı Kütüphânesinde bulunan *Alât-ı rasadiye li zic-i şehinşahiye* adlı yazmanın tetkiki sırasında ortaya atılmıştır. Eserin kısa bir tetkiki kendilerine Takiyüddin'in aletleri ile Tycho Brahe'nin aletleri arasında şayanı dikkat bir benzerlik olduğunu göstermiş ve aşağı yukarı bundan bir sene sonra mevzu bana doktora çalışması olarak verilmiştir. Tezimin hazırlanmasında gösterdikleri alâkaya, titizliğe ve müşküllerimi çözmek hususundaki yardımlarından dolayı Prof. Dr. Aydın Sayılı'ya sonsuz teşekkürlerimi bildirmek fırsatını bulduğumdan dolayı bahtiyarım.

Mukayese, bu astronomların rasat aletlerinin tasvirini veren dört kaynak esere dayanılarak yapılmıştır. Bunlardan biri Tycho Brahe tarafından yazılan *Astronomiae Instauratae Mechanica* adlı eserdir. Bu, 1944 senesinde *Tycho Brahe's Description of His Instruments and Scientific Work as Given in Astronomiae Instauratae Mechanica* adı altında Hans Raeder, Elis Strömgren ve Bent Strömgren tarafından Latinceden İngilizceye tercüme edilmiştir.

İkincisi, Nasirüddin-i Tûsî'nin aletlerinin tasvirini veren Urdî'nin *Risaletun fi Keyfiyet-al-Arsad* adlı eseridir. İlk defa 1909 senesinde Amable Jourdain tarafından *Mémoire sur l'observatoire de Maragâh-et sur quelques instruments employés pour y observer* adlı makalede takribi ve çok eksik olarak Fransızcaya, 1928 senesinde Hugo J. Seemann tarafından *Die Instrumente der Sternwarte zu Marâgha nach den Mitteilungen von al 'Urdî* adı ile oldukça mükemmel bir tarzda Almancaya tercüme edilmiştir. Bu eserin ikisi İstanbulda, birisi Pariste olan üç yazmasının karşılaştırılması ile kritik edisyonu ve Türkçe tercümesi yapılmıştır.

Üçüncüsü, Takiyüddin'in aletlerinin tasvirini veren, kimin tarafından yazıldığı bilinmemekle beraber, Takiyüddin'in takrirlerine dayanılarak meydana getirildiği içinde zikredilen Osmanlıca *Alât-ı rasadiye li zîc-i şehinşahiye*

* Makalenin sonunda İngilizce bir özet ve Arapça bir metin vardır.

شخصیت علمی
و
مشایخ شیخ طوسی

مؤلف

استاد سید عبدالعزیز طباطبائی

10 MAR 1997

Resul Caferiyan

Miras-ı İslami-yi İran, c.II, s.361-412.

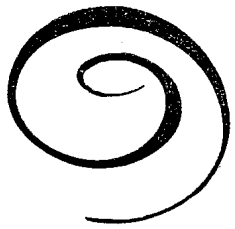
(Kış 1374) DN:41807-2

955/MİRİ

بایران قدیم وایران اسلامی ادا کرد. لکن همین مجملی هم که امروز بیان شد وباعث خستگی آقایان حضار گردید، نسبت بوقت ما شاید خارج از تناسب بود ووقت آنست که سخن را بصاحب اصلی خطابهٔ امروز یعنی استاد محترم آقای نفیسی بگذارم که آقایان را با موضوع انجمن ما باختصار آشنا کنند وحق آنست که ما هردوطلبکار میمانیم یعنی هم ایشان باید شرح کامل مطلب خودرا دریک خطابهٔ دیگری که منحصر بخودشان باشد بما تلقین فرمایند ومن نیز اگر مشتری پیدا شود درموقع دیگرشرحی دیگرراجع بتحقیقات مغربیان درباب ایران بعرض آقایان برسانم. اگرچه دراین موضوع اخیر هم ایشان اعلم واحق هستند وشاید قبول فرمایند که آنرا خود بعهده بگیرند. درخاتمه باید ازحاضرین محترم برای اظهارعلاقه وحوصله وصبری که دراستماع بیانات اینجانب ابرازفرمودند تشکرنمایم.

D 697

Mecelle-i Danişkede-i Edebiyat, yıl 3, Sayı 4, 1335/1956 Tahran
S. 11-20

تحریرات خواجه نصیرالدین طوسی (۱)

بقلم : دکتر ذبیح‌الله صفا
استاد کرسی تاریخ ادبیات ایران

حضار محترم بخوبی آگاهند که علوم عقلی از اوایل قرن دوم هجری درتمدن اسلامی راه جست. دراین امر رجال نام آوری ازممالک وسیع اسلامی شرکت کرده‌اند که بیشتر آنان از قوم ایرانی یا از عیسویان نواحی شمالی عراق بوده و مجموعاً در تشکیل حوزهٔ علمی بغداد که جانشین مراکز علمی ایران و حوضهٔ علیای دجله و فرات گردید تأثیر داشته‌اند. با تشکیل مرکز علمی بغداد و ترجمه وتألیف کتب درابواب مختلف منطق والهیات وطبیعیات و ریاضیات و شعب وفروع مختلف آنها بزبان عربی اندك اندك آن زبان آمادهٔ کار برای مطالعات علمی و تعلیم و تعلّم در علوم گوناگون گردید و در کشور های اسلامی مراکز علمی جدیدی جانشین مراکز قدیم شد که شمارهٔ آنها علی‌الخصوص درایران بسرعت راه فزونی میسپرد. در تمام این مراکز مدتهای دراز کتب و آثار منقول دانشمندان ایرانی وهندی و یونانی واسکندرانی ونبطی وسریانی بعربی مورد مطالعه و تحقیق بود.

شمارهٔ دانشمندانی که درحوزه‌های علمی اسلامی آثارآنان رابعربی درآورده‌اند بسیار است چنانکه برشمردن همهٔ آنان نیازمند وقت موسعی است.

آثاری که درقرنهای دوم وسوم وچهارم بدست دانشمندان مشهور و متعددی از قبیل حنین بن اسحق و اسحق بن حنین و نوبخت و ابن‌المقفع و یوحنابن ماسویه و قسطابن لوقا وحبیش بن‌الحسن الاعسم و ثابت بن‌قرة‌الحرانی وخاندان او و ابوعثمان سعیدبن یعقوب‌الدمشقی وابن بکوس ویحیی بن عدی و متی بن یونس وابوالخیرخمار وجزآنان بعربی درآمد، جزدربعض موارد غالباً بترجمهٔ تحت‌اللفظ و عبارات نارسا پرداخته شده بود.

نارسایی این ترجمه ها در بسیاری از موارد بدرجه‌یی بود که حتی مردان

۱ــ این خطابه در کنگرهٔ خواجه نصیرالدین طوسی قرائت‌شده است.

22 NISAN 2004

مجلة كلية الآداب — Tusi Nasiruddin Sayid 64 — Burhan
جامعة الإسكندرية
العدد ١٢
(١٩٥٩)

«برهان» نصير الدين الطوسى
على مصادرة أقليدس الخامسة

بقلم عبد الحميد صبره

(١) مقدمة ؛ (٢) برهان الطوسى ؛ (٢أ) برهان الطوسى كما ورد فى «النسخة المطولة» المطبوعة فى روما سنة ١٥٩٤ ، (٢ب) برهان الطوسى كما ورد فى «النسخة المختصرة» ؛ (٣) تحليل ومقارنة ؛ (٤) خاتمة .

(١)
مقدمة

من المعلوم أن أقليدس ، فى كتابه الموسوم بـ "الأصول" ، يبنى براهينه على ثلاث فئات من القضايا ، هى الحدود (horoi) والعلوم المتعارفة (koinai ennoiai) والمصادرات (aitemata) . فالحدود مثالها قوله " إن النقطة ما لا جزء له " أو إن " الخط طول بلا عرض " أو إن " السطح ما له طول وعرض فقط " . ومثال العلوم المتعارفة قوله إن "الأشياء المساوية لشىء بعينه متساوية" أو " إن زيد على المتساوية متساوية ، نتجت متساوية " أو إن "الكل أعظم من الجزء" . أما المصادرات التى يضعها أقليدس فهى الخمس الآتية : (١) لنا أن نخط خطاً مستقيماً بين أى نقطتين ؛ (٢) وأن نخرج خطاً مستقيماً محدوداً على استقامته ؛ (٣) وأن نرسم دائرة على أى نقطة وبأى بعد . (٤) الزوايا القائمة كلها متساوية . (٥) إذا وقع خط مستقيم على خطين مستقيمين فصير الزاويتين الداخلتين على جهة بعينها أنقص من قائمتين ، فإن المستقيمين إن أخرجا إلى غير حد (ep' apeiron) يلتقيان فى تلك الجهة . (١)

---

(١) هيث [١] ، الجزء الأول ، ص ١٥٥ ، ١٥٨ ، ١٦٩ ، ١٩٥ ، ١٩٦ ، ١٩٩ ، ٢٠٠ ، ٢٠٢ ، ٢٢٢ ، ٢٢٣ ، ٢٣٢ . (أنظر ثبت المراجع فى آخر المقال .)

Db. No.: 38945

ذخائر العرب

الإشارات والتنبيهات

لأبي علي بن سينا

- Ibn Sina
- Tusi Nasiruddin

مع شرح

نصير الدين الطوسي

تحقيق

الدكتور سليمان دنيا
رئيس قسم العقيدة والفلسفة بجامعة الأزهر

القسم الأول

18 OCAK 1996

مؤسسة النعمان
للطباعة والنشر والتوزيع
بيروت - حارة حريك - شارع دكاش - مرب: ٢٢٩/٢٥
1992

مؤسسة النعمان
للطباعة والنشر والتوزيع
حسن محمد وابراهيم علي
والكتبي

واليكم بعض المنشورات
كما نزودكم بكتب دور النشر الأخرى

١ ـ عبقري من بلادي ـ كامل الصباح الذي اخترع ٧٦ اختراعاً وكان نابغة إسلامية عربية .....
٢ ـ صلح الحسن ـ الشيخ راضي آل ياسين .....
٣ ـ علي من المهد إلى اللحد ـ كاظم القزويني وملحق به الكتاب الثاني الإمام علي والعلوم الطبيعية
٤ ـ البراهين العلمية في إثبات القدرة الإلهية ـ صالة دليل وبرهان على وجود الخالق : الشيخ عبد الجبار
٥ ـ مفاتيح الجنان ـ مع الصحيفة السجادية ـ كبير
٦ ـ ضياء الصالحين ـ للجوهرجي (بسحاب)
٧ ـ مفاتيح الجنان ـ للقمي ، (بسحاب) .....
٨ ـ معالي السبطين في أحوال الحسن والحسين ـ للمازندراني ، (مجلدين) .....
٩ ـ النفلان الكتاب والعترة ـ للشيخ محمد حسين المظفر، وملحق به الكتاب الثاني مع الدكتور أحمد أمين في حديث المهدي والمهدوية للشيخ محمد أمين زين الدين
١٠ ـ يوم الإسلام ـ تأليف أحمد أمين .....
١١ ـ دراسات في عقائد الشيعة الإمامية ـ للسيد محمد علي الحسيني العاملي ـ يغنيك عن كل كتاب
١٢ ـ طب الإمام الرضا (ع) ـ الرسالة الذهبية .....
١٣ ـ كشكول البحراني ـ (٣ مجلدات) .....
١٤ ـ القصص العجيبة ـ عبد الحسين دستغيب .....
١٥ ـ المكاسب ـ للشيخ الأنصاري (٣ مجلدات) .....
١٦ ـ مدينة المعاجز ـ معاجز آل البيت للبحراني (٥ مجلدات) .....
١٧ ـ معالم المدرستين ـ مرتضى العسكري (٣ مجلدات)
١٨ ـ من حياة الإمام الرضا (ع) ـ المعصومة (ع) السيد عبد العظيم الحسني ـ البهائي تأليف علي العسيلي
١٩ ـ المحجة فيما نزل في القائم الحجة ـ للبحراني .....
٢٠ ـ الفرج بعد الشدة ـ للقاضي التنوخي ، (مجلدين)
٢١ ـ مصباح الكفعمي ـ بحلة جديدة وحرف واضح (مجلدين) .....
٢٢ ـ الكنز المدفون والفلك المشحون ـ دائرة معارف ـ أو كشكول ـ للسيوطي .....
٢٣ ـ الدر الثمين في التختم باليمين ـ للطبسي .....
٢٤ ـ أخلاق أهل البيت ـ للسيد مهدي الصدر .....
٢٥ ـ فاطمة الزهراء بهجة قلب المصطفى من مهدها إلى لحدها (مجلدين) أحمد الرحماني .....
٢٦ ـ سياحة في الغرب أو مصير الأرواح بعد الموت مع خطبتان للإمام علي بلا ألف وبلا نقط وقصيدة الكوثرية وقصيدة محمد مجذوب .....
٢٧ ـ فرائد الأصول ـ رسائل الشيخ الأنصاري ، (مجلدين)
٢٨ ـ نقد الآراء المنطقية وحل مشكلاتها ـ كاشف الغطاء (مجلدين) .....
٢٩ ـ تأسيس الشيعة لعلوم الإسلام تأليف آية الله السيد حسن الصدر .....
٣٠ ـ الرسائل التوحيدية ـ للسيد محمد حسين الطباطبائي
٣١ ـ زواج بغير اعوجاج ـ السيد جين الشامي .....
٣٢ ـ الإمام الصادق كما عرفه علماء الغرب نقله إلى العربية الدكتور نور الدين آل علي .....
٣٣ ـ الدر النضيد في مراثي السبط الشهيد ـ السيد محسن الأمين العاملي .....
٣٤ ـ أسرار الشهادة ـ الدربندي بحلة جديدة وحرف واضح (مجلدين) .....
٣٥ ـ تفسير فرات الكوفي بحلة جديدة وحرف واضح (مجلدين) .....
٣٦ ـ مفتاح الجنة ـ في الأدعية والزيارات وتعليم الصلاة / حسن الكتبي .....
٣٧ ـ الحجاب أو العفاف بين السلب والإيجاب محمد أمين زين الدين .....
٣٨ ـ فضائل أهل البيت المسمى به «بصائر الدرجات» محمد الصفار .....
٣٩ ـ رحلة الزنجاني للمرحوم الشيخ عبد الكريم الزنجاني (مجلدين) .....
٤٠ ـ مختصر النحو ـ الدكتور هادي الفضلي .....
٤١ ـ الإمام المهدي (ع) وظهوره، الغيبة الصغرى، والغيبة الكبرى وعلامات الظهور: للشهرودي .....
٤٢ ـ إسلام إمرأة ـ بسام مرتضى .....
٤٣ ـ التربية بين الإسلام والنظم الوضعية ـ بسام مرتضى
٤٤ ـ دروس في المنطق ـ بسام مرتضى .....
٤٥ ـ الإشارات والتنبيهات ـ لأبي علي ابن سينا، مع شرح نصير الدين الطوسي، تحقيق الدكتور سليمان دنيا (مجلدين) .....

الأسعار قابلة للتعديل حسب ارتفاع كلفة المواد ص. ب.: ٢٢٩/ ٢٥
لبنان بيروت حارة حريك ـ شارع دكاش ـ بناية الكنار ـ شاهين سنتر
ترسل الحوالات على حسابنا في بنك الاعتماد اللبناني باسم حسن محمد إبراهيم علي
حساب رقم: 16.01.180.16259.00.00 فرع الغبيري ـ بيروت ـ لبنان أو شك مضمون على البنك
فاكس: مؤسسة النعمان 00357 46 25848

Publications of the
Institute for the History of
Arabic-Islamic Science

Edited by
Fuat Sezgin

ISLAMIC
MATHEMATICS
AND
ASTRONOMY

Volume 20

Taḥrīr al-Uṣūl li-Uqlīdis
Anonymous Comentary
upon
Euclid's Elements
wrongly ascribed
to
Naṣīraddīn aṭ-Ṭūsī

1997

Institute for the History of Arabic-Islamic Science
at the Johann Wolfgang Goethe University
Frankfurt am Main

17 HAZİRAN 1999

ISLAMIC MATHEMATICS AND ASTRONOMY

Volume
20

TAḤRĪR AL-UṢŪL LI-UQLĪDIS
ANONYMOUS COMMENTARY
UPON
EUCLID'S ELEMENTS
WRONGLY ASCRIBED
TO
NAṢĪRADDĪN AṬ-ṬŪSĪ

Tusi, Nasiruddin

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	54871-20
Tas. No:	

1997

Institute for the History of Arabic-Islamic Science
at the Johann Wolfgang Goethe University
Frankfurt am Main

Mecelle-i Daniskede-i Edebiyat, 4/1-3, Sayı 4, 1335/1956 Tahran
S. 30-42

T.C. Diyanet Vakfı
D 697
Kütüphanesi
Ankara Araştırmaları Merkezi

نصیرالدین طوسی
و
زبان وادب پارسی [1]

بقلم : دکتر محمد معین
استادکرسی تحقیق در متون فارسی

۱ـ کتب فارسی خواجه

درعصری که غالب دانشمندان ایران هنوز کتب علمی خود را بزبان تازی مینوشتند ، خواجه نصیربا تألیف کتب گرانبهای فارسی، خدمتی ارجمند بزبان وادب ما انجام داد .ازجملهٔ آثار فارسی او میتوان از کتب ورسایل ذیل نام برد .

۱ـ حکمت

الف ـ حکمت نظری :

اساس الاقتباس (منطق) [2]،مقولات عشر یا قاطیغوریاس[3]،رسالهٔ اثبات واجب[4]، رسالهٔ جبروقدریا جبرواختیار[5] ، رساله درقسمت موجودات [6]، آغازوانجام درمبدأ ومعاد یا کتاب تذکره[7]، جواب اسئلهٔ اثیرالدین ابهری [8]، رسالهٔ فی النفی و الاثبات [9]، رساله در

۱ـ خطابه‌ای‌است که درکنگرهٔ خواجه نصیرطوسی‌ایراد شده‌است.

۲ـ بتصحیح مدرس رضوی‌جزوانتشارات دانشگاه تهران شمارهٔ ۱۲ سال۱۳۲۶چاپ شده ، ورك : احوال و آثارخواجه نصیرالدین . مدرس‌رضوی . ازانتشارات دانشگاه تهران شمارهٔ ۲۸۲ سال ۱۳۳٤ص ۲٤۰.

۳ـ رك : مقدمهٔ اساس الاقتباس ص یه ؛ احوال وآثار ص ۲۹۷ـ۸ .

٤ـ درمجموعهٔ رسائل‌خواجه‌نصیرالدین‌باهتمام‌مدرس رضوی جزوانتشارات دانشگاه تهران‌شمارهٔ ۳۰۸ سال ۱۳۳۵ (ص۱ـ۷)چاپ شده. بطوریکه‌آقای مدرس‌در«احوال وآثار» ص ۳۱۰ نوشته‌اند دو رساله بنام «اثبات واجب» بخواجه نسبت‌داده شده‌است .

۵ـ درمجموعهٔ رسائل ص ۷-۲۸ طبع شده ، ورك : احوال وآثارص ۲۹۹ .

٦ـ درمجموعهٔ رسائل ص ۵۷ـ۸۲ چاپ شده ، ورك : احوال وآثارص ۲٦۱ .

۷ـ این‌کتاب چهاربار بطبع رسیده وبارآخرباهتمام ایرج افشارجزوانتشارات دانشگاه تهران شمارهٔ ۳۰۱ سال ۱۳۳۵ چاپ شده است .

۸ـ رك : احوال وآثار ص ۲۸۳ ببعد .

۹ـ رك : احوال وآثار ص ۳۱۲ .

نعمتهاوخوشیها ولذتها [1].

ب ـ حکمت عملی :

اخلاق‌ناصری [2] ، نصیحت نامه [3]، ترجمهٔ کتاب اخلاق‌ناصرالدین محتشم[4].

رسالهٔ رسوم پادشاهان قدیم و طرز گرفتن مالیات[5].

۲ـ هیئت ونجوم :

رسالهٔ معینیّه یا المفید درهیئت [6]، وشرح آن‌نیزبقلم‌خود او [7]، وحلّ مشکلات آن‌هم بقلم او[8]، زبدة‌الهیئة[9]، شرح ثمرهٔ‌بطلمیوس‌یا ترجمة‌الثمرة فی‌احکام‌النجوم[10]، مدخل‌فی‌علم‌النجوم(منظوم)[11]، اختیارات‌مسیرالقمر(منظوم)[12]، ترجمهٔ‌صورالکواکب عبدالرحمن‌صوفی[13]، سی‌فصل درتقویم[14]، بیست باب‌درمعرفت اسطرلاب [15]، رساله‌در تقویم وحرکات افلاك [16]، زیج ایلخانی [17].

۱ـ رك : احوال وآثار ص ۳۲۳ .

۲ـ این‌کتاب بتازگی ازطرف دانشگاه پنجاب (پاکستان) طبع و منتشر شده. منتخب اخلاق ناصری باهتمام جلال همائی از طرف وزارت فرهنگ ایران درتهران بسال ۱۳۲۰ طبع و منتشر شده ، و مقدمهٔ قدیم اخلاق ناصری هم بکوشش جلال همائی جزو انتشارات دانشگاه تهران شمارهٔ ۳۰۵ سال ۱۳۳۵ انتشار یافته‌است .

۳ـ رك : مقدمهٔ اساس الاقتباس ص یز .

٤ـ رك : احوال وآثارص ۳۰۲ ببعد .

۵ـ درمجموعهٔ رسایل‌خواجه‌نصیر ص۲۸-۳۵ چاپ‌شده، ورك: احوال‌وآثار ص۲۹۵ .

٦ـ رك : احوال وآثارص ۲۲۲ببعد ، این‌کتاب بادیباچه‌ای ازمحمد تقی دانش‌پژوه جزوانتشارات دانشگاه تهران شمارهٔ ۳۰۰ سال ۱۳۳۵ چاپ عکسی شده‌است .

۷ـ رك : احوال وآثارص ۲۲۳ ببعد .

۸ـ رك : احوال وآثار ص ۲۲۵ ؛ این‌کتاب‌نیزبادیباچه‌ای ازمحمد تقی دانش‌پژوه جزو انتشارات دانشگاه تهران شمارهٔ ۳۰٤ سال ۱۳۳۵ چاپ عکسی شده‌است .

۹ـ رك : احوال وآثارص ۲۲٤ ببعد .

۱۰ـ رك : مقدمهٔ اساس الاقتباس ص ید ، احوال وآثارص ۲۳۱ـ۳۳ .

۱۱ـ رك : احوال وآثارص ۲۲۸ . ۱۲ـ رك : ایضاً ص ۳۰٦ ببعد .

۱۳ـ رك : ایضاً ص ۲۲۸-۹. ۱٤ـ رك: ایضاً ص۲۲۵ ببعد .

۱۵ـ رك : ایضاً ص ۲۳۵ . این‌کتاب جزوانتشارات دانشگاه تهران شمارهٔ ۳۰۷سال ۱۳۳۵ منتشرشده‌است . ۱٦ـ رك : احوال وآثار ص ۳۰۷ .

۱۷ـ رك : بهار. سبک شناسی ج۳ص۱۵۹، احوال وآثارص ۲۳۳ ببعد .

12 NISAN 2004

مقالهٔ هشتم را دردست‌داشته‌اند که‌چهارمقالهٔ اول آنرا هلال‌بن‌ابی‌هلال‌الحمصی وسه مقالهٔ دیگررا ثابت‌بن‌قرة‌الحرانی ترجمه کردند.

اکنون از این کتاب چهار مقالهٔ اول‌آن بیونانی‌دردست‌است وباقی را از روی ترجمه‌های عربی‌یافته‌اند. اصلاح‌این کتاب ازبنی موسی‌است که باثارابولونیوس‌توجه بسیارداشته‌اند.

***

زحماتی‌که محقق طوسی در تنقیح و اصلاح وتحریرآثارریاضی دانان بزرگ دنیای پیش‌از خودکشید علوم ریاضی را برای‌علمای‌عهد خود و کسانی که‌بعداز و سرگرم مطالعه وتحقیق درابواب این علم بودند علمی سهل الوصول‌ساخت وآنانرا بی‌آنکه دچار موانع گوناگون ومشکلات لاینحل شوند از زلال حکمت ریاضی یونانی سیراب‌ساخت وبعبارت‌دیگرخواجه‌همان کاررا درعلوم‌ریاضی کرد که‌ابوعلی‌سینا پیش ازاودرحکمت مشّاء انجام داده‌بود.

D 693
Türkiye Diyanet V
Kütüphanesi
Islâm Araştırmaları Merkezi

Mecelle-i Danişkede-i Edebiyat, yıl 3, Say. 4, 1335/1956 Tahran
5.21-23

نثر فارسی در قرن هفتم هجری

وسبك آثار فارسی خواجه نصیرالدین طوسی(۱)

بقلم : دکترحسین‌خطیبی
استادکرسی‌سبك‌شناسی دردانشکدهٔ‌ادبیات

قرن هفتم هجری که مصادف با دورهٔ زندگانی خواجه نصیرالدین طوسی است مهمترین ادوار نثر فارسی بعد از اسلام شمرده میشود زیرا در هیچیك از دوره های مختلف تطور خود نثر فارسی مانند این دوره قدرت و تناسب و کمال نداشته و آثار فراوان ومتنوع وپرارزش بوجود نیاورده است.

خواجه نصیرالدین طوسی یکی ازنویسندگان پرمایهٔ این قرن بشمار میآید که هرچند مقام علمی او برجنبهٔ نویسندگیش رجحانی شایع و تمام دارد، لیکن با توجه بکتب ورسالات ومقالات متعددی که بنثر فارسی نوشته است درمیان نثر نویسان آن دوره نیز پایگاه بلندی یافته‌چنانکه نمیتوان اهمیت وارزش آثار اورا در تاریخ تحول نثر و سبك نویسندگی این دوره، بخصوص در موضوعات علمی که رشتهٔ خاصی از نویسندگی است ازنظر دورگرفت ودراین محفل بزرگ دانش وادب که بیاد بود هفتصدمین‌سال درگذشت وی برپاشده است ضمن سایر تحقیقات دقیق علمی که درباب آثار واحوال ومقام ارجمند او درعلوم ومعارف زمان خود میشود ازاین نکته سخنی بمیان نیاورد یاازآن باجمال واختصار گذرکرد.

بهمین علت این بنده درمقام آن‌برآمد که موضوع سخن خودرا «نثر فارسی در قرن هفتم وسبك آثار فارسی خواجه نصیرالدین طوسی» قرار دهد وتا آنجا که در این فرصت محدود ممکن است والبته بفراخور بضاعت مختصر علمی خود دراین‌باب سخنی چند بسمع حضار گرامی برساند.

نثر فارسی تا قرن هفتم هجری سه دورهٔ مختلف را پیموده بود که اگر

۱ـ خطابه‌ییست که روز ششم خرداد ماه ۱۳۳۵ در کنگرهٔ خواجه نصیرالدین طوسی ایراد شده است.

12 NISAN 2004

DTCF, dergisi c. XVI/3-4, 1958, s. 301-393
Dergi / Kitap
Kütüphanede Mevcuttur
7 MAYIS 1993

NASİRÜDDİN, TAKİYÜDDİN VE TYCHO BRAHE'NİN RASAT ALETLERİNİN MUKAYESESİ*

SEVİM TEKELİ

ÖNSÖZ

Bu yazı 1956 Temmuzunda Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde kabul edilmiş olan *Nasirüddin, Takiyüddin ve Tycho Brahe'nin Rasat Aletlerinin mukayesesi* adlı doktora tezimin esas kısmını teşkil etmektedir. Konu Prof. Dr. Aydın Sayılı tarafından verilmiştir. Bu mevzu 1951 senesinde Willy Hartner'ın (Johann Wolfgang Goethe Universitesi Frankfurt am Main) İstanbula yaptığı ziyaret esnasında Topkapı Sarayı Kütüphânesinde bulunan *Alât-ı rasadiye li zic-i şehinşahiye* adlı yazmanın tetkiki sırasında ortaya atılmıştır. Eserin kısa bir tetkiki kendilerine Takiyüddin'in aletleri ile Tycho Brahe'nin aletleri arasında şayanı dikkat bir benzerlik olduğunu göstermiş ve aşağı yukarı bundan bir sene sonra mevzu bana doktora çalışması olarak verilmiştir. Tezimin hazırlanmasında gösterdikleri alâkaya, titizliğe ve müşküllerimi çözmek hususundaki yardımlarından dolayı Prof. Dr. Aydın Sayılı'ya sonsuz teşekkürlerimi bildirmek fırsatını bulduğumdan dolayı bahtiyarım.

Mukayese, bu astronomların rasat aletlerinin tasvirini veren dört kaynak esere dayanılarak yapılmıştır. Bunlardan biri Tycho Brahe tarafından yazılan *Astronomiae Instauratae Mechanica* adlı eserdir. Bu, 1944 senesinde *Tycho Brahe's Description of His Instruments and Scientific Work as Given in Astronomiae Instauratae Mechanica* adı altında Hans Raeder, Elis Strömgren ve Bent Strömgren tarafından Latinceden İngilizceye tercüme edilmiştir.

İkincisi, Nasirüddin-i Tûsî'nin aletlerinin tasvirini veren Urdî'nin *Risaletun fi Keyfiyet-al-Arsad* adlı eseridir. İlk defa 1909 senesinde Amable Jourdain tarafından *Mémoire sur l'observatoire de Maragāh et sur quelques instruments employés pour y observer* adlı makalede takribi ve çok eksik olarak Fransızcaya, 1928 senesinde Hugo J. Seemann tarafından *Die Instrumente der Sternwarte zu Marâgha nach den Mitteilungen von al 'Urḍî* adı ile oldukça mükemmel bir tarzda Almancaya tercüme edilmiştir. Bu eserin ikisi İstanbulda, birisi Pariste olan üç yazmasının karşılaştırılması ile kritik edisyonu ve Türkçe tercümesi yapılmıştır.

Üçüncüsü, Takiyüddin'in aletlerinin tasvirini veren, kimin tarafından yazıldığı bilinmemekle beraber, Takiyüddin'in takrirlerine dayanılarak meydana getirildiği içinde zikredilen Osmanlıca *Alât-ı rasadiye li zîc-i şehinşahiye*

* Makalenin sonunda İngilizce bir özet ve Arapça bir metin vardır.

Tûsî, Nasîrüddîn

الطوسى المتكلم
(٥٩٧ - ٦٧٢ هـ = ١٢٠١ - ١٢٧٤م)

هو محمد بن محمد بن الحسن، ويكنى بأبى جعفر، وشهرته الطوسى نسبة إلى مدينة (طوس).

ولد يوم السبت الحادى عشر من جمادى الأولى سنة ٥٩٧هـ = ١٢٠١م، ولا تذكر المصادر شيئًا كثيرًا عن نشأته الأولى، كان والده تلميذًا للأستاذ فضل الله الراوندى، وهو من مريدى الشريف المرتضى، والشيخ الطوسى زعيم المنهج المدرسى لعلم الكلام الشيعى الاثنى عشرى فى القرن الخامس الهجرى.

تتلمذ نصير الدين على والده فى مراحله الدراسية الأولى فتعلم العلوم الشيعية، ثم لازم خاله الحكيم الفاضل الكاشى الفيلسوف، ودرس عليه العلوم الفلسفية، ثم رحل إلى نيسابور لدراسة علوم عصره على علماء نيسابور، فعرف الحكمة والرياضة والفلك والعلوم الدينية والعربية وغيرها.

عاصر الطوسى فترة قلقة من تاريخ الدولة الإسلامية، وهى فترة اقتحام المغول لنيسابور، فرحل عنها إلى (طوس) ثم (قهستان).

يعد نصير الدين الطوسى من أهم فلاسفة الشيعة، بل هو الفيلسوف الشيعى الأول الذى يفخر به التراث الشيعى كله، كما يعد من أشهر علماء العرب فى الرياضة والفلك، أنشأ أول مجمع فلكى علمى فى الإسلام فى مدينة (مراغة) بإيران، إلى جانب تأسيس مكتبة كبيرة حَوَت ما يقرب من نصف مليون كتاب، شملت كافة العلوم، وقد أطلق عليه المؤرخون عدة ألقاب تدل على مكانته العلمية، منها لقب (فخر الحكماء ومؤيد الفضلاء)، ويدعوه البعض باسم (المحقق)، ويذهب آخرون إلى أنه (زين المحققين وأفضل المتأخرين) أو (سلطان المحققين وأستاذ الحكماء والمتكلمين)، وغيرها من الألقاب. وكانت وفاته فى بغداد سنة ٦٧٢هـ = ١٢٧٤م.

ومن آرائه واتجاهاته الفكرية :

(أ) فى المجال العلمى :

اشتهر الطوسى بنبوغه فى علمى الرياضيات والفلك.

50 - مراجعه شود بحاشیه 45 و 46

51- Nau ص III حاشیه ٤ و ص 105

52 - راجع بقاضی القضاة نظام الدین مراجعه شود بتاریخ جهانگشای جوینی جلد اول مقدمه ص٦٣ وحاشیه ٣ .متن شعر از روی نسخه های خطی کتابخانهٔ فاتح (شمارهٔ ٣٣٨٤) و ایاصوفیا (٣٩٥٩) دراستانبول تهیه شده است. درحواشی متن باین نسخه های خطی باحرفهای لاتینی F و A اشاره شده است.

07 MAYIS 1993

Necelle-i Danişkede-i Edebiyat,
c. III / sayı; 4 (H.Ş. 1335) Tahran, s. 73-81.

IRCICA

اشعار فارسی خواجه

بقلم آقای: سعید نفیسی

میرزا محمد ملک‌الکتاب شیرازی ساکن بمبئی که از معروفترین کتابفروشان قرن گذشته در آن شهر بوده است بیش از صد کتاب فارسی بنظم ونثر در رشته های مختلف چاپ کرده است. تنها ایرادی که باین خدمات علمی بسیار مهم او میتوان گرفت اینست که دراعتبار نسخه هایی که ازروی آنها چاپ میکرده ودرانتساب برخی از کتابها ببزرگان ایران چندان دقتی نکرده وشاید وسیله هم نداشته است. از جمله کتابهایی که این ایراد برآن واردست کتاب کوچکیست در٥٦ صحیفه بقطع ربعی که بعنوان «دیوان قدوة الحکماء وزبدة الفضلاء المتقدمین والمتأخرین خواجه نصیرالدین طوسی علیه الرحمة» در١٣١٤ قمری یعنی شست‌ویک‌سال پیش چاپ کرده است.

٥٣ صحیفه از ین کتاب منتخباتی از غزلیاتست که اغلب آنها تخلص طوسی دارد وهمین سبب شده است که ناشر کتاب این اشعار را بخواجه نسبت داده است. تنها درپایان نسخه ١٩ رباعی چاپ کرده که برخی ازآنهااز خواجه است وبرخی‌را که ازافضل‌الدین کاشانیست در پاره‌ای از کتابها بنام خواجه هم ضبط کرده‌اند. پیداست که این رباعیات را ناشر براصل نسخه‌ای که بدست آورده از روی مجموعه‌یی یا برخی تذکره‌ها افزوده است.

بیست‌و یکسال پیش ازین در١٣١٣ شمسی میرزا اسدالله شهشهانی درطهران عینا همین کتاب چاپ بمبئی را بار دیگر چاپ کرده وبهمان عنوان انتشار داده است. هیچ جای شک نیست که آنچه منتخب غزلیات درین کتاب هست ازخواجه نیست و نه تنها در هیچ جا بنام خواجه نیامده است بلکه خواجه،طوسی تخلص نکرده و غزل بدین‌روش نسروده واین‌اشعار ازسبک او بسیار دورست ودارای‌تعبیرات وافکاریست

مقالهٔ هشتم را دردست‌داشته‌اند که‌چهارمقالهٔ اول آنرا هلال‌بن‌ابی‌هلال‌الحمصی وسه مقالهٔ دیگررا ثابت‌بن‌قرةالحرانی ترجمه کردند.

اکنون از این کتاب چهار مقالهٔ اول‌آن یونانی‌دردست‌است وباقی را از روی ترجمه‌های عربی‌یافته‌اند. اصلاح‌این کتاب ازبنی موسی‌است که بآثارابولونیوس‌توجه بسیارداشته‌اند .

***

زحماتی‌که محقق طوسی در تنقیح و اصلاح وتحریرآثارریاضی دانان بزرگ دنیای پیش‌از خودکشید علوم ریاضی را برای‌علمای‌عهد خود و کسانی‌که‌بعداز و سرگرم مطالعه وتحقیق درابواب این علم بودند علمی سهل الوصول‌ساخت وآنانرا بی‌آنکه دچار موانع گوناگون ومشکلات لاینحل شوند از زلال حکمت ریاضی یونانی سیراب‌ساخت وبعبارت‌دیگرخواجه همان کاررا درعلوم‌ریاضی کرد که‌ابوعلی‌سینا پیش ازاودرحکمت مشّاء انجام داده‌بود.

Mecelle-i Daniskede-i Edebiyat,
c. III/sayı:4 (H.S. 1335) Tahran s. 21-29
IRCICA
07 MAYIS 1993

نثر فارسی در قرن هفتم هجری

وسبك آثار فارسی خواجه نصیرالدین طوسی(۱)

بقلم : دکترحسین‌خطیبی
استادکرسی‌سبك‌شناسی دردانشکدهٔ‌ادبیات

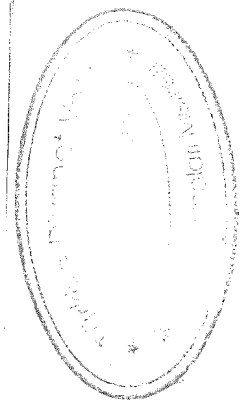
قرن هفتم هجری که مصادف با دورهٔ زندگانی خواجه نصیرالدین طوسی است مهمترین ادوار نثر فارسی بعد از اسلام شمرده میشود زیرا در هیچیك از دوره های مختلف تطور خود نثر فارسی مانند این دوره قدرت و تناسب و کمال نداشته و آثار فراوان ومتنوع وپرارزش بوجود نیاورده است .

خواجه نصیرالدین طوسی یکی ازنویسندگان پرمایهٔ این قرن بشمار میآید که هرچند مقام علمی او برجنبهٔ نویسندگیش رجحانی شایع و تمام دارد، لیکن با توجه بکتب ورسالات ومقالات متعددی‌که بنثر فارسی نوشته است درمیان نثر نویسان آن دوره نیز پایگاه بلندی یافته‌چنانکه نمیتوان اهمیت وارزش آثار اورا در تاریخ تحول نثر و سبك نویسندگی این دوره، بخصوص در موضوعات علمی که رشتهٔ خاصی از نویسندگی است ازنظر دورگرفت ودراین محفل بزرگ دانش وادب که بیاد بود هفتصدمین‌سال درگذشت وی برپاشده است ضمن سایر تحقیقات دقیق علمی‌که درباب آثار واحوال ومقام ارجمند او درعلوم ومعارف زمان خود میشود ازاین نکته سخنی بمیان نیاورد یاازآن باجمال واختصارگذرکرد .

بهمین علت این بنده درمقام آن‌برآمد که موضوع سخن خودرا «نثر فارسی در قرن هفتم وسبك آثار فارسی خواجه نصیرالدین طوسی» قرار دهد وتا آنجا که در این فرصت محدود ممکن است والبته بفراخور بضاعت مختصر علمی خود دراین‌باب سخنی چند بسمع حضار گرامی برساند .

نثر فارسی تا قرن هفتم هجری سه دورهٔ مختلف را پیموده بود که اگر

۱ـ خطابه‌بیست که روز ششم خرداد ماه ۱۳۳۵ در کنگرهٔ خواجه نصیرالدین طوسی ایراد شده است.

Ferheng, cilt: 15-16, sayı: 44-45, Tahran
1381-1382/2003.
D.1567

CONTENTS

winter 2002, spring 2003

A Few Words to the Readers I

Etude sur les innovations astronomiques de Nasir al-Din al-Tusi 1
Jafar Aghayani-Chavoshi

Le travail d'al-Tusi sur les *Sphériques* de Ménélaos: établissement critique du texte, apport mathématique, interprétation astronomique 33
Pierre Pinel & Abdelkaddous Taha

Nāṣir Al-Dīn al-Tusi on determination of The Declination Function 111
Javad Hamadani-Zadeh

The Tahrir of Euclid's Elements by Nasir al-Din al-Tusi 117
Gregg De Young

Rapport préliminaire sur les fouilles de l'observatoire de Marâqe 145
Parviz Vardjavand

Naṣīr al-Dīn aḷ-Ṭūsī un savant polygraphe du XIII siècle 159
Ahmad Djebbar

Nasir al-Din Tusi and his ismaili writings 183
S. J. Badakhchani

Vizir "hérétique" mais philosophe d'entre les plus éminents: Al-Tûsî vu par Ibn Taymiyya 195
Yahya Michot

Summaries of the Persian articles 229

Letters from our readers 238

All Muslims would see God in paradise — as if in a theater when the curtain rises — as a manifestation of divine grace" (p. 76).

As is well known, the issue of the vision of God pertains to the wide field of anthropomorphism (*tashbīh*). Broadly speaking, there are three main approaches to the problem of *tashbīh*: 1. The literal interpretation of anthropomorphic expressions, such as understanding that God has hands just as humans do; 2. The figurative perception of such expressions, according to which God's hand means His power; and 3. A middle approach which, on the one hand denies anthropomorphism, like the second, but on the other accepts these expressions, even though no positive explanations are provided.[13] While the Muʿtazilīs and other rationalist groups held the second approach, most Muslims, primarily the Ashʿarīs, subscribed to the third. The Muʿtazilīs understood the vision of God as a vision of the heart, that is, knowledge. Some of the Mutakallimūn, such as the Ashʿarīs al-Ghazālī (d. 505/1111) and Sayf al-Dīn al-Āmidī (d. 631/1233) accepted the Muʿtazilī view.[14]

Some seemingly inappropriate statements appear in this book. For example, on page 79 van Ess writes about the Muslim theologians who advocated atomism: "However imaginative they may have been, they never felt the need to verify the existence of the atom; they simply posited it as a theoretical necessity." Why should they have had to feel the need to verify the existence of the atom? Could anyone think in terms of scientific verification in the Middle Ages, in a world devoid of any technical ability to carry out such research? (See also p. 106, l. 4.)

To the list of scholars who refuted atomism or used it for their needs (p. 114) can be added the mystic philosopher Ibn al-ʿArabī who mentioned the composition of a body according to the doctrine of atomism.[15]

At the end of Chapter 5 (p. 186), van Ess points out the negative attitude toward Kalām without adducing the arguments against it.[16] The refutation of Kalām began very early, and it might have contributed to the decline of this kind of theology.

In sum, despite the narrow range of the book, it is very informative and undoubtedly will serve as a stimulus for studying van Ess' *magnum opus*.

Binyamin Abrahamov
Bar Ilan University

[13] B. Abrahamov, "The *Bi-lā Kayfa* doctrine and its foundations in Islamic theology," *Arabica* 42,3 (1995): 365–379.
[14] Abrahamov, *Islamic theology*, p. 72, n. 45.
[15] *Al-Futūḥāt al-makkiyya*, ch. 360 (Beirut, 1999), vol. 5, p. 407.
[16] Abrahamov, *Islamic theology*, ch. 3.

Paradise of Submission: A Medieval Treatise on Ismaili Thought. A New Persian Edition and English Translation of Naṣīr al-Dīn Ṭūsī's *Rawḍa-yi taslīm*. Edited and Translated by S.J. Badakhchani, with an Introduction by Hermann Landolt and Philosophical Commentary by Christian Jambet. The Institute of Ismaili Studies, Ismaili Texts and Translations Series, n° 5. London–New York: I.B. Tauris, 2005. 287 pp. + 220 pp. (Persian text). ISBN 1–86064–436–8.

Pendant l'été 559/1164, l'imām Ḥasan le Second (557/1162–561/1166), quatrième seigneur d'Alamūt, déclencha une grande révolution spirituelle parmi ses adpetes Nizārites en proclamant l'avènement de la *qiyāma*, la Résurrection, dans le sens de la fin du règne de la *sharīʿa*, la Loi régissant la religion exotérique (*ẓāhir*) , grâce à la manifestation plénière de la réalité intérieure (*ḥaqīqa*) et de la signification ésotérique de la Révélation (*bāṭin*). Désormais les initiés Ismaéliens atteignaient le paradis spirituel en la contemplation de la révélation de l'être divin à travers la personne de Ḥasan II que les Nizārites distinguent par la formule *ʿalā dhikrihi l-salām* ("Que sa mention soit marquée par la paix"). Mis à part les ouvrages doctrinaux ismaéliens, l'événement est longuement relaté par des historiens anciens tels que Juwaynī dans son *Tārīkh e jahān goshā*, Rashīd al-Dīn Faḍlallāh dans *Jāmiʿ al-tawārīkh* ou encore Abū l-Qāsim Kāshānī dans sa *Zubdat al-tawārīkh*. Quelques décennies plus tard, Jalāl al-Dīn Ḥasan, sixième seigneur d'Alamūt (607/1210–618/1221), cherchant à renouer des relations diplomatiques avec le califat abbasside et d'autres autorités sunnites, ordonna aux adeptes non seulement de respecter à nouveau la *sharīʿa*, mais en plus sa nouvelle politique religieuse donna à celle-ci une forme proche du Sunnisme — ce que les fidèles interprétèrent comme une réintroduction du devoir de la garde du secret, la fameuse *taqiyya*.

Rawḍa-yi taslīm (ou *Rawḍat al-taslīm*), appelée encore *Taṣawwurāt* ("Conceptions", parce que les 27 chapitres du livre sont appelés *taṣawwur*), terminée en shawwāl 640/avril 1243 est sans doute l'ouvrage doctrinal le plus important sur la théologie de la Grande Résurrection de l'été 559 et en même temps une magistrale tentative philosophique d'harmonisation des deux évènements a priori contradictoires de l'abolition et du rétablissement de la Loi. Il a été édité une première fois par W. Ivanow en 1950, sur la base de deux manuscrits assez déficients et traduit en anglais par

المجسطي

(بكسر الميم والجيم وتخفيف الياء) كلمة يونانية معناها الترتيب . وهو من أشهر ما صنف في الهيئة تأليف بطليموس القلوذي (انظر الكلام عليه بتوسع في كشف الظنون : ١٥٩٤) .

***

الفضل بن حاتم النيريزي (بالنون والياء) الشيرازي المتوفى سنة ٢٩٠هـ (أخبار الحكماء للقفطي : ٢٥٤ ، هدية العارفين ١ : ٨١٩) .

ـ شرح المجسطي

أبو عبد الله محمد بن جابر بن سنان الحراني البتاني المتوفى سنة ٣١٧هـ (تاريخ الحكماء للقفطي : ٢٨٠ ، الوافي بالوفيات ٢ : ٢٨٣ ، مرآة الجنان ٢ : ٢٧٤ ، شذرات الذهب ٢ : ٢٧٦ ، كحالة ٩ : ١٤٥) .

ـ إصلاح المجسطي

خ برلين ٥٦٥٣ .

أبو الوفا محمد بن محمد بن يحيى بن إسماعيل ابن العباس البوزجاني المتوفى سنة ٣٨٨هـ (كحالة ١١ : ٣٠٩ ، الأعلام ٧ : ٢٤٤) .

ـ شرح المجسطي

خ الظاهرية ٦٧٩٤ عام .

أبو علي محمد بن الحسن بن الهيثم المتوفى نحو سنة ٤٣٠هـ (طبقات الأطباء لابن أبي أصيبعة ٢ : ٩٠ ، الوافي بالوفيات ٢ : ٣٤٧ ، الأعلام ٦ : ٨٣) .

ـ تهذيب المجسطي.

أبو الحسن علي بن رضوان الطبيب المصري المتوفى سنة ٤٥٣هـ (طبقات الأطباء ٢ : ٩٩ ، شذرات الذهب ٣ : ٢٩١) .

ـ شرح المقالة الأولى من المجسطي

(كشف الظنون : ١٥٩٦) .

نصير الدين محمد بن حسن الطوسي المتوفى سنة ٦٧٢هـ (سبق) .

ـ تحرير المجسطي

(ذريعة ٣ : ٣٩٠) أوله : أحمد الله مبدأ كل مبدأ الخ خ برلين ٥٦٥٥ وأوقاف بغداد ٥٤٩٨ وأخرى برقم ٥٤٣٦ وشستربتي ٣٦٣٧ ونسخ أخرى .

وعلى هذا جملة حواش وشروح:

نظام الدين الحسن بن محمد بن الحسين الخراساني الأعرجي النيسابوري المتوفى سنة ٧٢٨هـ (سبق) .

● **تعبير التحرير في شرح المجسطي**

خ برلين ٣٠٣١ ومانشستر ٣٦٧ والفاتيكان أول ٣١٩ والمتحف البريطاني ٣٩٢ ونسخ أخرى (بروكلمان ٥٠ : ٣٩١) .

موسى بن محمد بن محمود قاضي زاده الرومي المتوفى بعد سنة ٨١٥هـ (سبق في اشكال التأسيس) .

● **حاشية على شرح نظام الدين الأعرجي**

(كشف الظنون : ١٥٩٥) خ برلين ٥٦٥٧ .

عبد العلي بن محمد بن حسين البرجندي المتوفى سنة ٩٣٢هـ (هدية العارفين ١ : ٥٨٦) .

● **شرح المجسطي (تحرير الطوسي)**

خ كمبردج ١٢٧٠ مانشستر ٣٦٨ سليم آغا ٧٣٥ (بروكلمان ٥ : ٣٩٢) .

محمد بن هاشم . . .

● **شرح تحرير المجسطي**

خ رامبور ١ : ٤٢٨ (بروكلمان ٥ : ٣٩٢) .

شمس الدين محمد بن أحمد الخضري السمرقندي . .

● **شرح تحرير المجسطي**

(كشف الظنون : ١٥٥٥) خ برلين ٥٦٥٦ ورامبور ١ـ٤٢٨ (بروكلمان ٥ : ٣٩٢) .

عصمت الله بن نظام بن عبد الرسول السهارنبوري المتوفى نحو سنة ١٠٨٦هـ .

● **شرح تحرير المجسطي**

خ المكتب الهندي ٧٥٩ وبوهار ٣٤٦ ورامبور ١ـ٤٢٧ (بروكلمان ٥ : ٣٩٢) .

محمد نصير بن عبد الله الطبيب المتوفى بعد سنة ١١٦٩هـ (ذريعة ٦ : ١١٩) .

● **حاشية على تحرير المجسطي.**

حاجي القراجة داغي التبريزي المتوفى سنة ١٢٧٣هـ (ذريعة ٦ : ٣٨) .

● **حاشية على تحرير المجسطي**

وللمجسطي مختصرات:

الخوارزمي . . .

✷ **اختصار المجسطي**

أوله :

الحمد لله الأول بلا ابتدا والآخر بلا انتها الخ خ برلين ٥٦٥٤ .

أبو الريحان محمد بن أحمد البيروني المتوفى سنة ٤٤٠هـ (سبق) .

✷ **مختصر المجسطي**

(كشف الظنون : ١٥٩٤) .

يحيى بن محمد بن أبي الشكر الحكيم المغربي المتوفى نحو سنة ٦٨٠هـ (الأعلام ٨ : ١٦٦) .

✷ **ملخص المجسطي**

خ (بروكلمان ٥ : ١٨٨) .

أبو عبد الله محمد بن سالم بن نصر الله بن سالم بن واصل الحموي المتوفى سنة ٦٩٧هـ (سبق في الجمل وغيره) .

✷ **مختصر المجسطي**

عبدالله محمد الحبشي، جامع الشروح والحواشي ، (معجم الشامل لأسماء الكتب المشروحة في التراث الأسلامي و بيان شروحه)، الجزء الثالث، 1425/2004 ابو ظبي ، ص1579. ISAM 130566.

-Fahreddin er-Razi
-Tusi Nasireddin 1563-64
-isfehanî Usameddin/1564
-Katibî Ali b. Ömer 1564-
-makhsarî Muh. b. Muh

محصل أفكار المتقدمين والمتأخرين
من الحكماء والمتكلمين

لفخر الدين محمد بن عمر الرازي المتوفى سنة ٦٠٦هـ (سبق) .

أوله : الحمد لله المتعالي بجلال أحديته الخ رتبه على أربعة أركان في المقدمات وقسم المعلومات والإلهيات والسمعيات (كشف الظنون : ١٦١٤) خ اسكوريال ثان ٦٥٠ ودار الكتب المصرية ٦ـ١٠٥ والقرويين ٧٤٢ . طبع بالمطبعة الحسينية بمصر سنة ١٣٢٣هـ ومكتبة الكليات الأزهرية بمصر أيضاً سنة ١٣٩٨هـ .

***

نصير الدين محمد بن محمد بن حسن الطوسي المتوفى سنة ٦٧٢هـ (سبق) .

١ ـ **تلخيص المحصل** (هدية العارفين ٢ :١٣١) خ التيمورية ٤٥٨ والمتحف البريطاني ١٨٠ وجوتا ٦٤٤ وأيا صوفيا ٢٣٥١ . طبع بمصر سنة ١٣٢٣هـ .

٢ ـ **نقد المحصل** (هدية العارفين ٢ :١٣١) خ مشهد ١ :٩١ وأوقاف بغداد ٥١٧٨ .

وعلى مختصر المحصل للطوسي المذكور شروح:

أبو حامد أحمد بن علي بن الشبل .

عبدالله محمد الحبشي، جامع الشروح والحواشي ، (معجم الشامل لأسماء الكتب المشروحة في التراث الأسلامي و بيان شروحه)، الجزء الثالث، 1425/2004 ابو ظبي ، ص. 64-1563. İSAM 130566

ـ **شرح تلخيص المحصل**
(كشف الظنون : ٦١٤) .

عصام الدين إبراهيم بن عربشاه الأسفرايني المتوفى سنة ٩٤٥هـ .

ـ **شرح تلخيص المحصل**
(كشف الظنون : ٦١٤) .

نجم الدين علي بن عمر الكاتبي القزويني المعروف بدبيران المتوفى سنة ٦٧٥هـ (سبق) .

ـ **المفصل شرح المحصل**
خ ليدن ١٥٧٢ وباريس ٢٥٤ وقليج علي ١٦٧٠ والموصل ١٥٨ وأوقاف بغداد ٥٣٥٢ والأحمدية بحلب ٢٤٢ عقائد مركز الملك فيصل ٣٣٤ والرباط ١٧٥٧د .

علاء الدين علي بن عثمان بن التركماني المتوفى سنة ٦٧٥هـ (سبق) .

ـ **مختصر المحصل**
(هدية العارفين ١ :٧٢٠) .

أبو عبد الله محمد بن محمد بن أحمد التلمساني الشهير بالمقري المتوفى سنة ٧٥٩ (نيل الابتهاج : ٢٤٩ ، هدية العارفين ٢ :١٦٠ ، كحالة ١١ :٢٨١) .

ـ **مختصر المحصل.**

ولي الدين عبد الرحمن بن محمد بن خلدون المتوفى سنة ٨٠٨هـ (سبق) .

ـ **لباب المحصل**
خ أسكوريال ثان ٦١٤ بخط المؤلف طبع بتطوان سنة ١٣٧٢هـ .

بير محمد مغنيسوي . . .

ـ **مختصر المحصل.**

محمد سعد الله المراد آبادي الهندي المتوفى سنة ١٢٩٣هـ (هدية العارفين ٢ :٣٨٠) .

ـ **شرح المحصل.**

Iran, vol. XVI, 1978 pozelinde BERENİ 020681
- Gazzali
29 TEMMUZ 1997 - Tusi, Nasireddin

UNITY AND VARIETY IN INDO-ISLAMIC AND PERSO-ISLAMIC CIVILIZATION: some ethical and political ideas of Ḍiyā' al-Dīn Baranī of Delhi, of al-Ghazālī and of Naṣīr al-Dīn Tūsī compared

By P. Hardy

Before the 1940s, Ḍiyā' al-Dīn Baranī was known only for his *Ta'rīkh-i Fīrūz Shāhī*, a major history of the Delhi sultans from Balban (1266–87) to Fīrūz Shāh (1351–88), written probably between 1355 and 1357. Thanks however to Professors A. B. M. Habibullah and Ishtiaq Husain Qureshi,[1] attention was drawn in the 1940s to the existence in the India Office Library, London, of a work by Baranī in the *Fürstenspiegel* tradition, the *Fatāwā-i Jahāndārī*. As a result of studies of this text in the 1950s by Professor Muhammad Habib, Professor Afsar Salim Khan and the present writer, it has become evident that in any constellation of early mediaeval Muslim writers on the ideal ruler (which would necessarily include al-Ghazālī, Niẓām al-Mulk, Naṣīr al-Dīn Ṭūsī and Ibn Taimiyya, for example), Baranī can be seen to shine forth as an eastern star.[2]

As was perhaps to be expected in the circumstances of the 1950s, in the aftermath of the partition of British India, there was intense interest in whether traditions of Muslim political thought could, for example, accommodate conceptions of a common citizenship to embrace a permanent Muslim minority and a permanent non-Muslim majority, or whether those traditions required Muslims and Islamic law to be supreme in any state. Baranī was placed almost wholly in a South Asian context. Although it was realized that some of his ideas were, at the very least, shared with other Muslim thinkers before him outside the sub-continent, there was nevertheless a tendency to suggest a unique quality in other of Baranī's ideas—as for example his ideas on the character of justice and the role of royal administrative regulations in society—which further consideration of the wider Islamic tradition would have suggested they did not possess.[3]

Baranī was deeply concerned with the fate of his own world of the Delhi sultanate which, he depicts in his *Ta'rīkh-i Fīrūz Shāhī*, as being in the last years of the reign of Muḥammad bin Tughluq (1324–51), a world of weal and woe, dark with misdirected violence and injustice, and strained by uncontrolled tensions. Baranī sought for stability and justice in the society around him and believed (as Niẓām al-Mulk, al-Ghazālī and others had believed before him) that this could only be achieved through the ruling institution of the sultanate when managed by a properly-instructed sultan. Baranī was in his seventies (by the lunar calendar) when he wrote both the *Fatāwā-i Jahāndārī* and the *Ta'rīkh-i Fīrūz Shāhī*; before that he had been a *nadīm* or favourite of Muḥammad bin Tughluq, that is, a professional royal mentor. He used his well stocked mind to teach and to preach, and not to build self-consciously upon the work of others in order to produce a work of scholarship. He utilized whatever material came to mind, transmuting the reading and the listening of a lifetime into an intellectual composition all his own in its emphases and resonances, one which belonged to the situation in which he, the Delhi sultan and his Muslim officers found themselves in the middle of the fourteenth (Christian) century in India, and to no other.

To compare and analyse the total composition of Baranī's thinking on government in the *Fatāwā-i Jahāndārī* with that of, say al-Ghazālī in one of his analagous works such as the *Naṣīḥat al-Mulūk*, or of Naṣīr al-Dīn Ṭūsī in the *Akhlāq-i Naṣīrī*, would be to point the obvious, in so far as these works are

[1] A. B. M. Habibullah, "Re-evaluation of the Literary Sources of Pre-Mughal History", *Islamic Culture* XV 2 (1941), pp. 210–11; Ishtiaq Husain Qureshi, *The Administration of the Sultanate of Dehli* (Lahore 1942).

[2] Mohammad Habib and Afsar Umar Salim Khan, *The Political Theory of the Delhi Sultanate* (Allahabad 1960); P. Hardy, "The Muslim Ruler in India" ch. XVII of *Sources of Indian Tradition*, compiled by W. Theodore De Bary *et al.* (New York 1958), pp. 463–514, *passim*.

[3] e.g. Habib and Khan, *The Political Theory*, pp. 168–71.

الباقیات الصالحات

شرح انشاء الصلوات و التحیات

منسوب به خواجه نصیر طوسی (ره)

تألیف
میرقوام‌الدین محمد حسینی
سیفی قزوینی (۱۱۵۰ ق)

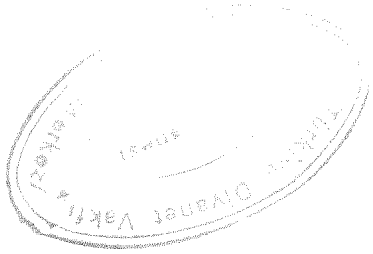
به کوشش ابوالفضل حافظیان بابلی

10 MART 1997

Resul Caferiyan

Miras-ı İslami-yi İran, c. III, s. 655-684
(Şems. 1375/Kame. 1416) DN:41807-3

955/MİR.i

9. Gösteriş, kibir, gurur ve kendini beğenmişlik gibi, kötü sıfatlardan uzak olan, bunun için de insanlarla konuşurken karşısındakinin yüzüne ilgi ile bakıp konuşan ve cevap veren; yürüyüşüne de dikkat edip her türlü yapmacıktan ve kibirden uzak bir şekilde yürüyen,

10. Yine, insanlarla konuşurken lüzumsuz yere sesini yükseltmekten sakınan ve bunu çirkin bir davranış olarak kabul eden bir kimsedir.

Yüce Allah'ın hoşnutluğunu kazanmış olan bu örnek insanın bu üstün nitelikleri ve değerli öğütleri insanlara yol göstermeye dâimâ devam edecektir.

Ankara Üniversitesi
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ, c. XXXV
(1996) s. 179-191.
03 EKİM 1998

N. Tusi

İMÂMET RİSÂLESİ[1]
Nasîrüddin Muhammed b. Muhammed b. el-Hasan et-Tûsî[2]

Çev. Prof. Dr. Hasan ONAT

Hamd, rahmeti geniş ve nimeti bol olan Allah'a mahsustur. Allah'ın salat ve selamı da ümmetin şefeatcisi olan gizlilikleri ortaya seren Hz. Muhammed'e, ismet ve hikmet sahibi âline olsun.

Zamanın biricik insanı ve akranlarının en faziletlisi olan yüce kardeş, kamil imam, dinin şerefi, İslâm'ın yıldızı, faziletlilerin dayanağı, alimlerin övünç kaynağı olan Ali b. Nâmâverd(ki benim katımda saf kardeşlerden ahd ve vefa sahibi kimselerdendir)- Allah onun sevincini daim kılsın ve her türlü afetlerden korusun- benden Usûlü'd-Dîn'in üçüncüsü olan mutahhar imamların imametinin bilinmesi için veciz bir risale yazmamı istedi. Bu risale, işitilen ve nakledilen şeylerden yararlanılmaksızın, sadece düşüncenin gerektirdiği ve aklın uygun bulduğu esaslara göre olacaktır. Bu da aklın vereceği hükme ve yüce fıtratına göre şekil alacaktır; ancak hem isabetli hem de hatalı olabilir. Yüce fitrat ise, hatadan korur ve doğruluğa ulaştırır. Bu konuda yeterli bilgim ve maharetim olmaması-

1. Tusî'nin bu küçük risalesi, Muhammed Takî Danişpijûh tarafından 1335/1916'da Tahran'da yayınlanmış olup, naşirin Önsöz'ü birlikte 25 sahifedir. Farsça olarak kaleme alınmış bu önsözde, Tusî'nin diğer eserlerinden söz edildikten sonra, Risâle-i İmâmet tanıtılmaya çalışılmaktadır.

2. İmamiyye şiasının önde gelen alimlerinden Nasîrüddin Muhammed b. Muhammed b. el-Hasan et-Tusî, 597/1200 yılında Horasan'ın Tûs şehrinde doğmuş, 672/1274'de Bağdad'a vefat etmiştir. İyi bir astronôm, matematikçi, siyaset adamı ve mütekellim olarak şöhret yapmıştır. Onun günümüze kadar ulaşan veya ulaşmayan pekçok eseri arasından en önemlileri şunlardır: *Tecrîdü'l-Akâid* (Tahran trz.), Kavâidü'l-Akâid (Tahran 1305), el-Fusûl, Hallü'l-Müşkilâti'l-İşârât (Luknow 1293), Talhîsu'l-Muhassal, Evsâfu'l-Eşrâf (Tahran 1320), Kitâbü'r-Reml ve Ahlâk-ı Nasırî (Lahor 1265; Bombay 1267). Hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bkz. Brockelmann, GAL, I, 508 v.d.; Strothman, "Tusî", İslam Ansiklopedisi, XII-II, 132-133; Muhammed Takî Danişpijûh, Risâle-i İmâmet, (Önsöz), 1-12.

JAOS. 116/4, 1996 Michigan

REVIEW ARTICLE

WRITING THE HISTORY OF ARABIC ASTRONOMY: PROBLEMS AND DIFFERING PERSPECTIVES*

GEORGE SALIBA

COLUMBIA UNIVERSITY

This review article of two editions of a medieval Arabic astronomical text raises a series of methodological questions relating to the writing of the general history of Arabic astronomy. These include, among others, the purpose of modern textual editions, their translations and the commentaries accompanying them, and the audience intended, as one addresses varying cultural requirements. Discussion of one of these works in particular also provides the opportunity to raise questions relative to the nature of manuscript evidence and the manner in which such evidence is deployed in modern studies, and the role of medieval commentaries in elucidating edited texts as well as the credence one should accord to the statements of medieval commentators on subjects beyond the immediate text with which they were concerned. Moreover, this essay focuses on the need to investigate the provenance of Arabic and Persian manuscripts now held in major European libraries (especially those in Italy and France), as it highlights the utility of such research in settling recently raised questions regarding the transmission of Arabic science to Europe during the Renaissance. Finally, evidence of such transmission raises the further question of its relevance for the ongoing debate regarding the influence of medieval Islamic astronomy on the works of Copernicus.

THIS ESSAY CONCERNS THE RECENT PUBLICATION of two books dealing with one of the most important premodern Arabic astronomical texts, namely, the theoretical planetary work of Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī (d. 1274), called *al-Tadhkira fi ʿilm al-hayʾa* (*Memoir on Astronomy*). Both books were published in the same year, but are worlds apart. One is *Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī's Memoir on Astronomy (al-Tadhkira fi ʿilm al-hayʾa)*, by F. J. Ragep, and the other, *Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī: al-Tadhkira fi ʿilm al-hayʾa maʿa dirāsāt li-ishāmāt al-Ṭūsī al-falakīya*, by Dr. ʿAbbās Sulaimān. Both books provide an edition of the Arabic text of Ṭūsī's *Tadhkira*, but only Ragep's has an English translation and a commentary, obviously addressed to the Western and international reader. Both books include indices and bibliographies, but, again, only Ragep's has an extensive critical apparatus: maps, glossary of Arabic terms with their English translations and contextual references. This, however, is where the similarities end.

A quick look at both books makes it obvious that Dr. Sulaimān's expertise in the field is vastly different from Ragep's, and illustrates very clearly the drawbacks of working (as Dr. Sulaimān did) without much in the way of institutional resources, libraries, collections of manuscripts, and the like. As a result, Dr. Sulaimān's edition ends up being an adequate attempt at informing the Arab reader of the contents of Ṭūsī's work, while leaving that reader to his own interpretive devices regarding what Ṭūsī was really trying to say. Hence, Dr. Sulaimān does not feel the need to supply a commentary and his few introductory technical remarks in chapter three reveal very clearly that he himself does not have full mastery of the text. Moreover, this reviewer is fully convinced that Dr. Sulaimān is not even aware of the historical importance of the text. He is out of touch with the most recent literature on the subject, though he seems to have a vague impression that Ṭūsī's text has something to do with the work of Copernicus (d. 1543)—hence its importance and, I presume, the reason for which he undertook his edition.

* This is a review article of:

Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī's Memoir on Astronomy (al-Tadhkira fi ʿilm al-hayʾa). By F. J. RAGEP. Two volumes. Berlin: SPRINGER VERLAG, 1993. Pp. xiii + xiii + 656 (volumes continuously paginated). $90.

Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī: al-Tadhkira fi ʿilm al-hayʾa maʿa dirāsāt li-ishāmāt al-Ṭūsī al-falakīya. By ʿABBĀS SULAIMĀN. Kuwait: DĀR SUʿĀD AL-ṢABBĀḤ, 1993. Pp. 325.

Routledge History of World Philosophies vol:I
History of Islamic Philosophy part: I
Edited by Seyyed Hossein Nasr and Oliver Leaman
London 1996,s. 527-584 DN:44787-1

CHAPTER 32

181.209/His.1

Khwājah Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī: the philosopher/vizier and the intellectual climate of his times

Hamid Dabashi

In the year 597/1201, about five years before St Albertus Magnus and some twenty-three years before St Thomas Aquinas (1224–74) were born, far from Lauingen in Swabia and far from the castle of Roccasecca near Naples, a kindred soul of these two great medieval philosophers was born in the city of Ṭūs in the eastern province of Khurasan in Persia. Khwājah Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī (597/1201–672/1274) would live simultaneously with St Albertus Magnus and St Thomas Aquinas and share much of their theological and philosophical concerns – and then some more. He would serve in the court of a world conquerer, witness the destruction of Baghdad and the downfall of the 'Abbasid caliphate, found one of the greatest institutions of higher learning in the form of a teaching observatory, contribute massively to all major branches of Islamic philosophy and then die in exactly the same year that St Thomas Aquinas died, some six years before the death of St Albertus Magnus. Had their respective faiths and languages and their opposing locations around the dividing lines of the Crusades permitted it, the two Christian and one Muslim philosopher would have found much, much indeed, to talk about and to discuss. And the three of them would have had much to learn from yet another philosopher, their senior by almost a century. Khwājah Naṣīr was three years old when the eminent Jewish philosopher Moses Maimonides (1135–1204) died in Cairo. These four represented the peak of philosophical activity in the three Abrahamic religions at that time. Ruling over their minds with almost the same intensity as the Old and

مصارع المصارع

تأليف الحكيم القدوسي

نصير الدين ابى جعفر

محمد بن محمد بن الحسن الطوسى

في الرد على كتاب

مصارعة الفلاسفه

تأليف

ابى الفتح محمد بن عبد الكريم الشهرستانى

Tusi, Nasiruddin

كتاب

مصارعة الفلاسفة

للشيخ الإمام جمال الإسلام

طراز الشريعة محمد بن عبد الكريم

الشهرستاني

الدكتور علي مقلّد

الأخلاق والسياسة والاجتماع
عند نصير الدين الطوسي

بحث نال درجة دكتوراه دولة في الفلسفة
بدرجة جيد جداً مع التنويه

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	90492
Tas. No:	

منشورات دار الاستقلال للثقافة والعلوم القانونية
بيروت - لبنان 2001

Tûsî, Nasiruddîn

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ MİMARLIK FAKÜLTESİ

BÜYÜK TÜRK ÂLİMİ NASÎREDDÎN TÛSÎ

Türk ... Vakfı
Kütüphanesi
İslâm Ansiklopedisi

HÂMİT DİLGAN

YÜKSEK MATEMATİK
KÜRSÜ PROFESÖRÜ

... 3751
925
DİL. 8

925/TUS

EK BİLGİLER GENİŞLETİLMİŞ
II. BASKI

İ. T. Ü. MİMARLIK FAKÜLTESİ BASKI ATÖLYESİ — 1968

30. Mayıs. 979
İst., A.Ö.

IRCICA

lantern look of two of Leonardo's drawings.[2] It is more in line with his third, larger, and more detailed sketch, of which only the western half remains extant.[3]

Diligent search through medieval and early Renaissance art and astronomical drawings reveals no hint of another representation such as this. Very few paintings or drawings of the fourteenth, fifteenth, and even sixteenth centuries attempt any portrait of the Moon or, for that matter, the Sun. Moreover, when they do, these bodies appear in one of three forms: (1) as a personification of a religious or mythic figure, such as God, Luna, Apollo (the body in this case being usually the Sun); (2) as an allegorical man-in-the-moon figure, for example a crescent face drawn in profile; (3) as a massive circle, possibly with interior, spoke-like "flames" (this occurs in the famous Limbourg Brothers' cycle of paintings showing seasonal activity around the Duc de Berry's castle, each panel being topped by an arch-shaped celestial calendar); or (4) as a point or blackened-in phase (crescent) on geometric astronomical diagrams. Van Eyck's painting is obviously in strong contrast to these traditions of image-making. He is the first artist to extend the Gothic proclivity for naturalism in portraying human and biological phenomena (bodies, faces, clothes, flora and fauna)[4] completely into the realm of inorganic reality. In his paintings, such features as rocks, mountains, clouds, rivers, coastlines, and hills appear for the first time in an utterly realistic manner.[5]

Unlike Leonardo, Van Eyck left no important writings, no notebooks in which one might find expressed his attitude toward the natural world, including celestial phenomena such as the Moon. His realism, which has been legendary among students of art for centuries, remains the source of controversy, given its very early date.[6] Such realism is undeniably the result of careful, direct visual study of individual objects in the natural environment. It reveals that precise observation — and the impulse to record it as exactly as possible — had reached a very high order in western culture by the early fifteenth century. Such effort would later prove essential to many fields in science, astronomy among them.

07 NISAN 1995

REFERENCES

1. G. Reaves and C. Pedretti, "Leonardo da Vinci's drawings of the surface features of the Moon", *Journal for the history of astronomy*, xviii (1987), 55–58.
2. *Ibid.*, Figure 1.
3. *Ibid.*, Figure 2.
4. See Lynn White, Jr, "Natural science and naturalistic art in the Middle Ages", *American historical review*, lii (1947), 421–35. For more extended discussions, which include mention of Van Eyck, see: W. Goetz, "Die Entwicklung des Wirklichkeitssinnes vom 12. zum 14. Jahrhundert", *Archiv für Kulturgeschichte*, xxvii (1937), 33–73; and, especially, M. Dvorak, "Idealismus und Naturalismus in der gotischen Skulptur und Malerei", *Historische Zeitschrift*, cxix (1919), 185–246.
5. This point has not been remarked upon in even the most detailed analyses of Van Eyck's work. See, for example, E. Panofsky, *Early Netherlandish painting* (2 vols, Cambridge, 1953); M. J. Friedlander, *Early Netherlandish painting* (14 vols, New York, 1967–76); E. Dhanens, *Hubert and Jan Van Eyck* (New York, 1980).
6. Recent examples of writing expressive of the debates surrounding Van Eyck are C. Harbison, *Jan Van Eyck: The play of realism* (London, 1991) and H. B. D. Eichberger, *Jan van Eyck als Erzähler* (Worms, 1983).

Journal for the History of Astronomy
vol: 25/4, no: 81 (1994) Cambridge-England, s.321-324

ESSAY REVIEW

ṬŪSĪ'S COSMOLOGY

Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī's Memoir on Astronomy. F. J. Ragep (Sources in the History of Mathematics and Physical Sciences 12; Springer Verlag, New York, 1993). Pp. xiv + 656 (in two volumes). $98.

The numerous writings of Ṭūsī (1201–74) range over many fields — theology, philosophy, ethics, law, logic, mathematics, and astronomy. His contribution to each of these was substantial. But for some of us his most significant work was in astronomy, and in it his modifications of the Ptolemaic planetary mechanisms, eventually adopted by Copernicus, are the most interesting. These innovations are described in his *Tadhkira*, the subject of this review.

Ragep begins with an account of Ṭūsī's life. Born in Tus, the city of northeastern Iran to which he owed his name, his earliest studies were in his native province. He moved on to Iraq in quest of additional teachers, thus escaping the devastation of the first Mongol invasion in 1221. But by 1225, already a mature scholar, he was back in Khurasan, where he worked under the patronage of officials of the then powerful Ismaili sect. In 1235 he wrote in Persian the *Mu'īniyya* which, with an appendix, contains his earliest descriptions of modified Ptolemaic models. Sometime before 1256 he moved to the Caspian region, for he was in Alamut, the Ismaili capital, when it was captured by the Mongols under Hulagu Khan. The latter was impressed by Ṭūsī's abilities, and made him a trusted adviser. In particular, Hulagu commissioned him to build an observatory at Maragha in northwestern Iran and to staff it with astronomers from all over. These included Mu'ayyad al-Dīn al-'Urḍī , who had already commenced his own independent modifications of the Ptolemaic system, and Quṭb al-Dīn al-Shīrāzī , who continued the work after Ṭūsī's death.

While at Maragha, in 1261, Ṭūsī completed a first version of the *Tadhkira*. In 1274 he went to Baghdad, accompanied by some of his students. There in the short time before he died, numerous revisions were made to produce the final version of the text, the one that Ragep has adopted. The next fifty pages of the publication describe the scientific and philosophical milieu from which the *Tadhkira* issued, the authors and works that influenced it, its influence upon subsequent astronomy, the principles upon which it is based, its form and content.

The *Tadhkira* is a example (indeed Ragep makes it, and the *Mu'īniyya*, the earliest genuine examples) of a category of astronomical literature to which the designation *hay'a* (shape, form) has been attached. These are summary expositions of cosmology intended for the interested non-specialist or the beginner. In

EDITORIAL

The present issue of the Journal contains the remaining five selected papers that were presented at the International Congress on the History and Philosophy of Science, held in December 1979. These papers have been edited by Dr. Asghar Qadir of Quaid-i-Azam University, Islamabad. Hakim Mohammad Said, President of the Hamdard National Foundation, has got all the papers of the Congress collected together in two separate parts and has been kind enough to take the responsibility of circulating them. Hakim Saheb was not only the chief person behind the Congress but he also placed the services of his staff to organise the Congress and to meet the additional expenditure required besides the grant from UNESCO and from the Government of Pakistan. The undersigned is highly obliged to Hakim Saheb for all the encouragement that he has been giving for making history of science popular, particularly, in Pakistan.

PROFESSOR AHMAD HASAN DANI
Editor-in-Chief

Journal of Central Asia, c. IV/1, s. 1-41, (Islamabad - 1981)

25 ARALIK 1992 Doğu / Klasik Kütüphanede Mevcuttur

1

NASĪR AL-DĪN AL-TŪSĪ'S ATTEMPT TO PROVE THE PARALLEL POSTULATE OF EUCLID

By

Dr. Ali A. Al-Daffa and Dr. John Stroyls*

Introduction

Nasīr al-Dīn al-Ṭūsī (1201-1274) is only one of many Near Eastern mathematicians to follow an injunction similar to Proclus' to establish the parallel postulate as a theorem of Euclidean geometry.[1] Yet his work deserves singular attention for at least four reasons: (1) his attempts indicate an awareness of the connection between the postulate and the sum of the angles of a quadrilateral; (2) he seeks to refute the acute and obtuse angle hypothesis by the method of contradiction; (3) he is the last Near Eastern mathematician, during the four centuries of most intense interest in geometry, to criticise and modify the work of his predecessors and contemporaries on Euclid's fifth postulate; and (4) among all Near Eastern mathematicians, including Al-Samarkandī and Qādī Zādā al-Rūmī, his work is the only one to reach the Latin West, thereby directly effecting the geometrical studies of Wallis, Saccheri and others.[2]

* Dr. Al-Daffa is Dean, College of Sciences and Dr. Stroyls is in Department of Mathematical Sciences, University of Petroleum and Minerals Dhahran, Saudi Arabia.

28. Newton, "The Earth's acceleration" (ref. 1).
29. Caussin, *Le livre de la grande table Hakemite* (ref. 5).
30. For a biography of Yaḥyā and a discussion of his works, see J. Vernet, "Yaḥyā ibn Abī Manṣūr", *Dictionary of scientific biography*, xiv, 537-8. Yaḥyā was appointed director of a group of scholars making observations at Baghdād and Dimashq observatories.
31. al-Khujandī, "Risāla" (ref. 22).
32. al-Bīrūnī, *Kitāb Taḥdīd* (ref. 6).

22 MART 1996

Stellar Astronomy

HISTORICAL STUDIES

Michael Hoskin

Most historians of astronomy devote themselves to planetary theory. In the hope of encouraging the history of stellar astronomy, Dr Hoskin has brought together studies published over the years in a variety of places, along with material appearing here for the first time.

Michael Hoskin is Past President of the History of Astronomy Commission of the International Astronomical Union, and editor of *Journal for the History of Astronomy*.

"... possibly the most comprehensive and definitive treatise extant on the extraordinarily important subject of the history of stellar astronomy ... superb ..." — Richard Berendzen

Paperback, 193pp, illustrated £9.95

SCIENCE HISTORY PUBLICATIONS LTD
16 Rutherford Road, Cambridge, CB2 2HH, England

Journal for the History of Astronomy, vol: 26/2 (May-1995) s. 133-154. IRCICA

JHA, xxvi (1995)

COPERNICUS, AMICO, FRACASTORO AND ṬŪSĪ'S DEVICE: OBSERVATIONS ON THE USE AND TRANSMISSION OF A MODEL

MARIO DI BONO, University of Milan

1. *Introduction*

Ever since 1957, studies into Copernicus have been revealing similarities between certain models of the Polish astronomer and models developed many years earlier, by Arabic astonomers of the so-called 'Marāgha School' and by the Damascene Ibn al-Shāṭir.[1] Already in the *Commentariolus*, Copernicus makes reference to what has been termed 'Ṭūsī's device', 'the Ṭūsī couple', or 'Ṭūsī's reciprocation mechanism', i.e. the device with which one obtains a rectilinear oscillation from the combined movements of two spheres or circles. As this mechanism originated with Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī (1201–74)[2] and since the same device was systematically employed by Giovan Battista Amico in his *De motibus corporum coelestium* (1536), Noel Swerdlow has hypothesized that the transmission of this model, if it occurred, came through Italy.[3] This hypothesis seems to be strengthened by the fact that a demonstration, almost identical to the reciprocation mechanism, can be found in one of the last pages of Fracastoro's *Homocentrica*,[4] even though, when speaking of this mechanism, the author refers back to the model of Eudoxus.

This article aims at clarifying the characteristics of Ṭūsī's device and the use that Copernicus, Amico and Fracastoro make of it, taking into account both the interaction of these three authors on each other and the impact on them of the presumed Arab source of influence. Accounts furnished by those historians who have examined this area of study offer divergences of view which, even though apparently unimportant, confront us with a complex methodological problem: that of the translation of ancient texts into modern, mathematical terms. Moreover, as in this case even marginal similarities or differences may be of relevance, it is of the utmost importance not to cause such differences to disappear in the reduction to the mathematical formalism in use today.

2. *Ṭūsī's Lemma*

In the *Ḥall-i mushkilāt-i Mu'ınıyya* (*Solution of the difficulties in the Mu'ınıyya*), written between 1235 and 1256, but presumably after 1247,[5] and in *al-Tadhkira fi 'ilm al-hay'a* (*Memoir on the science of astronomy*) of 1261, Ṭūsī introduces a theorem of his invention[6] in which he demonstrates that, if a circle rotates, carrying within it another circle whose radius is half its size, which in turn rotates in the opposite direction at twice the velocity of the first, the initial point of

0021-8286/95/2602-0133/$2.50 © 1995 Science History Publications Ltd

Edit. Michael E. Marmura, Islamic Theology

to regard everything which extends beyond it and we will come to judge the effects from their causes. And whoever has a true position of priority in this upper region and is familiar with it and [is one] from whom perplexity and dismay have disappeared and who has received in place tranquility and familiarity, he regards those worlds and their parts one by one and investigates the essences stripped of relations and additions and ascribes[111] to every world what is in it and most appropriate for it. This science is called Divine Philosophy (*al-falsafa al-ilahiyya*) and the Science of Sovereignty (*'ilm al-rububiyya*).[112]

- Efdaluddin Kaşani
- Tusi Nasiruddin

11 KASIM 1994

Islamic theology and philosophy : studies in honor of George F. Hourani. / ed. Michael E. Marmura. -- Albany : State University of New York, 1984 s. 249-269. KTP DN 027184

CHAPTER 16

Afdal al-Din Kashani and the Philosophical World of Khwaja Nasir al-Din Tusi

SEYYED HOSSEIN NASR

Gar 'ard dihad sipihr-i a'la
Fadl-i fudala'-u fadl-i afdal
Az har malaki bijay-i tasbih
Awaz ayad Afdal Afdal
If the supreme heaven exclaims
"The learned among the learned, the most learned of all,"
From each angel, in place of praise
There shall arise the chant "Afdal, Afdal".
(Nasir al-Din Tusi)

The Philosophical Circle of Nasir al-Din

Scholarly research of the past few decades has gradually revealed the great importance of the circle of Khwaja Nasir al-Din Tusi in post-Mongol Persia for the revival of the Islamic sciences especially in the fields of mathematics and astronomy[1] although much remains to be discovered in this fecund but until recently neglected period in the history of the Islamic sciences. Strangely enough, however, much less attention has been paid to the remarkable philosophical revival in the seventh/thirteenth century in whose bosom various forms of scientific activity took place. The *Akhlaq-i nasiri* of Nasir al-Din himself is well-known in the West[2] as are some of his Isma'ili

Tusi, Nasiruddin

31 TEMMUZ 1993

MUHTASAR Fi''ILM EL-TENCiM VE-MA'RiFET EL-TAKViM

(RİSALE–İ Sİ FASL)

NASİR EL–DİN EL–TUSİ

TURKÇEYE ÇEVİREN

AHMED–İ DAİ

BUGÜNKÜ TÜRKÇEYE ÇEVİREN

T. N. GENCAN ve M. DİZER

İstanbul

1984

15010
523
TUS.M

7 AGUSTOS 1995

Mecelletu Mahadi'l-Mahtutati'l-Arabiyye
c. XXXVI / s. 1-2 (1412/1992)
Kahire, s. 139-168

Divanet Vakfı
İslâm Araştırmaları Merkezi

رسالة في بيان أقسام الحكمة على سبيل الإيجاز للطوسي

د. عباس سليمان*

رسالة صغيرة في لون من المعرفة ، شُغل به علماؤنا الأقدمون ، متأثرين بشراح أرسطو . عنوان الرسالة : « فصل في بيان أقسام الحكمة على سبيل الإيجاز » ، وصاحبها هو العلامة نصير الدين الطوسي ، المتوفى ٦٧٢هـ . وقد سار فيها على نهج الفارابي وابن سينا . وهي الأثر الوحيد الباقي له في تقسيم العلوم .

حقق الرسالة د. عباس سليمان الذي نرجو أن يحث الخطى ، ويخرج بقية آثار الطوسي الموجودة إلى النور .

« المجلة »

* مدرس الفلسفة الإسلامية بقسم الفلسفة – كلية الآداب بجامعة الإسكندرية ، نشرت المجلة في المجلد الخامس الثلاثين عرضًا لرسالته التي حصل بها على الدكتوراه « النصير الطوسي وكتابه التجريد » .

Arabic Sciences and Philosophy, vol. I (1991), pp. 285–291

THE SPHERICAL CASE OF THE ṬŪSĪ COUPLE

GEORGE SALIBA AND E.S. KENNEDY

D 515

ARALIK 1994

Among many other enterprises, the celebrated Iranian savant Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī (1201–1274) undertook the task of reforming Ptolemaic astronomy. In so doing, a prime objective was to insure that all celestial models conformed to the canon of uniform circularity. That is, that the motion of any object in the heavens must result from a combination of circular motions, each of constant angular velocity.

In putting together planetary mechanisms which would predict positions conforming to observations, there was frequent need to introduce periodic oscillations of small amplitude. To this end, Ṭūsī invented and applied a plane kinematic device which produces simple harmonic motion by a combination of uniform rotations. Later he modified it so that the action takes place on the surface of a sphere, or rather on a set of closely nesting concentric spheres.

This paper sketches the development of this idea as found in successive writings of Ṭūsī. It then describes the geometric properties of the spherical adaptation of the Ṭūsī couple, as it is sometimes called. Ragep[1] uses the term "curvilinear" for the second case of the couple. Since the resultant locus is then a space curve, not a plane figure, we prefer "spherical."

The original notion seems to have been suggested by the problem of planetary latitudes. To produce the periodic oscillations demanded by observation, Ptolemy adopted a system of "small circles" supposedly carrying the deferent apogees of, for example, the inferior planets. Motion of the tip of the deferent diameter in the small circle would then cause the oscillations of the deferent plane required to solve the latitude problem. But the circular motion imposed on the diameter would force it to move in longitude as well, introducing an undesired oscillation in the latter.

[1] F. Jamil Ragep, "The Two Versions of the Ṭūsī Couple," in *From Deferent to Equant: A Volume of Studies in the History of Science in the Ancient and Medieval Near East in Honor of E.S. Kennedy*, Annals of the New York Academy of Sciences, vol. 500 (1987), pp. 329–56.

- Razi
- Tusi
- Ibn Sina

14 MAYIS 1996

Edited by
Parviz Morewedge
Neoplatonism and Islamic Thought
New York - 1992, s. 111-125.
DN: 40020

189.2/NEO.1

Al-Rāzī and al-Ṭūsī on Ibn Sīnā's Theory of Emanation

Nicholas Heer

Both Fakhr al-Dīn al-Rāzī (d. 606 A.H.) and Naṣṣīr al-Dīn al-Ṭūsī (d. 672 A.H.) wrote commentaries on Ibn Sīnā's *Kitāb al-Ishārāt wa-al-Tanbīhāt.*[1] Al-Rāzī, writing as an Ashᶜarite theologian, devoted a large portion of his commentary to criticizing Ibn Sīnā's philosophical doctrines in much the same manner as al-Ghazālī (d. 505 A.H.) had done previously in his *Tahāfut al-Falāsifah.* Al-Ṭūsī, writing as a philosopher some years after al-Rāzī, felt obliged to devote much of his own commentary to answering al-Rāzī's criticisms and to defending the doctrines of Ibn Sīnā.

Ibn Sīnā's Theory of Emanation

One of the doctrines which was criticized by al-Rāzī in his commentary on *al-Ishārāt,* but was defended by al-Ṭūsī in his, was Ibn Sīnā's theory of emanation. This theory, put forward by Ibn Sīnā in the metaphysics of *al-Shifā'* as well as of *al-Ishārāt,* may be summarized as follows:

Because the Necessary Existent or First Principle is absolutely one in all respects, and since from a cause which is absolutely one only one effect can proceed or emanate, the first effect or first

- Tecridü-l- Kelam
- Tusi Nasireddin
- Hasan b. Şeref Şah 531
- Hilli ibn-il- Mutahhar 531
- Isfahani Mahmud b. Abdurrahman 531-532
- Cercani Seyyid Şerif 532
- Ibn-in-Nekhas ed-Dimeshki 532
- Hayali 532
- Mir Sadreddin es-Siraji Turk 532
- Mir Gıyaseddin Mansur 532
- Kadızade Ahmed Şemseddin 534

- Beberti 534
Ali Kuşcu 534
Devvani 534
Hafız-i Acem 534
Lahici Abdürrezzak b. Ali 534
Molla Fenari 538
Taşköprizade Ahmed efendi 538
Ed-debili Ahmed b. Musa 538
Şahveliyyullah Dihlevi 539
Hatizade Muhyiddin ef. 539
Revani Celibi 539
Kemalpaşazade Ahm. Şükr. 539

تجريد الكلام

لنصير الدين محمد بن محمد الطوسي المتوفى سنة ٦٧٢ هـ .

(البداية والنهاية ١٣ : ٢٦٧ ، المختصر لأبي الفدا ٤ : ٩ وغيره) أوله : أما بعد حمد واجب الوجود الخ (كشف الظنون : ٣٤٦) خ المتحف البريطاني وبريل : ٥٠٩ ، والفاتيكان ثالث : ١٧٧ ونسخ أخرى (بروكلمان ٥ : ٣٧٤) طبع بطهران سنة ١٢٨٠ ، وبمبي سنة ١٣١١ هـ وصيدا بمطبعة العرفان سنة ١٣٧٧ هـ (عبد الجبار : ٦٦٦) .

***

زين الدين أبو محمد الحسن بن محمد بن شرفشاه العلوي المتوفى سنة ٧١٥ هـ (ذريعة ٦ : ٣٢) .

ـ حاشية على التجريد.

الحسن بن يوسف بن علي بن مطهر الحلي المتوفى سنة ٧٢٦ هـ (هدية العارفين ١ : ٢٨٤) .

ـ كشف المراد في شرح تجريد الاعتقاد

أوله : الحمد لله الذي جعل الإنسان الكامل أعلم من الملك الخ (كشف الظنون : ٣٤٦) خ الفاتيكان ثالث ٩٤١ ، وبتنه ١ : ١١٢ ، والمكتب الهندي ٤٧١ ، طبع بطهران سنة ١٣٠٠ هـ ، وبمبي سنة ١٣١١ هـ وأعيد طبعه في قم سنة ١٣٥٣ هـ وفي سنة ١٣٨٠ هـ .

أبو الثنا شمس الدين محمود بن أبي القاسم عبد الرحمن بن أحمد بن محمد بن أبي بكر الأصبهاني المتوفى سنة ٧٤٩ هـ (الدرر الكامنة ٤ : ٣٢٧ ، بغية الوعاة : ٣٨٨ ، هدية العارفين ٢ : ٤٠٩ ، شذرات الذهب ٦ : ١٦٥) .

ـ تشييد القواعد في شرح تجريد العقائد

عبدالله محمد الحبشي، جامع الشروح والحواشي ، (معجم الشامل لأسماء الكتب المشروحة في التراث الأسلامي و بيان شروحه)، الجزء الأول، 1425/2004 ابو ظبي ، ص.531-540. İSAM 130564

Naṣīr al-Dīn Ṭūsī

CONTEMPLATION AND ACTION

The Spiritual Autobiography of a Muslim Scholar

A New Edition and English Translation of

Sayr wa Sulūk

by

S. J. Badakhchani

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi
Dem. No: 62690
Tas. No: 921 TUS

I.B.Tauris
LONDON • NEW YORK
in association with
The Institute of Ismaili Studies
LONDON

1998

T 2103

143651

فهرست دست نوشته های آثار

خواجه نصیر الدّین محمّد بن محمّد طوسی (ره)

در

کتابخانهٔ بزرگ حضرت آیت الله العظمی مرعشی نجفی رحمه الله

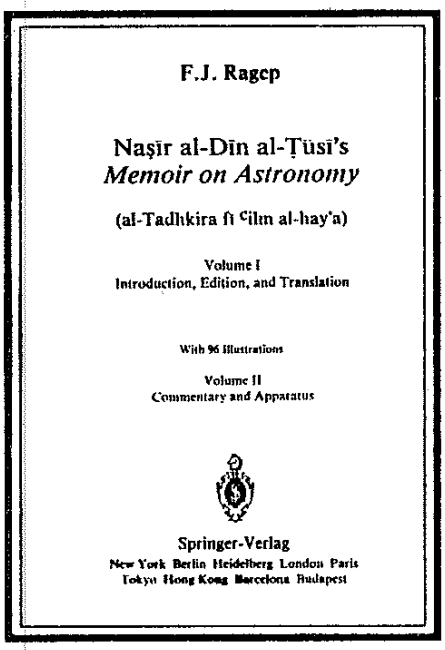
- گنجینهٔ جهانی مخطوطات اسلامی -

قم

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	143651
Tas. No:	017.3955 NEC. F

سید محمود مرعشی نجفی

Kum
1426/2005

Nasir al-Din al-Tusi's Memoir on Astronomy (al-Tadhkira fī 'ilm al-hay'a)

Ragep, F. J., in 2 vols.; vol. I (part I-III): Introduction, Edition, and Translation (371 Pages); vol. II (part IV-VI): Commentary and Apparatus (285 pages), Springer-Verlag, 1993.

بخش مهمی از پژوهشهای چند دههٔ اخیرِ تاریخ اخترشناسیِ اسلامی، به تحولات سده‌های هفتم تا نهم هجری قمری مربوط می‌شود و نظریه‌ها و طرحهای جدیدی که در این دوره ارائه شد، در تاریخ نجوم از اهمیت خاصّی برخوردار است. هدف از ارائهٔ این طرحها، که از نظر ریاضی به‌طور دقیقی طرحریزی شده بود، پاسخگویی به مشکلاتِ «هیئت بطلمیوسی» بود که در آن زمان هنوز نفوذ گسترده‌ای بر حوزه‌های اخترشناسیِ اسلامی داشت. چهرهٔ شاخص این عصر، خواجه نصیرالدین طوسی (متوفی ۶۷۲ هـ. ق.) و کتاب تذکره در علم هیئت او یکی از مهمترین متون دانش نجومِ دورهٔ اسلامی است که نقش برجسته‌ای در تحولاتِ مذکور داشته است.

در ۱۹۹۳ م.، انتشارات اشپرینگرْ کتابِ تذکرة فی علم الهیئة خواجه را (در دو جلد، شامل ۶۵۶ صفحه) با مقدمه، تصحیح، ترجمه و شرحِ فیض جمیل رجب ــ نویسنده و محقق لبنانی‌الأصل مقیم امریکا ــ منتشر کرد. این کتاب بر اساس رسالهٔ دکتری نویسنده،

فرهنگ، ۲۰ و ۲۱، زمستان ۷۵ / بهار ۷۶، صص. ۳۵۵ - ۳۷۴

Tehran 1997,

Irica Ktp.

to regard everything which extends beyond it and we will come to judge the effects from their causes. And whoever has a true position of priority in this upper region and is familiar with it and [is one] from whom perplexity and dismay have disappeared and who has received in place tranquility and familiarity, he regards those worlds and their parts one by one and investigates the essences stripped of relations and additions and ascribes[111] to every world what is in it and most appropriate for it. This science is called Divine Philosophy (*al-falsafa al-ilahiyya*) and the Science of Sovereignty (*'ilm al-rububiyya*).[112]

Edited by Michael E. Marmura
Islamic Theology and Philosophy
Studies in Honor of George F. Hourani
Albany - 1984, s. 249-264.
UN: 57580 297/ISLT.

20 NISAN 1984

CHAPTER 16

Afdal al-Din Kashani and the Philosophical World of Khwaja Nasir al-Din Tusi

SEYYED HOSSEIN NASR

Gar 'ard dihad sipihr-i a'la
Fadl-i fudala'-u fadl-i afdal
Az har malaki bijay-i tasbih
Awaz ayad Afdal Afdal
If the supreme heaven exclaims
"The learned among the learned, the most learned of all,"
From each angel, in place of praise
There shall arise the chant "Afdal, Afdal".
(Nasir al-Din Tusi)

The Philosophical Circle of Nasir al-Din

Scholarly research of the past few decades has gradually revealed the great importance of the circle of Khwaja Nasir al-Din Tusi in post-Mongol Persia for the revival of the Islamic sciences especially in the fields of mathematics and astronomy[1] although much remains to be discovered in this fecund but until recently neglected period in the history of the Islamic sciences. Strangely enough, however, much less attention has been paid to the remarkable philosophical revival in the seventh/thirteenth century in whose bosom various forms of scientific activity took place. The *Akhlaq-i nasiri* of Nasir al-Din himself is well-known in the West[2] as are some of his Isma'ili

4. The translation is from E. M. Bruins' study, "Interpretation of cuneiform mathematics", 289.
5. In most problem-texts, the interest rate is 20%.
6. Neugebauer (26), II, 40–1, and III, 63. Goetsch (14), 150 essentially follows Neugebauer, omitting details. Bruins (above), 290, presents a more convincing reconstruction of the actual computation.
7. Neugebauer and Sachs (28), 1. See also his note 5, and the additional discussions of the texts in MKT.
8. *Ibid.*, 36.
9–10. Neugebauer (27), 14–15.
11. Even Al-Battanī's astronomical works contain little more of direct Babylonian stamp than a short section on sexagesimals. See, for example, C. A. Nallino's edition of *Opus Astronomicum*, G. Olms reprint, 1977, I, 6–9.
12. See Salih Zéky Efendi (12), 37–8, and Ḥajji Khalīfa's *Lexicon* (ed. Flügel), **2**, 221–2.
13. See Boyer (2), 342; Kline (24), 256. Boyer construes similar meaning from Archimedes' essay "The sand-reckoner", Heath (16), 221–32. A perusal of Steinschneider (34) indicates that this work was probably not translated into Arabic.
14. Smith (33), 148–55.
15. King (19), (21)–(23).
16. Schoy (29)–(31).
17. Caussin de Percival (10).
18–19. King (20), 218.
20. Delambre (11), 108, 128.
21–22. Delambre (11), 108.
23. von Braunmühl (3), 105: "so teilt Delambre mit, dass IBN YÛNOS die Formel gekannt habe:

$$\cos\psi\cos\delta = \tfrac{1}{2}\{\cos(\psi-\delta)+\cos(\psi+\delta)\},$$

das will sagen, dass er den Inhalt dieser Formel, welche eine der prosthapharetischen ist, in Worten angab." In (5), 62–4, von Braunmühl even conjectures a possible mode of proof.
24. Boyer (2), 264.
25. Nasr (25), 84.
26. Juschkewitsch (17), 300: "Bei dem in Kairo tätigen Astronomen und Mathematiker Abū-l-Hasan ʾAlī ibn abī Saʿīd ʿAbd ar-Raḥman ibn Aḥmad ibn Yūnus (gest. 1009), einem hervorragenden Beobachter und Schöpfer astronomischer Tabellen, finden wir eine mit Hilfe der Orthogonalprojektion hergeleitete Beziehung, die der Formel

$$\cos\alpha\cos\beta = \tfrac{1}{2}[\cos(\alpha+\beta)+\cos(\alpha-\beta)]$$

äquivalent ist. Diese Formel wurde von Tycho Brahe und anderen benutzt, um die Multiplikation durch eine Addition zu ersetzen. Später diente die dazu, die Summe zweier Kosinus oder Sinus in eine logarithmierbare Form zu bringen."
27. Youschkevitch (38), 43. See also, Sezgin VI.
28. Carra de Vaux (9). See also, Bond (1), 308.
29. Kennedy (18), 346.
30. Hairetdinova (15), 30. See section V of our paper on Ibn Sīnā, and its notes for details.
31. Carra de Vaux (9), 417–19.
32–33. *Ibid.*, 419. Since both proofs are readily available in Carra de Vaux, we omit them in this discussion.
34. *Ibid.*, 418.
35. Numerous Arabic editions exist; for the Russian reader, there is also a fine edition by Rosenfeld.
36. Tekeli (36), 612.

Ali A. Al-Daffa, John J. Stroyls, Studies in the Exact Sciences in Medieval Islam, Tahran-1984.
-Tusi, Nasiroddin
Türkiye Diyanet Vakfı Kütüphanesi DN: 189550 Ank. Merkezi
05 AĞU 2010

4 Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī's Attempt to Prove the Parallel Postulate of Euclid

Τοῦτο καὶ παντελῶς διαγράφειν χρὴ τῶν αἰτημάτων θεώρημα γάρ ἐστι,...

Nasīr al-Dīn al-Ṭūsī (1201–74) is only one of many Near Eastern mathematicians to follow an injunction similar to Proclus' to establish the parallel postulate as a theorem of Euclidean geometry.[1] Yet his work deserves singular attention for at least four reasons: his attempts indicate an awareness of the connection between the postulate and the sum of the angles of a quadrilateral; he seeks to refute the acute and obtuse angle hypothesis by the method of contradiction; he is the last Near Eastern mathematician, during the four centuries of most intense interest in geometry, to criticize and modify the work of his predecessors and contemporaries on Euclid's fifth postulate; among all Near Eastern mathematicians, including Al-Samarkandī and Qāḍī Zādā al-Rūmī, his work is the only one to reach the Latin West, thereby effecting, directly, the geometrical studies of Wallis, Saccheri, and others.[2]

Born in Ṭūs, Persia during the tumultuous times of the Mongol advance across Central Asia, al-Ṭūsī is known for contributions to mathematics, mineralogy, astronomy, logic, philosophy, ethics, and theology.[3] In Nīshāpūr, where he later gained a reputation for scholarship, he studied philosophy under Farīd al-Dīn al-Dāmād, who considered himself a philosophical descendant of Ibn Sīna, medicine with Qutb al-Dīn al-Masrī, a prominent student of al-Rāzī, and mathematics, notably geometry, with Kamāl al-Dīn ibn Yūnus.[4] His mathematical works are mainly in the form of commentaries and recensions (taḥrīr), and include the works of Apollonius, Archimedes, and Menelaus as well as Euclid.[5] He treats the parallel postulate (Postulate V, *Elements* I) in three places: a short tract written before 1251 entitled "Discussion designed to remove all doubts concerning parallel lines" (*Ar-risāla aš-safiya ʿan aš-sakk fi-l-ḥutūt al-mutawāziya*), and in two editions of the *Elements*.[6] These editions are not actually translations of the *Elements*, but rather reworking of Euclid, based on Arabic translations. Several printed versions are extant. One, called the larger by Suter, and actually wrongly attributed to al-Ṭūsī, was published in Rome in 1594 under the title *Euclidis elementorum geometricorum libri tredecim, Ex traditione doctissimi Nasiridini Tusini nunc primum arabice impressi*; some copies actually do

11 TEMMUZ 1997

Edited by Farhad Daftary
Mediaeval Ismaʿili History
and Thought.
Cambridge - 1996, s. 231-245.
DN:49309
297-62/ MED:i

THIRTEEN

The philosopher/vizier: Khwāja Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī and the Ismaʿilis

HAMID DABASHI

KHWĀJA NAṢĪR AL-DĪN AL-ṬŪSĪ (597–672/1201–1274) was still in Nīshāpūr, completing his course of studies, when the Mongols invaded Khurāsān. Sultan Muḥammad Khwārazmshāh's escape left the rich northeastern region of Iran defenceless at the mercy of the Mongol invaders. In 617/1220, when Khwāja Naṣīr was a twenty-year-old student in Nīshāpūr, Chingiz Khan conquered Transoxania, while the last Khwārazmshāh sultan, Jalāl al-Dīn Mingburnu (617–628/1220–1231), had begun to spend the rest of his life in heroic but futile attempts to save his kingdom. The Mongol invasion of Iran left the country in ruins. For centuries afterwards, no historian ever tired of relating the atrocious savageries perpetrated by the Mongols. A debilitating sense of fear and helplessness may still be detected in various historical narratives left from that time.[1]

No part of Khurāsān was immune to the onslaught of Mongol conquest except a few well-built Ismaʿili fortresses. In the area of Quhistān, these fortresses provided safe havens for those who could not altogether leave Khurāsān. The local Ismaʿili chief in Quhistān was a certain Nāṣir al-Dīn ʿAbd al-Raḥīm b. Abī Manṣūr (d. 655/1257), who on behalf of the contemporary Nizārī Ismaʿili imam ʿAlāʾ al-Dīn Muḥammad III (618–653/1221–1255) presided over the affairs of the Nizārī community there. Nāṣir al-Dīn is remembered as a particularly benevolent and learned prince at whose safe court many men of knowledge, Ismaʿili or otherwise, gathered and pursued their intellectual interests.[2]

The protective prince and the philosopher fearful for his safety were naturally drawn to each other and very soon, sometime between 619/1222 and 632/1234, Khwāja Naṣīr, already an accomplished scholar,

D151

Tusi Nasiruddin

Zeitschrift für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, Band. 18, 2008-2009 Frankfurt, pp. 1-72

Türkiye Diyanet Vakfı
Kütüphanesi
İslâm Araştırmaları Merkezi

13 SUBAT 2010

THE *TAḤRĪR KITĀB UṢŪL UQLĪDIS* OF NAṢĪR AL-DĪN AL-ṬŪSĪ: ITS SOURCES

GREGG DE YOUNG*

Introduction

When surveying the literature on mathematical topics still extant in Arabic, the production of centuries of scholarship and its dissemination, one cannot escape the impression that some treatises seem to have been much more popular than others. The numbers of surviving manuscripts, at least, would seem to indicate that not all treatises were valued equally. Many treatises survive, if at all, only in a handful of copies. Only a few seem to enjoy a privileged existence, surviving in a multitude of copies, often annotated by later readers, and serving as the base for multiple commentaries. In arithmetic, for example, one may think of the *Khulāṣat al-Ḥisāb* by Bahā' al-Dīn al-'Āmilī[1] or *Kashf al-Asrār 'an 'Ilm Ḥurūf al-Ghubār* by Abū 'l-Ḥasan ibn 'Alī al-Qalaṣādī.[2] Or, in the case of algebra, one thinks of *Bughyat al-Ṭullāb fī Sharḥ Munyat al-Ḥisāb* by Ibn Ghāzī[3] or *al-Urjūzah al-Yāsamīnīyah* by Ibn Yāsamīn[4] and its commentaries

* Department of Mathematics and Actuarial Science, The American University in Cairo, P.O. Box 71, New Cairo, Egypt.

[1] See G. De Young, "The *Khulāṣat al-Ḥisāb* of Bahā' al-Dīn al-'Āmilī and the Dars-i-Niẓāmī in India," *Gaṇita Bhāratī: Bulletin of the Indian Society for History of Mathematics*, 8 (1986): 1-15. For an English summary of its contents, see E. Stachey, "On the Early History of Algebra," *Asiatick Researches* 12 (1818): 160-186. For an Arabic edition, see G. S. A. Shawky, *Mathematical Works of Bahā' al-Dīn al-'Āmilī* (Aleppo: Institute for the History of Arabic Science, 1976): 7-153. For a French translation, see A. Marre, "Khelasat al-Hisab, ou essence du calcul de Beha-eddin Mohamed ben al-Hosain al-Aamouli," *Nouvelles Annales de Mathématiques* 5 (1846): 263-323. For a German translation, see H. F. G. Nesselmann, *Essenz der Rechenkunst* (Berlin: G. Reimer, 1843).

[2] Al-Qalaṣādī, *Kashf al-Asrār 'an 'Ilm Ḥurūf al-Ghubār*, ed. M. Souissi (Tunis: Maison Arabe du Livre, 1988).

[3] Ibn Ghāzī, *Bughyat al-Ṭullāb fī Sharḥ Munyat al-Ḥisāb*, ed. M. Souissi (Aleppo: Institute for the History of Arabic Science, 1983/1403).

[4] Ibn al-Yāsamin, *al-Urjūza al-Yāsamīniyyah*, ed. G. S. A. Shawki, *Manẓūmāt Ibn al-Yāsamīn fī A'māl al-Jabr wa-l-Muqābalah* (Kuwait, 1988).

Anar Gaffarov

24 EYLÜL 2008

یوسفی راد، مرتضی

۶۳۶۷- «ماهیت سیاست و دولت در اندیشه سیاسی خواجه نصیرالدین توسی». *دین و سیاست (مجموعه مقالات)* (شماره ۶۱۰۰)، ص ۲۲۳-۲۴۲.

کد پارسا: G۲۷۲۵۶

نظریه‌های حکومت؛ اندیشه‌های سیاسی اجتماعی خواجه نصیر طوسی(شخصیت‌شناسی)؛ دولت در اسلام

Tusi Nasiruddin

مطالعه‌ای مختصر در دیدگاه‌های **خواجه نصیرالدین طوسی** (توسی) در باب فلسفه و جایگاه **سیاست** است که با استناد به آثار مختلف وی تهیه و تنظیم شده است. خواجه نصیرالدین توسی در نظرات سیاسی خود سیاست را به معنای تدبیر امور جامعه دانسته و آن را دارای مراتب سیاست طبیعی (حیوانی یا ضروری)، سیاست عقلی و سیاست الهی شمرده است که هر مرتبه بسته به نیازهای مادی و معنوی و بروز و ظهور استعدادهای کمالی انسان به کار گرفته می‌شوند. وی از طرفی سیاست را بسته به جهت و ماهیت آن به انواع سیاست فاضله و غیر فاضله تقسیم می‌کند و دولت مطلوب (دولت امامت) را مجری سیاست فاضله در جامعه سیاسی می‌داند. چنین دولتی بر اساس طراحی سیاست‌ها و ترسیم خط مشی‌ها و جهت‌دهی به منافع و مصالح مردم پرداخته تا عموم افراد جامعه استعدادهای خود را بروز دهند و به میزان قابلیت‌های فطری، از کمالات و سعادت حقیقی برخوردار شوند.

عبدالله محمد الحبشي, جامع الشروح والحواشي , (معجم الشامل لأسماء الكتب المشروحة في التراث الأسلامي و بيان شروحه), الجزء الثالث, 1425/2004 ابو ظبي , ص. ٩٤٦-٩٤٧. ISAM 130566

كتاب الثمرة لبطليموس . . .

***

أحمد بن يوسف الطولوني (ابن الداية) المتوفى سنة ٣٣٤هـ .

(معجم الأدباء : ١٥٤ ، كحالة ٢ :٢٠٧) .

ـ شرح كتاب الثمرة لبطليموس

(الفهرست لابن النديم : ٣٢٨) خ برلين ٥٨٧٤ والمكتبة الوطنية بتونس ١٤٤١هـ .

النصير محمد بن محمد بن الحسن الطوسي

المتوفى سنة ٦٧٢هـ (سبق) .

ـ شرح ثمرة بطليموس

خ عارف حكمت ١٨ ميقات .

09 MAYIS 2005

Tusi, Nas
Kafiye

397. ZIPOLI, Riccardo (with FASHĀRAKĪ, Muḥammad, ed.; PELLÒ, Stefano, trad.). *Naṣīr al-Dīn-i Ṭūsī's Contribution to the Arabic-Persian Theory of* Qāfiya. Venezia, Cafoscarina, 2003, 87 p. + 28 p. en persan. (Eurasiatica, 71).

Pièce maîtresse des travaux sur la théorie persane de la rime (*qāfiya*), annoncés dans son article « On the theory of *qāfiya* in Naṣīr al-Dīn-i Ṭūsī and Shams-i Qays » (*Orientalia Suecana* LI-LII, 2003, pp. 479-489) et menés en collaboration avec Stefano Pellò et Muḥammad Fašāraki, Riccardo Zipoli présente ici la section du traité de poétique de Naṣīr al-Dīn Ṭūsī consacrée à la *qāfiya*. En éclaireur dans un domaine encore peu étudié, Riccardo Zipoli se propose d'évaluer, à des fins pratiques et pédagogiques, la fonctionnalité de l'adaptation persane du modèle arabe de la *qāfiya*, en confrontant la théorie au corpus poétique existant. L'alternative que constitue la théorie de Ṭūsī face au modèle dominant incarné par son contemporain Šams-i Qays-i Rāzī, constitue le champ privilégié de cette analyse.

Suppléant aux carences de la théorie arabe dans la description persane de la *qāfiya* persane, soit dans un contexte linguistique radicalement différent (combinaisons de *ḥurūf* quiescentes consécutives en persan, *kasra-yi iḍāfa* inconnue des arabes, formations suffixales plus développées, sensibilités acoustiques différentes...), Ṭūsī établit une nomenclature raisonnée, remarquable par l'attention qu'il porte aux phénomènes d'ordre linguistique. Bien que les solutions de Šams-i Qays aient prévalu historiquement, la contribution de Naṣīr al-Dīn Ṭūsī se distingue par son élaboration théorique. La séparation qu'il opère entre critères formels et critères sémantiques de la rime, comme entre critères métriques et critères proprement rimiques, lui permet d'identifier le rôle de la polysémie et d'ébaucher une théorie de la syllabe. Au plan technique aussi, Ṭūsī propose une définition originale des constituants de la rime (le *rawī*, le *waṣl*...), des vices de rime (*'uyūb*) et du *radīf*, dont il identifie notamment la fonction de camouflage dans le cas de rimes pauvres ou viciées.

Une copieuse introduction érudite est suivie de la traduction anglaise, abondamment annotée, des dix derniers chapitres du *Mi'yār al-aš'ār, dar 'ilm-i 'arūḍ va qavāfī* (649/1251), en deux temps : les chapitres consacrés à la théorie arabe de la rime (trad. Stefano Pellò) puis ceux consacrés à la rime persane (trad. Riccardo Zipoli), et d'une comparaison de la théorie de Ṭūsī avec celle de Šams-i Qays, auteur de la somme théorique *al-Mu'jam fī ma'āyīr aš'ār al-'ajam*. Vient ensuite l'édition critique du texte persan, qui amende les éditions antérieures sur de nombreux points (Muḥammad Fašārakī, qui prépare une nouvelle édition complète du traité en Iran).

Voir les c.r. n° 374 et 376. J.L.

20 ARA 2006

Tusi, N.

322. GIAHI YAZDI, Hamid-Reza. « Nasîr al-Dîn al-Tûsî on Lunar Crescent Visibility and an Analysis with Modern Altitude-Azimuth Criteria ». *Suhayl*, 3 (2002-2003), pp. 231-243.

The author describes the criterion for first visibility of the lunar crescent after New Moon as found in the *Īlḫānī Zīj* of Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī and compares it to the results of a computer program based on a modern criterion for visibility. B.v.D.

Anar 6.

24 EYLÜL 2008

مؤسسة دائره معارف الفقه الإسلامی طبقاً لمذهب اهل‌البیت علیهم‌السلام (به کوشش)

۷۰۵۸-المعجم الفقهی لکتب الشیخ الطوسی، ۴جلد/ جلد اول - چهارم، قم: مؤسسه دائرة المعارف فقه اسلامی، چاپ اول، ۱۴۲۴ق/ ۳۰۰۰ نسخه، عربی، رحلی (گالینگور).

شابک: ۶-۰۰-۴۳۶۰-۹۶۴ دوره

کنگره: Z۸۵۰۳/M۶

دیویی: ۰۱۶/۲۹۷۲۱۲

کد پارسا: B۴۶۴۵۴

ویژگی مجلدات

جلد۱: عنوان‌فرعی: ائمة - بینونة الطلاق، شابک ۴-۰۱-۸۳۶۰-۹۶۴، ۶۰۷ص

جلد۲: عنوان‌فرعی: تأبیر - ذوالمجاز، شابک ۲-۰۲-۸۳۶۰-۹۶۴، ۵۶۲ص

جلد۳: عنوان‌فرعی: رأس - شیوع، شابک ۹-۲۱-۸۳۶۰-۹۶۴، ۴۹۳ص

جلد۴: عنوان‌فرعی: صائل - عیون، شابک ۷-۲۲-۸۳۶۰-۹۶۴، ۵۳۵ص

جلد۵: عنوان‌فرعی: غائب - لیل، شابک ۵-۲۳-۸۳۶۰-۹۶۴، ۴۵۸ص

جلد۶: عنوان‌فرعی: مأتم - یوم المبعث، شابک ۳-۲۴-۸۳۶۰-۹۶۴، ۶۵۷ص

معجم آثار فقهی شیخ طوسی

معجم فقهی **آثار** و **متون فقهی شیخ طوسی** است. شیخ طوسی از فقیهان صاحب مکتب و تأثیرگذار شیعه است که فقه او دارای امتیازات ویژه‌ای است. او با تسلط بر علوم اسلامی بویژه فقه و اصول، مبانی و مسائل فقه را در آثار ماندگاری مانند المبسوط، الخلاف و النهایه به مرحله‌ای از اتقان و استواری رساند. این معجم به ترتیب حروف الفبا و بر اساس کتابهای مذکور و مجموعه رسائل فقهی شیخ طوسی سامان یافته و موسوعه‌ای از معارف فقه شیعی تدوین شده که جوینده را در مورد هر مدخل به آثار متعدد شیخ طوسی راهنمایی می‌کند. نشانی متون در زیر هر مدخل به صورت رمز اختصاری آمده است. برای النهایه (ن)، برای المبسط (م) و برای الخلاف (خ) ثبت شده است. اولین مدخل این موسوعه 'ائمه' و آخرین آن 'یوم البعث' می‌باشد.

ABSTRACTA IRANICA, XXVI, 2003 TEHERAN, pp. 5-6

7. *Farhang. Quarterly Journal of Humanities and Cultural Studies. Issue Topic: Commemoration of Tusi (1).* Vol. 15-16, N°s 44 & 45, (winter-spring 2003), Tehran, Institute for Humanities and Cultural Studies [373 p. en persan + 247 p. en français et en anglais].

Premier volet d'un diptyque consacré au grand polygraphe du 7e/13e s. Naṣīr al-Dīn Ṭūsī (597/1201 – 672/1274), cet épais numéro de *Farhang* se compose de 24 articles (16 en persan dont quatre traductions, cinq en français et trois en anglais) consacrés aux différents aspects de l'œuvre du savant, en particulier à son œuvre scientifique. L'éditeur Jafar Aghayani-Chavoshi, présentant Naṣīr al-Dīn, insiste sur l'implication du savant dans les grands événements de la période des invasions mongoles. De l'œuvre impressionnante du polygraphe nous sont parvenus près de 165 traités de dimensions variables, en arabe et en persan. Mais c'est sans doute comme mathématicien qu'il a le plus durablement marqué l'histoire des sciences, après son prédécesseur 'Umar Ḫayyām, auquel étaient consacrés les deux précédents volumes de la revue.

Les thèmes abordés concernent ici principalement la contribution de Ṭūsī aux mathématiques et à l'astronomie (Ḥamīd-Riḍā Gīyāhī, John Livingston, Jafar Aghayani-Chavoshi, Pierre Pinel et Abdelkaddous Taha, Javad Hamadani-Zadeh, Gregg De Young, Ahmad Djebbar), mais aussi son œuvre philosophique et la réception de celle-ci par ses successeurs tels Mullā Ṣadrā et Ibn Taymiyya (Jane Cooper, Sayyid Ḥasan Ḥusaynī, Ḥāmid Nājī Iṣfahānī, Pīrūz Faṭūrčī, Ġulām-Riḍā Jamšīdnižād Avval, Yahya Michot), l'archéologie du site et les instruments utilisés à l'observatoire astronomique qu'il fit construire par Hūlāgū à Marāġa (Willy Hartner, Parviz Vardjavand), son célèbre ouvrage d'éthique *Aḫlāq-i Nāṣirī* ('Alī-Riḍā Mīrzā-Muḥammad), ses écrits ismaéliens (S. J. Badakhchani), certains aspects de sa théologie (Pīrūz Faṭūrčī) et de sa logique (Sayyid 'Abdallāh Anvār), ou encore ses contributions moins connues à la linguistique (Sāsān Sipantā) et à la poétique (Abū'l-Ḥasan Najafī, Muḥammad Fašārakī).

Ce volume, pour hétérogène qu'il soit, a le mérite de rassembler des études sur les divers aspects de l'œuvre de Ṭūsī, analysée à la lumière de la science moderne. Trois ans après la publication des actes du colloque tenu à l'Université de Téhéran 6-9 mars 1997 par N. Pourjavady et Ž. Vesel (*Naṣīr al-Dīn Ṭūsī, philosophe et savant du XIIIe siècle*, Téhéran, IFRI & PUI, 2000), cette publication confirme, sans faire double emploi, le regain d'intérêt que suscite l'œuvre du savant en Iran comme à l'étranger. S'il était difficile d'articuler les contributions autour d'une problématique d'ensemble, il ressort néanmoins à la lecture des articles que les auteurs se sont principalement attachés à déterminer l'épistémologie de Naṣīr al-Dīn Ṭūsī, qui lui valut de son vivant sa renommée de *muḥaqqiq* et qui explique l'influence considérable qu'il eut sur l'évolution des sciences dans le monde musulman. Ses qualités didactiques et la clarté d'exposition dont il fait preuve dans ses ouvrages scientifiques sont mises en avant, comme son rôle dans l'élucidation et la transmission de théories antérieures (son œuvre géométrique compte un grand nombre de « rédactions » d'ouvrages grecs traduits en arabe, notamment *Les Sphériques* de Ménélaos, dont il explicite le contenu astronomique sous-jacent, et les *Eléments* d'Euclide, dont il démontre les postulats). Il a proposé des solutions remarquables à des problèmes scientifiques anciens, et avancé des théories audacieuses préfigurant la révolution copernicienne. Enfin, certaines œuvres mineures sont ici mises en lumière, qu'il s'agisse de sa contribution à la poétologie, ou de son traités sur « la fausse aube » (*ṣubḥ-i kāḏib*). Les articles sont assortis de nombreux schémas et planches, parfois d'un résumé en anglais. Le second volume du diptyque, actuellement en préparation, complètera ce panorama de l'œuvre encyclopédique du savant.

J.L.

Tūsī, Naṣīr.

29 ARA 2006

Tusi, N.

490. TUSI, Nasîroddîn. *La convocation d'Alamût –Rawdat al-taslim.* Trad. par Christian Jambet, Paris, Verdier/Unesco, 1996, 379 p.

Christian Jambet offre ici la traduction intégrale et annotée – précédée d'une copieuse introduction de 120 p. – du traité persan *Rawḍat al-taslīm* (aussi connu sous le titre de *Taṣawwurāt*) où Naṣīr al-Dīn Ṭūsī expose de façon systématique la doctrine ismaélienne nizârite qu'il adopta au moins pendant une partie de sa vie mouvementée. Ce traité représente une véritable somme, recouvrant les domaines de la cosmologie (ontologie, émanations), des différentes dimensions spirituelles de l'homme, des données de dogme et de morale, des doctrines sur la prophétie et l'imamat... Il offre au public intéressé l'exposé le plus construit et profond dont nous disposions sur la pensée de l'ismaélisme d'Alamūt.

P.Lo.

29 MART 2004

Tusi, N.

489. TUSI, Nasir al-Din. *Contemplation and action. The spiritual autobiography of a Muslim scholar.* A new edition and english translation of *Sayr wa sulûk* by

S. J. Badakhshani, London-New York, I. B. Tauris/The Institute of Ismaili Studies, 1998, 114 p.

Cette révision du texte du *Sayr wa sulūk* s'appuie sur l'édition de Modarres Raḍavī ainsi que sur d'autres œuvres de Ṭūsī discutant les mêmes problèmes et permettant donc de mieux cerner la pensée de l'auteur (*Āġāz va anjām, Tawallā wa tabarrā, Maṭlūb al-mu'minīn, Rawḍat al-taslīm*).

L'ouvrage, qui a la forme d'une lettre adressée à un *dā'ī* ismaélien nommé Muẓaffar b. Muḥammad, retrace les grandes lignes de la vie de l'auteur et ses relations avec les ismaéliens. Il donne quelques informations sur la fin de la période « alamutienne » de l'ismaélisme, expose la profession de foi de Ṭūsī, sa compréhension de la doctrine du *ta'līm*, évoque les deux phases de sa recherche spirituelle : exotérique puis ésotérique. Il s'agit donc d'une œuvre à la fois autobiographique et doctrinale.

Badaḫšānī signe ici la première traduction en anglais de *Sayr wa sulūk*. E.P.

446. DABASHI, Hamid. « The philosopher/vizier : Khwâja Nasîr al-Dîn al-Tûsî and the Isma'ilis », in : Farhad Daftary ed., *Mediaeval Isma'ili History and Thought*. Cambridge, Cambridge University Press, 1996, pp. 231-245.

Reprenant le délicat dossier du passage de Naṣīr al-Dīn Ṭūsī par l'ismaélisme et le débat sur la sincérité de ses convictions, l'A. propose de ne pas se focaliser sur les options purement dogmatiques chez le grand savant et chef d'état. Celui-ci, selon l'A., se conformait plutôt à une éthique supra-confessionnelle, surplombant tous les choix religieux – celle du philosophe/vizir, assistant et conseilleur du souverain – et relevant d'une tradition proprement persane qui remonte aux temps préislamiques.

P.Lo.

Tusi, Nasiruddin

29 MART 20..

710. ṬŪSĪ, Naṣīr al-Dīn, *Še'r va šā'erī dar āṯār-e Ḫᵛāje Naṣīr al-Dīn Ṭūsī*, be enḍemām-e *Majmū'e-ye aš'ār-e fārsī-e Ḫᵛāje Naṣīr*. Matn-e kāmel va monaqqaḥ-e *Me'yār al-aš'ār*. Éd., introd. et notes de Mo'aẓẓame Eqbālī (A'ẓam), Tehrān, Sāzmān-e čāp va entešārāt-e Vezārat-e Farhang va Eršād-e Eslāmī, 1370/1991, 422 p.

Tusi Nasir

Le grand intérêt de ce livre est de fournir pour la première fois une édition correcte du célèbre traité de Naṣīr al-Dīn Ṭūsī, *Me'yār al-aš'ār* (aux pages 157-260, avec reproduction du texte persan – pp. 293-399 – qu'avait édité Najm al-Dowle). Le livre est un traité de *'arūḍ* et *qāfiye*, avec le relevé de ce qui est propre, dans ce domaine de la métrique et de la rime, à la pratique de la poésie persane. L'éditrice introduit le livre (pp. 149-156) en précisant à quels manuscrits elle a eu recours, le plus ancien datant de 670/1271 (Ṭūsī est mort en 672/1273) et contenant un ensemble d'écrits de Ṭūsī.

C.F.

28 MART 2002

عبدالله محمد الحبشي, جامع الشروح والحواشي , (معجم الشامل لأسماء الكتب المشروحة في التراث الأ سلامي و بيان شروحه), الجزء الثاني, 1425/2004 ابو ظبي , ص.
İSAM 130565. 314

09 MART 2007

Tusi Nasiruddin
-Beyzavi
-Şuyuti

الفصول

لنصير الدين محمد بن محمد بن حسن الطوسي المتوفى سنة ٦٧٢هـ (سبق) .
خ عليكرة ١١٠ وبطرسبورغ ثالث ٧٤٥ (بروكلمان ٥ :٣٨١) .

***

ناصر الدين عبد الله بن عمر البيضاوي المتوفى سنة ٦٩١هـ (سبق) .

ـ شرح الفصول لنصير الدين الطوسي
(هدية العارفين ١ :٤٦٣) .

مقداد بن عبد الله بن حسين السيوري الحلي المتوفى سنة ٨٢٦هـ . (الأعلام ٧ :٢٨٢)

ـ شرح الفصول
خ بطرسبورغ ٢/٤٥ المتحف الأسيوي بخارى ٧٤٦ .

محمد بن أحمد خواجكي المتوفى نحو سنة ٩٥٣هـ .

ـ شرح الفصول
خ مشهد ١/ ٥١ (بروكلمان ٥ :٣٨١) .

كمال الدين حسن بن محمد بن حسن الأسترآباذي النسفي المتوفى بعد سنة ٨٧٠هـ .

ـ شرح الفصول

(ذريعة ١٣ :٣٨٣) .

نجم الدين خضر بن محمد بن علي الجباروي (ذريعة ١٣ :٣٨٣) .

ـ شرح الفصول.

سليمان بن أحمد آل عبد الجبار البحراني المتوفى سنة ١٢٦٦هـ (ذريعة ١٣ :٣٨٣) .

ـ شرح الفصول.

عبد الوهاب بن علي الحسيني الأسترآباذي المتوفى بعد سنة ٨٧٥هـ (ذريعة ١٣ :٣٨٤) .
(بروكلمان ٥ :٣٨١) .

ـ شرح الفصول.

محمد بن عبد العالي بن نجدة بن عبد الله المتوفى بعد سنة ٧٦٩هـ (الذريعة ١٣ :٣٨٤) .

ـ شرح الفصول.

Abstracta Iranica, Vol. 24, 2001 Teheran. pp. 107 .

193. RAGEP, F. J. « Tûsî and Copernicus: The Earth's Motion in Context », *Transmission of Scientific Knowledge in the Middle Ages: Graeco-Arabic-Latin.* M. Abattouy, H. Renn & P. Weinig, eds. *Science in Context*, 14, 1/2, (2001), pp. 145-163.

Tusi NJS Mar. Fele

Le rapprochement entre le passage sur la rotation de la terre dans *De Revolutionibus* de Copernic et les modèles astronomiques connus à l'observatoire de Marāġe (couple-Ṭūsī). Plusieurs éléments communs, dont le recours à l'argument des comètes pour discréditer le système de Ptolémée indiquent de très fortes similitudes entre les deux entreprises ; cependant ce fait ne prouve pas en soi une influence directe des modèles islamiques sur Copernic. La présence de Qūščī à Istanbul, à la fin de sa vie, aurait pu servir à une transmission orale de ses calculs sur l'éventualité de la rotation de la terre (à la quelle cependant il ne croyait pas). Sous l'angle du contexte intellectuel, les connaissances astronomiques de Copernic s'avèrent en tout cas plus proches du monde islamique que de l'Occident latin. Ž.V.

300. LANDOLT, Hermann. *Recherches en spiritualité iranienne / Pažūhešī dar bāb-e ma'navīyat-e īrānī.* Tehrān, Markaz-e našr-e dānešgāhī / Institut Français de Recherche en Iran, 1384/2005, xxiv + 403 p. (Bibliothèque iranienne, 60).

This collection of studies by the Swiss scholar Hermann Landolt (b. Basel, 1935), complements the festschrift published for him in 2005 (*Reason and Inspiration in Islam*, ed. B. Todd Lawson), and provides access to fifteen of Landolt's scholarly articles published over a 30-year period in a variety of academic journals and in several languages (English, French, German and Persian). Each one of these articles contributes something substantive and original to our knowledge of its subject. Part One collects six articles (5 in English, 1 in French) on various aspects of the philosophy of Naṣīr al-Dīn Ṭūsī (Ismailism and *Ešrāqī* philosophy, pp. 3-24); Abū Ḥāmed Moḥammad al-Ġazālī (notes on Religionswissenschaft from the *Mešk̄āt al-anwār*, pp. 25-82 [note the typo in the title on pp. v and vii]); Sohravardī ("Tales of Initiation", pp. 83-106, as well as a re-appraisal of the intersections between philosophy, Sufism and Ismailism, pp. 107-18); and 'Azīz-e Nasafī (the debate on Essence vs. Existence, pp. 119-26, as well as esoteric monism and the paradox of "the face of God", pp. 127-54). Part Two includes nine studies (in French, except as noted below): Iranian mysticism as revealed through a comparison of Sohravardī and 'Ayn al-Qoḍāt of Hamadān (pp. 157-75); Ḥeydar-e Āmolī on the physical and spiritual *me'rāj* of the Prophet (pp. 177-95); Najm-e Rāzī's theory of mystical cognition and his praise of folly (pp. 301-327, English); the distinction between the realm of the sacred (defined by Rudolf Otto) and the mystical realm as conceived by Najm-e Kobrā, Nūr al-Dīn Esfarā'enī, Aḥmad Ġazālī, and Maḥmūd-e Ošnohī (pp. 327-55, German); Henry Corbin's understanding of Mollā Ṣadrā (pp. 357-64, English); and three articles dealing with 'Alā al-Dawle Semnānī: his views on the "double échelle" of Ebn 'Arabī (pp. 197-210), the Persian text and French introduction (including partial translation) of two of his short works (a letter of 689/1290 and an epistle of 699/1300 entitled *Resāle dar taḥqīq-e anānīyat*) about the theophanic "I" (pp. 211-43), and an extended examination (in German) of an exchange of letters between Semnānī and Kamāl al-Dīn Kāšānī on the concept of *waḥdat al-wujūd* (pp. 245-300). This section is capped off by Landolt's Persian introduction (here unpaginated) to his critical edition of *Kāšef al-asrār* by Nūr al-Dīn 'Abd al-Raḥmān Esfarā'enī.

Included in the volume are: a list of Landolt's publications, stretching from 1958 to 2005 (pp. xv-xxiv), along with a Persian preface by Naṣrollāh Pūrjavādī, useful indices of proper names and technical terms (pp. 379-403), and a brief note from the author, indicating that the articles are here re-published without change, except for the correction of one error.

F.L.

10 KASIM 2009

ABSTRACTA IRANICA: Supplement a la Revue Studia Iranica, vol..XXVIII, 2005 TAHRAN. pp. 176-177 .

تنزيل الأفكار في تعديل الأسرار

لأثير الدين المفضل بن عمر الأبهري المتوفى سنة ٦٦٣هـ (سبق في ايساغوجي) .

خ مشهد ٣ :١١ (بروكلمان ٥ :١١٠) .

***

نصير الدين الطوسي المتوفى سنة ٦٧٢هـ (سبق في التذكرة) .

ـ تعديل المعيار في نقد تنزيل الأفكار

أوله : الحمد لله محق الحق ومبدع الكل الخ

خ كوبريلي ٩٠٥ .

عبدالله محمد الحبشي، جامع الشروح والحواشي ، (معجم الشامل لأسماء الكتب المشروحة في التراث الأ سلامي و بيان شروحه)، الجزء الأ ول، 1425/2004 ابو ظبي ، ص. 667 .İSAM 130564

360. ZIPOLI, Riccardo et PELLÒ, Stefano. « La teoria della *qāfiya* araba e persiana in Naṣīr al-Dīn-i Ṭūsī e in Muḥammad-i Âmulī ». *Annali di Ca'Foscari*, XLIII, 3, 2004, pp. 293-380.

Dans la lignée de leurs précédents travaux sur la théorie de la rime (*qāfiya*) chez Naṣīr al-Dīn Ṭūsī (voir notamment, avec Muḥammad Fašārakī, *Naṣīr al-Dīn-i Ṭūsī's Contribution to the Arabic-Persian Theory of* Qāfiya, Venezia, Cafoscarina, 2003), Riccardo Zipoli et Stefano Pellò proposent ici une lecture comparée des chapitres du *Mi'yār al-aš'ār* (649/1251) de Ṭūsī et de ceux des *Nafā'is al-funūn fī 'arā'is al-'uyūn* de Muḥammad Āmulī consacrés à la rime. Emule des théories hétérodoxes de Ṭūsī, Muḥammad Āmulī adopte l'approche générale de son prédécesseur en étudiant la rime successivement dans ses emplois arabes et persans. Il lui arrive même de suivre le *Mi'yār al-aš'ār* à la lettre, sans toutefois mentionner sa source. Une traduction italienne intégrale des deux textes, regroupés deux à deux par section (rime arabe puis rime persane) et suivis d'une analyse détaillée (de l'organisation des chapitres et de la phraséologie aux questions théoriques spécifiques) met en évidence les prolongements de la théorie tusienne de la *qāfiya* à la cour ilkhanide du XIVe s. Néanmoins, le texte de Muḥammad Āmulī est dénué de préoccupations critiques, et témoigne d'une tendance à la compilation bien distincte de la démarche spéculative audacieuse de Ṭūsī, qui critique la théorie traditionnelle de la rime attribuée à al-Ḫalīl et propose de nouvelles typologies. Cet article est précédé d'une note bibliographique très complète sur l'étude de la rime en contexte arabo-persan, aussi bien dans les langues concernées que dans les langues occidentales. Un précieux apport à la connaissance de la poétologie classique.

J.L.

— Voir également dans les chapitres : *Langues anciennes* : n°26 — *Histoire médiévale* : n°163 — *Histoire, pér. musulmane, Safavides et Qâjârs* : n°182 — *Histoire des sciences et des techniques* : n°309 — *Littérature persane, généralités* : n°325 — *Littérature persane moderne* : n°375, 378.

10 MAI 2006

ABSTRACTA IRANICA: Supplement a la Revue Studia Iranica, vol..XXVIII, 2005 TAHRAN. pp. 214-215 .

D-2
Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Araştırmaları Merkezi
Dia için tarandı
M.D.

Tûsi, Nasiruddin 32-33

دانشگاه مک گیل، مونترال-کانادا
موسسهٔ مطالعات اسلامی، شعبهٔ تهران
با همکاری دانشگاه تهران

بیست گفتار

در مباحث

علمی و فلسفی و کلامی و فرق اسلامی

از

دکتر مهدی محقق

با مقدمهٔ

پروفسور ژوزف فان‌اس

استاد دانشگاه توبینگن آلمان

تهران ۲۵۳۵

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi
4510
297.04
TUH.B

داد او دامن همت بکمرزد و کتابی در رد او نوشت و آن را بنام «بعض مثالب النواصب فی‌نقض بعض فضائح الروافض»[۷۷] نامید. این کتاب که به کتاب النقض مشهور گردیده درسال ۵۶۰ تالیف شده وگذشته از اینکه مشتمل برروش مجادله و مناظره شیعه وسنی است بسیاری از فوائد تاریخی وجغرافیائی واجتماعی و دینی را دربردارد ومتن کتاب از متون روان فارسی بشمار میرود. این کتاب درسال ۱۳۳۱ بوسیله سید جلال‌الدین محدث درتهران چاپ شد وسپس ایشان جهت اینکه استفاده ازاین‌کتاب‌آسانتر صورت‌گیرد دوپیوست یکی بنام «کلیدالنقض» مشتمل برفهرست‌های گوناگون ودیگری بنام «تعلیقات النقض» مشتمل بربرخی توضیحات تألیف و منتشر ساخت.

نصیرالدین طوسی

ابوجعفر محمدبن حسن معروف بخواجه نصیرالدین طوسی متوفی ۶۷۲ از مهمترین متکلمان شیعه بشمار میرود. او روش و نظام خاصی‌را در علم کلام شیعه پی‌ریزی کرد که پس از او دانشمندان همان روش‌را دنبال کردند و بشرح و تفسیر گفته‌های او پرداختند. دراین مختصر مجال این نیست که بشرح احوال وزندگی او بپردازیم[۷۸]. آنچه ذکر آن در این مقام لازم است اینست که او آثار فراوانی در علم کلام از خود بجا گذاشت که مهمتر از همه عبارتست از: تجریدالعقائد، قواعد العقائد، فصول‌نصیریه. جبرواختیار. اثبات وحدةالله، اعتقادیه، رساله درامامت، اثبات واجب و جز اینها. از این گذشته او بسیاری از مطالب و مسائل کلامی را

۷۷- نواصب وناصبی واهل نصب به‌کسانی اطلاق میشودکه باعلی دشمنی می‌ورزیده‌اند ویکی از معانی نصب دشمنی است (قاموس المحیط فیروز آبادی) و معمولا این کلمه را شیعیان درمورد اهل‌تسنن بکار میبردند. جاحظ درکتاب‌الحیوان، ج۱ ص۱۱ میگوید: فحکمت علی‌بالنصب لحکایتی قول العثمانیة فهلاّ حکمت علی بالتشیع لحکایتی قول الرافضة. ناصرخسرودر دیوان، ص ۴۴۸ خود این بیت راآورده است:

رافضیم سوی تو و تـو سوی من ناصبیی، نیست جـای تنگدلـی

۷۸- خوانندگان میتوانند برای آگاهی بیشتر به‌کتاب «سرگذشت و عقائد فلسفی خواجه نصیرالدین طوسی» تألیف مدرسی زنجـانی کـه درسال ۱۳۳۵ بمناسبت بادبـود هفتصدمین سال خواجه در دانشگاه تهران چاپ شده مراجعه کنند.

در رساله‌هاو نامه‌هائیکه بدانشمندان نوشته مطرح ساخته است. کتاب تجریدالاعتقاد خواجه باوجود اختصار و ایجاز بسیار مورد توجه دانشمندان قرار گرفته و شروح و تعالیق فراوان برآن نوشته شده است. از مسائلی‌که بیش از همه مورد توجه خواجه قـرار گرفته مسأله امامت است، زیـرا با تثبیت و استوار ساختن این مسأله او راه احتجاج و استدلال برمخالفان را هموار ساخت و بهمین جهت متکلمان اهل سنت با وجود احترام فراوانی‌که به‌خواجه دارند دراین موضوع به‌او میتازند. چنانکه سعد الدین تفتازانی هنگام ایراد احتجاجات شیعه در مسأله امامت میگویـد: «وان شئت فانظر فی‌کتاب التجریدالمنسوب الی‌الحکیم نصیرالدین الطوسی کیف نصرالا باطیل و قررالاکاذیب»[۷۹]. باوجود این مخالفتها تجریدخواجه جای خود را درمیان متکلمان اعم از شیعه وسنی بازکرد و آنان شروح و تعلیقات متعددی برآن نوشتند و بیشتر این شروح جزو کتابهای درسی درمدارس قدیمه درآمده است. ازمشهورترین شروح برتجرید شرح علامه حلی متوفی ۷۲۶ است‌که‌به‌کشف المراد فی شرح تجریدالاعتقاد معروف‌است ودیگرشرح‌ملاعلی‌قوشجی متوفی۸۷۹ وسه‌دیگرشرحی‌است‌که عبدالرزاق لاهیجی متوفی ۱۰۵۱ نوشته وآن را شوارق الالهام فی شرح‌تجریدالکلام‌نامیده است. این سه شرح همین اکنون درمدارس دینی تدریس میشود و طلاب به‌بحث و بررسی مطالب آن میپردازند. از یاد کردن شروح دیگر در این مختصرخودداری میشود[۸۰].

«شیعهٔ اسماعیلیه»

نسفی (= نخشبی)

ابوعبدالله محمدبن احمّد نسفی مقتول در۳۳۱ از بزرگان اسماعیلیه است‌که شاگرد حسن‌بن علـی مـرورودی بـوده و در ماوراءالنهر بسیاری از مـردم را بکیش اسماعیلیه‌دعوت کرده‌است. چنانکه نصربن‌احمد سامانی‌این‌کیش رابوسیله اوپذیرفت. خواجه نظام‌الملک درفصلی‌که تحت عنوان «اندر بیرون آمدن باطنیان درخراسان و ماوراءالنهر» آورده داستان گرویدن نصربن‌احمد وهمچنین مقتول شدن نسفی بفرمان

۷۹- تفتازانی، شرح مقاصد. ج ۲ ص ۲۸۷

۸۰- آقای‌ابراهیم دیباجی کتابدارومعلم دانشکده ادبیات رساله‌فوق لیسانس خود را تحت عنوان «معرفی شروح و حواشی تجریدالاعتقاد خواجه طوسی» نوشته و در آن متجاوز ازصد شرح وحاشیه رایاد نموده است.

History of Islamic Philosophy

Henry Corbin

Translated by Liadain Sherrard
with the assistance of
Philip Sherrard

Tusi, Nasiriddin S. 319-324

181.209/CORT.

27173

[illegible] Vakfı
[illegible]ezi
[illegible]

Demirbaş 07124
181.09
Yasma No: KORT

KEGAN PAUL INTERNATIONAL
London and New York
in association with
ISLAMIC PUBLICATIONS
for
THE INSTITUTE OF ISMAILI STUDIES
London

1993

III. Shiite Thought

1. NAṢĪR AL-DĪN ṬŪSĪ AND THE SHIITE KALĀM

A Shiite *kalām* does exist. The word *kalām* designates the method of discursive exposition in which the resources of the dialectic inherited from the Greek philosophers are put at the service of the religious concepts posited by the Quran and the *ḥadīth* (tradition). The exclusive *mutakallim* represents the type of the exoteric theologian. Nevertheless, the same religious theme which can be discussed from the exoteric point of view of the *kalām*, can also be handled with all the resources of mystical theosophy, of which the metaphysics of Sufism offers, as we have seen, notable examples. The same thinker may combine in himself both the abilities of a *mutakallim* and those of the philosopher and mystical theosopher, who is not content to dwell on concepts alone. This is most commonly the case in Shiism, and one of the main reasons for it may be found to lie in the teaching itself of the holy Imāms. Nasīr al-Dīn Ṭūsī is a case in point.

Khwājah Naṣīr, or Master Naṣīr, which is the most common form of his name, was a man of universal genius (his bibliography numbers some eighty titles), to the extent that the culture of his time permitted. He was born at Ṭūs in Khurāsān on the 11th Jumāda I 597/18th February 1201, and he died at Baghdad on the 18th Dhū al-Hijjah 672/26th January 1274. He had an adventurous youth in the service of the Ismaili princes in Qūhistān, which explains his stay at the fortress of Alamūt and the composition of an Ismaili treatise of which we will speak later. The situation became dangerous when the Mongols seized Alamūt in 654/1256, but Khwājah Naṣīr handled it so well that he became adviser to Hūlāgū Khān and interceded with him for the Imāmite Shiites, thus sparing them many of the horrors that followed the capture of Baghdad in 656/1258. He it was who then persuaded the Mongol sovereign to build the great observatory of Marāghah in Azerbaijan.

السيد حسن الصدر ، تأسيس الشيعة ،
ص ، ١٩٨١ ، بيروت ،
397 - 397

Tûsî Nasîruddîn.

السعيد الشيخ على بن سليمان البحرانى وهو فى غاية المتانة والدقة على قواعد الحكماء المتألهين ، وله كتاب القواعد فى علم الكلام يعنى به كتابه المسمى بقواعد المرام وعندنا منه نسخة قديمة وقد فرغ من تصنيفه فى شهر ربيع الاول من سنة ست وسبعين وستماية ، قال وكتاب المعراج السماوى ، وكتاب البحر الخضم ، ورسالة فى الوحى والالهام ، وله شرح المائة كلمته التى جمعها الجاحظ من كلام أمير المؤمنين عليه السلام ، وله كتاب النجاة فى القيمة فى أمر الامامة ، وله كتاب استقصاء النظر فى امامة الائمة الاثنى عشر ، وله رسالة فى آداب البحث ، قال وسمعت من بعض الثقاة ان له شرحا ثالثا على نهج البلاغة متوسط ، مات قدس سره سنة تسع وسبعين وستماية فى بلاد البحرين فى قرية هلتا من الماخوز .

الشيخ على بن سليمان

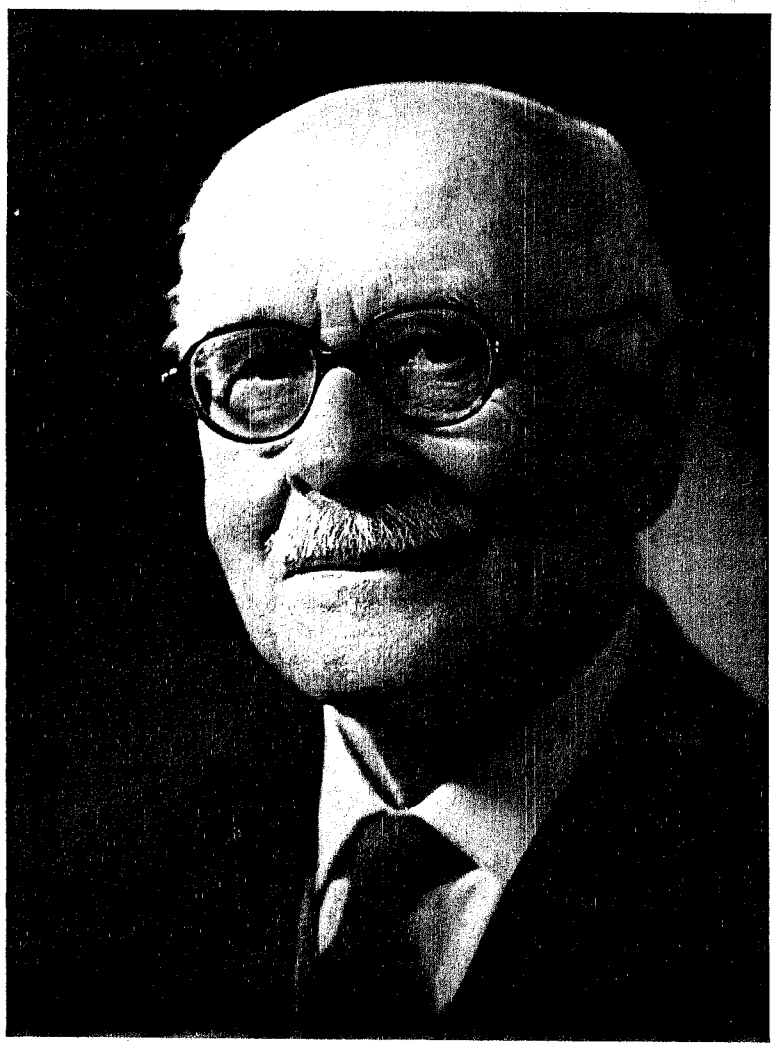
ومنهم : الشيخ السعيد على بن سليمان البحرانى صاحب الاشارات ، وصفه المحقق البحرانى بالعالم الربانى قدوة الحكماء وامام الفضلاء ، وهو استاذ الشيخ كمال الدين ميثم البحرانى صاحب الترجمة المتقدمة على هذه الترجمة ، كان وحيد عصره وفريد دهره فى العلوم العقلية والنقلية صنف الاشارات فى الكلام وشرحها تلميذه المحقق البحرانى الشيخ ميثم ، وكان من شيوخ المائة السادسة وله رسالة العلم التى شرحها المحقق نصير الدين الطوسى .

الشيخ الفتال

ومنهم : الشيخ الفتال محمد بن احمد بن على الفتال النيسابورى المعروف بابن الفارسى ، قال الشيخ ابن داود فى كتاب الرجال عند ذكره متكلم جليل القدر فقيه عالم زاهد ورع قتله ابو المحاسن عبدالرزاق رئيس نيسابور الملقب بشهاب الاسلام لعنه الله انتهى ، وهو صاحب روضة الواعظين فى جلدين الاول فى امامة الائمة الاثنى عشر والثانى فى المواعظ وهو من الكتب التى عليها المعول واليها المرجع ، وهذا الشيخ من شيوخ الشيعة فى المائة الخامسة فى طبقة ابن الشيخ ، وله كتاب التفسير تفسير القرآن من الكتب الشهيرة بين طبقات الشيعة ، سمع قرائة ابيه على السيد المرتضى كما فى معالم العلماء للشيخ رشيد الدين بن شهراشوب المازندرانى .

الخواجه نصير الدين محمد

ومنهم : الخواجة نصير الدين محمد بن محمد بن الحسن الطوسى هو

V. Minorsky
1962

Frontispiece

PUBLICATIONS
OF THE UNIVERSITY OF TEHRAN
Vol. 775

Tusi Nasiruddin

IRANICA

TWENTY ARTICLES

By
V. MINORSKY
Professor Emeritus in the University of London

S. Ens. Af. 757
19 EYLÜL 1992
Hertford
1964

NAṢĪR AL-DĪN ṬŪSĪ ON FINANCE

[The text on which I comment in the present article had been established by my friend Professor M. Minovi and printed together with my translation in *BSOAS*, 1941, x/3, 155–6.[1] At that date we did not know that two years before, the text, with a Turkish translation, had been published in Turkey by Professor Şerefeddin Yaltkaya.[2] Recently the Memorandum in question has been included in a collection of six essays by Naṣīr al-dīn Tūsī edited by Mudarris Raḍavī (abridged *MR*). The latter has carefully collated his MS, bearing the date of 757/1356, with the text of M. Minovi. This publication [3] makes it possible to dispense with the reproducing of the text set up in 1941, but I have revised my translation and included in it the additions and the more important variants found in *MR*. I hope my work has retained its usefulness as a commentary on the administrative matters and terms, especially those of non-Iranian origin. My article had appeared even before my translation of the *Tadhkirat al-mulūk* (Gibb Memorial Series, 1942) had seen light and it has needed a few additions and corrections which I have duly put in square brackets, or marked with an asterisk.]

I. Introduction
II. Translation
III. The system of taxation
IV. Some technical terms

I. Introduction

IN the opening paragraph of the document discovered by M. Minovi its authorship is attributed to the famous astronomer and philosopher Naṣīr al-Dīn of Tūs (b. 11 Jamādī i 597/18 February 1201,[4] d. 18 Dhul-Ḥijja 672/26 June 1274). The author's name is accompanied by epithets which would have been excessive on the author's own tongue. Such formulas were introduced by editors and scribes, and in themselves cannot invalidate the authenticity of the document.[5] The formula following Naṣīr al-Dīn's name clearly shows that the original copy of the Memorandum was copied only after his death. There

[1] On the basis of two manuscripts, one (defective) of the fifteenth century and the other modern (but said to have been copied from a manuscript of the eighth/fourteenth century).

[2] *Türk hukuk ve iktisat tarihi mecmuasi*, 1939, II, 1–16. The photograph of the MS belonging to the Velieddin efendi Library, No. 1542, ff. 169–71, is very indistinct and the commentary is quite short.

[3] *Majmū'a-yi rasā'il-i khwāja Naṣīr al-din*, Publications of the University of Tehran, 1957, No. 308, pp. 28–35. The MS used belongs to the Madrasa of Sipahsālar, Tehran. The editor comments chiefly on single words and has not made use of my remarks.

[4] Strothman, Die *Zwölfer-Schī'iten*, 1926, p. 17.

[5] The *Naurūz-nāma*, ed. Minovi, 1933, is attributed to 'Omar Khayyām in a similar grandiloquent formula, while there are considerable doubts concerning this attribution, cf. Minorsky, *'Omar Khaiyām* in *EI* (English edition), and F. Gabrieli in *Annali d. Istituto Orientale di Napoli*, VIII, Giugno, 1939; on the other hand the *Naṣīḥat al-mulūk*, ed. J. Humā'ī, 1317, in spite of such an introduction, seems to belong to Ghazālī, for only one century after the latter's death the book was recognized by the translator into Arabic as Ghazālī's work.

s. 64-85 arası.

are other indirect considerations to support the attribution. The language of the document is characteristic of the Mongol epoch,[1] and contains numerous Turkish and Mongolian terms (*ūzān, b.lārghū, ärkäviin*) which do not occur in later times. The concise form of the Memorandum tallies with Naṣīr al-Dīn's style in his other works.[2]

This brings us to the question of the identity of the 'Universal Sovereign', to whom the memorandum was presented.[3] The non-Islamic *pādshāh-i jahān* seems to echo some Mongolian title, probably *Dālāy-khān* 'the Oceanic, i.e. Universal khan', although it could be used only as a term of politeness with regard to the īl-khān of Western lands who was under the suzerainty of the Great Qā'ān of Mongolia.[4] The Memorandum was destined to throw some light on the administration of 'the Iranian provinces (*vilāyāt-i 'Ajam*)', and it would have been useful to Hūlāgū, coming as he was straight from Mongolia. On the other hand, Abāqā, too, on his accession to the throne, A.D. 1265, may have wished to possess a brief statement on the financial organization of his dominions. Very curious is the particular stress which the author lays on the appointment of a trusted person for the supervision of the vaqfs. It may specially point to the time of Abāqā Khān, during whose reign the versatile astronomer was appointed inspector of the pious endowments and died on an inspection tour in 'Irāq. [See below, § 20*d*.]

Naṣīr al-Dīn wrote on Islamic law (*fiqh*), dogmatics, philosophy, mysticism, mathematics, physics, astronomy, medicine, mineralogy, and auguries, but finance is not represented among the fifty-seven works which still go by his name.[5] It is probable that our document is one of the occasional reports *de omni re scibili* which the court sage had to supply at the beckoning of the king's finger. This explains the hurried style of the Memorandum and its abrupt, though natural, ending. Naṣīr al-Dīn reports on matters which needed

[1] See Naṣīr al-Dīn's record of the capture of Baghdād printed in the Appendix of Juvayni's *Jahān-gushā*, III, 280–92: the title given to Hūlāgū, p. 280 (*pādshāh-i jahān, mādda-yi amn-u-amān*), is identical with that found in our document; p. 281, the use of the verbal particle *bi*: *tartīb bāyad kard va bi-firistād* can be compared with our *bi-rafta bāshand* and then *furūkhta bāshand*. The title of the Memorandum *Faṣl* is a favourite term with Naṣīr al-Dīn: one of his works is called *Fuṣūl*, and his *Auṣāf al-ashrāf*, ed. Tehran, 1306, is also subdivided into *faṣls*.

[2] M. Bāqir Majlisi, *Biḥār al-anwār*, XXV, i, p. 4, praises Nāṣir al-Dīn's *Fuṣūl*, which contains everything a student needs, 'in spite of its unusual conciseness, reaching the limits of the permissible', quoted in Strothmann, op. cit., p. 57.

[3] At the Seljuk period attempts to introduce the element 'Universal' into the appellations of the kings were somewhat timid. Thus Niẓām al-mulk, *Siyāsat-nāma*, ed. Schefer, p. 114 (ch. XXXV), has a curious phrase about 'the Sultan being the Sheriff of the World (*kad-khudā-yi jahān*)'; this may be an imitation of Firdausi who uses the title of *jahān-kadkhudāy* with regard to several ancient kings from Zohhāk (ed. Mohl, I, 70) to Khusrau Parvīz (ed. Mohl, VII, 322). In a poem addressed to Sultan Tughril b. Arslan, the author of the *Rāḥat al-ṣudūr*, GMS, p. 363, calls him 'Lord of the World' (*khudāvand-i jahān*)'.

[4] Juvayni calls Möngke: *pādshāh-i jahān farmān* (I, 3), or *pādshāh-i jahān* (III, 2).

[5] Brockelmann, *GAL.*, I, 508–9, Supplement, I, 925. But the historical memorandum on the capture of Baghdad is also missing in this list. A general characteristic of Naṣīr al-Dīn's theological and mystic works is found in Strothmann's book on the 'Twelver Shī'a', pp. 51–81. [On Baghdad see now J. A. Boyle, *J. Semit. Studies*, Manchester, 1961, VI/2, 145–61.]

Eff, October 1997
Didar Bagir

BERNARD QUARITCH LTD
Directors: Lord Parmoor, P. N. Poole-Wilson, W. M. Delamore, P. D. Grinke, T. M. Hofmann, A. M. M. Hunter, J. R. Jones, R. A. Linenthal, A. P. Payne, I. M. Smith

5-8 LOWER JOHN STREET, GOLDEN SQUARE, LONDON W1R 4AU

Tel: 071-734-2983 *Fax:* 071-437-0967
International Tel: 44-71-734-2983
International Fax: 44-71-437-0967

SLAM

RECENT CATALOGUES

1176 Bibliography
1177 Science, Alchemy & Philosophy
1178 Continental Books
1179 Art and Architecture
1180 German Books
1181 English Books
1182 Politics, Philosophy & Psychology
1183 Medicine
1184 The Enlightenment
1185 Travel

The illustration on the cover is from item 43

التراث العلمي العربي في اوروبا

مجموعة من الكتب والمخطوطات الهامة النادرة
حول انتشار وتأثير العلوم العربية الاسلامية في اوروبا
خلال القرون الوسطى وعصر النهضة

ARABIC SCIENCE AND MEDICINE

A collection of Manuscripts and Early Printed Books illustrating the spread and influence of Arabic Learning in the Middle Ages and the Renaissance

37304
IRCICA LIBRARY
IRCICA
ISTANBUL 1980

BERNARD QUARITCH

0 NISAN 1995

about Serapion the Elder, with whom he is not to be confused.

"It is strange that he is not mentioned by Muslim bibliographers. It has been suggested that the Latin text was not a translation from the Arabic, as it pretended to be, but was written originally in Latin, or was translated from the Hebrew. That hypothesis is unproved. The original was translated by Simon of Genoa with the assistance of Abrahim ben Shem-tob (second half of the thirteenth century). This translation was so popular that it eclipsed the Arabic text. The latter remained practically unknown. Yet a part of it is available in Arabic manuscript; there is also a Hebrew version, derived from the Arabic, not the Latin" (Sarton, II, p. 229).

The other work in the volume is an edition of Aristotle on animals and Theophrastus on plants, Basle 1534, which lacks two leaves.

Adams I13; Bird 1293; Durling 2524; Ritter 2119; Wellcome 5936; besides the National Library of Medicine copy (Durling), NUC records only two other locations, Missouri Botanical Garden Library, and University of Minnesota.

نصير الدين الطوسي

Naṣīr al-Dīn AL-ṬŪSĪ *known as* NASSIR EDDINUS

One of the best known and most influential figures in Islamic intellectual history, Naṣīr al-Dīn (1201–1274) was admired for his scholarly achievements from China to western Europe. He lived through turbulent times, at first seeking refuge with the Ismāʿīlī rulers in their strongholds in Khurasan and Quhistan before entering the service of the Mongol conqueror Hulagu Khān. Employed as his scientific adviser, Naṣīr al-Dīn was also put in charge of religious endowments and religious affairs. This combination of high office and access to great patronage meant that not only could he witness a great event such as the sack of Baghdad in 1258, but he was also in a position to make major advances in astronomy by constructing the observatory at Maragha. His 150 texts are written mainly in Arabic and concern nearly every branch of the Islamic sciences from astronomy to philosophy and from the occult sciences to theology. He also wrote in Persian and Turkish, and is said to have known Greek. His greatest astronomical text, *Zīj-i īlkhānī*, was written in Persian and was later translated to Arabic and partially to Latin in the seventeenth century by John Greaves. He made a number of recensions of classical mathematical texts, of which Euclid's *Elements* reached a wide European audience through a sixteenth-century Arabic edition issued in Rome. His most innovative text, the *Tadhkira* ('The Treasury of Astronomy'), contains

the most critical medieval revision of Ptolemaic astronomy and proposes a new theory of planetary motion which entered Renaissance Europe via Byzantine intermediaries and may have been known in some form to the founder of modern astronomy, Nicholas Copernicus.

50 (AL-ṬŪSĪ, Naṣīr al-Dīn). GREAVES, John, *editor*. Binae Tabulae geographicae, una Nassir Eddini [al-Ṭūsī] Persae altera Ulug Beigi Tatari: opera & Studio Johannis Gravii nunc primum publicatae. London, James Flesher, 1652.

[with:] MAḤMŪD SHĀH KHULJĪ. Astronomica quaedam ex traditione Shah Cholgii Persae: una cum Hypothesibus Planetarum: Studio et Opera Johannis Gravii nunc primum publicata. London, James Flesher, 1652.

[with:] GREAVES, John. Elementa linguae Persicae. Item Anonymus Persa de siglis Arabum et Persarum Astronomicis. London, James Flesher, 1649.

Together three works, small 4to, all with text in Latin and Arabic, woodcut diagrams in the second work; the first two in late nineteenth-century parchment backed boards (not uniform), the third in eighteenth-century German sheep backed boards.

First editions of the first and third works, second edition of the second. The first work consists of tables of cities with their longitude and latitude, in Latin and Arabic parallel texts, as determined by al-Ṭūsī and Ulugh Beg. The second is part of the commentary of Maḥmūd Shāh Khuljī on the elaboration of the astronomical tables of al-Ṭūsī by al-Ḥasan ibn al-Ḥusayn Shāhinshāh al-Simnānī. The third contains Greaves's outline grammar of the Persian language, and an anonymous treatise on the *abjad* system of numerals, which is essential to the understanding of Arabic astronomical and mathematical tables.

John Greaves (1602–52) was a Fellow of Merton College and professor of Geometry at Gresham College. "He learned the oriental languages, and studied the Greek, Arabian, and Persian writers on astronomy, besides Copernicus, Regiomontanus, Purbach, Tycho Brahe, and Kepler" (DNB). In the vanguard of the advance of astronomy, Greaves travelled extensively in the Middle East where he collected many manuscirpts as well as coins, gems and other curiosities: many of these were lost in the turmoil of the Civil War.

Lalande p. 232; Wing N233, C3923 and G1803.

07 NISAN 1995

Wilford Madelung

Religious Schools and Sects in Medieval Islam

XVI Aš-Šahrastānīs Streitschrift gegen Avicenna und ihre Widerlegung durch Naṣīr ad-Dīn aṭ-Ṭūsī 250-259

Akten des VII. Kongresses für Arabistik und Islamwissenschaft (Göttingen, 1974), hsgbn. von Albert Dietrich. Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen, Phil.-hist. Klasse, Dritte Folge, 98.
Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1976

Nasiruddin-i Tusi

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Ansiklopedisi
Kütüphanesi
Kayıt No. : 0953
Tasnif No. : 297.59

VARIORUM REPRINTS
London 1985

XVI

Aš-Šahrastānīs Streitschrift gegen Avicenna und ihre Widerlegung durch Naṣīr ad-Dīn aṭ-Ṭūsī

Tāǧ ad-Dīn Muḥammad b. ʿAbd al-Karīm aš-Šahrastānī (st. 548/1153) ist vor allem als Verfasser eines Buches über die Religionen, Häresien und Weltanschauungen bekannt, das wegen seiner Sachkunde und Objektivität zum geschätztesten Werke seiner Gattung im Islam geworden ist. Seiner persönlichen Ausbildung nach war aš-Šahrastānī Šāfiʿit und Aš'arit, Schüler von Abū l-Muẓaffar al-Ḫawāfī, Abū Naṣr al-Qušairī und Abū l-Qāsim al-Anṣārī, genannt Nāṣir as-Sunna. In seinem theologischen Werk *Nihāyat al-aqdām fī ʿilm al-kalām* bringt er seine gründliche Vertrautheit mit aš'aritischem *kalām* voll zur Geltung. Einige seiner Zeitgenossen haben ihm aber, bei aller Anerkennung seiner hervorragenden Gelehrsamkeit in den religiösen Wissenschaften, häretische, extremschiitische Tendenzen nachgesagt. Sein Schüler Abū Saʿd as-Samʿānī erwähnt, daß er konkret beschuldigt wurde, den „Leuten der Bergfesten (*ahl al-qilāʿ*)", d. h. den Nizāriismailiten zuzuneigen und für ihre Lehre zu werben[1]. Daß solche Anklagen nicht nur als böswillige Verdächtigungen anzusehen sind, haben neuerdings M. R. Ǧalālī Nāʾīnī und M. T. Dānišpažūh aus seinen Werken belegt[2].

[1] Vgl. as-Subkī, *Ṭabaqāt aš-Šāfiʿīya al-kubrā*, ed. ʿA. M. al-Ḥulū und M. M. aṭ-Ṭanāḥī, VI, 130.

[2] Muḥammad Riḍā Ǧalālī Nāʾīnī, *Šarḥ-i ḥāl wa-āṯār-i Ḥuǧǧatu l-ḥaqq Abū l-Fatḥ Muḥammad b. ʿAbd al-Karīm b. Aḥmad Šahrastānī* Teheran 1343/1964; Muḥammad Taqī Dānišpažūh, „*Dāʾī ad-Duʿāt Tāǧu d-Dīn Šahrastāna*[*sic*]", *Nāma-yi Āstān-i Quds* VII/2 (1346), p. 71ff.; VIII/4 (1347), p. 61ff. Nāʾīnī bestreitet zunächst (p. 10) aš-Šahrastānīs Hinneigung zu den Ismailiten und bezeichnet ihn nur als einen „Anhänger der Prophetenfamilie". Später (p. 47) gesteht er jedoch den ismailitischen Charakter von aš-Šahrastānīs Korankommentar *Mafātīḥ al-asrār wa-maṣābīḥ al-abrār* zu und meint, daß aš-Šahrastānī, nachdem er sich endgültig vom Hof Sultan Sanǧars zurückgezogen hatte, sich frei fühlte, seiner ismailitischen Gesinnung offen Ausdruck zu geben.

Über die Anfänge von aš-Šahrastānīs ismailitischen Neigungen gibt eine Stelle in der Einleitung seines Korankommentars *Mafātīḥ al-asrār* Aufschluß (zitiert bei Nāʾīnī, *Šarḥ-i ḥāl*, p. 49). Da erklärt er, daß er Koranexegese bei seinem Lehrer Nāṣir as-Sunna Abū l-Qāsim Salmān b. Nāṣir al-Anṣārī studierte. Dieser enthüllte ihm dann „noble Worte von der Prophetenfamilie und ihren Anhängern", die ihn „auf verborgene Geheimnisse und solide Grundlagen der Koranwissenschaft hinwiesen". Er suchte dann nach „den Wahrhaften" (*aṣ-ṣādiqīn*) und fand „einen frommen Gottesknecht" (*ʿabdan min ʿibād Allāh aṣ-ṣāliḥīn*), von dem er die wahren Methoden und Prinzipien der Koranexegese gründlich erlernte. In den biographischen Angaben über Nāṣir as-Sunna deutet nichts darauf hin, daß er häretische Ansichten vertreten habe. Er wird vielmehr als rechtgläubiger Aš'arit und Šāfiʿī beschrieben (vgl. ʿAbd al-Ġāfir, *as-Siyāq li-taʾrīḫ Naysābūr*, ed. R. N. Frye: *The Histories of Nishapur*, fols. 29v–30r; Ibn ʿAsākir, *Tabyīn kaḏib al-muftarī*, Damaskus 1347/1928, p. 307; as-Subkī, *Ṭabaqāt* VII, p. 96ff.). Die „noblen Worte" der Prophetenfamilie, in die er aš-Šahrastānī einweihte, werden vermutlich nur solche gewesen sein, welche die Šāfiʿīs zur Stützung ihrer eigenen Thesen überlieferten. Aber sie haben aš-Šahrastānī offenbar den Weg zur ismailitischen Gnosis geebnet.

Die vagen Andeutungen aš-Šahrastānīs lassen jedenfalls vermuten, daß er schon bald nach seiner Studienzeit Verbindung mit den Ismailiten aufnahm. Er neigte wohl zeit seines literarischen Schaffens der Ismāʿīlīya zu. Unverkennbar ismailitisch ist ein erbaulicher Vortrag, den er in einer Lehrsitzung (*maǧlis*) in Ḫuwārizm auf Persisch hielt (Text veröffentlicht von Nāʾīnī in der Einleitung zu seiner Edition der persischen Übersetzung von aš-Šahrastānīs *K. al-milal wa n-niḥal* und am Ende von *Šarḥ-i ḥāl*). Falls diese Lehrsitzung während seines einzigen von den Biographen erwähnten Aufenthalts in Ḫuwārizm, d. h. vor 510/1116–17, stattfand, ist dieser Vortrag sein frühestes erhaltenes Werk. Nāʾīnī verweist aber auf eine Stelle, wo aš-Šahrastānī von seiner Jugendzeit als vergangen spricht (*Šarḥ-i ḥāl*, p. 23.) Er vermutet, daß aš-Šahrastānī den Vortrag während eines späteren Besuchs in Ḫuwārizm, vielleicht erst nach der Abfassung seines Korankommentars *Mafātīḥ al-asrār*, gehalten hat (p. 75). An diesem nur teilweise erhaltenen Korankommentar, der ebenfalls zahlreiche ismailitische Stellen enthält, schrieb aš-Šahrastānī nach eigener Angabe noch im Jahr 540/1146 (vgl. Nāʾīnī, *Šarḥ-i ḥāl*, p. 47 ff.; Dānišpažūh, *Nāma-yi Āstān-i Quds* VIII/4, p. 61ff.).

[3] Über Handschriften des Werks und seiner Widerlegung durch ʿUmar b. Sahlān as-Sāwī und Naṣīr ad-Dīn aṭ-Ṭūsī vgl. GAL² I, 551, Suppl. I, 763, 928. Weitere Handschriften der Widerlegung aṭ-Ṭūsīs *Maṣāriʿ al-muṣāriʿ* in iranischen Bibliotheken führt Dānišpažūh auf (*Nāma-yi Astān-i Quds* VII/2, p. 77). Hinzuzufügen ist Ms. Teheran, Millī 853. Die Angaben Yusuf Ziyas („Šahrastānī", *Darülfünun İlâhiyat Fakültesi Mecmuası* III [1926], p. 278ff.) über den Inhalt der Handschrift Istanbul, Aya Sofya 2358, in der der Verfasser nicht genannt ist, zeigen, daß es sich ebenfalls um aṭ-Ṭūsīs Widerlegung handelt.

Mir lag die Widerlegung aṭ-Ṭūsīs, in der der Text von aš-Šahrastānīs Streitschrift offenbar vollständig zitiert ist, in der Handschrift der Zentralbibliothek der Universität Teheran Nr. 269 vor (vgl. M. T. Dānišpažūh, *Fihrist-i Kitābḫāna-yi ihdāʾi-yi Āqā-yi Sayyid Muḥammad Miškāt bi-Dānišgāh-i Tihrān* III/1, 356f.). Aš-Šahrastānīs Werk ist dem Naqīb von Tirmiḏ, Sayyid Maǧd ad-Dīn Abū l-Qāsim ʿAlī b. Ǧaʿfar al-Mūsawī (vgl. über ihn Nāʾīnī, *Šarḥ-i ḥāl*, p. 17ff. und Dānišpažūh, *Nāma-yi Āstān-i Quds* VII/2, 75, Anm. 1) gewidmet, dem er, wie er angibt, zuvor sein *K. al-milal wa-n-niḥal* präsentiert hatte (*ḥadamahū bi-kitābin ṣannafahū fī l-milali wa-n-niḥal*). Das *K. al-milal wa-n-niḥal* ist im Jahr 521/1127 verfaßt und ursprünglich wohl dem Naṣīr ad-Dīn Abū l-Qāsim Maḥmūd b. Muẓaffar b. ʿAbd al-Malik b. Abī Tauba, der 521–526/1127–1132 Wesir Sanǧars war, gewidmet (vgl. über ihn Nāʾīnī, *Šarḥ-i ḥāl*, p. 13ff. und Dānišpažūh, *Nāma-yi Āstān-i Quds* VII/2, 72, Anm. 1). Die Widmung für ihn ist in einigen Handschriften noch erhalten, fehlt jedoch in den übrigen (vgl. Nāʾīnī, *Šarḥ-i ḥāl*, p. 54ff.). Die Andeutung aš-Šahrastānīs in seinem *K. al-muṣāraʿa*, daß er das *K. al-milal wa-n-niḥal* für den Naqīb von Tirmiḏ verfaßte, läßt vielleicht darauf schließen, daß er die Streitschrift erst nach dem Sturz des Wesirs schrieb. Andererseits ist sie aber wohl nicht allzu lange nach *al-Milal wa-n-niḥal* verfaßt.

R
013091761
IL BI

- Ilyas Farnini, 1959
- A Bibliography of scholars in medieval Islam :
150-1000 A. H. (750-1600 A.D)/ Ilias Fèrnini.
Abu Dhabi: Cultural Foundation, 1998.
xxx, 507p.; 30 cm.
- Includes bibliography references, appendices and index.
1. scholars, Muslim - Biography.
2. Civilization, Islamic - Bio-bibliography.
3. Bibliography, Critical.
4. Civilization, Islamic - Bibliography. Title.

A BIBLIOGRAPHY

OF

SCHOLARS

IN MEDIEVAL ISLAM

150 - 1000 A.H
(750 – 1600 A.D)

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi
Dem. No: 89853
Tas. No:

Ilias Fernini, Ph.D.
Faculty of Science
United Arab Emirates University

All rights are reserved to the Cultural Foundation. Abu Dhabi
حقوق الطبع والنشر محفوظة للمجمع الثقافي
الطبعة الأولى ١٩٩٨م

* الآراء الواردة في هذا الكتاب لا تعبر بالضرورة عن رأي الناشر *

191098

eight equations of the third degree that always admit one positive solution. The third group is composed of the five equations that can give rise to impossible solutions. He also discussed a method for finding the roots of equations by changing the variables. This method was new in algebra.

ṬŪSĪ (Naṣir al-Dīn al-Ṭūsī)

Abū Jaʿfar Muḥammad Ibn Muḥammad Ibn al-Ḥasan Naṣir al-Dīn al-Ṭūsī, al-Muḥaqqiq
b. in Ṭūs (Persia) in 1201 A.D; d. in Kadhimain (near Baġhdād) in 1274 A.D

Astronomer, mathematician, mineralogist, philosopher - Naṣir al-Dīn al-Ṭūsī[647,648] is one of the best known and most influential figures in Islamic intellectual history. He wrote more than 150 treatises in all fields. His knowledge and influence were comparable to that of Ibn Sīnā, though the latter was the better physician, and al-Ṭūsī the better mathematician.

Al-Ṭūsī studied the religious sciences and elements of the "intellectual sciences" with his father, a jurisprudent of the Twelve Imam school of Shī'ism at Ṭūs. He also very likely studied logic, natural philosophy, and metaphysics with his maternal uncle in the same city. During this period he also received instruction in algebra and geometry. Afterward he set out for Nishapur, then still a major center of learning, to complete his formal advanced education; and it was in this city that he gained a reputation as an outstanding scholar. His most famous teachers were Farīd al-Dīn al-Dāmād, who through four intermediaries was linked to Ibn Sīnā and his school and with whom al-Ṭūsī studied philosophy; Quṭb al-Dīn al-Masrī, who was himself the best-known student of Fakhr al-Dīn al-Rāzī (1148-1209), with whom al-Ṭūsī studied

647 Nasr, pp. 508-514
648 Sarton, pp. 1001-1013

medicine, concentrating mostly on the text of Ibn Sīnā's *Canon*; and Kamāl al-Dīn Ibn Yūnus (1156-1242), with whom he studied mostly mathematics.

The period time of al-Ṭūsī was one of the most tumultuous in Islamic history: Mongols were advancing toward Khurāsān from Central Asia. Therefore, although already a famous scholar, al-Ṭūsī could not find a suitable position and the tranquility necessary for a scholarly life. The only islands of peace at this time in Khurāsān were the Ismāʿīlī forts and mountains strongholds, and he was invited to avail himself of their security by the Ismāʿīlī ruler, Nasīr al-Dīn Muhtashim. Al-Ṭūsī accepted the invitation and went to Quhistan, where he was received with great honor and was held in high esteem at the Ismāʿīlī court. The date of his entrance into the service of the Ismāʿīlī rulers is not known exactly but was certainly sometime before 1232, for it was during that year that he wrote his famous *Akhlāq-i Nāsirī* for the Ismāʿīlī ruler. During his stay at the various Ismāʿīlī strongholds, including Alamut, al-Ṭūsī wrote a number of his important ethical, logical, philosophical, and mathematical works, including *Asās al-iqtibās* (On Logic) and *Risāla yi muʿīniyya* (On Astronomy). His fame as a scholar reached as far as China.

Hūlāgū ended the rule of the Ismāʿīlīs in northern Persia in 1256. His interest in astrology, and therefore his respect for astronomers, combined with al-Ṭūsī's fame in this field, made Hūlāgū especially respectful toward him after he had captured Alamut. Henceforth al-Ṭūsī remained in the service of Hūlāgū as his scientific adviser and was given charge of religious endowments (*awqāf*) and religious affairs. He accompanied Hūlāgū on the expedition that led to the conquest of Baġhdād in 1258 and later visited the Shīʿite centers of ʿIrāq, such as Hilla.

Having gained the full confidence of Hūlāgū, and benefiting from his interest in astrology, al-Ṭūsī was able to gain his approval to construct a major observatory at Marāgha. Construction began in 1259, and the Ilkhānī astronomical tables were compiled in 1272 under Abāqā, after the death of Hūlāgū. In 1274, while at

- Ahlaq - Muhaqqiq, Mohsini
- Tusi, Nasiruddin

راهنمای کتاب

مجلهٔ ماهانه

آزادی قلم

ابراهیم خواجه نوری ،دکتر مهدی فروغ

دکترمحمد علی هدایتی

شیوهٔ انتقاد کتاب (نظر آزمائی)

دکتر اسلامی ندوشن ، محمد علی جمال زاده

انتقادکتاب

منوچهر بزرگمهر ، محمد جعفر محجوب

دکتر مهدی محقق ، محمد علی‌موحد

مجتبی مینوی ، سعید نفیسی

ادبیات اروپائی : دکتر غلامعلی سیار

کتابهای علوم اجتماعی : دکتر هوشنگ نهاوندی

کتابهای خارجی

ایرج افشار ، دکتر حافظ فرمانفرمائیان ،

شریف ادیب سلطانی

سرگذشت وآثارپورداود ، خواندنی

معرفی‌کتابهای تازه ، نامه‌ها

بها : ۳۰ ریال

RAHNEMA-YE KETAB

THE MONTHLY JOURNAL OF THE BOOK SOCIETY OF PERSIA

Editorial Board

I. Afshar *(Editor)*, S. M. Djamalzadeh, M. Minovi,

Said Naficy, E. Yarshater *(General editor)*

VOL. III NO. 5

January 1961

Includes

ARTICLES ON PERSIAN LAUGUAGE AND LITERATURE

REVIEWS OF RECENT BOOKS FROM PERSIA

A CLASSIFIED MOUNTHLY BIBLIOGRAPHY OF ALL PERSIAN PRINTED BOOKS

REVIEWS OF BOOKS FROM ABROAD

ANNUAL SUBSCRIPTION RATE : 5 $ (POSTAGE INCLUDED)

P. O. Box 1936, *TEHRAN*, *IRAN*

انتقاد کتاب

مهدی محقق

اخلاق محتشمی

تألیف خواجه نصیرالدین طوسی وسه رساله دیگراو با دیباچه وتصحیح محمدتقی‌دانش پژوه ـ تیرماه ۱۳۳۹

کتاب فوق یکی از انتشارات مؤسسهٔ وعظ و تبلیغ اسلامی وابسته بدانشکده علوم معقول ومنقول است . جای بسی خوشوقتی است کـه این مؤسسه نوزاد در مدت کمی پیشرفت فراوانی کرده واساتید و شیوخی که عهده دارتدریس دراین مؤسسه می‌باشند آثار وتألیفات گرانبهائی از خود منتشرساخته‌اند .

آقای محمد تقی دانش‌پژوه که از مدرسان دانشکده علوم معقول ومنقول هستند ازفضلای معدودی بشمار می‌آیند کـه در امر کتابشناسی و نسخه شناسی مهارت و استادی دارند وباکوشش و زحمات شبانروزی خود نتیجهٔ معلومات وتخصص خود را دراختیاراهل فضل ودانش می‌گذارند .

* * *

اخلاق محتشمی شامل چهل باب است کـه دربارهٔ مطالب دینی و اخلاقی نوشته شده وپند واندرز وسخنان حکیمانه وامثال وتمثیلات فراوان درآن بچشم می‌خورد وجنبهٔ عملی‌آن ازجنبه نظریش افزون است و یکدوره اخلاق اسلامی که رنگ تشیع‌دارد ازآن آشکار وهویداست. مؤلف درهربابی نخست‌آیات قران وسپس‌اخبار واحادیث پیغمبروامامان و بعد سخنان حکما و دعاة را می‌آورد . و پس‌از نقل جمله عربی آن را بفارسی ساده و روان ترجمه می‌کند .

بطوریکه ازمقدمهٔ این کتاب برمی‌آید خواجه‌ناصرالدین عبدالرحیم بن‌ابی‌منصور محتشم قهستان متوفی ۶۵۵ می‌خواسته خود تألیف کند ولی ازدحام اشغال مملکت او را ازاین منظور باز میداشته ناچار بخواجهٔ طوسی دستور داده کـه امالی اورا باسخنان اهل دعوت بیامیزد وسپس از نظراو بگذراند تا از سواد بیاض گرفته شود .

قهستان یکی‌از مراکزمهم اسماعیلیان بود وخواجهٔ طوسی مدتی در دژهای آن میزیست وبیشترهمت خود را بتألیف کتب مقصور میداشت وکتب خود را بنام رهبران‌آن مذهب می‌کرد . دراین کتاب باصطلاحات و عباراتی کـه خاص اسماعیلیان است برخورد می‌کنیم و برای آنکه خوانندگان اخلاق محتشمی وفضلا واهل تحقیق را فایدت افزون گردد برخی ازآن‌ها را ذکرمی‌کنیم :

ص۱ اشارات و سجلات موالی، ص ۲۸۸ ومن سجلاته .

اسماعیلیان از فرمانها ومنشورهای دینی که خلفای فاطمی صادر می‌کردند تعبیر بسجل می‌کردند و برخی ازین سجلات گرد آوری شده و اکنون در دسترس است مانند «السجلات‌المستنصریة که فرمانها و منشورهای‌المستنصربالله خلیفهٔ فاطمی است که بداعیان خود فرستاده است این‌کتاب در سال ۱۹۵۴ بوسیلهٔ دکترعبدالمنعم ماجد در مصر بچاپ رسیده است .

ص۱ نکت رجال و دعاة ایشان .

دعاةجمع داعی‌است که یکی‌از مراتب تبلیغ مذهب اسماعیلی بوده است. حمیدالدین کرمانی درکتاب راحةالعقل (ص۱۲۷) این مراتب را بدینگونه ذکرمی‌کند : ناطق اساس ، امام ، باب ، حجت ، داعی بلاغ ، داعی مطلق ، داعی محدود ، مأذون مطلق ، مأذون محدود . و داعی رامقامی بس شامخ بوده چنانکه ناصرخسروگوید :

پیش داعی من امروزچوافسانه‌ست حکمت ثابت بن قره حرانی

آن‌خداوند که صد شکر کندقیصر گربباب الذهب آردش بدربانی

ص۱ دعوات موالینالذکرهم‌السلام. ص۲۸۹ ولماامرلذکره‌السلام‌برفع‌تقبیل‌الارض.

جمله‌های «لذکره السلام» و «علی ذکره السلام» و همچنین «لذکره السجود» از تعبیرات اسماعیلیه است وحسن‌بن محمدبن بزرگ امید معروف به «علی ذکره السلام» بود و رشید الدین فضل‌الله درجامع التواریخ (ص۱۶۸) گوید :

شهرت این حسن به علی ذکره السلام بودی بیت :

غم راکجا وجودبماند چوما بریم نام محمد بن‌علی ذکره السلام

و اصل ایراد این لقب برآن شخص اول دعائی بوده‌است که بایام اوبهم میگفته‌اند ، بعداز آن لقبی مشهور شده .

سید سهراب ولی‌بدخشانی درکتاب سی‌وشش صحیفه (ص۵۵) گوید :

بتوفیق‌صاحب زمان ونگهبان جهان لذکره السجود والایقان .

ص۱ عموم رفیقان طالب را حاضروغایب شامل‌باشد .

رفیقان نیز برفدائیان اسماعیلی اطلاق میشد. حسن صباح گوید : در زی رفیقان شخصی‌امیره ضراب نام دیدم برعقیدت خلفای مصر(جامع‌التواریخ ص۹۷) .

ص۱ ، و درکتب اهل دعوت می‌بینی .

یکی‌از نامهائی که اسماعیلیان برخود نهاده بودند «اهل دعوت» و«اصحاب دعوة»

دراسة لأهم ناحية من الحركة الفكرية الاسلامية

المجددون في الاسلام

من القرن الأول الى الرابع عشر

١٠٠ هـ — ١٣٧٠ هـ

« إن الله يبعث لهذه الأمة على رأس كل مائة سنة من يجدد لها دينها »

حديث شريف

Tosi, Nasiruddin.

Türkiye Diyanet Vakfı
Kütüphanesi
İslâm Ansiklopedisi

عبد المتعال الصعيدي
الأستاذ بكلية اللغة العربية من كليات الجامع الأزهر
(1377/1958 den sonra vefat etti).

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Ansiklopedisi
Kütüphanesi
Kayıt No: 2487
Tasnif No: 922.57 SAİ.M

2487 / 922.57/SAİ.M

نصير الدين الطوسى

هو محمد بن محمد بن الحسن المعروف بنصير الدين الطوسى ، وقد ولد بطوس سنة ٥٩٧ هـ = ١٢٠٠ م ، وقرأ على المعين سالم بن بدران المعتزلى الشيعى ، وكمال الدين ابن يونس الموصلى ، وغيرهما ، واشتغل بالعلوم الفلسفية حتى صار أسافيها ، ولاسيما فى الأرصاد والمجسطى ، فإنه فاق فيها الكبار ، وكان حسن الصورة سمحا كريما ، جواد حليما ، حسن العشرة ، غزير الفضل ، فلما استولى هولاكو بن تولوى بن جنكزخان على بغداد سنة (٦٥٦ هـ = ١٢٥٨ م) وجد نفسه ملكا على شعوب من المسلمين تفوق التتر فى علومها وحضارتها ، ووجد دولته فى حاجة إلى من يقوم بتدبيرها على أصول الحضارة من علماء المسلمين وحكمائهم ، ولم يجد أقدر على هذا من نصير الدين الطوسى ، فاتخذه حكيما ووزيراً ، واصطفاه ناصحا ومشيرا ، وكان يطيعه فيما يشير به عليه ، ويعرف فضل ما امتاز به من العلوم ، وهو ملك وثنى غير متحضر ، بينما كان ملوك المسلمين المعاصرون له فى مصر وغيرها ينكرون لهذه العلوم ، ويحاربون من يشتغل بها من المسلمين .

فاستغل نصير الدين الطوسى حاجة هولاكو إليه فى نفع الإسلام والمسلمين ، وأخذ يجمع ما نُهب من الكتب الإسلامية بعد سقوط بغداد بيد التتر ، وابتنى لها خزانة عظيمة بمدينة مراغة ، كانت تحتوى على أكثر من ٤٠٠,٠٠٠ مجلد ، ولولا اهتمامه بجمعها لتلفت عند من لا يعرف قدرها من التتر وغيرهم ، وهذا إلى ما حصل للمسلمين من النفع به فى هذه المحنة التى نزلت بهم ، فأحيا ما ذهب من آمالهم ، واسترد ما ضاع من كرامتهم ، وانتفع بجاهه عند هولاكو كثير منهم ، وخصوصا الشيعة والعلويين والحكماء ومن إليهم ، فكان يبرهم ويقضى حوائجهم ويحمى أوقافهم ، لأنه كان على عقيدة الشيعة .

3 - 259 - 261 arasındadır.

Tarandi
A-Yücel

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi

نظرية المتوازيات
في الهندسة الإسلامية

Tusi Nasiruddin (41 vd, 159 ml, 205 ml)

نصوص جمّعها وحقّقها
د. خليل جاويش
باحث بالمركز القومي للبحث
العلمي بباريس

02 MAYIS 1994

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi
Demirbaş No: 24983
Tasnif No: 513 CAV.N

المؤسّسة الوطنية للترجمة والتحقيق والدّراسات
بيت الحكمة
تونس - 1988

26) أي الشكل الخامس عشر من المقالة الأولى من الأصول .
27) أي الشكل الحادي عشر من المقالة الأولى من الأصول .
28) يصيّر ، وكذلك قرأها بيستهرون وهايبرج .
29) أي الشكل الحادي والثلاثون من المقالة الأولى من الأصول
30) أي الشكل الحادي عشر من المقالة الأولى من الأصول
31) أي الشكل العاشر من المقالة الأولى من الأصول
32) وليقع .
33) يقع .
34) أنظر الملاحظة زقم (22) .
35) أي الشكل الحادي والثلاثون من المقالة الأولى من الأصول
36) أي الشكل الثالث من المقالة الأولى من الأصول . وفي المخطوط حرف الجيم بالي .
37) أي الشكل الخامس عشر من المقالة الأولى من الأصول .
38) أي الشكل السادس والعشرون من المقالة الأولى من الأصول
39) كأنها .
40) ويتزيد .
41) هذه القراءة غير مؤكدة والكلمة في المخطوط تبدو : يتوسى .
42) مختلة .
43) وهو الشكل الثامن والعشرون من المقالة الأولى من الأصول

ما وصل لنا من رسالة الجوهري في الخطوط المتوازية
في الرسالة الشافية عن الشك في الخطوط المتوازيـة لنصير الـدين الطوسي

İslâm Araştırmaları Merkezi

ISLAMIC PHILOSOPHY THEOLOGY AND SCIENCE

Texts and Studies

EDITED BY

H. DAIBER and D. PINGREE

VOLUME VIII

TUTA SUB AEGIDE PALLAS · 1683 ·

ETHICAL THEORIES IN ISLAM

BY

MAJID FAKHRY

Taraudi Özervarlı

19 OCAK 1994

– Tusi. Nasiruddin

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi
Demirbaş No: 122760
Tasnif No: 297.8 FAK.E

E.J. BRILL
LEIDEN · NEW YORK · KØBENHAVN · KÖLN
1991

not covet earthly goods. Asked how he was able to keep his good cheer and equanimity, Socrates replied: "I have not owned anything the loss of which could be the occasion of grief."[101]

In these Stoic and Cynic terms, fathered on Socrates by Miskawayh and other Arabic authors, the most important ethical treatise of Islam closes. And although the Greek sources of these Stoic-Cynic elements cannot be determined, the role of Porphyry, who in his lost commentary on the *Nicomachean Ethics* must be presumed to have exploited to the full the ingenious methods of synthesis characterizing his school, should be constantly kept in view. In fact, it is no exaggeration to say that the subtle way in which Miskawayh has woven together such diverse Stoic, Cynic, Platonic, Neo-Platonic, Aristotelian, Neo-Pythagorean and Arabic-Islamic elements in his eclectical ethical system could have only been successfully achieved, in the first instance, by a scholar whose knowledge of the Greek ethical tradition must have been very extensive. Porphyry, the great logician and editor of Plotinus, was surely such a scholar. Miskawayh must therefore be assumed to have had more than a casual knowledge of the subject-matter of the lost commentary of this Neo-Platonic philosopher on Aristotle's ethics, known to us from Arabic sources only.

[101] *Ibid.*, 221 (Zurayk, 196). Cf. al-Kindī, *op.cit.*, 40, and M. Fakhry, "Al-Kindī wa-Suqrāṭ," 33.

CHAPTER SEVEN

NAṢĪR AL-DĪN AL-ṬŪSĪ (D. 1274)

I. Ethics in Relation to the Other Sciences

A measure of the importance of Miskawayh's contribution to philosophical ethics is not only the fact that it had hardly an equal predecessor in Arabic, as we have seen, but equally the fact that it became in due course the model of almost all moral compositions. Thus two centuries later, the great Shīᶜite astronomer and philosopher Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī (d. 1274) wrote at the instance of his Ismāᶜīlī patron Naṣīr al-Dīnᶜ Abd al-Raḥīm Ibn Abī Manṣūr, governor of Qulistan, a Persian recension of the *Tahdhīb al-Akhlāq* called after the patron, *Akhlāq-i Nāṣirī*.

In the preamble, al-Ṭūsi informs us quite candidly what his intent in writing his ethics really was: to Persianize Miskawayh's *Kitāb al-Ṭahārah* (Book of Purity) as he calls the *Tahdhīb*, and to supplement it with a discussion of 'household management' (*ᶜilm tadbīr-i manāzil*) and politics (*ᶜilm siyāsat-i mudun*), which in fact Miskawayh had omitted altogether.[1]

More concerned perhaps than Miskawayh to popularize and systematize his subject, al-Ṭūsī begins by a consideration of the relation of ethics to the other philosophical sciences. First, he defines philosophy as "the knowledge of things as they are and the fulfillment of one's functions as one should, according to human capacity, so that the human soul may arrive at the perfection to which it is directed."[2] Its two major divisions are speculative and practical wisdom, each of which admits of a threefold division corresponding to the well-known Aristotelian-Avicennian scheme of the sciences, first developed in the Arabic tradition by al-Fārābī in *Iḥṣāᵓ al-ᶜUlūm* which appears to be at the basis of al-Ṭūsī's own classification.

Practical philosophy, of which ethics, household management and politics are the principal divisions, is concerned with the knowledge of voluntary activities or skills insofar as they conduce to human felicity. The principles of such activities or skills are either natural or conventional. In the first case, they are arrived at by human insight or sagacity, the prerogatives of the philosopher or sage; the second arise either from the consensus

[1] See al-Ṭūsī, *Akhlāq-i Nāṣirī*, Teheran, 1344 A.H. 20f. Cf. Engl. transl. by G.M. Wickens, London, 1964, 25f. Hereafter Wickens. On al-Ṭūsī's dependence on Miskawayh, but also on Ibn Sīnā and al-Fārābī, cf. W. Madelung, "Naṣīr ad-Dīn Ṭūsī's Ethics Between Philosophy, Shiᶜism and Sufism," in: R.G. Hovannisian, ed., *Ethics in Islam*, Ninth Giorgio Levi Della Vida Biennial Conference, Malibu, 1985, 85–101.

[2] *Akhlāq-i Nāṣirī*, 22f. (Wickens, 26f.)

S. 131-142

Türkiye Diyanet Vakfı

96222

The History of Islamic Political Thought

From the Prophet to the Present

ANTONY BLACK

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi
Dem. No: 96222
Tas. No: 320.257
BLA.H

Routledge
New York

To Aileen, and Christopher

Published in 2001 by
Routledge
29 West 35th Street
New York, NY 10001

Routledge is an imprint of the Taylor and Francis Group

Copyright © 2001 by Antony Black

Originally published in Great Britain by
Edinburgh University Press, Edinburgh, in 2001

Typeset in Trump Medieval by Koinonia, Bury, and
printed and bound in Great Britain by
The University Press, Cambridge

All rights reserved. No part of this book may be printed or reproduced or utilized in any form or by any electronic, mechanical or other means, now known or hereafter invented, including photocopying and recording, or any information storage or retrieval system, without permission in writing from the publisher.

Library of Congress Cataloging-in-Publication data is available from the Library of Congress

Black, Antony
The history of Islamic political thought: from the prophet to the present / by Antony Black
ISBN 0-415-93242-4 (hardback)
ISBN 0-415-93243-2 (paperback)
Includes bibliography and references.

9.145-153

> When there is no Imam and an unqualified person seeks the Leadership and compels the people by force and by his armies, without any ba'ya [oath of allegiance] or succession, then his ba'ya is validly contracted, and obedience to him is obligatory, so as to maintain the unity of the Muslims and preserve agreement among them. This is still true, even if he is barbarous or vicious, according to the best opinion. When the Leadership is thus contracted by force and violence to one [person], and then another arises who overcomes the first by his power and his armies, then the first is deposed and the second becomes Imam, for the welfare of the Muslims and the preservation of their unity, as we have stated.[4]

Ibn Jama'a surely did not intend this as a description of the existing Mamluk sultanate. But it could justify *any* ruler's assumption of the position of Deputy. This supported the assumption of caliphal powers by Sultans and would help to ensure their acceptance by orthodox 'ulama. It strongly reinforced the doctrine of non-resistance and a broadly Hobbesian view of religio-political authority. Modern Islamic thinkers have seen Ibn Jama'a as an example of the corruption of Islamic thought under adverse historical circumstances.

Not everyone agreed with Ibn Jama'a's view. A history of the Caliphate written by Suyuti (1445–1505)[5] emphasised the role of the Deputy as distinct from the Sultan throughout Islamic history, and in the present Mamluk state, arguing that there was direct continuity between the first Caliphs and the present 'Abbasid Deputy at Cairo. The present regime marked but one of many historical vicissitudes through which the Caliphate had passed. Suyuti insisted that the Deputy is the only fully legitimate ruler, and he alone can legitimise other rulers. Suyuti wanted to curb certain excesses of the Mamluk regime. He drew a favourable contrast between the piety of Saladin, the restorer of Sunnism in Egypt, and the present rulers. His praise went to Jurists, Religious Judges, Sufis and mystics; he highlighted the heroic resistance of a qadi to Baybars. Suyuti offers a glimpse of a Sunni 'pious opposition', at odds with the temper of the dawla and scornful of its power.

NOTES

1. *EI* s.v. Mamluk; Holt (1975, 1977); Ayalon (1977); David Ayalon, *The Mamluk Military Society* (London: Ashgate, 1979); Lapidus (1984).
2. Carl F. Petry, *The Civilian Elite of Cairo in the Later Middle Ages* (Princeton: Princeton University Press, 1981), p. 31; Lapidus (1984: 52–63); A. S. Atiya, 'A Mamluk "Magna Carta"', in George N. Atiya and Ibrahim M. Oweiss (eds), *Arab Civilization: Challenges and Responses* (Albany: SUNY, 1988), pp. 128–39.
3. Trans. Hans Kofler, 'Handbuch des islamischen Staats- und Verwaltungsrechts', *Islamica* 6 (1934), pp. 349–414 and 7(1935), pp. 1–64; Rosenthal (1958: 43–51); Lambton (1981: 138–43); Nagel (1981 vol. 1, pp. 436–40).
4. In Lewis (1988: 102). The sultan was also called 'proof' (that is authoritative witness) of the existence and unity of God.
5. J.-C. Garcin, *Espaces, pouvoirs et idéologies de l'Égypte mediévale* (London: Ashgate, 1987), vol. 6, pp. 33–89.

Nasir al-Din Tusi (1201–74): Social Philosophy and Status Groups

15

REVIVAL OF IMAMI SHI'ISM: THE AUTHORITY OF THE MUJTAHID (WELL-QUALIFIED JURIST)

The period following the Mongol invasions was one of revival and development for the Imami (Twelver) Shi'ites. The Mongols were in some ways their liberators, and gave Shi'ites prominent positions. Imamis were especially numerous in Iraq, north-western Iran and to the south of the Caspian; they had their own madrasas and leaders (sing. naqib: spokesman), and they were represented at the Mongol court by a chief spokesman.

Their intellectual revival was achieved by Nasir al-Din Tusi (Tus 1201–Baghdad 1274), al-Muhaqqiq al-Hilli (Hilla 1205–Baghdad 1277) and Ibn al-Mutahhir al-Hilli (called al-'Allama: The Most Learned; Hilla 1250–Tabriz 1325), who studied under Tusi and was greatly influenced by him. His father had led the surrender of Hilla to the Mongols and then joined the military entourage of Hülegü (the Mongol leader) at Baghdad; 'Allama himself held a post at the Ilkhan court at Tabriz, and helped convert the ruler to Twelver Shi'ism (1310). Al-Muhaqqiq and al-'Allama were Jurists based at Hilla (south of Baghdad), the main centre of Imami learning.[1]

Al-Muhaqqiq taught that Holy War was obligatory against all non-Imamis including fellow Muslims, but only when commanded by the Imam; which in practice limited Jihad to defensive war (Arjomand 1984: 62). Al-'Allama's contribution to Shi'ite thought was decisive in several ways. It was he who established the authoritative status of the legal rulings on previously undetermined issues made by a Mujtahid (an experienced scholar-Jurist), based on his individual 'effort (ijtihad)'. Such rulings are fallible, unlike those of the Prophet and the Imams, and can be revised ('someone who opposes a mujtahid is not an unbeliever': in Cooper, p. 243). This gave the Shi'ite legal system flexibility and dynamism; it enabled new questions to be taken seriously. Above all, it elevated *reason* ('aql) in the case of the qualified. Some modern writers have seen Shi'ite independent reasoning (ijtihad) as a move towards rational debate and hence democratic discourse (Enayat 1982: 44, 169–75).

This 'paved the way for the later – also political – role of the Shi'ite scholars, the mullahs ('ulama) and the ayatallahs' (lit. God's sign; al-'Allama was the first to hold this title) (Halm 1991: 68). Other believers, in al-'Allama's view, 'authorise' the qualified scholar to reason on their behalf, the process known as

يقدم هدية الى البروفيسور نهاد جيتين مع فائق
العدد فائق الاحترام .
المخلص : فاضل عباس المزاوي

التعريف بالمؤرخين

١

في عهد المغول والتركمان

(٦٠١ هـ - ١٢٠٤ م : ٩٤١ هـ - ١٥٣٤ م)

يتضمن أشهر المؤرخين ، وتواريخهم المعروفة ،
وأثرها وقيمتها العلمية
مع فهارس عديدة

بقلم

المحامي عباس العزاوي

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi
Prof. [illegible] ÇETİN Bölümü
Demirbaş: 494
Tasnif No: 929 / AZZ.T

حقوق الطبع محفوظة له

(ساعدت وزارة المعارف على نشر هذا الكتاب)

١٣٧٦ هـ - ١٩٥٧ م
شركة التجارة والطباعة المحدودة

Tusi, Nasireddin
S. 88-90
23 OCAK 1995

وفي دائرة المعارف الاسلامية ، ومعجم المطبوعات • وكل ما يقال في تاريخه أنه من أهل البلاد وكتب تاريخها وهو أعرف بأعلامها ، ومواقعها ووقائعها ، وبالمعاصرين من أهلها ، أو الأقرب الى عصره ••

٦ - الخواجة نصير الدين الطوسي

مؤرخونا كثيرون ، وليس هنا محل استقصائهم بل يهمنا وصف الوثائق المعروفة وبيان قيمتها التاريخية ، وعلاقتها بنا • وهذه لا تمنع التحري المستمر عن المخلفات التاريخية الأخرى واثارتها ونشرها توثيقا للمعرفة الصحيحة •

ومن مؤرخي هذه الحقبة أول دخول هولاكو بغداد (الخواجة نصيرالدين الطوسي) ، فنرى اسمه رافق اسم هولاكو في الفتح ، ونراه يكتب في حادثة الاستيلاء على بغداد ، فيعد في صف المؤرخين •

اشتهر الاستاذ الطوسي بالعلم في مختلف الثقافات ، فبذل جهودا كبيرة في تمكين ثقافات عديدة كان العراق بحاجة الى انكشافها ، والتطلع اليها مثل الفلك والرياضيات ، والفلسفة الاشراقية والعقائد وسائر ما قام به من تأسيس رصد وجمع العلماء لأجله ، وتأسيس خزانة كتب ••• وتكلمنا في مواطن أخرى في الفلك والعقائد وغيرهما • وتوفي في الجانب الغربي من بغداد ودفن في الكاظمين في ١٨ ذي الحجة سنة ٦٧٢ هـ •

وجرى مهرجان احياء ذكراه لمرور سبعمائة سنة على وفاته فقامت جامعة طهران بالامر في يوم السبت ٥ خورداد سنة ١٣٣٥ هـ • ش • ودام المهرجان الى يوم السبت ١٢ منه • ونشرت الجامعة ما قيل في حياته وبينت مؤلفاته ، وطبع بعضها ونقلت بعض رسائله الى اللغة الايرانية ، فرأينا من الأساتذة محمد دانش بزوه ، والمدرس الرضوي وآخرين ما كشف كثيرا عن حياته ومخلفاته ••• وعن مكانته العلمية وصلاته بمن سبقه

وبالمعاصرين له ، وأثر مؤلفاته ••• ومنها (رسالة في فتح بغداد) على يد هولاكو ، وكان تاريخ الهجوم على العراق في المحرم سنة ٦٥٥ هـ •

وكان الفتح ودخول بغداد في ٥ صفر سنة ٦٥٦ هـ وفي المجلد الأول من تاريخ العراق بين احتلالين ذكرنا اختلاف النصوص في تاريخ الفتح •

وهذه الرسالة المهمة هي موضوع بحثنا ولم يقطع المؤرخون في صحة نسبتها اليه فلا تزال بين الأخذ والرد وما ذلك الا لأنه لم يصرح بأنها له ولا عثر على سند ينطق بذلك من معاصريه كما انها لا علاقة لها بأشخاص الواقعة وهو أحدهم كما لم تعرف نسبتها الى غيره • وهذه الرسالة عثر عليها المرحوم الاستاذ محمد القزويني في تاريخ جهانكشاى جويني في خزانة باريس الاهلية وأدرجت ملحقة في المجلد الثالث المطبوع منه في ليدن بتحقيق الأستاذ القزويني ، ومنها نسخة في خزانة مجلس الأمة في ايران وأولها :

(سپاس مرخداى راكه خداوند هردوجهانست •••)

وعثر الاستاذ الفاضل رسول النخشبي على نسخة فارسية منها ضمن مجموعة رسائل خطية منها هذه المنسوبة الى الخواجة ونشرتها مجلة (تقدم) الايرانية في عدد ٧ سنة ١٣٤٨ هـ - ١٩٢٩ م وأشار الاستاذ الفاضل (المدرس الرضوي) في كتابه (أحوال وآثار الخواجه الطوسي)[1] ان هذه الرسالة نقلت الى العربية من قبل الاستاذ الفاضل السيد مصطفى الطباطبائي كذا جاء • والصواب السيد محمد صادق الحسيني[2] وهو صديقنا صاحب كتاب عمران بغداد •

وهذه الرسالة تعد أول ما كتب في تاريخ العراق لعهد المغول

---

(١) من نشريات جامعة طهران بمناسبة مهرجان الطوسي وطبع في مطبعة الجامعة سنة ١٣٣٤ هـ - ش • كتبه باللغة الايرانية •
(٢) مجلة المرشد - البغدادية - ج٢ ص ٢٠-٢٨ •

منشورات
معهد تاريخ العلوم العربية والإسلامية

يصدرها
فؤاد سزكين

سلسلة ج
عيون التراث
المجلد ٩/٤٦

مسالك الأبصار في ممالك الأمصار

السفر التاسع

طبع بالتصوير عن مخطوطة ٢٤٢٢
آياصوفيا، مكتبة السليمانية
استانبول

Tusi, Nasiriddin 101-107

مسالك الأبصار في ممالك الأمصار

تاليف

ابن فضل الله العمريّ

شهاب الدين أحمد بن يحيى
(توفي ٧٤٩هـ)

السفر التاسع

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Ansiklopedisi
Kütüphanesi
Kayıt No. : 9978/2
Tasnif No. : 910.297

يصدره
فؤاد سزكين

بالتعاون مع
علاء الدين جوخوشا، إيكهارد نويباور

١٤٠٨هـ - ١٩٨٨م
معهد تاريخ العلوم العربية والإسلامية
في إطار جامعة فرانكفورت - ألمانيا الاتحادية

فيالك نعمةً قد كان منها علينا نعمةً وعليهِ عا ز
نعاقب في الظهور وما ادّخرنا ونذبح في حشا الام الحوا ز
فماذا الامنان على وجودٍ لغير الوحدين بهِ الحتا ز
وكانتا نعمةً لو ان كنا نخيّر قبلهُ او نستشا ز
اهذا الرأي ليس لهُ دواء وهذا الكسر ليس لهُ انجبا ز
تحيّر فيهِ كل دقيق فهمٍ وليس لعمق خرهم انتها ز
اذا النكوير نال الشمس عنا ونال كواكب الليل انثنا ز
وبدّل لنا بهذي الارض ارضاً وطوّح بالسموات انفطا ز
واذهلت المراضع عن بنيها وحيّرها وعطّلت العشا ز
وعشّى البدر من فرقٍ وذعرٍ خسوف للتوعد لا اسرا ز
وسيّرت الجبال فكنّ كثباً مهيلاتٍ وتحرث ابهما ز
فابن ثبات ذي الالباب منا وابن مع الرجوم لنا اصطبا ز
وابن عقول ذي الافهام فيما يُراد بنا وابن الاعتبا ز
وابن يجيب لبٍّ كان فينا ضياؤك من سناهُ مستعا ز
وما ارضٌ عصتهُ ولا سماءٌ فغيم يقبل انجمها انكدا ز
وقد وافتهُ طائعةً وكانت دخاناً ما لثاقبهِ ستر ز
قضاها سبعةً والارض مهداً دحاها فهي للاموات دا ز
فما السموّ ما اعلا انتهاءً ولا لسموك ما ارسى قرا ز
ولكن كل ذا التهويل فيهِ لذي الألباب وعظٌ وازدجا ز

ومنه قوله

وكانما الانسان فيهِ عبرةٌ متلوّناً والحسن فيهِ معا ز

منصبرًا ولهُ القضاء معترفٌ ومكلفًا وكانهُ نحتا ز

وقوله

نقلت زجاجات انتنا فرّغا حتى اذا ملئت بصرف الترا ح
خفّت فكادت ان تطير بما حوت وكذا الجسوم تخف بالارواح

وقوله

قالوا القناعة عزٌّ والعفاف غنىً والذلّ والعار حرص النفس والطمع
صدقتم من رضاهُ ستجوعهُ ان لم يصبهُ بما ذاعهُ يقتنع

وقوله

تلوّن بالصبر ضيف الهم ترحلهُ ان الهموم ضيوف اللمها المنبج
فالخطب ما زاد الا وهو منتقص والامر ما ضاق الا وهو منفرج
فروّح النفس بالتعليل ترضى بهِ عسى لها ساعةٍ من ساعةٍ فرج

وقوله

بنا الى الدير من دربي صبابات فلا تلمني فما تغني الملامات
فكم قضيت لبانات الشباب بهِ غنمًا وكم بقيت عندي بقيات
ما امكنت دولة الافراح مقبلة فانعم ولذ فان العيش تارات
ثم فاجل في فلك الظلماء شمس ضحى بروجها الدهر طاسات وحانات
تلوح في ادرع الساقين اسورة تبرًا وفوق نحور الشرب جامات
قد وقع الدهر سطرًا في صحيفتهِ لا فارقت شارب الخمر المسرات
خذ ما تعجّل واترك ما وعدت بهِ فعل اللبيب فلنا خير آفات

ومنهم **نصير الطوسي** محمد بن محمد بن الحسن نصير الدين ابو عبدالله الطوسي الفيلسوف رجل ما عرف ايامًا ولا ترفّع بالحياء لئامًا اقدم على خالقهِ

رشيد يوسف عطا الله
(ساروفيم فيكتور)

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Ansiklopedisi
Kütüphanesi
Sayı No. : 107672
Demir No. : 928
ATA.T

kol. 191.098

Tusi, Nasiruddin

Tusi, Ebu Cafer

(105-106)

07 MAYIS 1991

تاريخ الآداب العربية

المجلد الثاني

تحقيق
دكتور علي نجيب عطوي

Beyrut-1985

مؤسسة عز الدين للطباعة والنشر

ولشهاب الدين نظمٌ رقيق رائق منسجم نحا فيه منحى الصوفية في أشعارهم فإنهم يدّعون تورية ما يخالج صدورهم من لواعج الحبّ الالهي والتشوّق الى الإمتلاء من الحكمة تحت عبارات التدلّه[1] بالحبّ الجسدي والإستهتار[2] في وصف الخمرة وعجيب مفاعيلها في مدمنيها . . . ومن ذلك قوله من قصيدة:

أبداً تحنّ إليكم الأرواح ... ووصالكم رَيحانُها والراحُ
وقلوب أهل ودادكم تشتاقكم ... والى لذيذ لقائكم ترتاحُ

وهي طويلة منها:

عودوا بنور الوصل من غسق الجفا ... فالهجر ليلٌ والوصالُ صباحُ[3]
وتمتّعوا فالوقت طاب لقربكم ... راق الشرابُ ورقّت الأقداحُ

ومنها البيت المشهور:

وتشبّهوا إن لم تكونوا مثلهم ... إن التشبّه بالكرام فلاحُ

وممّا يُنسب إليه وهو يجود بنفسه لمّا قُتل:

قل لأصحاب رأوني ميّتاً ... فبكوني إذ رأوني حزَنا
لا تظنّوني بأنّي ميّتٌ ... ليس ذا الميتُ والله أنا
أنا عصفورٌ وهذا قفصي ... طرت منهُ فتخلّى رهَنا
وأنا اليوم أُناجي ملأً ... وأرى الله عياناً بهنا
لا ترعُكم سكرة الموت فما ... هي إلّا نقلةٌ من ههنا
عنصر الأرواح فينا واحدٌ ... وكذا الأجسام جسمٌ عمّنا
فارحموني ترحموا أنفسكم ... إعلموا أنّكم في أثرنا
وعليكم من كلامي جملة ... فسلام الله مدحُ وثنا

(١) ذهاب العقل من الحبّ.
(٢) إتباع الهوى دون مبالاة بقول الناس.
(٣) الغسق ظلمة أول الليل.

الطُّوسِيّ

(١٢٧٤م ٦٧٢هـ)

هو أبو جعفر محمّد بن الحسن الملقّب بنصير الدين الطوسي الفيلسوف الرياضي الشهير. كان سمحاً كريماً حسن العشرة غزير الفضل ذا بسطةٍ في علوم الأوائل ولا سيّما في الأرصاد ونال عند هولاكو خان التتار حرمةً وافرة ومنزلة عالية بحيث احتوى على عقله حتى لم يكن يركب ويسافر الّا في وقت يأمرهُ بِهِ وولّاهُ جميع الأوقاف في البلاد التي تحت حكم المغول فرتّب في كلّ بلد نائباً يستغلّ الأوقاف ويأخذ عشرها ويحمله إليه ليصرفُهُ في أرزاق المقيمين بالرصد وما يُحتاج إليه من الأعمال في ذلك.

وابتنى الطوسيّ بمراغة بأمر هولاكو قبّةً ورصداً عظيماً أنفق في عمارته ما لا يحصيه إلّا الله وهو غير داخل فيما قرّرهُ من الرواتب للمنجّمين والحكماء والقَوَمة الذين استقدمهم من بلاد مختلفة. واتخذ في الرصد خزانة عظيمة فسيحة الأرجاء وملأها من الكتب التي نُهبت من بغداد والشام والجزيرة على أثر الفتح المغوليّ حتى تجمّع فيها زيادة على أربع مئة ألف مجلّد انتزعتها حكمة نصير الدين من أيدي الجهل والهمجية فنجّاها من الإحراق والإتلاف.

ويُحكى أنّهُ لما أراد الطوسيّ أن يشرع في عمل الرصد ورأى هولاكو ما يعزم عليهُ قال لهُ: «هذا العلم المتعلّق بالنجوم ما فائدته أيَدْفَع ما قُدّر أن يكون» فقال: «أنا أضرب لك مثلاً. يأمر الخان من يطبع الى هذا المكان ويرمي من اعلاه طشت نحاس كبير من غير أن يعلم بِهِ أحد» ففعل فلمّا وقع

شاكر مصطفى

التاريخ العربي والمؤرخون

دراسة في تطور علم التاريخ ومعرفة رجاله في الإسلام

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi
Dem. No: 65017
Tas. No: 929 MUS.T

الجزء الرابع

Beyrut 1993

دار العلم للملايين

١٦ ـ الشافعي صائن الدين الحسين بن محمد بن سلمان الشافعي (توفي سنة ٦٦٤/ ١٢٦٦) وهو فقيه مؤرخ صوفي على طريقة السهروردي. سافر حاجًا إلى الحجاز أربعين مرة وعمل في التدريس وفي التأليف. ومن مؤلفاته:

ـ تاريخ مشايخ فارس.

ويذكرون أن الكتاب يعرف باسم هزار مزار، ولكنهم ينسبونه إلى مؤلف يحمل اسم: معين الدين أبي القاسم جنيد العمري الشيرازي. والأرجح أن لا علاقة بين المؤلفين والكتابين وربما كان يسمى أحدها باسم هزار مزار[1].

١٧ ـ السهمي: أبو القاسم حمزة بن يوسف السهمي (المتوفى سنة ٦٧٠) وقد كتب تاريخين بلدانيين:

ـ تاريخ أستراباذ.

ـ تاريخ جرجان.

والأرجح أنهما في تراجم علماء البلدين[2].

١٨ ـ الطوسي: نصير الدين محمد بن محمد بن الحسن الطوسي (ولد في طوس سنة ٥٩٧/ ١٢٠١ وتوفي في بغداد سنة ٦٧٣/ ١٢٧٤) فيلسوف فقيه شيعي المذهب، حكيم، رياضي، فلكي، مشارك في أنواع العلوم فهو موسوعة معارف. وقد ألّف في معظمها لا سيما في علم الهيئة والرياضيات والفلسفة والعقائد. اشتغل أول أمره، غصباً عنه، مع الإسماعيلية الصباحية (الحشاشين) فلما فتح هولاكو قلعتي ألَمـوت و ميمون دز انتقل إلى خدمة هولاكو والمغول وصار موضع تكريمه واحترامه حتى كان يطيعه فيما يشير عليه به. وهو الذي حرضه على غزو بغداد في حين أنذره المنجمون بألا يفعل. وكان رأي الجيش (البخشية) بجانبه. وقد استغل واقعة بغداد والعبث بالمكتبات ليغني مكتبته الخاصة بحيث أصبحت في النهاية تضم ما يقدر بأربع مائة ألف مجلد كما يقول ابن شاكر الكتبي في فوات الوفيات[3]. وصار هولاكو لا يقدم على أمر حتى يستشيره فيما يقول علم النجوم.

وقد استطاع في وقت من الأوقات أن يستغل الخرافات التي يؤمن بها هولاكو لإنقاذ حياة علاء الدين ملك الجويني صاحب الديوان وجماعة آخرين حكم عليهم بالإعدام. وحين أراد بناء مرصد مراغة أمده بالأموال فابتنى هناك قبة ومرصداً عظيماً سنة ٦٥٨ وملأ مكتبة المرصد بنفائس الكتب المجلوبة من مصر والشام وبغداد والجزيرة، وقرر منجمين

= أبو القاسم الجنيد الشيرازي في تاريخ مزارات شيراز المسمى شد الإزار في حط الأوزار عن زوار المزار (نشر طهران ـ تحقيق محمد عبد الوهاب القزويني وعباس إقبال سنة ١٣٢٨) ص ٥٦.

(١) انظر شد الإزار ـ المصدر السابق ص ١٧٦، وكحالة: معجم المؤلفين ج ٤ ص ٥٢.

(٢) كشف الظنون ج ١ ص ٢٨١ و ص ٢٩٠.

(٣) ابن شاكر: فوات ج ٢ ص ١٤٩ ـ ١٥٢.

لرصد الكواكب وجعل لهم أوقافاً تقوم بمعاشهم. وقد تسببت مكانته من المغول في كثير من الحسد والبغض له رغم علاقاته الثقافية والعلمية الواسعة.

كان الطوسي خصب الإنتاج، ولولا أن البحث يتعلق بالتاريخ والمؤرخين لأفردت له الصفحات الطويلة، ولكنه في هذا الباب مقلّ. فقد عد بروكلمان وابن شاكر الكتبي وغيرهما ما لا يقل عن ستة وخمسين مؤلفاً أغلبها مكتوب باللغة العربية، وهي لاتينية العالم الإسلامي الشرقي في عهده، ولغة العلوم والفنون، بالإضافة إلى ما كتبه باللغة الفارسية، وما كتب من الشعر بهذه اللغة أيضاً. ويهمنا ما قدم للتاريخ في كتاباته وله:

ـ رسالة في فتح بغداد (بالفارسية).

يروي فيها الواقعة القارعة. ويذكرها فيها أن الهجوم عليها بدأ في مطلع سنة ٦٥٥. وثَم شك كبير في أن تكون هذه الرسالة له، ولكن المؤرخين لم يجدوا لها كاتباً آخر.

ومنها نسخة في خزانة المكتبة الأهلية في باريس، ونسخة أخرى في مكتبة مجلس الأمة في طهران. وقد عثر على نسخة ثالثة ضمن مجموع من الرسائل منسوبة إلى الطوسي. ونشرت سنة ١٩٢٩ كما ترجمها إلى العربية محمد صادق الحسيني في بغداد في الثلاثينات.

٢ ـ أوصاف الأشراف في السير والسلوك. (بالفارسية).

وهو في سير المتصوفة. وقد طبع في طهران سنة ١٢٧٥ هـ[1].

١٩ ـ التفليسي: كمال الدين أبو الفتح عمر بن بندار بن عمر بن عمر التفليسي الموسوي (ولد سنة ٦٠٢ وتوفي سنة ٦٧٢ في القاهرة). درس بدمشق وولي القضاء فيها، وأعطاه هولاكو قضاء الشام والجزيرة والموصل ولكنه اضطر إلى الفرار بعد هزيمة عين جالوت فقصد مصر. وله:

ـ طبقات الشافعية وهي في مجلد ضخم وتعد أعم الطبقات[2].

٢٠ ـ الآمدي ابن التيتي: الصاحب شرف الدين محمد بن إسماعيل بن أبي سعد بن علي المنصور الشيباني الآمدي ويعرف بابن التيتي (توفي سنة ٦٧٣) محدث فقيه. رحل ودرس. صار وزيراً للملك السعيد الأرتقي صاحب ماردين وجمع:

(١) ترجمة الطوسي نجدها بالإضافة إلى المصدر السابق لدى ابن كثير: البداية والنهاية ج ١٣ ص ٢٦٧ ـ ٢٧٨، والمقريزي: السلوك ج ١ ص ٦١٤، وأبي الفداء: المختصر في أخبار البشر ج ٤ ص ٩، ولدى الخوانساري: روضات الجنات ص ٦٠٥ ـ ٦١١، وابن العبري تاريخ مختصر الدول ص ٥٠٠ ـ ٥٠١، وطاشكبري زادة: مفتاح السعادة ج ١ ص ٢٦١، عدا كشف الظنون والأعلام والعزاوي وأعيان الشيعة للعاملي (ج ٤٦ ص ٤ ـ ١٩)، وبروكلمان ج ٢ ص ٥٠٨، وملحق ٢ ص ٩٢٤ ـ ٩٣٣، وغيرها كثير.

(٢) كشف الظنون ج ٢ عمود ١١٠٢.

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Ansiklopedisi
Kütüphanesi

Tüsi, Nasiruddin (528-597)

تاريخ العلماء

عبر العصور المختلفة

تأليف

الخطيب الشيخ محمد رضا الحكيمي

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Ansiklopedisi
Kütüphanesi
Kayıt No. : 10835
Tasnif No. : 920 HAK.T

منشورات
مؤسسة الأعلمي للمطبوعات
بيروت - لبنان
ص.ب. ٧١٢٠

07 MAYIS 1991

الخواجة نصير الدين الطوسي[1]

هو المحقق المتكلم الحكيم المتبحر الجليل صاحب كتاب « تجريد العقائد » والتعليم الكامل الزائد ، كان أصله من جهرود ساوه أحد أعمال قم ذات النقاوة ، وانما اشتهر بالطوسي ـ لأنه ولد بطوس المحروس ، ونشأ في ربعه المأنوس ، وتمتع هناك بسمع مجالس الدروس ؛ ومن جملة أمره المشهور المعروف المنقول حكاية استيزاره للسلطان المحتشم في محروسة ايران هلاكوخان ابن تولي خان بن جنگيزخان من عظماء سلاطين التاتارية وأتراك المغول ، ومجيئه في موكب السلطان المؤيد مع كمال الاستعداد الى دار السلام بغداد لإرشاد العباد وإصلاح البلاد ، وقطع دابر سلسلة البغي والفساد . .

مصنفاته :

مصنفاته فائقة ومؤلفاته رائقة كثيرة في أقانين شتى منها : كتاب تجريده الجريد في مراتب المعرفة والتوحيد ، . . ومنها « التذكرة النصيرية » في علم الهيئة، ومنها « تحرير أقليدس » و « شرح الإشارات » و « تحرير المجسطي » الى غيرها من الكتب . .

أشعاره

وله أشعار وقصائد كثيرة في مطالب ومشاكل عديدة . بالعربية والفارسية . ومن شعره العربي فيما نسبه اليه صاحب « أمل الآمل » قوله :

(١) محمد بن محمد بن الحسن الطوسي .

كنا عدماً ولم يكن من خلل ... والأمر بحاله إذا ما متنا
يا طول فنائها وتبقى الدنيا ... لا الرسم بقي لنا ولا اسم المعنى

ومنه أيضاً قوله :

ما للمثال الذي ما زال مشتهراً ... للمنطقيين في الشرطي تسديد
أما راو أوجه من أهوى وطرته ... الشمس طالعة والليل موجود

ومنه أيضاً برواية غيره :

لو أنّ عبداً أتى بالصالحات غداً ... وود كل نبي مرسل وولي
وصام ما صام صوام بلا ملل ... وقام ما قام قوام بلا كسل
وحج كم حجة لله واجبة ... وطاف بالبيت حاف غير منتعل
وطار في الجو لا يأوي إلى أحد ... وغاص في البحر سأموناً من البلل
واكسى اليتامى من الديباج كلهم ... وأطعمهم من لذيذ البر والعسل
وعاش في الناس آلافاً مؤلفة ... عار من الذنب معصوماً من الزلل
ما كان في الحشر يوم البعث منتفعاً ... إلّا بحب أمير المؤمنين علي

قلت : وهذا المعنى الشريف مضمون كثير من الأحاديث الأمامية وغيرها ، ومن جملة ما ينسب اليه أيضاً قوله بالفارسية وهو كما أفيد أرفع كلام له في التوحيد :

جزحق حكمي كه ملك راشايدنيست ... حكمي‌كه زحكم حق فزون آيدنيست
هرچيز كه هست آنچنان مي بايد ... وان چيز كه آنچنان نميبايدنيست

ومنها أيضاً :

نبود مهتري چو دست رسد ... روز تا شب شراب نوشيدن
يا غذاي لذيذ را خوردن ... يا لباس لطيف بوشيدن

K-24
Tusi, Nasiruddin

الغاية القصوى في دراية الفتوى

تأليف : قاضي القضاة عبد الله بن عمر البيضاوي

المتوفى (٦٨٥ هـ)

دراسة وتحقيق وتعليق

علي محيي الدين علي القره داغي

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Ansiklopedisi
Kütüphanesi
Kayıt 5289
Tasnif No. : 297.541
BEY.G

الجزء الأول

ساعدت اللجنة الوطنية للاحتفال بمطلع القرن
الخامس عشر الهجري في الجمهورية العراقية على طبعه

أولا : نصير الدين الطوسي :

هو محمد بن محمد بن الحسن نصير الدين الطوسي الفيلسوف في العلوم العقلية ، والعلامة في الأرصاد والرياضيات ، ولد بطوس ونشأ بها وصحب هولاكو وكان من المقربين له ، وولاه الوزارة وبنى له مرصداً في مدينة مراغة – بلدة مشهورة ببلاد آذربيجان .

وقد كان نصير الطوسي هذا بصحبة هولاكو في غزو بغداد ، حتى اتخذ خزانة ملأها بالكتب التي نهبت من بغداد وغيرها حتى اجتمع فيها أربعمائة ألف مجلد ، وتوفي ببغداد سنة (٦٧٢ هـ)(١) .

ولم يذكر أحد غير الخوانساري أن البيضاوي صحب النصير الطوسي وذلك بعيد جداً لأن النصير الطوسي قد صحب هولاكو في بداية عام (٦٥٦ هـ) أو قبله ثم بقي في بغداد إلى أن توفي سنة (٦٧٢ هـ) والبيضاوي لم يغادر شيراز قبل رحيل الطوسي إلى بغداد فأنى تثبت الصحبة(٢) ؟ !

ثانياً : الشيخ شهاب الدين السهروردي :

هو الشيخ عمر بن محمد بن عبد الله بن محمد أبو حفص السهروردي ولد في رجب سنة (٥٣٩ هـ) بسهرورد ونشأ بها إلى أن بلغ (١٦ سنة) ثم رحل إلى بغداد وصحب الشيخ عبد القادر الجيلاني وغيره ، وكان شيخ الشيوخ فيها وأوفده الخليفة إلى عدة جهات رسولا ، ووصل رسولا إلى أربيل من جهة الديوان وتوفي سنة (٦٣٢ هـ) وله مؤلفات قيمة منها عوارف المعارف وبغية البيان في تفسير القرآن(٣) .

---

(١) وقد هاجم عليه ابن القيم الجوزية في إغاثة اللهفان (٢٦٧/٢) : (هو نصير الشرك والكفر وزير هولاكو . .) راجع ترجمته في فوات الوفيات (١٤٩/٢) والوافي (١٧٩/١) والبداية والنهاية (٢٦٧/١٣) والأعلام (٢٥٨/٧) .

(٢) انظر : القاضي ناصر الدين البيضاوي وأثره في أصول الفقه ص (١٢٨) .

(٣) انظر ترجمته في : طبقات الشافعية الكبرى (٣٣٨/٨ – ٣٤١) حيث قال : كان فقيهاً فاضلا صوفياً إماماً بارعاً شيخ وقته في علم الحقيقة . . وسلك طريق الرياضيات والمجاهدات وقرأ الفقه والخلاف والعربية ، وسمع الحديث ، ثم انقطع ولازم الخلوة ، وداوم الصوم والذكر والعبادة ثم عقد مجلس الوعظ بمدرسة عمه على دجلة ، وقصد من الأقطار . وفي الطبقات الوسطى :=

آثار باقیه

محتویاتنك بعضی قسملری دارالفنون عثمانیده قونفرانس صورتنده ویرلمشدر

محرری

صالح زکی

عربلرده تاریخ ریاضیاتك خطوط اساسیه‌سی بزجه معلومدر ؛ فقط بر چوق نقاط خصوصیه‌سی واردرکه تدقیق و تحقیقه محتاجدر.

روز — بول

[تاریخ ریاضیات]

جلد اول

مثلثات مستویه وکرویه‌دن باحثدر

مطبعهٔ عامره — استانبول

۱۳۲۹

مع التأسف بومؤلفاتك قسم اعظمی انقلابات ایله محو اولمش وپك آز نسخه‌سی بزه قدر انتقال ایده‌بیلمشدرکه اونلرده شرق وغرب کتبخانه‌لرنده تصادف اولونان بعضی آثاردن عبارتدر . احوال هنددن باحث اولان کتابی فرانسه آسیا جمعیتی طرفندن طبع وترجمه ایدلدیکی کبی تقویم تواریخدن باحث بولونان « الآثار الباقیة عن القرون الخالیة » عنوانلی کتابی‌ده ۱۸۷۸ سنهٔ میلادیه‌سنده مستشرق ساخو [C, R. Sachau] معرفتیله برلینده عیناً طبع اولونمشدر .

نصیر الدین [ابوجعفر محمد بن حسن -] طوسی . — مشاهیر حکمای اسلامیه‌دن واعاظم ریاضیون شرقیه‌دندر [۱] . ابا واجدادی عن اصل قم شهری مضافاتندن جهرودلی ایسه‌ده نصیرالدین ۵۹۷ سنهٔ هجریه‌سی جمادی الاولاسنك اون بشنجی [۱۲۰۱ سنهٔ میلادیه‌سی شباطنك یکرمی برنجی] چهارشنبه کونی خراسانده طوس بلده‌سنده دنیایه کلمشدر . مشارالیه اخلافی بیننده « علامه » ویا « خواجه نصیرالدین طوسی » عنوانیله شهرتشعاردر . اوان شابنده کمال الدین بن یونس الموصلی، معین الدین سالم بن بدردان المصری کبی اساتذهٔ زماندن تحصیل علوم ایتمش ؛ وبعده قهستانه کیده‌رك اوراده بر مدت حاکم ناصر الدین المختشم نزدنده [۲] اختیار اقامت ایلمشدر. روایته نظراً مومالیه برآرالق خلیفه مستعصم زمانینده بغداده کلمش وحتی خلیفهٔ مشارالیهه « تجرید » نامنده‌کی کتابنی تقدیم ایلمشدر !

هر حالده قهستانده بولوندیغی صره‌ده نصیرالدین بر مدحیه یازه‌رق خلیفه مستعصمه کوندرمش ؛ وبوکا مطلع اولان وزیر عباسی ابن علقمی علامه‌نك خلیفه‌یه انتسابی هر نه دنسه منافعنه مغایر کوردوکندن نصیرالدینك دوغرودن دوغرویه مستعصم ایله تأسیس مناسبت ایتمه‌سی قهستان حاکمی ایچون موجب فلاکت اولجغنی حاکم مشارالیهه برمکتوب ایله بیلدیرمشدر . بو مکتوب اوزرینه قهستان حاکمی علامه‌یی اول امرده یاننده تحت ترصده بولوندیرمش وبعده ملاحدهٔ اسماعیلیه‌نك برنجیسی اولان علاء الدین محمد رفاقتنده «قلعة الموت» دینیلن محله کوندره‌رك اوراده ملاحده نزدنده حبس ایتدیرمشدر. ایشته صاحب

ابو نصر بن عراقك ابوالریحان نامنه یازدیغی اون ایکی کتابله ابوالریحانك محب قدیمی ابو سهل عیسی ابن المسیحینك یازمش اولدیغی دیکراون ایکی وابو علی الحسن بن علی الحیلی نامنده برینك « رسالة المعنونة بمن وعن » اسمنده یازمش اولدیغی بررساله‌ده داخلدر. بوحالده جمعاً عددی یکرمی بشه بالغ اولان بو کتاب ورساله‌لر ۱۱۳ دن تنزیل ایدیلنجه باقی ۹۸ کتاب، رساله وهقاله قالیرکه بونك‌ده بروجه بالا ذکر وتعداد اولانلرندن ماعداسی اکثریتله احکام نجومه عائددر .

[۱] قاموس اعلام - جلد : ٦ - صحیفه ٤٥٨٢ .

[۲] نصیرالدین « اخلاق ناصری » نامنده‌کی اثرینی بو ذات نامنه تحریر ایلمشدر .

ترجمه، مغولارك قهستانی استیلاسی وهلاکو ایلخانك قلعة الموتی ضبطی تاریخی اولان ٦٥٤ سنهٔ هجریه‌سنه قدر بوراده محبوس قالمشدر .

نصیرالدین بو مدت محبوسیتنی هیچ بوش کچیرمه‌مش ؛ وریاضیاته عائد اولان اکثر آثارینی بوراده ایکن تحریر ایلمشدر! آنجق صیت وشهرتی بوتون آفاق شرقیه‌یی طوتمش اولدیغندن هلاکون ایلخان صاحب ترجمه‌یی درحال اسارتدن تخلیص وکیاست ودرایتنه‌مبنی کندیسنه مشاور خاص تعیین ایتمش؛ واوندن صوکره رأینه اعتماد له آرتق یانندن آیرمامغه باشلامشدر .

فی الحقیقه ٦٥٦ سنهٔ هجریه‌سنده هلاکو ایلخانك عراق عرب اوزرینه وقوع بولان سفرنده نصیرالدین‌ده برابرنده ایدی. هلاکویی کویا قسطنطینیه اوزرینه اجراسنی تصمیم ایتدیکی سفردن فراغت ایتدیره‌رك عراق عربه دوغری سوق ایدن وبغدادك ضبطیله خلافت عباسیه‌یه خاتمه چکدیرمکه تشویق ایلین صاحب ترجمه اولدیغی حققنده بر روایت وارایسه‌ده بونك نه درجه‌یه قدر صحیح اولدیغی بیلنمه‌مکده‌در [۱] . فقط شوراسی محققدرکه نصیرالدین هلاکو ایلخان نزدنده پك صاحب نفوذ وحائز اعتبار ایدی : بر صورتده‌که هلاکو ، ضبط ایلدیکی بالجمله ممالکك اوقاف نظارتنی صاحب ترجمه‌یه تودیع ایلش ایدی.

نصیرالدین بونفوذواعتبارندن بالاستفاده بغداده بولوندیغی صره‌ده، امور معارف ایچون هلاکویه پك چوق اوقاف وخیرات تخصیص ایتدیرمش وبوجمله‌دن اولمق اوزره آذربایجانده کائن مراغه شهرنده ٦٥٧ سنه‌سنده بر رصدخانه ایله بر کتبخانه تأسیسنه مباشرت ایلمش درکه مؤخراً هلاکو ایلخانك اوغلی أبقا ایلخان زمانینده آلات رصدیه‌سنك مکملیت وجسامتی وراصدلرینك اقتدار ومهارتیله شهرتکیر آفاق اولان رصدخانه بودر. مومالیه رصدخانه‌یه مربوط کتبخانه‌ده، روایته نظراً، درت یوز بیك جلدی متجاوز ال یازوسیله یازلمش کتاب جمع ایتمش ؛ وهر طرفدن ارباب علم ومعرفتی وازجمله دمشقدن مویدالدین عرضی‌یی ، موصلدن فخرالدین مراغی‌یی ، تفلیسدن فخرالدین خلاطی‌یی ، قزویندن

[۱] کویا نصیرالدین خلیفه مستعصمه تجرید نامنده‌کی کتابنی تقدیم ایلدیکی صره‌ده خلیفهٔ مشارالیه نصیرالدینی واثرینی استخفاف ایچون - طوس شهرینك مشهور اولان جسیم الجثه ماندالرندن ویا اوراده جاری اولدیغی روایت ایدیلن برعادت سقیمهٔ مسافر پروری(!)دن کنایه اولمق - «هانیا اوزون بوینوزلو ماندالریکز ؟ » دیمش ؛ بالاخره علامه هلاکو ایلخان ایله بغداده ورود ایتدیکی وابن علقمینك خیانتیله خلیفهٔ مستعصم اسارته دوچار اولدیغی صره‌ده یانته کیده‌رك، هلاکویی ایما ایله، «ناصل کتیردیکم ماندایی بکندیکزمی ؟ دیمش ایمش ! [العهدة علی الراوی] .

- Acaibu'l- Mahlukat
- Tusi Nasiruddin

07 MAYIS 1991

انجمن کتاب

راهنمای کتاب

شمارهٔ اول — سال سوم

اردیبهشت ۱۳۳۹

درین شماره

کتابهای برگزیده : پرهام ، نفیسی ، بیرشك ، ستوده ، سعیدی ، توران میرهادی ، پروین کنابادی

املاء و انشاء : مجتبی مینوی

نسخه‌های‌خطی : محمد تقی دانش پژوه

انتقاد کتاب : دکتریارشاطر، دکترمحمد علی‌جزایری ، باستانی پاریزی ، پروین کنابادی ، دکتر فروغ ، ایرج افشار ، نیر نوری ، رجب نیا

کتابهای خارجی : طهرانیان، دکترآراسته،روبن‌لوی، ایرج افشار ، حشمت مؤید ، نیکی تین

معرفی کتابهای تازه ـ منتخبات ـ نامه‌ها

آمار و اطلاعات ـ اخبار

۲۲ ریال

TEHRAN

نسخه‌های خطی

زیر نظر سعید نفیسی

عجایب نامه

عجایب نامه یا جام گیتی‌نما یا عجائب المخلوقات وغرائب الموجودات یکی از کتابهای خواندنی وخوش عبارت وشیرین زبان فارسی است .

کشف الظنون (۲ : ۱۰۸) نام مؤلف آنرا محمدبن‌محمودبن احمد طوسی‌سلمانی می‌نویسد. بگفتهٔ او طوسی این کتاب را در سال ۵۵۵ در ده قانون و ارکان بپرداخت. اما در خود کتاب (ص ۲۲۰ نسخهٔ مهدوی) آمده است : «در روزگار سنهٔ احدی وستین‌و خمسمائه (یعنی ۶۵۱) بکوهستان زلزله‌ای آمد وهفت روز بداشت . . . »

دریکی‌ازنسخ‌این کتاب که ادوارد برون آن‌را دیده نام مؤلف‌طیری(گویا : طبری) آمده است. استوری حدس میزند که «طبرسی» یا «طبربسی» درست باشد .

مؤلف خود در دیباچه از خویشتن یادی نکرده ونگفته است که درچه تاریخی کتاب را نوشته است . در هیچیك ازنسخه‌هاهم‌چه در یازده نسخه‌ای که استوری برشمرده وچه درسه نسخه‌ای که نگارنده دیده است از مؤلف وتاریخ تألیف ذکری نیست .

استوری می نویسد پاره ای از عبارات این کتاب در عجایب الدینا آمده است . عجایب‌الدنیا اثر ابوالمؤید احمدبن ابی‌المطیع محمد بلخی است که در سدهٔ ششم میزیست و نزد اتابکان ایلدگز آذربایجان بسرمیبرد . درکتاب عجایب الدنیا، کتاب مورد بحث ما از نجیب همدانی دانسته شده است .

مؤلف عجایب‌نامه در بارهٔ شهرهمدان چنین می‌نویسد : «همدان خطهٔ مبارك است وقطب کهستان‌است، دارالمملکت ملوك ... وپدر مـرا صد سال عمر بـود، گفت هرگز بتابستان خالی نبود از ملوك واتفاق افتاد که با امام مجدالدین ابوالفتوح الطایی حاضربودم بر معسکر پیش امیر عباس ... وامام ظهیر الدین ابونصر کشانی رحمه‌الله از جملهٔ فحول علما بود،ازبغداد برخاست ومدت هفتاد سال درهمدان تدریس کرد ...» (ص۲۰۴) . طوری ازین شهروصف میکند که گویا زاد بوم اوست .

در دیباچه (ص ۱۲) می‌نویسد که در اصفهان بودم وبهمدان آمدم و بکوه اروند بگریستم و « نبشت خدایان » آنجا دیدم . درفصل صخره‌ها (ص۸۹) می گوید : «جبل اروند عظیم‌تر کوهی است وبقهستان ومبارك دوانزده‌فرسنگ صفح ویست . چندین هزار

چشمه ازان میرود.قال جعفرالطیار ان فی‌جبل اروند عیناً من عیون الجنة. بدین کوه به یك وقت سه فصل‌بود. برقلهٔ وی همیشه برف بود وزمستان بود وبر صفح وی همیشه ربیع بود ودر زیر وی تابستان بود.هزار شعب‌دارد. برهر شعبی از درختها وچشمه‌ها وآب زلال در عدد نیاید .»

در دیباچه می‌نویسد : « بعداز تصانیف بسیارکه در هرعلوم کرده بودیم بتازی وبپارسی هیچ بهتر از این کتاب ندیدیم تا خوانندهٔ این بی‌آنکه در اطراف واکناف عالم بگردد وبرو بحر زیر قدم آورد از جملهٔ عجایب جهان وغرایب زمان باخبر گردد وصور اقالیم بداند وطبایع موجودات‌بشناسد.» (ص۲)

در فصل معالجات الاطباء النادرة ازباب فی‌علم الطب والتداوی از رکن هفتم می گوید : «ومادر کتاب **دستور الخواص** بگفته‌ایم مستوفی‌تر.این مقدار اینجا کفایت‌باشد.» (ص ۳۴٤)

در جای دیگر مینویسد : «و ما این کتاب **عجایب نامه** نام کردیم.» (ص ۱۲)

در بارهٔ ترتیب کتاب می‌نویسد : «پس علما از دنیا حکمت گزیدند ودوستان را بعلم اندوختند ودشمنان را بعلم مقهور کردند وجواب خصم ببحث باز دادند .»

گر چرخ‌وفلك‌خصم‌توباشد توبحجت — با چرخ بـکوشی بهمه حـال

وبرای عاقل از دنیا داش گزیدند که «**خیر جلیس‌فی الزمان کتاب**». (ص۱۱ و۱۲)

در وصف کتاب می گوید : «وما این کتاب را جمع کردیم بر صفت آینه کـه جمله عجایب عالم بتو نماید علوی وسفلی واز قصور وحصون وبلاد و قلاع در برو بحر کـه یاد کردیم تا یاد آری وبدانی که ایشان را چه حاصل بود.»(ص ۷)

مؤلف کتاب را بنام «طغرل‌بن ارسلان‌بن طغرل سلجوقی» (۵۷۱ـ۵۹۰) ساخته است. دراین باره می گوید : «ومن اندیشه کردم در کار دنیا هیچ قراری نیافتم و نیکو سیرتی وصیت پسندیده وعدل وجهان داری ونیك خواهی‌سلطان اعظم شاهنشاه المعظم‌مالك رقابت الامم سیدسلاطین العرب والعجم رکن‌الدین والدین مغرالاسلام والمسلمین عضدالدولة القاهرة وجمال الملة الزاهرة ابوطالب طغرل‌بن اسلان بن طغرل قیم امیرالمومنین اعزالله انصاره وضاعف جلالهواقتداره دیدم خواستم که آن را مکافاتی کنم که پایدار بود ونام‌نیکو او مخلد بود، هیچ نامی ومحمدتی پایدارتر ازین کتاب ندیدم که الذکر الباقی هوالعمر الثانی.این کتاب را تألیف کردم تا ازپس او یادگار بود تا مکافات عدل واحسان او کرده باشم.»(ص ۹ـ۱۰)

دربارهٔ نام کتاب می‌نویسد : « وما این کتاب را تألیف کردیم که هرکسی را مکانت آن بود که درعالم وآفاق گردد تاآنچه ندید ببیند و ما عجایب عالم‌آنچه دیده‌اند وشنیده یاد کنیم وصور و اشکال آنچه ممکن گردد رقم کنیم وآن را نام کردیم **عجایب**

Tusi Nasiruddin

مجلهٔ
دانشکدهٔ ادبیات
شمارهٔ ۳ سال سوم
تیر ماه
۱۳۳۵

تحقیقات علمای مغرب در باب ممالک شرقی ۱

خواجه نصیرطوسی و رصدخانهٔ مراغه(۱)

بقلم : دکتر آیدین صایلی
استادکرسی تاریخ علوم دردانشگاه آنکارا (ترکیه)

خواجه نصیرطوسی درتاریخ رصدخانه های اسلامی مقامی والا دارد. زیرا در تأسیس رصدخانهٔ مراغه سهمی بزرگ داشت وسالها رئیس و عضو مؤثر آن و سرآمد دانشمندان عالی‌قدری بود که ازتمام کشورهای اسلامی درآنجا گردآمده و همه‌بامیل ورغبت ریاست‌آن دانشمند بزرگواررا گردن نهاده بودند . رفتار پدرانه ومحبت‌آمیز اوچنانکه مؤید عرضی نوشته است طوری بود که رنج غربت و دوری از زن و فرزند را برآنها آسان میساخت 1

چنین پیداست که خواجه نصیر طوسی قبل از تأسیس رصدخانهٔ مراغه در کارهای مربوط برصدخانه سابقه داشته و درآن شهرت کافی یافته بود . زیرا روایت شده است که منکوقاآن که در فکر ایجاد رصدخانهٔ بزرگی در چین بود در همانجا از بعضی دانشمندان شنیده بود که تنها خواجه نصیر طوسی است که میتواند از عهدهٔ اجرای این امر برآید و معلوم میشود که جمال‌الدین بخاری نتوانست این کار را بانجام برساند 2

درتسخیرقلعهٔ الموت که از محکمترین قلاع اسمعیلیه بود سود بزرگی ازلحاظ معنوی‌نصیب هلاگو شد وآن آشنائی اوبا دانشمند ارجمندی چون خواجه‌نصیر طوسی است که برای‌تأسیس رصدخانهٔ مراغه ازاو استفادهٔ شایان‌برد ودربعضی کتب‌مسطور است که خود خواجه نصیربود که ایجاد رصدخانه را بهلاکو پیشنهاد کرد و سبب تأسیس رصدخانهٔ مراغه شد 3

جوینی از وجود کتابخانه‌ای در الموت یاد میکند و بعضی آلات رصد را مانند ذات‌الکرسی، ذات‌الحلق، اسطرلاب تام‌ونصفی وشعاع در الموت صریحاً نام‌میبرد 4. دریکی از نسخه‌های خطی تاریخ جهانگشای جوینی بجای شعاع که درمتن آمده در حاشیه ذات‌الشعبتین‌نوشته شده است5. موجودیت آلات‌رصد درالموت خواجه نصیررا

۱ــ این خطابه رأ آقای‌دکترآیدین صایلی درکنگرهٔ خواجه‌نصیرطوسی‌قراءت کرده‌اند.

بیاد میآورد . خیلی محتمل است که این آلتها را آنجا او استعمال کرده باشد و بهمین مناسبت در کتب علمی لااقل دو مرتبه از رصدخانهٔ الموت ذکری رفته است 6 ولی با اطلاعات ناقصی که راجع باین‌آلات رصد داریم نمیتوان دربارهٔ وجودرصدخانه درالموت حکم قطعی کرد. چه درعالم‌اسلام رصدخانه خیلی‌تکامل یافته بود وقبل از آنکه بدانیم این آلات رصد که ذکرشد بچه ابعاد و مقاییسی بوده است اتخاذ نظر در باب اینکه آیا مؤسسه‌ای‌درالموت بوده‌است که لایق‌اسم رصدخانه باشد،مشکل‌است. اگرراجع بموجودیت ذات‌الشعبتین درالموت اطلاع قطعی داشتیم این مسئله تا حدی روشنترمیشد . راجع بآلتی که باسم شعاع ذکرشده‌است تردیدی هست 7 .ممکن‌است که این همان آلت باشد که خود خواجه نصیر اختراع کرده بود و باسم اسطرلاب خطی ویاعصای طوسی معروف بوده است 8

شاید خود خواجه نصیرصاحب رصدخانهٔ شخصی یا آلات رصد خصوصی بوده اما ایجاد رصدخانهٔ مراغه است که مقام وشخصیت خواجه نصیررا درکارهای‌مربوط برصد بما میشناساند وهمین امرنشان میدهدکه چرا شهرت این دانشمند تا چین‌رسیده بوده است. زیرا رصدخانهٔ مراغه بدون شک یکی از دو سه رصدخانه بسیار مهم عالم اسلامی بوده است .

از رساله‌ای که عرضی درین باب نوشته است از آلات این رصدخانه اطلاعات نسبةً کاملی بدست میآید 9 اما دربارهٔ ساختمانهای رصدخانه اطلاعات ما ناقص است. همینقدرمعلوم است که برای‌رصدخانه یکچندبناساخته شده‌بود. تحقیقات باستان‌شناسان نیز معلومات مختصری راجع باین مورد بدست میدهد . ازبیت نهم تادوازدهم قصیده مدحیهٔ قاضی‌القضاة نظام‌الدین اصفهانی10 که تمام‌آن درخاتمهٔ مقال ذکرمیشود چنین استنباط میگرددکه ساختمان مرکزی بنای عالی ومجللی بوده و برج بلندی‌هم داشته است. کتبی نیز رصدخانه را با صفت عظیم توصیف مینماید . کتبی ذکر قبه‌ای را جداگانه از رصدخانه میآورد . از قول کتبی ممکن است همینطور استنباط کرد که کتابخانهٔ مؤسسه در خود رصد خانه جا داشته و جزء ابنیهٔ رصدخانه و متفرعاتش ساختمان علیحده‌ای‌هم بوده واین ساختمان‌دارای قبه‌ای بوده‌است11 ولی‌ازتفصیلاتی که دربعضی کتب دیگرآمده چنین مستفاد میشود که قبه‌ای‌درقسمت رصدخانه وجود داشته است و این قبه طوری بنا شده بود که نور آفتاب از موقع طلوع تا غروب از

TÜSİ maddesine

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası
Ə.Bəhmənyar adına
Fəlsəfə və Hüquq İnstitutu

Sosial fəlsəfə şöbəsi

Vətəndaş cəmiyyətinə doğru: nəzəriyyə və reallıqlar

"ADİLOĞLU" nəşriyyatı
BAKI - 2001

Redaksiya heyəti:

Əbülhəsən Abbasov - MEA-nın Fəlsəfə və Hüquq İnstitutunun sosial fəlsəfə şö'bəsinin müdiri, fəlsəfə elmləri doktoru, professor
Dilqəm İsmayılov - fəlsəfə elmləri namizədi, dosent, böyük elmi işçi
Hacı Hacıyev-kənd təsərrüfatı elmləri namizədi, elmi işçi

Məs'ul katib: Zeynəddin Şabanov

Texniki redaktor: Həlimə Məmmədova

Məcmuə Azərbaycan MEA-nın Fəlsəfə və Hüquq İnstitutunun sosial fəlsəfə şö'bəsinin 17 oktyabr 2001-ci il tarixli iclasının qərarı ilə çapa məsləhət görülmüşdür (8 saylı protokol).

Məcmuədə Azərbaycan cəmiyyətinin postsovet sistemli transformasiya şəraitində inkişaf problemləri, vətəndaş cəmiyyəti və hüquqi dövlət quruculuğunda qarşıya çıxan vəzifələr araşdırılır, nəzəri və praktiki əhəmiyyət daşıyan təklif və tövsiyələr irəli sürülür. Köklü problemlərin həlli kontekstində qnoseoloji-metodoloji zəminlərin, postqeyri-klassik paradiqmanın işlənib hazırlanması xüsusi diqqət məsələsinə yetirilir.

Mündəricat

1. **Абульгасан Аббасов**. О необходимости и сущности новой (постнеклассической) методологической парадигмы в контексте посткоммунистической системной трансформации.....5
2. **Dilqəm İsmayılov**. Konservatizm XX əsrin sonunda.....20
3. **Hacı Hacıyev**. Təsərrüfat fəaliyyəti və ətraf mühit.....22
4. **Рафаэль Гасанов**. Некоторое особенности формирования гражданского общества в Азербайджане в условиях трансформации.....33
5. **Абульгасан Аббасов, Сеймур Мехтиев**. Трансформационный процесс: гражданское общество и проблемы демократизации.....42
6. **Zeynəddin Şabanov**. İdarəetmə sosial idrakın obyekti kimi.....59
7. **Babək Məmmədov**. İnsan haqları və ictimai rə'y: qarşılıqlı tə'sir.64
8. **İlyas Əsgərov**. Yeni iqtisadi sistemə keçid ümumi transformasion prosesin tərkib hissəsi kimi.....65
9. **Сеймур Мехтиев**. Гражданское обществе в контексте новой методологической парадигмы анализа.....71
10. **Qızılgül Abbasova, Zümrüd Beydulova**. Azərbaycanın idarəetmə sistemində islam amili (tarixi aspekt).....87
11. **İlyas Əsgərov**. Yeni iqtisadi təfəkkür anlayışı.....92
12. **Afaq Məmmədova**. M.Hadinin siyasi görüşləri.....94
13. **Saffet Köse**. İDARE HUKUKUNUN GENEL ESASLARI AÇISINDAN AHLAK-I NASİRİ'DE YÖNETİM-HALK İLİŞKİSİ.....100
14. **Elnur Kazımlı**. Yeni Dünya Düzeninde Türkiye və orta Doğu Strategiyası.....116
15. **Сеймур Мехтиев**. Правовое государств: идейные истоки и основные признаки.....135

جوامع الحساب بالتخت والتراب

لنصير الدين الطوسي

تحرير احمد سليم سعيدان

مقدمة

اصول علم الحساب الاسلامي

ان قصة نشوء علم الحساب الاسلامي هي بعينها قصة تكوّن علوم الحساب والجبر والمثلثات التي يعرفها الناس اليوم ، بالاضافة الى المثلثات الكروية التي لا يعرفها الا المختصون . واذا كان هذا القول ينطوي على تقدير لما تدين به الرياضيات للعلماء الاسلاميين ، فليس ينتقص من هذا التقدير ان نبادر الى القول بأن هؤلاء العلماء لم يبتكروا علوم الحساب والجبر والمثلثات من عدم ، وانما هم وجدوا لدى الامم التي اتصلوا بها ، كالهنود والرومان ، والشعوب التي اندمجوا فيها ، كأهل فارس والعراق وسوريا ومصر وشمالي افريقيا ، مواد حسابية متقاربة او متباينة ، فألفوا بينها وعدلوها وطوروها واضافوا اليها ، ومن هذا كله تكوّن علم الحساب ومبادىء الجبر والمثلثات .

عندما انتشر الاسلام في ما نسميه اليوم بالشرق الاوسط ، كان هذا الجزء من العالم يعيش في فترة ركود ذهني . بدليل انه طوال اجيال سبقت العهد

ABHAS. c. XX, (s.2), 91-113, 1967
(BEYRUT)

الاسلامي ، لم ينجب هذا الشرق مفكرين تحفظ اسماؤهم في سجل التاريخ . ولكن الحكم العربي ورث دولتين ذواتي سمات حضارية عميقة الجذور وخبرة ادارية متشعبة الاطراف ، هما دولتا الفرس والرومان . فاذا كانت هاتان الدولتان لم تنجبا قبيل الاسلام علماء فليس يعني ذلك انه لم يكن فيهما علم . لقد كان فيهما من غير شك اطباء ومهندسون ومنجمون ومحاسبون . وكان هؤلاء يجرون عملياتهم الحسابية بشكل تقليدي موروث ، وبهذا الشكل انتقل الحساب الى علماء العهد الاسلامي الاول .

وعندما جاء الحكم الاسلامي لم يفرض اول الامر وجوده ، في غير مجالي اللغة والدين ، تغييراً جوهرياً في السمات الحضارية للحياة ، ولقد ابقى الفاتحون العرب موظفي دولتهم يسيرون شؤون وظائفهم كما عرفوا وألفوا . ويحدثنا ابن النديم (في الصفحة ٣٥٢ من كتاب الفهرست ، طبعة الاستقامة بالقاهرة) كيف انتقلت لغة سجلات الدولة الى العربيه فيقول : « ... ثم نقل الديوان ، وكان باللغة الفارسية ، الى العربية في ايام الحجاج . والذي نقله صالح بن عبد الرحمن ، مولى بني تميم (وكان ابو صالح من سبي سجستان) وكان يكتب لزاد انفروخ بن بيرى ، كاتب الحجاج ، يخط بين يديه بالفارسية والعربية ، فخف على قلب الحجاج . فقال صالح لزاد انفروخ :

انك انت سببي الى الامير ، واراه قد استخفني ، ولا آمن يقدمني عليك ، وان تسقط منزلتك .

فقال : لا تظن ذلك ! هو الي أحوج مني اليه ، لانه لا يجد من يكفيه حسابه غيري .

فقال : والله لو شئت أن أحول الحساب الى العربية لحولته .

قال : فحول منه أسطراً حتى ارى . ففعل . فقال له : تمارض !

فتمارض . فبعث اليه الحجاج تيادروس طبيبه . فلم ير به علة .

Edited by Julie Scott Meisami and Paul Starkey
ENCYCLOPEDIA OF ARABIC LITERATURE
Volume 2 London © 1998 Routledge ISAM-ON:69274

Nasīm, Aḥmad (1878–1938)

Egyptian poet. Educated in a Turkish primary school and Egyptian Arabic secondary school, Nasīm studied at **al-Azhar** and subsequently worked in **Dār al-Kutub** where he was involved in the publication of classical poetry collections. Although his poetry belongs to the neo-classical trend, some of his poems reveal a Romantic influence (especially those poems published in 1933 in the magazine *Apollo*). Nasīm was intensely involved in political life, writing national and patriotic poems as a contribution to the struggle for independence. His ***dīwān*** was published in two parts: the first (1908) consists of poetry of occasions, and the second (1910) of nationalist poems previously published in the National Party's newspaper *al-Liwā'*. In the dedication of the second part he styles himself *shā'ir al-Ḥizb al-Waṭanī* (the poet of the National Party). He is also known as *shā'ir al-waṭaniyyāt* (the poet of nationalism).

Further reading

Brugman, J., *An Introduction to the History of Modern Arabic Literature in Egypt*, Leiden (1984), 53–4.

R. SNIR

Nāṣir, Kamāl (1925–73)

Palestinian poet, journalist, playwright and political activist. Born in Bir Zeit into a devout but artistically inclined Christian family, he studied at the American University of Beirut and joined the Ba'th Party, becoming briefly a member of the Jordanian Parliament. Forced to flee Jordan in 1957, he lived in various Arab countries until he joined the PLO's Executive Committee in 1969. He was assassinated by Israeli agents. Nāṣir's poetry has not achieved the popularity of some other Palestinian 'resistance poets'. His sonorous and patriotic verse, which blends neo-classical, Romantic and socialist influences, often reflects some impatience with technique coupled with a temperamental preference for action. The use of symbol, fashionable among his contemporaries, is only sketchy in his verse. In some of his more subdued, 'confessional' poems, however, alienation and defiance, despair and hope, battle for mastery of the poet's psyche. Intimations of further poetic maturity in his later poems remained unfulfilled owing to his untimely death.

M.R. NOURALLAH

Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī (597–672/1201–74)

Muḥammad ibn Muḥammad Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī was a Shī'ī scholar and political dabbler. Born into a Twelver Shī'ī family in Ṭūs (in **Khurasan**), al-Ṭūsī rose to prominence in the service of the **Ismā'īlī** governor of Quhistan, Muḥtasham Nāṣir al-Dīn 'Abd al-Raḥīm ibn Abī Manṣūr, whose court astrologer he was, and for whom he wrote a number of works (most of them in Persian), including one of the major works of Islamic ethical writing, the *Akhlāq-i Nāṣirī* (*Nasirean Ethics*), which has been described as 'the best known ethical digest to be composed in mediaeval Persia, if not in all mediaeval Islam' (Wickens, 1964, 10), and which, while heavily indebted to the *Tahdhīb al-akhlāq* of **Miskawayh** (d. 421/1029), greatly expands and deepens the scope of that work. He continued in Ismā'īlī employment in Quhistan and at their headquarters at Alamut until the second wave of Mongol incursions under Hūlāgū (Hülegü), when he defected to the Mongol leader (and was instrumental in his destruction of Alamut), whom he accompanied in the capacity of adviser to the conquest of **Baghdad**. He served as vizier and supervisor of *waqf*s under Hūlāgū and his successor Abāqā until his death, and founded the important observatory at Maragha (in Azarbaijan). His writings include works on astronomy, ethics and philosophy, including a commentary on *al-Ishārāt wa-al-tanbīhāt* of **Ibn Sīnā** (d. 428/1037), whom he defended against the criticisms of **Fakhr al-Dīn al-Rāzī** (d. 606/1209). The precise nature of al-Ṭūsī's beliefs has been a matter of dispute; his autobiography (in Persian) suggests that at one period in his life he embraced Ismā'īlī beliefs, but may later have reverted to Twelver **Shī'ism**.

Text editions

Ibn Sīnā, *al-Ishārāt wa-al-tanbīhāt*, Tehran (1983) (includes al-Ṭūsī's commentary).
Naṣīr al-Dīn Ṭūsī's Memoir on Astronomy (al-Tadhkira fī 'Ilm al-Hay'a), F.J. Ragib (ed. and trans.), New York (1993).
The Nasirean Ethics, G.M. Wickens (trans.), London (1964).
Tajrīd al-manṭiq, Beirut (1988).

Further reading

Fakhry, Majid, *Ethical Theories in Islam*, Leiden (1991).

S. M. Ghazanfar, Islamic Civilization: History Contributions and Influence: A Compedium of Literature, Lanham 2006, pp. 109, 110
İSAM DN: 177085

B-130. Corbin, Henry. *History of Islamic Philosophy* (translated from French by Liadain Sherrard). London: Kegan Paul International, in association with Islamic Publications for the Institute of Ismaili Studies, 1993.

The book is about Islamic philosophy, not *Arab* philosophy, the author insists, and the geographic boundaries extend to Iranian thinkers as well. The discussion is divided into three periods: (1) from the beginning of Islam up to the death of Averroes (Ibn Rushd, 1126–1198), this period is said to be rather insufficiently known; and with Averroes, "something came to an end in Western Islam," and then emerged Al-Suhrawardi and Ibn al-Arabi; (2) the second period extends over the three centuries preceding the Safavid Renaissance in Islam, characterized by the "Sufi metaphysic"—the growth of the school of Ibn al-Arabi; (3) another deriving from Najm al-Din al-Kubra, and it extends to the present, including the centuries when numerous Iranian thinkers wrote in a Shiite milieu.

Part I (From the Beginning Down to the Death of Averroes, 595/1198) contains eight detailed chapters: (1) The Sources of Philosophical Mediation in Islam, (2) Shiism and Prophetic Philosophy (Twelve Shiism, Ismailism, Fatimid Ismailism, and Reformed Ismailism of Alamut), (3) The Sunni *Kalam* (The Mu'tazilites, Abu al-Hasan al-Ashari, Ash'arism), (4) Philosophy and the Natural Sciences (al-Razi, al-Biruni, al-Khwarizmi, ibn al-Haytham, and others), (5) The Hellenizing Philosophers (al-Kindi, al-Farabi, Ibn Sina, al-Ghazali, and others), (6) Sufism (al-Bastami, al-Junayd, al-Tirmidhi, al-Hallaj, and others), (7) Al-Suhrawardi and the Philosophy of Light, (8) In Andalusia (Ibn Hazm, Ibn Bajjah, Ibn Tufayl, Ibn Rushd, and others).

Part II (From the Death of Averroes to the Present Day) has three chapters: (1) Sunni Thought (The Philosophers, The Theologians, The Adversaries of the Philosophers, and The Encyclopedists), (2) The Metaphysics of Sufism (al-Shirazi, Umar al-Suhrawardi, Ibn al-Arabi, Najm al-Din al-Kubra, al-Hamdhani, Jalal al-Din Rumi, Jami, and others), (3) Shiite Thought (Nasir al-Din Tusi, The Ismailis, Sadr al-Din Dashtaki, Mulla Sadra Shirazi, Qadi Said Qummi, Jafar Kashfi, The Schools of Khurasan, and others).

The 450-page book provides a comprehensive chapter-by-chapter bibliography. There is a detailed name-subject index.

خردنامه‌ء صدرا، مخ. 9 ، ع. 34، 1425/2004 تهران. ص. 73-76.

D/571
Türkiye Diyanet Vakfı

عوارض ذاتیه، تحلیلی بر اختلاف

فخر رازی و خواجه طوسی در شرح اشارات

■ نادیا مفتونی
دانشجوی دکترای دانشکدهٔ الهیات

چکیده

تعریف عوارض ذاتیه و ملاک تشخیص آن، از بحثهای دامنه‌دار گسترهٔ علم‌شناسی فلسفی ـ منطقی و دانش‌شناسی موردپژوهانه است که در مفهوم‌سازی حکما از تعریف موضوع علم مطرح می‌شود.

ارسطو که برهان را برمبنای وجودشناسی خود بر رابطه علّی و معلولی استوار می‌داند، دانش برهانی را مختص عوارض ذاتیه می‌شمرد. اما فارابی در تعریفی که از عرضی ذاتی ارائه داده و بعدها توسط ابن‌سینا در اشارات تکرار می‌شود معتقدند: از آنجاکه ذاتی مقوم مورد سؤال واقع نمی‌شود فقط در مقدمات برهان کاربرد دارد و آنچه در مسائل استعمال می‌شود عوارض ذاتیه است.

شارحین ابن‌سینا مانند فخررازی و خواجه طوسی نیز برداشتهای متفاوتی از گزارش تعریف عرض ذاتی از شفا و دیگر آثار شیخ و نهایتاً اشارات ارائه کرده‌اند که بررسی و تحلیل اختلاف شارحین با توجه به اهمیت و ابهام این مبحث، ما را به نکات دقیقی رهنمون خواهد شد.

کلید واژه

عوارض ذاتیه؛ برهان؛
ارسطو؛ ابن‌سینا؛
فارابی؛ خواجه طوسی؛
فخررازی؛ منطق توالد ذاتی.

مفهوم‌سازی حکما از تعریف موضوع علم، مفهوم پیچیده و قابل تأمل عوارض ذاتیه را بمیان می‌آورد. سرّ پیچیدگی و ابهام آن در اینستکه «ذاتی» نزد منطقدانان و فیلسوفان باشتراک لفظ، معانی و کاربردهای فراوان دارد. در بسیاری از کتب منطقی این معانی بصورتهای متفاوت گزارش شده است.[1] علاوه بر اینها شهید صدر مفهوم‌سازی تازه‌ای را در تعبیر «منطق توالد ذاتی» ارائه داده است.[2]

۱. الرازی، قطب‌الدین، شرح مطالع الانوار، قم، انتشارات نجفی، بی‌تا، ص۶۹؛ الرازی، فخر، منطق الملخص، تقدیم، تحقیق و تعلیق احد فرامرز قراملکی و آدینه اصغری نژاد، تهران، دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۸۱ هـ. ش، صص ۴۹ ـ ۴۷؛ رهبر خرد، صص ۳۷ و ۳۶.

۲. شهید الصدر، محمد باقر، الأسس المنطقیة للاستقراء، بیروت ۱۹۹۰. توضیح بیشتر مطلب در تعلیقات منطق الملخص،

IRCICA

Mecelle-i Danişkede-i Edebiyat, c. III/sayı: 4
(H.Ş. 1335) Tahran, s. 58-72.

01 MAYIS 1993

خواجه نصیرطوسی و رصدخانهٔ مراغه(۱)

بقلم : دکتر آیدین صایلی
استادکرسی تاریخ علوم دردانشگاه آنکارا (ترکیه)

خواجه نصیرطوسی درتاریخ رصدخانه های اسلامی مقامی والا دارد. زیرا در تأسیس رصدخانهٔ مراغه سهمی بزرگ داشت وسالها رئیس و عضو مؤثر آن و سرآمد دانشمندان عالیقدری بود که ازتمام کشورهای اسلامی درآنجا گردآمده و همه‌بامیل ورغبت ریاست‌آن دانشمند بزرگوارا گردن نهاده بودند . رفتار پدرانه ومحبت‌آمیز اوچنانکه مؤید عرضی نوشته است طوری بود که رنج غربت و دوری از زن و فرزند را برآنها آسان میساخت **1**

چنین پیداست که خواجه نصیر طوسی قبل از تأسیس رصدخانهٔ مراغه در کارهای مربوط برصدخانه سابقه داشته و درآن شهرت کافی یافته بود . زیرا روایت شده است که منکوقاآن که در فکر ایجاد رصدخانهٔ بزرگی در چین بود در همانجا از بعضی دانشمندان شنیده بود که تنها خواجه نصیر طوسی است که میتواند از عهدهٔ اجرای این امر برآید و معلوم میشود که جمال‌الدین بخاری نتوانست این کار را بانجام برساند 2

درتسخیرقلعهٔ الموت که از محکمترین قلاع اسمعیلیه بود سود بزرگی ازلحاظ معنوی‌نصیب هلاکو شد وآن آشنائی اوبا دانشمند ارجمندی چون خواجه‌نصیر طوسی است که برای‌تأسیس رصدخانهٔ مراغه ازاو استفادهٔ شایان‌برد ودربعضی کتب‌مسطور است که خود خواجه نصیربود که ایجاد رصدخانه را بهلاکو پیشنهاد کرد و سبب تأسیس رصدخانهٔ مراغه شد **3**

جوینی از وجود کتابخانه‌ای در الموت یاد میکند و بعضی آلات رصد را مانند ذات‌الکرسی، ذات‌الحلق، اسطرلاب تام‌ونصفی وشعاع در الموت صریحاً نام‌میبرد **4**. دریکی از نسخه‌های خطی تاریخ جهانگشای جوینی بجای شعاع که درمتن آمده در حاشیه ذات‌الشعبتین‌نوشته شده است**5**. موجودیت آلات‌رصد درالموت خواجه نصیررا

۱ـ این خطابه رأ آقای‌دکترآیدین صایلی درکنگرهٔ خواجه‌نصیرطوسی‌قراءت کرده‌اند.

بیاد میآورد . خیلی محتمل است که این آلتها را آنجا او استعمال کرده باشد و بهمین مناسبت در کتب علمی لااقل دو مرتبه از رصدخانهٔ الموت ذکری رفته است **6** ولی با اطلاعات ناقصی که راجع باین‌آلات رصد داریم نمیتوان دربارهٔ وجودرصدخانه درالموت حکم قطعی کرد. چه درعالم‌اسلام رصدخانه خیلی‌تکامل یافته بود وقبل از آنکه بدانیم این آلات رصدکه ذکرشد بچه ابعاد و مقاییسی بوده است اتخاذ نظر در باب اینکه آیا مؤسسه‌ای‌درالموت بوده‌است که لایق‌اسم رصدخانه باشد،مشکل‌است. اگرراجع بموجودیت ذات‌الشعبتین درالموت اطلاع قطعی داشتیم این مسئله تا حدی روشنترمیشد . راجع بآلتی که باسم شعاع ذکرشده‌است تردیدی هست **7** .ممکن‌است که این همان آلت باشد که خود خواجه نصیر اختراع کرده بود و باسم اسطرلاب خطی ویاعصای طوسی معروف بوده است **8**

شاید خود خواجه نصیرصاحب رصدخانهٔ شخصی یا آلات رصد خصوصی بوده اما ایجاد رصدخانهٔ مراغه است که مقام وشخصیت خواجه نصیررا درکارهای‌مربوط برصد بما میشناساند وهمین امرنشان میدهدکه چرا شهرت این دانشمند تا چین‌رسیده بوده است. زیرا رصدخانهٔ مراغه بدون شک یکی از دو سه رصدخانه بسیار مهم عالم اسلامی بوده است .

از رساله‌ای که عرضی درین باب نوشته است از آلات این رصدخانه اطلاعات نسبةً کاملی بدست میآید **9** اما دربارهٔ ساختمانهای رصدخانه اطلاعات ما ناقص است. همینقدرمعلوم است که برای‌رصدخانه یکچندبناساخته شده‌بود. تحقیقات باستان‌شناسان نیز معلومات مختصری راجع باین مورد بدست میدهد . ازبیت نهم تادوازدهم قصیده مدحیهٔ قاضی‌القضاة نظام‌الدین اصفهانی**10** که تمام‌آن درخاتمهٔ مقال ذکرمیشود چنین استنباط میگرددکه ساختمان مرکزی بنای عالی ومجللی بوده و برج بلندی‌هم داشته است. کتبی نیز رصدخانه را با صفت عظیم توصیف مینماید . کتبی ذکر قبه‌ای را جداگانه از رصدخانه میآورد . از قول کتبی ممکن است همینطور استنباط کرد که کتابخانهٔ مؤسسه در خود رصد خانه جا داشته و جزء ابنیهٔ رصدخانه و متفرعاتش ساختمان علیحده‌ای‌هم بوده واین ساختمان‌دارای قبه‌ای بوده‌است**11** ولی‌ازتفصیلاتی که دربعضی کتب دیگرآمده چنین مستفاد میشودکه قبه‌ای‌درقسمت رصدخانه وجود داشته است و این قبه طوری بنا شده بود که نور آفتاب از موقع طلوع تا غروب از

8 – Joffre Dumazedier: op. cit, P. 65.
9 – David K.Berlo (Ed.): Mass Communication and the Development of the Nations, Michigan state university 1966, P. 166.
10 – ibid, P. 166.
11 – Joffre Dumazedier: op. cit, P. 64 – 68.
١٢ – الاطار التفصيلي المبدئي لخطة التنمية القومية ١٩٧٠ – ١٩٧٤ ، منشورات وزارة التخطيط ، بغداد ١٩٧٠ ، ص ٥٠ .
١٣ – د . ابراهيم الداقوقي : الانظمة الاذاعية ، محاضرات القيت على طلبة الصف الثالث – فرع الاذاعة والتلفزيون من قسم الاعلام في كلية الاداب – جامعة بغداد ، للعام الدراسي ١٩٧٩ – ١٩٨٠ ، ص ٤٥ .
١٤ – د . ابراهيم الداقوقي : آفاق الانتفاع من البرامج التلفزيونية في الريف العراقي ، المصدر السابق ، ص ١٢٩ .
١٥ – د . ابراهيم الداقوقي : المصدر السابق ، ص ١٢٤ – ١٢٩ .
١٦ – الاطار التفصيلي المبدئي لخطة التنمية القومية ، ص ٢٠ .
١٧ – د . ابراهيم الداقوقي : توظيف رموز التراث العربي في التربية من خلال ادب الاطفال ، مجلة كلية الاداب – بغداد ١٩٧٩ ، العدد ٢٤ ، ص ٢٩٧ .
١٨ – د . ابراهيم الداقوقي : آفاق الانتفاع من البرامج التلفزيونية في الريف العراقي ، ص ١٢٩ .
١٩ – جريدة الجمهورية – بغداد ، العدد الصادر في ١٩ تموز ١٩٨٠ ، ص ٦ .
٢٠ – تقرير سكرتارية تطوير المرأة الريفية في الاتحاد العام لنساء العراق المقدم الى المؤتمر التاسع للاتحاد المنعقد في بغداد خلال ١١ – ١٥ اذار ١٩٨٠ ، ص ١ .
٢١ – المصدر السابق ذكره ، ص ٢ و ص ١٣ .
٢٢ – المصدر السابق ذكره ، ص٢ و ص٣ .
٢٣ – د . عادل شكاره : محو امية المرأة المتزوجة والاهداف النوعية للحملة الوطنية الشاملة ، مجلة دراسات للاجيال – بغداد ، العدد الثالث ١٩٨٠ ، ص ٢١ .
٢٤ – فاروق عبد الرحمن عمر : التلفزيون في الجمهورية العربية المتحدة والعالم ، القاهرة ١٩٦٤ ، ص ١١٠ .
٢٥ – المصدر السابق ذكره ، ص ١١٠ .
٢٦ – د . ابراهيم الداقوقي : المتغيرات الرئيسية التي تؤثر في الانظمة الاذاعية في العالم ، مجلة دراسات للاجيال ، العدد الثالث ١٩٨٠ ، ص ٩٩ .
٢٧ – د . عادل شكاره : المصدر السابق ، ص ٢٩ .

Dosyd / Kitap
Kütüphanede Mevcuttur
20 ARALIK 1993

Dirasatü'l-Ecyal, sene: II/2 (1981)
Bağdad, s. 45-57.
D. 366 /2(2)

وثيقة عن الحقد الفارسي ـ المغولي ضد العرب

رسالة نصير الدين من قبل هولاكو الى أهل الشام وجوابها منهم

Türkiye Diyanet Vakfı
Kütüphanesi
İslâm Araştırmaları Merkezi

الدكتور عبد الامير الاعسم
كلية الاداب/جامعة بغداد

The Institute of Ismaili Studies
Ismaili Texts and Translations Series, 5

Editorial Board:
Farhad Daftary (general editor), Wilferd Madelung (consulting editor), Heinz Halm, Abbas Hamdani, Hermann Landolt, Mehdi Mohaghegh, Roy Mottahedeh, Azim Nanji, Ismail K. Poonawala, Paul E. Walker

Previously published titles:

1. Ibn al-Haytham, *The Advent of the Fatimids: A Contemporary Shi'i Witness*. An Edition and English Translation of Ibn al-Haytham's *Kitāb al-Munāẓarāt*, by Wilferd Madelung and Paul E. Walker (2000).
2. al-Shahrastānī, Muḥammad b. 'Abd al-Karīm. *Struggling with the Philosopher: A Refutation of Avicenna's Metaphysics*. A New Arabic Edition and English Translation of al-Shahrastānī's *Kitāb al-Muṣāra'a*, by Wilferd Madelung and Toby Mayer (2001).
3. Ja'far b. Manṣūr al-Yaman, *The Master and the Disciple: An Early Islamic Spiritual Dialogue*. Arabic Edition and English translation of Ja'far b. Manṣūr al-Yaman's *Kitāb al-'Ālim wa'l-ghulām*, by James W. Morris (2001).
4. Idrīs 'Imād al-Dīn, *The Fatimids and their Successors in Yaman: The History of an Islamic Community*. Arabic Edition and English Summary of Idrīs 'Imād al-Dīn's *'Uyūn al-akhbār*, vol. 7, by Ayman Fu'ād Sayyid, in collaboration with Paul E. Walker and Maurice A. Pomerantz (2002).

Naṣīr al-Dīn Ṭūsī

Paradise of Submission

A Medieval Treatise on Ismaili Thought

A New Persian Edition and English Translation of Ṭūsī's

Rawḍa-yi taslīm

by S.J. Badakhchani

With an Introduction by Hermann Landolt
and Philosophical Commentary by Christian Jambet

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi
Dem. No: 134167
Tas. No: 297.62
TDS-R

I.B.Tauris *Publishers*
LONDON • NEW YORK
in association with
The Institute of Ismaili Studies
LONDON
2005

تصنيف العلوم

بين

نصير الدين الطوسي وناصر الدين البيضاوي

دراسة وتحقيق

دكتور عباس محمد حسن سليمان

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi

Dem. No:	56435
Tas. No:	509.297 SÜL.T

دار النهضة العربية
للطباعة والنشر
بيروت . ص.ب ١١٠٧٤٩

1996

Tusi, Ebu Cafer
- Beyzavi
Tasr, Nasiruddin

recorded on the map, the total land area of the properties of the *waqf* comprised more than 55,116 *tanābs* of land, and included large fruit orchards and vineyards. This alone is proof of the extraordinary role of the descendants of Khoja Aḥrār in the agricultural economy of the Tashkent region.

In conclusion, the abundance of information generated by tsarist administrative policy provides the historian with valuable insight into the relationship between the tsarist administration and the Aḥrārī communities of late nineteenth-century Central Asia, and attests to the persistence of the patrimony of Khoja Aḥrār through the agricultural economy, through the community network that was involved in this agricultural economy, and through the administrators of the *waqf*, many of whom are likely to have been Aḥrārīs themselves. The visibly high priority given to the investigation of these properties by the Turkestan Governor-General further reflects the survival, prominence, and influence of the Aḥrārī family in the nineteenth century.

The Russian protocol, and the Persian and Uzbek documents that are included in it, support three conclusions. First, that the *waqf* of Khoja Aḥrār was remarkably durable, and survived over five hundred years after its original foundation. The embrace of the garden of paradise on earth, so eloquently described in the words carved on Aḥrār's gravestone, persisted through his progeny despite the challenges posed by the vestiges of conquest and change, including the tsarist conquest. Second, the Naqshbandi community, due to its extensive endowment, as well as the prestige and status of its leadership, played a central role in the local economy and social organization of nineteenth-century Central Asia. And third, colonial rule in Central Asia introduced a previously unknown threat to the existence of the Naqshbandi communities: that of a non-Muslim state authority that recognized neither the sanctity of the community nor the spiritual authority of its leadership. The colonial policy of reclamation of land and resettlement threatened the endowment of Khoja Aḥrār as founded by him. The supervision of the *waqf* properties, particularly in the distribution of revenues, was further undermined as it was taken over by Russian administrators. The history of Sufism in eighteenth- and nineteenth-century Central Asia remains understudied, as does the utilization of the wealth of documentary sources contained in the state and local archival collections of Central Asia such as those examined here. It is hoped that the preliminary findings of this study illustrate the value of such documents not only for the local history of Sufism, but for the comparative history of *waqf* as well as Sufi-state relations.

Transactions, vol: 9, Istanbul-1999,
s. 61-66

Edited by Elisabeth Özdalga
Naqshbandis in Western and Central Asia:
change and continuity.
Papers Read at a Conference Held
at the Swedish Research Institute
in Istanbul June 9-11, 1997

D.2049

A Note on "Rashahāt-ı 'Ain al -Hayat" in the Nineteenth Century

BUTROS ABU MANNEH

Milli Divanet ...

Rashaḥāt-ı 'Ain al-Hayat (Eng.: Trickles from the Fountain of Life), is a hagiography of Khoja Nāsir al-Dīn 'Ubaid Allah ibn Mahmud al-Shashi, better known as Khoja 'Ubaid Allah Aḥrār, the great Naqshbandī sheikh of Transoxania in the fifteenth century (806/1404-895/1490). Khoja Nāṣir al-Dīn was born in the village of Baghistan near Tashkent,[1] but he lived most of his life in Samarqand, the capital of the Timurid dynasty, thus becoming known also as 'Ubaid Allah al-Samarqandi.[2] The author of the hagiography was Fakhr al-Din 'Ali ibn Husein al-Wā'iz al Kāshifi of Harat (Herat in north-west Afghanistan), known also by his nom de plume: al-Ṣafi.[3] Kāshifi wrote the book in Persian, the literary language of the later Islamic centuries in the eastern Islamic lands, during the first years of the sixteenth century, the tenth hijra century.

'Ubaid Allah Aḥrār was initiated into the Naqshbandi order by Sheikh Ya'qūb al-Charkhi in Chaganian and became his deputy (*khalifa*), in which capacity he was active for over sixty years. It was under 'Ubaid Allah Aḥrār's guidance that the Naqshbandi order became the predominant order in central Asia.[4] Kāshifī became a disciple of Aḥrār in the last years of the Khoja's life. Twice he travelled from Herat to Samarqand to attend his presence, first in 889/1484 and again in 893/1488, two years before the death of the sheikh. Throughout the book he calls him "shaikhuna," our master,[5] indicating discipleship, but it does not seem that Kāshifī was trained to be a *khalifa* of Aḥrār since the time he spent in the company of Khoja was too short. He stated that he served him "four months the first time and eight months the second"[6] but usually took several years for someone to be trained as a *khalifa* by Aḥrār.

Much of the material Kāshifī includes about the Khoja was what he himself had heard directly (*bi-lā wāsiṭa*) from him. After every session (with Aḥrār) (*b'ad-a inqiḍā'-i kull-i ṣuḥba*), he tells us, he recorded what he heard from him,[7] a matter which lends the book a high degree of authenticity. In addition, he recorded things he himself observed or heard from other disciples.[8] Thus the book is largely based on Kāshifī's personal experience. But he also used what two *khalifas* of the Khoja

1 H. Algar, "A Brief History of the Naqshbandī Order," in M. Gaborieau et al. (eds.), *Naqshbandis*, Editions ISIS Istanbul-Paris, 1990, pp. 3-44; see p. 13 (hereafter Algar, "A Brief History").

2 Abdulmajid al-Khani, *al Hada'iq al-Wardiyya fi Haqā'iq Ajilla' al-Naqshbandiyya*, Cairo, 1308/[1890-1891], p. 156.

3 On Ali ibn Husein ... al-Kashifi, see Tahsin Yazıcı, "Ṣafi," in *İslam Ansiklopedisi*, vol. 10, p. 61 and bibliography (Hereafter *İA*). See also *EI*², vol. 8, pp. 800-801. Kashifi's father Husein was a well-known poet and preacher in Harat, see *EI*², vol. 4, pp. 704-705

4 Algar, "A Brief History," pp. 13f.

5 See M. Murad al-Qazani al-Manzilawi (trans.), *Rashaḥāt 'Ain al-Ḥayat*, Mecca, 1890, p. 4.

6 *Ibid.*, p. 175.

7 *Ibid.*, p. 159.

8 *Ibid.*, p. 5

نصير الدين الطوسى

Tusi, Nasiruddin

زبدة الإدراك فى هيئة الأفلاك

" مع دراسة لمنهج الطوسى العلمى فى مجال الفلك "

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi
Dem. No: 53272
Tas. No: 520
TUS.Z

دراسة وتحقيق

دكتور عباس محمد حسن سليمان

مدرس الفلسفة الإسلامية

كلية الآداب ـ جامعة الإسكندرية

الطبعة الاولى ١٩٩٤م

دار المعرفة الجامعية

٤٠ش سوتير ـ الإسكندرية

ت : ٤٨٣٠١٦٣

NASRUDDIN TUSÎ

Tusi, Nasiruddin

91-933850

Micro- Ṭūsī, Naṣīr al-Dīn Muḥammad ibn Muḥammad,
fiche 1201-1274.
91/ Muqārʿāt al-muqārʿī / taʾlīf Abī Jaʿfar
59070 Naṣīr al-Dīn Muḥammad ibn Muḥammad ibn al-Ḥasan al-Ṭūsī ; taḥqīq Ḥasan al-Muʿazzī.
-- Qum : Maktabat Āyat Allāh al-Marʿashī, 1405 [1984 or 1985]
24, 127, 224 p. ; 25 cm. -- (Min makhṭūṭāt Maktabat Āyat Allāh al-Marʿashī al-Ammah ; 11)
In Arabic; romanized record.
Includes bibliographical references (p. 213-[214]) and indexes.

(Refutation on Muqārʿāt al-falāsafah, a book on Islamic philosophy by Abī al-Fatḥ Muḥammad ibn ʿAbd al-Karīm al-Shahrastānī, 1086-1153; includes photo reproduction of the mentioned book)

91-933796

Micro- Ṭūsī, Naṣīr al-Dīn Muḥammad ibn Muḥammad,
fiche 1201-1240.
91/ Sharḥ al-ishārāt / li-Naṣīr al-Dīn al-
59085 Ṭūsī wa-Fakhr al-Dīn al-Rāzī. -- Qum, Īrān : Maktabat Āyat Allāh al-ʿUẓmā al-Marʿashī al-Najafī, 1404 [1983 or 1984]
2 v. in 1 ; 30 cm.
In Arabic; romanized record.
(On Islamic theology and philosophy)

15 HAZIRAN 1993

Sayılı, Prof. Dr. Aydın
"Hoca Nasır-ı Tusî ve Rasadhane-i Meraga <Nasîr-ud Dîn-i Tusî ve Maraga Rasathanesi>". A.Ü. DTCF Dergisi, Ankara.
1956/14 sayı 1/2 ss. 1-13

-Tusi Nasiruddin,

Sevim Tekeli,

. *"Nasirüddin, Takiyüddin ve Tycho Brahe'nin Rasat Aletlerinin Mukayesesi, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Cografya Fakültesi Dergisi"*, (1958), Vol. 16, No. 3-4, p. 301-93. (Turkish and English)

106 MADELUNG, Wilferd. To see all things through the sight of God: Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī's attitude to sufism. *Naṣīr al-Dīn Ṭūsī, philosophe et savant du XIIIe siècle.* Études réunies et présentées par N.Pourjavady et Ž.Vesel. Actes du colloque tenu à l'Université de Téhéran (6-9 mars 1997). Tehran: Institut Français de Recherche en Iran - Presses Universitaires d'Iran, 2000, pp.1-11.

Tusi, Nas.

28 ARALIK 2004

913 MARCINKOWSKI, Muhammad Ismail. Rapprochement and fealty during the Büyids and early Saljūqs: the life and times of Muḥammad ibn al-Ḥasan al-Ṭūsi. *Islamic Studies*, 40 ii (2001) pp.273-296 (The Büyids were themselves Shi'ites.)

Tusi, Nas.

193 KHEIRANDISH, Elaleh. A report on Iran's "jewel" codices of Ṭūsī's *Kutub al-mutawassiṭāt*. *Naṣīr al-Dīn Ṭūsī, philosophe et savant du XIIIe siècle.* Études réunies et présentées par N.Pourjavady et Ž.Vesel. Actes du colloque tenu à l'Université de Téhéran (6-9 mars 1997). Tehran: Institut Français de Recherche en Iran - Presses Universitaires d'Iran, 2000, pp.131-139.

147 S(TRAUSS), J(ohann). Alexandre Pacha Carathéodory (tr.): *Traité du quadrilatère attribué à Nassiruddin-el-Toussy (Kitāb shakl al-qaṭṭā').* Constantinople, Typographie et Lithographie Osmanié, 1891 (1309). *The beginnings of printing in the Near and Middle East: Jews, Christians and Muslims.* Ed. Lehrstuhl für Türkische Sprache, Geschichte und Kultur, Universität Bamberg. Staatsbibliothek Bamberg. Wiesbaden: Harrassowitz, in Kommission, 2001, pp.78-79

Tusi, N.

28 ARALIK 2004

197 SALIBA, George & KENNEDY, E.S. The spherical case of the Ṭūsī couple. *Naṣīr al-Dīn Ṭūsī, philosophe et savant du XIIIe siècle.* Études réunies et présentées par N.Pourjavady et Ž.Vesel. Actes du colloque tenu à l'Université de Téhéran (6-9 mars 1997). Tehran: Institut Français de Recherche en Iran - Presses Universitaires d'Iran, 2000, pp.105-130. [Reprint from *Arabic Sciences and Philosopy*, vol. 1 (1991), pp.285-291.]

Tusi, Nas.

22 HAZ 2007

Nasiruddin-i Tusî

0364 Al-Ṭūsī, Naṣīr al-Dīn.
[Rawḍa-yi taslīm. Inglés-Persa]
Paradise of Submission. A medieval treatise on ismaili thought. A new persian edition and english translation of Ṭūsī's Rawḍa-yi taslīm / Naṣīr al-Dīn Ṭūsī. - London; New York : I.B. Tauris Publishers
ISBN 1-86064-436-8
I. Titulo.

43 TOURKIN, Sergei. Bibliography on al-Tusi (works in Russian). *Naṣīr al-Dīn Ṭūsī, philosophe et savant du XIIIe siècle.* Études réunies et présentées par N.Pourjavady et Ž.Vesel. Actes du colloque tenu à l'Université de Téhéran (6-9 mars 1997). Tehran: Institut Français de Recherche en Iran - Presses Universitaires d'Iran, 2000, pp.215-218.

Tusi, Nas.

28 ARALIK 2006

Tusi, Nas. 15. VAKILY, Abdollah. Khvājah Naṣīr al-Dīn Ṭūsī's *Āghāz va Anjām*: an introduction and abridged translation. *Islamic Studies*, 40 i (2001) pp.89-103

28 ARALIK 2006

583 S(TRAUSS), J(ohann). Alexandre Pacha Carathéodory (tr.): *Traité du quadratière attribué à Nassiruddin-el-Toussy (Kitāb shakl al-qaṭṭā').* *Constantinople, Typographie et Lithographie Osmanié, 1891 (1309). The beginnings of printing in the Near and Middle East: Jews, Christians and Muslims.* Ed. Lehrstuhl für Türkische Sprache, Geschichte und Kultur, Universität Bamberg. Staatsbibliothek Bamberg. Wiesbaden: Harrassowitz, in Kommission, 2001. pp.78-79

Tusi, Nasireddin

28 ARALIK 2006

1024 ZIPOLI, Riccardo. On the theory of *qāfiya* in Naṣīr al-Dīn-i Ṭūsī and Shams-i Qays. *Orientalia Suecana*, 51-52 / 2002-2003 (2003) pp.479-489.

Tusi, Nasireddin

28 ARALIK 2006

134 YAZDI, Hamid-Reza Giahi. Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī on lunar crescent visibility and an analysis with modern altitude-azimuth criteria. *Suhayl*, 3 (2002-03) pp.231-243.

Tusi, Nas.

13 EKİM 93

1698 DABASHI, Hamid. Khwājah Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī: the philosopher/vizier and the intellectual climate of his times. *History of Islamic philosophy.* Ed. Seyyed Hossein Nasr & O.Leaman. London: Routledge, 1996 (Routledge History of World Philosophies, I). pp.527-584

Tusi, Nasireddin

191098 Tusi' Nasiruddin 88-963417

Ṭūsī, Naṣīr al-Din Muḥammad ibn Muḥammad, 1201-1274.
(Tajrīd al-manṭiq)
تجريد المنطق / تحقيق نصير الدين محمد بن الحسن الطوسي. -- الطبعة 1. -- بيروت، لبنان : مؤسسة الاعلمي للمطبوعات، 1988.
78 p. ; 24 cm.
Title page partially vocalized.
$3.00 (U.S.)
L&S-Lang.

10 KASIM 1993

Tusi, Nasiruddin Kawaji

CHITTICK, W.C. Mysticism versus philosophy in earlier Islamic history: the al-Ṭūsī, al-Qūnawī correspondence. *Religious studies* 17 (1981) pp. 87-104.

11 HAZIRAN 1993

16 NISAN 1997

TŪSĪ, NASĪRAUDDĪN 89-932826

Micro- Ṭūsī, Naṣīr al-Dīn Muḥammad ibn Muḥammad,
fiche 1201-1274.
90/ . Tajrīd al-ʿaqāʾid / li-Abī Jaʿfar Muḥammad
58928 ibn Muḥammad ibn al-Ḥasan Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī ; ḥaqqaqahu Muḥammad Jawād al-Ḥusaynī al-Jalālī. -- al-Ṭabʿah 1. -- [Tehran] : Maktab al-Aʿlām al-Islāmī, 1407 [1986 or 1987]
347 p. ; 25 cm.
In Arabic; romanized record.
Includes bibliographical references (p. [325]-329)
Includes indexes.
(Classical work on the beliefs of the Shiite sect of Islam)

1233. EQBĀLI, Moʿazzame. *She'r va shāʿeri dar âsâr-e Khʿâje Nasir al-Din Tusi. Be'enzemâm-e majmuʿe-ye ash'âr-e fârsi-e Khʿâje Nasir va matn-e kâmel va monaqqah-e Meʿyâr al-ash'âr.* Tehrân, Vezârat-e Farhang va Ershâd-e Eslâmi, 1991/1370, 422 p.
[La poésie dans l'œuvre de Nasir al-Din Tusi. Recueil de ses pièces en vers et version complète du *Meʿyâr al-ash'âr*]

Ce livre comporte l'édition, sur la base de trois manuscrits, du célèbre traité de technique poétique de Nasir al-Din Tusi, premier essai d'édition critique à notre connaissance. C.F.

21 OCAK 1998

25 KASIM 1991

CLU TŪSĪ, NASĪRUDDĪN
al-Aʿsam, ʿAbd al-Amīr.
Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī, mu'assis al-manhaj al-falsafī fī'ilm al-kalām al-Islāmī / ʿAbd al-Amīr al-Aʿsam. — al-Ṭabʿah 1. — Beirut : Manshūrāt ʿUwaydāt, [1975].
213 p. ; 17 cm.
Added t.p.: Nasir ad-Din at-Tusi, fondateur de la méthode philosophique dans la théologie musulmane.
Arabic
1. Title.
CLU NIP nec 5-19209

Tusi, Nasiruddin (FEA)

VESELOVSKY, N. Copernicus and Nasir al-Din al-Tusi. *J. hist. astron.* 4 (1973), pp. 99-130.

Kopernik ve Nasiruddin et-Tûsî

R16 **Annäherungen: der mystisch-philosophische Briefwechsel zwischen Ṣadr ud-Dīn-i Qōnawī und Naṣīr ud-Dīn-i Ṭūsī** / Ed. Schubert, Gudrun. Beirut, 1995

Genequand, Charles. *Asiatische Studien. Etudes Asiatiques*, 51 i (1997), pp.522-524 (F)
Landolt, H. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 61 ii (1998), pp.332-334 (E)
Madelung, Wilferd. *Journal of the Royal Asiatic Society*, 8 i (1998), pp.92-93 (E)
Schmidtke, Sabine. *Middle East Studies Association Bulletin*, 30 ii (1996), p.220 (E)
Scarcia Amoretti, Bianca. *Rivista degli Studi Orientali*, 70 i-ii / 1996 (1997), pp.278-279 (I)
Nagel, Tilman. *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, 153 i (2003), p.198 (G)

Sadettin Koner Tusi, Nasireddin

Tusi, Nasiruddin (FEA)

LIVINGSTON, J.W. Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī's al-Tadhkirah: a category of Islamic astronomical literature. *Centaurus* 17 (1972-3), pp. 260-275.

Nasiruddin Tusi'nin el-Tezkiresi Islami Astronomi Literatürünün bir katalogu

14570. a. 50 Tusi Nasiruddin Kashi Ali

al-ṬŪSĪ (Naṣīr al-Dīn Muḥammad ibn Muḥammad) al-KĀTIBĪ al-QAZWĪNĪ (Najm al-Dīn ʿAlī ibn ʿUmar) b. Omer

مطارحات فلسفية بين نصير الدين الطوسي ونجم الدين الكاتبي

Muṭārahāt falsafīyah bain Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī wa-Najm al-Dīn al-Kātibī. [A philosophico-theological treatise by al-Katibi, with the comments of al-Tusi and the author's objections to them, etc. Edited by Muḥammad Ḥasan Āl Yā-Sīn.]

pp. xiv, 67; 2 pl. of facsimiles. 8°.
Baghdad, 1956.

Nafā'is al-Makhṭūṭat, collection 7, Nos. 20-[illegible]

1 KASIM 1996

03219 MOREWEDGE, Parviz. The analysis of "substance" in Ṭūsī's *Logic* and in the Ibn Sīnian tradition. *Essays on Islamic philosophy and science*, ed. by G.F.Hourani. State Univ.New York Press, Albany, 1975, pp. 158-188.

See also IV. b. *Ghazali*. Hardy. IV. b. *Ibn Sina*. Madelung.

12 KASIM 1993

Nasiruddin et-Tûsî'nin İbn Sînâ Cevher.

Tûsî, Nasîrüddin. Ebû Ca'fer Muhammed b. Muhammed b. el-Hasan (ö. 672/1274).

Mu'cemü'r-rıyâdiyye fi'l-muâsıra, 165.

KELÂM-FELSEFE

NÂSIRUDDÎN et-TÛSÎ

HAIRI, Abdulhadi. Naṣīr al-Dīn Ṭūsī. His alleged role in the fall of Baghdad. *Ve Congrès International d'Arabisants et d'Islamisants. Actes.*, [1970?], pp. 255-266.

Nasir al Din Tusi. Bağdat'ın düşüşünde sözüm ona oynadığı rol

54 Tusî Nasiruddin (NAJĪM al-DĪ)

مطارحات فلسفية بين نصير الدين الطوسي و نجم الدين الكاتبي . بتحقيق الشيخ محمد حسن آل ياسين . بغداد . مطبعة المعارف . ١٣٧٥ هـ - ١٩٥٦ م. in-8. (١١٥ p.)

(نفائس المخطوطات . السنة السابعة .)

"Kutūrahāt falsafīya. bayn Naṣīr ad-dīn at-Ṭūsī wa Najm ad-dīn al-Kātibī : Entretiens philosophiques entre Naṣīr ad-dīn Ṭūsī et Najm ad-dīn al-Kātibī". Edités par ... H. Āl Yāsīn au tome 7 de ses "Nafā'is al-makhṭūṭāt". Bagdad. 1956.

7 ARALIK 1994

Tusi/Nasiruddin

5200 STEPHENSON, J. The classification of the sciences according to Nasiruddin Tusi. *Isis* 5 (1923), pp. 329-338

Nasiruddin Tusi'ye göre ilimlerin tasnifi

Tusi Nasiruddin

4127 TUSI, Nasir al-Din AL-, *Nasir Al-Din Al-Tusi's Memoir on Astronomy: Al-Tadhkira fi 'ilm al-Hay'a* (2 Vols.) (Tr. F.J. Ragep) (13th Century Scholar). Vienna, Austria: Springer-Verlag, 1993, 656pp.

27 EKIM 1993

Tusi Nasiruddin 14593. b. 68

al-ṬŪSĪ (Naṣīr al-Dīn Muḥammad ibn Muḥammad)

al-DAHSURKHĪ al-ISFAHĀNĪ (Maḥmūd ibn al-Mahdī al-Mūsawī)

مفتاح الكتب الاربعة

Miftāḥ al-kutub al-arba'ah. [A dictionary for the study of al-Kulainī's al-Kāfī, al-Ṣaduk's Man la yahduru-hu 'l-fakih, and al-Ṭusī's Istibṣār and Tahdīb al-aḥkām.]

Pt. 1-.

Maṭba'at al-Ādāb: Najaf, 1967- 8°.

27 EKIM 1993

Tusi Nasiruddin 14519. b. 97

al-ṬŪSĪ (Naṣīr al-Dīn Muḥammad ibn Muḥammad)

رسالة أوصاف الاشراف

Ausāf al-ashrāf. [A treatise on the virtues of the Saints. Translated from the Persian, with a short biography of the author, by Muḥammad al-Khalīlī.]

pp. 110.

Najaf, 1956. 8°.

27 EKIM 1993

14512. c. 24.

al-SHIRĀZĪ (Muḥammad al-Mahdī al-Ḥusainī) Tusi Nasiruddi

القول السديد في شرح التجريد

al-Ḳaul al-sadīd fi sharh al-Tajrīd. [A commentary on Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī's theological treatise Tajrīd al-i'tikād.]

pp. 318.

Manshūrāt al-A'lamī: Karbala, 1961. 8°.

27 EKIM 1993

حسنی، سید علی اکبر

۲۶۱۷- «عصر مغول و نقش خواجه نصیر و علامه»، درسهایی از مکتب اسلام، پیاپی ۴۹۴، ص ۱۵-۲۰، فارسی.

کد پارسا: A۲۶۰۵۴

عالمان شیعه و مغولان: شیعه در عصر مغول (ادیان و فرق)

بررسی علل و عوامل گرایش حاکمان مغول به تشیع و زمینه‌های پیدایش صفویه و نقش علما در حکومت آنان است. نویسنده با تأکید بر اینکه بزرگانی همچون خواجه نصیر طوسی و علامه حلی با درایت و دوراندیشی توانستند از نیروی اهریمنی و وحشیانه مغول‌ها به نفع اسلام و تشیع استفاده کنند، جریان شیعه شدن الجایتو (سلطان محمد خدابنده) را بیان می‌کند. وی در ادامه نگاهی اجمالی به نهضت‌های پدید آمده با رنگ تشیع، علیه حکام قبل از سلسله صفویه دارد و این نهضت‌ها را مقدمه‌ساز حکومت صفویه می‌داند. رابطه علمای شیعه با دربار صفویه، قیام سربداران و نهضت سربداران از موضوعات دیگری است که در این نوشتار بررسی شده است.

نصیرالدین طوسی، محمد بن محمد (۵۹۷-۶۷۲ق)

۵۷۷۱- *آسان‌ترین راه برای سیر و سلوک و تهذیب نفس: اوصاف الأشراف*،

بازنویسی سید محمد رضا غیاثی کرمانی(۱۳۳۸-)،

قم: حضور، چاپ سوم، ۱۳۸۲ / ۵۰۰۰ نسخه، ۱۲۰ص، فارسی، رقعی (شمیز)، بها: ۵۰۰۰ریال.

شابک: ۸-۴۲-۶۲۷۲-۹۶۴

کنگره: BP۲۹۱/۷۱/GH۹A۵

دیویی: ۲۹۷/۸۴

کد پارسا: B۶۷۰۷۵

مقامات سیر و سلوک: منابع جامع اخلاق (اخلاق)

این اثر شامل ارائه مراحل، شیوه‌ها و آثار سیر و سلوک نفسانی و کسب فضایل اخلاقی است که به گونه مختصر و روان تنظیم شده است. خواجه طوسی این کتاب اخلاقی - عرفانی را به درخواست جوینی نگاشته و چگونگی و فواید کسب فضایل و رفع رذایل اخلاقی را با استناد به آیات قرآن و برخی از احادیث عرضه می‌کند. مبدأ سیر و سلوک و مقدمات آن، موانع سیر و سلوک، حالات سالک در حال سیر و سلوک و بعد از آن، و فنا به عنوان پایان سلوک از مباحث مهمی است که در ابواب و فصول منظم مورد اشاره خواجه قرار گرفته است.

27 SUBAT 2008

13 MAY 2008

Tusi Nasiruddin

Tusi Nasiruddin

20 SUBAT

نصیر الدین طوسی، محمد بن محمد (۵۹۷-۶۷۲ق)

آسان‌ترین راه برای سیر و سلوک و تهذیب نفس: اوصاف الأشراف.

(شماره ۵۷۷۱)

منابع جامع اخلاق

20 ARALIK 1995

Tusi Nasiruddin

۲۰ - أجوبة مسائل السيّد ركن الدين الاسترابادي.

نصير الدين الطوسي (۵۹۷ - ۶۷۲هـ).

باهتمام: عبدالله نوراني.

طهران: منشورات جامعة طهران، ۱۳۷۰هـ.ش، مع: «منطق ومباحث ألفاظ»، ص۲۴۹ - ۲۷۶.

Tusi Nasiruddin

al-Muhassal (1319?) 23 SU

C 11 348

2) TUSI (Naṣīr ad-Dīn)

الطوسي (نصير الدين). كتاب تلخيص المحصل ...

- Le Caire : 1323 [1905].

"Talhīṣ (K.) al-Muḥaṣṣal".- GAL : GI, 405 ; SI, 924 (m. 672/1274).- A la suite de : "Muḥaṣṣal afkār al-mutaqaddimīn..." /ar-RĀZĪ.

Ǧamālī(Aḥmad al-). Ed.
Ḥānǧī(Muḥammad al-). Ed.

Philosophie arabe. 13e s.

Tûsî Nâsiruddîn

al-KHALĪLĪ (Muḥammad)
al-ṬŪSĪ (Naṣīr al-Dīn Muḥammad ibn Muḥammad)

رسالة أوصاف الاشراف

Ausāf al-ashrāf. [A treatise on the virtues of the Saints. Translated from the Persian, with a short biography of the author, by Muḥammad al-Khalīlī.]
pp. 110.
Najaf, 1956. 8°.

27 EKIM 1993

14570. a. 50 Tûsî Nâsiruddîn

ĀL YĀ-SĪN (Muḥammad Ḥasan)
al-KĀTIBĪ al-ḲAZWĪNĪ (Najm al-Dīn ʿAlī ibn ʿUmar)

مطارحات فلسفية بين نصير الدين الطوسي ونجم الدين الكاتبي

Muṭāraḥāt falsafiyah bain Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī wa-Najm al-Dīn al-Kātibī. [A philoso-phico-theological treatise by al-Kātibī, with the comments of al-Ṭūsī and the author's objections to them, etc. Edited by Muḥammad Ḥasan Āl Yā-Sīn.]
pp. xiv, 67; 2 pl. of facsimiles.
Baghdād, 1956. 8°.
Nafāʾis al-Makhṭūṭāt, collection 7, Nos. 20-4.

1 KASIM 1993

Tûsî Nâsiruddîn
Kâtibî Ali b. Ömer

14570. a. 50

al-KĀTIBĪ al-ḲAZWĪNĪ (Najm al-Dīn ʿAlī ibn ʿUmar)

مطارحات فلسفية بين نصير الدين الطوسي ونجم الدين الكاتبي

Muṭāraḥāt falsafiyah bain Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī wa-Najm al-Dīn al-Kātibī. [A philoso-phico-theological treatise by al-Kātibī, with the comments of al-Ṭūsī and the author's objections to them, etc. Edited by Muḥammad Ḥasan Āl Yā-Sīn.]
pp. xiv, 67; 2 pl. of facsimiles.
Baghdād, 1956. 8°.
Nafāʾis al-Makhṭūṭāt, collection 7, Nos. 20-4.

9 KASIM 1993

14540. cc. 41 Tûsî Nasiruddin

al-ṬŪSĪ (Naṣīr al-Dīn Muḥammad ibn Muḥammad)
IBN SĪNĀ (Abu ʿAlī Ḥusain ibn ʿAbd Allāh) called AVICENNA

الاشارات والتنبيهات

al-Ishārāt wa 'l-tanbīhāt. [A treatise on logic, physics and metaphysics. With the commentary of Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī and the supercommentary of Ḳuṭb al-Dīn al-Rāzī.]
3 pts.
Maṭbaʿat al-Ḥaidarī: Teheran, 1957-9. 8°.

Tûsî Nasiruddin
ibn Sina
el-işarat
ve't-Tenbihat
(ibn Sina'nın)

19 KASIM 1993

14540. c. 79 Tûsî Nasiruddin

al-ṬŪSĪ (Naṣīr al-Dīn Muḥammad ibn Muḥammad)
IBN SĪNĀ (Abu 'Alī Ḥusain ibn 'Abd Allāh) called AVICENNA

الاشارات والتنبيهات

al-Ishārāt wa 'l-tanbīhāt. [A treatise on logic, physics and metaphysics. With the commentary of Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī.]
Edited by Sulaimān Dunyā.]
4 pts.
Dār al-Maʿārif: Cairo, 1957-60. 8°.
Dakhāʾir al-ʿArab, 22. 1 KASIM 1993

247. DĀNEŠ-PAŻUH, M. T. C.r. de: Ṭusi, Naṣir al-din. *Axlâq-e Nâṣeri*, M. Minovi et ʿA. R. Ḥeydari, éd., Téhéran, 1356, 620 p. *Rah. Ket.*, 21, 5-7 (1357), pp. 387-421.

Tûsî Nasiruddin
Ahlâk-ı Nâsırî

Sur l'édition de *Axlâq-e Nâṣeri*, voir *Abst. Ir.*, 1 (1978), n° 225. Ce compte rendu complète les notes données par M. Minovi pour son édition de l'œuvre morale et politique de Ṭusi. Sa richesse documentaire est grande. La partie principale de ce C.r. concerne les sources grecques qui ont inspiré l'ouvrage. Il ressort en particulier que l'*Éthique à Nicomaque* d'Aristote était connue à l'époque en traduction arabe (un MS. à la Bibl. Qarawiyyin, de 629/1231-2), mais que les autres ouvrages (Politique, Économie domestique) n'étaient connus qu'à travers des condensés des œuvres d'Aristote et de Platon faits par les Grecs et les Arabes. L'A. pense que la section de Ṭusi sur la Politique est tirée non de Fārâbi, mais de l'un des disciples intermédiaires entre Avicenne et Ṭusi, Abū al-ʿAbbās Lukari. Le C.r. contient les références aux 27 MSS. les plus anciens des *Axlâq-e Nâṣeri*, aux traductions, commentaires et imitations de l'ouvrage; pp. 409-413, copie de l'introduction et de la conclusion des *A.N.* que Ṭusi a écrites (633/1236) comme ismâélien (et changées ensuite, comme on sait), d'après le MS. de Princeton. Enfin, l'A. soulève des questions d'interprétation des *A.N.* en fonction des sources qu'on en connaît. C. F.

208. DĀNEŠ-PAŻUH, M. T. Manṭeq az naẓar-e Xʷâje-ye Ṭusi, *Maqâlât va barrasihâ*, daftar 28-29, 1397 h.q./2536 š., pp. 4-13.

Tûsî Nasiruddin?
Mantık

Version un peu plus développée, avec orientations bibliographiques, d'une notice abrégée parue en français: M. T. Dānechpajouh, 'La Logique chez Khadje Nasir-e Tusi', *Maqâlât va barrasihâ*, n° 27, 2535 š./1396 h.q./1976, special issue 1, pp. 74-75. R.

-Nasıruddin et-Tusi
-İbnü's-Şatır

Rosinska, Grazyna,
"Nāsir al-Dīn al-Ṭūsī and Ibn al-Shāṭir in Cracow," *Isis*, 1974, vol. , pp. 239-242.

"TÛSÎ, NASIRU'D-DÎN"

925
DİL.B

Büyük Türk Âlimi Nasireddin Tûsî

"TUSI NASIRUDDIN"

925
DEF-A

A'lemu'l-Fiziye ... S. 284-310

- تخليص المحصل (نقد المحصل) - نصير الدين طوسي - باهتمام عبد الله نوراني - طهران ١٣٥٩ هـ .

Mecmelut-Ulema Lugatil-Arabiyyet bi-Dimeşk, c. 61 (5-4) s. 840, 1986 (Dimeşk)
NASIRUDDIN TÛSÎ

Tûsî, Nasiruddin
محمد بن محمد الحسن الطوسي المعروف بالخواجه نصير الدين الطوسي
(öl 673 - 1274)

5021

Abdullah Nimet
Felâsifetu's Şîa
531 - 566

Nasiruddin Tusi,
Les Penseurs de l'Islam,
C. II, s. 149 — 167.

181.2.
VAG-P.

-Tusi Nasıruddin

Ali Abdullah ed-Difa',
« نصير الدين الطوسي : مهندس العرب » مجلة الدارة ، ج ٣ عدد ١ (فبراير = شباط ١٩٧٨) ص ص
٨٤ - ٩١ .

R1627 Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī's memoir on astronomy. Ed.· Ragep, F.J[amil]. New York, 1993.
IRCICA Newsletter, 33 (1994), p.32 (E)
Saliba, G. *Journal of the American Oriental Society*, 116 iv (1996), pp.709-718 (E)
Kennedy, E.S. *Journal for the History of Astronomy*, 25 iv (1994), pp.321-324 (E)
Burnett, C. *Middle East Studies Association Bulletin*, 29 i (1995), pp.25-27 (E)
Lorch, R. *Zeitschrift für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften*, 10 (1995/96), pp.345-346 (E)

21 ARALIK

Nāṣir ad-Dīn aṭ-Ṭūsī schrieb für den kranken Sohn des Sultans von Qāzān eine 18 Kapitel umfassende Schrift, die hauptsächlich über den Beischlaf und über Aphrodisiaca handelt[1].

1 GAL I 512; S I 932; Munaǧǧid Maṣādir p. 313.

MANFRED ULLMANN, DIE MEDIZIN IM ISLAM,
LEIDEN 1970, s. 197-8

Ibn Sina
Razi Kutbuddin
Tûsî Nasiruddin

14540. cc. 4.1

IBN SĪNĀ (Abu 'Alī Ḥusain ibn 'Abd Allāh), called AVICENNA.

الاشارات والتنبيهات

al-Ishārāt wa 'l-tanbīhāt. [A treatise on logic, physics and metaphysics. With the commentary of Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī and the supercommentary of Ḳuṭb al-Dīn al-Rāzī.] 3 pts.

Maṭba'at al-Ḥaidarī: Teheran, 1957-9.

8°.

9 KASIM

Tûsî, Nasiruddin
Hoca Nasîr Tûsî, Ebu Caʿfer Muh. b. Muh. b. Hasen (öl 672)

4453/926.

et-Tûsî, Nasiruddin

4382.

Ebu'l-Kāsım Kurbanî
Zindeginame 476 - 506.

Hassein Nasr
Islamic Sciences
II. 222.

Tûsî Nasiruddin (öl 1274)
Talhisu'l-muhassal
Tahran 1980

Tusi Nasiruddin

211 · TŪSĪ, Naṣīr al-Dīn al-. Awṣāf al-ashrāf (The attributes of the noble): a treatise on spiritual wayfaring. Part 1. Tr. Qarā'ī, 'Alī Qulī. *Al-Tawḥīd*, 11 i-ii (1994) pp.127-149

5390 WIEDEMANN, E. Zu der Redaktion von Euklids Elementen durch Naṣir al Dīn al Ṭūsī. *SPMSE* 58-59 (1926-27), pp. 228-236
See also 2949, 4564, 4567, 4571, 4573, 4716, 4730, 5407, 5983, 8485

Nasiruddin et-Tūsī

[80] *Naṣīr al-Dīn Ṭūsī, philosophe et savant du XIIIe siècle.* Études réunies et présentées par N.Pourjavady et Ž.Vesel. Actes du colloque tenu à l'Université de Téhéran (6-9 mars 1997). Tehran: Institut Français de Recherche en Iran - Presses Universitaires d'Iran, 2000. 227pp. [Articles in French, English, Persian and Russian. Persian title: *Dānishmand-i Ṭūs.*]

183 JAMBET, Christian. Idéal du politique et politique idéale selon Naṣīr al-Dīn Ṭūsī. *Naṣīr al-Dīn Ṭūsī, philosophe et savant du XIIIe siècle.* Études réunies et présentées par N.Pourjavady et Ž.Vesel. Actes du colloque tenu à l'Université de Téhéran (6-9 mars 1997). Tehran: Institut Français de Recherche en Iran - Presses Universitaires d'Iran, 2000, pp.31-57.

R15 **Arthur Paul Afghanistan Collection bibliography.** Vol. 1 / Wahab, Shaista. Lincoln (USA), 1995
Nash, Robert. *Afghanistan Studies Journal,* 5 (1997), pp.113-114 (E)

R16 **Asas al-iqtibās fī 'l-manṭiq** / Ṭūsī, Naṣīr al-Dīn al-. Cairo, 1999
IRCICA Newsletter, 54 (2001), p.20 (E)

R17 **Ashura in Skardu.** [Video.] Dir. John R.Perry. Chicago, 1996
Flowerday, Julie. *Middle East Studies Association Bulletin,* 30 ii (1996), pp.255-256 (E)

126 DAFTARY, Farhad. Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī and the Isma'ilis of the Alamūt period. *Naṣīr al-Dīn Ṭūsī, philosophe et savant du XIIIe siècle.* Études réunies et présentées par N.Pourjavady et Ž.Vesel. Actes du colloque tenu à l'Université de Téhéran (6-9 mars 1997). Tehran: Institut Français de Recherche en Iran - Presses Universitaires d'Iran, 2000, pp.59-67.

128 LANDOLT, Hermann. Khwāja Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī (597/1201 - 672/1274), Ismā'īlism, and *ishrāqī* philosophy. *Naṣīr al-Dīn Ṭūsī, philosophe et savant du XIIIe siècle.* Études réunies et présentées par N.Pourjavady et Ž.Vesel. Actes du colloque tenu à l'Université de Téhéran (6-9 mars 1997). Tehran: Institut Français de Recherche en Iran - Presses Universitaires d'Iran, 2000, pp.13-30.

36 ALEXANDRIN, Elizabeth. Éléments de bibliographie sur Naṣīr al-Dīn Ṭūsī. *Naṣīr al-Dīn Ṭūsī, philosophe et savant du XIIIe siècle.* Études réunies et présentées par N.Pourjavady et Ž.Vesel. Actes du colloque tenu à l'Université de Téhéran (6-9 mars 1997). Tehran: Institut Français de Recherche en Iran - Presses Universitaires d'Iran, 2000, pp.207-213.

1310 MELIKIAN-CHIRVANI, Assadullah Souren. Khwāje Naṣīr and the Iranian past. *Naṣīr al-Dīn Ṭūsī, philosophe et savant du XIIIe siècle.* Études réunies et présentées par N.Pourjavady et Ž.Vesel. Actes du colloque tenu à l'Université de Téhéran (6-9 mars 1997). Tehran: Institut Français de Recherche en Iran - Presses Universitaires d'Iran, 2000, pp.69-94. [Iranian past as inspiration of Ṭūsī's poetry.]

1297 SADJED-ORSINI, Sima. La lettre de Naṣīr Ṭūsī à Malik al-Nāṣir. *Naṣīr al-Dīn Ṭūsī, philosophe et savant du XIIIe siècle.* Études réunies et présentées par N.Pourjavady et Ž.Vesel. Actes du colloque tenu à l'Université de Téhéran (6-9 mars 1997). Tehran: Institut Français de Recherche en Iran - Presses Universitaires d'Iran, 2000, pp.191-197.

20 RICHARD, Francis. Les "portraits" de Naṣīr al-Dīn Ṭūsī. *Naṣīr al-Dīn Ṭūsī, philosophe et savant du XIIIe siècle.* Études réunies et présentées par N.Pourjavady et Ž.Vesel. Actes du colloque tenu à l'Université de Téhéran (6-9 mars 1997). Tehran: Institut Français de Recherche en Iran - Presses Universitaires d'Iran, 2000, pp.199-205.

Howard, I.K.?

2619. ———. Great Works of Shii Islam—Tahdhib al-Ahkam [and] al-Istibsar by al-Shaikh al-Tusi'. Al-S; 1976; 2(3): 22–6.

A brief study of two of the four major Shia works of Hadith, (i) *Tahdhib al-Ahkam fi Sharh al-Muqia* and (ii) *Al-Istibsar fi Makhtalaf min al-Akhbar* by Abu Jafar Muhammad ibn al-Hasan ibn Ali ibn al-Hasan at-Tusi (385–460/ 996–1068).

TÛSÎ, EBÛ CAFER ISTIBSÂR

28 MAYIS 1993

297.84
TU.N Al-Tusi, Nasir al-Din Abu Diafar Muhammad b. Muhammad

The Nasirean Ethics / by Nasir al-Din Abu Diafar Muhammad b. Muhammad al-Tusi; translated by G.M. Wickens.- London: George Allen Unwin; 1964.

352 p.; 22,5 cm.- (UNESCO Colection of Representative Works Persian Series).

Translated from Persian

1. Islamic Ethics I. Wickens, G.M. (tr.) II. Title III. (Series.)

1679

2

IRCICA

NASIRUDDIN et-TUSÎ

(Kelâm)

البراهين القاطعة في شرح تجريد العقائد الساطعة

جعفر الاسترابادي الشيعي

Kzz,I,175.

1734 STREET, T. Tūsī on Avicenna's logical connectives. *History and Philosophy of Logic*, 16 ii (1995) pp.257-268

Ibn Sina
Tusi Nasiruddin

13 EKİM 1995

17 ARALIK 1996

Avicenna (Ibn Sīnā). *Al-Ishārāt wa'l-tanbīhāt.* With the commentaries of Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī and Quṭb al-Dīn al-Rāzī. 3 vols. Tehran: 1951.

al-işaret ve't-tenbihat
Ibn Sina
Tusi Nasiruddin
Razi Kutbuddin

al-ṬŪSĪ (Naṣīr al-Dīn Muḥammad ibn Muḥammad)

al-SHIRĀZĪ (Muḥammad al-Mahdī al-Ḥusainī)

Tusi Nasiruddin

القول السديد في شرح التجريد

al-Ḳaul al-sadīd fī sharḥ al-Tajrīd. [A commentary on Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī's theological treatise Tajrīd al-i'tikād.] pp. 318.

Manshūrāt al-Mʻalamī: Karbala, 1961. 8°.

27 EKİM 1998

Kelam - felsefe

Tusi Nasiruddin (1DA)
Ibn Sina (1DA)
Cevher (1DA)

MOREWEDGE, Parviz. The analysis of "substance" in Ṭūsī's *Logic* and in the Ibn Sīnian tradition. *Essays on Islamic philosophy and science*, ed. by G.F.Hourani. State Univ.New York Press, Albany, 1975, pp. 158-188.

Tusi'nin Mantiginda ve Ibni Sina gelenegi'nde "cevherin tahlili"

2075 DABASHI, Hamid. The philosopher/vizier: Khwāja Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī and the Isma'ilis. *Mediaeval Isma'ili history and thought.* Ed. Farhad Daftary. Cambridge: Cambridge University Press, 1996, pp.231-245

Tusi Nasiruddin

17 ARALIK 1998

Tusi Nasireddin 33 A 13372

4519. Farḥāt, Hānī: Al- Ḫwāǧa Nāṣir-ad-Dīn aṭ-Ṭūsī: wa-ārā'uhū al-falsafīya wa'l-kalāmīya / Hānī Nu'mān Farḥāt. – Ṭab'a 1. – Bairūt : Dār Iḥyā' at-Turāṯ al-'Arabī, 1986 = 1406 h. – 374 S.
In arab. Schr., arab.

03 HAZİRAN 1996

11 MAYIS 1995

١١٧ - «أخلاق محتشمي» لنصير الدين الطوسي، تحقيق الدكتور علي مقلد، الدار العالمية ـ بيروت، ١٩٨٢م. ٢٠٢ صفحة.

TUSI, NASIRUDDIN

17 ARALIK 19..

2672. Ibn-al-Muṭahhar al-Ḥillī, al-Ḥasan Ibn-Yūsuf: Kašf al-fawā'id fī šarḥ Qawā'id al-'aqā'id / li'l-Muḥaqqiq aṭ-Ṭūsī wa'l-'Allāma al-Ḥillī. Taḥqīq ... Ḥasan Makkī al-'Amilī. – Ṭab'a 1. – Bairūt : Dār aṣ-Ṣafwa, 1993 = 1413 h. – 386 S.
Enthält Kommentar »Kašf al-fawā'id ... « von al-Hillī zum Werke »Qawā'id al-'aqā'id« des Naṣīr-ad-Dīn aṭ-Ṭūsī. Das Werk »Qawā'id al-'aqā'id« wird vom Herausgeber im Vorwort mit »Tağrīd al-'aqā'id« verwechselt. – In arab. Schrift, arab.
33 A 19862

Hilli, Ibnu'l-Mutahhar
Tusi, Nasiruddin

Howard, Tihao el-

2646. ———. "The Theology of Imamate in the Work of Nasir al-Din al-Tusi". Al-S; 1980; 6(2): 20–6.
Based on Nasir ad-Din at-Tusi's (597–672/1201–74) *Tajrid al-Itiqad* and his commentary on *al-Muhassal* of his father Fakhr ad-Din Muhammad ar-Razi (544–606/1150–1210).

TUSI NASIRUDDIN

04 MAYIS 1993

Tusi Nasruddin If 4390

شرح الاشارات والتنبيهات

Ist 1257

5 SUBAT 1993

MARMARA ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ

تصنيف ودراسة
الدكتور
محمد أبو الفضل عبد الباسط

ببليوجرافيا الرسائل العلمية
في الجامعات المصرية منذ إنشائها
حتى نهاية القرن العشرين
الأدب العربي والبلاغة والنقد الأدبي

21 NISAN 2003

٧١١- كتاب «اللمع» لأبي نصر السراج الطوسي : دراسة في الأشكال الأدبية والقضايا الصوفية/ هند ماهر أبو العطا / م ١٩٩٨ ج . عين شمس ، ك . الآداب [] . عاطف جودة نصر] .

Nasr-addin-Tusi

م	ماجستير	د	دكتوراة	ج	جامعة
ك	كلية	ق	قسم	ش	شعبة
أ	أشراف	ب	بلاغية	ح	حضرية

القاهرة ت
الطبعة الأولى
١٤٢٢ هـ - ٢٠٠١ م

TUSI, Muḥammad ibn Maḥmūd, d. 1193, AL-QAZWINI, Zakarīyā' ibn Muḥammad, d. 1283 or 4. Welterer Beitrag zur Geschichte der Luftsteine aus dem *'Aǧā'ib al-makhlūqāt*, d. i. den Wundern der Geschöpfe, des Muḥammad [ibn Maḥmūd] Bon Aḥmed aṣ-Ṭūsi und des [Zakarīyā' ibn Muḥammad] Khewini [GAL S I, 882, GAS VIII, 208; herausgegeben und übersetzt] von J. v. Hammer. Fundgruben des Orients 6 (1818), pp. 307-308.

Kazvini Zekeriyeb Muh. Tusi Muh. b. Mehmud

15 HAZİRAN 1993

Tusi Nasreddin

2 TEMMUZ 1992

١٨٢ - تعليقة على رسالة ابن ميمون في ردّ جالينوس.
نصير الدين الطوسي (٥٩٧ - ٦٧٢هـ).
بأهتمام : عبدالله نوراني.
طهران : مؤسّسة مطالعات إسلامي جامعة مك كيل وجامعة طهران، ١٩٨٠م (مع : «تلخيص المُحصّل» وغيره للمؤلّف، ص٥٠٧ - ٥٠٨).

Fikih

Hamidullah, Prof. Dr. Muhammed
"Tûsî'den önceki iran faihleri"
Çev. Dr. M. Esad Kılıçer) Diyanet İşleri Bşk. Dergisi, Ankara.
1972/11 sayı 6 ss. 329-337

05 SUBAT 1996

06 ARALIK 1995

Tusi Nasiruddin, Kutbuddin Shirazi

5794- Kennedy, E.S., "Late medieval planetary theory", *Isis*, 1966, 57: 365-78.

A major study on planetary theories of Naṣīr al-Dīn Ṭūsī and his associates, especially Quṭb al-Dīn Shīrāzī. Several important geometric figures are added.

"مقاله‌ء مهمی درباره‌ء نظریات خواجه نصیرالدین طوسی واتباع او مخصوصا قطب‌الدین شیرازی درباره‌ء سیارات با چند تصویر هندسی مهم ."

NASIRUDDIN TUSI

54

17 ARALIK 1996

TŪSĪ (Muḥammad ibn al-Ḥasan al-)

ترجمه التهذيب و محرّة الفقه و الفتاوى لشيخ الطايفه
محمد بن الحسن الطوسى با تصحيح و مقدمه و شرح
حال مؤلف بقلم سيد ... [illegible]
تهران، چاپخانه دانشگاه، ۱۳۳۳.

(انتشارات دانشگاه تهران، ۲۳۵۰)

17 ARALIK 1996

Tusi Nasiruddin

TŪSĪ (Muḥammad ibn al-Ḥasan al-). الطوسي (محمد بن الحسن).

ـ التبيان في تفسير القرآن تأليف ... أبي جعفر محمد بن الحسن الطوسي ...

-In-8º (24cm).

(Tibyān fī tafsīr al-qur'ān.)

Vol.1-5. Préface par Āġā Buzurk at-Tahrānī. Éd. par Aḥmad Ṣaqr al-Āmīr et Aḥmad Ḥabīb Qaṣīr al-ʿĀmilī. Nedjef (Iraq), Maktabat al-Amīn, 1376/1957 - 1383/1963. Acq.1983 (1-6)

MOAYYAD, Heshmat. Some remarks on the Nasirean ethics by Naṣīr al-Dīn Ṭūsī. *JNES* 31(1972), pp. 179-186.

Nasir el Din Tüsi'nin Nasiri ahlakiyatsiz hakkında bazı görüşler.

Tusi Nasiruddin

15 MAYIS 1995

72 SCHUBERT, G. The textual history of the correspondence between Ṣadr ad-dīn-i Qūnawī and Naṣīr ud-dīn-i Ṭūsī. *Manuscripts of the Middle East*, 3 (1988) pp.73-78.

NASIRUDDIN Tusi Hallaklik Tusi

3131 WICKENS, G. M. Nasir ad-Din Tusi on the fall of Baghdad: a further study. *J. Semitic studies* 7 (1962), pp. 23-35

Bağdad'ın Düşüşü Hakkında Nasireddin Tusi'nin Bir Daha Ele Alışı

9 E MAYIS 1995

54 191098 TUSI Nasiruddin

HADDAD (Yahya al-)

التعريف المخطوطات كتاب آداب المتعلمين لطوسى للدكتور يحى الحداد.

القاهرة. In-8º

(فصلة من مجلة معهد المخطوطات المجلد الثالث ۱۹۵۷ . ص. ۲۱۷ - ۲۸۲)

"at-Taʿrīf al-maḫṭūṭāt kitāb ādāb al-mutaʿallimīn li-l-Ṭūsī...", notice explicative sur les manuscrits du Kitāb ādāb al-muta' allimīn de Naṣīr ud-dīn Ṭūsī. (Tirage à part de la "Revue de l'Institut des manuscrits arabes du Caire", vol. 3 (1957), pp.267-284)

06 ARALIK 1995

Tusi Nasiruddin

Carra de Vaux, B., "Les sphères célestes selon Nasir-Eddin Attūsī", appendix to P. Tannery's, *Recherches sur l'histoire de l'astronomie ancienne*, Paris, 1893: 337-61.

Tusi Nasiruddin

ARA III 2073

54 54

TŪSĪ (Muḥammad ibn al-Ḥasan al-) الطوسي (محمد بن الحسن)

كتاب الغيبة ... تأليف شيخ الطائفة ابي جعفر محمد بن الحسن الطوسي ... قدم له آغا بزرك الطهراني ... الطبعة الثانية.

- al-Naǧaf, Maktabat al-Ṣādiq, I385/1965. In 8º,292 p.

(Kitāb al-ġayba.)

Šīʿism. Immamite, Iṯna ʿašriyya.

17 ARALIK 1996

A 80610

NASIRUDDIN TUSI

BADIE, B. La philosophie politique de l'hellénisme musulman; l'oeuvre de Nasered-Din Tusi. *Rev. franç. sci. pol.* 27 (1977) pp. 290-304.

Müslüman helenizminin siyasî felsefesi: Nasireddin Tûsî'nin eseri.

12 ARALIK 1995

42004 BADIE, B. "La philosophie politique de l'hellénisme musulman. L'oeuvre de Naser ed-Din Tusi." *Rev. Française de Sci. Polit.* 28, no. 2 (Ap '77) 290-304.

Tusi Nasiruddin

4691- Suter, H., "Einiges aus Nassir ed-Dins Euklidausgabe", *Bibl. math.*, 1892, 6: 3-6.

-Tusi Nasiruddin

٨ - إثبات الواحد الأوّل.

نصير الدين الطوسي (٥٩٧ - ٦٧٢هـ).

بأهتمام : عبدالله نوراني.

طهران : مؤسّسة مطالعات إسلامي جامعة مك كيل/ كندا وجامعة طهران، ١٩٨٠م، مع : «تلخيص المحصّل» وغيره للمؤلّف ، ص٤٧٥ - ٤٧٦.

12 ARALIK 1995

-Tusi Nasiruddin

4701- Thaer, C., "Die Euklid-Überlieferung durch At-Tusi", *Quellen und Studien zur Gesch. der Math., Astronomie und Physik, Abteilung B: Studien*, 1936, 3: 116-21.

12 ARALIK 1995

Tusi Nasiruddin

١٢٢ - بقاء النفس بعد بوار البدن.

نصير الدين الطوسي (٥٩٧ - ٦٧٢هـ).

بأهتمام : عبدالله نوراني.

طهران : مؤسّسة مطالعات إسلامي جامعة مك كيل وجامعة طهران، ١٩٨٠م، مع : «تلخيص المحصّل» وغيره للمؤلّف، ص٤٨٥ - ٤٩٠).

12 ARALIK 1995

12 ARALIK 1995

Tusi Nasiruddin

٥١ - أساس الاقتباس.

نصير الدين الطوسي.

تصحيح : مدرّس رضوي.

طهران: جامعة طهران، ١٣٢٦هـ.ش، ٢، ٥٩٩ص، ٢٥سم.

X BIRUNI, ABU-REIKHAN (973-1048); OMAR KHAYYAM (1040-1125); NASSIREDDIN TUSI (1201-1274). Zvezdnyi katalog al-Biruni s prilosheniem katalogov Khaiyama i al-Tusi (Stellar catalogue by Biruni with supplemental catalogues by Khayyam and al-Tusi). *Ist.-astron. Issled.*, 1962, Vypusk 8: 85-192.
Russian translations of the catalogues, with an introduction by B. A. Rosenfeld.

12 ARALIK 1995

Tusi Nasiruddin

4522- Minovi, M. and Minorski, V., "Nasīr al Dīn al Tūsī on finance", *BSOAS*, 1940-2, 10: 755-89.

٢٢٦ – الطوسي ، نصير الدين محمد بن محمد (٦٧٢ هـ/١٢٧٣ م)

(معجم المؤلفين ٣١١/١١)

Nasiruddin el-Tusi

١ – جوامع الحساب بالتخت والتراب (م)

نشره : أحمد سليم سعيدان ،

الطبعة الاولى

(صدر في مجلة الابحاث، المجلد ٢٠ (١٩٦٧) ص ٩١ – ١٦٤ و ٢١٣-٢٩٢ ، الجامعة الاميركية ، بيروت ، ١٩٦٧)

٢ – شرح مسئلة العلم

نشره : عبد الله نوراني

الطبعة الاولى ، ٤٨ ص

(مطبعة جامعة مشهد ، مشهد ايران ، ١٣٨٥ قمري)

12 ARALIK 1995

-Tusi Nasiruddin

4658- Rozenfeld, B.A., Kubesov, A.K. and Sobirov, G.S., "Kto byl avtorom rimskogo izdaniiz 'Izlozheniia Evklida Nasir Ad-Dina At-Tusi'?" (Who was the author of the Rome edition of Nasīr al-Dīn at-Tūsī's expositions of Euclid?), *Voprosui istorii estesviznaniia i tekhniki*, 1966, 20: 51-3.

54
TUSI (NASIR AL-DIN)

Tusi Nasiruddin

مجموع الرسائل حررها العلامة الفيلسوف الخواجه نصير الدين أبي جعفر محمد بن الحسن الطوسي ...
حيدرآباد الدكن ، بمطبعة دائرة المعارف العثمانية ، ١٣٥٨(1938)
In-8°, pag. non suivie, fig.

"Majmū' ar-rasā'il...", recueil de sept traités de Nasīr ud-dīn Tūsī sur l'astronomie, la physique, les mathématiques traduits des auteurs grecs : Euclide, Theodosios, Autolycos, [illegible]

1998

-Tusi Nasiruddin

4660- Rozenfeld, B.A. and Yushkevich, A.P., "Notes au traité de Nasīr al-Dīn al-Tūsī sur les lignes parallèles" (in Russian), *Istoriko-matematicheskie issledovaniia*, 1960, 13: 525-32.

12 ARALIK 1995

Tusi Nasiruddin

٨٢ ـ أفعال العباد بين الجبر والتفويض.
نصير الدين الطوسي (٥٩٧ ـ ٦٧٢هـ).
بأهتمام: عبدالله نوراني.
طهران: مؤسّسة مطالعات إسلامي جامعة مك كيل وجامعة طهران، ١٩٨٠م، مع: «تلخيص المُحصّل» وغيره للمؤلّف، ص٤٧٧ ـ ٤٧٨.

12 ARALIK 1995

R404 Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī's memoir on astronomy. Ed. Ragep, F.J. New York, 1993.
IRCICA Newsletter, 33 (1994), p.32 (E)
Kennedy, E.S. *Journal for the History of Astronomy*, 25 iv (1994), pp.321-324 (E)
Lorch, R. *Zeitschrift für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften*, 10 (1995/96), pp.345-346 (E)

21 OC... 1998

— Tusi, Nasīroddīn

20 KASIM 1992

4908- Tusi Nasiruddin Wiedemann, E., "Über die Reflexion und Umbiegung des Lichtes von Nasīr al Dīn al Ṭūsī", *Jahrb. für Photographie und Reproduktionstechnik*, 1907, 21: 38-44.

Translation of *Mabāhith fī in^{c}ikās al-sh^{c}ā^{c}āt wa in^{c}itāfihā.*

ترجمه آلمانی مباحث فی انعکاس الشعاعات و انعطافها از خواجه نصیرالدین طوسی.

12 ARALIK 1995

1288 JAOUICHE, Khalil. Le traité de Naṣīr al-Dīn Ṭūsī sur la théorie des parallèles. *Proceedings of the First International Symposium for the History of Arabic Science...1976*. Volume II: *Papers in European Languages*. Aleppo: Institute for the History of Arabic Science, 1978, pp.62-66

Tusi Nasiruddin

٨٧ ـ أقلّ ما يجب الاعتقاد به.
نصير الدين الطوسي (٥٩٧ ـ ٦٧٢هـ).
بأهتمام: عبدالله نوراني.
طهران: مؤسّسة مطالعات إسلامي
مك كيل وجامعة طهران، ١٩٨٠م، مع: «تلخيص المُحصّل» وغيره للمؤلّف، ص٤٧١ ـ ٤٧٢).

12 ARALIK 1995

20 KASIM 1992

5645 MICHEL, H. L'astrolabe linéaire d'al-Tûsi. *Ciel et terre* 59 (1943), pp. 101-107

et-Tûsî (Nasiruddin?)

Tusi Nasiruddin

٨٤٢ ـ تجريد الاعتقاد.
نصير الدين الطوسي (ت ٦٧٣هـ).
تحقيق: محمّد جواد النحسيني الجلالي.
قم: مؤسّسة النشر الإسلامي التابعة لجماعة المدرّسين في الحوزة العلمية.

12 ARALIK 1995

03217 KUNITZSCH, P Arabische Rückgriffe auf griechische Quellen in der Spätzeit (Naṣīr ad-Dīn al-Ṭūsī; Qāḍīzāde ar-Rūmī). *Akten VII. Kong. Arabistik (Göttingen 1974)*, 1976, pp. 236-243.

19 TEMMUZ 199...

Nasiruddin-i Tûsî
Kadîzade er-Rûmî

11 HAZIRAN 1996

12 ARALIK 1995

12 ARALIK 1995

3- Tusi Nasiruddin Minovi, M. and Minorski, V., "Naṣīr al Dīn al Ṭūsī on finance", *BSOAS*, 1940-2, 10: 755-89.

12 ARALIK 1995

4405- Tusi Nasiruddin Rozenfeld, B.A., "O matematicheskikh rabotakh Nasireddina Tusi", (On the mathematical works of Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī", *Istoriko-matematicheskie issledovanii*, 1951, 4: 489-512.

NASIRUDDIN TUSS

5202 WIEDEMANN, E. Zum Leben von Naṣīr al Dīn al-Ṭūsī. *SPMSE* 58-59 (1926-27), pp. 363-379

Nasiruddin et-Tûsî'nin hayatı hakkında

Tusi Nasiruddin

3687. Tūsī, Naṣīr-ad-Dīn Muḥammad Ibn-Muḥammad aṭ-: At-Tadkira fī 'ilm al-hai'a : ma'a dirāsa li-ishārāt aṭ-Ṭūsī al-falakīya / Naṣīr-ad-Dīn aṭ-Ṭūsī. Dirāsat ... 'Abbās Sulaimān. – Ṭab'a 1. – Al-Qāhira [u. a.] : Dār Su'ād aṣ-Ṣubāḥ, 1993. – 324 S. : graph. Darst.
In arab. Schrift, arab.
ISBN 977-5344-85-9 34 A 11880

03 HAZIRAN 1995

06 ARALIK 1995

29 KASIM 1995

et-Tūsī, Muhammed b. Hasan.
شيخ الطائفة

Browne
L. H. Persia
IV. 405.

Tusi Nasiruddin

3- Carra de Vaux, B., "Les sphères célestes selon Nasir-Eddin Attusi", appendix 6, in P. Tannery, *Recherches sur l'histoire de l'astronomie ancienne*, Paris, 1893: 337-361.

891.59

16 NISAN 1992

ABU' L-QASIM KĀSHĀNĪ. 'Arāyis al-jawāhir wa nafā'is al-atāyib. Ed. by I. Afshar. xxiv + 405 pp., illus., index. Tehran: Anjuman-i Āthār-i Millī, 1345 (1966).
This is the first critical edition of a 14th-century work on mineralogy in Persian based on earlier Muslim works such as those of al-Bīrūnī and especially the *Tansūkh-nāmah* of Nasīr al-Dīn al-Tūsī. The special feature of the work is a chapter on the technology and chemistry of tiles. The author belonged to a famous family of tile makers, some of whose works are illustrated at the end of this edition. Carefully printed with a complete index. S. H. Nasr

Tusi Nasiruddin
el-Biruni

Kelam
Tusi Nasiruddin

3119. Sulaimān, 'Abbās Muḥammad Ḥasan: Taṭawwur 'ilm al-kalām ila 'l-falsafa wa-manhajihā 'inda Naṣīr-ad-Dīn aṭ-Ṭūsī : dirāsa taḥlīlīya muqārana li-kitāb Tajrīd al-'aqā'id / 'Abbās Sulaimān. – Iskandarīya : Dār al-Ma'rifa al-Jāmi'īya, 1994. – 149 S.
In arab. Schrift, arab. 34 A 19152

29 HAZIRAN 1996

16 NISAN 1992

ABBAS el-AZZAVİ, et-TA'RİF bi'l-MÜERRİHİN, ŞARKİYAT ENSTİTÜSÜ, KA 1710) 1957, BAĞDAD.
٨٨ + ٨٩ الخواجه نصيرالدين الطوسى

Tusi Nasiruddin

465 BADAKHCHANI, J.J. (Tr.), *Contemplation and Action by Nasir al-Din Tusi* (13th Century Philosopher, Iran). Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1994, 192pp.

Tusi Nasiruddin

29 HAZIRAN 1996

16 NISAN 1992

03298 SCHÜTZINGER, H. Der Qādi'l-Māristān. *WI* N.S.18 (1977) pp. 101-115.
Qadizade al-Rumi See IV. b, *Nasir al-Din Tusi*.
Kunitzsch.

Kadizade Rumi
Tusi Nasiruddin.

NASIRU'D-DIN
TUSI

SALIK, Muhammad Tufail. Ethics of Nasir al-Din Tusi. *Iqbal* 18iii(1971), pp. 65-82

Nasir al Din Tusi'nin
Ahlakiyati

16 NISAN 1992

1111 RAGEP, FAIZ J. Cosmography in the *Tadhkira* of Nasir al-Din al-Tusi. *Diss. Abstr. Int.*, 1982, 43: 1659-A.
Dissertation at Harvard Univ., 1982. Univ. Microfilms order no. 82-22696. 653 pp.

Tusi Nasiruddin

16 NISAN 1992

MUHAMMAD IBRĀHĪM ĀYATĪ: Marqūlāt wa ārā'-i marbūt bi ān (in Persian). iv + 323 pp. Tehran: Tehran Univ. Press, 1343 (1964).
A philosophical analysis of the categories of Aristotelian logic as understood and expanded by Muslim philosophers and logicians. The author discusses, in addition to the usual Peripatetic works of al-Fārābī, Ibn Sīnā, and others, the philosophical treatises of Suhrawardī, Nasīr al-Dīn al-Tūsī, Ṣadr al-Dīn Shīrāzī, and other later Persian philosophers who have been omitted from Western studies of Islamic philosophy and logic until now. S. H. Nasr

Tusi Nasiruddin

16 NISAN 1992

TÛSÎ NASÎRÜDDÎN

Micro-fiche 89/59957

89-931024

Tûsî, Nasîr al-Dîn Muhammad ibn Muhammad, 1201-1274.

Tansûkh'nâmah-'i Ilkhânî / ta'lîf-i Muhammad ibn Muhammad ibn Hasan Tûsî Khvâjah Nasîr al-Dîn; bâ muqaddamah va ta'lîqât-i Mudarris Razavî. — (Tehran) : Bunyâd-i Farhang-i Îrân, 1348 [1969]

51, [2], 358 p. ; facsms. ; 23 cm. — (Îlm dar Îrân ; 9) (Intishârât-i Bunyâd-i Farhang-i Îrân ; 65)

In Persian; romanized record.

Bibliography: p. [52]-[53] (1st group)

Includes indexes.

(On the properties of gems, metals, and perfumes; includes an introduction (53 p.) and explanatory notes by Mudarris-Razavî)

۱۷۶۲
TÛSÎ, NASÎRÜDDÎN

"خواجه نصیرالدین طوسی". جمهوری اسلامی (۱۱مرداد ۱۳۶۲): ص ۰۸. (۱۸مرداد ۱۳۶۲): ص ۰۸. (۲۲مرداد ۱۳۶۲): ص ۰۱۰. (۱شهریور ۱۳۶۲): ص ۰۱۰. (۳شهریور ۱۳۶۲): ص ۰۷. (۱۰شهریور ۱۳۶۲): ص ۱۱. (۱۴شهریور ۱۳۶۲): ص ۰۷.
درباره زندگی آثار خواجه نصیرالدین طوسی .

06 ARALIK 1995

Al-Tûsî, 'ilm-i Felek

Boyle, J.A., "The longer introduction to the 'zîj-i Ilkhânî of Nasîr ad-Dîn Tûsî", *J. of Semitic studies*, 1963, 8: 244-54.

MADDE ... DIŞTAN
SONRA ... DÜŞÜMÜN

Nasruddin-i Tusi

0469 Shah, Idries
Las sutilezas del inimitable Mulá Nasrudín / Idries Shah ; traducción del inglés de Nicole d'Amonville Alegría. - 1ª ed. - Barcelona : Editorial Kairós, 2004. - 117 p. ; 20 cm
Traducción de: The subtleties of the inimitable Mulla Nasrudin
ISBN 84-7245-572-6
1. Sufismo - Textos I. Título.
297.4:003.332.5
ICMA 4-47509 R. 48607

13 MAY 2007

12 ARALIK 1995

Tusi Nasiruddin-

٢١٤ - تلخيص المُحصَّل.
المعروف بـ: نقد المُحصَّل.
نصير الدين الطوسي (٥٩٧ - ٦٧٢هـ).
بآهتمام: عبدالله نوراني.
طهران: مؤسسة مطالعات إسلامي جامعة مك كيل وجامعة طهران، ١٩٨٠م، ٤٢٢ص (مع مجموعة رسائل وفوائد كلامية، للمؤلّف).

12 ARALIK 1995

Tusi Nasiruddin-

٧ - إثبات العقل المفارق.
نصير الدين الطوسي (٥٩٧ - ٦٧٢هـ).
بآهتمام: عبدالله نوراني.
طهران: مؤسّسة مطالعات إسلامي جامعة مك كيل / كندا وجامعة طهران، ١٩٨٠م، مع: «تلخيص المُحصَّل» وغيره للمؤلّف، ص٤٧٩ - ٤٨١.

KASUMKHANOV, F. A. Theory of continuous quantity and the teaching of numbers in the works of Muhammed Nasir-al-Din, al Tusi. (*Akademiia nauk SSSR.*) *Trudy Institula istorii estestvoznaniia i tekhniki*, 1954, 1: 128-145.

RASHED, ROSHDI. Un problème arithmético-géométrique de Sharaf al-Dîn al Tûsî. *J. Hist. Arabic Sci.*, 1978, 2: 233-253.

ROZENFEL'D, B. A. On the mathematical works of Nasir ed-dîn al-Tûsî. (In Russian.) *Istor.-mat. Issledovaniia*, 1951, 4: 489-512.

08 OCAK 2004

10637 DABASHI, Hamid. The philosopher/vizier: Khwâja Nasîr al-Dîn al-Tûsî and the Ismaʿîlîs. *Medieval Ismaʿîlî history and thought*. Ed. Farhad Daftary. Cambridge: Cambridge University Press, 1996. pp.231-245

06 ARALIK 1995

Tusi Nasiruddin

Hartner, W., "Nasîr al-Dîn al-Tûsî's lunar theory", *Physis*, 1969, 11: 287-304.

DILGAN, HAMIT. Nassireddin Toussi, grande scienzato matematico. *Actes VIIIe Congr. int. Hist. Sci.*, 1956, pp. 183–191, 1 fig.

1106 KENNEDY, E.S. Two Persian astronomical treatises by Nasīr al-Dīn al-Tūsī. *Centaurus*, 1984; 27: 109–120.

ROZENFELD, B. A.; A. K. KUBESOV; G. S. SOBIROV. Kto byl avtorom rimskogo izdaniia "Izlozheniia Evklida Nasir Ad-Dina At-Tusi"? (Who was the author of the Rome edition of Nasir Ad-din At-tusi's expositions of Euclid?) *Vop. Istor. Estest. Tekh.*, 1966, 20:51–53.

ROZENFEL'D, BORIS A. Novye dannye ob avtore rimskogo izdaniia *Izlozheniia Evklida* Nasir ad-Dina at-Tusi. (Some new facts concerning the author of the Roman edition of *Expositions on Euclid* by Nasir al-Din al Tusi.) *Vop. Istor. Estest. Tekh.*, 1972, 42:37.
Suggests that the author was Sadr al-Din Ali, the son of Nasir al-Din al Tusi.
1047

KUBESOV, A. O kommentariakh Nasir ad-Dina at-Tusi k traktatu Arkhimeda "O share i tsilindre". (On Nasir ad-Din at-Tusi's comments on Archimedes' treatise "On the sphere and cylinder.") *Vop. Istor. Estest. Tekh.*, 1969, 27:23–28.

Tusi, Nasiruddin

Browne
L.H. Persia. III. 98

5 ŞUBAT 1993

891.59

DILGAN, HAMIT. Büyük Türk âlimi Nasireddin Tûsî. Istanbul: Technical University Press, 1956.
A propos of Nāṣir al-dīn al-Ṭūsī (1201–1274), here called a Turk, but usually described as Persian.

Tûsî Nasiruddin.

Browne
L.H. Persia
II. 485-486.

5 ŞUBAT 1993

891.59.

DILGAN, HAMIT. Nassireddin Toussi [1201-1274] grande scienziato matematico., *Act. Congr. int. Hist. Sci.* (VIII), 1956: 183-191.

Tûsî, Nasiruddin = vid' =

Browne
L.H. Persia
IV. 405

5 ŞUBAT 1993

891.59

Tūsī, Nasiruddin (see Ismailiyya

A. Bedevi
Mec. İslâmiyyin
II. 410.

7406. 297.47.

SUBAT 1993

142 SCHUBERT, G. The textual history of the correspondence between Ṣadr ad-dīn-i Kūnawī and Naṣīr ad-dīn-i Ṭūsī. *Manuscripts of the Middle East*, 3 (1988) pp.73-78

TUSI, NASIRUDDIN

546. Ṭusī, Xʷâje Naṣīr al-dīn. *Talxīṣ al-moḥaṣṣal — be enżemâm-e rasâ'el va favâ'ed-e kalâmi*, éd. par ʿAbdollâh Nurâni. Tehéran, McGill University/Tehran University, 1359/1980, xxvIII-540 p. Wisdom of Persia, 24.

Édition de textes arabes de Naṣīr al-dīn Ṭusī dans le domaine du *kalām*. Le *Talxīṣ* est un commentaire critique du *Moḥaṣṣ* de Fakhr al-Dīn al-Rāzī (voir s.v. l'article dans l'*Encyc. de l'Islam*², vol. 2, pp. 771-2). Son édition (fondée sur deux mss., dont un de 673/1274) (pp. 1-422) est suivie de celle de trente petits traités et courtes pièces, à commencer par la célèbre *risâlat al-imâma* (publiée aussi par M. T. Dânesh-Pażuh en 1335/1956). Sur les références et le contenu de tous ces textes, voir Modarres-e Raẓavi, *Aḥvâl va âṯâr-e (....) Xʷâje Naṣīr al-din*, Téhéran, 1334/1954 (EDT 282, table des matières, pp. 374-390, où l'on est renvoyé du titre des textes aux pages de références et d'analyse). C. F.

39-930788
Ṭūsī, Naṣīr al-Dīn Muḥammad ibn Muḥammad, 1201-1274.
Kitāb asās al-iqtibās / taʾlīf, Muḥammad ibn Muḥammad ibn al-Ḥasan al-Ṭūsī, mulaqqab bih Khvājah Naṣīr al-Dīn ; bi-taṣḥīḥ, Mudarris Raẓavī. — Chāp-i 2. — Tihrān : Muʾassasah-yi Intishārāt va Chāp-i Dānishgāh-i Tihrān, 2535 [1976]
40, 631 p. : facsims. ; 24 cm.
In Persian; romanized record.
Spine title: Asās al-iqtibās.
"Intishārāt-i Dānishgāh-i Tihrān, shumārah-yi 12. Shumārah-yi musalsal 1858."
Includes bibliographical references and index.
(Classical work on logic; includes an introduction (40 p.) by Mudarris Raẓavī)

TUSI, NASIRUDDIN

SUBAT 1993

۲۲۱۴ "پاسداران بزرگ اسلام". پاسدار اسلام، ش ۱۰ (مهر ۱۳۶۱): ص ۵۸–۵۹، ۶۰.
شخصیت اجتماعی ومقام علمی خواجه نصیرالدین طوسی.

TUSI, NASIRUDDIN

19 OCAK 1994

١٨٩ – الطوسي ، نصير الدين ، محمد بن محمد (٦٧٢ هـ – ١٢٧٤ م)
(كحالة ١١ – ٢٠٨)
رسالة في علم الموسيقى
نشرها : زكريا يوسف
الطبعة الاولى ، ١٦ ص
(دار القلم ، القاهرة ، ١٩٦٤)

Tusi Nasiruddin

Tusi, Nasiruddin

9 TEMMUZ 1992

56 ZANUIEV, A. K. "The psychological views of Nasireddīn Tūsi." (in Russian) *Trudy, Inst. Ist. i Fil.* 6 (1955) 212-37. Idealist in general, he displayed materialist tendencies in discussing the souls of plants and animals.
See also: 8724, 8736, 8739.

510.92
Dİ.B
Dilgan, Hamit
IRCICA

Büyük Türk âlimi Nasireddin Tûsî / by Hâmit Dilgan.– 2nd ed., enl.– İstanbul: İ.T.U. Mimarlık Fakültesi, 1968.
14, xii p.; 24 cm.– (İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi)

1. Al-Tusi, Nasr al-Din Abu Dia'far Muhammad 2. Mathematics, Biography I. Title II. (Series)

3302

۱۷۶۵ "تحلیلی از زندگی دانشمندان اسلامی". دانشگاه انقلاب، ش ۲۵ (تیر ۱۳۶۲): ص ۲۲–۲۳، ش ۲۶ (مرداد ۱۳۶۲)؛ ص ۱۸–۱۹، ش ۲۷ (شهریور ۱۳۶۲)؛ ص ۲۰–۲۱، ۵۹.
پیرامون زندگی وشخصیت خواجه نصیرالدین طوسی.

TUSI, NASIRUDDIN

19 OCAK 1994

۱۷۶۷ " سلطان العلماء والمحققین علامه شیخ طوسی ". پیام انقلاب، سال ۵، ش ۱۱۴ (۱۶ تیر ۱۳۶۳): ص ۴۴–۴۵، ۵۵.
درباره مقام علمی وتالیفات وآثار شیخ طوسی.

TUSI, NASIRUDDIN

19 OCAK 1994

271 BALLAY, U. The astronomical manuscripts of Naṣ'ir al-Dīn Ṭūsī. *Arabica*, 37 (1990) pp.389-392

İLM-İ FELEK = Tusi Nasireddin

15 SUBAT 1994

۲۹۱۴ حاکمی، اسماعیل. "معیار الاشعار خواجه نصیرطوسی". آینده، سال ۱۰، ش ۱۰–۱۱ (دی، بهمن ۱۳۶۳): ص ۷۲۶–۷۲۷.

TUSI, NASIRUDDIN

19 OCAK 1994

35952 HAIRI, A. "Naṣīr al-Dīn Ṭusī: his alleged role in the fall of Bagdad." *Correspondence d'Orient*, no. 11 (1970) 255-66.

12 KASIM 1993

03154 ZEDLER, B.H. The prince of the physicians (Ibn Sina) on the nature of man. *Modern schoolman* 55 (1978) pp. 165-177.

See also IV. b. *Kindi.* Lindberg. IV. b. *Nasir al-Din Tusi.* Morewedge. IV. b. *Farabi.* Davidson.

Ibn Sina.
Kindi Ebu Yusuf
Nasiruddin et-Tusi
Farabi.

20381 SU'AYDĀN, A. "The 'Comprehensive Work on Computation with Board and Earth' of Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī." (In Arabic) *al-Abḥāth* 20, no. 2 (Ju '67) 91-163.

SABRA, A. I. Naṣīr al-Dīn al-Ṭusi's "proof" of Euclid's fifth postulate. *Bulletin of the Faculty of Arts* (Alexandria), 1959, *13:* 133-170.

IIII RAGEP, FAIZ J. Cosmography in the *Tadhkira* of Nasir al-Din al-Tusi. *Diss. Abstr. Int.*, 1982, 43: 1659-A.
Dissertation at Harvard Univ., 1982. Univ. Microfilms order no. 82-22696. 653 pp.

LIVINGSTON, JOHN W. Naṣīr al-Dīn al-Ṭusī's al-Tadhkirah: A category of Islamic astronomical literature. *Centaurus*, 1973, *17*:260–275.

VESELOVSKI, I. N. Copernicus and Nasīr al-Dīn al-Tūsī. *J. Hist. Astron.*, 1973, *4*:128–130.
Refutes a statement of Willy Hartner, concerning Copernicus' debt to Nasīr, expressed in Hartner's "Trepidation and planetary theories". (See no. 1164. this bibliography)

Tusi, Nasiruddin

6 ŞUBAT 1993

Resimler-219, 395-397.

D.B. 7326

3935- Stephenson, J., "The classification of the sciences according to Nasiruddin Tusi", *Isis*, 1923, 5: 329-38; also see 1928, 2: 428.

Includes translation of a part of the introduction to the *Akhlāq-i nāṣirī*.

شامل ترجمه بخشیست از مقدمه اخلاق ناصری .

Tusi, Nasiruddin

MAZUR, Br., ROSINSKA, Gr. Naṣīr ad-Dīn aṭ-Ṭūsī in Cracow. *Actas V. Cong. int. filos. med.* II, 1979, pp. 985-989.

Tusi Nasiruddin

6 ŞUBAT 1993

1490 BOYLE, J. A. The longer introduction to the "Zīj-i-Ilkhānī" of Naṣīr-ad-Dīn Ṭāsī. *J. Semit. stud* 8 (1963), pp. 244-254

et-Tusi Nasiruddin

6 ŞUBAT 1993

Tusi' Nasiruddin

13 EKIM 1993

NASĪR-E TOUSĪ, Khwāja :

IVANOW, W. : The Rawḍatu't-Taslim, commonly called tasawwurat, by Nasiru'd-din Tusi. Persian text, édited and translated into English by W.Ivanow. (The Ismaili Society Series A, No. 4.) 1950.

MOAYYAD, Heshmat : Some remarks on the Nasirean ethics by Nasīr ad-Dīn Tūsi. *JNES* 31 (1972), pp. 179-186.

-RIJĀLU'-HADĪS
Y- TUSI, EDU CAFER

Micro-fiche 90/59412

90-930535
Ikhtiyār ma'rifat al-rijāl, al-ma'rūf bi-rijāl al-Kashī / Abū Ja'far Muḥammad ibn al-Ḥasan ibn 'Alī al-Ṭūsī ; taṣḥīḥa wa-ʿallaqa ʿalayhi wa-qaddama lahu wa-wadaʿ fahārisahu Ḥasan al-Muṣṭafawī. — Mashhad : Dānishkadah Ilāhīyāt wa-Maʿārif Islāmī, 1348 [1970]
35, 616, 343 p. : facsims. ; 25 cm.
In Arabic; introd. in Persian; romanized record.
Includes bibliographical references and indexes.
(Biographical dictionary of Shiite narrators of Hadith (Islamic traditions)

NASIRUDDIN TUSI

SCARCIA AMORETTI, B. La Risālat-al-Imāma di Nasir al-Din Tūsī. *RSO* 47(1972), pp. 247-276.

Nasreddin Tūsi'nin Risâlet-ül-Imâmatı eseri

٢٨٨٠ " نگاهی به زندگانی خواجه نصیرطوسی". اعتصام، ش ۵۱ (تیر ۱۳۶۵): ص ۵۶-۵۸.

TUSI, NASIRUDDIN

19 OCAK 1994

2471 HOWARD,I.K.A. .The theology of the Imamate (Mamdūh) in the work of Nasir al-Din al-Tusi. *Alserāt: Selected articles 1975-83.* London: Muhammadi Trust [1983] pp.118-125

Tusi

٢٣١٨ " سیری درزندگی وآراء خواجه نصرالدین طوسی ". اطلاعات (۹ اسفند ۱۳۶۲): ص ۱۷ . (۱۶ اسفند ۱۳۶۲): ص ۲۰ . (۲۳ اسفند ۱۳۶۲): ص ۱۸ .

TUSI, NASIRUD-DIN

19 OCAK 1994

BIRUNI, ABU-REIKHAN (973-1048); OMAR KHAYYAM (1040-1123); NASSIREDDIN TUSI (1201-1274). Zvezdnyi katalog al-Biruni s prilosheniem katalogov Khaiyama i al-Tusi (Stellar catalogue by Biruni with supplemental catalogues by Khayyam and al-Tusi). *Ist.-astron. Issled.*, 1962, Vypusk 8: 83-192.

Russian translations of the catalogues, with an introduction by B. A. Rosenfeld.

13 EKIM 1993

٢٣٨٥ ابراهیمی دینانی، غلامحسین . " سه مسأله فلسفی از خواجه نصیر تا ملاصدرا". معارف ، دوره ۳، ش ۲ (مرداد - آبان ۱۳۶۵): ص ۵۵-۷۰.

TUSI Nasiruddin SADREDDIN-i SIRAZI

191038 TUSI NASIRUDDIN 91-933428

Ṭūsī, Naṣīr al-Dīn Muḥammad ibn Muḥammad, 1201-1274.
Miʿyār al-ashʿār / agar-i Khvājah Naṣīr al-Dīn Ṭūsī ; taṣḥīḥ-i Jalīl Tajlīl. — Chāp-i 1. — [Tehran] : Nashr-i Jāmī : Intishārāt-i Nāhīd, 1369 [1990]
160 p. ; 21 cm.
In Persian; romanized record.
800.ODIR ($6.77 U.S.)
(On metrical value in Persian poetry; includes explanatory notes by Jalīl Tajlīl)

'09 ARALIK 1993

HOWARD,I.K.A. The theology of the Imamate in the work of Nasir al-Din al-Tusi. *Alserāt* 6 ii (1980) pp.20-27.

Imamate Nasiruddin al-Tusi

Tusi'

15 HAZIRAN 1993

Tusi Nasiruddin

4923- Winter, H.J.J. and Arafat, W., "A statement on optical reflection and 'refraction' attributed to Naṣīr ud-Dīn at-Ṭūsī", *Isis*, 1951, 42: 138-42.

12 ARALIK 1995

Tusi Nasiruddin

4596- Braunmühl, A. von, "Nassir Eddin Tūsī und Regiomontan", *Nova acta Acad. Caesareae Leopoldino-Carolinae*, 1897, 71 (2): 31-67.

Containing a comparative study of the geometries of Ṭūsī and Regiomontanus.

شامل بحثی تطبیقی بین مثلثات خواجه نصیرالدین طوسی و رجیومونتانوس.

12 ARALIK 1995

Tusi Nasiruddin

4678- Schwartz, J.J., "A Menelaus manuscript in the Smith collection, Columbia University", *Scripta math.*, 1934, 2: 243-6.

Late Arabic ms. of Ṭūsī who completed his edition of Menelaos' "Spherics" in 1264.

توصیف نسخه‌ای از تحریر طوسی بر کرویات منلائوس.

12 ARALIK 1995

Tusi Nasiruddin

4664- Sabra, A.I., "Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī's 'proof' of Euclid's fifth postulate", *Bull. of the Faculty of arts, Alexandria univ.*, 1959, 13: 133-70.

12 ARALIK 1995

Tusi Nasiruddin

4705- Ṭūsī, *Shakl al-qaṭṭa°: Traité du quadrilatère*, texte arabe d'après un ms. tiré de la bibliothèque de S.A. Edhem Pacha, traduit par A. Pacha Caratheodory, Constantinople, 1891, 157, 214 pp.

Tusi Nasiruddin

4706- Ṭūsī, "Traité qui guérit des doutes en matière des lignes parallèles" (transl. into Russian), *Istoriko-matematicheskie issledovaniia*, 1960, 13: 483-524.

12 ARALIK 1995

Tusi Nasiruddin

4904- Wiedemann, E., "Über die Entstehung der Farben nach Naṣīr al-dīn al-ṭūsī", *Jahrb. für Photographie und Reproduktionstechnik*, 1908, 22: 86-91.

12 ARALIK 1995

Tusi Nasiruddin

4662- Rozenfeld, B.A. and Yushkevich, A.P., "Le traité de Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī sur la théorie des parallèles" (in Russian), *Istoriko-matematicheskie issledovaniia*, 1960, 13: 475-82.

12 ARALIK 1995

931098 TUSI NASIRUDDIN

Micro-fiche 89/59949

Ṭūsī, Naṣīr al-Dīn Muḥammad ibn Muḥammad, 1201-1274.
Asās al- iqtibās / taʾlīf-i Khvājah Naṣīr al-Dīn Ṭūsī ; bi-taṣḥīḥ, Mudarris Raẓavī. — [Tehran] : Chāpkhānah-i Dānishgāh, 1326 [1947 or 1948]
37, 599 p. ; 25 cm. — (Intishārāt-i Dānishgāh-i Tihrān ; 12)
In Persian; romanized record.
(Classical work on Sufism; includes explanatory notes by Mudarris Raẓavī)

Micro-fiche 89/59957

89-931924
Ṭūsī, Naṣīr al-Dīn Muḥammad ibn Muḥammad, 1201-1274.
Tansūkh'nāmah-ʾi Ilkhānī / taʾlīf-i Muḥammad ibn Muḥammad ibn Ḥasan Ṭūsī Khvājah Naṣīr al-Dīn ; bā muqaddamah va taʿlīqāt-i Mudarris Raẓavī. — [Tehran] : Bunyād-i Farhang-i Īrān, 1348 [1969]
51, [2], 358 p. : facsims. ; 23 cm. — (ʿIlm dar Īrān ; 9) (Intishārāt-i Bunyād-i Farhang-i Īrān ; 65)
In Persian; romanized record.
Bibliography: p. [52]-[53] (lsc group)
Includes indexes.
(On the properties of gems, metals, and perfumes; includes an introduction (53 p.) and explanatory notes by Mudarris Raẓavī)

03 ARALIK 1993

Tusi Nasiruddin

1748- Ṭūsī, *Shakl al-qaṭṭā°: Traité du quadrilatère*, texte arabe d'après un ms. tiré de la bibliothèque de S.A. Edhem Pacha, traduit par A. Pacha Caratheodory, Constantinople, 1891, 157, 214 pp.

12 ARALIK 1995

711 Tūsī Nasiruddin Muh. b. Hasan (Kalin)

تقاسم الحصل

لأبي جعفر نصيرالدين محمد بن حسن الطوسي

K2. 1974. (لعله تقد على محصل الرازي)

Tusi Nasiruddin

4257 MOHAMED, Mohaini Bt., 'The "Tadhkira Fil 'Ilm Al-Haia" of Nasir Al-Din Al-Tusi' (13th Century Muslim Astronomer, Iran). *MAAS Journal of Islamic Science* (Aligarh, India), 10:1, 1994, pp.65-71

13 KASIM 1995

Nasiruddin Tûsi

2920 SALIBA,G. & KENNEDY,E.S. The spherical case of the Tūsī couple. (Résumé: Le cas sphérique du 'couple d'al-Ṭūsī'.) *Arabic Sciences and Philosophy*, 1 (1991) pp.164;166;285-291.

MUZAFFER el-TUSI

132932 TC

17 ARALIK 1993

01 KASIM 1993

191098 Tusi Nasirüddin

88-932423

Micro-Ṭūsī, Naṣīr al-Dīn Muḥammad ibn Muḥammad, 1201-1274.
Āghāz va anjām / nivishtah-'i Naṣīr al-Dīn Ṭusī ; ta'līqāt-i Ḥasan Ḥasan'zādah Āmulī. — Chāp-i 1. — (Tehran) : Sāzmān-i Chāp va Intishārāt, Vizārat-i Farhang va Intishārāt-i Islāmī, 1366 (1987)
232 p. ; 22 cm.
In Persian; romanized record.
Includes bibliographical references.
(On Islamic doctrine of resurrection; includes explanatory notes (p. 77-232) by Ḥasan Ḥasan'zādah Āmulī)

Micro-fiche 89/59551 Cancel: 88/60001

Tûsî Nasîruddin 26 EYLÜL 1996

الطوسی
تلخیص المحصل
بانضمام رسائل وفوائد کلامی
DİA Ktp.

01 KASIM 1993

191098 Tusi Nasiruedin

88-963508

Farabāt, Hānī.
(Khawājah Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī, wa-arā'uhu al-falsafiyah wa-al-kalāmīyah) الخواجة نصير الدين الطوسي، وآراؤه الفلسفية والكلامية / هاني فرحات. — الطبعة 1. — بيروت، لبنان : دار احياء التراث العربي، 1986.
374 p. ; 25 cm.
Title page partially vocalized.
Bibliography: p. 353-367.
$7.50 (U.S.)
Ṭūsī, Naṣīr al-Dīn Muḥammad ibn Muḥammad, 1201-1274.
LAS-Islam.

Tûsî Nasîruddin
محمد بن محمد بن الحسن، ناصر الدين الطوسي
قواعد العقائد
K27,II,263.

26 EYLÜL 1996

خواجهٔ طوسی و ابن میمون اسرائیلی : دانش‌پژوه، محمدتقی

TÛSÎ ? IBN MEYMÛN?

نشریهٔ دانشکدهٔ ادبیات و علوم انسانی
ش : ۳، س : ۸، پاییز ۱۳۳۵، ص : ۲۵۸ - ۲۶۲

01 HAZİRAN 1993

Tasî Nasîruddin 26 EYLÜL 1996

حیدر علی
کتاب طریق الارشاد فی شرح
تجرید الاعتقاد
DİA Ktp.

82 Tūsī, Nasīruddīn (Kelam)

تجريد الكلام
نصير الدين الطوسى (672). أوله: أما بعد حمد واهب
KZ.I, 346-354. الوجود الخ ... (شروحه وحواشيه)

TUSI, Ek Cafer Nasreddin Muh.b.in Muh. b.el-Hasan (v. 672/1274) ÎT
İA 1050

Bu makale HİSHB arşivinde de bulunmaktadır

10 MAYIS 2000

7 [ṬŪSĪ, Naṣīr al-Dīn]. *Contemplation and action: the spiritual autobiography of a Muslim scholar.* A new edition & English translation of *Sayr wa sulūk* by S.J. Badakhchani. London: Tauris, in association with the Institute of Ismaili Studies, 1998. 86+22pp.

India Office Library Tusi Nasiruddin

(1) قواعد العقائد *Qawā'id al-'aqā'id* [Ar.].

Foll. 1–45. A poor copy, lacking the first two folios, of the rather rare Shī'ite theological work by Naṣīr al-Dīn Muḥammad b. Muḥammad al-Ṭūsī (d. 672/1273) [Brock., i, p. 509; *Suppl.*, i, p. 927].

Tusi Nasiruddin
١٧٤ - تعديل المعيار في نقد تنزيل الأفكار.
نصير الدين الطوسي (٥٩٧ - ٦٧٢هـ).
بآهتمام: عبدالله نوراني.
طهران: منشورات جامعة طهران،
١٣٧٠هـ. ش (مع: منطق ومباحث ألفاظ، ص١٣٧ - ٢٤٨).

Tusi Nasiruddin 86928 53

TŪSĪ (NĀṢIR al-DĪN)

[Akhlāq-i Nāṣirī. Extracts des Akhlāq Nāṣirī, traité de morale. Edité par Jalāl Homāʾī. Preface & [index]] Mārsh - Mizārat-i farhang, Ministère de l'Instruction publique \

17 OCAK 1998

Tūsī
- Muhammed b. Muhammed el Hasen Ebû Ca'fer Nasîruddîn et-Tûsî -
509
DEF.4
el Ulumu'l Behite - 232

Nasiruddin-i Tusi

٢٨ - الإشارات والتنبيهات لابن سينا مع شرح الطوسى

28. IBN SINA, *al-Ishārāt wa-l-tanbīhāt, ma' sharḥ Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī*, publié avec une Introduction par Solaymān Donyā, t. 2 et 3, Le Caire, Dār al-Ma'āref, 1957 et 1958 18 × 25 cm., 1028 (*sic*) pages.

Nous avons signalé dans un numéro précédent de *MIDEO*, t. 3, 1956, p. 304-307 comment M. Solaymān Donyā, professeur de dogme à l'Azhar, conçoit l'édition des textes anciens. Nous exprimions l'espoir que la publication annoncée des *Ishārāt* tiendrait compte des exigences essentielles d'une saine critique. Hélas ! notre espoir a été déçu. Moins que jamais, M.S. Donyā ne se soucie de nous dire d'où il tire les textes qu'il publie. S'est-il contenté, par exemple, pour l'édition des *Ishārāt* et de leur commentaire par Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī de reproduire le texte imprimé de ce dernier ou a-t-il utilisé quelque manuscrit ? Rien dans la longue Introduction (122 pages) ne l'indique; sans faire de jugement téméraire, il semble bien que ce soit la première solution qu'il a choisie. M. Donyā ignore-t-il cependant qu'il existe plus de quarante manuscrits des *Ishārāt* dont beaucoup sont d'une exceptionnelle valeur ?

Quant aux dimensions insolites de ces deux volumes (qui ne contiennent d'ailleurs que la logique) elles proviennent de ce que M.S. Donyā a une méthode spéciale de présenter le texte (cf. plus haut No. 24).

A la fin du deuxième volume, table des matières détaillée et index des principales idées, des termes techniques, des assertions ainsi que des livres.

NASIRUDDIN TUSI

MOAYYAD, Heshmat. Some remarks on the Nasirean ethics by Naṣīr ad-Dīn Ṭūsī. *JNES* 31 (1972), pp. 179–186.

Naşir üd Din tusi'nin, Nasiri ahlakiyati üzerine bazı düşünceler

جمشيدى نژاد، غلامرضا. " خواجه نصيرالدين طوسى ". رشد جوان، سال ٣، ش ٢ (سال تحصيلى ٦٦-١٣٦٥): ص ٥٩-٦٣.

٢٨٨٣ Tūsī Nasiruddin

19 OCAK 1994

Tusi, Nasirüddin

SUTER, H. Einiges aus Nassir ed-Din [al-Ṭūsī's] Euklidausgabe [GAS V, 119.] Bibliotheca mathematica, neue Folge, 6 (1892), 3-6.

09 AGUSTOS 1991

—TÜSİ NASİRUDDİN

699. [EBRÂHIMI DINÂNI, Ǫolâm Ḥoseyn. "Seh mas'ale-ye falsafî: az X"âje Naṣir tâ Molla Ṣadrâ". *Mafâref* 3, 2 (1365) pp. 55-70.
[Trois questions de philosophie: de Naṣir al-Din Ṭusi à Molla Ṣadrâ]

Nasireddin Tusi

21792 MINOVI, M., and MINORSKY, V. Naṣīr al-Dīn Ṭūsī on Finance. *BSOAS* 10 (1940–42), pp. 755–789

4239 RAGEP, F.G., *Nasir Al-Din Al-Tusi's Memoirs on Astronomy, Volumes 1 and 2* (13th Century Iran). New York: Springer Verlag, 1993, 371pp.

Tusi Nasiruddin

28 KASIM 199

نصير الدين ابو جعفر محمد بن محمد الطوسى

Müstakil eser

17 ARALIK

Tûsî, Nasirüddin

تجريد الكلام

[Bu kitap üzerine çok sayıda şerh ve haşiye yapılmıştır.]

Keşfü'z-zunûn, I, 946-351

TUSI NASIRUDDIN BAGDAD MOGOL

365. [HÂ'ERI, 'Abd ol-Hâdi «Âyâ X"âje Naṣir al-Din Ṭusi dar yureš-e Moǫolân be Baǫdâd, naqši bar 'ohde dâštand?», *MDAD. Mashad*, 8,3-4 (1363-1985), pp. 479-502.
[Naṣir al-Din Ṭusi a-t-il joué un rôle dans le sac de Bagdad par les Mongols?]]

13 ARALIK

Nasireddin-i Tusi

5489- Gravii, J., *Binae Tabulae Geographicae una Nassir Eddini Persae, Altera Ulug Beigi Taari*, London, 1652.

The travel account of the English orientalist and astronomer John Greaves, including notes on astronomical instruments and knowledge in Istanbul at that time.

سفرنامهٔ جان گریوز که شامل صفحاتی دربارهٔ علم نجوم وآلات نجومی در اسلامبول آن زمان است.

Tusi, Nasireddin...

"Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī on Ibn al-Shāṭir in Cracow?,"

ISIS. 65 c. (4.227), s. 239–243; 1974
(WASHINGTON)

Not; Makale Ibn'ş-Şatır ...(v. 777/1377) postmadedir.

Mudarrisī Zanjānī, Muḥammad. 86-931868
Sarguzasht va'sagāyid-i falsafī-i Khvājah Naṣīr al-Dīn Ṭūsī : bih inḍimām-i ba'ḍī az rasā'il va mukātabāt-i vay / nigārish-i Muḥammad Mudarrisī Zanjānī. -- Chāp-i 1. -- Tihrān : Mu'assasah-i Intishārāt-i Amīr Kabīr, 1363 (1984 or 1985)
221 p. : ill., facsim., port. ; 23 cm.
In Persian; romanized record.
Includes bibliographical references.
330.00IR (pbk.)
(On the life and philosophy of Naṣīr al-Dīn Muḥammad ibn Muḥammad Ṭūsī, 1201-1274)

Nasireddin Tusi

مُصارع المُصارع ، لنصير الدين الطوسي ، تحقيق الشيخ حسن المعزي ، اهتمام السيد محمود المرعشي . قم : مكتبة آية الله المرعشي ، ١٤٠٥ هـ .

31 MART 1992

DILGAN, HÂMİT. Nassireddin Toussi, grande scienzato matematico. *Actes VIIIe Congr. int. Hist. Sci.*, 1956, pp. 183–191, 1 fig.

NÂSIRUDDÎN TÛSÎ

2935 IVANOW, W. An Ismailitic work by Nasiru'd-din Tusi. *JRAS*, 1931, pp. 527–564

Nasiruddin Tusi'nin bir ismaili eseri

64 TÛSÎ (NAṢĪR al-DĪN) Tusi Nasiruddin

الجزء الثاني من الرسائل حررها العلامة الفيلسوف النحاجه نصير الدين محمد بن محمد بن الحسن الطوسي ... مشتماه علي تسع رسائل ... بحيدرابار الدكن . بطبعة دائرة المعارف العثمانية . الطبعة الاولى - ١٣٥٩ (1940). In-8°, pagination non suivie, fig.

"Rasā'il ....", recueil de neuf traités de Naṣīr ud-dīn Ṭūsī sur diverses sciences traduits d'anciens auteurs grecs en arabe. Notice bibliographique d'après la couverture. Fait suite au recueil du même auteur: "Majmū' ar-rasā'il".

1 ARALIK 19..

17 OCAK 1992

TÛSÎ, NAṢĪRUDDĪN

Demek-No./Standort 27 A 18146

[Ṭūsī, Naṣīr-ad-Dīn Muḥammad Ibn-Muḥammad aṭ-.] Abū-Ǧa'far Naṣīr-ad-Dīn Muḥammad Ibn-Muḥammad Ibn-al-Ḥasan aṭ-Ṭūsī: Maṣārī' al-muṣārī'. [Hrsg.:] Ḥasan al-Mu'izzī [u.a.]
(Qum: Maktabat Āǧat-Allāh al-Marʿašī 1405 [= 1985].)
224 S.
[Arab.]
[Metaphysik. Widerlegung v. aš-Šahrastānī's K. Muṣāraʿāt al-falāsifa.]
[Min manṭūṭāt Maktabat Āǧat-Allāh al-Marʿašī al-ʿĀmm. 11.]

17 OCAK 1992

88-932362

Micro-fiche 88/59974

ʿAṭṭārān, Muḥammad.
Irā'-i murabbiyān-i buzurg-i Muslmān dar bārah-'i tarbiyat-i kūdak (Ibn-i Sīnā, Ġazzālī va Khvājah Naṣīr al-Dīn Ṭūsī) / su'allif, Muḥammad ʿAṭṭārān. — Chāp-i 1.? — Tihrān : Vizārat-i Āmūzish va Parvarish, Sāzmān-i Pizhūhish va Barnāmah'rīzī-i Āmūzishī, Daftar Ūnūr-i Kumak-i Āmūzishī va Kitābhāhnah'hā, 1366 (1987 or 1988)
148 p. ; 24 cm.
In Persian; romanized record.
"Daftar-i Ūnūr-i Kumak-i Āmūzishī va Kitābkhānah'hā, 49"—P. [4] of cover.
Bibliography: p. 143-148.
Includes index.
(Commentary on the views of eminent early Muslim scholars on the psychology and upbringing of children)

IBN SINA GAZZALI TUSI NASIR-UDDIN

al-Tusi, Nasiruddin

SUTER, H. Einiges aus Nassir ed-Din [al-Tūsī's] Euklidausgabe [GAS-V, 119.] (Bibliotheca mathematica, neue Folge, 6 (1892), 3-6.

AL-ṬUSI, Naṣir al-Din Muḥammad ibn Muḥammad. Account of the *Akhlauq-e-Nasiree* [Rypka, 426,] or morals of Nasir, a celebrated Persian system of ethics, (translated by) Edward Friseli. Transactions of the Literary Society of Bombay I (1819), pp. 17-40.

VESELOVSKI, I. N. Copernicus and Naṣīr al-Dīn al-Tūsī. *J. Hist. Astron.*, 1973, 4:128–130.
Refutes a statement of Willy Hartner, concerning Copernicus' debt to Naṣīr, expressed in Hartner's "Trepidation and planetary theories". (See no. 1184. this bibliography)

1214

17 OCAK 1992

YB-932297

TÛSÎ, Naṣīr al-Dīn Muḥammad ibn Muḥammad, 1201-1274.
Akhlāq-i muḥtashamī / uz Khvājah Naṣīr al-Dīn Abū Jaʿfar Muḥammad ibn Muḥammad ibn Ḥasan Ṭūsī ; bā sih risālah'yī dīgar mansūb bih ū ; bā dībāchah va taṣḥīḥ-i Muḥammad Taqī Dānish'pizhūh. — Chāp-i 2. — Tihrān : Muʾassasah-'i Intishārāt va Chāp-i Dānishgāh-i Tihrān, 1361 [1982]
52, 3, 32, 568 p. ; 32 cm.
In Persian; romanized record.
Includes index.
1200.00IR ($12.92 U.S.)
'Intishārāt-i Dānishgāh-i Tihrān, shumārah-i 1811. Shumārah-'i musalsal, 2320.
(Biography of ʿAlī ibn Abī Ṭālib, 600 (ca.)-661, 4th caliph of Islam, in the light of Koran and Hadith (Islamic traditions); Shiite viewpoint)

TÛSÎ, NAṢĪRUDDĪN

88-932371

Ṭūsī, Naṣīr al-Dīn Muḥammad ibn Muḥammad, 1201-1274.
Awṣāf al-ashrāf / Khvājah Naṣīr al-Dīn Muḥammad Ṭūsī. — Tihrān : Intishārāt-i Yunāvall Farhangsarā, c1361-]
(84) p. ; 32 cm.
In Persian; romanized record.
Reprint.
First published as: Risālat awṣāf al-ashrāf.
200.00IR ($2.15 U.S.)
For requesting libraries only.
(A classical work on Islamic mysticism)

»14«

Ms. 62.1025 is a collection of 18 separately paginated little books. The Arabic and Persian texts contain mainly treatises by Naṣīraddīn aṭ-Ṭūsī and his answers to philosophical questions[46]. Among the exchange of letters with Ṣadraddīn al-Q... (died 672/1263) may be mentioned; these letters are also preserved in the mss. Leiden 1523[47] and Rampur 1916[48].

»107«

No. 39 (= 346; 159*ff.*; 17th century): Naṣīraddīn aṭ-Ṭūsī, *at-Taḏkira n-Nāṣirīya*, with commentary by al-Ǧurǧānī (= as-Saiyid aš-Šarīf).
On additional mss. of this summary with commentary about astronomy see *GAL* I 511 No. 40c and S 1931 No. 40c. A facsimile edition of the *Taḏkira* based on a ms. of the Malik library in Teheran was published by MUḤAMMAD TAQĪ DĀNEŠPAŽŪH (Teheran 1965). Cp. also FAIZ JAMID RAGEP, *Cosmography in the Tadhkira of Nasir al-Din al-Tusi*, I-II, Ph. D. Harvard 1982.

NASIR... TUSI

DĀNEŠPAJOUR, M.T. La logique chez Khwadja Nasir-e Tusi. *Maqalat va barrasiha* 1 (1976), pp. 74-75.

Khwaja Nasir-e Tusi'de mantik

05 KASIM 2003

R24 **Annäherungen: der mystisch-philosophische Briefwechsel zwischen Ṣadr ud-Dīn-i Qōnawī und Naṣīr ud-Dīn-i Ṭūsī.** Ed. Schubert, Gudrun. Beirut, 1995.
Genequand, C. *Asiatische Studien. Etudes Asiatiques*, 51 i (1997), pp.522-524 (F)
Landolt, H. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 61 ii (1998), pp.332-334 (E)
Scarcia Amoretti, B. *Rivista degli Studi Orientali*, 70 i-ii / 1996 (1997), pp.278-279 (I)

Nasiruddin Tusi'nin bir ismaili eseri

Kasi. Bahai

12 ARALIK 1995

TUSİ NAŞİRUDDİN

5518- Tusi Nasiruddin Mamedbeyli, G.D., *Osnovatel Maraginskoy observatorii Muhammed Nasiraddin Tusi*, red. Z.I. Khalilov, Baku, 1961, 315 pp.

– NASRŪ'DDĪN Tusī

03129 MADELUNG, W. Aš-Šahrastānīs Streitschrift gegen Avicenna und ihre Widerlegung durch Naṣīr ad-Din aṭ-Ṭūsī. *Akten VII. Kong. Arabistik (Göttingen 1974)*, 1976, pp. 250-259.

Tusi Nasiruddin.

٣٤٨ - رسالة الإمامة.

نصير الدين الطوسي (٥٩٧ - ٦٧٢هـ).

طهران: جامعة طهران، ١٣٣٥هـ. ش

(بعناية: محمّد تقي دانش بژوه).

طهران: مؤسّسة مطالعات إسلامي جامعة مك كيل وجامعة طهران، ١٩٨٠م

(بإهتمام: عبدالله نوراني) (مع: «تلخيص المحصّل» وغيره للمؤلّف ص٤٢٣ - ٤٣٣).

12 ARALIK 1995

Tusi Nasiruddin

1794 TUSI, Nasir al-Din. *Contemplation and Action* (Tr. S.J.H. Badakhchani) (13th Century Philosopher). London: I.B. Tauris, 1994, 192pp.

18 NİSAN 2005

- Badakhchani, Jalal Hosseini. "The Paradise of Submission: A Critical Edition and Study of *Rawḍeh-i Taslīm* commonly known as *Taṣawwurāt* by Khwājeh Naṣīr al-Dīn-i Ṭūsī (1201–1275)" (Ph.D.

Tusi Nasiruddin

- Kassam, Zainool Rahim. "Imam and Avatara: A Study of Divine-Human Configurations in Naṣīr al-Dīn Ṭūsī (d. 1274 CE) and Ramanuja (d. 1137 CE)" (Ph.D. thesis, McGill University, Faculty of Religious

Nasiruddin-i Tusi

20 ŞUBAT 2005

2840. **Ṭūsī, Naṣīr-ad-Dīn Muḥammad Ibn-Muḥammad aṭ-:** [Bar-guzīda-i aḫlāq-Nāṣirī / intiḫāb- matn wa šarḥ-i āyāt wa aḥādiṯ wa luġāt wa ta'bīrāt wata'līqāt az: Muḥammad 'Alawī Muqaddam ... – Tihrān: Intišārāt-i Tūs, [1989] = 1368 h.š. – 183 S. – (Intišārāt-i Tūs ; 298) In arab. Schr., pers. 9 E 3497

Tusi Nasiruddin

03 HAZİRAN 1996

200 TOURKIN, Sergei. Copies of Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī's treatise on the astrolabe and commentaries on it in the manuscript collection of the Institute of Oriental Studies, St. Petersburg. *Naṣīr al-Dīn Ṭūsī, philosophe et savant du XIIIe siècle.* Études réunies et présentées par N.Pourjavady et Ž.Vesel. Actes du colloque tenu à l'Université de Téhéran (6-9 mars 1997). Tehran: Institut Français de Recherche en Iran - Presses Universitaires d'Iran, 2000, pp.177-189.

Tusi Astrolap

914. Ragep, F. J.: Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī's Memoir on astronomy = At- Taḏkira fī 'ilm al-hai'a / F. J. Ragep. – New York; Heidelberg [u. a.] : Springer. – (Sources in the history of mathematics and physical sciences ; ...)

Tusi Nasiruddin

03 HAZİRAN 1996

54 Tasī (الطوسي) Tusi Nasiruddin

رسالة أوصاف الأشراف للفيلسوف الحكيم ... الخواجه نصير الدين محمد الطوسي ... ترجمة محمد الخليلي ...

النجف، مطبعة النجف، ١٩٥٦ (1956), ١١٠ p., in-8°. ١١٥٦ - ١٢٧٥

17 ARALIK 1998

"Risālat awṣāf al-ašrāf", traité de systématique. Traduction du persan en arabe par Muḥammad al-Ḫalīlī.

E 729.1

(Tusi Nasiruddin)

3439. **Ṭūsī, Naṣīr-ad-Dīn Muḥammad Ibn-Muḥammad aṭ-:** Auṣāf al-ašrāf / taṣnīf-i: Naṣīr-ad-Dīn Ṭūsī. Taṣḥīḥ wa tanẓīm wa taḥqīq az: Mahdī Šams-ad-Dīn. – Čāp 1. – Tihrān: Sāzmān-i Čāp wa Intišārāt-i Wizārat-i Farhang wa Iršād-i Islāmī,

03 HAZİRAN 1996

KUBESOV, A. O kommentariakh Nasir ad-Dina at-Tusi k traktatu Arkhimeda "O share i tsilindre". (On Nasir ad-Din at-Tusi's comments on Archimedes' treatise "On the sphere and cylinder.") *Vop. Istor. Estest. Tekh.*, 1969, 27:23–28.

54 Tūsī Nāsīruddīn
ARA III 2625 (Naṣīr al-Dīn) TŪSĪ الطوسي (نصير الدين)

رسالة نصير الدين الطوسي في علم الموسيقى . تحقيق زكريا يوسف .
_ Le Caire, Dār al-qalam , 1964. In 8°, 16 p.

(Risalat Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī fī ʿIlm al-mūsīqa.)

Musique .

A.86881

17 ARALIK 1990

Tusi Nasiruddin

Kasumkhanov, F.A., "Theory of continuous quantity and the teaching of numbers in the works of Muhammad Nasīr al-Dīn al-Tūsī" (in Russian), *Trudy Institut istorii estestvoznaniia i tekhniki*, 1954, 1: 128-45.

12 ARALIK 1995

17 OCAK 1992

Tusi, Nasiruddin

Micro- fiche 88/ 59956

Rażavī, Mudarris. 88-932343 .
Aḥvāl va Āṯār-i ... Abū Jaʿfar Muḥammad ibn Muḥammad ibn al-Ḥasan al-Ṭūsī, malaqqab bih, Naṣīr al-Dīn / Joʿf va taʾlīf-i Muḥammad taqī Mudarris Rażavī. — [Tehran] : Bunyād-i Farhang-i Īrān, 1354 (1975 or 1976)
29, 722 p. ; ill., facsims., port. ; 25 cm. — (ʿIlm dar Īrān ; 18) (Intishārāt-i Bunyād-i Farhang-i Īrān, 208)
In Persian; romanized record.
Includes bibliographical references and indexes.
(On the life and works of Naṣīr al-Dīn Muḥammad ibn Muḥammad Ṭūsī, 1201-1274, Persian litterateur)

NASIRUDDIN TUSI

KREN, C. The rolling device of Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī in the *De sphera* of Nicole Oresme? *Isis* 62(1971), pp. 490-498

Nicole Oresme'nin De spheras'ında Naṣīr al Dīn al Ṭūsī'nin Sarma aygıtı

97 OCAK 1992

Tusi, Nasiruddin

88-932423
Ṭūsī, Naṣīr al-Dīn Muḥammad ibn Muḥammad, 1201-1274.
Āghāz va anjām / nivishtah-ʾī Naṣīr al-Dīn Ṭūsī ; taʾlīqāt-i Ḥasan Ḥasanzādah Āmulī. — Chāp-i 1. — [Tehran] : Sāzmān-i Chāp va Intishārāt, Vizārat-i Farhang va Intishārāt-i Islāmī, 1366 (1987)
232 p. ; 22 cm.
In Persian; romanized record.
Includes bibliographical references.
(On Islamic doctrine of resurrection; includes explanatory notes (p. 77-232) by Ḥasan Ḥasanzādah Āmulī)

Tūsī, Ebū Ca'fer Nasruddīn Muh b. Muh b. el-Hasan (v. 672/1274)

"Khâce Nasîr-i Tûsî ve Rasathane-i Meragha", *Yadname-i Khace Nasîr-i Tûsî*, c. 1, s. 403-412; *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, c. 14, 1956 , s. 1-13

31 MART 1992

Nasiruddin Tusi

SABRA, A. I. Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī's "proof of Euclid's fifth postulate. *Bulletin of the Faculty of Arts* (Alexandria), 1959, *13*: 133-170.

20897 SU'AYDĀN, A. "The 'Comprehensive Work on Computation with Board and Earth' of Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī, II." (In Arabic) *al-Abḥāth* 20, no. 3 (S '67) 213-92.

Tusi, Ebu Ca'fer Nasruddin Muh b. Muh b. el-Hasan v. 672-/1274

Tusi Nasiruddin

٣٢٢ - ربط الحادث بالقديم.
نصير الدين الطوسي (٥٩٧ - ٦٧٢هـ).
بإهتمام: عبدالله نوراني.
طهران: مؤسّسة مطالعات جامعة إسلامي مك كيل وجامعة طهران، ١٩٨٠م
(مع: «تلخيص المحصّل» وغيره للمؤلف، ص٤٨٢ - ٤٨٤).

12 ARALIK 1995

03216 KHAYRETDINOVA, N.G. K istorii "Knigi o figure sekuschikh" Nasir ad-Dina at-Tusi. *Vopr. ist. estest. i tekhn.* 54 (1976), pp. 42-6

Nasiruddin-i Tūsī

18 OCAK 1993

03218 MAZUR, Br., ROSINSKA, Gr. Naṣīr ad-Din aṭ-Ṭūsī in Cracow. *Actas V. Cong. int. filos. med.* II, 1979, pp. 985-989.

Nasiruddin -i Tusi

18 OCAK 1993

03215 DÂNECHPAJOUH, M.T. La logique chez Khwadja Nasir-e Tusi. *Maqalat va barrasiha* I (1976), pp. 74-75.

Nasir-i Tusi

18 OCAK 1993

5204 WORRELL, W. H. An interesting collection of Tusi's works, published at Hyderabad, 1939–40. *Scripta mathematica* 9 (1943), pp. 195–196
See also 5254, 5380, 5390

Nasiruddin et-Tusi

18 OCAK 1993

03213 BADIE, B. La philosophie politique de l'hellénisme musulman; l'oeuvre de Nasered-Din Tusi. *Rev. franç. sci. pol.* 27 (1977) pp. 290-304.

Nasiruddin Tusi

18 OCAK 1993

5203 WINTER, J. J., and ARAFAT, W. A statement on optical reflection and "refraction" attributed to Naṣīr ud-Dīn aṭ-Ṭūsī. *Isis* 42 (1951), pp. 138–142

Nasiruddin et-Tusi

18 OCAK 1993

Nasiruddin et-Tusi

PAFFA,A.A.al- & STROYLS,J. Nasir al-Din al-Tusi's attempt to prove the parallel postulate of Euclid. *J. of Central Asia* 4 i (1981) pp.1-41.

15 OCAK 1993

180 MADELUNG,W. Naṣīr ad-Dīn Ṭūsī's ethics between philosophy, Shī'ism, and Sufism. *Ethics in Islam.* Ed. R.G.Hovannisian. Malibu: Undena, 1985 (Ninth Giorgio Levi Della Vida Conference, 1983) pp.85-101

Nasiruddin et-Tusi

18 OCAK 1993

03214 CHITTICK, W.C. Mysticism versus philosophy in earlier Islamic history: the al-Tūs-i, al-Qūanwī correspondence. *Religious studies* 17 (1981) pp. 87-104.

Nasiruddin Tusi

18 OCAK 1993

● نظـام الحكـم فى الإسـلام ، او ، النبـوة والامامـة عند نصـير الـدين الطوسى/بقلم على مقلـد . ـ بيروت : دار الاضواء ، 1986 . ـ 535 ص ؛ 25 سم . ـ ببليوجرافية : ص 493 ـ 505
$ 5.50 ـ .

TÛSÎ NÂSIRUDDÎN

19 OCAK 1994

Nasreddin Tusi

تلخيص المحصل المعروف بنقد المحصل ، لنصر الدين الطوسي ، ط ٢ .

بيروت : دار الأضواء ، ١٩٨٥ .

Muqallid, 'Alī.
(Nizām al-ḥukm fī al-Islām, aw, al-Nubūwah wa-al-imāmah 'inda Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī)
نظام الحكم فى الاسلام ، أو ، النبوة والامامة عند نصير الدين الطوسى / بقلم على مقلد . ـ بيروت : دار الأضواء ، 1986.
535 p. ; 25 cm.
(Continued on next card)
86-962487
Muqallid, 'Alī.
(Nizām al-ḥukm fī al-Islām ... Card 2)
Bibliography: p. 493-505.
Includes indexes.-İMAMET
$5.50 (U.S.) -NUBUVVET
L&S-Islam.-TUSI NASIRUDDIN

Tusi Nasireddin

APA III:4140
54
TŪSĪ (Muḥammad ibn al-Ḥasan al-)
الفهرست ... تاليف ... ابى جعفر محمد بن الحسن الطوسى صححه وعلق عليه ... محمد صادق آل بحر العلوم . الطبعة الثانية .
- Toosi's index by Abi Ja'far al-Toosi ...
- Nedjef . Kanšūrāt al-maṭba'a al-ḥaydarīya . 1960/1380. -In-8°. 252 p.
(al-Fihrast. Ed. Muḥammad Ṣādiq Āl Baḥr al-'Ulūm .)
2° éd.
A.109834
Bibliographie
17 ARALIK 1990

Tusi Nasiruddin
17 ARALIK 1990
TŪSĪ (Nasir al-Dīn)
16894 66
طوسى (محمد بن محمد نصير الدين) .
- الرسالة المعينية از خواجهٔ طوسى ، با ديباچه اى از محمد تقى دانش پژوه
- Téhéran, Čāp-ḫāne-ye Dāneškāh, 1335 (1956).- In-8° (24 cm), VI-92 p., portrait, fac-sim. [Ech. int. 5060-64]
1 Mss or. [8° Impr. or. 5027 (300)
(Rasāl[ar-] al-muʿīniye. Fac-similé d'un ms de la collection de M. Miškāt donnée à la Bibliothèque centrale de l'Université de Téhéran. Préf. par Mohammad-Taqī Dāneš-Pažūh.- Entešārāt-e Dāneškāh-e Tehrān. 300.)
Astronomie. Texte persan. 13e s.

050643

marife, yıl. 5, sayı. 3, Kış 2005, s. 213 - 232 Konya

BÜ-191098

SÜNNÎ-ŞİÎ USÜL POLEMİĞİ

(TÛSÎ ÖRNEĞİ)

Abdullah KAHRAMAN*

THE SUNNI-SHI'ITE POLEMIC ON THE FOUNDATIONS OF ISLAMIC JURISPRUDENCE (THE CASE OF TUSI)

The disagreements about the foundations of Islamic jurisprudance is one of the basic reasons which have formed the religious sects. There are a lot of disagreements between the Sunnite and Shi'ite. Abu Cafar al-Tusî, being one of the leader scholars of Şhi'ite, in his book called *al-Udda* mentioned about those disagreements. When he wrote this book he benefited from Sunni scholars's system a lot. About the basic matters of the the foundations of Islamic jurisprudance he polemized with the Sunni scholars. He always prefered and defined his sect's opinions fanatically. In branch matters of the foundations of Islamic jurisprudance he agreed with the Sunni scholars from time to time. In this article the polemic of the foundations of Islamic jurisprudance between Sunnite and Shi'ite have been considered briefly.

I. GİRİŞ

Mezheplerin oluşumuna birinci derecede etki eden âmil, nasslara yaklaşımdaki yöntem farklılıkları ve bunun doğurduğu görüş ayrılıklarıdır. Söz konusu yaklaşım farklılıklarını akâid, usul ve furû' sahalarında görmek mümkündür. Görüş ayrılığının kapsadığı alanlar ne kadar az ise mezhepler birbirine o kadar yakın olmaktadır. Söz konusu alanlar genişledikçe mezhepler arasındaki mesafe ve polemik de o oranda artmaktadır. Buna göre, kısmî görüş ayrılıklarına rağmen, akâid alanındaki birliktelikleri sebebiyle Sünnî mezhepler tek çatı altında toplanabilmektedir. Halbuki bunların da kendi aralarında usul ve furû' farkı bulunmaktadır. Şia ile Sünnîler arasındaki ihtilaf akâid temelli olduğundan bunları aynı çatı altında toplama imkânı olmamıştır. Söz konusu mezhepler, furu'da ittifak ettikleri pek çok hükme rağmen, tarih boyu İslam'ın içinde iki karşı kutup gibi yollarına devam etmişlerdir. Bu iki mezhep arasındaki en temel fark, Şia'nın mezhebi, dinin bir alt kurumu olarak değil de bizzat din gibi kabul etmesidir. Mezkur mezhebin anlayışında imâmete ve imamların masumiyetine iman, imanın temel şartlarından yani âmentü esaslarındandır.[1] Hilafet,

* Doç.Dr., Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. kahraman@cumhuriyet.edu.tr

[1] Bkz. Ethem Ruhî Fığlalı, *Çağımızda İtikâdî İslam Mezhepleri*, İzmir 2004, 155-158; Halife keskin, *Kendi Kaynakları Işığında Şia İnanç Esasları*, İstanbul 2000, 133vd.; Kamil Güneş, "İman Esasları Konusundaki Mezhep Kabulleri Üzerine", Baki Dövlet Üniversitetinin Elmi Mecmuesi, Yıl, 2, Sayı, 3, s, 138-144; Adile Tahirova, *Şiî Kelam Sisteminde Bilgi Kaynakları* (Basılmamış yüksek Lisans tezi, Ankara 1999), 80, 84.

Selcuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,
sayı:20, Konya 2005, s. 7-18.

D.198

HÂCE NASÎRÜDDÎN MUHAMMED ET-TÛSÎ'NİN İNTİHALCİLİĞİ

Mikâil BAYRAM
Prof. Dr., S.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi
Tarih Öğretim Üyesi

Giriş

Hâce Nasîrüddîn-i Tûsî, İslâm dünyasının en tanımış filozof, astronom ve matematikçisidir. 1200 (597)'de Horasan'ın Tûs kentinde doğmuş ve 1273 (672)'de ölmüştür. Hayat hikâyesi iyi bilinen şahsiyetlerdendir. Tahsil hayatı memleketi Horasan'da geçmiş, gençliğinde Kuhistan'daki Alamut kalesi hâkimi İsmâilî lider Emîr Nâsirüddîn Abdurrahîm el-Muhteşem'in hizmetine girmiştir. İlhanlı hükümdarı Hülâgû Han Alamut'u zaptedince Hâce Nasîrüddîn-i Tûsî, Hülâgû Han'ın hizmetine girmiş, Moğol bir hanımla evlenerek İlhanlı hanedanına yakınlık peyda etmiştir. Hülâgû Han'ın ve oğlu Abaka Han'ın baş danışmanı olmuştur. Müfrit bir Şiî (İsmâilî) olan Hâce Nasîrüddîn, İlhanlı Devleti'nin Sünnî Müslümanlara karşı yürüttüğü mücadelede önemli rol oynamıştır.

Hâce Nasîrüddîn-i Tûsî'nin pek çok eserleri bilinmektedir. Ona ait olduğu kabul edilen birkaç eserden biri de *Ahlâk-ı Nâsırî* adlı çok tanınan eserdir. Bu eser esas itibariyle ünlü filozof Ebû Ali Ahmed bin Muhammed İbn Miskeveyh'in (421/1030) kısaca *Tehzîbü'l- Ahlâk* diye bilinen Arapça eserinin[1] Farsça'ya tercüme edilip sonuna iki bölüm (Makâle) ilâve edilmesiyle meydana gelmiş bir eserdir.[2] Eser, İran'da ve İran dışında birçok defalar yayınlanmış, birçok Avrupa diline tercüme edilmiş ve üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Son olarak Müctebâ Minovî ile Alî Rızâ Haydarî en eski beş nüshasına dayanarak tenkitli metnini yayınlamışlardır. Bu nâşirler esere uzunca bir mukaddime yazarak Hâce Nasîr-i Tûsî'ye aidiyetini münakaşa etmişlerdir.

Burada Hâce Nasîrüddîn-i Tûsî'ye ait olduğu kabul edilen ahlâk ve siyasete dair olan *Ahlâk-ı Nâsırî* adlı eserin aslında ona ait olmadığını ve onun bu eseri intihal yolu ile kendisine mal ettiğini ve bu işi nasıl gerçekleştirdiğini göstermeğe çalışacağız. Bundan başka gene Hâce Nasîr-i Tûsî'ye ait olduğu kabul edilen birkaç eserin daha başkaları tarafından ona nisbet edildiğini belirteceğiz. Bu arada söz konusu edilen eserlerin gerçek yazarlarının kimliği tespit olunacaktır. Bu çalışmada *Ahlâk-ı Nâsırî* üzerindeki çalışmalarım esas alınacak, diğer eserler bu çalışmaya kıyas edilerek gerçek yazarlarının kimliği ortaya konmaya çalışılacaktır.

Hâce Nasîr-i Tûsî'ye nisbet edildiğini iddia ettiğimiz eserlerin gerçekte Türkiye Selçukluları zamanında Kayseri, Konya ve Kırşehir'de yaşamış, tam adı Hâce Nasîrüddîn Mahmûd el-Hoyî olup daha çok Ahî Evren ve Nasreddin Hoca

[1] *Keşfü'z-zunûn*, I, s. 514.
[2] *Keşfü'z-zunûn*, I, s. 38.

كشف المراد
في
شرح تجريد الاعتقاد

iye Diyanet Vakfı
m Ansiklopedisi
Kütüphanesi
0. : 10758
*. : 297.4 TUS.K

تصنيف :

سلطان المحققين الخواجة نصير الدين

محمد بن الحسن الطوسي المتوفى سنة ٦٧٢ هـ

شرح :

العالم الرباني جمال الدين الحسن بن يوسف

ابن علي بن المطهر المشتهر بالعلامة الحلي المتوفى سنة ٧٢٦ هـ

منشورات

مؤسسة الأعلمي للمطبوعات

بيروت - لبنان

ص.ب ٧١٢٠

— Tûsî, Nasîruddîn.

07 MAYIS 1991

İSAM KTP.
DM.33215/2

محمد عيسي صالحية ، المعجم الشامل للتراث العربى المطبوع ، الجزء الثالث ، ص. 521-522 ، ١٩٩٣ القاهرة .

Tusi Nasireddin

04 KASIM 1995

*** الطوسي (محمد بن محمد بن حسن نصير الدين) ت ٦٧٢هـ/ ١٢٧٣م .**

١ ــ آداب المعلمين :

○ تحقيق يحيى الخشاب ، مجلة معهد المخطوطات العربية ، المجلد الثالث ، الجزء الثاني ، ١٣٧٧هـ/ ١٩٥٧م .
١٨ص (٢٦٧ ــ ٢٨٤) ، م ٤ص .
○ تحقيق أحمد عبد الغفور عطار ، بيروت ، ١٩٦٧م ، ١٣ص .
نشر تحت عنوان (آداب المتعلمين ورسائل أخرى في التربية) .

٢ ــ الأكر :

○ تصحيح زين العابدين الموسوي وحبيب عبد الله العلوي وآخرون ، الدكن ، حيدرآباد : دائرة المعارف العثمانية ، مطبعة دائرة المعارف العثمانية ، ١٣٥٨هـ/ ١٩٣٩م .
٥٤ص ، ف ٢ص : استدراك .
طبع بعنوان ، (الرسائل السبع للطوسي) .

٣ ــ أوصاف الأشراف :

○ تحقيق محمد الخليلي ، النجف : المطبعة الحيدرية ، ١٩٥٦م .

٤ ــ الأيام والليالي لثاوذوسيوس :

○ تصحيح زين العابدين الموسوي وحبيب عبد الله العلوي وآخرون ، الدكن ، حيدرآباد : دائرة المعارف العثمانية ، مطبعة دائرة المعارف العثمانية ، ١٣٥٨هـ/ ١٩٣٩م .

٣٨ص ، ف ٥ص : خطأ وصواب ، استدراك .
نشر ضمن (الرسائل السبع للطوسي) .

٥ ــ بقاء النفس بعد فناء الجسد (وشرحها) :

○ طهران : طبع حجر ، ١٣١٢هـ/ ١٨٩٤م .
○ القاهرة : مطبعة رعمسيس ، ١٣٤٢هـ/ ١٩٢٣م .

٦ ــ تجريد الاعتقاد أو تجريد الكلام :

○ صيدا : مطبعة العرفان ، ١٣٧٧هـ/ ١٩٥٨م .
○ بمبي : طبع حجر ، ١٣١١هـ/ ١٨٩٣م .
○ طهران : طبع حجر ، ١٢٨٠هـ/ ١٨٦٣م .

٧ ــ تحرير أصول الهندسة لإقليدس :

○ روما : مطبعة آل ميديي ، ١٠٠٢هـ/ ١٥٩٤م ، ٣٥٤ص .
○ كلكتة : طبع حجر ، ١٨٢٤م ، ١٨٠ص .
○ فاس : طبع حجر ، ١٢٩٣هـ/ ١٨٧٦م ، ٢ج .
○ الدولة العلية ، القسطنطينية : طبع حجر ، ٩٩٦هـ/ ١٥٨٧م ، ٤٥٥ص .
○ ط ثانية ، إستانبول : دار الطباعة للدولة العلية العثمانية ، بمعرفة عبد الرحمن معلم ، مهندس خانه ورئيس دار الطباعة ، ١٢١٦هـ/ ١٨٠١م .

٨ ــ تحرير المعطيات لإقليدس :

○ تصحيح زين العابدين الموسوي وحبيب عبد الله العلوي وغيرهم ، الدكن ، حيدرآباد : دائرة المعارف العثمانية ، مطبعة دائرة المعارف العثمانية ، ١٣٥٨هـ/ ١٩٣٩م .
٤٥ص ، ف ٣ص : استدراك .

دائرة المعارف تشیع، جلد نهم، تهران 1381،
İSAM KTP 87940. ص.
Tuşi Nasiruddin

محقق حلی بیاورند. البته، این شاکله‌بندی حلی وجه غالب بود و شاکله سازیهای دیگری هم بعد از محقق حلی در ابواب فقه وجود داشت مانند: ۱)طرح حاجب *مفتاح الکرامة*، ۲)طرح شهید اول در کتاب *القواعد و الفوائد* ۳)طرح فیض کاشانی، ۴)طرح شهید صدر، که مورد استقبال چندانی قرار نگرفتند.

گر چه انتقادهایی هم در طرح محقق حلی وارد گردید مثل این انتقاد که می‌گویند: اساس و ملاکی که وی برای دسته بندی گتب فقهی از آن سود جسته، کاربردی ندارد؛ زیرا وی به داشتن عبارت «صیغه» و نداشتن آن و نیز دو طرفی بودن عبارت «صیغه» و یک طرف بودن به عنوان اساس و ملاک تکیه کرده و به ماهیت و طبیعت کتابها توجهی نکرده و در نتیجه بسیاری از بابها که از جهت ماهیت و طبیعت مناسب و در یک ردیف جای می‌گیرند، از یکدیگر جدا شده‌اند و بسیاری از کتابها، غیر مناسب کنار یکدیگر قرار گرفته‌اند ولی با این همه طرح محقق همچنان مورد توجه می‌باشد.

آنچه به طور کلی گفتیم در مورد تقسیم بندی بین ابواب بود، اما محقق حلی در ترتیب درونی ابواب، در کتاب *شرایع* تقسیم بندی خاص خود را دارد: او در هر باب ابتداء احکام واجب آن را برمی‌شمارد سپس به احکام مستحب آن می‌پردازدبعد به ذکر مکروهات مبادرت می‌ورزید. سرانجام و در مرحلهٔ چهارم به صورت وجود احکام محترم آنها ذکر می‌کند.

ویژگی‌های روش نگارش، این کتاب سلیس، روان، رسا، دارای عبارات دقیق و شیوا و الفاظ مختصر و موجز می‌باشد. این کتاب بعد از نگارش توسط خود محقق حلی تحت عنوان *مختصرالنافع* تلخیص شد و سپس خود ایشان کتاب *المعتبر فی شرح المختصر*، را در شرح *مختصر النافع* نگاشت. این کتاب بعد از تألیف در طول اعصار تا عصر حاضر مورد توجه محققان و دانش پژوهان و طلاب حوزه‌ها و دانشجویان دانشگاههای جهان قرار گرفته است که ثمرهٔ آن ترجمه‌های متعدد به زبانهای دیگر از جمله: ترجمهٔ «شیخ محمد تقی بن عباس نهاوندی (م ۱۳۵۳ ق) و ترجمه‌های دیگر به فارسی از فضلای دیگر. و ترجمه به زبان روسی از طرف شخصی به نام قاسم بک، و ترجمهٔ شخصی دیگر به‌نام «کوری» که آن را به زبان «فرانسوی» برگردانده و به زبان انگلسیی هم ترجمه شده و گفته‌اند، به زبان ترکی نیز وارد و ترجمه شده است. به اضافهٔ دهها شرح و تعلیقه‌ای که بر این کتاب نگاشته شده است که از آن جمله بزرگترین کتاب فقهی شیعی که جنبهٔ دائرة المعارفی در این زمینه را دارد یعنی کتاب *جواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلام*، تألیف محمد حسن نجفی را می‌توان نام برد و از شروح دیگر می‌توان *اساس الاحکام*، *تحریر المرام*، *جامع الجوامع*، *حاوی مدارک الاحکام*، *دلائل الاحکام*، *شوارع الاعلام*، *غایة المرام*، *کشف الابهام*، *کشف الاسرار*، *کنز الاحکام*، را نام برد که در کتاب *الذریعة* آقا بزرگ تهرانی بیست دو شرح ذکر شده است.

منابع: *شرایع الاسلام فی مسائل الحلال و الحرام*، شیخ نجم الدین جعفر بن الحسن، محقق حلی؛ *فقه اهل بیت*، سال اول، شمارهٔ سوم، نگاهی به دسته بندی بابهای فقه، برجی؛ *مختصر النافع*، محقق حلی، به کوشش دانش پژوه، و ترجمهٔ آن؛ *فقهای نامدار شیعه*، بخشایشی؛ *فهرستوارهٔ فقه هزار و چهارصد سالهٔ اسلامی در زبان فارسی*، دانش پژوه؛ *مقدمه‌ای بر فقه شیعه*، مدرس طباطبایی؛ *مبادی فقه و اصول*، فیض؛ *تاریخ الفقه و الفقهاء وادواره*، *الذریعة الی تصانیف الشیعة*، ج ۱۳، تهرانی.

حسن عباسی

شربتدار اصفهانی، (م ۱۳۱۴ق)، ابراهیم فرزند محمد، نویسندهٔ ایرانی از زندگی وی آگاهی چندانی در دست نیست جز این که نویسندهٔ شماری رساله در موضوعات گوناگون است. از آثارش: *طیب اغذیه* به فارسی دربارهٔ خوراکیها که شامل یادداشتی از نویسنده با تاریخ ۱۱۲۸ق در این باره است که لقب شربتدار را به پسرش محمد بیگ بخشیده و از ملازمت دست کشیده است؛ *رساله در شناختن نفس* به فارسی که ۲۶ شوال ۱۱۳۴ق هنگام محاصرهٔ اصفهان به دست افغانان با بی‌حوصلگی از گرسنگی و آزار بدنی در روانشناسی نوشته است؛ *رساله در فقه* به عربی؛ *مناجات* به فارسی، رساله در بلاغت، به فارسی، که آنرا در ۱۱۳۳ق شده و حاوی سه مطلب: معانی، بیان و بدیع است؛ *شرح المکتسب*، به فارسی که در ۱۱۳۳ق نوشته شده؛ *قصیدهٔ مصنوع*، به فارسی، در پاسخ *حدایق السحر* رشید وطواط؛ *عروض*، *رسالهٔ شاهی*؛ *حل معمیات*، در شرح معماهای شرف الدین علی یزدی و نصیرای همدانی؛ *مرآت الخیال* در شرح «نسخهٔ مولانا کوکبی» و (حل جواهروقواعد آن) و در پایان چندین لغز و معما به نظم از خود او؛ *تذکره الشعرا*؛ *اعداد و اسرار آن*.

منابع: *فهرست نسخه‌های خطی فارسی*، ۴۳۲ به بعد؛ فهرست نسخه‌های خطی کتابخانهٔ مرکزی دانشگاه، ۲۴۱۱/۱۱؛ ۲۹۸۰/۱۲، شماره‌های ۳۴۰۴/۱، ۳۹۸۶/۱، ۳۴۰۴/۲، ۳۹۸۶/۲، ۳۴۰۴/۳، ۳۴۰۴/۴، ۳۹۸۶/۴، ۳۹۸۶/۵، ۳۹۸۶/۷ کتابخانهٔ مرکزی دانشگاه تهران.

حسن انوشه

شرح ابیات سبعهٔ خواجه نصیر طوسی، رساله‌ای است به زبان فارسی از میرزا ابوجعفر کافی قاینی، حکیم و دانشمند شیعی خراسانی عصر صفوی، شاگرد میرابوالقاسم و میر معزالدین حسینی اصفهانی. این‌رساله، همان گونه که از نامش بر می‌آمد، به شرح هفت سرودهٔ خواجه نصیرالدین طوسی دربارهٔ مقولات و

05 EYLUL 2003

BSOAS. XXIX.c, s.158-159, 1966 (Hartford)

primarily a politician, who was also incidentally a Muslim, calculated upon religious susceptibilities for political ends, the author gives expression to the astounding statement that the creation of Pakistan, than which he thinks 'there is no more definitive event in the history of Islam', was 'the most evident single institutional expression of the mind of Islam'! Was it not rather, an occasion on which some Indian Muslims, to the consternation of other Indian Muslims, happened to be involved in a local political decision, quite in the tradition of the twentieth century Western principle of national self-determination on the basis of racial, linguistic, religious, and cultural self-consciousness? Dr. Cragg realizes that this creation of Pakistan was not the solution, merely the postponement of discussion of the constitutional problems. It is all the more regrettable, therefore, that, in a work of this scope, space could not have been found for an examination of the great Pakistani constitutional debate and the various positions which were represented. Other major and inexplicable exclusions are Sanūsiyya and, especially, Wahhābism, which, at the lowest estimate, has at least as good a claim to inclusion as several of the topics covered, not least because, whereas the bulk of the definitions cited from contemporary discussion among Muslims are predictably negative, having a surer sense of what must be denied in defining 'Islam' than of what may safely be affirmed. Wahhābism is a characteristically indigenous and positive attempt to organize a state on 'Islamic' lines. Such a discussion would surely have balanced the negativism of Turkish secularization.

Of the 12 chapters, fully four (in addition to parts of other chapters) are taken up with Indian topics, which may be considered an undue proportion, and partly accounts for the impression that the book is lop-sided. This feeling arises also, as has been suggested, from Dr. Cragg's signal failure to maintain a due impartiality as between the 'moderns' and the 'ancients' where, indeed, these latter are allowed to be heard. This is most acutely felt in his central chapter on 'Consensus and community' which is, perhaps, the core of the entire book, and might have provided a fruitful occasion for a useful comparison of the two thinkings about the nature and the organization of the 'Islamic state'. The author shows himself, however, to be hopelessly unsympathetic to the traditional view, brushing aside Mawlānā Abū 'l-Ḥasanāt's exemplary formulation of the definition of *fiqh* as 'timid obscurantism' which 'time itself has made ludicrous'. Ludicrous it may be, but this is not the issue. What is significant is that it is held, and held sincerely, by many Muslims. If this were not so, there would of course, be no crisis.

The inadequacy of Dr. Cragg's discussion of *'ijmā'* and *ijtihād* makes it indisputable that no one can hope to understand the new Muslims unless he is equipped to appreciate the assumptions and the values which shaped the thinking of the old Muslims, and which represent the major part of the heritage of the new men.

JOHN BURTON

G. M. WICKENS (tr.): *The Nasirean ethics, by Naṣīr ad-Dīn Tūsī*. (Unesco Collection of Representative Works, Persian Series.) 352 pp. London: Allen and Unwin Ltd., 1964. 45*s*.

'What irony that this double-dyed traitor should be the author of one of the best-known works on Ethics written in Persian!' (E. G. Browne, *A literary history of Persia*, II, 457). 'The verdict of history on Naṣíru 'l-Dín is a most unfavourable one. It might have been expected that the conduct of a man of his undoubted mental qualities would have been regulated by some standard higher than that of personal advantage. Yet he appears not only to have betrayed his Ismá'ílí master to Húlágú, but to have been instrumental in bringing the last Caliph treacherously to his death at the hands of the Mongols' (Reuben Levy, *Persian literature*, 64). Few of us to-day would pass so harsh a judgment on this great man of science. In the second half of the twentieth century it is only too easy to understand and appreciate 'the predicament of a powerful and sensitive mind caught up in a process of violent political and spiritual changes' (Wickens, 9). The attitude of orthodox Islam was of course wholly condemnatory and is exemplified in Subkī's description of Ṭūsī as 'that unmistakable devil' and 'one of the bitterest opponents of the Muslims',[1] the latter expression referring perhaps not only to his implication in the death of the Caliph and his Shī'ism and possible Ismā'īlism but also to his role as a rationalist philosopher, 'a proud believer'—like Averroes before him—'in the possibility of reason to achieve a knowledge of "was das Innere der Welt zusammenhält"' (Simon van den Bergh, *Averroes' Tahafut al-tahafut*, I, xxxvi). Ṭūsī was in fact one of the last, as he was one of the greatest, of the Muslim scientists, and it is on his mathematical and astronomical researches, carried out at Marāgha under Mongol patronage and with

[1] See Otto Spies, 'Ein unbenutzter Bericht über die Mongolen in Bagdad', *Der Islam*, XL, 2–3, 1965, 97–112, at p. 105.

عبد الجبار عبدالرحمن, ذخائر التراث العربى الإسلامي, الجزء الثاني,
1403/1983 (Y.Y.), ص. 666-668 İSAM 95810.

الطوسي (نصير الدين)

محمد بن محمد بن الحسن (٦٧٢هـ) ٠

١ – آداب المتعلمين ٠
– نشرت ضمن كتاب : « آداب المتعلمين ورسائل أخرى في التربية » ٠
تحقيق : احمد عبد الغفور عطار ٠
ط٢ : بيروت ، ١٩٦٧م ، ص ١٤٣–١٥٦ ٠
٢ – الاكسير ٠
– طبع في حيدر آباد الدكن ٠
ضمن مجموعة : « الرسائل السبع » ٠
انظر رقم (١٧) ٠
٣ – أوصاف الاشراف ٠
– ترجمه ونشره : محمد الخليلي ٠
النجف ١٩٥٦ ٠
٤ – بقاء النفس بعد فناء الجسد ٠ (وشرحها)
– طهران ، ١٣١٢هـ = ١٨٩٤م ٠
– دم ١٣٤١هـ = ١٩٢٢م ٠
– القاهرة ، مطبعة رعمسيس ، ١٣٤٢هـ = ١٩٢٣م ٠
٥ – تجريد الاعتقاد او تجريد الكلام ٠
– طبع مع : « كشف المراد » للعلامة الحلي ٠
صيدا ، مطبعة العرفان ١٣٧٧هـ = ١٩٥٨م ٠
– بمبي ، ١٣١١هـ = ١٨٩٣م ٠
– طهران ١٢٨٠هـ = ١٨٦٣م ٠
٦ – تحرير أصول الهندسة والحساب ٠
(المنسوب الى اقليدس) ٠
– روما ، ١٥٩٤م ٠
مع نصه العربي ٠
– كلكته ، ١٨٢٤م ، ١٨٠ ص ٠
– فاس ، طبع حجر ، ١٢٩٣هـ = ١٨٧٦م ، ٢ج ٠
٧ – التذكرة في علم الهيئة ٠
مطبوع ؟
٨ – تعليقات على رسالة الكاتبي في إثبات واجب الوجود ٠
– نشرها : محمد حسن آل ياسين ٠
ضمن : « نفائس المخطوطات » ٠
بغداد ، ١٩٥٦ ٠

22 NISAN 1991

the *Dharmadhātu*), a work that sets forth the basic doctrinal and practical stance of Hua-yen Buddhism. Some modern scholars, however, doubt that this book was either edited or written by him. The *Hsü kao-seng chuan* (Further Biographies of Eminent Monks), which contains the most reliable account of Tu-shun's life, makes no reference whatsoever to the *Fa-chieh kuan-men*. Nor is there any positive relation between the thought expressed in this work and the thought of Tu-shun's disciple and patriarchal successor Chih-yen. Finally, the *Fa-p'u-t'i-hsin chang*, written by Fa-tsang, the Hua-yen school's third patriarch, has the same content as this work. Given these arguments, and considering the long tradition of pseudepigraphy in the Buddhist tradition, the association of Tu-shun with the *Fa-chieh kuan-men* appears doubtful.

[*See also* Hua-yen.]

BIBLIOGRAPHY

Tu-shun's role in the formation of Hua-yen Buddhism is the subject of three important articles: Tokiwa Daijō's "Shina kegonshū dentō ron," *Tōhōgakuhō* (Tokyo) 3 (1932): 1–96 and its sequel, "Zoku kengonshū dentō ron," *Tōhōgakuhō* (Tokyo) 5 (1934): 1–85; and Yuki Reimon's "Kegon hokkaikanmon ni tsuite," *Indogaku Bukkyōgaku kenkyū* 6 (1958): 587–593. In my own study of early Hua-yen thought, *Shoki chūgoku kengonshisō no kenkyū* (Tokyo, 1977), I question the reliability of the traditional attribution of the *Fa-chieh kuan-men* to Tu-shun; see especially pages 325–370.

KIMURA KIYOTAKA

ṬŪSĪ, NĀṢIR AL-DĪN (AH 597–672/1201–1274 CE), more fully Muḥammad ibn Ḥasan; Persian Shīʿī philosopher, theologian, mathematician, astronomer, and statesman. As usual for the culture and the period, the real facts of his life are scanty; they are also clouded by politico-religious considerations. He was born at Ṭūs (in northeastern Iran; he is almost the only one of many famous natives called by the bare relative adjective *ṭūsī*), and he was of an undoubtedly Shīʿī, possibly Ismāʿīlī, family. An early aptitude for all the disciplines of the time was followed by specialization in mathematics, astronomy, and philosophy, in the last of which he became a devoted student of the works of Ibn Sīnā (Avicenna). For an unspecified period, but probably from his early twenties to his late fifties, he was in the service of the Ismāʿīlīyah at various places in Iran, notably with a cultured governor of Quhistān, and finally at the great fortress of Alamūt. When the latter was overrun by the Mongol invasion of Hūlāgū (c. 1257), he went over to the new order as one of the many Shīʿī Muslims (and members of other disaffected groups) who helped guide the Mongols to the extinction of the Sunnī caliphate and the control of Islamic lands and culture. For the last eight years of his life he returned to scholarship and was supported by the Mongols in a splendid observatory at Maragha, in the northwest Persian province of Azerbaijan. Here he prepared the *Zīj-i Īl-Khānī* ("Il-Khanid tables": *Īl-Khān* was a title of the first Mongol rulers in Islam), an authoritative set of astronomical/astrological calculations. In his last days he is also thought to have turned to Sufism. He died in Baghdad, in present-day Iraq, still at that time an important cultural metropolis.

Over one hundred works of varying size, mostly in the learned Islamic lingua franca of Arabic, are commonly attributed to Ṭūsī, but less than twenty of these are believed to survive more or less intact (Islamic bibliography is still very inexact, particularly in Iran, where the best manuscripts have tended to remain uncatalogued in private hands). His writings cover the whole range of his interests as described above.

Ṭūsī's importance in religion lies partly in his being one of the subtlest and most learned of the Shīʿī theologians, partly in his application of ultimately non-Islamic philosophical ideas and methods to Islamic contexts and problems, but above all in his active involvement in the politico-religious crises of his time. Of his many famous contemporaries, some (e.g., Saʿdī) sought refuge in travel, quiet retirement, and literary pursuits, while others (e.g., Jalāl al-Dīn Rūmī) immersed themselves totally in the mystical life. Ṭūsī can more easily be compared to a sensitive, religiously inclined German or Russian intellectual who somehow kept afloat through the storms of the post-1920 decades without any serious awareness of having lost most moral bearings. His later words of *apologia* for earlier compromises may or may not be sincere, but modern readers will empathize with him more readily than could their predecessors.

BIBLIOGRAPHY

There are still no independent studies on Ṭūsī in Western languages, though he is discussed summarily in the standard literary histories, for example, Edward G. Browne's *A Literary History of Persia*, 4 vols. (1925–1928, reprint, Cambridge, 1953–1956); Reuben Levy's *Persian Literature: An Introduction* (1923; reprint, Westport, Conn., 1974); A. J. Arberry's *Classical Persian Literature* (London, 1958); and Jan Rypka's *Collection of Articles on Persian and Tajik Literature* (Prague, 1967); see also the Islamicist reference works such as *The Encyclopaedia of Islam* (Leiden, 1913–1934).

Ṭūsī's two works as edited, referred to above, are both Persian, both primarily philosophical, and both equipped with good reference material of all kinds. One is *The Nasirean Ethics*, which I have translated with an introduction (London,

Encyclopedia of Religion, c.15, s.98-99, 1987, New York

2562- Brockelmann, C., *Gesch. der arabischen Lit.*, 1: 508-12; Supplementband, 1: 924-33.

2563- Browne, E.G., *A lit. hist. of Persia*, 2: 485-6; 3: 18.

2564- Dilgan, H., "Nassireddin Toussi, grande scienziato matematico", *Int. congr. on the hist. of sci., VIII*, 1956, 1: 183-91.

Italian version of the article of the author in Turkish (discussed in section on Islamic languages) with slight modifications.

ترجمه ایتالیائی مقاله مؤلف (که در بخش کتب بزبانهای اسلامی مطرح شده است) باتغییرات جزئی.

2565- Jourdain, A., "Mémoire sur l'observatoire de Méragah et sur quelques instruments employés pour y observer, suivi d'une notice sur la vie et les ouvrages de Nassyr-Eddin, le tout tra-

Tusi, Eba Cafer Nasiruddin Muh.
(v. 672/1274)
(ILT/IDA/KLM/FED)

İA, 127. CD 2 S. 132-134.
Zirikli, VII, 257
Suter, 146-153.

2574- Suter, H., *Die Math. und Astronomen der Araber:* 146-53; Nachträge: 175.

2575- Tūsī, Nasīr al-Dīn, *The Rawdat-t-Taslīm commonly called Tasawwurāt*, Persian text ed. and transl. into English by V. Ivanov, Leiden, 1950, 500 pp.

2576- Tūsī, Nasīr al-Dīn, *Shakl al-qaṭṭāʿ*, ed. and transl. by A. Carathéodory Pasha: *Traité du quadrilatère*, Constantinople, 1891.

Türkiye Diyanet Vakfı
Kutüphanesi
İslâm Ansiklopedisi

-Nasireddin Tusi

214. NAṢĪR [NĀṢIR] al-DĪN al-ṬŪSĪ (a. Jaʿfar M. b. M. b. al-Ḥ.), *Zubdat al-idrāk fī hayʾat al-aflāk*, éd. ʿAbbās M. Ḥ. Sulaymān, Alexandrie, Dār al-Maʿrifa al-jāmiʿiyya, 1994; 16x24 cm., 180 p., *indices*.

Pour T., m. dhū l-ḥ. 672/juin-juil. 1274, *v. supra* n° 100. Pour ces éléments d'astronomie, *v. GAL*, I, 512_{44}; *S* I, 931.

Il s'agit d'un court traité de cosmographie qui ne comporte aucune démonstration, mais donne des résultats bruts. L'auteur, brillant savant et maître d'œuvre de l'observatoire de Marāgha, a fait ici œuvre de vulgarisation en simplifiant, entre autres textes très techniques, son grand *Mémoire d'astronomie* (*al-Tadhkira fī ʿilm al-hayʾa*), *v. MIDEO* 22, p. 391, n° 212. Notons au passage une curiosité: c'est le même édit. qui avait signé l'éd. de ce dernier texte parue en 1993 au Caire, or il renvoie en bibliographie à un ms. du *Mémoire d'astronomie* en mentionnant (p. 9) que sa propre éd. est sous presse, alors que sa préface est datée ici d'octobre 1994; il aurait dû se relire.

Il s'agit là d'une éd. princeps, elle est faite à partir de deux ms. seulement, ceux qui sont disponibles en Égypte: Istamboul, Ahmed III (microf. IMA, 123 *falak*), copié en 676/1277, et Le Caire, Dk, 50 *hayʾa*, copié en 912/1506. Pour ce dernier, il s'agit en fait de la reproduction photographique du ms. Paris, BN arabe 2511, ce que suggère l'édit. sans l'affirmer clairement. L'édit. ne connaît pas la matière, et, par exemple, pour le cas tout simple de la valeur de l'obliquité de l'écliptique, p. 59-60, il lit deux fois *lām-jīm* au lieu de *kāf-jīm* en système *abjad* de numération (la confusion est fréquente dans les ms.); il lui aurait pourtant suffit de regarder même rapidement une étude sur Ptolémée pour faire la bonne lecture.

Ce serait un travail assez honnête d'éd. s'il s'agissait d'un texte de pure langue arabe (cependant sur un choix restreint de ms.), mais l'édit. ne connaît pas l'astronomie ancienne, et, en plus de ce qui est signalé ci-dessus ou de ce qui est analogue, presque toutes les figures qu'il a fait imprimer sont illisibles, elles ont été recopiées sans discernement telles que les copistes les avaient eux-mêmes reprises; on ne s'improvise pas historien des sciences arabes.

25 HAZIRAN 1998

Claude GILLIOT, " Textes Arabes Anciens Edites en Egypte au Cours des Annees 1994 a 1996 ", **MIDEO** : Melanges de l'Institut Dominicain d'Etudes Orientales du Caire, Vol. 23, 1997 Le Cairo. pp 425 . İSAM Ktp. D 0998.

صدرالدین محمود عفی الله عنهما فی تاریخ شهر جمادی الآخرة لسنة اثنی و ستین و سبعمائة الهجریة» (۷۶۲ ق). هر ضلع بقعه ۵ متر طول دارد و ارتفاع آن حدود ۶ متر است. در بدنهٔ دیوارها سنگهای تراش قطور به کار رفته است. کاربندی زیر گنبد با طرح هشت به گونه‌ای جالب با سنگ ساخته شده است. چنین می‌نماید که کف اصلی بسیار پایین‌تر از وضع موجود است. پشتِ بقعه ایوان بزرگی قرار دارد و سپس حیاط دوم واقع شده که درون آن دو بقعه در کنار هم قرار دارد، درون یکی از بقعه‌ها گچبری زیبائی وجود دارد و به اعتباری این بقعه از آثار دوران سلجوقی دانسته شده است. سردر ورودی مجموعه نیز از قطعه‌های سنگ سرخرنگ ساخته شده و خورشیدی از سنگ بر فراز آن نصب شده است.

منبع: *دیار شهریاران*، ۵۴۸/۱ ـ ۵۵۲. پرویز ورجاوند

بقعهٔ خلیفه، واقع در قریهٔ جز یا گز در بلوك خضر فارس. هستهٔ مرکزی بقعه چهارضلعی است به طول و عرض ۶×۶ متر که در چهار جانب چهار شاه‌نشین دارد. شاه نشینهای شمالی و جنوبی به عمق ۱/۵ متر و شاه نشینهای شرقی و غربی ۲/۳۰ متر است. بدنهٔ داخلی بقعه دارای تزیینات جالبی از یك حاشیهٔ کاشی معرق در پایین و کاشیهای شش ضلعی در بالا بوده که در وسط هر ضلع ترنجی از کاشی معرق کار شده بود. در قسمت بالای دیوارهای بقعه طاقچه‌های متعددی جاسازی شده و در ترنبه‌ها، مقرنس گچی با نقاشیهای زیبا و ظریف به اجراء در آمده است. در پاطاق گنبد کتیبه‌ای به خط ثلث عالی نقش بسته که بخشی از آن فرو ریخته است. محراب بزرگی به بلندی ۳ متر و پهنای ۲ متر بقعه را جلوه می‌بخشد که دارای دو کتیبهٔ زیبا به خط ثلث سفید بر روی زمینهٔ لاجوردی حاوی آیات ۷۸ تا ۸۳ سورهٔ مبارکهٔ اسراء و آیهٔ ۱۲۷ سورهٔ بقره است. این محراب که در طول زمان لطمه دیده بود، در سال ۱۳۱۵ ش از محل خود جدا و به موزهٔ پارس (آرامگاه کریمخان زند) در شیراز انتقال داده شد و در اتاق ضلع شمال غربی آن نصب گردید و جا افتادگیهای آن با نقاشی مرمت شد. در همان سال کاشیهای ازارهٔ بنا نیز به شیراز انتقال داده شد که بخشی در کنار محراب نصب گردید و تعدادی نیز در بدنهٔ خدایخانهٔ مسجد جامع عتیق شیراز نصب شد تا محفوظ بمانند. نمای خارجی بقعه با سنگهای میخکی سفید بنا شده بود که بخش عمده‌ای از آن فرو ریخته است. در بدنهٔ غربی بنا هنوز قسمتی از سنگکاری زیبای بنا دیده می‌شود. سردر بنا به ارتفاع نزدیك ۹ متر برپا می‌باشد و گنبد آجری بلند آن دارای ۱۵ متر ارتفاع است که بر رویش سنگهای میخکی به قصد کاشیکاری کار گذاشته شده است. در داخل بقعه سه سنگ قبر بجای مانده که قدیمی‌ترین آن با تاریخ پانزده شوال ۷۹۰ ق متعلق به شیخ زین‌الدین علی خلیفه است. سنگ دیگر با تاریخ ۸۰۷ ق از آن حاجی خلیفه و قبر سوم متعلق به علی خلیفه، بنابر تاریخ کاشی معرق بالای سر قبر، دارای سال ۸۵۴ ق است. در جانب جنوب بقعه ایوانی قرار داشته که پا ستونهایش شباهت زیاد به پاستونهای آرامگاه شیخ یوسف سروستانی دارد. مجموعهٔ بنا را می‌توان به قرن هشتم نسبت داد که کاخ ساسانی سروستان و بقعهٔ شیخ یوسف سروستانی به عنوان الگو مورد توجه سازندگان آن قرار داشته است.

منبع: *اقلیم پارس*، ۳۵۷ ـ ۳۶۱. پرویز ورجاوند

بقعهٔ خواجه تاج‌الدین، واقع در شهر کاشان در نزدیکی مسجد آقا. خواجه تاج‌الدین شیروانی و دو برادر دیگرش خواجه عمادالدین محمود و خواجه زین‌الدین از چهره‌های معتبر دوران آق قویونلو، در قرن نهم در کاشان آثار و بناهای معتبری ساخته‌اند. خواجه تاج‌الدین مجموعه‌ای شامل مدرسه، آب انبار، مسجد، مناره، خانقاه و بقعه‌ای بر مزار دو تن از امامزادگان برپا داشته است. از این مجموعه فقط بقعه و خانقاه به صورت دو بنا در جوار یکدیگر بر جای مانده‌اند که رواق بزرگ صفه داری آن دو را به هم مربوط می‌سازد. هر دو بقعه بر اساس طرح چهار گوش و پوشش گنبدی کم خیز بنا شده‌اند. گنبد غربی محل دفن امامزادگان است که به نامهای شاهزاده اسحق و شاهزاده ابی طالب فرزندان شاهزاده حمزة بن موسی بن جعفر (ع) معروف می‌باشند. روی هر دو قبر با کاشی معرق زیبایی پوشیده شده و بر فراز هریك صندوق مشبك چوبی نهاده‌اند. در زیر سقف گنبد ترنج گردی با کاشیهای معرق به شیوهٔ پوشش سطح قبرها اجراء شده است. پیرامون ترنج، آجرکاری به شیوهٔ رسمی بندی و سپس تزیینات مقرنس انجام گرفته است. گنبد شرقی که همان خانقاه کهن است، پس از درگذشت حاج ملامحمدحسن قطب نطنزی، از عرفا و قطبهای سلسلهٔ نعمت‌اللهی، برای آرامگاه او درنظر گرفته شد و تزییناتی در داخل بنا به اجراء درآمد، در زیر سقف این بقعه نیز ترنجی از کاشی معرق به گونهٔ قبلی قرار داشت که در مرمتهای انجام شده پیرامون آن در سه ردیف کتیبه‌های گچبری و آیینه کاری شامل غزل عرفانی از سروده‌های خود ملامحمدحسن قطب با خط نسخ و نستعلیق برجسته، افزوده گردیده است. مطلع غزل چنین است:

مژده ای همنفسان کوی مغانست اینجا
رخ متابید که خلوتگه جانست اینجا

تاریخ این تزیینات ۱۳۰۲ق است.

منابع: *آثار تاریخی شهرستانهای کاشان و نطنز*، ۱۸۳ـ۱۷۹؛ *راهنمای آثار و بناهای تاریخی شهرستان کاشان*، ۳۴. پرویز ورجاوند

بقعهٔ خواجه نصیرالدین طوسی [= ایوان خواجه نصیرالدین طوسی]، محل دفن ابوجعفر محمد فرزند محمد بن الحسن معروف به خواجه نصیرالدین طوسی (۵۹۷ ـ ۶۷۲ ق) از بزرگترین علمای اسلام و اعاظم حکمای شیعه. بعد از وفاتش در بغداد پیکر وی را طی تشریفات خاصی به آستانهٔ کاظمین حمل نمودند و در زیرزمینی که از قدیم بنا گشته بود و برای دفن خلیفهٔ عباسی الناصر لدین الله آماده شده

13 AGUSTOS 1996

Tusi Nasiruddin

إشراف. جعفر السبحانی, معجم طبکات المتکلمین, الجزء الثانی , قم ١٤٢٤,
ص, 410-417. İSAM KTP DN:144556

A 2006

٢٧٩

نصير الدين الطوسي*

(٥٩٧ـ٦٧٢هـ)

محمد بن محمد بن الحسن، الخواجه نصير الدين الطوسي، أحد عباقرة الإسلام في الفلسفة والكلام والرياضيات والفلك.

ولد في طوس عام سبعة وتسعين وخمسمائة.

وأكبّ على العلم منذ الصغر، فدرس في بلدته وفي نيسابور على أساتذة

* العبر٣/ ٣٢٦، الوافي بالوفيات١/ ١٧٩ برقم ١١٢، فوات الوفيات٣/ ٢٤٦ برقم ٤١٤، البداية والنهاية١٣/ ٢٨٣، النجوم الزاهرة٧/ ٢٤٤، نقد الرجال٢٤٥، كشف الظنون١/ ٩٥، ١٣٩ و ١٤٢ و ٣٤٦ و ٣٥٧ و ٣٩١ و ٨٥٩ و ٨٩٦، ٢/ ٩٥٠ و ١٤٣٦ و مواضع أُخرى، شذرات الذهب٥/ ٣٣٩، جامع الرواة٢/ ١٨٨، أمل الآمل٢/ ٢٩٩ برقم٩٠٤، لؤلؤة البحرين٢٤٥، روضات الجنات٦/ ٣٠٠ برقم ٥٨٨، هدية العارفين٢/ ١٣١، تنقيح المقال٣/ ١٧٩ برقم ١١٣٢٢، تأسيس الشيعة ٣٩٥، الفوائد الرضوية٦٠٣، الكنى والألقاب ٣/ ٣٥٠، أعيان الشيعة ٩/ ٤١٤، ريحانة الأدب٢/ ١٧١، طبقات أعلام الشيعة٣/ ١٦٨، الذريعة١/ ٩٨ برقم ٤٧٧ و ١٠٨ برقم ٥٢٥، ٢/ ٢٢٦ برقم ٨٨٨، ٣/ ٣٥٢ برقم ١٢٧٨، ٤/ ٤٢٦ برقم ١٨٨٠ ومواضع أُخرى، الأعلام٧/ ٣٠، معجم المؤلفين١١/ ٢٠٧، معجم رجال الحديث ١٧/ ١٩٤ برقم ١١٦٩١، مستدركات أعيان الشيعة١/ ١٩٧، تاريخ الإسماعيلية لعارف تامر٤/ ١٦٥ـ ١٨٣، فلاسفة الشيعة٤٧٢، المجددون في الإسلام للصعيدي١٩٦، موسوعة طبقات الفقهاء ٧/ ٢٤٣ برقم ٢٥٨٩، معجم التراث الكلامي١/ ١٣٤ برقم ٣٤٦ و ١٥٥ برقم ٤٣٨ و ٣٩٣ برقم ١٦٣٠، ٢/ ١٦٢ برقم ٣٢٣٦ و ٣٢٥ برقم ٣٩٩١.

إشراف. جعفر السبحانی, معجم طبکات المتکلمین, الجزء الثانی , قم ١٤٢٤,
ص, ١ . İSAM KTP DN:144556 -

بارزين، منهم: والده، وخاله[1]، وخال أبيه عبد الله بن حمزة بن عبد الله الطوسي الشارحي، ومعين الدين سالم بن بدران المازني المصري الإمامي وأُجيز منه عام (٦١٩هـ)[2]، وكمال الدين موسى بن يونس الموصلي الشافعي، وفريد الدين الحسن بن محمد بن حيدر النيسابوري الحكيم الأُصولي،وأبو السعادات أسعد بن عبد القاهر الأصفهاني،وقطب الدين السرخسي، وغيرهم.

وعاد إلى بلدته بعد غزو المغول الأوّل بقيادة جنكيزخان، وعكف فيها على البحث والمطالعة، وتعمّق الفلسفة والكلام، وأتقن الرياضيات وعلم الفلك، وذاعت شهرته في أنحاء طوس.

وتوجّه إلى قهستان (إحدى قلاع الإسماعيلية التي صمدت أمام الزحف المغولي الساحق) بدعوة من حاكمها ناصر الدين عبد الرحيم بن أبي منصور، فنزل ضيفاً عليه سنة (٦٢٥هـ)[3] ، وأقام هناك معزّزاً مكرّماً، متفرّغاً للمطالعة والبحث والتأليف.

ثمّ استدعاه زعيم الإسماعيليين علاء الدين محمد بن جلال الدين حسن، فأقام معه في قلعة (ميمون دز) وظلّ في صحبته حتى اغتيل من قبل أحد حجّابه، فصحب من بعده ولده ركن الدين، وبقي معه في قلعة (ألَموت) حتى استسلام ركن الدين للمغول في حملتهم الأخيرة بقيادة هولاكو وسقوط قلعة (ألَموت) عام (٦٥٣هـ).

١. أكّد غير واحد أنّ خال نصير الدين، هو: الفيلسوف العارف أفضل الدين محمد الكاشاني(الكاشي) المرقي، المعروف بـ(بابا أفضل). انظر ترجمته في مستدركات أعيان الشيعة١/ ١٨.

٢. أو عام (٦٢٩هـ).

٣. انظر تاريخ الإسماعيلية.

ساختمان منطق‌پذیر و در عین حال منطق ناپذیر جهان هستی است.

و چنانکه در آغاز این مقاله آمد، منطق که طبعاً طبق طبیعت و طاقت بشری پرداخته و پرورده شده، یکی از زبانهای حقیقت است، نه همهٔ زبانهایش، و نه تنها زبانش. منطق بشری که محدود و محکوم به محدودیتهای ذهن و زبان بشر است، همواره و بنا گزیر رو به اصلاح و تکامل دارد- و گرنه دیگر به کوشیدنهای پایان ناپذیر و همیشگی فیلسوفان و منطقیان نیازی نبود- حال آنکه حقیقت متعال و در عین کمال است، و از تطاول تکامل جوئیها و منطق بازیهای افتان و خیزان و شکسته بستهٔ ما برکنار است.

ما چون به کاربرد ضمنی و غالباً ناخود آگاهانهٔ منطق که همانا قواعد و قوالب عقل و تعقل است معتاد و مجبوریم، هرجا که مرکب منطق پیش نرود، از رفتار باز می‌مانیم و پایان شناخت خود از هستی را پایان مرزهای هستی می انگاریم. حال آنکه معلوم نیست که تمامت هستی و تمامی وجوه آن- کس چه می داند که هستی چه وجوهی دارد؟- معلوم علم ما و منطوق منطق ما واقع شود:

خیال حوصلهٔ بحر می پزد هیهات
چهاست در سر این قطرهٔ محال اندیش!

۱، ۲ و ۳) قضیهٔ تحلیلی analytic قضیه ای است همانگویانه (tautologic) که غالباً حمل شیء بر نفس است و یا به عبارت دیگر دارای حمل اولی و ذاتی یا هو هواست. حکما و منطقیان اسلامی اینها را از صنف «قضایا قیاساتها معها» یعنی قضایایی‌که صدق و بداهت (= ضرورت) شان از خودشان برمی آید، شمرده اند: «عدد ۲ زوج است» یا «هر کل از جزء خودش بزرگتر است» و اغلب قواعد و قضایای منطقی و ریاضی که توتولوژیك‌اند، از نوع تحلیلی‌اند. حقایق پیشینی a priori یا ماقبل تجربی، نظیر اینکه «هر چیز خودش است» همه تحلیلی‌اند. تفاوت بین قضایای تحلیلی و ترکیبی تفاوتی معرفت شناختی (اپیستمولوژیك) است. این دو اصطلاح اسکولاستیك‌اند و ریشهٔ اصلی آنها در آثار ارسطو است و کاربرد امروزینشان از کانت است. اما قضایا ترکیبی synthetical یا تألیفی یا تجربی، دارای حمل شائع صناعی‌اند: «فلزات هادی الکتریسیته‌اند» که هدایت برق، با لبداهه یا بالضروره از مفهوم «فلز» بر نمی آید. لذا قضایای ترکیبی، پسینی a postriori یا ما بعد تجربی‌اند.

کانت به نوع سومی از حقایق و قضایا، یعنی پیشینی ترکیبی synthetic a priori نیز قائل بود و ریاضیات و مفروضات مسلم انگاشته شدهٔ علوم را از این نوع می‌شمرد. ولی فرگه و راسل و وایتهد و نیز آیر از منتقدان و منکران این نظرند.

۴) آنچه از احوال و آثار و آراء آیر تا اینجا نقل شد، عمدتاً تلخیصی بود از مقالهٔ زیر:
D. J, O'connor, "Alfred Jules Ayer" in *Encyclopedia of Philosophy*. edited by Paul Edwards. (New York, MacMillan ; Free Press, 1972.) Vol, 1. PP 229 - 231.

۵) پل فولکیه، *فلسفهٔ عمومی یا مابعدالطبیعه*. ترجمهٔ یحیی مهدوی، (تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۴۷)، ص ۲۳.

6) John Lock, *An Essay Concerning Human understanding*. Book IV (chap. XVIII)

۷) و. ت. استیس، *عرفان و فلسفه*. ترجمهٔ بهاءالدین خرمشاهی (تهران، مرکز ایرانی مطالعهٔ فرهنگها - سروش، ۱۳۵۸) سیزده - چهارده.

8) John Passmore, *A Hundred year of Philosophy* (London, Penguin Books, 1968) P.582

9) Bertrand Russell, *An Inquiry into Meaning and Truth* (London, Penguin Books, 1969) P. 163

۱۰) همانجا.

۱۱) همان اثر، ص ۱۶۸.

۱۲) همان اثر، ص ۱۷۸.

۱۳) همان اثر، صفحات ۲۵۸ تا ۲۷۱.

۱۴) برای اطلاعات اجمالی و در عین حال دقیق و رسا در این باب به مقالهٔ «ریاضیات شهودی» در *دایرة‌المعارف* فارسی، به سرپرستی غلامحسین مصاحب (تهران، فرانکلین، ۱۳۴۵)، ج ۱ مراجعه کنید.

51) Gilbert Ryle, *Concept of Mind* (London, Penguin Books, 1973) P. 115.

16) *Ryle*, edited by Oscar P. Wood and George Pitcher. Introduction by Gilbert Ryle (London, Macmillan, 1971) P.10

Türkiye Diyanet Vakfı
Kütüphanesi
İslâm Araştırmaları Merkezi
14 HAZİRAN 1995

تلخیص المحصل

تصحیح و چاپ متون اسلامی: سخنی با استادان حوزه‌های علمیه

نصیرالدین طوسی، ابوجعفر محمدبن محمد. *تلخیص المحصل* معروف به *نقد المحصل*، بانضمام رسائل و فوائد کلامی. به اهتمام عبدالله نورانی. انتشارات مؤسسهٔ مطالعات اسلامی دانشگاه مك گیل با همکاری دانشگاه تهران. تهران، ۱۳۵۹، ۲۸ +۵۴۰ صفحه، ۹۰۰ ریال.

با وجود اینکه در سالهای اخیر محققان و پژوهشگران و مستشرقان برای احیاء و تجدید چاپ متون اصیل اسلامی ایرانی زحمات فراوان کشیده و الحق بخش قابل ملاحظه‌ای از میراث اسلامی را در رشته‌های متنوع علوم دینی و فلسفی و کلامی تصحیح و تنقیح و چاپ کرده اند، مع هذا هنوز بسیاری از کتابهای مهم علوم و معارف اسلامی بطریق مطلوب در اختیار مشتاقان و

Nesr-i Danış, vol: I/sayı: 3 (1360) Tahran, s. 22-24

دایرة المعارف تشیع، جلد هشتم، تهران ۱۳۷۹.
Klasiruddin-i Tusi
12 AGUSTOS 2001

شخص خواب تا وقتی که بیدار شود، از مجنون تا هنگامی که عاقل گردد، از کودک تا زمانی که محتلم شود. دیگری: إنَّ المرأةَ اذا بَلَغتِ الحیضَ لا یَصْلِحُ آن یُری منها الاّ هذا... هر گاه زن به حیض رسید شایسته و درست نیست که از بدن او چیزی دیده شود (نامحرم ببیند) مگر این (و اشاره کرد به صورت و دو کف دست). و ضمن نقد و بررسی سه حدیث از معصومین (ع) و اقوال فقهائی که سنین ۹ تا ۱۸ سال یا ۲۰ سالگی را شرط بلوغ دختران و پسران دانسته‌اند، آنها را احادیثی ضعیف و مضطرب و سخنانی غیر مقبول و نامعقول برشمرده است. در توضیح بیشتر مطلب می‌نویسد: بلوغ به معنای رسیدن است و جز رسیدن مذکر و مؤنث به مرتبهٔ مرد بودن یا زن بودن مفهوم دیگری ندارد. و رسیدن به این مرحله هم چیز دیگری نیست جز امکان تولید مثل آن هم تحقق نمی‌یابد... مگر به علامت قطعی و کاشف واقعی آن ... و کشف حقیقی دربارهٔ مرد منحصر به احتلام و در زن به دیدن خون حیض است.

اخبار بلوغ از طرق خاصه و عامه و احادیث راجع به رشد و بلوغ و تعیین زمان و موقع انجام تکالیف شرعی به وسیلهٔ مراهق (نوجوان دوازده ساله تا هنگام احتلام و بلوغ) و سپس موضوع عبادات تمرینی و احادیث مربوط به آنها و احادیث و اخبار آحاد و ضعیف و مضطرب در مورد تعیین سن برای بلوغ و رشد در این رساله مورد نقد و بررسی کامل قرار گرفته و نویسنده اضافه می‌کند که: آیا می‌توانیم ادعا کنیم که دین اسلام ضامن حفظ جان و سلامت و بهداشت و تکامل جسم و روح و تأمین جمیع اسباب و عوامل ارتقاء بشر است ولی وقتی احکامش را عرضه می‌کنیم بین آنها حکمی این چنین یافت شود که: «دختر نه ساله مکلف است و باید به تمام احکام عمل نماید و اگر در مقام تخلف برآید حکم تعزیر بر او جاری می‌گردد».

جمع‌بندی مجموع مطالب رسالهٔ بسیار مفید مزبور با چنین استدلال محکم و متقن نویسنده: «شارع احتلام و حیض را دلیل بلوغ شناخته و یک مسأله طبیعی را با نشانهٔ طبیعی آن بیان کرده است. بنابراین تعیین آن به عدد سال، خارج از قانون طبیعت است. زیرا آفاق و نژادها و طبایع و قوه و ضعف در قرب و بُعد زمان بلوغ تأثیر عمیق دارد... و با سنّ نمی‌توان آن را تعیین نمود؛ ولی احتلام و حیض، مرد و زن بودن را کاملاً معلوم می‌سازد...» خلاصهٔ این است که تعیین سن ۹ تا ۱۸ یا ۲۰ سالگی برای بلوغ دختران و پسران به کلی غیرطبیعی و مردود است و حکم قاطع قرآنی و دستور شارع بر وقوع احتلام در پسران و حدوث حیض در دختران است که موجب ثبوت بلوغ می‌باشد و لا غیر.

منبع: *رسالهٔ بلوغ*، ضمیمهٔ *مبانی حقوق در اسلام*، سید محمد جواد موسوی غروی (۱۳۷۳ش).

صدر حاج سید جوادی

رساله در قسمت موجودات و اقسام آن، رساله‌ای است به زبان فارسی از متکلم و فیلسوف نامدار شیعی، خواجه نصیرالدین طوسی (م ۶۷۲ق). خواجه بحث خود را با تقسیم موجودات به مُحدَث و قدیم آغاز کرده و بر آن است که قدیم، همان ذات باری تعالی و صفات او است. آن گاه از رأی اشاعره در باب هشتم صفت قدیم الهی (= قدرت و علم و حیات و ادراک و سمع و بصر و کلام) و نیز رأی معتزله که صفات باری تعالی را نه موجود می‌دانند و نه معدوم یاد کرده و می‌نویسد: «مذهب حق آن است که ذات حق سبحانه و تعالی یکی است از کل وجوه. و هیچ صفت موجود زاید نیست بر او». به نظر خواجه «مُحدث» هم یا «متحیز» بود و یا «حال در متحیّز» یا هیچ یک از این دو. و البته، او اشاره می‌کند که متکلمان، قسم سوم را انکار می‌کنند و قسم دوم را «عَرَض» می‌نامند. در باب قسم اول نیز، خواجه بر آن است که در صورتی که متحیز قابل انقسام نباشد، آن را «جوهر» نامند و اگر قابل باشد در یک جهت آن را «خط» گویند و در دو جهت را سطح گویند و قابل انقسام در سه سطح را «جسم» نامند. این جسم نیز یا کثیف است و یا لطیف. کثیف مانند آب و زمین، و لطیف مانند فرشتگان و جن و هوا. به نظر خواجه، عرض نیز بر دو نوع باشد: یا متحیز بی‌آن موجود نتواند بود که در این صورت آن را کون خوانند و یا تواند بود. اما کون نیز بر حسب حصول در حیزی دیگر و حصول در همان حیز و عقب عدم، حرکت و سکون و کون اول نام دارد. قسم دوم نیز بر دو نوع است: نخست آنکه محتاج نبود به یک جوهر بیشتر، مانند محسوسات پنجگانه یعنی، محسوس به حس بصر، حس سمع، حس ذوق (= چشایی)، حس شم (= بویایی) و محسوس به حس لمس؛ و دوم آن که به بیش از یک محل محتاج بود، که این خود بر دو گونه است، یکی آنچه محتاج نیستی نبود و دوم آنچه محتاج نیستی بود. اوّلی را «تألیف» نامند و دومی را اگر دیگران بی او نتوانند بود «حیات» نامند و اگر بی او توانند بود، «الم» نامندش، اگر در همهٔ اجزاء به یک تواند بود، و اگر در عضوی مخصوص تواند بود آن را «قلب» خوانند. سخن خواجه در بیان آراء و نظرات حکماء و متکلمان و ذکر انواع علوم و توضیح مفصل دربارهٔ بسائط و مرکبات و قواعد و براهین مربوط به آنها ادامه یافته و رشتهٔ کلام خود را به بحث در اثبات واجب الوجوب به شیوهٔ پاسخ و پرسش کشانیده است و به نظر می‌رسد که قسمت اخیر خود رسالهٔ مستقلی باشد که کاتب در انتهای رسالهٔ اصلی افزوده است. مصحح رساله مرحوم مدرس رضوی در مجموعهٔ رسائل

دایرة المعارف تشیع، جلد پنجم، ۱۳۷۵، تهران. ON:61471

11 MARS 1985

مسئلهٔ مربوط به تعیین اولُ ما نُزل و آخِرُ ما نُزِل است که در کتب مربوط مفصلاً با نقلِ اقوال و روایات ذکر نشده، و اختلاف در آن اندک است. اولُ ما نُزِل سورهٔ فاتحةالکتاب یا علق یا مدثر است. واصح اقوال همان سورهٔ علق است که متن آن دال بر اوّلُ ما نُزِل می‌باشد. آخِرَ ما نُزل سورهٔ نصر یا آیهٔ «الیومُ اَکْمَلتُ لَکُمْ دینَکُم» است (مائده،۳) که برای هر یک دلائلی است از آن جمله در روایتی آمده که چون سورهٔ نصر نازل شد همه خشنود شدند جز عباس عموی پیغمبر (ص) که به پیغمبر (ص) گفت گمانم به تو خبرداده‌اند (از ارتحال) فرمود چنین است که گفتی (*مجمع‌البیان*، ۵۵۴/۱۰، *بحار*، ۳۹/۹۲). یعقوبی گفته آخِرُ ما نُزِل آیهٔ «الیومُ اَکملتُ لَکُمْ دینَکُم» است (*التمهید*، ۳۵/۲؛ پنجم) از جملهٔ مسائل مربوطه ترتیب نزول، مکی و مدنی بودن آیات و سور قرآن است قبلاً باید دانست که این مسئله یکی از مسائل مهم است، که در فهم قرآن تأثیر کامل دارد، و جولانگاه تحقیق و معرکهٔ آرام است و هر چند در حد کمال مطلوب نرسیده، اما چندان به آن نزدیک شده که کمبودی در آن احساس نمی‌شود، و قواعدی که به دست آورده‌اند برای این قسمت از فهمی که مبتنی بر ترتیب نزول است کفایت می‌کند. یکی از وسائل شناخت ناسخ و منسوخ، دانستن تاریخ و ترتیب نزول است، و فائدهٔ آن دانستن وجوه تدرج در تشریع است که از مهمات معارف اسلامی است، اگر ناسخ و منسوخ بودن از متن دو آیه معلوم گردد خود دلیل قاطعی است که نزول آیهٔ منسوخ بر نزول آیهٔ ناسخ تقدم زمانی دارد.

منابع: در متن مقاله یاد شده است. سید علی کمالی

تنزیه ← تجسیم، تشبیه

تنزیه الانبیاء و الائمة، کتابی کلامی به زبان عربی، نوشتهٔ متکلم معروف علی بن حسین بن موسی‌الموسوی معروف به «سید مرتضی» و «علم الهدی» (م۴۳۶ق) رساله‌ای است مختصر ولی پرمطلب و فشرده دربارهٔ اثبات عصمت پیامبران الهی و ائمهٔ اطهار علیهم‌السلام. طرح مسائل به صورت پرسش و پاسخ است و حاوی اشکالاتی است که برخی از متکلمان اسلامی غیرشیعی یا حکیمان غیراسلامی با توجه به تاریخ زندگی پیامبران (در تورات و انجیل و قرآن مجید)، و امامان وارد آورده و معصوم بودن ایشان را انکار کرده یا خدشه‌دار ساخته‌اند. پاره‌ای موارد که از روایات عهدین در میان مردم رایج بوده، برخی جاها که در قرآن مجید نسبت «خطا» یا «استغفار» یا «معصیت» به انبیاء داده شده یا پرسشهایی که خداوند از پیامبر اسلام کرده (که چرا چنین و چنان کردی) و نیز مقایسهٔ رفتارهای ائمه (ع) با یکدیگر و در برابر حوادث و حاکمان زمان خویش مانند صلح امام حسن (ع) با معاویه و نبرد امام حسین (ع) با یزید. نویسنده نخست با حوصلهٔ تمام پرسش را می‌آورد و سپس با استدلال استوار عقلی و نقلی به همهٔ موارد پاسخ قانع کننده می‌دهد. کتاب *تنزیه الانبیاء و الائمة* به سال ۱۲۹۰ق در تبریز و ۱۳۵۲ و ۱۳۸۰ق در نجف به چاپ رسیده است.

منابع: *الذریعة*، ۴۵۶/۴؛ *تنزیه الانبیاء و الائمة*، سیدمرتضی، تبریز، ۱۲۹۰ق؛ *فهرست کتابهای چاپی عربی*، ۲۲۲. محمد حسین روحانی

تنزیه التنزیل، کتابی تفسیری و کلامی به زبان عربی نوشتهٔ سید هبةالدین محمد علی حسینی شهرستانی (م۱۳۸۷ق). وی در این کتاب به استناد دلایل استوار تاریخی ثابت کرده است که قرآن مجید از هرگونه دستکاری بشری و نقص و تحریف برکنار است و متن قرآن که امروز در دسترس مسلمانان جهان است، عیناً همان است که در زمان بعثت و نبوت پیامبر اسلام، از سوی خدا بر وی فرود آمده است (← تحریف ناپذیری قرآن). این کتاب دارای سه بخش است: ۱) تنزیه قرآن شریف از نسخ و نقص و تحریف، دارای ۲۰ فصل؛ ۲) سرّ تشابه در قرآن، دارای ۷ فصل؛ ۳) اعجاز قرآن، دارای ۳۰ فصل. کتاب *تنزیه التنزیل* در زمان زندگی مؤلف در عراق چاپ شده است. این کتاب توسط علی رضا حکیم خسروی به فارسی برگردانده شده و به نام *تنزیه تنزیل* به چاپ رسیده است.

منابع: *تنزیه التنزیل*، شهرستانی، ترجمهٔ خسروی (خسروانی)، تهران، ۱۳۳۱ش؛ *فهرست کتابهای چاپی فارسی*، ۱۴۳۵/۱.

محمد حسین روحانی

Tusi, Nasiruddin

تنسوخ نامهٔ ایلخانی، کتابی در گوهر شناسی به زبان فارسی منسوب به خواجه نصیرالدین محمد بن محمد بن حسن طوسی (م۶۷۲ق). وی این کتاب را برای هولاکوخان ایلخانی (۶۵۳ـ۶۶۳ق) نگاشته و بدو تقدیم کرده است. گویا خواجه نصیرالدین این کتاب را میان سال‌های ۶۵۴ و ۶۵۷ق نوشته است. «تنسوخ» واژه‌ای ترکی مغولی و به معنی «چیز بسیار کمیاب و بی‌مانند و نفیس» است. موضوع این رساله گوهرشناسی است. پژوهشگران اسلامی در تعریف آن گفته‌اند: گوهرشناسی دانشی است که در آن از چگونگی و اوصاف گوهرها که در کانهای خشکی باشد، مانند الماس و لعل و یاقوت و فیروزه و نیز از گوهرها که در دریاها افتد (مانند مرجان)، گفت و گو می‌شود و نیک و بد و صفات هر یک به نشانهای ویژه شناخته می‌گردد و عیبها و بهای هر کدام دانسته می‌شود. کتاب *تنسوخ نامه* از مهمترین و پرارزشترین آثار علمی و ادبی به زبان فارسی است که دربارهٔ شناخت گوهرها و دانستن منافع سنگها و معرفت فلزات و

Koranic starting-point), 6876 (Averroism – Étienne Tempier), 7581 (Ibn Sīnā – Ibn Rushd – Leibniz – Hume – survey), 7764 (Jewish philosophy), 8979 (Averroism – time of Louis IX – 13th c.), 9081 (theological – philosophical truth – Ibn Rushd), 9224 (Boethius of Dacia, *Tractatus de aeternitate mundi*), 9305, 9420/1 (philosophical and religious truth – Ibn Rushd); **Fārābī** 6299 (criterion of ~), 9070 (survey); **Ghazzālī** 9070 (survey); **Ibn ʿArabī** 8260 (path to truth – comparison of Ibn ʿArabī and Nikolai Berdiaev); **Ibn Ḥazm** 869 (survey); **Ibn Kammūna** 6861 (truth as "daughter of time"); **Ibn Rushd** 1566 (Greek sources), 5018 (truth – unity – Ibn Rushd, Poetics), 8949, 9070, 9161; → double truth; **Ibn Sīnā** 2731 (problem of ~ – Ibn Sīnā – Bīrūnī), 5015 (aesthetic value), 5589 (~ – Thomas Aquinas); **Ibn Ṭufayl** 5015 (aesthetic value), 5800; **Kindī** 9070 (survey); **Roger Bacon** 7320 (Islamic concept of truth – view of ~); **Saadia Gaon** 4102; **Thomas Aquinas** 5589 (Ibn Sīnā – ~); → belief/faith/religion [belief – philosophy; belief – reason; faith – reason etc.]; → *ḥaqīqa;* → *ḥaqq*

-Ṭughrāʾī 674 (alchemy – refuted by Ibn Sīnā)

-Tunakabūnī → Tunkabūnī

-Tūnisī, Muḥammad Ibn ʿAlī Ibn Saʿīd → Taftazānī, Masʿūd: *Tahdhīb al-manṭiq wa-l-Kalām* – with commentaries and supercommentaries (977)

Tunisia 5508 (contemporary Tunisian thought)

-Tunkabūnī, Shaykh Ḥusayn 708 (selected texts – introduction), 6495 (*Risāla fī ithbāt ḥudūth al-ʿālam wa-wudjūd baʿd al-ʿadam al-ḥaqīqī* – edition)

turāth 3270 (concept of ~ – Djābirī)

Turba philosophorum 7148 (Latin text – edition, analysis; first comparison with Hippolytos, *Refutatio omnium haeresium*), 7680 (source: Hippolytos, *Refutatio omnium haeresium*)

Türker Küyel, Mübahat 8769 (bibliography – 1992)

Turkey 1028 (studies on Islamic philosophy – survey; 1996), 1306 (Aristotle in Ottoman times), 1384 (Islamic philosophy; Zia Gökalp and his school), 8572 (history of philosophical studies), 8810 (Islamic thought – monograph, Turkish), 8572 (teaching and research; select bibliography); → history

Turmeda, Anselmo – adaptation of *Rasāʾil Ikhwān al-Ṣafāʾ*, part: Animals versus Man before the King of the Djinns) 934 (comparison), 4663, 6600, 8789 and 8790 (Catalan version – edition), 8791 (Spanish version)

Daiber, Hans:
Bibliography of Islamic philosophy / Leiden ;
Vol. 2. Index of names, terms and topics. - 1999

Turner, Frederick Jackson – Ibn Khaldūn 6848 (common theory of the "frontier")

-Ṭurṭūshī, Abū Bakr Muḥammad Ibn al-Walīd 4 (~, *Sirādj al-mulūk* – comparison with Ibn Riḍwān, *al-Shuhub al-lāmiʿa fī l-siyāsa al-nāfiʿa* – comparison), 8795 (~, *Sirādj al-mulūk* – edition), 9159 (~ and Ibn Khaldūn), 9399 (~, *Sirādj al-mulūk* – gnomologia by Shānāq – German translation)

-Ṭūsī, ʿAlāʾ al-Dīn 7729 (reports about ~. – Ghazzālī: attributes of God; knowledge. – Ghazzālī, Ibn Rushd: soul. – Ghazzālī: creation and eternity of the world)

-Ṭūsī, Naṣīr al-Dīn 252 (terminology), 887 (life, work, thought – monograph, Arabic), 894 (studies by ʿAbbās Iqbāl Āshtiyānī), 1071 (autobiography *[Sayr wa-sulūk]* – edition, English translation; life, thought, bibliography), 1135 (survey), 1941 (school of ~), 2112 (life – works – thought – survey; bibliography – 1996), 2640, 3865 (biography: role in Mongol invasion of Baghdad, 1258), 4224, 5694 (N.Ṭ. as theologian and supporter of Ibn Sīnā), 6452 (biography, philosophy – monograph, Persian), 6563 (survey), 6755 (life – works – thought – influence), 6990 (polemic by Ibn Qayyim al-Djawziyya against philosophers as hidden atheists – esp. al-Ṭūsī); 6995 (survey), 7258 (life, works and contemporaries), 7322 (life, works – monograph, Persian), 7335 (life, works – 1993), 7555 (life, work, thought – monograph, Persian), 8209, 8400 (biography – works – doctrines), 8526 (Arabic sources), 9250 (life, works), 9255 (life, works); ***Adjwibat masāʾil al-Sayyid Rukn al-Dīn al-Astarābādī*** – answers on questions by Astarābādī on logic 6687 (edition); ***Afʿāl al-ʿibād bayn al-djabr wa-l-tafwīḍ*** 6452 (pp. 187–188 – edition), 6698 (edition); **Afḍal al-Dīn Kāshānī** 6713 (~ and N.Ṭ.); ***Akhlāq-i Muḥtashimī*** 3130 (remarks), 6688 (edition – Arabic translation); ***Akhlāq-i Nāṣirī*** 2472 (remarks), 2762 (remarks), 3130 (remarks), 5700 (analysis and sources; comparison with Miskawayh, *Tahdhib al-akhlāq*), 6355 (critical remarks on text and English translation), 6689 (edition – translation), 7136 (source: Ḥunayn, *Ādāb al-falāsifa* = *Nawādir al-falāsifa*), 7146 (chapter on economy – translation, analysis), 7846 (analysis), 8163 (introduction – sciences – classification), 8206 (influence on Dawwānī), 8209 (remarks), 9090 (place in the 13th c.), 9511/2 (source of Barhebraeus, *Butyrum sapientiae*, part on practical philosophy); → Plato (ps.), Testament to Aristotle (745); ***Aqall mā yadjibu iʿtiqāduhū*** 6452 (pp. 191–193: = *Risāla mukhtaṣara fī l-ʿaqāʾid* – edition), 6698 (edition); ***al-ʿAql***

Daiber, Hans:
Bibliography of Islamic philosophy / Leiden ;
Vol. 2. Index of names, terms and topics. - 1999

D. 569
ed-Dirasat l-Edebiyyah/t. 5, 54-93, 1963 Beyrut

اخلاق محتشمي

مع ثلاث رسائل اخرى ، بالفارسية ـ من مؤلفات الفيلسوف خواجه نصير الدين الطوسي ـ تحقيق محمد تقي دانش پژوه ـ ٥٩٠ صفحة صقيلة من القطع المتوسط ـ منشورات « مؤسسه وعظ وتبليغ اسلامي » في كلية المعقول والمنقول بجامعة طهران ـ ١٩٦٠ .

•

نصير الدين الطوسي من كبـــار الفلاسفة الذين لم يعرفهم العالم العربي بعد حق معرفتهم ، ولم يُترجم الى العربية بما يليق بمستواه ؛ وكم نتمنى ان يتاح لهذا الفيلسوف العالم ولمحيي العلم المجرد من يتولى تعريفه وترجمة آثاره ودراسة مآتيه في ميدان الفلسفة والفلك والسياسة العملية وسواها ، ذلك لان خواجه نصير كان ذا دور فعال بارز في حفظ المآثر الاسلامية والحضارية الانسانية عامة في فترة من اعنف فترات التاريخ الاسلامي بل هي أعنفها اطلاقاً ، عنيت بها فترة حملة المغول التتر على الديار الاسلامية وابادتهـا كل ما كانت تجد أمامها من مـظاهر العمران والحياة والدين . في تلك الفترة التي قتل فيها مئات العلماء وابيدت فيها الحواضر وما حوت ، استطاع نصير الدين الطوسي ان يتـوصل الى ما يشبه رتبـة الوزارة عند خاقان المغول هولاكو ، فـكان لجاماً لنزوات هذا القائد المهول ورجاله المتوحشين .

في تلك الفترة ايضاً او قبيلها كان الاسماعيليون في بلاد فارس يهددون اخصامهم وينشئون القلاع والحصون ويسيطر شبح سلطانهم على المناطق الشمالية الشرقيـة والشمالية الغربية من ايران ، ويقيم خواجه نصير في قلاعهم قريباً من اثنتي عشرة سنة راغبـاً مختاراً او مكرهاً موقوفـاً ـ على اختلاف الروايات والتـآويل ـ فيكتب كتباً يقدمها لاعلام الاسماعيليين ، وينشيء في الاخلاق والدين والفلسفة والفلك مصنفات ورسائل لها مكان بارز في المكتبة الاسلامية . وبالاضافة الى ان نصير الدين الطوسي أنشأ في « مراغه » زيجاً للرصد تخرج عليه فيه تلاميذ عديدون في العلوم الفلكية والرصدية ، فانه كان فيلسوفاً محاضراً وفقيهاً معلماً ومحدثاً كبيراً

له حلقاته ومريدوه وتلاميذه ، حتى لُقب بـ « استاذ البشر » .

الكتاب الذي نعرفه هنا « اخلاق محتشمي » هو من الكتب التي ألفهـا خواجه نصير اثناء اقامته في قلاع الاسماعيليين ؛ وهو ليس مصنفاً اودعه الطوسي آراء شخصية او تعاليم خاصة ، بـل هو مجموع آيات واحاديث وحكم وتعاليم اخلاقية كلها في تربية الفرد وتوجيه سلوكه وجهة الخير والخلق وسعادة الدارين .

والكتاب جاء بعد كتاب آخر يحمل اسم « اخلاق ناصري » ، وهما موضوعان باسم شخص واحد يشير اسماهما اليه ، هو خواجه « ناصر » الدين ابو الفتح عبد الرحيم بن ابي منصور النخعي الاشتري « محتشم » منطقة قهستان ورئيسها ؛ وقد كان ابو الفتح هذا اديباً عـالماً حكيماً متديناً بدأ هو في وضع الـكتاب ورتب ابوابه وشرع في جمع مطالبـه ، الا ان « ازدحام اعمال المملـكة وانجاز مصالـح الرعية » لم يمكناه من متابعة عمله فيه ، فأمر الطوسي بالقيام به ، مستنداً له قواعد في نظمه وتبويبه ، ففعل واعطانا « الاخلاق المحتشمية » الماتعة هذه .

الكتاب في اربعين باباً ، نذكر موضوعات بعض منهـا على سبيل المثـال ولاعطاء فكرة ، مثل ابواب : الدين ومعرفة الخالق ، الطاعة والعبادة والمواظبة على الاعمال الصالحة ، التقوى والزهد وخشية الله ، الاجتنـــاب من البغي والظلم ، معايب جمع المال ، العفة وقمع الشهوات ، مجالسة العلماء والاخيار الخ الخ .

في كل من هذه الابواب يبدأ المؤلف بايراد ما جاء في موضوعه في القرآن اولاً ، ثم في الاحاديث النبوية الشريفة ، ثم في اقوال الامام علي ، ثم اقوال باقي الائمة وخاصة الامام زين العابدين ، ثم اقوال سواهم من الحكماء والعلماء مما قبل الاسلام وبعده .

اللطيف في امر هذه الآيات والاحاديث والاقوال المنقولة انه يترجم كلا منها الى الفارسية بعد ايراده بالعربية مباشرة وقبيل الانتقال الى سواه ، فنفائس الكتاب كاملة في لغتين (سوى في مكان واحد راينـــا الترجمة فيه وحدها دون المتن) ، ومن الواجب الاشارة الى دقة ترجمته ورفعة بيانه فيها ، وهو ما تلحظه بصورة

statement of his pedagogical ideals, which blends together themes from the writings of Locke, Shaftesbury, Molesworth, Rollin, Cicero and Plato.)

References and further reading

Gibson-Wood, C. (1987) 'Painting as Philosophy: George Turnbull's *Treatise on Ancient Painting*', in J.J. Carter and J.H. Pittock (eds) *Aberdeen and the Enlightenment*, Aberdeen: Aberdeen University Press, 189–98. (Draws out the subversive implications of Turnbull's view of the didactic functions of the fine arts for neoclassical art theory.)

Mackinnon, K.A.B. (1987) 'George Turnbull's Common Sense Jurisprudence', in J.J. Carter and J.H. Pittock (eds) *Aberdeen and the Enlightenment*, Aberdeen: Aberdeen University Press, 104–10. (A brief survey of the main themes of Turnbull's science of morals.)

Norton, D.F. (1975) 'George Turnbull and the Furniture of the Mind', *Journal of the History of Ideas* 35: 701–16. (The only substantial treatment of Turnbull's epistemology.)

Stewart, M.A. (1987) 'George Turnbull and Educational Reform', in J.J. Carter and J.H. Pittock (eds) *Aberdeen and the Enlightenment*, Aberdeen: Aberdeen University Press, 95–103. (A careful reconstruction of Turnbull's career.)

Wood, P.B. (1993) *The Aberdeen Enlightenment: The Arts Curriculum in the Eighteenth Century*, Aberdeen: Aberdeen University Press. (Discusses Turnbull's teaching career at Marischal College and his impact on the Aberdeen philosophical tradition.)

PAUL WOOD

AL-TUSI, KHWAJAH NASIR (1201–74)

While philosophical activity in the Islamic west virtually ceased after Ibn Rushd at the close of the sixth century AH (twelfth century AD), it experienced renewed vigour in the east through the intellectual efforts and political involvement of Nasir al-Din al-Tusi. Although primarily a reviver of the peripatetic tradition of Ibn Sina, he was also possibly influenced by the ideas of al-Suhrawardi. He defended Ibn Sina from the criticisms levelled against him from the direction of theology, notably by Fakhr al-Din al-Razi, made a significant contribution to the acceptance of metaphysical argumentation and terminology in Twelver Shi'i theology, brought the ethical tradition of Ibn Miskawayh and the philosophers into the centre of Islamic ethical discourse, and had a lasting effect on the study of the exact sciences in Islam through both his original contributions to mathematics and astronomy and the observatory at Maraghah which the Mongol Khan Hülegü established for him.

1 **Intellectual development**
2 **Logic, metaphysics and theology**
3 **Ethics, mathematics and the natural sciences**

1 Intellectual development

Al-Tusi's intellectual development cannot be divorced from the drama of his own life, and the catastrophe of the Mongol invasion of the Islamic east. From his birth in Tus in Khurasan in northwest Iran in AH 597/AD 1201 up to his middle or late twenties, al-Tusi lived in a Twelver Shi'i milieu, in a family whose idea of learning was, according to his own account, the study of the religious law, and whose behaviour was measured by its practice. His jurist father, however, was sufficiently broad-minded to encourage him beyond scholastic studies to the philosophical and natural sciences, and to acquaint himself with the doctrines of other schools and sects. To study philosophy, al-Tusi went to nearby Nishapur, where he was taught by a scholar whose teaching lineage went back to Ibn Sina. Early in his career, as al-Tusi himself later wrote, he was not convinced that the intellect could answer the ultimate metaphysical questions, since it would thereby be inquiring into its own origins, something of which it would be incapable. Perhaps as a way out of his perplexity, and quite possibly as the result of sectarian connections through an uncle, he turned to the Isma'ilism of his day, which had been influenced by the Neoplatonic speculations of Isma'ili thinkers in the third and fourth centuries AH (ninth and tenth centuries AD). Isma'ili doctrine turned on the concept of an infallible Imam, without whose guidance, it claimed, the unaided intellect was unable to reach the truth.

From his late twenties or early thirties, al-Tusi was in the service of the local Isma'ili leaders of northern Iran, writing a number of theological and philosophical works for them in both Persian and Arabic and beginning his contribution to a major revival of Peripatetic philosophy in eastern Islamic lands. With the Mongol invasion of Iran in the middle of the thirteenth century the Isma'ili strongholds were destroyed, and al-Tusi found himself involved in the negotiations leading to the surrender of the Grand Isma'ili Master to the invaders. His efforts were appreciated by the Mongol conqueror Hülegü, who took him on as an advisor, in which capacity he assisted at the sacking of Baghdad in AH 656/AD 1258.

Edit. Edward Craig, Routledge Encyclopedia of Philosophy, vol. 9, 1998 London. s. 504-507

4 HAZ 2006

4489 – محمد بن محمد بن الحسن أبو جعفر نصير الدين الطوسي الفقيه الإمامي الحكيم الفيلسوف الصوفي المتكلّم الرياضي المهندس الفلكي الطبيب المنطيقي الشاعر ، المعروف بالطوسي المتوفى ببغداد سنة 1273/672

(أنظر: كشف الظنون 95 ، 139 ؛ ذيل كشف الظنون 243/2 ؛ منزوي 1057/2 ؛ الذريعة 26/1 ، 50/4 ؛ معجم المؤلفين 207/11)

من تصانيفه :

1 – الأجوبة عن أسئلة أمين الدولة – في الطبّ

وهي أفندي رقم 18/1488 ورقة 190-197 ؛

2 – أحكام دوازده بروج – في الهيئة (ف)

قيصري راشد أفندي رقم 10/578 ورقة 76-79 ؛

3 – الإختيارات – في النجوم (منظوم) (ف)

آياصوفيا رقم 2686 ؛ عاشر أفندي رقم 4/427 ورقة 20-21 ؛

4 – أخلاق ناصري (ف)

تاريخ التأليف 633 هـ؛ سيواس ضيا بيك رقم 351 ؛ فاتح رقم 3455 ، 3456 ، 3457 ، 3458 ، 3459 ، 3460 ، 3461 ، 8/5412 ؛ حاجي سليم آغا رقم 747 ورقة 185 ، 1072 ؛ لاله لي رقم 1603 ؛ آياصوفيا رقم 2831-2834 ؛ نورعثمانيه رقم 2265-2268 ؛ طرخان والده سلطان رقم 268 ؛ حسين جلبي رقم 478 ؛ خراججي أوغلي رقم 777 ورقة 193 ، 685 هـ؛ نشر في كالكوتا 1269 وفي طهران 1356 ؛

5 – الأسئلة والأجوبة – في الكلام = أسئلة شيخ صدر الدين القونوي الى نصير الدين الطوسي

قيصري راشد أفندي 3/27042 ورقة 23-28 ؛

6 – أساس الإقتباس – في المنطق (ف)

تاريخ التأليف 642 هـ؛ فاتح رقم 3228 ؛ آياصوفيا رقم 2478 2482 ؛ حميديه رقم 802 ؛

7 – إستخراج التقويم – في الهيئة

لالا إسماعيل رقم 278 ؛

8 – إيضاح المسلك في معنى الإختيار على الله تعالى = تلخيص المحصّل = نقد المحصّل لفخر الدين الرازي في الكلام

تاريخ 669 هـ؛ أحمد ثالث 1768 ورقة 170 ، 844 هـ؛ قلم 1980 ورقة 175 ؛ رقم 3199 ورقة 173 ؛ كوبريلي رقم 834 ورقة 187 ، 669 هـ؛ رقم 835 ورقم 50 ؛ سليم آغا رقم 415 ورقة 179 ، 821 هـ؛ يوسف آغا رقم 5082 ورقة 85-266 ؛ فاتح رقم 3179 حميديه رقم 430 ؛ طبع في حيدرآباد 1359 ؛

9 – إعتراضات نصير الدين على الكاتبي في المباحث المتعلقة بإثبات واجب الوجود = الرسالة الأولى

جار الله أفندي رقم 2117 ؛ راغب باشا رقم 1461 ؛ برتو باشا رقم 617 ورقة 66 – 70 ؛ آياصوفيا رقم 4862 ورقة 88-93 ؛

10 – آغاز وأنجام – في المنطق والفلسفة (ف)

فاتح مجموعة رقم 1/5380 ؛ فاتح رقم 12/5426 ؛ شهيد علي رقم 2/2721 ورقة 29-55 ؛ كوبريلي رقم 2/1589 ورقة 29-55 ؛ رقم 13/1589 ورقة 121-126 في الهامش ؛

11 – أنجام آفرينش (ف)

آياصوفيا مجموعة رقم 1/4821 ؛

12 – إنعكاس الشعاعات وإنعطافها – في الهندسة

جار الله أفندي رقم 2060 ورقة 162-163 ؛ آياصوفيا رقم 2587 ورقة 127-129 ، 730 هـ؛ حسن حسني باشا رقم 2/1280 ورقة 25-27 ، 844 هـ؛ كوبريلي رقم 2/927 ورقة 112-113 ؛ حسين جلبي 6/751 ورقة 115-117 ؛

13 –أوصاف الأشراف–في أخلاق أهل السلوك (ف)

ألّفه لشمس الدين محمد بن بهاء الدولة الجويني ؛ فاتح رقم 25/5426 ؛ ولي الدين أفندي رقم 1635 صفحة 46 ؛ آياصوفيا رقم 3/4807 ؛ رقم 1/2049 ؛ شهيد علي رقم 3/2721 ورقة 55-88 ؛ رقم 1385 ورقة 14 – 43 ، 898 هـ؛ فاتح رقم 5426 ورقة 261-273 ؛ كوبريلي رقم 20/1589 ورقة 140-147 في الهامش ؛ نشرت في بومباى 1301 وفي طهران 1320 ؛

14 – بقاء النفس بعد بوار البدن = بقاء النفس بعد خراب البدن = بقاء النفس بعد فناء الجسد

أحمد ثالث رقم 10/1584 ورقة 107-109 ، 914 هـ؛ حميديه رقم 1447 ورقة 345-346 في الهامش ؛ راغب باشا 1461 ورقة 210-214 ؛ رمضان أوغلي 4/127 ورقة 72-77 ؛ نشر في طهران 1312 طبع حجر وفي القاهرة 1342 ؛

15 – البيطرة الناصرية – في طبّ الحيوان

مراديه رقم 1804 جزء 1 ورقة 148 ؛

16 – الباهية الشاهية والتراكيب السلطانية = باه نامه ء شاهي – في الطبّ (ف)

على رضا قره بلوط, معجم المخطوطات الموجودة في مكتبات استانبول و آناطولي, الجزء الثالث, ص. 1360-64
İSAM 141629 [y.y., t.y.]

Rivista Degli Studi Orientali, 47, 1972 Roma.

LA *RISĀLAT AL-IMĀMA* DI NAṢĪR AL-DĪN ṬŪSĪ

Anticipando il presente lavoro [1], si disse dell'interesse dell'opera come espressione del concetto teorico di *Imām* presso i Duodecimani. L'analisi della *risāla* di Ṭūsī, di cui ci sembra opportuno dare anche una traduzione, sarà incentrata sull'aspetto speculativo del problema, nel tentativo di farne emergere le linee essenziali. Questo significa che l'elemento storico–religioso sarà considerato nella sua funzionalità alla realtà storico–politica in cui la *šī'a* duodecimana intese muoversi. In altri termini, la prospettiva in cui la *risāla* verrà letta porterà alla più generale teoria dell'autorità e del potere nella duplice formulazione della figura dell'*Imām*/principe e delle condizioni necessarie, in senso soggettivo (qualità del principe) ed oggettivo (aderenza alle esigenze storiche), all'esplicarsi della missione del principe stesso. L'uso del termine 'storico' non va quindi ristretto a un'accezione storico–cronologica o storicistica che porterebbe soltanto ad individuare la collocazione dell'autore della *risāla* nel suo tempo: fatto importante e imprescindibile, ma non sufficiente a mettere nella giusta luce, in un'evoluzione storica dell'idea di 'principe', la portata speculativa dell'opera di Ṭūsī. Intendiamo piuttosto applicare il termine nell'ambito della storia dei fenomeni politico–religiosi islamici, ambito che ci sembra essere la giusta sede in cui inquadrare la *risāla* sull'imamato di Ṭūsī. Infatti, un testo che si presenta all'insegna dell'«eresia» offre la possibilità di sondare l'esistenza di un'alternativa, anche se solo a livello teorico, all'ideologia di maggioranza. Di qui la pretesa di lasciare alla periferia dell'analisi la situazione storica contingente, e di puntualizzare che l'opposizione sciita non consisteva all'epoca in una più o meno sistematica rivendicazione nei confronti dell'ortodossia, se non in termini teorici, cioè ideali e, in gran parte, utopistici [2]. La *šī'a* militante, che organizzasse la

[1] B. SCARCIA AMORETTI, *Di alcune caratteristiche della teoria imamita di Naṣīr al-dīn Ṭūsī* (m. 1274), in «Atti del III Congresso di Studi Arabi e Islamici» (Ravello 1966), Napoli 1967, pp. 615–619.

[2] Cf. F.M. NAJJAR, *Farabi's political philosophy and shi'ism* in «Studia Islamica», XIV, 1961, pp. 57–62. L'autore prende teoricamente le mosse da un'ipotesi

21 MAYIS 1991

vamo partiti; il decimo tratta delle discussioni avute in Francia (*Faranğa*) e in Olanda (*Falanḍis*) con gli Ebrei, l'undicesimo del nostro arrivo in Olanda e di quanto ci avvenne in quel paese; il dodicesimo di ciò che ci accadde in Egitto con un dotto mo-
f. 5 b naco che era quanto mai profondo nei vari rami delle loro scienze; infine il tredicesimo capitolo parla delle grazie che Dio eccelso mi elargì in Andalusia e negli altri paesi.

21 MAYIS 1991

Atti del Terzo Congresso
di Studi Arabi e Islamici
"Ravello 1-6 settembre 1966"
Napoli - 1967, supra. 615-619.

DI ALCUNE CARATTERISTICHE DELLA TEORIA IMAMITA DI NAṢĪR AL-DĪN ṬŪSĪ (m. 1274)

Biancamaria Scarcia Amoretti (Napoli)

Gli studi in lingua occidentale volti a servire di base per una ricostruzione storica della formazione del pensiero teologico duodecimano sono tuttora poco numerosi. Basti ricordare la traduzione dello « *Shî'ite creed* » di Ibn Bābawaihi (sec. X), ad opera del Fyzee (London, 1952), il breve accenno del Browne (IV, rist. 1953, 381-402) all'ottocentesco « catechismo » persiano di un certo 'Alī Aṣġar b. 'Alī Akbar, e soprattutto la versione inglese del breve ma succoso trattato teologico (*al-Bābu 'l-Ḥādī 'Ašar*) del '*Allāma* al-Ḥillī (sec. XIII-XIV) ad opera di W. Mc Elwee Miller (London, 1928). Il lavoro dovrà procedere quindi in maniera ancora analitica, attraverso l'esame di singole opere, in modo di registrare gli sviluppi e gli eventuali successivi arricchimenti del pensiero duodecimano nelle diverse epoche, e con lo scopo di mettere a fuoco di volta in volta i vari punti fermi della professione di fede imamita. Come minimo contributo in questo senso, vorrei proporre all'attenzione degli studiosi un'opera breve di Naṣīr al-dīn Ṭūsī, la *Risālat al-imāma*, altamente significativa ma poco nota, forse perché pubblicata soltanto nel 1956, a Teheran, a cura di Muḥammad Taqī Dānišpažūh, in occasione di un convegno dedicato al filosofo: convegno che si era proposto tra l'altro l'edizione delle sue opere. Mentre mi riprometto di riprendere il problema dell'imamato in un lavoro comparativo di più ampio respiro, vorrei sottolineare già in questa sede alcuni interessanti tratti del discorso del nostro autore.

Naṣīr al-dīn Ṭūsī vive in pieno sec. XIII, in un'epoca per così dire centrale nella formazione della teologia duodecimana, la quale conosce ora il momento più filosofico della sua storia, ben

الآملي المتوفى سنة ١٠٦٤ هـ (ذريعة ٦ : ١١١) .

● **حاشية على شرح الإشارات للطوسي.**

كمال الدين محمد شريف بن يوسف بن محمود بن المنلا الكوراني المتوفى سنة ١٠٧٨ هـ (هدية العارفين ٢ : ٢٩١) .

● **حاشية على شرح الإشارات للنصير الطوسي.**

محمد باقر بن محمد مؤمن الشهير بالمحقق السبزواري المتوفى سنة ١٠٩٠ هـ (ذريعة ٦ : ١١٠) .

● **حاشية على شرح الإشارات للطوسي.**

محمد معصوم بن محمد فصيح التبريزي القزويني المتوفى سنة ١٠٩١ هـ (الذريعة ٦ : ١١٢) .

● **حاشية على شرح الإشارات للطوسي**

أوله : الحمد لله الذي لا تدركه المشاعر ولا تحويه النواظر الخ .

محمد بن الحسن الشرواني الشيعي الرضوي المتوفى سنة ١٠٩٨ هـ (هدية العارفين ٢ : ٣٠٠ ، الذريعة ٦ : ١١٢) .

● **حاشية على شرح الإشارات.**

محمد شفيع بن محمد بن علي الاستراباذي المتوفى سنة ١١٠٦ هـ (هدية العارفين ٢ : ٣٠٥) .

● **بشارات الإشارات، حاشية على شرح الإشارات للطوسي**

أولها : الحمد لله الذي انطق ألسنتنا بشكره الخ فرغ من تأليفه سنة ١٠٧٧ هـ في ٢٨١ ورقة بقلم المؤلف بأوقاف بغداد برقم ٥٢١٧ .

محمد بن إسماعيل بن محمد باقر بن إسماعيل ابن عماد الدين المعروف بخاتون آبادي المتوفى سنة ١١١٦ هـ (الذريعة ٦ : ١١٠) .

● **حاشية على شرح الإشارات للطوسي.**

عبد الله أفندي بن عيسى التبريزي الأصفهاني المتوفى سنة ١١٣٠ هـ (الذريعة ٦ : ١١١) .

● **حاشية على شرح الإشارات للطوسي .**

خليل بن محمد أشرف القائني (الذريعة ٦ : ١١١) .

● **حاشية على شرح الإشارات للطوسي.**

محمد بن حيدر القائني الطباطبائي (الذريعة ٦ : ١١٢) .

● **حاشية على شرح الإشارات للطوسي.**

محمد سعيد بن محمد مفيد (الذريعة ٦ : ١١١) .

● **حاشية على شرح الإشارات للطوسي.**

معز الدين محمد بن فخر الدين محمد المشهدي (الذريعة ٦ : ١١٢) .

● **حاشية على شرح الإشارات للطوسي.**

محمد بن محمد بن حسين النهاوندي المتوفى بعد سنة ١٢٥٧ هـ (الذريعة ٦ : ١١٢) .

● **حاشية على شرح الإشارات للطوسي.**

سعد بن منصور بن سعد الإسرائيلي المتوفى سنة ٦٧٦ (كحالة ٤ : ٢١٤) .

ـ شرح الإشارات

عبدالله محمد الحبشي، جامع الشروح والحواشي ، (معجم الشامل لأسماء الكتب المشروحة في التراث الأسلامي و بيان شروحه)، الجزء الأول، 1425/2004 ابو ظبي ، ص. ISAM 130564.

- Ibn ...
- Beyhaki Ali b. Zeyd 174
- Fahreddin er-Razi 174
- Amidi Seyfeddin 174
- Necmeddin el-Nahcivani 175
- Nasiruddin et-Tusi 175
- Sehgevari Muh. Bakır 176
- Nesefi Burhaneddin 177
- Kemalpaşazade 177
- ibnü'l-Tebbudi 178

28 MAY 2005

الإشارات والتنبيهات

في المنطق والحكمة

للشيخ الرئيس أبي علي الحسين بن عبد الله الشهير بابن سينا المتوفى سنة ٤٢٨ هـ .

(تاريخ الحكماء للقفطي ٤١٣ ، طبقات الأطباء لابن أصيبعة ٢ : ٢ ، مرآة الجنان ٣ : ٤٧ ، شذرات الذهب ٣ : ٤٣٣) كتاب صغير الحجم مستصعب على الفهم منطو على كلام الحكماء جعله على عشرة أنماط في الأجسام والجهات والنفوس والوجود والإبداع والغايات والتجريد والسعادة والتاسع في مقامات العارفين والعاشر في أسرار الآيات أوله : الحمد لله على حسن توفيقه الخ (كشف الظنون : ٩٤) خ ضمن مجموعة بالمكتبة الأزهرية برقم ٨٠٧٦ وأخرى برقم ٣٤٦٩٣ بنفس المكتبة والمتحف البريطاني ٩٧٨ / ٣ ، ويني جامع ٧٦٢ ، ونسخ أخرى انظر (بروكلمان ٥ : ٢٢) ، طبع في ليدن سنة ٨٩٢م (سركيس : ١٢٨) .

***

أبو الحسن علي بن زيد بن محمد بن الحسين البيهقي الشافعي المتوفى سنة ٥٦٥ هـ (معجم الأدباء ١٣ : ٢١٩ ، كحالة ٧ : ٩٧) .

ـ الإمارات في شرح الإشارات

(ذيل كشف الظنون ١ : ١٢٣) .

فخر الدين محمد بن عمر بن الحسين الرازي المتوفى سنة ٦٠٦ هـ (سيأتي ذكره) .

١ ـ الإنارات في شرح الإشارات

خ سنة ٧٦٦ بأوقاف بغداد برقم ٤٣٤٥ .

٢ ـ لباب الإشارات خ بودليانا ١ : ٤٨٠، وباريس ٥٨٠٢، وبرلين ٥٠٤٨. ونسخ أخرى

(بروكلمان ٥ : ٢٣) طبع بمصر بمطبعة

عبدالله محمد الحبشي، جامع الشروح والحواشي ، (معجم الشامل لأسماء الكتب المشروحة في التراث الأسلامي و بيان شروحه)، الجزء الأول، 1425/2004 ابو ظبي ، ص. ISAM 130564. 174-178

Publications of the
Institute for the History of
Arabic-Islamic Science

Edited by
Fuat Sezgin

ISLAMIC
GEOGRAPHY

Volume 271

The History of India
as told by its own Historians
The Muhammadan Period

Edited from the posthumous Papers
of
Sir Henry Miers Elliot
by
John Dowson

Vol. III

1997

Institute for the History of Arabic-Islamic Science
at the Johann Wolfgang Goethe University
Frankfurt am Main

THE

HISTORY OF INDIA,

AS TOLD

BY ITS OWN HISTORIANS.

THE MUHAMMADAN PERIOD.

EDITED FROM THE POSTHUMOUS PAPERS

OF THE LATE

SIR H. M. ELLIOT, K.C.B.,

EAST INDIA COMPANY'S BENGAL CIVIL SERVICE.

BY

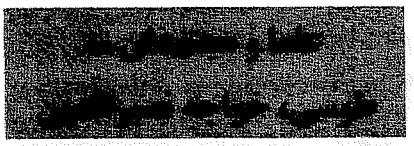
PROFESSOR JOHN DOWSON, M.R.A.S.,

STAFF COLLEGE, SANDHURST.

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi
Dem. No: 54872-20
Tas. No:

VOL. III.

LONDON:
TRÜBNER AND CO., 8 AND 60, PATERNOSTER ROW.
1871.

تعداد منابع: ۳ اصلی و ۱۸ ارجاعی

05 MAR 2008

آذرشب، فرشته

۵۳۰۵- «**خواجه طوسی و آثار او**»، کیهان فرهنگی، پیاپی ۲۰۸ و ۲۰۹، ص ۴۰-۴۳، فارسی، کتابنامه: ۴۳.

کد پارسا: A۶۵۵۸۳

آثار خواجه نصیر طوسی

آقایانی چاوشی، جعفر

⇦ «**تئوری خطوط متوازی از نگاه خواجه نصیرالدین طوسی**».(شماره ۶۵۲۹)

اندیشه‌های ریاضی خواجه نصیر طوسی

انوار، سید عبدالله(۱۳۰۳-)

⇦ «**جهت در قضایا از نظر خواجه نصیرالدین طوسی**». (شماره ۷۴۷۲)

اندیشه‌های منطقی خواجه نصیر طوسی

حسینی، سید حسن

⇦ «**تأثیر اندیشه‌های فیلسوف طوس بر ملاصدرا**». (شماره ۷۳۹۳)

تأثیر خواجه نصیر طوسی

حسینی، سیده راضیه

۵۳۰۶- «**بر فراز آسمان، بزرگداشت خواجه نصیرالدین طوسی**»، گلبرگ معرفت، پیاپی ۴۷، ص ۲۰۱-۲۱۰، فارسی.

کد پارسا: A۶۶۲۰۹

بزرگداشت خواجه نصیر طوسی

خراسانی، رضا

⇦ «**پیوند اخلاق و سیاست در اندیشه خواجه نصیرالدین طوسی**».(شماره ۵۹۴۷)

اندیشه‌های سیاسی اجتماعی خواجه نصیر طوسی

سپنتا، ساسان

⇦ «**پژوهشی در مباحث زبانشناسی خواجه نصیر**». (شماره ۶۹۳)

اندیشه‌های ادبی خواجه نصیر طوسی

شرافتی، فاطمه

⇦ **مقایسه آراء خواجه طوسی و فخررازی در مسئله توحید ذات و صفات**(شماره ۸۴۰۰)

اندیشه‌های کلامی خواجه نصیر طوسی

فشارکی، محمد

⇦ «**ابتکارات خواجه نصیر در عروض و فنون شعری**». (شماره ۶۹۹)

اندیشه‌های ادبی خواجه نصیر طوسی

فطورچی، پیروز

⇦ «**ارتباط «زمان» و «فعل خداوند در طبیعت» از دیدگاه خواجه نصیر**»(شماره ۸۴۲۴)

اندیشه‌های فلسفی خواجه نصیر طوسی

فطورچی، پیروز

⇦ «**شک‌گرایی از نگاه خواجه نصیر**». (شماره ۷۳۷۰)

اندیشه‌های فلسفی خواجه نصیر طوسی

قاسملو، فرید(ناقد و توصیف‌کننده)

⇦ «**گزارشی در باب کتاب ثمره**»(شماره ۶۵۱۸)

آثار خواجه نصیر طوسی

کوپر، جان

⇦ «**از خواجه نصیر تا مکتب اصفهان**». (شماره ۷۴۶۵)

شخصیت خواجه نصیر طوسی

گیاهی، حمیدرضا

⇦ «**صبح کاذب از دیدگاه دانشمند طوس**». (شماره ۶۵۲۱)

اندیشه‌های ریاضی خواجه نصیر طوسی

لیوینگتن، جان

⇦ «**سخنی درباره تذکره خواجه نصیر**». (شماره ۶۵۲۲)

آثار خواجه نصیر طوسی

مفتونی، نادیا

⇦ «**عوارض ذاتیه، تحلیلی بر اختلاف فخررازی و خواجه طوسی در شرح اشارات**». (شماره ۷۴۹۸)

اندیشه‌های منطقی خواجه نصیر طوسی

ناجی اصفهانی، حامد

⇦ «**میرداماد نقاد اندیشه‌های فلسفی فیلسوف طوس**». (شماره ۷۴۳۰)

نقد اندیشه‌های خواجه نصیر طوسی

نجفی، ابوالحسن(ناقد و توصیف‌کننده)

۵۳۰۷- «**معیار الاشعار این اثر ناشناخته**»، فرهنگ، پیاپی ۴۴ و ۴۵، ص ۱۶۹-۱۷۲، فارسی.

کد پارسا: A۶۵۷۴۸

عنوان متن نقد شده:

معیار الاشعار، طوسی، خواجه نصیرالدین

آثار خواجه نصیر طوسی

⇦ «**نظریه‌ها و سیاست‌های اقتصادی از منظر خواجه نصیرالدین طوسی**». (شماره ۱۲۷۹)

اندیشه‌های اقتصادی خواجه نصیر طوسی

همدانی‌زاده، جواد

⇦ «**روش خواجه نصیر در محاسبات تابع میل (در نجوم)**». (شماره ۶۵۲۷)

اندیشه‌های ریاضی خواجه نصیر طوسی

یوسفی راد، مرتضی

⇦ «**ماهیت سیاست و دولت در اندیشه سیاسی خواجه نصیرالدین توسی**». (شماره ۶۳۶۷)

اندیشه‌های سیاسی اجتماعی خواجه نصیر طوسی

D926
D76

TÛSÎ, Nasîrüddin 191098

Mecelletu Mahadi'l-Mahtutati'l
Arabiyye, c. XXXV /s. 1-2 (1412/1992)
1991
Kahire, s. 163-195.

7 AĞUSTOS 1995

Türkiye Diyanet Vakfı
İrüpben
İslâm Araştırmaları Merkezi

النصير الطوسي

وكتابه « التجريد »*

(الباحث : عباس سليمان)

عرض ونقد وتحليل : د. يوسف زيدان**

نصير الدين الطوسي أهم شخصية علمية في شرقي العراق خلال القرن السابع الهجري ..

والدراسة التي نعرضها هنا خطوة على طريق فهم هذه الشخصية ، التي لاتزال محتاجة إلى الكثير من الجهود للإفادة مما قدمتْه للعلم .

هكذا يقول د. يوسف زيدان ، الذي يتتبع في هذا البحث دراسة السيد عباس سليمان بالعرض والتحليل والنقد ، ويثير الكثير من الأسئلة التي تفتقر إلى الإجابة ، كما يصحح عددًا من المقولات التي لم تستند على أسس قوية .

« المجلة »

---

* رسالة دكتوراه نوقشت في أواخر عام ١٩٩٠ في قسم الفلسفة بكلية الآداب – جامعة الإسكندرية ، وحصل صاحبها على درجة الدكتوراه بمرتبة الشرف الأولى .

** باحث مصري متفرغ .

Publications of the
Institute for the History of
Arabic-Islamic Science

Edited by
Fuat Sezgin

ISLAMIC
PHILOSOPHY

Volume
88

Die spekulative und positive
Theologie des Islam
nach Razi
(Fakhraddīn ar-Rāzī, gest. 606/1209)
und ihre Kritik
durch Tusi
(Naṣīraddīn aṭ-Ṭūsī, gest. 672/1273)
Nach Originalquellen
(*Muḥaṣṣal* und *Talkhīṣ al-Muḥaṣṣal*)
übersetzt und erläutert
von
Max Horten

2000

Institute for the History of Arabic-Islamic Science
at the Johann Wolfgang Goethe University
Frankfurt am Main

DIE SPEKULATIVE UND POSITIVE

THEOLOGIE DES ISLAM

NACH RAZI (1209 †) UND IHRE KRITIK DURCH TUSI (1273 †)

NACH ORIGINALQUELLEN ÜBERSETZT UND ERLÄUTERT

MIT EINEM ANHANG:

VERZEICHNIS

PHILOSOPHISCHER TERMINI IM ARABISCHEN

VON

DR. M. HORTEN

PRIVATDOZENT FÜR ORIENTALISCHE SPRACHEN AN DER UNIVERSITÄT BONN.

- Tusi (91098)

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi
Dem. No: 78210
Tas. No: 181.2
ISL.P

31 MART 2003

LEIPZIG
OTTO HARRASSOWITZ
1912

D.543

 s. 245-253 Tahran (1365) cild: 26

"نسیمی" ،دیوان ـــــ (ترکی ـ فارسی) . Or. 567(C.U.L.) ;
Or.6290(B.M.)

"وصیت‌نامه" (فارسی) .برگهای ۲b – ۲۳b Or.6380(B.M.),
"ولایت‌نامه" (ترکی) .برگهای ۷۲a – ۷۱b C.8 (E.G.B.)
"ـــــ حاجی‌بکتاش" (ترکی) . Or. 41(C.U.L.),
"ـــــ (فارسی) .برگهای ۵۸a – ۳۲a Or.43(C.U.L.);
"ویرانی‌بابا (یاددده)" ،نثروشعر ـــــ (ترکی) .برگهای ۵۳a – ۱b ,
Or.568(C.U.L.)

"فقرنامه" رانیزببینید .

"هدایت‌نامه" (فارسی) . گویادواثرمتفاوت‌تحت‌این‌عنوان وجود داشته‌باشد : یکی تماما" به فارسی وتحت شماره‌ٔ Or.6380 (B.M.) برگهای ۱۰۳b – ۶۴b است ،دیگری به ترکی با مقدمه‌ای به فارسی از فرشته زاده که تحت شماره‌ٔ A.43 (E.G.B.) برگهای ۱۱۲b – ۸۹b قرار دارد .

رسالهٔ موسیقی خواجه نصیرالدین طوسی

دکتر داوود اصفهانیان

قرن هفتم هجری (سیزدهم میلادی) رامیتوان یکی ازبحرانی‌ترین ادوار تاریخی ایران محسوب داشت . در این سده ایران زمین تحت سلطه ویرانگران تاتار درآمدوتمدن وفرهنگ وموجودیت کهنسال این سرزمین لگد کوب سم ستوران قوم چادرنشین‌وکوچنده گردیدومشعل فروزان علم ودانش‌وادب دراین جایگاه تفکر واندیشه یک چندی در پس پرده ای ازگردو غبار ناشی ازتاخت وتازها وایلغارها ازفروغ و پرتو افشانی افتاد ولیکن بعدازفرونشستن طوفان وتخفیف بحران بار دیگر به همت مردانی اندیشمند و دانشمند نظیر جلال الدین مولوی ، شیخ مصلح الدین سعدی ، خواجه حافظ شیرازی ، خواجه رشیدالدین فضل‌الله همدانی ، عطاملک جوینی ، حمدالله مستوفی و دهها تن دیگراز نوابغ و بزرگان علم و حکمت وادب مسیر گذشته را بازیافت و به هستی خود ادامه‌داد[1] دربین این نوابغ و بزرگان بدون تردید مقام والای استادبشرابوجعفر محمدبن‌محمد بن حسن ملقب به خواجه نصیرالدین طوسی حائزاهمیت شایانی‌است زیرااین عالم ومتفکر نامی اولین جایگاه معظم وپایگاه استوار آموزش علم‌و حکمت را بعدازایلغار مغول‌در شهر مراغه بنیاد نهاد و بجرات میتوان گفت اولین کسی است که درسده هفتم دراین‌سرزمین دانشگاه تاسیس‌کرد[2] . این مرکز علمی که درشهر مراغه تاسیس‌گردید و شهرت زیادی یافت بعداز دانشگاه معروف جندی شاپور بزرگترین مرکز علمی ایران بشمار میرفت که اساتید معروف عصر درآن بتدریس اشتغال داشتند و کتابخانه عظیمی که خواجه در آنجا فراهم آورد متجاوز از چهارصد هزار جلد کتاب داشت[3] . این خدمت بزرگ به تمدن و فرهنگ ایران مسلما وی را در ردیف نام دارانی امثال فارابی ،ابوریحان بیرونی و ابوعلی سینا قرار میدهد .

N 1995

Dikkat çekmemiz gereken hususlardan biri de şudur: Vahdet-i vücûd üzerinde günümüzde çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Bunların önemli bir kısmı, terimin bir yanlış ifadelendirme olduğuna dikkat çekerek İbnü'l-Arabî'nin metinlerinde böyle bir ifadenin geçmediğini belirtmeleridir. Bazı araştırmalar ise vahdet-i vücûdun kaynakları üzerinde durur veya onu savunma amacı taşır. Vahdet-i vücûd bazen vahdet-i şühûd ile de karşılaştırılarak ele alınmış ve tartışılmıştır. Doğrusu birbirini etkileyen bu çalışmalarda temel bir yöntem hatası gözlemlenir. O da vahdet-i vücûdun gerçekte neye karşı ortaya çıktığının, nasıl bir bilgi ve varlık anlayışına dayandığının ve kendisinden önce hangi düşünce gelenekleriyle nasıl bir irtibat içinde olduğunun tespit edilmeyişidir. Vahdet-i vücûd, her şeyden önce tenzihçi Tanrı anlayışlarının eleştirisi olarak ortaya çıkmış, kelâmcıların tevil yöntemiyle vardıkları sınırlı tenzihi eleştirerek yeni bir merhaleye ulaşmış; buna karşılık vahyin dinamik dilini -tevile kalkmadan- ihya ederek manevi hayatın ihtiyaçlarını karşılayan bir Tanrı anlayışına ulaşmak istemiştir. Mesele böyle bir zeminde ele alınmadığı sürece vahdet-i vücûd üzerindeki çalışmalar doğru bir noktaya ulaşamayacaktır.

İslâm Araştırmaları Dergisi, Sayı 19, 2008, 45-62

İstanbul.
D1712
27 ŞUBAT 2018

Nasîruddîn Tûsî Felsefesinde Nefsin Soyut Bir Cevher Oluşunun Temellendirilmesi

Anar Gafarov*

The Foundation of the Notion of Nafs Being an Abstract Substance in the Thought of Nasīr al-dīn Tūsī

This article deals with the matter of the nafs being perceived as an abstract substance in Nasir al-dīn Tūsī's theory of nafs. The basic problem examined in this article is how Tūsī established the foundations of the idea of nafs as an abstract substance, the evidence he presented in this matter, based on the sources, which thinkers and philosophers of Islamic thought he based his arguments on, and whether or not criticisms of the arguments concerned with this matter by earlier Islamic philosophers are answered in Tūsī's system. The basic claim of the article is based on the views and evidence presented in connection with this matter by Ibn Sīnā (d. 428/1037) and Ibn Miskawayh (d. 421/1030); we can find, to a certain degree, answers to the criticisms of Ghazzālī and Fahr al-dīn al-Rāzī made to Nasīr al-dīn Tūsī in this matter.

Key Words: substance, nafs, reason, knowledge, body, senses.

Bu makalede Nasîruddîn Tûsî'nin nefis teorisinde nefsin soyut bir cevher oluşu meselesi incelenecektir. Makalenin temel sorunu, Tûsî'nin nefsin soyut bir cevher oluşunu nasıl temellendirdiği ve daha önce İslâm filozofları tarafından bu konuda ileri sürülen argümanlara yönelik eleştirilere Tûsî'nin sisteminde yanıt bulunup bulunmayacağı meselesidir. Tûsî metafiziği ve ahlâk düşüncesinde hayatî bir öneme sahip olmasına rağmen bu mesele, daha önce herhangi bir çalışmaya konu olmamıştır. Her ne kadar Agil Şirinov'un *Nasîruddîn Tûsî'de Varlık ve Ulûhiyyet* başlıklı doktora tezinde Tûsî'nin nefsin soyut bir cevher olduğu tezini benimsediği hususuna işaret edilmişse de, onun nefsin soyut oluşunu nasıl temellendirdiği -tezin sınırlarını aşacağından- ayrıntılı olarak tartışılmamıştır.[1]

Makalenin iddiası, nefsin soyut bir cevher oluşunu temellendirmede esas itibariyle İbn Sînâ (ö. 428/1037) ve İbn Miskeveyh'e (ö. 421/1030) dayanan Tûsî düşüncesinde özellikle Gazzâlî (ö. 505/1111) ve Fahreddin Râzî

* İSAM Bursiyeri (doktora öğrencisi).

1 bk. Agil Şirinov, *Nasîruddîn Tûsî'de Varlık ve Ulûhiyyet* (doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007), s. 122.

© İSAM, İstanbul 2008

32 TEMIMI, Abdeljelil. Rôle des centres de recherches arabes dans la stratégie du développement du savoir: état et perspectives. *Revue d'Histoire Maghrébine / Al-Majalla al-Tārīkhīya al-Maghāribīya,* 31 / 116 (2004) pp.157-168.

33 EPALZA, Míkel de. (Necrológicas): Slimane-Mústafa **Zbiss** (1913-2003). *Aljamía,* 16 (2004) pp.46-49. [Tunisian scholar of Mudéjars and Moriscos.]

2. BIBLIOGRAPHY; HISTORY OF THE ISLAMIC BOOK

BOOKS

34 HEIJKOOP, Henk & ZWARTJES, Otto. *Muwaššaḥ, zajal, kharja: bibliography of strophic poetry and music from al-Andalus and their influence in East and West.* Leiden: Brill, 2004 (The Medieval and Early Modern Iberian World, 21). 379pp.

35 PACIOS LOZANO, Ana Reyes. *Bibliografía de arte mudéjar: addenda, 1992-2002.* Teruel: Centro de Estudios Mudéjares, Instituto de Estudios Turolenses, 2002. 241pp. [Addenda to the *Bibliografía de arquitectura y techumbres mudéjares, 1857-1991*, Teruel 1993.]

ARTICLES

36 ALEXANDRIN, Elizabeth. Éléments de bibliographie sur Naṣīr al-Dīn **Ṭūsī**. *Naṣīr al-Dīn Ṭūsī, philosophe et savant du XIIIe siècle.* Études réunies et présentées par N.Pourjavady et Ž.Vesel. Actes du colloque tenu à l'Université de Téhéran (6-9 mars 1997). Tehran: Institut Français de Recherche en Iran - Presses Universitaires d'Iran, 2000, pp.207-213.

37 Bibliografía del Profesor **Fórneas Besteiro**. *Aljamía,* 16 (2004) pp.57-65.

38 Bibliografía árabo-románica de Á.**Galmés**. *Aljamía,* 15 (2003) pp.49-60.

39 GONZALEZ-QUIJANO, Yves. L'édition en langue arabe: un échec prometteur! *Les langues de la Méditerranée.* Sous la dir. de Robert Bistolfi en collaboration avec Henri Giordan. Paris: L'Harmattan, 2002, pp.299-311.

40 HOFMAN VANNUS, Iris. El manuscrito mudéjar-morisco de Ocaña. *Anaquel de Estudios Arabes,* 14 (2003) pp.119-127.

41 KHAN, Geoffrey. An early Arabic legal papyrus. *Semitic papyrology in context: a climate of creativity. Papers from a New York University conference marking the retirement of Baruch A.Levine.* Ed. Lawrence H.Schiffman. Leiden: Brill, 2003, (Culture and History of the Ancient Near East, 14), pp.227-237. [8th century Egypt.]

42 MATTHEWS, David. *Pem Nem*: a 16th century Dakani manuscript. *Cairo to Kabul: Afghan and Islamic studies presented to Ralph Pinder-Wilson* / ed. Warwick Ball and Leonard Harrow. London: Melisende, 2002, pp.170-175. [Urdu literary text in British Library.]

43 TOURKIN, Sergei. Bibliography on al-**Tusi** (works in Russian). *Naṣīr al-Dīn Ṭūsī, philosophe et savant du XIIIe siècle.* Études réunies et présentées par N.Pourjavady et Ž.Vesel. Actes du colloque tenu à l'Université de Téhéran (6-9 mars 1997). Tehran: Institut Français de Recherche en Iran - Presses Universitaires d'Iran, 2000, pp.215-218.

44 Bibliografía del Sr. **Zbiss** sobre mudéjares y moriscos. *Aljamía,* 16 (2004) pp.49-51. [Tunisian scholar of Mudéjars and Moriscos.]

45 Filología árabo-románica. *Aljamía,* 15 (2003) pp.135-168. [Bibliography.]

46 Filología árabo-románica. *Aljamía,* 16 (2004) pp.117-143. [Bibliography.]

47 Mudéjares y moriscos. *Aljamía,* 15 (2003) pp.97-129. [Bibliography.]

48 Mudéjares y moriscos. *Aljamía,* 16 (2004) pp.89-109. [Bibliography.]

49 Relaciones entre el Islam y Occidente. *Aljamía,* 15 (2003) pp.167-271. [Bibliography.]

50 Relaciones entre el Islam y Occidente. *Aljamía,* 16 (2004) pp.145-247. [Bibliography.]

51 Textos aljamiados. *Aljamía,* 15 (2003) pp.131-134. [Bibliography.]

52 Textos aljamiados. *Aljamía,* 16 (2004) pp.111-115. [Bibliography.]

3. LIBRARIES, BOOK COLLECTIONS & ARCHIVES; CATALOGUES

BOOKS

53 YOUSSEF, Ahmed. *Les sept secrets de la Bibliothèque d'Alexandrie.* Monaco: Rocher, 2002 (Espaces Francophones). 109pp.

54 *Adquisiciones de la Biblioteca: 2004/3 mayo-junio.* Madrid: Agencia Española de Cooperación Internacional, Ediciones Mundo Arabe e Islam, 2004 (Cuadernos de la Biblioteca Islámica "Félix María Pareja", 128). 90pp.

ARTICLES

55 FERRACCIOLI, Maria Marcella & GIRAUDO, Gianfranco. Catalogue des manuscripts vénitiens concernant les pays du Maghreb dans la bibliothèque du *Museo Correr* à Venise. *Revue d'Histoire Maghrébine / Al-Majalla al-Tārīkhīya al-Maghāribīya,* 31 / 115 (2004) pp.81-144.

56 RŮŽOVÁ, Jiřina. The heritage of the city of Alexandria. The revival of the library of Alexandria. *Archiv Orientální: Quarterly Journal of African and Asian Studies* , 71 i (2003) pp.79-86.

57 WERNER, Louis. Mauritania's manuscripts. *Saudi Aramco World,* 54 vi (2003) pp.2-16. [200 family owned libraries with important 10th-19th century Arabic manuscripts.]

4. EDUCATION

ARTICLES

58 АРИСТОВА, Л.Б. Модернизация системы просвещения в Афганистане (конец XIX-XX вв.). *Особенности модернизации на мусулманском востоке. Опыт Турции, Ирана, Афганистана, Пакистана* (Отв. редакторы В.Я.Белокреницкий, И.Л.Фадеева). Moscow: ИВ РАН, 1997, pp.165-175.

59 ABU-SAAD, Ismael. The role of education in minority identity formation in an ethnic state: the case of Palestinian Arab youth in southern Israel. *Arab Studies Journal,* 11 ii - 12 i / 2003-2004 (2004) pp.57-75.

60 BALCI, Bayram. Fethullah Gülen's missionary schools. *ISIM Newsletter,* 9 (2002) pp.31. Also online at www.isim.nl (Central Asia.)

61 CHOWDHURY, A.Mushtaque R., NATH, Samir R. & CHOUDHURY, Rasheda K. Equity gains in Bangladesh primary education. *International Review of Education. Internationale Zeitschrift für Erziehungswissenschaft. Revue Internationale de l'Education,* 49 vi (2003) pp.601-619. Also online at http:// www.kluweronline.com/issn/0020-8566

62 FRANK, Allen J. Islamic institutions and education in imperial Russia. *ISIM Newsletter,* 9 (2002) pp.28. Also online at www.isim.nl

63 HERRERA, Linda & ANNELIES, Moors. Banning face veiling: the boundaries of liberal education. *ISIM Newsletter,* 13 (2003) pp.16-17. Also available online at http:// www.ISIM.nl [In European schools.]

64 KHAN, Shahrukh Rafi. Participation via collective action in government and NGO schools in Pakistan. *Development in Practice,* 13 iv (2003) pp.361-376. Also online at http:// www.ingentaselect.com [Parent-teacher associations.]

65 MASUD, Muhammad Khalid. The state of social sciences in Pakistan. *ISIM Newsletter,* 10 (2002) pp.36. Also online at www.isim.nl

66 MOHAMED, Yasien. Islamic education in South Africa. *ISIM Newsletter,* 9 (2002) pp.30. Also online at www.isim.nl

67 MOHR, Irka-Christin. Self-positioning and Islamic instruction in Germany. *ISIM Newsletter,* 9 (2002) pp.29. Also online at www.isim.nl

68 SADOUNI, Samadia. Integration and Islamic education in South Africa. *ISIM Newsletter,* 14 (2004) pp.18-19. Also available online at http:// www.isim.nl

69 SCHWITTEK, Peter. About the school system under the Taliban government. *Afghanistan - a country without a state?* Christine Noelle-Karimi, Conrad Schetter, Reinhard Schlagintweit (eds). Frankfurt a.M.: IKO-Verlag für Interkulturelle Kommunikation, 2002, (Schriftenreihe der Mediothek für Afghanistan, 2), pp.89-95.

70 YILDIRIM, Ali. Instructional planning in a centralized school system: lessons of a study among primary school teachers in Turkey. *International Review of Education. Internationale Zeitschrift für Erziehungswissenschaft. Revue Internationale de l'Education,* 49 v (2003) pp.525-543. Also online at http:// www.kluweronline.com/issn/0020-8566

71 Sexist matriculation policy in Sudan. *Muslim feminism and feminist movement: Africa. Vol. 2: Namibia, Nigeria, Sierra Leone, South Africa, Sudan West Africa, Yugoslavia.* Ed. Abida Samiuddin, R.Khanam. Delhi: Global Vision Publishing House, 2002, pp.711-719. [Unsigned report from IUS, 1988.]

5. RELIGION and THEOLOGY: GENERAL; SUNNI

BOOKS

72 A'ZAMĪ, Muḥammad Muṣṭafā al-. *The history of the Qur'ānic text from revelation to compilation. A comparative study with the Old and New Testaments.* Leicester: UK Islamic Academy, 2003. 376pp.

73 BOUSSEROUEL, Hébri. *Le Coran et ce que pensent les Occidentaux.* Paris: La Plume Universelle, 2000. 176pp.

74 BOUSSEROUEL, Hébri. *Pourquoi le porc est interdit dans la Thora, la Bible et dans le Coran?* 2. éd., revue et corr. [Paris]: La Plume Universelle, 2001. 207pp.

75 BRÜCKNER, Matthias. *Fatwas zum Alkohol unter dem Einfluss neuer Medien im 20. Jhdt.* Würzburg: Ergon, 2001 (Arbeitsmaterialen zum Orient, 7). 143pp.

76 FASHOLA, Nurudeen. *The birth of a godless society.* [n.p.]: New Era Institute for Islamic Thought and Heritage , 2001. 54pp. [Islamic worldview.]

77 KHALIDI, Tarif. *Der muslimische Jesus: Aussprüche Jesu in der arabischen Literatur.* Tr. Krülls-Hepermann, Claudia. Dusseldorf: Patmos-Verlag, 2002. 230pp. [Translation of *The Muslim Jesus*, Cambridge (USA), 2001.]

78 LEGGEWIE, Claus, JOOST, Angela & RECH, Stefan. *Der Weg zur Moschee: eine Handreichung für die Praxis.* Bad Homburg v.d.Höhe: Herbert-Quandt-Stiftung, 2002. 140pp.

79 LEWIS, Bernard. *Islam i krise: hellig* krig *og unhellig* terror. Copenhagen: Gyldendal, 2003. 188pp. [Tr. of *The crisis of Islam: holy war and unholy terror*, London 2003.]

80 MUÑOZ LORENTE, Gerardo. *Los mensajes del Corán.* [San Vicente]: Editorial Club Universitario, 2001. 187pp.

81 ÖZTÜRK, Yaşar Nuri. *Rumi und die islamische Mystik: über das Menschenbild im Islam.* Tr. Cumart, Nevfel. Düsseldorf: Grupello-Verlag, 2002. 191pp.

ARTICLES

82 ABBÈS, Makram. Guerre et paix en islam: naissance et évolution d'une "théorie". (Abstract: War and peace in Islam: the birth and evolution of a "theory"; Resumen: Guerra y paz en islam: nacimiento y evolución de una "teoría".). *Mots: les Langages du Politique,* 73 (2003) pp.43-58.

83 ABU-MANNEH, Butrus. Transformations of the Naqshbandiyya, 17th-20th century - Introduction. *Die Welt des Islams: International Journal for the Study of Modern Islam,* 43 iii (2003) pp.303-308. Also online at http:// www.ingentaselect.com

84 ALI, Mubarak. Antworten des Islam auf neue Herausforderungen. *Islam in Asien* / herausgegeben für das Asienhaus von Klaus H.Schreiner. Bad Honnef: Horlemann, 2001, pp.93-99. [Refers particularly to India and Pakistan.]

85 AOUINI, Mohamed. Las oraciones en el breviario suni. *Revue d'Histoire Maghrébine / Al-Majalla al-Tārīkhīya al-Maghāribīya,* 31 / 115 (2004) pp.19-35.

86 ARA, Roshan. Jaspers' cipherology and the Koranic parallelisms. *Islam and the Modern Age,* 35 i (2004) pp.92-101.

87 BARI, Zohurul. Activist interpretation of the Koran: new trends in modern India. *Islam and the Modern Age,* 35 i (2004) pp.72-91.

88 BORRMANS, Maurice. Foi chrétienne et versets coraniques. *Etudes (Revue de Culture Contemporaine),* 399 i-ii (2003) pp.59-70.

89 BROCKOPP, Jonathan E. Terrorism and world crisis: Jihad and Islamic history. *ARC: Journal of the Faculty of Religious Studies, McGill University, Montreal, Canada,* 30 (2002) pp.191-210.

90 BROWN, Jonathan A.C. Criticism of the proto-hadith canon: al-Dāraqutnī's adjustment of the Ṣaḥīḥayn. *Journal of Islamic Studies,* 15 i (2004) pp.1-37. see also http:// www3.oup.co.uk/islamj/

exchange, January 2001
publisher

BIBLIOTHÈQUE IRANIENNE
54

Fondée en 1949 par Henry Corbin,
la Bibliothèque Iranienne
est publiée

par

l'INSTITUT FRANÇAIS DE RECHERCHE EN IRAN
Boîte Postale 15815–3495 Téhéran, Iran

n° 983
PRESSES UNIVERSITAIRES D'IRAN
Avenue Park, n° 85, Téhéran, Iran

Couverture : Portrait présumé de Naṣīr al-Dīn Ṭūsī. Musée Malek, Téhéran, n° (5) 2238. (Photo J. Ghazbanpour).

NAṢĪR AL-DĪN ṬŪSĪ

PHILOSOPHE ET SAVANT DU XIIIe SIÈCLE

Études réunies et présentées

par

N. POURJAVADY et Ž. VESEL

Actes du colloque tenu à l'Université de Téhéran
(6-9 mars 1997)

IRCICA LIBRARY
IRCICA
ISTANBUL 1980

PRESSES UNIVERSITAIRES
D'IRAN

INSTITUT FRANÇAIS
DE RECHERCHE EN IRAN

Téhéran 2000

EDIT. N. HANIF, BIOGRAPHICAL ENCYCLOPAEDIA OF SUFIS: Central Asia and Middle East, New Delhi 2002, İSAM Ktp.84588. p. 331-361

Barthold, W. *turkestan Down to the Mongol Invasion*,. London: Luzac, 1928.

Bausani, A. "Religion under the Mongols", *Cambridge History of Iran*, Vol. V. Cambridge: Cambridge University Press, 1968.

Bowering, G. *the Mystical Vision of Existencein Classical Islam*. Berlin-New York: Walter De Gruyter, 1980.

Boyle, J.A. '*Ala al-Din 'Ata al-Malik Juvaini, The History of the World Conqueror*. Manchester: Manchester University Press, 1958.

—*The Mongol World Empire*, London: Valorium Reprints, 1977.

Butterworth, C.E. *The Political Aspects of Islamic Philosophy*. Harvard: harvard University Press, 1992.

Chittick, W. "Rumi and wahdat al-wujud," *The Heritage of Rumi*, eds. a. Banani and G. Sabagh. Cambridge: Cambridge University Press, 1994.

—*The Sufi Path of Knowledge*. Albany: SUNY Press, 1989.

—*The Sufi Path of Love*. Albany: SUNY Press, 1983.

—*Imaginal Worlds*. Albany: Suny Press, 1994.

—*Faith and Practice*, Albany: SUNY Press, 1992.

—"The Five Divine Presences", *Muslim World* 72, (1982).

—"Death and the World of Imagination in Ibn 'Arabi's Eschatology'. *Muslim World* 78, (1988)

Chodkiewicz, M. *Seal of the Saints*, translated L. Sherrard. Cambridge: the Islamic Texts Society, 1993.

— *An Ocean Without Shore*, translated D. Streight. Albany: SUNY Press, 1993.

Crobin, H. "De la Philosophie Prophetique en islam Shi'ite," *Eranos Johrbuch* 1962 (Zurich, 1963).

—*Spiritual Body and Celestial Earth*, translated N. Person. Princeton University Press, 1977.

—*The Man of Light in Iranian Sufism*, tranlated N. Pearson. Princetn University Press, 1969.

—*Spiritual Body and Celestial Earth*, translated N. Pearson. princeton University Press, 1977.

—*The Man of Light in Iranian sufism*, translatd N. Pearson. London/Boulder: Shambhala, 1978.

—*History of Islamic philosphy*, translated Liadain Sherrard. London: Kegan Paul International, 1993.

Coslovi, F. "Liste de Microfilms des Manuscrits Arabes et Persans du Fond Mole," *Studia Iraica* 14/2 (1985).

Dabashi, H. "The Sufi Doctrine of 'The Perfect Man' and a View of the Hierarchical Structure of islamic culture." The Islamic Quarterly, Vol. XXX, No. 2, 1986, pp. 118–130.

Davidson, H. *Alfarabi, Avicenna and Averroes on Intellect*. Oxford: Oxford University Press, 1992.

DeWeese, D. "The Eclipse of the Kubraviyah in Central Asia," *Iranian Studies*, Vol. 21, Nos. 1–2, 1988.

EB

Nasruddin-i Tusi

Nasrudin, Mullah

Mulla (Master) Nasrudin is the classical figure devised by the dervishes partly for the purpose of halting for a moment situations in which certain states of mind are made clear. The Nasrudin stories, known throughout the Middle East, constitute (in the manuscript *The Subtecties of the Incomparable Nasrudin*) one of the strangest achievements in the history of metaphysics. Superficially, most of the Nasruddin stories may be used as jokes. They are told and retold endlessly in the teahouses and the caraven-serais, in the homes and on the radio waves, of Asia. But it is inherent in the Nasruddin story that it may be understood at any one of many depths. There is the joke, the moral—and the little extra which brings the consciousness of the poetial mystic, a littl further on the way to realisation.

بررسی و داوری در مسائل
اختلافی میان:

Türkiye Diyanet Vakfı
Kütüphanesi
İslâm Araştırmaları Merkezi

دو فیلسوف اسلامی

خواجه نصیر طوسی
و امام فخر رازی

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi

Demirbaş No: 41455

Tasnif No: 181.2
Hüs. D

دکتر سید حسن حسنی

1373 Tehran

191098 Tusi Nasiruddin

s.11-24

گفتاری ازخواجهٔ طوسی

دربارهٔ

((نبود و بود))

بقلم آقای دانش‌پژوه

در علم کلام از یکرشته مباحثی بررسی میشود که آنها را «دقیق» (مقالات الاسلامیین آغاز جزء ۲) و «لطیف» (اوائل المقالات شیخ مفید ص۷۲ - فصل ابن حزم ۵ : ۲) و «خفی» (تحریر شرح لمع نسخه شمارهٔ ۳۵۰ دانشگاه گ ۲۰ الف - فهرست آنجا ازنگارنده ص۵۵۷) میخوانند و بیاد دارم که درجائی دیده‌ام (گویا همان تحریر) که آنها را «غامض» نیز میخوانده‌اند. ازاین رشته مسائل دشواراست دومسئلهٔ «معدوم و حال».

I- معدوم

ازدانشمندان معتزلی ابویعقوب یوسف شحام بصری (۱۵۳-۲۳۳) نخستین بار وسپس ابوالحسین عبدالرحیم بن ابی‌عمر محمد بن عثمان خیاط (م نزدیک ۲۹۰) نگارندهٔ «الانتصار» وابی‌اسحاق ابراهیم بن عیاش بصری استاد قاضی عبدالجبار «معدوم» را «شیء» پنداشته‌اند و آن دومی میگفته‌است که «معدوم» جسم است ولی جنبش و آرامش ندارد وآنرا آفریده ومخلوق و پدیدشده ومحدث نتوان گفت. ابی‌الهذیل محمد بن هذیل علاف بصری (م ۲۲۶) وابی‌عبدالله حسین بن علی بصری (۲۰۸ - ۳۹۹) چنین چیزی نگفتند ولی قاضی عبدالجبار معتزلی (م ٤١٤) و ابی‌الحسین محمد بن الطیب بصری (م ٤٣٦) ودیگران مانند جبائی و پسر او «ثابت» را اعم از «موجود» دانستند.

دیگر دانشمندان از پیروان سنت واشعریان وبرخی ازمرجئیان و همچنین هشام بن عمر فوطی بصری معتزلی (م ۲۱۸) وابوالحسین صالحی «معدوم» را «شیء» ندانستند (مقالات اشعری ۱ : ۲۱۹ و ۲۲۲ - ابن حزم ۵ : ٤٢ - التمهید باقلانی ص ٤٠ - نهایة الاقدام شهرستانی ص۱۵۰ - ملل ونحل همو ۱ : ۱۰۲ و ۱۰۷ و ۱۱۲ - حدوث عالم غیلانی نسخهٔ خطی گ ٦٢ب - تهافة الفلاسفة ص ۱۰۵ و ۲۲۲ - فرق بغدادی ص ۱۰۷ - قواعد العقائد طوسی ص ٤ - شرح تجرید حلی ص ۹)

ابواسحاق ابراهیم نوبختی متکلم شیعی سدهٔ سوم وچهارم (خاندان نوبختی اقبال ص ۱٦٦-۱۸۷ - فهرست دانشگاه ازنگارنده ص ٥٤٠) درالیاقوت (مقصد ٤ مسئلهٔ ۲) میگوید که معدوم شیء نیست.

1336 Tahran

وسبب پدیدآمدن «دیوان شرقی» که یکی ازدلکش‌ترین آثارایام پیری گوته میباشد گردیده است.

در پایان امیدوارم از عهدهٔ ادای این مطلب برآمده باشم که شعر کلاسیک فارسی نه‌تنها درقالب ترجمه‌های مختلف بزبان آلمانی درکشورآلمان حق اهلیت یافته است بلکه درتوسعه و تکامل آن نیزسهیم وشریک بوده است. دراینجا رشتهٔ سخن را کوتاه می‌کنم وازتوجه وعنایت حضارمحترم سپاسگزارم.

Dergi IRCICA ktp'de mevcuttur.

02 TEMMUZ 1993

Publications of the
Institute for the History of
Arabic-Islamic Science

Edited by
Fuat Sezgin

ISLAMIC
PHILOSOPHY

Volume
87

Die philosophischen Ansichten
von Rázi
(Fakhraddīn ar-Rāzī, gest. 606/1209)
und Tusi
(Naṣīraddīn aṭ-Ṭūsī, gest. 672/1273)
Aus den Originalquellen
(*Muḥaṣṣal* und *Talkhīṣ al-Muḥaṣṣal*)
übersetzt
von
Max Horten

2000

Institute for the History of Arabic-Islamic Science
at the Johann Wolfgang Goethe University
Frankfurt am Main

Die

philosophischen Ansichten

von

Rázi und Tusi

(1209+ und 1273+)

(191038)

mit einem Anhang:

Die griechischen Philosophen in der Vorstellungswelt von Rázi und Tusi.

Aus Originalquellen übersetzt und erläutert

von

Dr. Max Horten
Privatdozent an der Universität Bonn

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi
Dem. No: 78209
Tas. No: 181.2
ISL.P

31 MART 2023

BONN
Verlag von Peter Hanstein
1910.

فهرست مطالب این شماره

عنوان مقاله	نوشته	ترجمه	صفحه
سخنی با خوانندگان	—	—	یک
تئوری خطوط متوازی از نگاه خواجه نصیرالدین‌طوسی	جعفر آقایانی چاوشی	—	۱
صبح کاذب از دیدگاه دانشمند طوس	حمیدرضا گیاهی	—	۲۵
روش خواجه نصیر در محاسبات تابع میل	جواد همدانی‌زاده	جعفر چاوشی	۴۱
سخنی درباره تذکره خواجه نصیر	جان لیوینگتون	حسن کارمی	۴۷
شناسائی آلات نجومی چمالوتینگ و رابطه آنها با ابزار رصدخانه مراغه	ویلی هارتنر	ناصر کنعانی	۶۵
جهت در قضایا از نظر خواجه نصیر	سید عبدالله انوار	—	۱۱۷
پژوهشی در مباحث زبانشناسی خواجه نصیر	ساسان سپنتا	—	۱۴۵
معیار الاشعار این اثر ناشناخته	ابوالحسن نجفی	—	۱۶۹
ابتکارات خواجه نصیر در عروض و فنون شعری	محمد فشارکی	—	۱۷۳
اندیشه‌های اخلاقی افلاطون در اخلاق ناصری	علیرضا میرزامحمد	—	۱۸۷
ارتباط «زمان» و «فعل خداوند در طبیعت» از دیدگاه خواجه نصیر	پیروز فطورچی	—	۱۹۹
از خواجه‌نصیر تا مکتب اصفهان	ژان کوپر	حسین هوشنگی	۲۱۵
تاثیر اندیشه‌های فیلسوف طوس بر ملاصدرا	سید حسن حسینی	—	۲۳۱
میرداماد نقاد اندیشه‌های فلسفی فیلسوف طوس	حامدناجی اصفهانی	—	۲۴۹
شک‌گرائی از نگاه خواجه نصیر	پیروز فطورچی	—	۲۵۹
پاسخ‌های ملاصدرا به پرسشهای فلسفی فیلسوف طوس	غلامرضا جمشیدنژاد اول	—	۲۹۳
نامه‌های خوانندگان	—	—	۳۶۱

Ferheng, cilti 15-16, sayi 44-45, Tahran 1381-1382/2003.

D.1567

SADREDDİN KONEVÎ, XIII. asırda yaşamış (doğum tarihi, yaklaşık 1210, vefat tarihi, 1274), tasavvuf düşüncesine kazandırdığı boyutlar ve kendisinden sonraya etkileriyle "dönüm noktası" olmuş bir sûfî-düşünürdür. Konevî, ailesinin Selçuklu döneminin önde gelen yönetici ailelerinden birisi olmasının sağladığı imkanlarla, iyi bir eğitim almış, çocukluğundan itibaren İbnü'l-Arabî'nin tasavvuf terbiyesi altında yetişmiştir. Konevî'nin eserleri incelendiğinde, başta tasavvuf olmak üzere, bütün alt bilimleriyle felsefe ve kelam, bunun yanı sıra diğer dinî ilimler alanında bir uzman olduğu görülür. Bu bağlamda Konevî'nin İslam düşünce tarihindeki yeri, kısmen Gazâli'yi hatırlatacak şekilde, aklın metafizik alandaki imkanlarının eleştirel tahlili ve bunun devamında kalbi temizlemeyi ve ruhu arındırmayı esas alan sûfî öğretiyi müstakil bir "bilim" olarak ortaya koyması olarak görülebilir. Gerçekten de Konevî, sûfiyle ilişkisi açısından "sübjektif", konusu açısından ise "kayıt altına alınamayan" bir alanı ilk kez, belirli kural ve kaideleri olan ve her şeyden önemlisi "miyar"ı olan bir "bilim" haline getirmeye çalışmıştır.

Konevî, "velud" bir yazar olarak değerlendirilebilecek ölçüde eser yazmamış olsa da, tasavvufa sadece düşünceleriyle etki yapmakla kalmamış, bunun ötesinde belirli bir üslubun ve ifâde biçiminin oluşmasına da neden olmuştur.

Konevî'nin başlıca eserleri şunlardır: *Miftâhü'l-gayb; en-Nefehâtü'l-ilâhîyye; el-Fükûk fî-kelimâti müstenidâti fusûsi'l-hikem; el-Mürâselât/Yazışmalar; en-Nusûs fi-talkîki tavri'l-mahsûs; Kırk Hadis Şerhi; Şerhu Esmâillâhi'l-Hüsnâ; Tebsiratü'l-mübtedî ve tezkiretü'l-müntehî, l'câzü'l-beyân fî tefsîri Ümmi'l-Kur'ân/Fatiha Tefsiri.*

© İz Yayıncılık

İZ YAYINCILIK: 371
İslam Klasikleri Dizisi: 26

İstanbul, 2002

ISBN 975-355-507-5

dizgi, iç düzen: İz Yayıncılık
kapak: Medine Efe
baskı : Umut Matbaası

İZ YAYINCILIK
Çatalçeşme Sokağı, Defne Han, No: 27/15 Cağaloğlu 34410 İstanbul
telefon: (212) 5207210
faks: (212) 5115791

http://www.izyayincilik.com
e-mail: bilgi@izyayincilik.com

Sadreddin Konevî ve Nasireddin Tûsî Arasında

YAZIŞMALAR

El-Mürâselât

Müellif:
Sadreddin Konevî

Tercüme:
Ekrem Demirli

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi
Dem. No: 87712
Tas. No: 297.7
SAN M

12 HAZİRAN 2003

Kütüphane
İslâm Araştırmaları Merkezi

بقاء روح
پس از مرگ

تصنیف

خواجه نصیرالدین طوسی

با شرح

شیخ ابوعبدالله زنجانی

ترجمه

دکتر زین‌الدّین کیائی‌نژاد

(به انضمام متن عربی)

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi
Demirbaş No: 41461
Tasnif No: 297.453 TUS.B

1373 — Tahran

-imriu'l- Kays
-Seif el-Murtaza 912
-A'lem es-Sentemeri 192
-Tebrizi el-Hatib 192
-Nasiruddin-i Tusi 912
-ibnu'n-Nekkas el-Hilbi 912
912
-Sucaé

ديوان إمرىء القيس

طبع بتحقيق محمد أبو الفضل إبراهيم سنة ١٣٧٨هـ بمصر بمطبعة دار المعارف وأعيد طبعه سنة ١٣٨٤هـ .

***

أبو سعيد الحسن بن الحسين السكري المتوفى سنة ٢٧٥هـ (سبق) .

ـ شرح ديوان إمرىء القيس (بروكلمان ١ :٤٨٨).

علي بن عبد الله الطوسي (معاصر للسكري) .

ـ شرح ديوان إمرىء القيس (بروكلمان ١ :١٥٨).

أبو أسامة جنادة بن محمد الأزدي الهروي المتوفى سنة ٣٩٩هـ (معجم الأدباء ٢ :٤٢٦ ، الأعلام ٢ :١٣٦) .

ـ نظم التفسير (شرح معلقة امرىء القيس)

خ المتحف البريطاني ٦٢٣٨ .

الشريف المرتضى المتوفى سنة ٤٣٦هـ (سبق) .

ـ شرح ديوان امرىء القيس

خ مشهد (مكتبة رضا) (سزكين ٢ :٢٥) .

أبو الحجاج يوسف بن سليمان الأعلم الشنتمري المتوفى سنة ٤٧٦هـ (سبق) .

ـ شرح ديوان امرىء القيس (مع شرح الشعراء الستة).

أبو بكر عاصم بن أيوب البطليوسي المتوفى سنة ٤٩٤هـ (بغية الوعاة : ٢٧٤ ، وهدية العارفين ١ :٤٣٥ ، وكحالة ٥ :٥٢) .

ـ شرح ديوان امرىء القيس

خ دار الكتب المصرية ثان ٣ :٢٠٠ طبع بمصر سنة ١٢٨٢هـ وسنة ١٣٠٧هـ وسنة ١٣٢٤هـ .

الخطيب التبريزي يحيى بن محمد المتوفى سنة ٥٠٣هـ (سبق) .

ـ شرح ديوان امرىء القيس (بروكلمان ١ :١٥٩).

النصير محمد بن محمد الطوسي المتوفى سنة ٦٧١هـ (سبق) .

ـ شرح ديوان امرىء القيس

خ مكتبة محمد باشا باستانبول (ذريعة ١٣ :٢٦٥) .

بهاء الدين محمد بن إبراهيم بن محمد بن النحاس الحلبي المتوفى سنة ٦٩٨هـ (غاية النهاية ١ :٦٦ ، بغية الوعاة : ٦ ، شذرات الذهب ٥ :٤٤٢ ، أعلام النبلاء ٤ :٥٣٢ ، الأعلام ٥ :٢٩٧) .

ـ شرح ديوان امرىء القيس

خ أسكوريال ٣٠٢ (بروكلمان ١ :١٥٨ ، ٢ :٢٩٦) .

صفي الدين محمد بن عبد الرحمن البغدادي القسطنطيني المتوفى سنة ١٠٧٨هـ (هدية العارفين ٢ :٢٩١ ، كحالة ١٠ :١٣٦) .

ـ شرح ديوان امرىء القيس.

أحمد بن أحمد السجاعي المتوفى سنة ١١٩٧هـ (كحالة ١ :١٥٤) .

ـ مختصر شرح قصيدة امرىء القيس

خ بلدية الإسكندرية ٢٤٨٢ . جازيت ٢/ ٩ .

محمد يارجنك بهادر

ـ أحسن السبك بشرح قفانبك

طبع بحيدرآباد سنة ١٣٦٠هـ .

محمد بن إسماعيل بن عبد العزيز الفرغلي الطهطاوي المتوفى بعد سنة ١٣٤١هـ (الأعلام ٦ :٣٩) .

ـ حسن السبك بشرح قفانبك طبع.

حسن السندوبي (معاصر) :

ـ شرح ديوان امرىء القيس مع أخبار المراقسة

طبع مصر سنة ١٣٤٨هـ . وانظر المعلقات .

(131039)

Tusi, Nasiruddin

25 ARA 2006

عبدالله محمد الحبشي، جامع الشروح والحواشي ، (معجم الشامل لأسماء الكتب المشروحة في التراث الأسلامي و بيان شروحه)، الجزء الثاني، 1425/2004 ابو ظبي ، ص. 912-913 .İSAM 130565

Makalat ve Berresiha, Sayı: 28-29 (2536-1397/1977) Tahran, s. 4-13.

استاد محمدتقی دانش‌پژوه

منطق از نظر خواجهٔ طوسی

خواجه‌نصیرالدین ابوجعفر محمد طوسی (۵۹۷ ــ ۶۷۲) پس‌از ۶۱۹ یا ۶۲۴ و پیش از ۶۳۲ تا ۶۵۴ در دژهای **قهستان** و **الموت** بسر می‌برده و پس‌از آن در **بغداد** و **مراغه** می‌زیسته است.

او در منطق چندین کتاب نگاشته و در چند کتاب دیگر از مسائل منطقی بحث کرده که اینك برمیشمریم:

۱ــ «اخلاق ناصری» به‌فارسی که در ۶۳۳ ساخته و در آغاز آن فصلی دربارهٔ اقسام علوم گذارده است. و شاید در این بخش از کار **کندی** و **فارابی** و **ابن‌سینا** و **ابن‌مسکویه** بهره برده باشد، میدانیم این مبحث هم با فن برهان «ارغنون» ارسطو پیوسته است.[۱]

۲ــ «اساس الاقتباس» به‌فارسی‌که در ۲۲ ج ۶۴۲/۲ در **قهستان** به‌انجام رسانده است.[۲] دراین کتاب یك دوره منطق ارسطالیسی درنه‌بخش آمده و ترجمهٔ گزیده‌مانندیست از منطق «الشفاء» **ابن‌سینا** ولی‌گاهی‌سخنان **فارابی**(ص۸۹) و **ابن‌سینا** در «الاشارات» و «النجاة» و «الاوسط» **الجرجانی** (ص۲۴۹) و **خواجه ابوالبرکات بغدادی** (ص۱۹۴) و **امام فخر رازی** (ص ۱۶۰ و ۱۶۷) راهم می‌آورد.

۱ــ دیباچهٔ اخلاق محتشمی؛ مدرس ۲۵۶؛ یادنامه طوسی ص ۱۷۲، مقالهٔ من دربارهٔ پیوستگی منطق و ریاضی نزد خواجهٔ طوسی.

۲ــ فهرست منزوی ۱۴۹۲؛ سرگذشت طوسی از مدرس رضوی ۲۴۵.

رسالهٔ مقولات عشرکه جداگانه هم دیده میشود مقالهٔ دوم همین کتاب است[۳].

۳ــ حل مشکلات «الاشارات» که در میانه ماه صفر ۶۴۴ انجام یافته است[۴]. طوسی درآن به‌شرح و تفسیر سخنان **ابن‌سینا** پرداخته و گاهی هم در منطق آن از گفته‌هــای دیگــران مانند **فارابی** و **ابن‌سهلان ساوی** و **افضل‌الدین کاشانی** در آن آورده و از سخن **ابن‌سینا** در «الحکمة‌المشرقیة» هم یاد کرده است[۵].

۴ــ «منطق‌التجرید» که در نیمه‌های ماه شعبان ۶۵۶ بپایان رسیده است[۶].

این هم در نه‌بخش است به‌روش ارسطاطالیسی وگزیده‌ایست بسیار کوتاه درست مانند «جوامع» **ابن‌رشد** یا رساله‌های کوچك **ابن‌سینا**.

او درآن یك‌جا از **اثیرالدین ابهری** (ص۷۸ و ۱۱۵) سخنی آورده است.

۵ــ تعدیل‌المعیار فی‌نقد تنزیل‌الافکارکه در نیمه‌های ماه شعبان ۶۵۶ پایان یافته است[۷].

این کتاب نقدیست برآراء منطقی و فلسفی **اثیرالدین مفضل‌بن عمر ابهری** (درگذشتهٔ نزدیك ۶۶۰).

در «تنزیل‌الافکار فی‌تعدیل الاسرار»، و بخش منطقی آن در«منطق» و «مباحث الفاظ» دیده میشود و سه نسخه از آن نشان داده شده است.

۳ــ مدرس ۲۹۸ ــ منزوی ۱۵۰۹ ــ سپه ۵ : ۶۴۳ ... دانشگاه ۳ : ۱۶۷.

۴ــ مدرس ۶۴۶.

۵ــ نهج ۵ اشارهٔ ۳ و نهج ۴ اشارهٔ ۵، نهج ۵ اشارهٔ ۳ و نهج ۷ اشارهٔ ۵، نهج ۵ اشارهٔ ۳ و نهج ۸ اشارهٔ ۴، نهج ۱ اشارهٔ ۱۴.

۶ــ مدرس ۲۴۱.

۷ ــ مدرس ۲۵۵ ــ منطق و مباحث الفاظ ص ۴۲ دیباچه.

13 AGUSTOS 1996

İslâm Araştırmaları Merkezi

شعر و شاعری

در آثار خواجه نصیر الدّین طوسی

به انضمام

مجموعهٔ اشعار فارسی خواجه نصیر

و متن کامل و منقّح معیار الاشعار

معظمه اقبالی (اعظم)

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi
Demirbaş No: 41864
Tasnif No: 891.5 TUS. S

Tehran

Nasiruddin-i Tusi

Twelver Shi'ism: rationalism and hadith study. His commentary on the Qur'an (*tafsir*), *al-Tibyan*, exemplifies this trend as both styles of argumentation are employed to explain the meaning of each Qur'anic verse. His hadith works, the most famous being *al-Tahdhib* and *al-Istibsar*, are more than mere collections, but are also detailed expositions of the legal employment of the traditions of the imams. His work in law proper was similarly sophisticated, particularly his *'Uddat al-usul* (a work in the principles of jurisprudence) and *al-Mabsut* (one of his many works of law). Tusi also wrote theological works, in which arguments in the Mu'tazilite style were used alongside more text-based justification for the imamate. His activities in bibliography and biography enabled the discipline of biography (*'ilm al-rijal*) to develop into a sophisticated science in Twelver Shi'ism. His prolific output as a scholar can, in part, be explained by the criticism of the Twelver tradition by Sunni intellectuals—that they lacked a sufficient corpus of respectable writings. Tusi's response was to compile and collate works of great importance.

BIBLIOGRAPHY

Stewart, Devin J. *Islamic Legal Orthodoxy: Shiite Responses to the Sunni Legal System.* Salt Lake City: University of Utah Press, 1998.

Robert Gleave

TUSI, NASIR AL-DIN (1201–1274)

Nasir al-Din Tusi, Abu Ja'far Muhammad b. Muhammad b. al-Hasan, was a Shi'ite philosopher, theologian, astronomer, mathematician, and political advisor. Tusi was born in Tus, in northeastern Iran, and died in Baghdad, in present-day Iraq. A man of astounding intellectual breadth, he witnessed the transfer of power in the Islamic world to the Mongols. Beginning his career as a court astronomer to the Isma'ili governor Nasir al-Din Abi Mansur at Sertakht, he continued to work for the Isma'ilis at various Iranian fortresses, including Quhistan, until he transferred to the Isma'ili castle at Alamut, where he remained until joining the Mongol Hulagu's entourage as a political advisor in 1247. Subsequent to the Mongol victory over Baghdad (1257), he was encouraged by Hulagu to found an observatory at Maragha in Azerbaijan, equipped with the best instruments, some constructed for the first time. His courtly duties included supervision of *waqf* estates, a position that he retained under the Mongol leader Abaqa, until Tusi's death in 1274. Two critical issues concerning his religious persuasion and political stance remain the subject of scholarly and ideological debate: one, whether he was an Isma'ili Shi'ite by choice or by employment; and two, whether his involvement in the fall of Alamut and Baghdad, respectively, entailed treachery or prudence. G. M. Wickens, for instance, in his introduction to *The Nasirean Ethics* holds the view that Tusi's alignment with the Mongols "made possible the continuance in new and flourishing forms of Islamic learning, law and civilization," a point that underscores Tusi's political acumen under difficult circumstances. Although over one hundred books are attributed to Tusi, only a handful have survived. Apart from his many scientific works, his noteworthy texts include the *Hall mushkilat al-Isharat*, a commentary on Ibn Sina's *al-Isharat* as well as a refutation of Fakhr al-Din al-Razi's *Muhassal;* an ethical treatise titled the *Akhlaq-e Nasiri*, which evinces the influence of Ibn Miskawaih; the Isma'ili-inspired works *Tasawwurat* (also known as *Rawdat al-taslim*) and the autobiographical *Sayr wa Suluk;* the Twelver-Shi'ite *kalam* or theological works *Tajrid al-'aqa'id* and *Qawa'id al-'Aqa'id;* and a mystical work titled *Awsaf al-Ashraf.* An original and innovative thinker, his works continue to merit attention.

See also **Falsafa; Khojas.**

Zayn R. Kassam

01 ŞUBAT 2007
MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN BILGILER

Edit. Richard C. Martin, Encyclopedia of Islam and the Muslim World, vol. II, New York 2004. pp. 701 .İSAM 130386.

24 HAZİRAN 1996

4. The translation is from E. M. Bruins' study, "Interpretation of cuneiform mathematics", 289.
5. In most problem-texts, the interest rate is 20%.
6. Neugebauer (26), II, 40–1, and III, 63. Goetsch (14), 150 essentially follows Neugebauer, omitting details. Bruins (above), 290, presents a more convincing reconstruction of the actual computation.
7. Neugebauer and Sachs (28), 1. See also his note 5, and the additional discussions of the texts in MKT.
8. *Ibid.*, 36.
9–10. Neugebauer (27), 14–15.
11. Even Al-Battanī's astronomical works contain little more of direct Babylonian stamp than a short section on sexagesimals. See, for example, C. A. Nallino's edition of *Opus Astronomicum*, G. Olms reprint, 1977, I, 6–9.
12. See Salih Zéky Efendi (12), 37–8, and Ḥajji Khalīfa's *Lexicon* (ed. Flügel), **2**, 221–2.
13. See Boyer (2), 342; Kline (24), 256. Boyer construes similar meaning from Archimedes' essay "The sand-reckoner", Heath (16), 221–32. A perusal of Steinschneider (34) indicates that this work was probably not translated into Arabic.
14. Smith (33), 148–55.
15. King (19), (21)–(23).
16. Schoy (29)–(31).
17. Caussin de Percival (10).
18–19. King (20), 218.
20. Delambre (11), 108, 128.
21–22. Delambre (11), 108.
23. von Braunmühl (3), 105: "so teilt Delambre mit, dass IBN YÛNOS die Formel gekannt habe:

$$\cos\psi\cos\delta = \tfrac{1}{2}\{\cos(\psi-\delta)+\cos(\psi+\delta)\},$$

das will sagen, dass er den Inhalt dieser Formel, welche eine der prosthapharetischen ist, in Worten angab." In (5), 62–4, von Braunmühl even conjectures a possible mode of proof.
24. Boyer (2), 264.
25. Nasr (25), 84.
26. Juschkewitsch (17), 300: "Bei dem in Kairo tätigen Astronomen und Mathematiker Abū-l-Ḥasan ʾAlī ibn abī Saʿīd ʿAbd ar-Raḥman ibn Aḥmad ibn Yūnus (gest. 1009), einem hervorragenden Beobachter und Schöpfer astronomischer Tabellen, finden wir eine mit Hilfe der Orthogonalprojektion hergeleitete Beziehung, die der Formel

$$\cos\alpha\cos\beta = \tfrac{1}{2}[\cos(\alpha+\beta)+\cos(\alpha-\beta)]$$

äquivalent ist. Diese Formel wurde von Tycho Brahe und anderen benutzt, um die Multiplikation durch eine Addition zu ersetzen. Später diente die dazu, die Summe zweier Kosinus oder Sinus in eine logarithmierbare Form zu bringen."
27. Youschkevitch (38), 43. See also, Sezgin VI.
28. Carra de Vaux (9). See also, Bond (1), 308.
29. Kennedy (18), 346.
30. Hairetdinova (15), 30. See section V of our paper on Ibn Sīnā, and its notes for details.
31. Carra de Vaux (9), 417–19.
32–33. *Ibid.*, 419. Since both proofs are readily available in Carra de Vaux, we omit them in this discussion.
34. *Ibid.*, 418.
35. Numerous Arabic editions exist; for the Russian reader, there is also a fine edition by Rosenfeld.
36. Tekeli (36), 612.

Ali A. Al-Daffa and John J. Stroyls
Studies in the Exact Sciences in Medieval
Islam, Dhahran–1984, s. 31–59. IRCICA:13911

4 Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī's Attempt to Prove the Parallel Postulate of Euclid

Τοῦτο καὶ παντελῶς διαγράφειν χρὴ τῶν αἰτημάτων θεώρημα γάρ ἐστι,...

Nasīr al-Dīn al-Ṭūsī (1201–74) is only one of many Near Eastern mathematicians to follow an injunction similar to Proclus' to establish the parallel postulate as a theorem of Euclidean geometry.[1] Yet his work deserves singular attention for at least four reasons: his attempts indicate an awareness of the connection between the postulate and the sum of the angles of a quadrilateral; he seeks to refute the acute and obtuse angle hypothesis by the method of contradiction; he is the last Near Eastern mathematician, during the four centuries of most intense interest in geometry, to criticize and modify the work of his predecessors and contemporaries on Euclid's fifth postulate; among all Near Eastern mathematicians, including Al-Samarkandī and Qāḍī Zādā al-Rūmī, his work is the only one to reach the Latin West, thereby effecting, directly, the geometrical studies of Wallis, Saccheri, and others.[2]

Born in Ṭūs, Persia during the tumultuous times of the Mongol advance across Central Asia, al-Ṭūsī is known for contributions to mathematics, mineralogy, astronomy, logic, philosophy, ethics, and theology.[3] In Nīshāpūr, where he later gained a reputation for scholarship, he studied philosophy under Farīd al-Dīn al-Dāmād, who considered himself a philosophical descendant of Ibn Sīna, medicine with Qutb al-Dīn al-Masrī, a prominent student of al-Rāzī, and mathematics, notably geometry, with Kamāl al-Dīn ibn Yūnus.[4] His mathematical works are mainly in the form of commentaries and recensions (taḥrīr), and include the works of Apollonius, Archimedes, and Menelaus as well as Euclid.[5] He treats the parallel postulate (Postulate V, *Elements* I) in three places: a short tract written before 1251 entitled "Discussion designed to remove all doubts concerning parallel lines" (*Ar-risāla aš-safiya ʿan aš-sakk fi-l-ḥutūt al-mutawāziya*), and in two editions of the *Elements*.[6] These editions are not actually translations of the *Elements*, but rather reworking of Euclid, based on Arabic translations. Several printed versions are extant. One, called the larger by Suter, and actually wrongly attributed to al-Ṭūsī, was published in Rome in 1594 under the title *Euclidis elementorum geometricorum libri tredecim, Ex traditione doctissimi Nasiridini Tusini nunc primum arabice impressi*; some copies actually do

دایرة المعارف تشیع ، جلد پنجم ، ۱۳۷۵ تهران. ON:61471
Tusi, Nasiruddin MART 1534

شخص را مکلَّف و آنچه راکه مورد امر ویا نهی قرار گرفته است مکلَّفٌ به خوانند. تکالیف الهی بر پنج نوع است: وجوب، حرمت، استحباب، کراهت، اباحه وآنها را احکام تکلیفیه نامند. درنتیجه مکلفٌبه نیز بر پنج نوع خواهد بود: واجب، حرام، مستحب، مکروه، مباح. واجب آن است که انجام دادن آن مطلوب است و ترک آن معصیت و موجب عذاب خواهد بود، مانند نماز، روزه، حج. حرام آن است که ترک آن مطلوب است و انجام دادن آن معصیت و موجب عذاب خواهد بود، مانند شرب خمر، زنا، دروغ. مستحب آن است که فعل آن مطلوب است ولی ترک آن معصیت و موجب عذاب نمی باشد، مانند: نمازهای نافله. مکروه آن است که ترک آن مطلوب است ولی فعل آن معصیت و موجب عذاب نمی‌باشد، مانند: خوابیدن در مسجد. مباح آن است که فعل و ترک آن یکسان است، مانند قدم زدن، در صورتیکه از نظر سلامتی فعل و ترکش یکسان باشد.

منابع: در متن مقاله آمده است. صالحی کرمانی

تکلیف الکفار بالفروع، عنوانی کلی برای برخی آثار فقهی و کلامی از دانشمندان و فقیهان امامی. موضوع مورد بحث در این گونه کتابها این است که: آیا کافران و مشرکان و بی‌دینان، مکلف به انجام فروع فقهی نیز هستند یا تنها در مورد ایمان نیاوردن به دین اسلام بازخواست می‌شوند؟ برخی از دانشوران شیعی که اثر مستقل در این زمینه پدید آورده‌اند، بدین گونه‌اند: ۱) امیر سید علی، نویسندهٔ *ریاض* (م۱۲۳۱ق) وی در کتاب خود گفته است که عالمان فقه شیعی و سنی (بجز ابو حنیفه نعمان بن ثابت، متوفی ۱۵۰ق) اتفاق دارند که کافران مکلف به فروعند; ۲) سید عبدالله بن محمد رضا شبر حسینی (م۱۲۴۲ق) وی با دلایل چهارگانه (کتاب، سنت، عقل و اجماع) ثابت کرده است که کافران به فروع مکلفند; ۳) شیخ محمد بن عبد علی آل عبدالجبار قطیفی، او نیز مکلف بودن کافران را با دلیلهای چهارگانه ثابت کرده است، وی به سال ۱۲۳۴ق از نگارش کتاب خود فراغت یافته است; ۴) آقا محمد مهدی بن حاج ملا محسن بن ملا سمیع بن ملا حسین بن علم الهدی بن فیض کاشانی (م‌ح ۱۲۸۰ق)، وی از دانشمندان برجستهٔ کرمانشاه بوده و مکلف بودن کافران به فروع را با ادلهٔ فقهی اثبات کرده است; ۵) شیخ محمد باقر بهاری همدانی (م۱۳۳۳ق); ۶)شیخ اسدالله دزفولی (م ۱۳۳۴ق) او را دو اثر مبسوط و مفصل در باب این مسأله است.

منبع: *الذریعة* ، ۴۰۷/۴. محمد حسین روحانی

التکمله، کتابی در علم هیأت به زبان عربی نوشتهٔ شمس‌الدین محمد (م۹۵۷ق) فرزند احمد خَفْری، محقق معاصر کرکی و معتمد وی شرحی است بر کتاب *التذکرة النصیریة* ، نوشتهٔ خواجه نصیرالدین طوسی (م۶۷۲ق). شرحی است مزجی که نویسنده در محرم ۹۳۲ق از نگارش آن فراغت یافته است. نسخه‌ای خطی از این کتاب (که آقا بزرگ می‌گوید تاریخ نگارش ۹۳۸ق را دارد) به شمارهٔ ۵۴۷۶ در کتابخانهٔ آستان قدس رضوی موجود است.

منابع: *الذریعة* ، ۴۰۹/۴; *فهرست نسخه‌های خطی دو کتابخانهٔ مشهد* ، ۶۶۶/۲. محمدحسین روحانی

تکملة الاحکام و التصفیة عن بواطن الآثام: کتابی در اخلاق، از کتب شیعهٔ زیدیه، به زبان عربی، تألیف الامام المهدی لدین الله احمد (ذمام ۷۷۵ـ صنعاء ۸۴۰ق) فرزند یحیی حسینی یمانی از ائمهٔ زیدیه. اصل این کتاب جلد نهم از دائرة االمعارف گونهٔ وی به نام *البحر الزخار* است مؤلف آن را در چهارده مجلد تألیف نموده‌است، از برای هر یک جلد آن نام خاصی را انتخاب کرده است.این دایرةالمعارف شامل علوم مختلف می‌باشد (← التحقیق فی الاکفار و التقین). مؤلف این مجلد را هنگام اقامت در قلعهٔ ابی زید تصنیف نموده است و به اخلاق اختصاص داده است. آغاز بعد بسمله «اِعْلَمْ اَنَّ الفِقْه الإصْلاحی هُوَ العِلمُ بِالاَحْکامِ الَّرعیة...». نسخهٔ مورخهٔ ۹۴۷ق به خط قاسم بن علی معبری از مخطوطات کتابخانهٔ الجامع‌الکبیر صنعاء به شمارهٔ ۲۳۶۸ موجود است و نیز سه نسخهٔ دیگر به شماره‌های ۲۰۴۷ و ۲۰۴۹ و ۲۱۲۳ از قرن یازدهم هجری در همان کتابخانه محفوظ است.

منابع: *اعلام* ، ۲۶۹/۱; *ایضاح المکنون* ، ۱۳۱/۱ به بعد; *البدر الطالع* ، ۱۲۲/۱ـ۱۲۶; *الدر الفرید* ، ۲۴۷; *تاریخ الیمن* ، ۴۰; *کشف الظنون* ، ۲۲/۱ به بعد; معجم المؤلفین ، ۲۰۶/۲; *مؤلفات الزیدیة* ، ۳۲۱/۱ـ۳۲۲. شهیدی صالحی

تکملة الاخبار، کتابی به فارسی در تاریخ عمومی از آفرینش تا ۹۷۸ق. نویسندهٔ آن زین العابدین علی شیرازی (۹۲۱ـ۹۸۸ق) متخلص به نویدی و عبدی از بیگ زاده‌های شیراز بود. پدرش عبدالمؤمن و نیایش صدرالدین نام داشت. جد مادریش خواجه نظام‌الدین محمد شیرازی که به گفتهٔ عبدی «وزیر حظیرهٔ متبرکهٔ مقدسه بود» (*تکملة الاخبار* ، ۵۵). از اردبیل به تبریز آمد و در جنگ چالدران (۹۲۰ق) به دست سپاهیان عثمانی به اسارت در آمد و دیگر بازنگشت. عبدی در اردبیل چشم به جهان گشود و از ۱۶ سالگی به خدمت دیوانی درآمد. به زودی نزد طهماسب یکم صفوی (۹۱۹ ـ ۹۸۴ق) پایگاه بلندی یافت و در سفرهای شاه از ملازمان او بود. نخستین اثر منظوم وی *جام جمشیدی* است. مجموعهٔ دیگر او *مجنون و لیلی* است. وی خمسهٔ نظامی را در سه

23-42
19 EYLUL 2007
Tusi Nasiruddin
- Musiki

دکتر دا وداصفهانیان
دکتر ساسان سپنتا

رساله‌ای از خواجه نصیرالدین طوسی
در علم موسیقی

قرن هفتم هجری (سیزدهم میلادی) را میتوان یکی از بحرانی ترین ادوار تاریخی ایران محسوب داشت . در این سده ایران زمین تحت سلطه ویرانگران تاتار درآمد و تمدن و فرهنگ و موجودیت کهنسال این سرزمین لگدکوب سم ستوران قوم چادرنشین و کوچنده گردید و مشعل فروزان علم و دانش و ادب در این جایگاه تفکر و اندیشه یک چندی در پس پرده‌ای از گرد و غبار ناشی از تاخت و تازها و ایلغارها از فروغ و پرتو افشانی افتاد ولیکن بعد از فرونشستن طوفان و تخفیف بحران بار دیگر به همت مردانی اندیشمند و دانشمند نظیر جلال الدین مولوی، شیخ مصلح الدین سعدی ، خواجه حافظ شیرازی ، خواجه رشیدالدین فضل الله همدانی ، عطا ملک جوینی ، حمدالله مستوفی و دهها تن دیگر از نوابغ و بزرگان علم و حکمت و ادب مسیر گذشته را باز یافت و به هستی خود ادامه داد (۱). در بین این نوابغ و بزرگان بدون

۱ــ برای اطلاع بیشتر از حوادث تاریخی این عصر رجوع شود به : تلویح مغول تالیف استاد عباس اقبال انتشارات امیرکبیر ۱۳۴۱. تاریخ مغول در ایران تالیف برتولد اشپولر. ترجمه دکتر میرآفتاب ←

نشریهٔ
دانشکدهٔ ادبیات و علوم انسانی
دانشگاه تبریز

۱-۲
بهار و تابستان ۱۳۷۰
سال ۳۴ شماره مسلسل ۱۳۹ - ۱۳۸

قیمت : ۶۰۰ ریال

دایرة المعارف تشیع ، جلد پنجم ، ۱۳۷۵ تهران. ON:61471

11 MART 19

منابع: *الذریعة* ، ۴۲۱/۴؛ *فهرست کتابهای چاپی عربی* ، ۲۱۴.

محمد حسین روحانی

تلخیص الشافی، نام دو کتاب: ۱) به عربی از تألیفات شیخ الطایفه محمد بن حسن طوسی (م ۴۶۰ق). این اثر نفیس از کهنترین آثار کلامی شیعه است، و همانطور که از نام آن ظاهر است، گزیده و خلاصهٔ کتاب *الشافی فی الامامة* تألیف استادش سید مرتضی علم‌الهدی (م۴۳۶ق) می‌باشد. سید مرتضی در کتاب *الشافی* به نقد و بررسی اقوال عامه در امامت پرداخته، و آراء مطرح شده در بخش امامت کتاب *المغنی* ، تألیف قاضی عبدالجبار معتزلی (م۴۱۵ق) را رد کرده است و با اینکه کتاب *الشافی* مشتمل بر شرح و بیان همهٔ آراء متکلمین سنی بوده، چون به سبک ردیه نویسی و شیوهٔ بحث و جدل با مخالفین نگارش یافته، و دلایل شیعه به طور پراکنده و نامرتب بیان گردیده است، لذا استفاده از آن برای غیر اهل علم دشوار بوده است، از این روی شیخ طوسی به درخواست جمعی از مؤمنین، به تلخیص و حذف بعضی مکررات و تنظیم متفرقات و جمع و ترتیب و تبویب مطالب آن پرداخته و در قسمتی از موارد مطالبی را که لازم دیده بر آن افزوده است. مباحث کتاب پس از مقدمه‌ای در ذکر انگیزهٔ تألیف، با بیان چگونگی اختلاف مردم در امامت آغاز شده، سپس به مباحث مختلف از قبیل اثبات وجوب امامت از نظر عقل، عصمت امام، علل غیبت امام، وجوب امامت به دلایل سمع، صفات امام، نص و معجزه، و جز آن پرداخته و در خاتمهٔ کتاب یادآور شده که: «به آنچه در آغاز کتاب وعده کردیم وفا نمودیم، و کتاب *الشافی* را تلخیص، مکررات آن را حذف کردیم، و هر مطلب را به جای مناسبش بازگرداندیم و به شیوهٔ تألیفات مشابه آن چنان که سزاوار بود مرتب ساختیم». شیخ طوسی این اثر گرانبها را در زمان حیات استادش سید مرتضی تألیف کرد، و به سال ۴۳۲ق آن را به پایان رسانید، و در بیشتر موارد به آوردن عین عبارات *الشافی* بسنده نموده، زیرا که: «نه بیش از آن می‌توان آورد، و نه از آن می‌شود کم کرد، چون در نهایت اختصار در لفظ و فراگیری در معنی انجام گرفته است». کتاب با نثر روشن و عبارت فصیح عربی، و دلایل محکم و مستند نگارش یافته است، و نخستین بار به سال ۱۳۰۱ق به پیوست *الشافی* ، در تهران، به طریقهٔ سنگی رحلی، به اهتمام حاج میرابوالقاسم بن محمد صادق خوانساری در ۴۷۹ صفحه انتشار یافته، سپس به سال ۱۳۸۳ق در نجف اشرف چاپ حروفی سربی به قطع وزیری، با مقدمه و حواشی سید حسین آل بحرالعلوم چهار جزء در دو مجلد ۲۸۹+۲۹۶ صفحه، به چاپ رسیده، و بعداً بارها از روی همین چاپ افست شده است؛ ۲) کتابی به عربی از سید بهاءالدین محمد باقر حسینی مختاری سبزواری نائینی اصفهانی (م ح ۱۱۳۰ق) که مطالب کتاب *الشافی* مزبور را با حذف مکررات و اصلاح مصرحات واسئله و اجوبه بین قاضی عبدالجبار و شریف مرتضی تلخیص نموده، و آن را *ارتشاف الصافی من سلاف الشافی* نامیده است. آن گاه یک تلخیص دیگر از کتاب *الشافی* کوتاهتر از کتاب *الارتشاف* مزبور فراهم ساخته، مقصور بر بیان اصول مقاصد *الشافی* بدون تصریح به مسائل قاضی اسدآبادی یا اجوبهٔ سید مرتضی که آن را *صفوة الصافی من رغوة الشافی* نامیده است. نسخهٔ این هر دو کتاب در کتابخانهٔ آیةالله مرعشی در قم موجود است.

منابع: *تلخیص الشافی* ، چاپ سوم، قم، دار الکتب الاسلامیه، ۱۳۹۴ق؛ *الذریعة* ، ۴۳۲/۴؛ *فهرست کتابهای چاپی عربی* ، ۲۱۴؛ *مقدمهٔ رجال* ، شیخ طوسی، ۹۷-۹۹؛ مقدمه‌ای بر تلخیص الشافی، از مهدی محقق، *یادنامهٔ شیخ طوسی* ، ۵۷۳/۳.

سیدمهدی حائری - پرویز اذکائی

Tusi Nasiruddin

تلخیص المحصل، کتابی کلامی به زبان عربی، نوشتهٔ خواجه نصیرالدین طوسی (م۶۷۲ق). این کتاب به نام *نقد المحصل* نیز شناخته شده است. شرحی است کامل بر کتاب *محصل افکار المتقدمین و المتأخرین من العلماء و الحکماء و المتکلمین* ، تألیف امام فخر رازی (م۶۰۶ق). کتاب فخرالدین رازی مورد توجه دانشمندانی همچون قطب‌الدین مصری شاگرد فخرالدین رازی، نجم‌الدین دبیران کاتب قزوینی، ابن کمونه بغدادی، عبدالرحمان بن خلدون تونسی، عصام‌الدین اسفراینی، ابوحامد شبلی و خواجه نصیرالدین طوسی واقع شده است. خواجه نصیر در مقدمهٔ *تلخیص المحصل* از انحطاط علم در زمان خود شکایت می‌کند و می‌گوید کار بدانجا کشید که از کتابهایی که دربارهٔ اصول دانش کلام در دسترس بوده و قواعد حقیقی را در برداشته است اثری به جا نمانده جز کتاب *المحصل* که اسمی بی مسمی است و جویندگان این کتاب همچون تشنگانی هستند که به امید آب می‌شتابند و با سراب روبه رو می‌گردند. گروهی از فاضلان به شرح و ایضاح این اثر پرداخته‌اند و گروهی دیگر قواعد آن را نقض و جرح کرده‌اند ولی بیشتر آنان راه انصاف نپیموده‌اند و بیان خود را از میل و اعتساف دور نداشته‌اند. خواجه نصیرالدین طوسی خواسته است با این شرح، هم پرده از روی دشواریهای کتاب بردارد و هم خللی را که در شبهات آن است آشکار سازد. با توجه به آنچه گفته شد، می‌توان گفت که طوسی کتابی را برای تحلیل مطالب کلامی برگزیده که مورد توجه اهل فضل بوده و یگانه کتابی بوده است که در دسترس استادان و دانش پژوهان قرار داشته است. او با تحلیل انتقادی خود،هم دشواریهای آن را آسان ساخته و هم مسائل مهم کلامی را در ترازوی نقد و ایرادات عقلی و فلسفی برسنجیده است. کتاب *تلخیص المحصل* یک دانشنامهٔ کامل در زمینهٔ مسائل کلامی است، مطالب این کتاب در طی چهار رکن تدوین شده است: رکن

P. Meylist Ceylon
S.? 2007
420
10$

24 TEM 2008

فهرست دست نوشته های آثار

خواجه نصیر الدّین محمّد بن محمّد طوسی (ره)

در

کتابخانهٔ بزرگ حضرت آیت الله العظمی مرعشی نجفی رحمه الله

- گنجینهٔ جهانی مخطوطات اسلامی -

قم

IRCICA LIBRARY
IRCICA
ISTANBUL 1980
50263

سید محمود مرعشی نجفی

Kum 1383/1426/2005

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLAHİYAT ANABİLİM DALI
KELAM BİLİM DALI

171463
297.4
ŞİR.N

Tusi Nasruddin

NASÎRUDDİN TÛSÎ'DE VARLIK VE ULÛHİYYET

23 TEM 2008

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

(Doktora Tezi)

Agil ŞİRİNOV

İstanbul, 2007

Y.I.13, Say.152, 1386 H.Ş. Kum. 33.

انجام: «فقال أرسطو: الثقة لا یتم، فسکن عصب أفلاطن. قال أرسطو: الجاهل عدوّ لنفسه، فیکف یکون صدیقاً لغیره».

گزارش متن: مجموعه‌ای از کلمات حکمت‌آمیز برخی فلاسفه، همچون: ارسطو، سقراط، شیخ الرئیس، ابو یعقوب کِنْدی و نیز شیخ اشراق یحیی سهروردی است که افزون بر آن از شجره الالهیّة و التلویحات سهروردی نیز در این رساله مطالبی نقل گردیده است.

گفتنی است که در نسخهٔ کتابخانهٔ ملّی ملک (شماره ۴۶۹۴/۱) گویا این رساله از دید فهرست‌نگار آن دور مانده و از قلم وی افتاده است! چنانچه سطر آغازین همین رساله [کلمات الفلاسفة] آغاز رسالهٔ التعلیقات ابن سینا دانسته شده است! که بدین وسیله تصحیح و استدراک می‌گردد.

گزارش نسخه: ▣ **نوع خط:** نستعلیق ▣ **نام کاتب:** [شاه مراد (بن نقد علی) فراهانی ورامینی (به قرینهٔ برگ ۴۴۷ الف)] ▣ **تاریخ کتابت:** [سال ۱۰۷۲ هـ.] ▣ **عنوانها و نشانیها:** مشکی ▣ **نوع کاغذ:** شرقی نخودی ضخیم ▣ **تعداد برگ:** ۱ (۱۲۲ الف) ▣ **تعداد کلّ سطور:** ۱۶ ▣ **اندازهٔ متن:** ۱۴/۵×۱۱/۵ سانتیمتر ▣ **اندازهٔ جلد:** ۲۷/۵×۱۸ سانتیمتر ▣ **نوع جلد:** دورو تیماج؛ برون: مشکی، ضربی، مجدول زرین، با ترنج و سر ترنج طلایی، قرمز و طرح گل و بوته، دارای لبه برگردان با عطف تیماج مشکی؛ درون: زرشکی مجدول به زر.

رک: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانهٔ ملّی ملک: ج ۸، ص ۴۰۰.

«ذیل نسخه شماره ۲۸۶»

2 6 MAYIS 2009

-Tusi Nasiruddin

آثار شیخ طوسی در کتابخانهٔ حضرت آیت الله العظمی مرعشی نجفی

میر محمود موسوی

شیخ ابو جعفر محمّد بن حسن طوسی مشهور به «شیخ الطّائفة»، از دانشمندان و علمای پرآوازه جهان اسلام است که نامش در آسمان دانش، چونان ستاره درخشان نورافشانی می‌کند. ایشان در بسیاری از علوم اسلامی خصوصا فقه، اصول، حدیث، تفسیر، کلام و رجال صاحب نظر بوده و دارای تألیفات بسیار گرانقدری است.

از افتخارات این عالم بزرگ، تأسیس حوزه علمیّه نجف اشرف است که اینک نزدیک به یکهزار سال از تاریخ تأسیس آن می‌گذرد، در طول این سالها بزرگان بسیاری در این حوزه پرورش یافته و پرچم اسلام ناب و فرقه ناجیه اثنا عشری را در عالم به اهتزاز درآورده‌اند. و به جرأت می‌توان گفت که اکثر علمای پیش از ایشان، به نوعی ریزه خوار خوان علمی او بوده‌اند. منزلت علمی ایشان به قدری بوده که تا حدود یک قرن پیش از این، اگر قدما در فقه عنوان «شیخ» را به صورت مطلق به کار می‌بردند، منظور شیخ طوسی بوده و علّامه حلّی نیز وی را با عنوان: «شیخ الامامیّة و وجههم و رئیس الطائفة» توصیف نموده است. همچنین پدر

and religious revival were the sweeteners which made the serving of infidel masters acceptable, if not very palatable. The influx of new blood and recent converts coinciding with the death and discrediting of the Abbāsids brought on a religious reawakening and it is to this period that many of the great Sufi lodges owe their origins. The Juwaynīs were alive and receptive to all these new trends and they sought to encourage the flowering of these new ideas and artistic creativity within their realm. Compared with the religious and social bigotry which prevailed in the Mamluk capital, Maragheh and Tabriz were cosmopolitan centres of learning and sophistication with such towers of erudition and seekers after knowledge as Naṣīr al-Dīn Ṭūsī playing host to diverse scholars from east and west.[1070] ʿAṭā Malik was aware that he was living through a momentous period of historical change and he had not only an enduring faith that it was all as God had ordained and that therefore all was for the general good and for the betterment of mankind, but that he too had a key role to play in these unfurling events and that ultimately history would judge him through the acts and decisions that he performed in his role as a major Il-Khanid administrator. The Juwaynīs should not only be remembered for their longevity, for the many laudations they have earned and for the worthy and invaluable product of one of their members, namely ʿAṭā Malik's *Tārīkh-i Jahān Gushā*, but for the literary and artistic revival which they helped spawn. Few of the great names of classical Persian poetry who lived during the early Il-Khanid years would still be having their works read and appreciated today if it had not been for the generous patronage they so gratefully received from the Juwaynī family. The Juwaynīs were the heralds of a new age and of a Persia reborn, refreshed and reformed.

George Lane, Early Mongol Rule in Thirteenth-Century Iran, A Persian Renaissance, London 2003.

ISAM 138769

7

KHWĀJA NAṢĪR AL-DĪN ṬŪSĪ

'One of Hülegü Khan's greatest distinctions was that he was a contemporary of, and knew, Khwāja Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī.'[1071] A towering contemporary of the Juwaynīs, revered more for his intellectual prowess than for his considerable political influence, Khwāja Naṣīr al-Dīn Ṭūsī (1201–74 CE) slid, seemingly without difficulty, from being a student in Nishapur under the rule of the Khwārazmshāh to service with the Ismāʿīlī warlords of Qohestan, through elevation to the court of the Nizārī Imam, ʿAlā' al-Dīn Moḥammad III, in his fortified eyries of Alamūt and Maymūndiz and lastly to an honoured and very influential position in the inner sanctum of Hülegü Khan's *dīwān*. According to Khwāndamīr it was this most distinguished thinker, that others have since branded a 'double-dyed traitor',[1072] who prevailed upon the Mongol Prince to crush the Sunni caliph of Baghdad: 'Since Mustaʿṣim's great sectarian fanaticism was known to Khwāja Naṣīr, he persuaded Hülegü Khan to take his army to Baghdad.'[1073] This was the same man that Khwāndamīr then eulogised as, 'Victorious in the nation and in religion, emperor of the realm of learning, Unique, to the likes of whom mother time never gave birth.'[1074] Ṭūsī completed many of his most creative writings during his time with the Ismāʿīlīs whereas under his patron, Hülegü Khan, who ordered the construction of an observatory at Maragheh for his use, and also under the Khan's successor Abaqa, he became their 'court philosopher/vizier/physician/astronomer/chronographer'.[1075] Some thirty years after his death, the Mongol court's chief wazir and official historian, Rashīd al-Dīn, was describing 'the late Mawlānā Khwāja Naṣīr al-Dīn Ṭūsī' as 'the most perfect and wisest man in the world.'[1076] Naṣīr al-Dīn Ṭūsī's renowned intellectual and academic gifts would seem to have more than compensated for any errors of judgement of which he might have been guilty in his political and temporal life.

Bar Hebraeus describes Ṭūsī as 'a man of vast learning in all branches of philosophy. . . . Under [whose] control were all the religious endowments in all the lands under Mongol rule.'[1077] The Syrian Divine's Chronography devotes a warmly laudatory paragraph to Khwāja Naṣīr and his words suggest a personal acquaintance.

Nasiruddin-i Tusi

می‌دهند که آن هم وجود ندارد.

منابع: *الثقات العیون فی سادس القرون*، ۲۹۱؛ *جامع الرواة*، ۱۸۶/۲؛ *الذریعة*، ۱۰۶/۲۴؛ *تنقیح المقال*، ۱۷۸/۳؛ *معالم العلماء*، ۱۱۸؛ *معجم الدراسات القرآنیه*، ۳۰۳؛ *الفهرست*، منتجب الدین، ۱۰۸؛ *النقص*، ۱۹۳؛ *مفسران شیعه*، ۱۰۲.

تفسیر خواجه نصیرالدین طوسی، اثر مولانا شیخ ابو جعفر محمد (۵۹۷-۶۷۲ق) فرزند محمد بن الحسن معروف به خواجه نصیر الدین طوسی از مشاهیر علما و حکمای شیعه جامع علوم و فنون اسلامی. خواجه نصیر درین تفسیر به زبان عربی و شیوهٔ کلامی با مشرب حکمی و فلسفی خویش به تفسیر آیات قرآن کریم پرداخته است. از این تفسیر طی تفسیرها و سایر کتب و مؤلفات علمای امامیه نقل گردیده است. و همچنین نسخه‌ای از این تفسیر از مخطوطات کتابخانهٔ سید ابن طاووس (م ۶۶۴ق) موجود بوده که از آن در کتاب خود *رسالة محاسبة النفس* نقل کرده‌است.

خواجه نصیرالدین طوسی تفسیر دیگری به نام *تفسیر سورة الاخلاص* به زبان فارسی به همان شیوهٔ کلامی و مشرب حکمی و فلسفی تألیف نموده است. نسخه‌ای از این تفسیر مربوط به عهد صفویه از مخطوطات اهدائی مشکوة (شماره ۱۰۴۶) در کتابخانهٔ دانشگاه تهران محفوظ است.

منابع: *الاعلام*، ۳۰/۷؛ *الانوار الساطعة فی المائة السابعة*، ۱۶۸؛ *روضات الجنات*، ۳۰۰/۶؛ *ریاض العلماء*، ۱۵۹/۵؛ *ریحانة الادب*، ۱۷۱/۲؛ *فوات الوفیات*، ۲۴۶/۳؛ *الوافی بالوفیات*، ۱۷۹/۱؛ *شذرات الذهب*، ۳۳۹/۵؛ *الذریعة*، ۲۵۲/۴.

شواهد القرآن، مفسر سید جمال الدین ابوالفضائل احمد(م ۶۷۳ق) فرزند موسی بن جعفر از احفاد طاووس حسنی حلی داودی معروف به سید بن طاووس، از ائمهٔ حدیث و اکابر فقهاء وی برادر رضی الدین ابوالقاسم علی است. این تفسیر در دو مجلد به زبان عربی و شیوهٔ روائی و کلامی و ادبی به بحث در تفسیر کلیات شواهد آیات قرآن اختصاص داده شده است. ابن داوود دربارهٔ آن می‌نویسد «...کتاب شواهد القرآن مجلدان ...» که مسلماً از نظر ابن داوود گذشته است.

تفسیر دیگری به جمال الدین سید بن طاووس به نام *عین العبرة فی غبن القرة* نسبت می‌دهند که در آن آیات نازله در فضائل حضرت علی بن ابی طالب (ع) را مورد تفسیر قرار داده است. ابن داوود از قول شهید اول اسناد این تفسیر را مورد ثقه ذکر کرده است. نسخه‌ای از این کتاب به خط شهید ثانی در کتابخانهٔ خوانساری (صاحب *روضات الجنات*) موجود بوده است و همچنین نسخه‌ای نزد میرزا حسین نوری بوده که به دست آقا بزرگ تهرانی رسیده است.

منابع: *اعیان الشیعة*، ۱۸۹/۳؛ *الاعلام*، ۲۶۱/۱؛ *امل الآمل*، ۲۹/۲؛ *الانوار الساطعة*، ۱۳؛ *الذریعة*، ۲۴۴/۱۴؛ *رجال*، ابن داوود، ۴۵؛ *جامع الرواة*، ۷۲/۱؛ *روضات الجنات*، ۶۶/۱؛ *ریحانة الادب*، ۷۲/۸؛ *قاموس الرجال*، ۶۶۰/۱؛ *لؤلؤة البحرین*، ۲۳۵؛ *معجم رجال الحدیث*، ۳۴۴/۲؛ *نقد الرجال*، تفرشی، ۳۵.

الفحص و البیان عن اسرار القرآن، اثر شیخ نجیب الدین ابو زکریا و یا ابو احمد یحیی (۶۰۱-۶۸۹ق) فرزند احمد هذلی حلی معروف به شیخ نجیب الدین از فقهای امامیه و مؤلف *جامع الشرائع*. تفسیر مورد بحث در یک جلد به زبان عربی شامل بخشی از قرآن کریم و حاوی آیات عدل و آیات دال بر اختیار و جبر به شیوهٔ کلامی است. مفسر بخش عمدهٔ بحث خویش را به آیاتی که ظاهر آن دلالت بر عدل دارد و آیاتی که دلالت بر جبر و اختیار دارد پرداخته است. این تفسیر در نوع خود بی‌نظیر است. نسخه‌ای از این تفسیر نزد شیخ زین الدین ابو محمد علی بیاضی عاملی (م ۸۷۷ق) بوده و از آن در کتاب خویش *الصراط المستقیم* بسیار نقل نموده است.

منابع: *اعیان الشیعة*، ۲۸۷/۱۰؛ *الانوار الساطعة*، ۲۰۴؛ *بغیة الوعاة*، ۳۳۱/۲؛ *الذریعة*، ۱۲۴/۱۶؛ *ریاض العلماء*، ۳۳۴/۵؛ *ریحانة الادب*، ۵۶۵/۷؛ *لؤلؤة البحرین*، ۲۹۱؛ *مجالس المؤمنین*، ۵۶۹/۱؛ *تعلیقة امل الآمل*، ۳۳۵.

قرن هشتم:

مفتاح التفاسیر، اثر رشید الدین فضل الله (۶۴۵-۷۱۸ق) فرزند عماد الدوله ابوالخیر. از مشاهیر اطباء و مؤرخین. وی در حکمت و فلسفه شاگرد خواجه نصیر الدین طوسی بود و در ۶۹۷ق به وزارت غازان خان نائل گردید و در پست وزارت تا عصر اولجایتو ایلخان مغول باقی ماند و پس از مرگ سلطان به تهمت کوتاهی در امر معالجهٔ او به شهادت رسید و در قلعهٔ رشیدیه تبریز مدفون گردید. گرچه شیعه بودن خواجه مورد تردید عده‌ای است ولی قول شیعه نبودنش نیز مورد تعجب و انکار عدهٔ دیگری است زیرا نفوذ او را در دربار ایلخانان مغول و روابطش را با خواجهٔ طوسی و دلائل دیگری از این قبیل را حجت بر شیعه بودن او می‌دانند. تفسیر مورد بحث تفسیری است کامل که خواجه آن را به شیوهٔ فلسفی تألیف نموده است. در بیان و تأویل آیات از مسائل عقلانیه بهره گرفته و در نوع خود بی‌نظیر است. ابن حجر عسقلانی در الدرر الکامنه می‌گوید(...وی دارای تفسیری است بر قرآن به شیوهٔ فلاسفه بدین جهت بود که او متهم به کفر و الحاد گردید و نیز پس از قتل وی تمامی مؤلفات او را آتش زدند...) دو وزیر قبل از خواجه رشید الدین در حکومت مغولی به قتل رسیده بودند لذا وی قسمتی از اموال خود را وقف کتابخانهٔ خویش کرد و جمع کثیری از کتّاب و هنرمندان را جهت استنساخ مؤلفات خود و تذهیب و تزیین آنها استخدام نموده بوده و مؤلفات خویش را تکثیر و استنساخ می‌نمود. و به کتابخانهٔ عمومی و خصوصی گوشه و کنار جهان

13 AGUSTOS 1996

İSAM Ktp. 41383 / 2 ،۱۳۷۳ ،دایرة المعارف تشیّع ، جلد چهارم ، تهران

Tusi Nasiruddin
10 MART 1999
ON:62084

دایرة‌المعارف تشیع، جلد ششم، ۱۳۷۶، تهران.

حلولی گری و دیگری گمراهی آتش پرستی. اگر نیز برای زیباییهایی مانند آتش و آب و آسمان و هوا یا چشم اندازهای نیکو در این چیزها سجده نمی‌کنی و گاه آن را رها می‌سازی، برای مردم زیبا روی هم سجده نکن. نیز به او گفتم: چهره‌های زیبا در جهان بسیارند و دلیلی ندارد که خدا بر برخی حلول کند و در برخی نکند. اگر گمان می‌کنی خدا در همهٔ آنها حلول کرده است، آیا از قبیل قیام عرض به جسم است یا حلول چیزی در سرجای خود هر دو محال است، زیرا نمی‌توان گفت که عرض واحد در جاهای گوناگون و بسیار حلول کند و نمی‌توان گفت که یک چیز دارای جاهای بسیار باشد؛ پس در هر حال گفتار تو محال و نادرست است. لوئی ماسینیون، حلاج را مرید ابوحلمان می‌داند.

منابع: *التبصیر فی‌الدین*؛ *الفرق بین الفرق*، ۱۳۸ به بعد؛ *معجم الفرق اسلامیة*، ۱۰۲؛ *البدء و التاریخ*، ۹۱/۲؛ *کشف المحجوب*، ۳۳۴؛ *دائرة المعارف اسلامیه*، ۵۳/۸۰؛ *فرهنگ فرق اسلامی*، ۱۶۴؛ *الصلة بین التصوف و التشیع*، ۳۱۸؛ *اللمع سراج*، ۲۸۹.

محمد حسین روحانی

حل مشکلات الاشارات، کتابی فلسفی به زبان عربی نوشتهٔ خواجه نصیرالدین طوسی (م ۶۷۲ق). این اثر، شرحی است بر کتاب *الاشارات و التنبیهات* نوشتهٔ ابوعلی سینا (م ۴۲۸ق). وی به سال ۶۴۴ق از نگارش آن فراغت یافته است. در آغاز آن پس از ستایش فراوان از ابوعلی سینا و اثر ارزندهٔ او اشارات، می‌گوید: شرحی که امام فخرالدین رازی (۵۴۴ ــ ۶۰۶ ق) بر کتاب *الاشارات و التنبیهات* ابوعلی سینا نوشته است، کاری است بیرون از حد اعتدال و این در حقیقت یک «جرح» است نه شرح، زیرا وی بسیاری از گفته‌های ابن سینا را در نیافته و ناآگاهانه به رد آنها برخاسته است. از این رو، برخی از برادران از من خواستند که شرحی بر اشارات بنویسم و به ایرادات فخرالدین رازی پاسخ شایسته بگویم. علامه ابو جعفر «قطب‌الدین رازی» (م ۷۷۶ق) محاکمه‌ای میان رازی و طوسی ترتیب داده و در این مورد کتاب *المحاکمات بین شرحی الاشارات* را نوشته است. کتاب خواجه نصیرالدین طوسی همراه این «محاکمات» در آستانه و در تهران به چاپ رسیده است.

برخی از دانشمندان و فیلسوفان شیعی به کتاب *حل مشکلات الاشارات* حاشیه نوشته‌اند، که اهم آنها بدین قرارند: ۱) کاشانی، ملا نصیرالدین (م ۷۷۵ق). قاضی نورالله در *مجالس المؤمنین* از حاشیهٔ او یاد کرده است؛ ۲) دشتکی، امیر غیاث‌الدین منصور (م ۹۴۸ق). قاضی نورالله در *مجالس المؤمنین* یادآوری کرده که این شرح را دیده است؛ ۳) حسینی همدانی، (م ۱۰۲۵ ق). از حاشیهٔ او در *مناقب الفضلاء* نام برده شده است؛ ۴) لاهیجی، ملاعبدالرزاق (م ۱۰۵۱ق). نسخه‌ای از حاشیهٔ او به شمارهٔ ۴۵۹ در کتابخانهٔ آستان قدس رضوی موجود است؛ ۵) مشهدی، امیر معزالدین وی زادهٔ مشهد و ماندگار هند بود و در آن جا درگذشت. و در قدرت حافظه آیتی به شمار می‌آمد؛ ۶) سلطان‌العلماء، میرزا علاءالدین مرعشی آملی (م ۱۰۶۴ق). وی از حاشیه‌اش بر *شرح اشارات* در ضمن یاد کردن از آثار خود نام برده است؛ ۷) نایینی حسینی طباطبائی امیر رفیع‌الدین نویسندهٔ *النمرة فی تلخیص الشجرة*. وی به سال ۱۰۸۰ ق درگذشته است؛ ۸) سبزواری، ملا محمد باقر مشهور به محقق سبزواری (م ۱۰۹۰ق). نسخه‌ای از آن در کتابخانهٔ آستان قدس رضوی دیده شده است. وی در ۱۰۷۵ق از نگارش آن فراغت یافته است؛ ۹) قزوینی، میر محمد معصوم حسینی تبریزی (م ۱۰۹۱ق). نسخه‌ای از حاشیهٔ او در کتابخانهٔ «حجت» در کربلا نگهداری می‌شود؛ ۱۰) شیروانی، میرزا محمد (م ۱۰۹۸ق). از آن در *مطلع الشمس* یاد شده است؛ ۱۱) خوانساری، آقا حسین (م ۱۰۹۹ق). نویسندهٔ *ریاض العلماء* گوید: حاشیهٔ او بر *شرح اشارات* و پیوستهای آن از طبیعی و الهی است و یک دورهٔ کامل در کتابخانه‌های کاشف الغطاء و آیت‌الله صدر و نجف‌آبادی و غیره موجود است؛ ۱۲) خاتون‌آبادی، سید امیر محمد اسمعیل حسینی افطسی اصفهانی (م ۱۱۱۶ق). نسخهٔ خطی حاشیهٔ او بر *اشارات* به شمارهٔ ۲۱۷۴ در کتابخانهٔ آیت‌الله گلپایگانی در قم می‌باشد. این دست‌نویس، نسخهٔ اصلی مؤلف است؛ ۱۳) قاضی سعید قمی نویسندهٔ *حاشیهٔ انولوجیا* (م ۱۱۰۳ق). نویسندهٔ *ریاض العلماء* ذیل شرح حال ملا رجبعلی تبریزی استاد قاضی سعید از حاشیهٔ او یاد کرده است؛ ۱۴) میرزا عبدالله افندی در شرح حال خویش در کتاب *ریاض* از حاشیهٔ خویش بر اشارات نام برده است. وی در ۱۱۱۹ق سرگرم نگارش این حاشیه بوده است؛ ۱۵) قاینی، آقا خلیل بن محمد اشرف (م ۱۱۳۶ق). نویسندهٔ کتاب *البداء*؛ ۱۶) نهاوندی، وی نسخه‌ای از *شرح اشارات* را به سال ۱۲۵۷ق به خط خود نوشته و بر آن حاشیه‌ای افزوده است. حاشیهٔ او در کتابخانهٔ «تستریّه» در نجف اشرف دیده می‌شود.

منابع: *الذریعة*، ۱۱۰/۶؛ *فهرست نسخه‌های خطی در کتابخانهٔ مشهد*، ۷۱۳/۲؛ *فهرست نسخه‌های خطی کتابخانهٔ آیت‌الله گلپایگانی*، ۱۸۲/۳؛ *فهرست نسخه‌های خطی* کتابخانهٔ مرکزی دانشگاه تهران، ۳۵/۱۵.

محمد حسین روحانی

حلوا، از خوردنیهایی که به طور عمده با آرد و شکر و روغن و زعفران پخته می‌شود و بیشتر آن را به صورت نذر به عنوان خیرات برای درگذشتگان در مراسم برپائی ختم، شب هفتم، چهلم و سال آنها و شبهای جمعه می‌پزند و شرکت کنندگان را در مراسم با آن پذیرائی می‌کنند. حلوا به گونه‌ای از غذا یا شیرینی در هر منطقهٔ

exchange, January 2001
publisher

BIBLIOTHÈQUE IRANIENNE
54

Fondée en 1949 par Henry Corbin,
la Bibliothèque Iranienne
est publiée

par

l'INSTITUT FRANÇAIS DE RECHERCHE EN IRAN
Boîte Postale 15815–3495 Téhéran, Iran

n° 983
PRESSES UNIVERSITAIRES D'IRAN
Avenue Park, n° 85, Téhéran, Iran

Couverture : Portrait présumé de Naṣīr al-Dīn Ṭūsī. Musée Malek, Téhéran, n° (5) 2238. (Photo J. Ghazbanpour).

Jusi Nasireddin

NAṢĪR AL-DĪN ṬŪSĪ

PHILOSOPHE ET SAVANT DU XIIIe SIÈCLE

Études réunies et présentées
par
N. POURJAVADY et Ž. VESEL

Actes du colloque tenu à l'Université de Téhéran
(6-9 mars 1997)

IRCICA LIBRARY
IRCICA
ISTANBUL 1980

PRESSES UNIVERSITAIRES
D'IRAN

INSTITUT FRANÇAIS
DE RECHERCHE EN IRAN

Téhéran 2000

15 ERKAM 2002

The textual history of the correspondence between Ṣadr ad-dīn-i Ḳūnawī and Naṣīr ad-dīn-i Ṭūsī[1]

by Gudrun Schubert

Several years ago, when I began to study the exchange of letters and treatises between Ṣadr ad-dīn-i Ḳūnawī[2] and Naṣīr ad-dīn-i Ṭūsī[3], who both died in the course of the years 672-73/1273-74, the first manuscript which came to hand was the one preserved in Leiden. Since then, the picture of a balanced and closed correspondence which that manuscript presented to me has changed. First of all, the examination, thus far, of thirty-five manuscripts has demonstrated that the correspondence comprises more sections than those represented in the Leiden manuscript. The treatises and letters are, further, largely to bē found in collections together with other works on *kalām* and *ḥikma*. The texts occur scattered or, sometimes, in isolation — by accident or design. Five *mukātabāt* manuscripts contain only the exchange of letters between the two scholars. They date from the 11th/17th to the 13th/19th centuries and are, therefore, all late compilations. Moreover, none of them is complete as far as the various parts of the correspondence are concerned.

The individual sections of the correspondence

On the basis of the manuscripts from Turkey, Berlin and Leiden which I have examined[4] the treatises and letters of the correspondence between Ṣadr ad-dīn-i Ḳūnawī and Naṣīr ad-dīn-i Ṭūsī can be listed as follows:

1. A Persian letter by Ḳūnawī, who seeks to open a correspondence with Ṭūsī since — as Ḳūnawī writes — the much desired meeting between himself and Ṭūsī has never come about. He asks Ṭūsī to consider his questions and formulate his response to them.

2. An Arabic treatise by Ḳūnawī which, so we learn from his letter, he had long before composed on 'the results of the conclusions of thought' (*Ḥāṣil natā'idj al-afkār*). It bears the title *Ar-risāla al-mufṣiḥa ʿan muntahā al-afkār wa-sabab ikhtilāf al-umam*, 'A treatise expressing the extreme limits of thought and the reason for the contradiction of religions'. The *risāla* deals with the search for the knowledge of God and the proof of His existence, and with the essence of the human soul and its capacity to comprehend God. A number of questions are added which, as we learn from Ḳūnawī's first letter, arose out of discussions on this subject with friends. The *risāla* is divided into an exposition (the main ideas of which also occur in another of Ḳūnawī's works, the *Tafsīr al-fātiḥa*), and the above-mentioned questions. Both sections are of about the same length.

3. A Persian letter from Ṭūsī to Ḳūnawī, in which he praises Ḳūnawī lavishly and thanks him for having opened the correspondence. He too has long wished to meet Ḳūnawī and in fact had intended to write to him; but in this, as in other fields, Ḳūnawī has demonstrated his superiority over others. He gives thanks for the treatise, apologizes for the inadequacy of his response, and mentions another work of Ḳūnawī that he had obtained, the *Rashḥ al-bāl*, 'Secretion of the Heart' (see below, No. 7). This work, he says, shows Ḳūnawī's profound knowledge of *taṣawwuf* but, having been written apparently for beginners, it does not display Ḳūnawī's own spiritual attitude, as he stands on too high a level to busy himself with supplication and prayer.

4. An answer by Ṭūsī in Arabic, in which he gives his perspective on each of Ḳūnawī's questions.

5. Ḳūnawī's second Persian letter to Ṭūsī thanking him for his answer. He realized from this answer that errors, caused by the copyist and by haste, had crept into his treatise, and distorted its meaning. Ḳūnawī apologizes for not having been able to eradicate these errors, as he has been ill and hurried. He expresses his astonishment that Ṭūsī should have obtained his other work, the *Rashḥ al-bāl*, without his, Ḳūnawī's, knowledge, through the intermediary of a certain Tādj ad-dīn-i Kashī.

6. An Arabic treatise written by Ḳūnawī in response to Ṭūsī's answer, entitled *Ar-risāla al-hādiya*, 'The Rightly Guiding Treatise'. This work also consists of two parts. In the first he explains the motives that led him to compose the *Rashḥ al-bāl*, and in the second he continues with general thoughts on technical terminology and an attempt to refute the criticisms expressed by Ṭūsī in his answer. At the end of the *risāla*, Ḳūnawī apologizes for contradicting some of Ṭūsī's answers, stating that, if he had remained silent, some people might have assumed that he was too ignorant to respond to Ṭūsī's remarks.

7. A small Arabic work by Ḳūnawī, the *Rashḥ al-bāl*, 'Secretion of the Heart' (also called: *Nafthat al-maṣdūr wa-tuḥfat ash-shakūr*, 'Expectoration of the Breast-

Tusi, Nasiruddin
Sadreddin, Konevi
Makale "SADREDDİN KONEVİ" posetindedir.
Manuscripts of the Middle East, c. III, s. 73-78, 1988
(LEIDEN)

Publications of the
Institute for the History of
Arabic-Islamic Science

Edited by
Fuat Sezgin

ISLAMIC
MATHEMATICS
AND
ASTRONOMY

Volume 47

Traité du Quadrilatère
(*Kitāb Shakl al-qaṭṭāʿ*)
attribué à
Naṣīraddīn aṭ-Ṭūsī
Traduit par
Alexandre Pacha Caratheodory

1998

Institute for the History of Arabic-Islamic Science
at the Johann Wolfgang Goethe University
Frankfurt am Main

12 MAYIS 2003

TRAITÉ

DU

QUADRILATÈRE

ATTRIBUÉ A NASSIRUDDIN-EL-TOUSSY.

(191098)

D'APRÈS UN MANUSCRIT TIRÉ DE LA BIBLIOTHÈQUE

DE

S. A. EDHEM PACHA
ANCIEN GRAND-VISIR

TRADUIT PAR

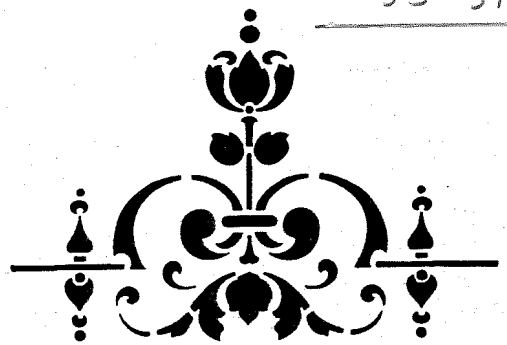
ALEXANDRE PACHA CARATHEODORY
ANCIEN MINISTRE DES AFFAIRES ETRANGÈRES.

PAR AUTORISATION DE MINISTÈRE IMPÉRIAL DE L'INSTRUCTION PUBLIQUE.

CONSTANTINOPLE
TYPOGRAPHIE ET LITHOGRAPHIE OSMANIÉ.
—
1891

63612
509.297

Nesr-i Danış, vol: 5/1 (1985/1363) Tahran
مقاله
S. 33-37

باشد که در دام افتاد و برای رهایی خود و یارانش با صبر و تحمل چاره اندیشی نمود. این هم تنها حدسی است بدون اینکه بتوان خط رابطی میان مرغ زیرک حافظ و کبوتر طوقدار نشان داد. حداکثر می‌توان گفت یادآور این معنی است نه بیشتر.

استاد فروزانفر در *شرح مثنوی شریف* (ص. ۲۳) شرحی در وصف مرغ زیرک آورده که مطلقاً نمی‌تواند با مرغ زیرک حافظ منطبق باشد: «مرغ زیرک مرغی است معروف که به دو پا از درخت آویخته شده به آواز بلند حق حق می‌گوید (*آنندراج*)، و بعضی گفته‌اند طوطی است که او را بدین گونه می‌گیرند که نی را در رشته کرده هر دو جانب آن به دو درخت می‌بندند، چون طوطی بر آن می‌نشیند آن نی برمی‌گردد و آن طوطی از خوف افتادن آن نی را به دو پا محکم گرفته آویزان می‌باشد و هرگز نمی‌گذارد. پس صیاد آمده او را می‌گیرد. *شرح ولی‌محمداکبر آبادی*، طبع لکنهو، ص ۳۸.»

از همه این‌ها گذشته چه لزومی دارد که مرغ زیرک را اشاره به مرغ و داستان معینی بدانیم. مرغی هوشیار معنی می‌کنیم: مرغ زیرک که می‌رمید از دام / با همه زیرکی به دام افتاد.

ـ در صفحهٔ ۱۳ برای واو ملازمه چندین شاهد ذکر کرده‌اند. خوب بود به جای شواهد مکرر از دو واو دیگر هم که در حافظ آمده تعریفی و نمونه‌ای می‌دادند که به روشن کردن معنی کمک می‌کند: ۱) واو استبعاد: من و انکار شراب این چه حکایت باشد + من و صلاح و سلامت کس این گمان نبرد. ۲) واو تخصیص: بعد از این دست من و دامن آن سرو بلند + من و شراب فرح‌بخش و یار حور سرشت.

ـ در صفحهٔ ۱۴ بیت: من همان دم که وضو ساختم از چشمهٔ عشق / چارتکبیر زدم یکسره بر هر چه که هست، را اشاره به مضمون این سخن حلاج بر سردار دانسته‌اند: «رکعتان فی العشق لایَصِحُّ وضوءُ هما الاّ بالدّم» ولی طرح سخن حافظ در این بیت با طرح سخن حلاج مطابقت ندارد و خط رابطی نمی‌دهد. بنای سخن حلاج بر وضو گرفتن با خون است و آن بیت حافظ که از جهت مفهوم کلی، قالب و تصویر خیالی با این سخن حلاج مطابقت کامل دارد این بیت است: طهارت ارنه به خون جگر کند عاشق / به قول مفتی عشقش درست نیست نماز. درست نبودن وضو جز با خون (که خود مبطل وضوست) همان تصویر ذهنی حلاج است که در بیت آمده و مفتی عشق خود حلاج است. این بیت نیز تا حدی به همین تصویر خیال نزدیک می‌شود: نماز در خم آن ابروان محرابی / کسی کند که به خون جگر طهارت کرد.

ـ از اصطلاح شکار نام برده‌اند ولی نمونه نداده‌اند. این کلمات را می‌توان به عنوان اصطلاح شکار در حافظ نام برد: باز، کلاه بر سر نهادن باز، فتراک، نقش، تذرو، چالاک، شاهین، باشه. *قوانین الصّیاد* (*باز نامه*) خدایار خان عباسی اطلاعات مفیدی در این موضوع می‌دهد.

ـ حمرا و پارسی را زیر عنوان «گل و گیاه» آورده‌اند. اما این هر دو صفت‌اند و می‌توانند هرگونه موصوفی داشته باشند؛ تنها وقتی که مضاف الیه گُل واقع شوند، گل حمرا یا گل پارسی، معنی گل معهود می‌دهند: شکفته شد گل حمرا و گشت بلبل مست + از گل پارسیم غنچه عیشی نشکفت.

ـ در بخش کتابت و خوشنویسی، بیاض در معنی پاکنویس ـ مقابل سواد ـ محقق و سلسله در معنی نوعی خط از قلم افتاده است.

ـ در فصل بندی اصطلاحات تصور می‌کنم فصلی هم باید ذیل عنوان عطرها و جواهرات منظور داشت که فصلی بسیار جذاب و قابل اعتناست. آگاهی به جزئیات مطالب در این باب کمک مؤثری به توضیح معنی پاره‌ای ابیات تواند کرد.

*

دومین قسمت مقالهٔ «کلام و پیام حافظ» را هم در شمارهٔ ششم سال چهارم آن نشریهٔ ارجمند خواندم. آگاهیهای بسیار مفید و ممتعی از صنایع شعری حافظ در بردارد و آنچه زیر عنوان «حسرت یا عبرت» نوشته‌اند از ذوق و دقتی کامل و نگاهی ژرف‌بین و موی شکاف حکایت دارد. می‌توان گفت و دیعه‌ای را که شاعر در خلال سطور خود نهاده با دقت نظر یافته‌اند و به وجهی نیکو باز گفته‌اند.

در پایان این مقال باید مراتب تشکر خود را به حضور نویسندهٔ فاضل آقای احمد سمیعی تقدیم دارم که تحقیقات استادانهٔ خود را سخاوتمندانه در اختیار مشتاقان نهاده‌اند.

۱) *نقد و نظر دربارهٔ حافظ*، ص ۷۱، امیرکبیر، ۱۳۶۳.
۲) *مقالاتی دربارهٔ زندگی و شعر حافظ*، به کوشش منصور رستگار، دانشگاه شیراز، ص ۱۹۹.
۳) *تاریخ بیهقی*، ص ۷۱۳
۴) *تاریخ جهانگشای جوینی*، ج ۱، ص ۵۹
۵) *تاریخ مبارک غازانی*، ص ۱۸۳.

12 TEMMUZ 1995

Türkiye Diyanet Vakfı
Kütüphanesi
İslâm Araştırmaları Merkezi

تصحیح کم عیارِ *معیارالاشعار*

تقی وحیدیان کامکار

معیارالاشعار. تصنیف خواجه نصیرالدین طوسی. به اهتمام محمد فشارکی ـ جمشید مظاهری. اصفهان. سهروردی. ۱۳۶۳. ۹۸ صفحه.

دربارهٔ وزن و قافیهٔ شعر فارسی از قدیم کتابهای نسبتاً زیادی نوشته شده اما از میان کتب موجود دو کتاب از همه مهمتر و با ارزشتر است: یکی *المعجم فی معاییر اشعارالعجم* تألیف شمس قیس رازی که در زمینهٔ وزن و قافیهٔ شعر فارسی و صناعات ادبی است، دیگر *معیارالاشعار* تألیف خواجه نصیرالدین طوسی که دربارهٔ وزن و قافیهٔ شعر فارسی و عرب است. این کتاب از جهتی بر *المعجم* برتری دارد زیرا مؤلف آن دانشمندی بزرگ است و بسیاری از مسائل را با دید علمی بررسی کرده و نظرش در بسیاری از موارد عالمانه و دقیق است از جمله در تعریف وزن، حروف، مقطع (هجا)، قواعد تقطیع شعر، قواعد قافیه و غیره. این کتاب با ارزش گرچه یك بار در ایران و دوبار در هند به‌چاپ رسیده اما متأسفانه تا این زمان تصحیح نشده بود (برخلاف *المعجم* که نخست علامهٔ قزوینی آن را تصحیح کرد و سپس آقای مدرس رضوی)، اخیراً آقایان محمد فشارکی و جمشید مظاهری زحمت تصحیح آن را برعهده گرفته‌اند، ولی دریغ که تصحیح این کتاب «گرانقدر» را سرسری گرفته و با شتابزدگی و بی‌دقتی به این کار پرداخته‌اند.

تصحیح این کتاب (چنانکه مصححان محترم خود در مقدمه آورده‌اند) برمبنای یك نسخهٔ خطی و سه نسخهٔ چاپی است. نسخهٔ خطی مکتوب به سال ۷۰۲ است و گرچه در آن ادعا شده که با نسخه‌ای که بر خواجه خوانده شده مقابله گردیده اما نسخهٔ مغلوطی است. بعضی از اغلاط را مصححان خود تصحیح کرده‌اند و به بعضی دیگر اشاره خواهیم کرد و تصحیح برخی از اغلاط نیز تنها با مقابلهٔ این نسخه خطی و نسخه‌های چاپی میسر نیست.

از *معیارالاشعار* نسخه‌های خطی ارزشمند دیگری در دست است مثل نسخهٔ دانشکدهٔ ادبیات دانشگاه تهران (مکتوب به سال ۷۱۶) و نسخهٔ خطی استانبول (مکتوب به سال ۷۲۰) و نسخه‌های جدیدتری مثل نسخهٔ مجلس (مکتوب به سال ۱۰۵۷) و نسخهٔ دیگر دانشکده ادبیات (قرن ۱۱) و غیره.

نخستین اشکال در این تصحیح *معیارالاشعار* این است که مصححان محترم از همهٔ نسخه‌های موجود استفاده نکرده و تنها به یك نسخهٔ خطی اکتفا نموده‌اند، این کاری عجیب و غیرعادی و نامعقول است و چه دلیلی می‌تواند داشته باشد جز سرسری گرفتن کار تصحیح، آن هم تصحیح اثری ارزشمند چون *معیارالاشعار*.

اشکال دیگر اینکه مصححان افست کردن نسخهٔ خطی را به‌مصلحت خود دیده و هیچ زحمتی برای برگرداندن آن به‌صورت حروفچینی به خود نداده‌اند و هر جا هم که در کتاب اشکالی بوده و نتوانسته‌اند آن‌را تصحیح کنند، از آن گذشته‌اند، چنان که گویی اصلاً اشکالی نبوده است. فی‌المثل در صفحهٔ ۳۸ بیتی از سنایی به‌صورت زیر آمده است:

دست کسی بر نرسد به‌شاخ هویت تو
تارگ نحنیت او زبیخ وبن بر نکنی

«نحنیت» معنی ندارد اما مصححان تلاشی برای پیدا کردن درست آن نکرده و آن‌را به‌همین صورت آورده‌اند و حال آنکه اگر به‌دیوان سنایی مراجعه می‌کردند می‌دیدند که به‌صورت نخلیت ضبط شده است. بعلاوه مرحوم دهخدا در *لغت‌نامه* آن‌را به‌صورت «انیت» تصحیح کرده است.

همچنین در صفحهٔ ۳۷ شعری از رودکی به‌صورت زیر آمده:

ای دل بتیزلش بری
یا زیر چنگال عقابی

مصراع اول آن ناخواناست ولی مصححان توضیحی نداده‌اند، گویی اشکالی نداشته است. سعید نفیسی در کتاب *احوال و اشعار رودکی* (ج ۳، ص ۱۰۳۵) مصرع اول این بیت رودکی را به‌صورت «ای دل سزایش بری» تصحیح کرده است ولی این صحیح نیست زیرا هم از نظر معنی اشکال دارد و هم اینکه خواجه نصیر وزن مصراع اول این بیت را رجز مربع سالم یا مذال می‌داند یعنی مستفعلن مستفعلین یا مستفعلن مستفعلان و حال آنکه به‌آن صورت بر وزن مستفعلن فاعلن است. به‌هر حال جهت تصحیح آن از نسخه‌های خطی دیگر

29 MAYIS 1995

۱۱ـ سیاست نامه تألیف : خواجه نظام الملک " باهتمام دارک ".
۱۲ـ المنتظم تألیف : ابوالفرج بن الجوزی ـ جلد هشتم (چاپ حیدرآباد ۱۳۵۹ هجری قمری).
۱۳ـ وفیات الاعیان تألیف : ابن خلکان (شمس الدین قاضی احمد)، (چاپ مصر ۱۲۹۹ هجری قمری).
۱۴ـ روضة الصفا تألیف : میرخواند (میرمحمد بن سید بن برهان الدین خاندشاه) جلد چهارم (چاپ تهران ۱۳۳۹ خورشیدی).
۱۵ـ طبقات ناصری تألیف : منهاج سراج الدین جوزجانی (باهتمام عبدالحی حبیبی).
۱۶ـ ترکستان نامه تألیف : و.و. بارتولد، جلد اول (ترجمهٔ کریم کشاورز، انتشارات بنیاد فرهنگ ایران، تهران ۱۳۵۲ خورشیدی).
۱۷ـ تاریخ غزنویان تألیف : کلیفورد ادموند باسورث (ترجمهٔ حسن انوشه، نشر امیرکبیر، تهران ۱۳۶۲ خورشیدی).

Hasan Anay Ltp.

Tesriiye-i Danişkede-i Edebiyat ve Ulum-i Insani-yi Tebriz,
14/1-2 (138-139), Tebriz 1370(4p), s. 23-42

دکتر داود اصفهانیان
دکتر ساسان سپنتا

رساله‌ای از خواجه نصیرالدین طوسی

در علم موسیقی

قرن هفتم هجری (سیزدهم میلادی) را میتوان یکی از بحرانی ترین ادوار تاریخی ایران محسوب داشت . در این سده ایران زمین تحت سلطه ویرانگران تاتار درآمد و تمدن و فرهنگ و موجودیت کهنسال این سرزمین لگدکوب سم ستوران قوم چادرنشین وکوچنده گردید و مشعل فروزان علم و دانش و ادب در این جایگاه تفکر و اندیشه یک چندی در پس پرده‌ای از گرد و غبار ناشی از تاخت و تازها و ایلغارها از فروغ و پرتو افشانی افتاد ولیکن بعد از فرونشستن طوفان و تخفیف بحران بار دیگر به همت مردانی اندیشمند و دانشمند نظیر جلال الدین مولوی، شیخ مصلح الدین سعدی ، خواجه حافظ شیرازی ، خواجه رشید الدین فضل الله همدانی ، عطا ملک جوینی ، حمدالله مستوفی و دهها تن دیگر از نوابغ و بزرگان علم و حکمت و ادب مسیر گذشته را با زیافت و به هستی خود ادامه داد (۱). در بین این نوابغ و بزرگان بدون

۱ـ برای اطلاع بیشتر از حوادث تاریخی این عصر رجوع شود به : تاریخ مغول تالیف استاد عباس اقبال انتشارات امیرکبیر ۱۳۴۱. تاریخ مغول در ایران تالیف برتولد اشپولر. ترجمه دکتر میرآفتاب ←

REVUE

DES

ÉTUDES ISLAMIQUES

Henri LAOUST, La pensée et l'action politiques d'al-Māwardī (364-450/974-1058)..... 11-92

Tûsî, Ebû Ca'fer Nasiruddin Muh.b. Muh. el-Hasan FED(KLM/ILT)
(Sayfa 47)

Publiée avec le concours
du Centre National de la Recherche Scientifique

XXXVI

FASCICULE 1

PARIS
LIBRAIRIE ORIENTALISTE PAUL GEUTHNER
12, Rue Vavin, 12
1968

2 8 ARALIK 1995

Veröffentlichungen des Institutes
für Geschichte der
Arabisch-Islamischen Wissenschaften

Herausgegeben von

Fuat Sezgin

Ueber die Entstehung der Farben nach Nasîr al Dîn al Tûsî. . . . . 256 – 261
Eder, Jahrbuch der Photographie 22. 1908. S. 86–91 (Hier Separatdruck S. 1–8).

Reihe B:

NACHDRUCKE

Band 1,1

Eilhard Wiedemann
Gesammelte Schriften
zur arabisch-islamischen Wissenschaftsgeschichte
1. Band: Schriften 1876–1912

Ueber die Reflexion und Umbiegung des Lichtes von Nasîr al Dîn al Tûsî. . . . . 219 – 225
Eder, Jahrbuch der Photographie 21. 1907. S. 38–44.

1984

Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften
an der Johann Wolfgang Goethe-Universität
Frankfurt am Main

Eilhard Wiedemann

Gesammelte Schriften zur arabisch-islamischen Wissenschaftsgeschichte

1. Band: Schriften 1876–1912

Gesammelt und bearbeitet
von Dorothea Girke

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Ansiklopedisi
Kayıt No 3396-1
Tasnif No. 297.09
WIE.G

1984

Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften
an der Johann Wolfgang Goethe-Universität
Frankfurt am Main

مراد اینست که او مختار است از جهتی که مجبور است و مجبور است از جهتی که مختار است یعنی اختیار او بعینه اضطرار اوست[۸۶].

این نه جبر این معنی جباریست ذکر جباری برای زاریست
زاری ما شد دلیل اضطرار خجلت ما شد دلیل اختیار[۸۷]

حاج ملا هادی سبزواری می‌گوید همچنانکه وجود نسبت به‌فاعل و قابل یعنی حق و خلق هردو دارد با این تفاوت که نسبت به‌فاعل به‌وجوب و به‌قابل به‌امکان است همچنین فعل یعنی ایجاد در عین اینکه فعل حق است فعل خلق نیز هست زیرا ایجاد متفرع بروجود و معرفت نسبت ایجاد متفرع برمعرفت نسبت وجود است. پس خدا ایجادکننده است با نسبت وجوب و بنده هم ایجادکننده است ولی با نسبت امکان و با بیت زیربه‌بیان فوق مسألهٔ امربین‌الامرین را بطور اجمال روشن می‌سازد:

لکن کما الوجود منسوب‌لنا فالفعل فعل الله و هو فعلنا

و تفصیل مطلب را به‌کتاب «شرح‌الاسماء» خود حواله می‌دهد[۸۸].

این بود مختصری ازکیفیت طرح شدن مسألهٔ قضا و قدر و جبر و اختیار در میان دانشمندان اسلامی البته باتوجه به‌مطالب یادشده موقعیت مکتب کلامی اشعری در اسلام و همچنین تأثر سعدی ازآن مکتب بطور اجمال آشکار می‌گردد.

۸۶- صدرالدین شیرازی، خلق‌الاعمال، ص ۹
۸۷- مثنوی، دفتر اول، ص ۳۹
۸۸- سبزواری، شرح غررالفرائد معروف به‌شرح منظومهٔ حکمت، ص ۱۷۶

Felsefe Tarihi dept. Lib.
Seyh, Şihm, ein Tusi
۳

مقدمه‌ای بر تلخیص الشافی شیخ طوسی

Mehdi Muhakkik
Bist Güftar der Mebahis-i ilmi
ve felsefi ve Kelami ve Firak-i
İslami, (1363/1984) Tahran, s. 63-74
DN:41622
03 MAYIS 1997

1335/1956 Tahran, شمارهٔ ۳, cilt III,

ناحیهٔ برفهای دائمی ویخ است.

این مناطق ارتفاعات شیب مختصری روبه بالا ازشمال بجنوب دارند ولی دربعضی جاها شیب تنداست ودرنقاطی بواسطهٔ جریان عمومی هوا ورطوبت نامنظم میشود. نقشهٔ آخری من مناطق مرطوب وباران و گرمای هوارا باهم نشان میدهد والبته خیلی کلی است ووضع حقیقی را نمیرساند واینک نمیتوانم واردجزئیات آن گردم، فقط میخواهم اشاره‌ای بمناطق رطوبت وباران (نباتات) وارتفاعات (گرمای هوا) نموده باشم. بازتصورمیکنم که این نقشه عمومی میتواند برای فعالیتهای مختلفی مفید باشد.

امیدوارم در خصوص آنچه مایلم در ایران انجام دهم بشما فکری داده باشم که بتواند بشناسائی کشور کهن سال ودلفریب شما که ازجهات مسائل علمی و غیره غنی است کمک کند.

D 697

Türkiye Diyanet Vakfı Kütüphanesi İslâm Araştırmaları Merkezi

2 NİSAN 2004

مقدمهٔ قدیم اخلاق ناصری

بقلم آقای: جلال‌الدین همائی
استاد دانشکدهٔ ادبیات

کتاب اخلاق ناصری که بی شبهه بزرگترین و جامعترین و معتبرترین کتب فارسی درحکمت عملی واخلاق شمرده میشود تألیف دانشمند بزرگوارنامدارقرن هفتم هجری خواجه نصیرالدین محمدبن محمدبن حسن طوسی (متولد ۵۹۷، متوفی ۱۸ ذی‌الحجة ۶۷۲) است که روزگاری درازبمیل ودلخواه یا بضرورت واجبار (این موضوع را جداگانه تحقیق کرده‌ام) دردستگاه اسماعیلیهٔ ایران که ازاعقاب خواجه حسن صباح بودند ومعاشرت باحکام وسلاطین وبزرگان آن طایفه گذرانید و درآن مدت کتب بسیار خاصه درعلوم فلسفه وریاضیات که مابین علمای آن فرقه مرغوب ومتداول بوده وقسمت اعظم پیشرفت وبسط این فنون را درقرون اسلامی قبل ازمغول مدیون اهتمام وتوجه همان طایفه باید دانست تألیف کرد. از آنجمله کتاب اخلاق ناصری است که سبب تألیف آنرا خود خواجه در مقدمهٔ کتاب شرح داده است باین قرار که در ایام اقامت قهستان، در خدمت حاکم آن بقعه **خواجه ناصرالدین ابوالفتح عبدالرحیم بن ابی‌منصور** که اورا محتشم قهستان می گفته‌اند (کلمهٔ محتشم جزواصطلاحات همان فرقه است تقریباً مرادف حاکم واستاندار) وازقرارمعلوم جزوافاضل حکام و بزرگان اسماعیلیه بوده است روزی دراثناء صحبت که گفتگوازکتاب **الطهارة** (طهارة الاعراق فی تهذیب الاخلاق) استاد **ابوعلی مسکویه** (ابوعلی احمدبن محمدبن یعقوب رازی (مطابق تصریح خواجه درمقدمه)، یا احمدبن محمدبن‌علی (مطابق الکنی والالقاب وسایرمآخذ) متوفی ۹ صفر ۴۲۱ (معجم‌الادباء) میرفت، خواجه ناصرالدین از خواجه درخواست کرده‌بود که آن کتابرا ازعربی بفارسی ترجمه کند. خواجه بدو دلیل ازاین کارعذرخواست:

یکی اینکه کتاب مسکویه فقط در قسمت تهذیب اخلاق است که یک بخش ازسه بخش حکمت عملی است و دوبخش دیگررا که **تدبیرمنزل وسیاست مدن** باشد

XVI

Aš-Šahrastānīs Streitschrift gegen Avicenna und ihre Widerlegung durch Naṣīr ad-Dīn aṭ-Ṭūsī
Akten des VII. Kongresses für Arabistik und Islamwissenschaft (Göttingen, 1974), hsgbn. von Albert Dietrich. Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen, Phil.-hist. Klasse, Dritte Folge, 98.
Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1976

WILFERD MADELUNG

250-259

schristani
ibn Sinā
Naseruddin et-Tûsî

XVI

Aš-Šahrastānīs Streitschrift gegen Avicenna und ihre Widerlegung durch Naṣīr ad-Dīn at-Ṭūsī

Tāǧ ad-Dīn Muḥammad b. ʿAbd al-Karīm aš-Šahrastānī (st. 548/1153) ist vor allem als Verfasser eines Buches über die Religionen, Häresien und Weltanschauungen bekannt, das wegen seiner Sachkunde und Objektivität zum geschätztesten Werke seiner Gattung im Islam geworden ist. Seiner persönlichen Ausbildung nach war aš-Šahrastānī Šāfiʿit und Aš'arit, Schüler von Abū l-Muẓaffar al-Ḫawāfī, Abū Naṣr al-Qušairī und Abū l-Qāsim al-Anṣārī, genannt Nāṣir as-Sunna. In seinem theologischen Werk *Nihāyat al-aqdām fī ʿilm al-kalām* bringt er seine gründliche Vertrautheit mit aš'aritischem *kalām* voll zur Geltung. Einige seiner Zeitgenossen haben ihm aber, bei aller Anerkennung seiner hervorragenden Gelehrsamkeit in den religiösen Wissenschaften, häretische, extremschiitische Tendenzen nachgesagt. Sein Schüler Abū Saʿd as-Samʿānī erwähnt, daß er konkret beschuldigt wurde, den „Leuten der Bergfesten (*ahl al-qilāʿ*)", d. h. den Nizārīismailiten zuzuneigen und für ihre Lehre zu werben[1]. Daß solche Anklagen nicht nur als böswillige Verdächtigungen anzusehen sind, haben neuerdings M. R. Ǧalālī Nāʾīnī und M. T. Dānišpažūh aus seinen Werken belegt[2].

[1] Vgl. as-Subkī, *Ṭabaqāt aš-Šāfiʿiya al-kubrā*, ed. ʿA. M. al-Ḥulū und M. M. aṭ-Ṭanāḥī, VI. 130.

[2] Muḥammad Riḍā Ǧalālī Nāʾīnī, *Šarḥ-i ḥāl wa-āṯār-i Ḥuǧǧatu l-ḥaqq Abū l-Fatḥ Muḥammad b. ʿAbd al-Karīm b. Aḥmad Šahrastānī* Teheran 1343/1964; Muḥammad Taqī Dānišpažūh, „*Dāʿī ad-Duʿāt Tāǧu d-Dīn Šahrastāna*[*sic*]", *Nāma-yi Āstān-i Quds* VII/2 (1346), p. 71ff.; VIII/4 (1347), p. 61ff. Nāʾīnī bestreitet zunächst (p. 10) aš-Šahrastānīs Hinneigung zu den Ismailiten und bezeichnet ihn nur als einen „Anhänger der Prophetenfamilie". Später (p. 47) gesteht er jedoch den ismailitischen Charakter von aš-Šahrastānīs Korankommentar *Mafātīḥ al-asrār wa-maṣābīḥ al-abrār* zu und meint, daß aš-Šahrastānī, nachdem er sich endgültig vom Hof Sultan Sanǧars zurückgezogen hatte, sich frei fühlte, seiner ismailitischen Gesinnung offen Ausdruck zu geben.

Über die Anfänge von aš-Šahrastānīs ismailitischen Neigungen gibt eine Stelle in der Einleitung seines Korankommentars *Mafātīḥ al-asrār* Aufschluß (zitiert bei Nāʾīnī, *Šarḥ-i ḥāl*, p. 49). Da erklärt er, daß er Koranexegese bei seinem Lehrer Nāṣir as-Sunna Abū l-Qāsim Salmān b. Nāṣir al-Anṣārī studierte. Dieser enthüllte ihm dann „noble Worte von der Prophetenfamilie und ihren Anhängern", die ihn „auf verborgene Geheimnisse und solide Grundlagen der Koranwissenschaft hinwiesen". Er suchte dann nach „den Wahrhaften" (*aṣ-ṣādiqīn*) und fand „einen frommen Gottesknecht" (*ʿabdan min ʿibād Allāh aṣ-ṣāliḥīn*), von dem er die wahren Methoden und Prinzipien der Koranexegese gründlich erlernte. In den biographischen Angaben über Nāṣir as-Sunna deutet nichts darauf hin, daß er häretische Ansichten vertreten habe. Er wird vielmehr als rechtgläubiger

NOT: Makale « ŞEHRİSTANİ » pozelindedir.

Seyyed Hossein Nasr
The Islamic Intellectual Tradition in Persia
Edited by Mehdi Amin Razavi.
Richmond, Surrey - 1996, s. 189-206.
12 CIC-A: 32234
D. 60283
21 TEMMUZ 1997
181.2 / NAS:1

7. This type of spiritual interpretation known as *ta'wīl,* means literally to take something back to its origin and is one that Niẓāmī uses extensively to offer an esoteric interpretation of Quranic verses.
8. For more information see, Nasr, *Science and Civilization in Islam,* Cambridge, Islamic Text Society, 1987.
9. *Makhzan al-asrār* is a mystical and gnostic text which also deals with moral issues. It contains over 3250 verses which have been dedicated to the king of Arzanjan, Malik Bahrām Shāh ibn Dāwūd. This work which contains 20 sections has influenced a number of poets some of whom are: Jāmī in his *Tuhfat al-aḥrār,* Amīr Khuwsraw in his *Maṭla' al-anwār* and Khājū in his *Rawḍat al-anwār.*
10. This is a translation by Darab, G.H., *The Treasury of Mystries,* London, Arthur Probsthain 1945, p. 89.
11. *Sharaf-nāmah,* also known as *Muqbil-nāmah* is the first part of *Iskandar-nāmah* and contains 6800 verses. Niẓāmī completed this work in 597 A.H.
12. The *Iqbāl-nāmah* which has also been called *Khirad-nāmah* is the second part of his major and last work *Iskandar-nāmah.* The *Iqbāl-nāmah* which contains over 3800 verses was completed in 603 A.H. when Niẓāmī was 74 years old.
13. *Khusraw wa Shīrīn* is one of the most sublime examples of Persian poetry containing over 6500 verses. Written in 580 A.H., he dedicated this work to Sulṭān Tughrul ibn Arsalān, hoping to receive his patronage. This work is a depiction of both human and gnostic love which Niẓāmī illustrates in the form of human love.
14. *Laylī and Manjūn* was composed after *Khusraw wa Shīrīn* in 584 A.H. and contains 4700 verses. It took Niẓāmī only four months to complete the work. It was Shīrwān Shāh who asked Niẓāmī to write this work on the basis of its original Arabic version and he reluctantly accepted. The reason for this reluctance was that since the original story had taken place in Arabia, Niẓāmī found the physical surrounding in which the story had taken place not to be too poetic for him. However, Niẓāmī created the necessary ambience by Persianizing the story. For more information see 'Abd al-Muḥammad Āyatī's introduction to *Dāstan-i Khusraw wa Shīrīn,* p. 15-16.
15. Dārāb's translation in *The Treasury of Mystics,* p. 145.
16. This work has also been called *Bahrām-nāmah* and *Haft-gunbad* which contains over 5000 verses of poetry and was dedicated to 'Alā' al-Dīn Kirap Arsālan, the governor of Maraghah. Niẓāmī using the traditional symbolism of the beloved, the number seven and astronomical symbolism, offers a symbolic allegorical presentation of the legendary love affairs of Bahrām Gūr, one of the Sassanid kings.
17. *Iskandar-nāmah* is the last work of Niẓāmī which has a distinct order in which every poem has a prefix. Some have argued that the book consists of three sections. In the first section, *Sharaf-nāmah,* Alexander is viewed as a conqueror; in the second section, *Khirad-nāmah,* he is a virtuous man; and in the third section *Iqbāl-nāmah,* Alexander is a prophet-like figure. In the beginning of the *Sharaf-nāmah* Niẓāmī tells us that he has been inspired in his dream to compose such a book.
18. For more information on this issue see S. H. Nasr, *Three Muslim Sages,* Delmar, N. Y., Caravan Book, 1975, p. 69.

17

Afḍal al-Dīn Kāshānī and the Philosophical World of Khwājah Naṣīr al-Dīn Ṭūsī *

If the supreme heaven exclaims
"The learned among the learned, the most learned of all,"
From each angel, in place of praise
There shall arise the chant "Afḍal, Afḍal".
(Naṣīr al-Dīn Ṭūsī)

THE PHILOSOPHICAL CIRCLE OF NAṢĪR AL-DĪN

Scholarly research of the past few decades has gradually revealed the great importance of the circle of Khwājah Naṣīr al-Dīn Ṭūsī in post-Mongol Persia for the revival of the Islamic sciences especially in the fields of mathematics and astronomy[1] although much remains to be discovered in this fecund but until recently neglected period in the history of the Islamic sciences. Strangely enough, however, much less attention has been paid to the remarkable philosophical revival in the 7th/13th century in whose bosom various forms of scientific activity took place. The *Akhlāq-i nāṣirī* of Naṣīr al-Dīn himself is well-known in the West[2] as are some of his Ismā'īlī tratises[3] and a few articles and essays have been devoted to his various philosophical views[4], while his theological and religious importance has at least been recognized.[5] But even this colossal figure of Islamic thought and one of the greatest of Islamic philosophers has hardly been studied thoroughly as far as his numerous works of an intellectual character, which range from logic to pure metaphysics, are concerned. This neglect is to be seen even more in the case of other important intellectual figures who were his contemporaries such as his

* This essay originally appeared in *Islamic Theology and Philosophy: Studies in Honor of George F. Hourani,* ed. by Michael E. Marmura, State University of New York Press, 1984, pp. 249-264.

The Journal of the Royal Asiatic Society, (S. 3), s 527-564
1931, (London)

Not: Bu makale "İsmaililer" posetsndedir

An Ismailitic Work by Nasiru'd-din Tusi

By W. IVANOW

THE connection of Naṣīru'd-dīn Ṭūsī [1] with the Ismailites is a well-known fact, familiar to every student of Persian literature. Even a beginner cannot pass without paying attention to his important treatise on ethics, the *Akhlāq-i-Nāṣirī*. This latter work was composed for and dedicated to the enlightened Ismailite governor (*ra'īs*) of the province of Quhistān, Nāṣiru'd-dīn Muḥtasham, or 'Abdu'r-Raḥīm b. Abī Manṣūr, of Qā'in, who was a well-known patron of men of letters. The original version of the work (as Ṭūsī himself states in the preface to the book as it stands at present) was subsequently altered by him when he dissociated himself from the Ismailites; it included apparently a doxology [2] with praises to Ismailite Imams.[3]

Ṭūsī's biographers do not give much information about the earlier period of his life [4]; especially they avoid touching

[1] His full name is usually given as Abū Ja'far Muḥammad b. Muḥammad b. Ḥasan (or Ḥusayn) aṭ-Ṭūsī, but he is briefly called Khwāja Naṣīr, or Khwāja Naṣīr-i-Ṭūsī, or (by Shi'ite writers) Muḥaqqiq-i-Ṭūsī. He was born the 11th Jum. I, 597 A.H., i.e. the 17th February, 1201, and died at Baghdad the 18th Dhī'l-ḥijja, 672 A.H., i.e. the 25th June, 1274. His family was originally from Jahrūd, a village in the district of Sāwa (between Ṭihrān and Hamadān) in the province of Ray.

[2] There is hardly sufficient ground to speak about the "first" and the "second" *edition* of the *Akhlāq-i-Nāṣirī* (cf. E. G. Browne, *Lit. Hist. of Persia*, vol. ii, p. 220), because, as Ṭūsī himself mentions in his introductory lines, the alteration was made only in the initial passage, and the whole of the text of the treatise was left unaltered. We therefore may think that the changed passage was simply the doxology and the dedication.

[3] Most probably this abandoned doxology contained the pedigree of the Ismailite Imams which is referred to in the *Dabistān-i-madhāhib* (lith. Lucknow, 1321, p. 275).

[4] Ṭūsī's biography is briefly summarized in E. G. Browne's *Lit. Hist. of Persia*, vol. ii, pp. 484-6, and based on the accounts found in the *Ḥabību's-siyar*, *Rauḍatu's-ṣafā*, *Ta'rīkh-i-guzīda*, Ibn Shākir, etc. The information given by Nūru'l-lah Shushtarī in his *Majālisu'l-mu'minīn* gives a version substantially differing from these. *Mujmal-i-Faṣīḥī* gives nothing beyond the date of Ṭūsī's death. The modern work, *Rauḍātu'l-jannāt*, adds nothing new. Cf. also H. Ethé in *Grundr. d. Ir. Phil.*, ii, pp. 344, 348, 363.

154 335

An Anthology of Philosophy in Persia

VOLUME 3

Philosophical Theology in the Middle Ages and Beyond from Muʿtazilī and Ashʿarī to Shīʿī Texts

SEYYED HOSSEIN NASR *and* MEHDI AMINRAZAVI

with the assistance of

M. R. JOZI

Türkiye Diyanet Vakfı
İslam Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi
Dem. No: 154335
Tas. No:

I.B.Tauris *Publishers*
LONDON • NEW YORK
in association with
The Institute of Ismaili Studies
LONDON
2010

Tusi Nasiruddin

1

Nasīr al-Dīn Ṭūsī

9 MART 2010

Ṭūsī was not only a philosopher, theologian and the founder of Twelver-Imam Shiʿi philosophical theology, but also a master expositor of Ismaili thought. He is accordingly treated in the second volume of this *Anthology* where the reader will find information about his life and where a bibliography has been provided. Here our concern is with Ṭūsī as an Ithnā ʿasharī theologian. We should remind the reader, however, that his father, Muḥammad ibn Ḥasan, was a famous jurisprudent and scholar of the *ḥadīth* of the Imamiyyah, that is, the Twelver-Imam Shiʿi school, in Ṭūs. He was also Naṣīr al-Dīn's first teacher before his son set out to study in Nayshapūr just before the devastation of the city by the Mongols.

After he was freed by Hülagü from Alamūt and brought into his service, Ṭūsī continued to frequent the gatherings of Twelver-Imam Shiʿa scholars. His intellectual contacts with such well-known Imami authorities as Muʿīn al-Dīn al-Miṣrī, Kamāl al-Dīn al-Baḥrānī and Muḥaqqiq-i Ḥillī are also well known. Furthermore, Ṭūsī wrote a number of treatises dealing with the inerrancy (*al-ʿiṣmah*) of the Twelver-Imams, a doctrine of a purely Ithnā ʿasharī nature. These treatises include *Risālat al-firqat al-nājiyah* (Treatise on the Party that is Saved), *al-Risālah fi'l-imāmah* (Treatise on the Imamate) and others. He also wrote a treatise on Shiʿi jurisprudence, *Jawāhir al-farā'iḍ* (Jewels of Religious Obligations) from the point of view of Jaʿfarī law, and of course composed the three works on Twelver-Imam Shiʿi philosophical theology already cited in the general introduction to this volume.

Of the latter group the *Tajrīd al-iʿtiqād* (Catharsis of the Articles of Faith), of which selections appear below, is by far the most important, and has been the subject of numerous commentaries of which those of Ḥillī, Qūshchī, Khafrī and ʿAbd al-Razzāq Lāhījī are of particular significance. This book is the basis of philosophical *kalām* in Twelver-Imam Shiʿism and is one of the most important texts of not only Shiʿi philosophical theology, but also later Islamic philosophy in Persia.

In any case Ṭūsī, this remarkable figure, is a major pillar of Twelve-Imam Shiʿi thought while being, at the same time, an important expositor of later Ismaili

371-395

مركز الغدير للدراسات الإسلامية

مسائل الخلاف

بين فخر الدين الرازي ونصير الدين الطوسي

د. هاني نعمان فرحات

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi

Dem. No:	55600
Tas. No:	297.4 FER.M

الغدير
بيروت ـ لبنان

- Fakreddin Razi
- Tusi, Nasireddin

الطبعة الأولى
١٤١٨هـ ـ ١٩٩٧م

جميع الحقوق محفوظة
لمركز الغدير للدراسات الإسلامية

ولا يحقُّ لأيّة مؤسّسةٍ أو جهةٍ إعادة
طبع أو ترجمةَ هذه النّسخة إلاّ بترخيص من المركز

الغدير
للطباعة والنشر والتوزيع

حارة حريك ـ بناية البنك اللبناني السويسري
هاتف: ٠٣/٦٤٤٦٦٢ ـ فاكس: ٠١/٦٠١٠١٩ ـ ص.ب ٢٤/٥٠
بيروت ـ لبنان

دایرة المعارف تشیع ، جلد پنجم ، ۱۳۷۵ تهران. ON:61471

بن علی بیهقی مشهور به «واعظ کاشفی» متوفی به حدود ۹۱۰ق. نام دیگر اثر او *بنیهٔ سکندریه* است; ۳) شیخ محمد علی مشهور به «علی بن ابی‌طالب حزین» (م۱۱۸۱ق). منظومهٔ فارسی ملمعی است و دربارهٔ موالید ثلاثه و کاینات جوی. نسخه‌ای خطی از آن در کتابخانهٔ نهاوندی در مشهد موجود است; ۴) معتمدالدوله فرهاد میرزا (م۱۳۰۵ق) فرزند عباس میرزا پسر فتح علی شاه قاجار. اثر وی کتابی بزرگ به نام جام جم است که آن را با اقتباس از منابع غربی، دربارهٔ جغرافیای سراسر کرهٔ زمین و قاره‌ها و آبها و کوه‌ها و کشورهای آن تألیف کرده است. وی از ۱۲۷۰ تا ۱۲۷۲ق سرگرم این کار بوده است. نام کامل آن *جام جم* در جغرافیای عمومی عالم است. در آن اطلاعات اجتماعی و تاریخی بسیاری دیده می‌شود. کتاب در ۱۲۷۳ و ۱۲۷۷ق در بمبئی و در ۱۲۷۲ق در تهران چاپ شده است. کتاب دارای پیشگفتار و ۱۴۰ باب و خاتمه است; ۵) شیخ واعظ ملاحسین بن ملا محمد جمی معروف به «فاضل جم» (م۱۳۱۹ق). نام کامل کتاب او *جام جم فی آثار العجم* است. کتابی است مانند *کشکول* که در آن فواید علمی و تاریخی بسیار است از آن میان تاریخ «سیراف» (=بندر طاهری در جنوب فارس) و آثار باستانی آن; ۶) سید علی بن حسین حسینی تبریزی معروف به «میرسید علی خان حجازی» که از سوی مظفر الدین شاه قاجار عنوان «وقارالملک» گرفته است. وی در کتاب *جام جم* شرح ده سال زندگی و مأموریت سیاسی خود را در هندوستان ذکر کرده است. این کتاب از نظر نکات تاریخی و اجتماعی دارای اهمیت است. در ۱۳۱۶ (درتبریز) و ۱۳۲۲ق (درتهران) چاپ شده است.

منابع: *الذریعة* ، ۷۲/۱، ۲۳/۵; *فهرست کتابهای چاپی فارسی* ، ۱۴۸۳/۲; *ریحانة الادب* ، ۲۶۹/۶.

محمد حسین روحانی

جام جهان نما ، نام دو کتاب کلامی از دو فیلسوف و دانشمند ایرانی شیعی; ۱) خواجه نصیرالدین طوسی (م۶۷۲ق). اثر او در رساله‌ای مختصر و مفید در توحید باری تعالی است. در آغاز آن می‌گوید: طایفه‌ای از دوستان که طالب علم توحید بودند و محبت قدیم داشتند و از الفاظ این طایفه (متکلمان) ایشان را یقین حاصل نمی‌شد و از فهم کتابهای این قوم و درک عباراتشان قاصر بودند، از این فقیر التماس کردند که رساله‌ای که جامع کلیات علم توحید باشد، بساز و از برای هر مرتبه دایره بپرداز و صورت هر مرتبه را به دایره‌ای بنمای و به مفاتیح صور محسوسات در معانی معقولات بگشای، التماس ایشان را اجابت کردم و بعد از انتخاب به انشای آن مشغول شدم و این رساله را *جام جهان نمای* نام کردم. این رساله مشتمل است بر دو دایره، و هر دایره مشتمل بر دو قوس و خطی که برزخ است بین القوسین. دایرهٔ اول، در احدیت و واحدیت و وحدت و اعتبار وجود و علم و نور و شهود و تجلی و تعین او است. دایرهٔ دوم، در ظاهر وجود که وجوب وصف خاص آن است و در ظاهر علم که امکان از لوازم آن است و برزخیهٔ ثانیه که حقیقت انسان است که برزخ بین وجوب و امکان و تجلی و تعین دوم است. کتاب دارای استدلال عقلانی و دایره‌های هندسی (برای نزدیک ساختن مطلب به ذهن خوانندگان) است. این کتاب نخستین بار همراه پنج رسالهٔ دیگر از خواجه نصیر (اول آن *فصول نصیریه*) به سال ۱۳۱۴ق در تهران چاپ شده و بار دیگر به کوشش محمد تقی دانش پژوه (زیر همان عنوان *فصول نصیریه*) به سال ۱۳۳۵ش در تهران به چاپ رسیده است; ۲) میر غیاث‌الدین منصور دشتکی (م۹۴۸ق). اثر او کتابی است حاوی فنون حکمت و کلام شیعی. چهار نسخهٔ خطی از آن در کتابخانهٔ آستان قدس رضوی موجود است.

منابع: *الذریعة* ۲۴/۵-۲۵; *فهرست کتابهای چاپی فارسی* ، ۲۴۴۸/۲; *۳۷۵۰/۳; فهرست نسخه‌های خطی دو کتابخانهٔ مشهد* ، ۶۷۹/۲; *فصول نصیریه* ، چاپ ۱۳۱۲ق، تهران.

محمد حسین روحانی

جامد، ملّا محسن (م ۱۳۷۵ق) فرزند شیخ احمد، از فضلا و خطبای معروف سرزمین شیعه‌نشین قطیف و از شعرای اهل بیت (ع). سخنرانی‌های او در مجالس و محافل دینی و تعزیه‌داریهایش در مقایسه با دیگر خطبای قطیف، بسیار ممتاز و شورانگیز بود. بدین خاطر به «*استاذ الخطباء* » شهرت یافته بود. او هم خطیب بود و هم شاعر اهل بیت (ع)، بنابراین عزاداری‌ها و مصیبت‌نگاریهایش در تحریک احساسات مذهبی مردم شیعی مذهب قطیف و گسترش و پایداری فرهنگ اهل بیت (ع) در آن دیار نقش مهمی داشت. اشعار عاشورایی ملا حسن جامد، سوزناک و لطیف است; در عین حال از مایه‌های حماسی و شورآفرینی هم خالی نیست و از نظر هنری و ادبی نیز پرصلابت و محکم و سلیس و شیواست. این دو بیت از قصیده‌ای است که در رثای حضرت امام حسین (ع) سروده است:

...ثمّ لایوم مثل یوم حسین
ذاک یوم قد افجع الاسلاما
یوم امسی الحسین فرداً علیه
ازدحم الجیش فی الطّفوف ازدحاما...

منبع : *شعراء القطیف* ، ۲۷۸/۱-۲۸۰.

مصطفی قلیزاده

جامع، در لغت به معنی گردآورنده، جمع‌کننده و نیز به معنی تمام و کامل است. جامع اصطلاحی است در دانش کلام و عرفان، منطق، فقه (= قیاس فقهی) و نیز در دانش بیان.

در *دانش کلام و عرفان*، جامع از دیدگاه دانش کلام و

Perviz Vercavend
Kavesi-i Rasathane-i Merage
Tahran, 1366, DN: 41722

بخش سوم

نام خواجه نصیرالدین طوسی بر روی کره ماه

برای بزرگداشت نام این دانشمند بزرگ و چهره درخشان دنیای دانش ایران و جهان و به پاس خدمتهای ارزنده او به دانش ستاره‌شناسی و ریاضیات و... در نامگذاری جایگاههای شناخته شده در کره ماه، نام او در نصف‌النهار ۴۱ جنوبی و مدار صفر آن کره ثبت شده است.

s.119-148.

Nasiruddin-i Tusi

گیری‌های دیگر. گفتار هفتم، در استخراج مسافتها و طولها وعرضها از یکدیگر، دو شهر واقع بر یک نصف النهار یا یک مدار، واینگونه استخراجها. گفتار هشتم، یافتن طول واختلاف طول میان بغداد، ری، جرجانیه، جرجان، خوارزم، بلخ، بخارا، درغان، شیراز، زرنج، غزنه‌بست و سجستان، ویافتن جهات و اختلافها وانجام رصدهای مختلف بیرونی، ضمن بیان روشهای گوناگون استخراج عرضهای مکانها بدون استعانت از زاویهٔ میل اعظم واقع میان خط استوا و سطح مدار زمین به گرد خورشید موضوع پیدا کردن میل را نیز به گونهٔ مستقل و بدون استعانت از عرض مکانها، چنان که گذشت، بررسی کرده است. نگرهٔ انتقادی او نسبت به زیجهای هندی، باتوجه به آن که خود بزرگترین هندشناس سراسر اعصار به شمار می‌رود (← *تحقیق ماللهند*) شایستهٔ دقت است.

فقره‌ای که در *تحدید نهایات* راجع به حفر کانال سوئز یا ترعه‌ای برای پیوستن بحر احمر(قلزم) به دریای مدیترانه توسط داریوش هخامنشی آمده(۲۳) نخستین خبر و اطلاع تاریخی در این موضوع است. همچنین، نخستین نگره‌های بیرونی راجع به اکتشاف قاره‌ای دیگر (یعنی آمریکا) متقاطر با ربع مسکون شمالی زمین، درهمین کتاب *تحدید* (۲۸و۳۳) اظهار گردیده، که سپس خصوصاً در *قانون* مسعودی (۲۲۱،۲۲۴) به گونهٔ نظری‌تر وقطعی تر بیان شده است. مطلب شگفت انگیز دیگر راجع است به قوانین تحولات و تطورات زمین شناسی جاری بر طبیعت کرهٔ ارض، پیدایی کوهها و دریاها وتبدیل خشکی به دریا یا بالعکس و جز اینها، که مبسوطاً درهمان گفتار مقدماتی به شرح آمده (۱۶ـ۲۸) واز فواید مهم علمی کتاب است. بر رویهم، فواید تاریخی، جغرافیایی، علمی، ریاضی (مقرون با مسائل و قضایای عالی مثلثات کروی) و نجومی کتاب تحدید بسی بیش ازاینها، وجملگی مایهٔ اعجاب وتحسین نسبت به نبوغ آن دانشمند ایرانی شیعی گراست.

منابع: جز آنچه درمتن آمده است، *کارنامهٔ بیرونی*، اذکائی، ۳۳.

پرویز اذکائی

تحریرالاحکام الشرعیه علی مذهب الامامیة، کتابی فقهی به زبان عربی نوشتهٔ علامهٔ حلی(م۷۲۶ق). وی در این کتاب که آنرا در ۶۹۰ق تألیف کرده به شرح فتاوی خود دربارهٔ فروع فقهی واحکام عملی(ازکتاب طهارت تا دیات) با ذکر جزئیات و فروع به گونه‌ای فراگیر، بسنده کرده واز استدلال دربارهٔ آراء برگزیده، خودداری ورزیده است. فروع فقهی در چهار دستهٔ عبادات ومعاملات وایقاعات واحکام بحث شده است. شمار مسایل این کتاب به چهل هزار برآمده است. در مقدمهٔ آن مطالبی دربارهٔ معنی فقه و فضیلت و آداب آن، حقوق عالم، فضل علم، حرمت فتوی بدون علم و وجوب عمل کردن به فتاوی مجتهدان جامع الشرایط آورده است. این کتاب در سال ۱۳۱۴ق به طریقهٔ سنگی، با قطع رحلی بزرگ، در ایران به چاپ رسیده است. گروهی از فقیهان امامی براین کتاب حواشی و شروح مختصر ومبسوطی نگاشته‌اند که ذیل عناوین گوناگون به چاپ رسیده است.

منابع: *الذریعة*، ۳۷۸/۳؛ *فهرست کتابهای چاپی عربی*، ۱۶۳.

محمد حسین روحانی

تحریر اقلیدس، کتابی در دانش ریاضی به زبان عربی وترجمهٔ آن به فارسی، نوشتهٔ خواجه نصیرالدین محمد طوسی (۵۹۷ـ۶۷۲ق). متن آن از اقلیدس (۳۰۶ـ۲۸۳ق م) ریاضیدان یونانی است که بدان «اصول هندسه» می‌گویند. اقلیدس نخستین کس بود که ۱۳ گفتار در این زمینه از کتابهای دانشمندان پیشین بیرون کشید و دیگران دو گفتار برآن افزود وآن را به ۱۵ رسانیدند. نخستین کسی که آن را از یونانی به عربی برگرداند،حجاج بن یوسف بن مطر کوفی در زمان هارون الرشید (۱۴۸ـ۱۹۳ق) بود. سپس اسحاق بن حنین بن اسحاق عبادی (م۲۹۸ق) و ثابت بن قرهٔحرانی (م۲۸۸ق) به تحریر و اصلاح آن پرداختند. سرانجام خواجه نصیرالدین آن را همراه اشکال دقیق واستدلال روشن تدوین کرد وبه سال ۶۴۶ق از نگارش آن فراغت یافت. اصل کتاب به زبان عربی و ترجمهٔ فارسی که مترجم آن دانسته نیست، بارها به چاپ رسیده است. نسخه‌های خطی متعددی نیز ازآن در دست است.

منابع: الذریعة، ۳۷۹/۳ـ۳۸۱؛ *فهرست کتابهای چاپی فارسی*، ۱۲۸۱/۱؛ *فهرست نسخه‌های خطی دو کتابخانهٔ مشهد*، ۶۳۰/۲.

محمد حسین روحانی

تحریردعوی ← طرح دعوی

التحریرالطاووسی، کتابی رجالی به عربی تألیف ابومنصور حسن بن زین الدین شهید ثانی معروف به صاحب *معالم* (م۱۰۱۱ق). این کتاب استخراج *رجال* کشی از *حل الاشکال فی معرفةالرجال* نوشتهٔ سید جمال الدین احمد بن موسی طاووس (م۶۷۳ق) است. ابن طاووس از تلخیص مطالب پنج کتاب رجال کهن شیعه، یعنی *رجال* نجاشی، *فهرست* طوسی، *اختیار معرفةالرجال* کشی و *رجال الضعفای* ابن غضایری کتاب تازه‌ای فراهم آورد تا پژوهشگران را از مراجعه به این کتابها بی‌نیاز بسازد. وی به جرح وتعدیل راویان حدیث نیز نپرداخت، بلکه تنها آنها را به حروف الفبا تبویب کرد ونام هریک از رجال حدیث را برحسب حرف نخست نامش در کتابش آورد. تنها کار تازه‌اش مرتب کردن *رجال* کشی بود، زیرا این کتاب تدوین مرتبی نداشت ونامهای

13 AGUSTOS 1996

دایرة المعارف تشیع ، جلد دهم ، ۱۳۷۵ ، تهران. ON:61471
11 MART 1999

بدانیم که اصطلاح «تشیع صفوی» کاری جز یک سوءتفاهم تاریخی نمی‌کند.»

یوسفی اشکوری

جامعی، شیخ محی‌الدین، فرزند شیخ حسین، عالم، شاعر، نویسندهٔ ادیب و محقق شیعی قرن دوازدهم هجری. نیاکانش همه از عالمان دین و معروف به «*آل ابی جامع عاملی*» در عراق بودند. جامعی در علوم و معارف دینی به ویژه حدیث، تبحّر داشت. پدرش شیخ حسین و برادرش شیخ علی به او اجازهٔ روایت داده بودند و بسیاری از علمای دیگر از وی اجازهٔ نقل حدیث داشتند. جامعی در علوم ادبی و صرف و نحو و بلاغت نیز استاد و صاحب نظر بود. خط خوبی هم داشت. «الکتاب» سیبویه را از اول تا آخر با خطّ زیبای خود نوشته و نظرات خود را به عنوان «حواشی» در حاشیهٔ کتاب ثبت کرده بود. علاوه بر سرودن شعر، در نوشتن نثر ادبی هم مهارت هنرمندانه‌ای همراه با نوآوری داشت. برخی از نثرهای وی در زبان عرب را می‌توان هم پایهٔ منشأت قائم مقام فراهانی در زبان فارسی شمرد. از آن جمله، نامه‌ای است که به عالم و ادیب معاصرش «سید معتوق بن شهاب حویزی» (م ۱۱۱۱ق) نوشته است. این نامهٔ ادیبانه و شاعرانه، اگر چه چندان بلند نیست. اما در تاریخ ادبیات عرب، هنوز هم به عنوان یک اثر ارزشمند ادبی و شاهکار تلقی می‌شود و بسیار مشهور است. ایجاز، ایهام، تضاد، مراعات نظیر، سجع و آهنگ، انتخاب کلمات زیبا و متناسب، معانی بکر و لطیف و نکات عالمانه از ویژگیهای مهم این نامهٔ ماندگار است. این اثر دلنشین، پس از آوردن دو بیت شعر، با این جملات آغاز می‌شود: «معاذاً بالجناب الخطیر و ملاذاً بمشکاة الشّهاب المنیر...».

از تاریخ ولادت و وفات جامعی اطلاعی در دست نیست، اما همین قدر معلوم است که تا سال ۱۱۱۹ق که از نوشتن حواشی بر «*الکتاب*» سیبویه فارغ شده، زنده بوده است.

منابع: *شعراء الغری*، ۱۱/۲۲۷ـ۲۳۱؛ *الکواکب المنتشرة*، ۱۸۴ (خطی).

مصطفی قلیزاده

جام گیتی نما، نام چند کتاب در حکمت الهی و تاریخ اسلامی، به زبان فارسی نوشتهٔ چندتن از دانشمندان شیعی ایرانی: ۱) خواجه نصیرالدین محمد طوسی (م ۶۷۲ق) اثر او کتابی است دربارهٔ شناخت حقیقت اشیاء که در سال ۱۳۱۴ق در تهران به چاپ رسیده است. این کتاب به جز *جام جهان نمای* اوست که دربارهٔ توحید نوشته است؛ ۲) قاضی امیرالدین حسین (م ح ۹۰۴ق) فرزند معین الدین میبدی، متوفی در هرات. به گفتهٔ یوسف الیاس سرکیس: وی یکی از بزرگترین فضلای اسلامی و متکلمان برجستهٔ ایشان به روزگار خود بود و آثار گرانبهائی در زمینه‌های گوناگون داشت. کتاب او در حکمت و فلسفه *جام گیتی نما* یا *مختصر مقاصد حکمت فلاسفهٔ عرب* نام دارد. وی نقل می‌کند که این کتاب همراه ترجمهٔ لاتینی‌اش به سال ۱۶۴۱م به کوشش ابراهیم حاقلانی چاپ شده است. نسخه‌هایی خطی از آن در کتابخانهٔ آستان قدس رضوی و کتابخانهٔ مرکزی دانشگاه تهران موجود است؛ ۳) سید میرزا نصیر حسینی اصفهانی طبیب (م ۱۱۹۱ق). اثر او دربارهٔ حکمت الهی است؛ ۴) ملا محمدعلی فروشانی. کتاب او منظومه‌ای است دربارهٔ زندگی پیامبر اسلام (ص) از آغاز آفریده شدن وی تا زاده‌شدن و ازدواج و مبعث و هجرت. کار او در هجرت به پایان می‌رسد. کتابی است همانند *حملهٔ حیدری* ولی نویسنده‌اش از آن متأخرتر است. این کتاب در ۱۳۷۷ق در تهران چاپ شده است؛ ۵) محمدبن اسماعیل خوانساری. اثر او کتابی است منظوم دربارهٔ جنگهای پیامبر اسلام (ص) با بیانی حماسی. این اثر در ۱۳۰۳ق در تهران چاپ شده است.

منابع: *الذریعة*، ۲۵/۵؛ *فهرست نسخه‌های خطی کتابخانهٔ مشهد*، ۶۸۱/۲؛ *فهرست نسخه‌های خطی کتابخانهٔ مرکزی دانشگاه تهران*، ۳۰/۱۵؛ *فهرست کتابهای چاپی فارسی*، ۱۴۸۵/۲؛ *معجم المطبوعات العربیة و المعربة*، ۱۴۸۶/۲.

محمدحسین روحانی

جامو ← کشمیر

جامی، غیاث الدین علی (زنده در ۹۵۰ق)، وی از مردم تربت جام و از کاتبان و خطاطان گمنام و غیر معروف خط نستعلیق است که در دوران سلطنت شاه طهماسب اول صفوی (۹۳۰ـ۹۸۴ق) می‌زیسته است. از آثار خطی او است: یک نسخه دیوان عبدالرحمن جامی در کتابخانهٔ آکادمی شرقی یوگسلاوی، به قلم کتابت خفی خوش و به شیوهٔ سلطان محمدنور و چنین پایان گرفته است: «تحریراً فی اواسط شهر ربیع‌الاخر سنة سبع و ثلاثین و تسعمائة راقمه الفقیر الجانی غیاث الدین علی الجامی...»؛ یک نسخه *تیمورنامهٔ* هاتفی در کتابخانهٔ مجلس شورا در تهران به قلم کتابت متوسط و تاریخ و رقم آن به این شرح نوشته شده است: «تمت بتاریخ سنهٔ ۹۵۰ـ خمسین و تسعمائة راقمه غیاث الدین علی الجامی غفرله».

منابع: *احوال و آثار خوشنویسان*، ۴۵۰/۲.

رفیعی مهر آبادی

جامی، فخرالدین علی (زنده در ۹۹۱ق)، از مردم تربت جام و از کاتبان گمنام و غیرمعروف خط نستعلیق در دههٔ آخر قرن دهم هجری قمری و معاصر با شاه عباس اول صفوی (۹۹۶ـ۱۰۳۸ق) از آثار خطی او است: یک نسخه منظومهٔ *یوسف*

Tusi, Nasiroddin

٤٩

Ankara Üniversitesi
Dil ve Tarih-Coğrafya
Fakültesi Dergisi

Cilt XIV. Sayı : 1 - 2 ● Mart - Mayıs 1956

خواجه نصیر طوسی و رصدخانه مراغه

(Nasîr-ud-Dîn-i-Tûsî ve Merâga Rasathanesi)*

Dr. AYDIN SAYILI
İlim Tarihi Kürsü Profesörü

خواجه نصیر طوسی در تاریخ رصدخانه های اسلامی مقامی والا دارد . زیرا در تأسیس رصدخانهٔ مراغه سهمی بزرك داشت وسالها رئیس وعضو مؤثر آن و سرآمد دانشمندان عالی قدری بود که از تمام کشورهای اسلامی در آنجا گرد آمده وهمه با میل ورغبت ریاست آن دانشمند بزرگوار را گردن نهاده بودند . رفتار پدرانه و محبت آمیز او چنانکه مؤیدالدین عرضی نوشته‌است طوری بود که رنج غربت و دوری از زن وفرزندرا برآنها آسان میساخت [1]

چنین پیداست که خواجه نصیر طوسی قبل از تأسیس رصدخانهٔ مراغه در کارهای مربوط برصدخانه سابقه داشته و درآن شهرت کافی یافته بود . زیرا روایت شده است که منکوقاآن که در فکر ایجاد رصدخانهٔ بزرگی در چین بود درهمانجا از بعضی دانشمندان شنیده بود که تنها خواجه نصیر طوسی است که میتواند

* Bu makale, Fakültemizin ve Ankara Üniversitesinin temsilcisi ve Tahran Üniversitesinin davetlisi olarak katıldığım ve Nasîruddin-i-Tusî'nin yedi yüzüncü ölüm yıl dönümü münasebetiyle 26 Mayıs ile 3 Haziran 1956 tarihleri arasında Tahran'da toplanan kongrede okuduğum tebliğin metnini tesbit etmektedir.

1 — Hugo J. Seemann, Die Instrumente der Sternwarte zu Merâgha nach den Mitteilungen von al ʿUrḍî, Sitzungsberichte der Physikalisch-medizinischen Sozietät, Erlangen 1928, vol 60, p. 27.

S. 1-13.

Türkiye Diyanet Vakfı
Kütüphanesi
İslâm Araştırmaları Merkezi

11 MART 1994
Dergi / Kitap
Kütüphanede Mevcuttur

Nasiruddin-i Tusi

(م۶۷۲ق). از اصل کتاب و شرح آن نسخه‌های خطی بسیاری در کتابخانه‌های دانشمندان شیعی عراق و ایران وکتابخانه‌های عمومی این دو کشور و کشورهای اروپایی موجود است. از آن میان سه نسخه درکتابخانهٔ آستان قدس رضوی است.

منابع: *الذریعة*، ۳۷۶/۳، ۱۵۰/۱۶؛ *فهرست نسخه‌های خطی دوکتابخانهٔ مشهد*، ۹۲۸/۲.

محمد حسین روحانی

التحریر فی الکشف عن نصوص الائمة النحاریر، کتابی به عربی در فقه زیدیه نوشتهٔ ابوطالب یحیی بن حسین بن هارون دیلمی (۳۴۰ـ۴۲۴ق). مؤلف که خود از امامان زیدی یمن است در پی درخواست برخی از شاگردانش بر آن شد به تصحیح مذهب و آرا و نظریات یحیی بن حسین حسنی، ملقب به هادی الی الحق (م۲۹۸ق) بپردازد، زیرا چنین می‌نمود که چون درگذشت، فرزندان و متابعانش در آرا و نظرات او دست برده‌اند و پاره‌ای از آنها را تغییر داده‌اند. وی این کتاب فقهی را در تلخیص و تهذیب و اصلاح مذهب فقهی دو تن از امامان زیدی یمن، یعنی قاسم بن ابراهیم رسی (م۲۴۶ق) و یحیی بن حسین حسنی نوشته و در پایان کتاب مباحثی دربارهٔ امام و امامت برپایهٔ مذهب زیدیه آورده است. دستنویسی از این کتاب که در ربیع الاول ۵۵۸ق به دست علی بن سلیمان بن زید بن علی بن سلیمان استنساخ شده در ۱۸۷ برگ در موزهٔ بریتانیا نگهداری می‌شود و نسخهٔ عکسی کتابخانهٔ آیت الله مرعشی نیز از روی این دستنویس گرفته شده است. نسخه‌هایی از التحریر در کتابخانهٔ دانشگاه صنعا نیز موجود است.

منابع: *اعلام*، ۱۴۱/۸؛ *فهرست نسخه‌های عکسی کتابخانهٔ عمومی آیة الله العظمی مرعشی نجفی*، ۴۳۹ـ۴۴۰؛ *معجم المؤلفین*، ۳/۱۳، ۱۹۲؛ *مؤلفات الزیدیه*، ۲۵۳.

حسن انوشه

تحریر القواعد الکلامیه، کتابی به زبان عربی تألیف عبدالرزاق بن مولی میر جیلانی رانکوئی از معاصران مولی عبدالرزاق لاهیجی. وی این کتاب را در شرح رسالهٔ اعتقادی خواجه نصیر الدین طوسی، موسوم به *قواعد العقاید*، و برای محمود خان حاکم کوهکیلویه به رشتهٔ تحریر آورده است، شیخ آقا بزرگ تهرانی گفته است: «درکتابخانهٔ مولی محمد علی خوانساری در نجف اشرف، نسخه‌ای ازاین کتاب دیدم که شاید به خط مؤلف باشد، شامگاه چهارشنبه شب عید غدیر سال ۱۰۷۷ق ازتألیف آن فراغت یافته است».

منبع: *الذریعة*، ۵۳۸۷/۳.

سید مهدی حائری

تحریر القواعد المنطقیه فی شرح الشمسیه، کتابی در فن منطق به عربی، نوشتهٔ قطب الدین ابو جعفر محمد بن محمد رازی، که درسال ۷۲۹ق ازنگارش آن فراغت یافته است. متن کتاب *الشمسیه* نوشتهٔ نجم الدین علی بن عمر بن علی کاتب قزوینی است. این کتاب بارها در ایران ومصر و روسیه و دیگر جاها به چاپ رسیده است.

منابع: *الذریعة*، ۳۸۸/۳؛ *فهرست کتابهای چاپی عربی*، ۱۶۵ـ۱۶۶.

محمد حسین روحانی

تحریر مجسطی، کتابی به زبان عربی در هیأت و هندسه، نوشتهٔ خواجه نصیرالدین محمد بن محمد بن حسن طوسی (۵۹۷ـ۶۷۲ق). دراین اثر، براهین مسایل هیئت و بیرون کشیدن جیوب (سینوس وکسینوس) وسهام واوتار و زوایا و شناخت افزارهای رصد ونتایج آن و اوساط ستارگان و تعدیلات آن و بسیاری مسایل دیگر نجومی بحث شده است. *مجسطی* عنوان معرب کتاب بطلمیوس کلوذی (م ح ۱۶۷م) است. آن را اسحاق بن حنین عبادی (م۲۹۸ق) به یاری پدرش حنین بن اسحاق (م۲۶۰ق) از یونانی به عربی برگردانده و ثابت بن قره همراه حجاج بن یوسف بن مطر آن را اصلاح کرده‌اند. خواجه نصیر طوسی تحریر نوینی ازآن انجام داده است. وی این کتاب را در ۱۳ گفتار و ۱۴۱ فصل نگاشته است. این کتاب دربارهٔ آسمان و کرویت آن واوضاع وحرکات و مرکز آن واحوال زمین و کرویت وجاهای مسکونی آن واختلاف جاهای آن بر پایهٔ اختلاف طول و عرض جغرافیایی است.

منابع: *الذریعة*، ۳۹۰/۳ـ۳۹۱؛ *فهرست نسخه‌های خطی دوکتابخانهٔ مشهد*، ۶۳۲/۲.

محمد حسین روحانی

تحریر المقاصد الحسنة فی تخریج الاحادیث الدائرة علی الالسنة: کتابی در حدیث شیعهٔ زیدیه، به زبان عربی، تألیف سید شمس الدین احمد (۹۲۱ـ صنعاء۹۸۵ق) فرزند عبدالله بن احمد یمنی آل وزیر از اکابر مجتهدین و فقهای زیدیه. این کتاب از کتب حدیث زیدیه است. مؤلف احادیث و روایات معتبر زیدیه را با ذکر اسانید آن از طریق روات زیدیه جمع نموده است. آغاز بعد بسمله «اَلْحَمْدُلِلّه رَبّ العالَمین ...اَمّا بَعْدُ فَاِنَّهُ لَمّاکانَتِ السُّنَّةُ النَّبَویةُ عِلمُ الاِهتدا...» از آن نسخه‌های متعدد در دست است. از جمله نسخهٔ مورخهٔ ۱۰۳۳ق به خط شمس الدین فرزند صلاح شرف‌الدین که به شماره ۴۳۷ در کتابخانهٔ الجامع الکبیر موجود است.

منابع: *الاعلام*، ۱۶۱/۱؛ *تتمه البدر الطالع*، ۳۶/۲ـ۳۷؛ *معجم المؤلفین*، ۲۸۲/۱؛ *مؤلفات الزیدیه*، ۲۵۴/۱ـ ۲۵۵.

شهیدی صالحی

تحریرالوسیله، کتابی فقهی به زبان عربی از آیت الله امام سید روح‌الله موسوی خمینی (م۱۳۶۸ش). چنانکه از نوشتهٔ

13 AGUSTOS 1996

Nasiruddin-i Tusi

مزارات سرزده است، وی همهٔ آنچه رادرکتاب آورده از دیده‌های خود نگفته‌بلکه از منابعی نیز بهره جسته که شمار آنها از بیست نیز درمی‌گذرد، مانند *المآثروالآثار*، *مجالس المؤمنین*، *احسن الودیقه*، *تاریخ بغداد*، *ریحانة الادب* و *فوائد الرضویه*.

منبع: *اختران فروزان ری وتهران*؛ *تذکرةالمقابرفی احوال المفاخر*، حاج شیخ محمدشریف رازی، قم، مکتبةالزهرا، بی تا. حسن انوشه

تذکرة الموقنین فی تبصرة المؤمنین ← التبصرة فی العقائد الحقّة

التذکرة النصیریة، کتابی در علم هیأت به زبان عربی، نوشتهٔ خواجه نصیر طوسی (م۶۷۲ق) به سال ۶۵۷ق در مراغه از نگارش آن فراغت یافته است. این کتاب را پس از تحریر *المجسطی* نوشته وبه شرح وبیان آن نظر داشته است. از این رو آن را شرح تحریر *المجسطی* نیز می گویند. کتاب *التذکرة النصیریة* (بی ذکر تاریخ نشر) در ایران چاپ شده است. بسیاری از دانشمندان بر این کتاب شرح نوشته اندکه از آن میان اینان را می توان نام برد: ۱)نظام الدین حسن نیشابوری معروف به «نظام اعرج» نام شرح او *توضیح التذکرة* است. نسخه‌ای خطی از آن دارای تاریخ نگارش سال ۹۸۷ق به شمارهٔ ۵۳۴۶ در کتابخانهٔ آستان قدس رضوی موجود است؛ ۲)نظام الدین عبدالعلی (م۹۳۴ق) فرزند محمد بن حسین بیرجندی، نسخه‌ای خطی از شرح او به شمارهٔ ۵۳۴۰ در کتابخانهٔ آستان قدس رضوی در دسترس است؛ ۳)شیخ شمس الدین محمد بن احمد خفری نام شرح او *التکمله* است. نسخه‌ای خطی از شرح او به شمارهٔ ۵۵۷۰ در کتابخانهٔ آستان قدس رضوی یافت می‌شود؛ ۴)میر سید شریف جرجانی (۷۴۰ـ۸۱۶ق) وی شرح خود را به سال ۸۱۱ق در شیراز نگاشته است، نسخه‌ای خطی از شرح او دارای تاریخ نگارش سال ۸۸۱ق به شمارهٔ ۵۳۴۵ در کتابخانهٔ آستان قدس رضوی موجود است.

منابع: *الذریعة*، ۵۰/۱۴ـ۵۱؛ *فهرست کتابهای چاپی عربی*، ۱۷۸؛ *فهرست نسخه‌های خطی دو کتابخانهٔ مشهد*، ۸۵۹/۲.

محمد حسین روحانی

تذکیر ← وعظ و تذکیر وذکر

تذکیه، تذکیه در اصطلاح فقه عبارت از خارج کردن حیات است از حیوان حلال گوشت با روش خاص. حیوان یکی از منابع تغذیهٔ انسان است، هرملتی به ناچار حیوانات را می‌کشد، تا از آن تغذیه کند، ولی روش کشتن حیوان و آداب و رسوم آن کم و بیش بین ملتها متفاوت است. اسلام برای کشتن حیوان روش خاصی ارائه داده است، کشتن حیوان را با روش تعیین شده اصطلاحاً«تذکیه» و حیوانی را که با این روش کشته شده باشد «مذکّیٰ» (به فتح کاف) نامند و از احکام اصلی آن این است که خوردن حیوان مذکّی(=تذکیه شده) حلال و خوردن حیوان غیر مذکّیٰ(= تذکیه نشده) حرام است. بعض از فقها فصلی را که درآن به بیان روش تذکیه و مسائل مربوط به آن پرداخته، با عنوان «کتاب الذباحه» ذکر کرده‌اند مانند محقق در *شرایع* (۲۰۴/۳) و شیخ در *مبسوط* (۲۵۶/۶) و شهید در *لمعه* (۱۹۵/۷) و علامه در *تبصره* (۱۵۵) و در *قواعد* (۱۵۳/۲) و دیگران. ولی عنوان ذباحه این نقص را دارد که شامل«نحر» کشتن شتر و نیز شامل روش تذکیه ماهی و ملخ نمی‌شود، زیرا عنوان ذبح در موردی به کار می‌رود که ذهاب روح با قطع چهار رگ که در حلقوم قرار دارد(=فری اوداج اربعه) انجام گیرد، در صورتیکه کشتن شتر و ماهی و ملخ با فری اوداج اربعه صورت نمی‌پذیرد به همین جهت شهید در کتاب *دروس* ونیز بعض از فقها در کتب خود از عنوان ذکاة و تذکیه استفاده کرده‌اند، مثلاً شیخ در *مبسوط* با اینکه فصل اصلی را با عنوان ذباحه آغاز کرده است ولی به ناچار بعض از فصول فرعی را با عنوان ذکاة ذکر کرده است.

روش تذکیه: تذکیه که موجب حلیت گوشت حیوان است دارای شرایطی است، قسمتی از آنها مربوط به تذکیه کننده و قسمتی مربوط به وسیلهٔ تذکیه و سومی مربوط به کیفیت ذبح است:

تذکیه کننده: باید مسلمان باشد، بنابراین ذبیحهٔ کافرحرام است. کفار بر سه دسته‌اند: الف)غیر اهل کتاب مانند بت پرست و کسانیکه در حکم آنها هستند، مانند کفار، مسلمین مرتد، غلات، خوارج، ناصبیها و غیره؛ ب)اهل کتاب، یهودی، نصرانی، مجوسی (در صورتیکه مجوسی را اهل کتاب بدانیم)؛ ج)کافرذمی، ذبیحهٔ دستهٔ اول مطلقاً حرام است، چه با نام خدا(=تسمیه) ذبح کرده باشند و چه بدون نام خدا. بر این مسئله ادعای اجماع بین مسلمین شده است (*جواهر*، ۸۰/۳۶ و *مسالک* وکتب دیگر) اما دستهٔ دوّم یعنی اهل کتاب، حرمت ذبیحهٔ آنان نیز از شهرت عظیمی برخوردار است بلکه از زمان صدوقین به بعد اجماع برآن منعقد شده است و حتی قبل از زمان صدوقین نیز آنچنانکه سید مرتضی و شیخ طوسی نقل کرده‌اند، مسئله مورد اجماع بوده است و این دو فقیه عالی مقام فتوای به حرمت را از متفردات امامیه دانسته‌اند (همان مأخذ، همان صفحه). محقق در *شرایع* می‌گوید: در مورد ذبیحهٔ اهل کتاب دو روایت است و اشهر منع است. خود نیز فتوی به حرمت داده است (*شرایع*، ۲۰۴/۳) ولی صاحب *جواهر* بر این است که روایاتی که از آنها حلیت ذبیحهٔ اهل کتاب استفاده می‌شود در موارد تقیه بوده است (*جواهر*، ۸۰/۳۶) واما دستهٔ سوم یعنی کفار ذمی،

13 AGUSTUS 1996

İSAM Ktp. 41383 / 2

Tusi, Nasiruddin

Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī on Lunar Crescent Visibility and an Analysis with Modern Altitude–Azimuth Criteria

Hamid-Reza Giahi Yazdi

Introduction

In Islamic astronomy, lunar crescent visibility was an important observational subject of study. As the Muslim calendar is completely lunar, each month begins with the first observation of the lunar crescent above the western horizon. The determination of lunar crescent visibility is a difficult task, because it depends on a variety of astronomical and a variety of atmospheric parameters, some of the most important of which are the moon's angular separation from the sun, the time lag between sunset and moonset, the position of the moon in its orbit (relative to its apogee and perigee), the fraction of the moon's surface that is illuminated, the clearness of the sky, and the observer's power of vision. Therefore, medieval Muslim astronomers sought to develop criteria for determining lunar crescent visibility at the beginning of each month.[1]

Some of the tables or criteria for lunar crescent visibility in medieval Islamic astronomy have been studied by historians of astronomy, but many of their methods have not yet been investigated. A historically important criterion based on two parameters, the ecliptic elongation, (*buʿd-i siwāʾ*) and the adjusted elongation (*buʿd-i muʿaddal*), was used by Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī (597-672 H/1201-1274 A.D.) in his *Īlkhānī zīj*, compiled ca. 640 H

[1] See King, "Ru'yat al-hilāl" [=lunar crescent visibility] in the *Encyclopedia of Islam*; also Kennedy and Janjanian, 1965, or Kennedy, 1983, pp. 151-156. See Kennedy, 1956, for significant *zīj*es containing tables on lunar crescent visibility. For a list of modern works dealing with lunar crescent visibility in Islamic sources, see King, 1993, II, p.219 or III, p.166, on lunar crescent visibility and the regulation of the Islamic calendar.

Suhayl 3 (2002-3), Barcelona, s. 231-243. IRCICA

Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī's revision of Theodosius's *Spherics*

Nathan Sidoli and Takanori Kusuba

Keywords: Spherical geometry, spherical astronomy, *Spherics*, Theodosius, Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī, Greek to Arabic translation, medieval manuscript transmission, editorial practices.

Abstract

We examine the Arabic edition of Theodosius's *Spherics* composed by Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī. Through a comparison of this text with earlier Arabic and Greek versions and a study of his editorial remarks, we develop a better understanding of al-Ṭūsī editorial project. We show that al-Ṭūsī's goal was to revitalize the text of Theodosius's *Spherics* by considering it firstly as a product of the mathematical sciences and secondarily as a historically contingent work. His editorial practices involved adding a number of additional hypotheses and auxiliary lemmas to demonstrate theorems used in the *Spherics*, reworking some propositions to clarify the underlying mathematical argument and reorganizing the proof structure in a few propositions. For al-Ṭūsı, the detailed preservation of the words and drawings was less important than a mathematically coherent presentation of the arguments and diagrams.

Introduction

If the number of the manuscripts may be taken as any indication, during the medieval period, some of the most popular versions of ancient Greek mathematical texts were those made in the middle of the 13th century by Abū Jaʿfar

Rahnuma-yi kitab, C. 9, 1339 Tahran
Tus Nasiruddin

شاعرانی که درین بخش گنج سخن مذکور گشته‌اند عبارتند از : رودکی- شهید - خسروانی - بوشکور - دقیقی - منجیك - طاهر چغانی - منطقی - خسروی - رابعه - کسایی- بشار مرغزی - فردوسی- فرخی- لبیبی- عنصری - عسجدی- غضایری - منوچهری - بوسعید - فخر گرگانی- اسدی- قطران - ناصرخسرو - بلفرج - ایرانشاه - ازرقی - مسعود سعد - خیام. معزی - عمعق - سنایی - صابر - جبلی - حسن غزنوی - قوامی رازی - سوزنی — وطواط - اثیر - اخسیکتی - عمادی - انوری.

غلامرضا فرزانه پور

17 OCAK 19[illegible]

متن های کهن فارسی

[۲۴۹] **اخلاق محتشمی وسه رسالهٔ دیگر:** تألیف خواجه نصرالدین‌طوسی - با دیباچه و تصحیح محمد تقی دانش پژوه - [دانشکده علوم معقول و منقول] - تیر ۱۳۳۹ — وزیری - سی ودو + ۵۸۸ ص

خواجه طوسی از نویسندگان ودانشمندان بزرگ و با ارج ایرانی است که در میان همگان آوازه‌یی بسزا دارد . هنوز دیری از کنگره‌یی که بیاد بود هفتصدمین‌سال‌در - گذشت او باهتمام گروهی از دانشمندان‌و عالمان برپا شده‌بود، نمی گذرد .

در بارهٔ خواجه سخن بسیار گفته شده وآثار بسیار ازو در دسترس کسان است و اما اخلاق محتشمی وسه رسالهٔ دیگر او که بطور ضمیمه درین کتاب بطبع رسیده است ازآثار گرانقدر وتقریباً ناشناختهٔ اوست که اینك به همت آقای محمدتقی دانش پژوه نشر یافته و بدین وسیله تکثیر شده است .

مصحح این کتاب درشناساندن خواجه سعی موفور داشته وتاکنون رسالات‌متعددی از وی به طبع رسانده است وبخوبی با او آشنایی‌دارد ، ومقدمه‌ای که بر کتاب‌حاضر افزوده‌است خود گواهی درست‌برین‌امرتواند بود . درین مقدمه‌درضمن دوبحث تحقیقی و دقیق فنی اطلاعاتی در بارهٔ کتابشناسی ونسخه شناسی مجموعه حاضر بدست داده شده است .

اخلاق محتشمی که خواجه آنرابه‌نام «خواجه ناصرالدین عبدالرحیم بن‌ابی منصور محتشم قهستان» وبه‌دستورهمو که گویا خود تصمیم به تألیف آن داشت ساخته ، کتابیست اخلاقی که طی‌آن «درهربابی ازابواب مکارم اخلاق‌ازآیات‌قرآن واخبارپیغمبرواشارات و سجلات موالی از نصوص کلام و احادیث رسول(ص)ونکات‌رجال‌ودعوات‌موالینا لذکر-

3 6 HAZIRAN 1995

Tusi Nasiruddin

Y

212. NAṢĪR [NĀṢIR] al-DĪN al-ṬŪSĪ (a. Ja'far M. b. M. b. al-Ḥ.), *al-Tadhkira fī 'ilm al-hay'a*, éd. 'Abbās Sulaymān, Le Caire, Dār Su'ād al-Ṣabbāḥ, 1993, 234 p.; 17× 24 cm.

Pour cet astronome, philosophe, polygraphe et homme politique chiite, m. 672/1274, *v.* R. Strothmann et J. Ruska, *EI²*, IV, 1032-4; *Gal*, I, 508-12; *S* I, 924-33; Kahh, XI, 207-8; Kutubī (éd. I. 'Abbās), III, 246-52, n° 414. Pour l'ouvrage, les ms. et les com., v. Br. n° 40, *s. t. al-Tadhkira l-nāṣiriyya*. Voir surtout l'éd. de F.J. Ragep indiquée ci-dessous pour tous ces éléments.

Le texte a été établi à partir de trois ms.: 1. IMA 33 *falak maj.*, f. 261b-281a, soit 21 f., copié par 'Abd al-Kāfī b. 'Abd al-Majīd b. 'Al. al-Tibrīzī en 677 h. 2. Dk 51 *hay'a*, 82 f., copié en 791 h. 3. Dk 1, *maj.* Taymūr 181 (microf. 18223), non daté, bien que le Catalogue donne la date de 1114 h.

L'édit. n'a pris connaissance d'aucune étude sérieuse sur ce que représente l'auteur dans l'histoire de l'astronomie arabe, et son chapitre d'introduction est très faible, on ne peut pas s'improviser historien des sciences. L'éd. par G. Saliba de l'œuvre d'astronomie d'al-'Urḍī, l'un des premiers compagnons d'al-Ṭūsī, est pourtant disponible en Égypte et son introduction est très éclairante — voir *Mideo*, 21, pp. 635-637 — l'édit. y aurait trouvé de quoi nourrir sa méditation, avec une bibliographie précise sur la question.

Ce même texte vient d'être édité de façon scientifique (à la suite d'une thèse soutenue en 1982): Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī, *Memoir on Astronomy (al-Tadhkira fī 'ilm al-Hay'a)*, Introduction, Edition and Translation by F.J. Ragep, 2 vol., New York — Berlin — Heidelberg..., Springer Verlag, 1993, XV+656 p.; 16×24 cm. On préférera évidemment cette dernière, faite à partir de 7 manuscrits choisis sur les 39 qui sont décrits.

L'éd. publiée au Caire n'a en sa faveur que la modicité de son prix (presque vingt fois moins chère!).

Claude GILLIOT, "*TEXTES ARABES ANCIENS ÉDITÉS EN ÉGYPTE AU COURS DES ANNÉES 1992 à 1994*",
MIDEO: Mélanges Institut Dominicain d'Études Orientales du Caire, Vol.XXII, Louvain 1994. pp. 271-396. S. 391

(IOA)

Tusi
Nasiruddin

293. SALIBA, G. "The role of the *Almagest* commentaries in medieval Arabic astronomy: a preliminary survey of Ṭūsī's redaction of Ptolemy's *Almagest*". *Archives Internationales d'Histoire des Sciences* 37, n° 118 (1987) pp. 3-20.

Les traductions et les commentaires de l'*Almageste* de Ptolémée ont donné naissance à des recherches originales dans le domaine de l'astronomie islamique. Dans ce contexte, l'A. étudie le *Taḥrir-e Majisṭi* ("Rédaction de l'*Almageste*") de N. Ṭusi, rédigé en 644/1247. L'ouvrage représente, à la fois, un recensement critique des versions antérieures de l'*Almageste* et une correction des thèses de Ptolémée, à la lumière des théories "modernes" élaborées en Islam. Par ailleurs, le *Taḥrir* contient des indications précieuses, d'une part, sur l'existence de la version syriaque de l'*Almageste*, d'autre part sur la date de la rédaction du *Ḥall-e Mo'iniyya* qui aurait été postérieure à celle du *Taḥrir*. Enfin, le contenu du *Taḥrir* éclaire la genèse de la célèbre théorie planétaire de Ṭusi qu'il allait parachever ultérieurement. Cet article, riche en citations et figures, souligne l'importance du genre "commentaire" dans le développement des théories scientifiques en Islam. Ž. V.

Abstracta Iranica, 13/1990 Leuven, 83-84

17 KASIM 1997

٦٦ – فى علم الموسيقى لنصير الدين الطوسى .

66. al-TUSI (Naṣīr al-Dīn), *Fī 'ilm al-mūsīqā*, édité avec une Introduction par Zakariyyā Yūsof, Le Caire, Dār al-qalam, 1964. 17 × 24 cm., 16 pages (dont 3 pour le texte proprement dit).

Texte établi à l'occasion du 2e Congrès de musique arabe. L'éditeur donne dans l'introduction une biographie de Ṭūsī (597-672/1201-1274) et un commentaire technique du texte de la *risāla*, avec les correspondants anglais de certains termes arabes.

Edition faite sur l'unique manuscrit trouvé dans un recueil de la Bibliothèque nationale de (Paris Arabe 2466), reproduit ici en fac-similé.

G.C. Anawati, O.P. "TextesArabes Anciens Edites en Egypte au Cours des Annees 1963, 1964 et 1965", MIDEO, c.VIII, s. 319 , 1964-1966 Kahire.

27 TEMMUZ 1992

197. **Ivanow, W.:** *An Ismailitic Work by Nasiru'd-din Tusi.* JRAS 1931, 527—564. — Über die *aḫlāq-i-Nāṣirī*; STROTHMANN's *Zwölfer-Schī'a* ist dem Verf. augenscheinlich entgangen. H. G.

TÛSÎ NASÎRUDDÎN
İSMÂİLİYYE

191098 Tûsî Nasîrüddîn
18013 SADREDDİN KONEVİ

12. KEKLİK, Nihad (Dr.)

06 OCAK 1998

İstanbul Ünv. Edb. Fak. İstanbul 1962, 1 c, XII+193 s, eb:26x18 cm.

Doçentlik tezinin adı :

" İslâm Dünyasında Tasavvuf ve Felsefe Arasındaki Hesaplaşmalar, Sadreddin Konavî-Nasiraddin Tûsî Felsefeleri. "

Girişten sonra, akıl-metod ve ilâhiyat bakımından tanrı tasavvurunun genel durumu üzerinde durulmuştur. Tanrının mahiyeti ve hakîkatı (pasif tanrı tasavvuru) incelenerek, aktif tanrı tasavvuru konusuna geçilmiştir. Ayrıca, aktif tanrı tasavvuruyla birlikte, tanrı-varlık-insan münasebetleri değerlendirilmiş, umûmî ber " Netice " ile çalışma tamamlanmıştır.

Naṣīr ad-Dīn aṭ-Ṭūsī[6] verfaßte neben seinen zahlreichen philosophischen, mathematischen und astronomischen Werken zwei kleinere

[6] Gest. 672/1274; GAL I 508; S I 924ff.; Suter Mathematiker p. 146-153 (nr. 368).

astrologische Schriften. Der *Muḫtaṣar fī ʿilm at-tanǧīm wa-maʿrifat at-taqwīm*[1] ist ein Abriß der Astrologie und Kalendariographie. Seine persische Version trägt den Titel *Sī faṣl dar maʿrifat-i taqwīm*.

In seinem *Šarḥ K. Ṭamarat Baṭlamiyūs* („Kommentar zum Centiloquium")[2] beruft sich Naṣīr ad-Dīn auf einen anderen Kommentar zum *Centiloquium*, den vor ihm Bahā' ad-Dīn Muḥammad ibn Muḥammad al-Ǧuwainī (vgl. GAL S II 1036) geschrieben hatte. Außerdem hat Naṣīr ad-Dīn das *Centiloquium* unter dem Titel *Ṣad kalima-i Baṭlamiyūs* ins Persische übersetzt[3].

[1] **Ms.**: Ǧubūri Mustadrak nr. 404,6 (p. 367); Paris 6631.
[2] **Mss.**: Paris 4731; Esc. 922,2 Renaud; Kairo Fihrist V 312; Aya Sofya 2695.
[3] **Mss.**: Heinz Pers. Handschr. nr. 232; Meredith-Owens Handlist p. 25 (= Or. 8444); Fatih 5412,5; Krause Mathem. p. 504f.; Storey Pers. Lit. II nr. 70.

MANFRED ULLMANN, DIE NATUR- UND GEHEIMWISSENSCH...
IM ISLAM, LEIDEN 1972, S. 341-342.

176. Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī (ölm. 672 h. = 1274 m., *GAL*, I, 508-509, *S.* I, 924-933).

— *Āġāz u ancām*

Baş : ربنا لاتزغ قلوبنا بعد اذ هديتنا ... دوستی ...

Şehid Ali nr. 2721/2 (yap. 29 a-55 a, ist. VIII. asır).

— *Aḫlāḳ-i Nāṣirī* (te'lif tarihi 633 h.).

Baş : حمد بی حد ومدح بی عد لایق حضرت عزت ...

Manisa ...nr. 1099 (312 yaprak, ist. 691 h. de Hārūn b. Sa'īd al-Mutaṭabbib tarafından).

— *Avṣāf al-aşrāf* (Aḫlāḳ-i Nāṣirī'den sonra vezir Şams al-Dīn Muḥammad b. Bahā'al-Davla al-Cuvaynī için te'lif edilmiştir).

Baş : سپاس بی قیاس باد خدای رابسبب انکه...

Şehid Ali nr. 2721/3 (yap. 55 a-88 a, ist. VIII. asır), 1385 (yap. 15 b-43 a, ist. 898 h.),

Fatih nr. 5426 (yap. 261 a-273 a, ist. VIII. asır),

Tire, Necib Paşa nr. 333/4 (yap. 280 b-296 a, ist. 1061 h.).

— *Cavāhir-nāme* (al-Ṭūsī'nin etrafındaki âlimlerden biri tarafından yazılmış olmalıdır).

Baş : ... شرحی فرموده است در حال جواهر وزر ...

Hacı Bektaş nr. 90 (yap. 1 b-14 a, ist. 1023 h.).

— *Kuşāyiş-nāme* (dar-falsafa-i'aḳl u ḫavāss)

Baş : سپاس وستایش بی اندازه مر آفرینندهٔ تن وجانرا...

Aaysofya nr. 4819 (yap. 103 b-117 a, ist. 730 h.).

— *Maktūb* ila Ṣadr al-Dīn al-Malaṭī va cavābuhu.

Baş : اتانی کتاب ما أراه متشابها لغیر کتاب الله ...

Pertev Paşa nr. 617 (yap. 233 a-234 b, ist. VIII. asır).

— *Miʿyār al-aşʿār* (te'lif tarihi 640 h. civarında).

Baş : الحمدلله رب العالمین... این مختصریست در علم عروض...

III. Ahmed nr. 3455 (yap. 44 b-55 b, ist. 664 h. de Marāğa'da Ḳuṭb al-Dīn al-Şīrāzī tarafından).

— *Risālat al-cabr va 'l-ḳadar*

Baş : الحمدلله رب الأرباب ... بحکم انکه بعضی برادران...

Şehid Ali nr. 2721 (yap. 135 a-156 a, ist. VIII. asır), 2841 (yap. 20 a-30 b, ist. VIII. asır),

— *Risāla dar-maʿrifat-i sālhā vá māhhā-yı Türkān*

Baş : این رسالی است مشتمل بر معرفت مبادی ...

III. Ahmed nr. 3455 (yap. 68 a-69 a, ist. 669 h. de Ḳuṭb al-Dīn al-Şīrāzī tarafından).

— *Sī faṣl*

III. Ahmed nr. 3455 (yap. 57 b-67 b, ist. 669 h. Rebiülâhir'i sonlarında Ḳuṭb al-Dīn al-Şīrāzī tarafından müellif hattından naklen).

— *Tansuḫ-nāme-i ilhānī* (diğer adı *Nīksū-nāme*)

Baş : منت خدایی راکه همه جهانرا از آفتاب بر آمدن ...

Manisa nr. 6515/1 (yap. 1 a-16 b, ist. VIII. asır),

Hamidiye nr. 1447 (yap. 89 b-103 b, ist. 754 h.),

Damad İbrahim nr. 862 (yap. 66 b-157 b, ist. VIII. asır).

— *Zīc-i ilhānī*

Baş : خدای تعالی جنکیز خان را قوة دار وپادشاهی روی زمین...

Arkeoloji Müzesi nr. 547 (199. yaprak, ist. 788 h. de Sa'īd b. Ca'far al-Curcānī tarafından).

Abstracta Iranica, vol. 29, 2006 Teheran, pp. 177, 178

311. SALIBA, George. « Horoscopes and Planetary Theory: Ilkhanid Patronage of Astronomers », in : L. Komaroff, ed., *Beyond the Legacy of Genghis Khan*. Leiden / Boston, Brill, 2006, pp. 357-368

Tusi Nasiruddin

L'A. remet en cause l'opinion courante sur la fonction de l'observatoire de Maraghe (1259-60) selon laquelle les observations astronomiques servaient essentiellement les prédictions astrologiques. Son fondateur Hulagu aurait ainsi apprécié Naṣīr al-dīn Ṭūsī davantage comme conseiller politique que comme astrologue. Plusieurs indices convergent en ce sens : l'observatoire correspondrait à une récompense offerte à Ṭūsī après la conquête du califat ; sa construction et son maintien étaient couverts par le système de *vaqf* et non par les ressources propres du souverain ; Hulagu n'avait accordé à Ṭūsī qu'une période de douze ans pour les observations (et non de trente ans comme proposé par Ṭūsī) ; on ne connaît pas d'horoscope dressé pour Hulagu en particulier, etc. Cet important article a le mérite de nuancer un certain nombre d'idées. Que les savants arrivaient à joindre leurs propres recherches aux projets royaux vaut pour tous les domaines et époques. L'A. nous aide à mieux distinguer entre les activités qui relevaient de l'astronomie face à l'astrologie, sujet déjà traité en détail par ailleurs (cf. G. Saliba, « Astronomy and Astrology in Medieval Arabic Thought », in : R. Rashed & J. Biard, eds., *Les Doctrines de la science de l'Antiquité à l'âge classique*, Louvain, Peeters, 1999, pp.131-164).

Cependant l'astrologie ayant été réprouvée par l'orthodoxie, on ne peut exclure une certaine discrétion quant à sa pratique même à la cour. D'autre part, les techniques du pronostic étant constitutives de la culture politique des Mongols (cf. Th. Allsen, *Culture and Conquest in Mongol Eurasia*, Cambridge, Cambridge University Press, 2001, chap.17 et 21), on ne peut exclure non plus que Hulagu aurait eu recours aux traditions proprement mongoles dans le domaine. Ž.V.

06 HAZ 2010

امین، حسن
۹۴۸- اسماعیلیون و مغول و خواجه نصیرالدین طوسی، ترجمه مهدی زندیه، قم: دایرةالمعارف فقه اسلامی، چاپ اول، ۱۳۸۳ / ۳۰۰۰ نسخه، ۴۲۴ص، فارسی، وزیری (شمیز).
شابک: ۴-۳۲--۸۳۶۰-۹۶۴
کد پارسا: B۴۸۴۷۵
عنوان متن ترجمه شده:
الاسماعیلیون والمغول ونصیرالدین الطوسی
مغولان ـ تاریخ مغولان؛ تاریخ اسماعیلیه (ادیان و فرق)؛ طوسی، خواجه نصیرالدین ـ روابط خواجه نصیر طوسی و مغول(شخصیت‌شناسی)

Ismaeiliyye
Tusi Nasiruddin

پژوهشی تاریخی درباره **اسماعیلیان**، مغولها و **خواجه نصیر طوسی**، فیلسوف و دانشمند معروف است. نویسنده که از محققان برجسته و صاحب‌نظر است با تحلیل وقایع تاریخی، قرائتی جدید از برهه‌ای از تاریخ اسلام ارائه کرده است. در این برهه، اسماعیلیان با تبلیغ و نگارش کتاب در بسیاری از ممالک اسلامی شناخته شده، و از طرفی هم مغولان فتوحات خود را گسترش داده بودند و خواجه نصیر برای جلوگیری از هرج و مرج در داخل جامعه اسلامی، ارتباط ویژه‌ای با این گروه فاتح برقرار کرده بود. بسیاری از محققان، ارتباط خواجه با مغولان را رد کرده‌اند و سقوط بغداد را بدون دخالت خواجه می‌دانند. وی با تحقیق در این موضوع، درایتهای خواجه را همراه فعالیتهای تبلیغی اسماعیلیان و وحشی‌گری مغول مطالعه کرده و بر این باور است که مغولها با صلیبیان متحد شده و علم آموزی اسلام را به آنها سپردند.

Tusi Nasiruddin

الفكر السياسي عند نصير الدين الطوسي

أُنظر أيضاً:
ـ الفلسفة السياسية في الاسلام

20 ARALIK 1990

٢٨٢٠ـ زيعور، علي. «آخر خطاب للفلسفة العربية الاسلامية في المدينة الفاضلة عند **الطوسي والدّواني**»: الاجتهاد (بيروت) ع٦ (شتاء ١٩٩٠م) ص٦٩ـ ١٠٤.

٢٨٢١ـ مقلد، علي. **نظام الحكم في الاسلام، أو النبوة والإمامة عند نصير الدين الطوسي**. بيروت: دار الأضواء، ١٩٨٦م، ٥٣٥ص، ببليوغرافية ص ٤٩٣ـ ٥٠٥.

5.276-277

عبدالجبار الرفاعي، موسوعة مصادر النظام الاسلامي، ج. الثامن، "الامامة والسياسة"، قم١٤١٧، İSAM KTP 070928

Tusi, Nasiraddin

546. Ṭusi, Xᵛâje Naṣir al-din. *Talxiṣ al-moḥaṣṣal — be enżemâm-e rasâ`el va favâ`ed-e kalâmi*, éd. par ʿAbdollâh Nurâni. Téhéran, McGill University/Tehran University, 1359/1980, xxviii-540 p. Wisdom of Persia, 24.

Édition de textes arabes de Naṣir al-din Ṭusi dans le domaine du *kalâm*. Le *Talxiṣ* est un commentaire critique du *Moḥaṣṣ* de Fakhr al-Dīn al-Rāzī (voir *s.v.* l'article dans l'*Encyc. de l'Islam*², vol. 2, pp. 771-2). Son édition (fondée sur deux mss., dont un de 673/1274) (pp. 1-422) est suivie de celle de trente petits traités et courtes pièces, à commencer par la célèbre *risâlat al-imâma* (publiée aussi par M. T. Dâneš-Pažuh en 1335/1956). Sur les références et le contenu de tous ces textes, voir Modarres-e Raẓavi, *Aḥvâl va âṯâr-e (...) Xᵛâje Naṣir al-din*, Téhéran, 1334/1954 (EDT 282, table des matières, pp. 374-390, où l'on est renvoyé du titre des textes aux pages de références et d'analyse). C. F.

Abst. Ir. Supp. 5. 1982 Leiden. s.168.

ESO Library

عبدالله محمد الحبشي، جامع الشروح والحواشي ، (معجم الشامل لأسماء الكتب المشروحة في التراث الأ سلامي و بيان شروحه)، الجزء الثاني، 1425/2004 ابو ظبي ، ص.
İSAM 130565. 1016

Tusi Nasiruddin
-Nizameddin en-Nisaburi
-Buhari Alisah Muh.

08 ARA 2006

الزيج الإيلخاني

للنصير الطوسي المتوفى سنة ٦٧٢هـ (سبق) .
(للتوسع انظر كشف الظنون : ٩٦٧) .

***

نظام الدين حسن بن محمد النيسابوري الخراساني المتوفى سنة ٧٢٨هـ (سبق) .
— شرح الزيج الإيلخاني
(ذريعة ١٣ : ٣٠٩) .

علي شاه محمد بن قاسم (كشف الظنون : ٩٦٨) .
* منتخب الزيج الإيلخاني.
أحمد بن إبراهيم بن خليل الجلبي
- العقد اليماني خ حفيد أفندي تركيا .

503. [MODARRESI ZENJANI, Moḥammad, *Sargoẕašt va ʿaqâʾed-e falsafī-e Xʿâje Naṣir ed-Din Tusi, be enżemâm-e baʿżi az rasâʾel va mokâtebât-e vey*, Tehrân, Amir Kabir, 1984, 221 p.]

Nasreddin-i (Tusi) ?

Abst. Ir. Supp. 8, 1985 Leiden, s. 181

18 EKİM 1996

Tusi, Nasiruddin?

564. Ṭusi, Xᵛâje Naṣir al-din. *Owṣâf al-ašrâf*, éd., introd. et notes par Najib Mâyel-e Heravi. En supplément, éd. de *Hafi band-e Ḥallâj*, de Asudi, et de *Vaṣâyâ-ye Ōojdavâni*, par le même éditeur. Mašhad, Emâm, 1361/1981, 291 p dactyl.

Premier essai d'édition critique du célèbre petit traité en persan sur le soufisme, écrit par l'éminent savant šiite que fut Ṭusi (voir M.T. Modarresi-e Rażavi, *Aḥvâl va âṯâr-e [... Naṣir al-din*, Téh., BFI, 1354/1975, pp. 457-8). L'édition est fondée sur un ms. d'Afghanistan daté de 896/1490 et sur les deux mss. bien connus de la Bibl. du Sanctuaire de Mašhad, des 11ᵉ et 14ᵉ s.h.q. La belle édition réalisée à Téhéran par N. Taqavi en 1345/1966 garde son utilité, car elle donne en regard du texte persan l'ancienne traduction arabe de Jorjâni. N. Mâyel-e Heravi a édité en supplément aux *Q. al-A.* (pp. 199 sq.) deux textes soufis encore inédits : un poème de Asudi sur Ḥallâj et un recueil de conseils (qui fut commenté au 10ᵉ/17ᵉ siècle) d'ʿAbd al-Xâleq Ōojdavâni (m. en 575/1179), troisième maître de l'ordre des Xᵛâjegân (Naqšbandiyya).

C. F.

Abst. Ir. Supp. 5, 1982 Leiden, s. 169

9661 (XIX) 81

فكري زكي الجزار ، مداخل المؤلفين و الأعلام العرب : حتى ١٢١٥ = ١٨٠٠ م ،
الجزء الرابع ، ١٩٩٤ الرياض ، ص . 1959-60 .DİA KTP. 32555

3 0 HAZİRAN 1995 Tusi Nasiruddin

النصير الطوسي

محمد بن محمد بن الحسن ، الطوسي ، نصير الدين ، أبو جعفر :

٥٩٧ - ٦٧٢ هـ

١٢٠١ - ١٢٧٤ م

١ - أمل الآمل / للحر العاملي : ترجمة رقم ٩٠٤ في ٢ : ٢٩٩ - ٣٠٠ .
٢ - الوافي بالوفيات : ترجمة رقم ١١٢ في ١ : ١٧٩ - ١٨٣ .
٣ - لؤلؤة البحرين في الإجازات وتراجم رجال الحديث/ تأليف يوسف بن أحمد البحراني: ترجمة رقم ٨٦ في ص ٢٤٥ - ٢٤٧ .
٤ - فوات الوفيات / لابن شاكر الكتبي : ترجمة رقم ٤١٤ في ٣ : ٢٤٦ - ٢٥٢ .
٥ - السلوك / للمقريزي ١ : ٦١٤ .
٦ - البداية والنهاية ١٣ : ٢٦٧ - ٢٧٨ .
٧ - المختصر في أخبار البشر (تاريخ أبي الفداء) في ٤ : ٨ .
٨ - تاريخ مختصر الدول / لابن العبري في ص ٥٠٠ - ٥٠١ .
٩ - المجددون في الإسلام / عبدالمتعال الصعيدي في ص ٢٥٩ - ٢٦١ .
١٠- تراث العرب العلمي / فدوى طوقان في ص ٣٥٦ - ٣٦٤ .
١١- فهرس المخطوطات المصورة / فؤاد سيد : تحت رقم ٣٠ في ١ : ٢٢٨ ، ٢٣٥ .
١٢- هدية العارفين ٢ ع ١٣١ .
١٣- كشف الظنون في مواضع منها ١ ع ٩٥ .
١٤- فهرس الخزانة التيمورية (أسماء المؤلفين) في ٣ : ١٨٤ .
١٥- فهرس مكتبة الأزهر (الفلسفة والحكمة) في ٣ : ٤٩٢ .
١٦- الأعلام ط ٣ في ٧ : ٢٥٧ ، ط ٤ في ٧ : ٣٠ - ٣١ .
١٧- إغاثة اللهفان من مكائد الشيطان / لابن قيم الجوزية .- ط. القاهرة : سنة ١٣٥٨هـ في ٢ : ٢٦٧ .
١٨- معجم المؤلفين ١١ : ٢٠٧ .

فكري الجزار ، مداخل المؤلفين و الأعلام العرب حتى عام ١٢١٥ هـ = ١٨٠٠م
الجزء الأول ،١٩٩١ الرياد . ص . 452 ..DİA KTP.16760.

Nasruddin-i Tusi

خوجه نصر الدين؛ ويعرف بـ «**نصر الدين خوجه**»، وهو: «**جحا التركي**»، وأما «جحا» العربي بمشيئة الله سنفرد له ببحث خاص .

٠٠٠ – ٦٨٣* هـ

٠٠٠ – ١٢٨٤م

(١) في تاريخ الوفاة خلاف نجمله فيما يلي : **٦٧٣**، ٦٨٣، **٨٣٦هـ** ، **والأرجح** عند أكثر من كتبوا عن «جحا» هو تاريخ الوفاة الذي أثبتناه .

١ – جحا الضاحك المضحك/ عباس محمود العقاد .

٢ – جحا العربي.../ د. محمد رجب النجار في سلسلة عالم المعرفة رقم ١٠ وخاصة ص٤٣-٦٩ .

٣ – أخبار الحمقى والمغفلين/ لابن الجوزي، هامش ص ٤٤ .

٤ – جحا في الأدب الفارسي/ عبدالوهاب عزام في مجلة «الرسالة – الزيات» العدد رقم ٢٠ ص ٢٥ .

٥ – الفيلسوف الضاحك/ محمد فريد أبو حديد مجلة العربي العدد رقم ٤١ ص٦٦ .

٦ – انظر: الأعلام ط٤ في ١١٢:٢، وهامش ص ١١٣ .

٧ – تاج العروس ٦٨:١٠ .

27 SUBAT 1995

27 TEMMUZ 1992

TÛSÎ, NASÎRUDDÎN

16) Dilgan, Hâmit:
Büyük Türk Alimi Nasîreddîn Tûsî. 2. Aufl., Istanbul, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlik Fakültesi Baskï Atölyesi, 1968. 14+12 S. : Abb..
Sign.:56296

Tusi, Nasiruddin...

Naṣiroddīn, Abū Ja'far Moḥammad b. Moḥammad Ṭūsī (b 1201 Tus, d 1274 Baghdad), Persian polyhistorian writing in Persian and Arabic. He served under the last two Grand Masters of the Assassins, the Isma'iliya terrorist sect. Finally he became court astrologer to the Ilkhan Hülägü (1256–1265) and Abaka (1265–1283). He translated mathematical and astronomical works from the Greek, and himself wrote on many subjects, particularly philosophy, dogma, mathematics and astronomy. His best known works are the Persian *Akhlāke Nāṣerī* (The Ethics of *Nāṣer*) for Nāṣeroddīn 'Abdorraḥīm b. Manṣūr, the Isma'ili governor of Kuhistan; the Arabic *Tajrid al-kalām* (The Revelation of Scholastics), an outline of Shi'ite philosophy; the Persian *Zīje ilkhānī* (Ilkhan Astronomical Tables) drawn up by order of the Ilkhan Hülägü; and the Persian *Bist bāb dar astorlāb* (Twenty Chapters on the Astrolabe).

FT

DICTIONARY OF ORIENTAL LITERATURES, ed. JIRI BECKA
c. III, ( ) LONDON. s. 134

Felix Tauer

02 NISAN 1391

Ekmeleddin İhsanoğlu, Boris A. Rosenfeld, Mathematicians, astronomers and other scholars of Islamic civilization and their works (7th-19th c.), Istanbul 2003, pp. 220.
İSAM KTP.91191

Tusi Sadreddin (Tusi Nasireddin'in oğlu

610. SADR AL-DIN AL-TUSI

Ṣadr al-Dīn Abu'l-Ḥasan `Alī ibn Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī (second half of 13th c.), the eldest son of Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī (No 606), mathematician and astronomer; after his father's death, he became director of the Maragha observatory.

See: IHS (II 1016), MAA (148, 219), MAMS (II 409); Seemann [1].

Sadr al-Dīn al-Ṭūsī is most probably author of the following work

M1. Book of Exposition of "Elements" of Euclid composed by Khwāja Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī (Kitāb taḥrīr Uṣūl Uqlīdis min ta`līf Khwāja Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī) - Florence (272, 313 - incomplete). Edition: al-Ṭūsī [1]. Photo-reproduction of the proof of Postulate V with its translation on Interlingua: Sjöstedt [1] (66-81). German translation of the foreword and introduction to Book I - Wiedemann [81] (228-231, 234-236). Latin translation by Pococke of the proof of Postulate V - Wallis [1] (669-673). French translations of this proof - Castillon [1] (175-183), Jaouiche [4] (233-245). Russian translations of this proof - Kagan [1] (I 119-122), Mamedbeyli [5] (22-36). Research: A. Ahmedov [1, 4], Dovlatova [1-3], Heiberg [2], Jaouiche [4] (109-111), Klamroth [1], Levi [1], Mamedbeyli [5] (22-40), [6] (149-179), [9], Matviyevskaya [4] (231-235), [16] (64-69), Murdoch [1], Rosenfeld [13], [25] (78-82), Rosenfeld, Kubesov, and Sobirov [1], Sabra [5, 8], Thaer [1].

However the Florence manuscripts ascribed to Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī (No 606) (1201-1274), Sabra [5] (15), [8] (18) indicated that, as it is written in these manuscripts, the original manuscript of this book was finished in 1298, and it could not have been written by (No 606). Therefore Murdoch [1] calls the author of this book "Pseudo-Ṭūsī".

A. Ahmedov [1, 4] proved that the treatise (No 655, M1) of al-Samarkandi written in the Maragha scientific school contains materials from the books of Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī (No 606, M1) and Sadr al-Din al-Ṭūsī (No 610, M1). Note also the great similarity of the work (No 610, M1) with the geometric part of the work (No 668, E1) of al-Ṭūsī's pupil Quṭb al-Dīn al-Shirāzī. Therefore we believe that the author of this work was the eldest son of (No 606) and in the original manuscript of this work "Ṣadr al-Dīn ibn Khwāja Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī" is written as the name of the author.

bu kart Tusi ile ilgili daha

20 EKİM 2003

Abstracta Iranica, XXII, 1999 Tahran. Ss. 178

401. TUSI, Nasir al-Din. *Contemplation and Action.* Transl. into English by S. J. Badakhchani, London, I. B. Tauris, 1998.

C'est le *Seyr va Solūk* de Ṭūsī, bref écrit persan de jeunesse, dans sa période ismaïlienne. Le texte avait été édité, dans le recueil des *Rasā'il* de Ṭūsī, par M. T. Modarres Raḍavī en 1335/1956. Voir une critique de la traduction dans *Našr-e Dāneš*, 16, 3 (1378/1999), p. 74.

C.F.

Tusi, Nasreddin

01 MART 2004

-Muhammed b. Muhammed et-Tusi ?

-Tusi Nasiruddin

۶۵- تنسوخ نامهٔ ایلخانی

علم در ایران شماره...، ...صفحه ، قطع ۲۲×۱۵ ، بها...ریال .

این کتاب مشتمل است برمطالبی در معرفت انواع جواهرمعدنی وغیر آن ، وکیفیت در وجود آمدن آنها ، وصفت بهترین وبدترین هریك، وخاصیت و قیمت آنها .

کتاب تنسوخ نامه ایلخانی دارای چهار مقالت است بدین شرح : مقالت اول : درکیفیت مرکبات عالم سفلی و معدنیات و غیر آن ، و علل معادن . مقالت دوم : در جواهر که از جملهٔ حجریات باشد وکیفیت حال معادن و خاصیت و منفعت و مضرت و قیمت هریك و جلا دادن و آنچه مناسب این نوع باشد . مقالت سوم : در شرح فلزات سبعه . مقالت چهارم : درعطرها .

مؤلف کتاب محمدبن محمدبن الحسن الطوسی است و تصحیح کتاب و نوشتن مقدمهٔ مشروح وتنظیم فهرستهای دقیق آن را استاد محمد تقی مدرس رضوی بعهده داشته است .

29 TEMMUZ 1992

23 MAYIS 1993

29

14198

EVSÂFÜ'L-EŞRÂF — TÛSÎ, NASÎRUDDÎN

4616. A volume containing three separate works.

(1) اوصاف الاشراف *Auṣāf al-ashrāf* [Per.].

Foll. 1–38*a*. 7·5 in. by 4·3 in. (5·5 in. by 2·1 in.); 14 lines; fine Persian *nasta'līq* and *naskh*; chapter-headings and overlinings in gilt; some folios torn and skilfully restored; seventeenth century.

A well-known Ṣūfī ethical treatise in six chapters, by Naṣīr al-Dīn Muḥammad b. Muḥammad al-Ṭūsī (d. 672/1274). The work has been lithographed several times in Persia [IvASB., 1182, with references].

TÛSÎ, NASÎRÛDDÎN

(2) [نبذة *Nubdhah*] [Ar.].

Foll. 38*b*–39. 7·5 in. by 4·3 in. (5·6 in. by 2 in.); 14 lines; Persian *shikastah-āmīz*; seventeenth century.

An extract from an unspecified philosophical work by the same Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī.

YENBÛ'U'L-HAYAT - EFDALÜDDÎN KÂŞÂNÎ?

(3) ينبوع الحيوة *Yanbū' al-ḥayāt* [Per.].

Foll. 40–91. 7·8 in. by 4·3 in. (4·8 in. by 2·4 in.); 12 lines; fine Persian *nasta'līq*; rubrications; good paper, gold-sprinkled; seventeenth century.

The treatise of "Hermes Trismegistus" on the human soul, translated [Ethé, I.O. 1921[14]] into Persian by Afḍal al-Dīn Muḥammad Kāshī (d. 707/1307–8).

The volume is bound in gilt-tooled red oriental leather.

Claude Gilliot, **"Textes Arabes Anciens Édités en Égypte au Cours Des Années 2002-2004"**, MIDEO: Mélanges Institut Dominicain d'Études Orientales du Caire, vol. XXVII, 2008 Cairo, pp. 361-362 D998

VII, 159; Sarkis, 1538; Kutubī, *Fawāt*, III, 56-7, n° 346; Ṣafadī, *Wāfī*, XXI, 366-7, n° 237; HKh, Lexicon, III, 102-4, n° 4586. Entre autres ouvrages, il composa un com. du *Muḥaṣṣal* de Fakhr al-Dīn al-Rāzī. Dans sa notice sur 'Alā' al-Dīn al-Qūnawī ('A. b. Ism. b. Yūs. al-Shāfi'ī, m. 14 dh. al-q. 729, à Damas), Ṣafadī, *A'yān al-'aṣr*, III, 287, donne un qualificatif à chacun des quatre logiciens suivants, pour ce qui est de leur connaissance de la logique: 'Alā' al-Dīn al-Qūnawī, al-Khūnajī (M. b. Nāmāwar al-Shāfi'ī, m. ram. 646, au Caire), al-Kātibī (notre auteur) et al-Abhurī (al-Mufaḍḍal b. 'U., m. 663; *GAL*, I, 464-5).

Lorsqu'il eut achevé son traité *R. al-'Ayn* (*fī al-manṭiq*), des étudiants lui demandèrent d'en ajouter un autre sur la métaphysique et la physique, ce qu'il fit *s.t. Hikmat al-'ayn*, lequel a été lithographié à Kazan, en 1893, 386 p.; Kazan 1319/1901, 391 p. (arabe et russe), dans les deux cas avec le com. de Mīrak al-Bukhārī (Shams al-Dīn M. b. Mubārakshāh al-Harawī, VIIIème s. h.; Sarkis, 1632), avec des gloses de Sharīf al-Jurjanī, etc. *Sharḥ Ḥikmat al-'ayn*, Kazan, al-Maṭba'a al-Mīriyya, I-II, 1321-2/1903-4: *Awrada fī sharḥihi al-ḥawāshī llatī katabaha* Qutb al-Din Mahmud b. Mas'ūd al-Shīrāzī (m. 710/1312) *'alā hādhā al-kitāb bi-ajma'ihā wa-'alā al-sharḥ ḥāshiya li-l-*Sayyid al-Sharīf 'Alī b. M. al-Jurjānī (m. 816/1413)... *wa 'alā al-sharḥ wa ḥāshiyat* al-Sayyid *ḥāshiya li-*Mīrzajān *al-shahīr bi-*l-Muḥaqqiq al-Bāghandī (Ḥabīb Allāh, m. 994/1546); *Ḥikmat al-'ayn*, avec des annotations extraites des commentaires et gloses, par 'Alī al-Zaynabī al-Amuruhawī, Lucknow, Anwār al-maṭābi', 1345/1927, 100 p. Également avec le com. de Mīrak al-Bukhārī, introd. et éd. Ja'far Zāhidī, Meched (Mashhad), Ferdowsi University Press, 1974, 720 p.

L'édit. a établi le texte sur 5 mss.: 1. Ayasofya 2522, 70 f., daté de 886; 2. Ayasofya 2430 (*majmū'*), ff. 22-48; 3. Ismihan Sultan 292 (*majmū'*), ff. 95-117; 4. Pertev Paşa 623/18 (*majmū'*), ff. 211[v]-244[v], daté de 1090; 5. Damat İbrahim Paşa 814, 19 f.

Le travail d'édition est bien mené. Mais deux regrets: 1. la calligraphie beaucoup trop petite rend la lecture difficile; 2. les mauvaises habitudes de l'orthographe égyptienne.

225. DABĪRĀN AL-KĀTIBĪ (Najm al-Dīn a. al-Ḥ./a. al-Ma'ālī 'A. b. 'U. b. 'A. Dabīrān al-Qazwīnī al-Shāfi'ī), *Ḥikmat al-'ayn*, éd. Ṣāliḥ Āydīn b. 'Abd al-Ḥamīd al-Turkī (à compte d'auteur), s.l. (Le Caire), s.d. (d.l. 2002), 17x24 cm, VIII+97 p.

Tusi Nasiruddin

Pour cet élève de Nāṣir al-Dīn al-Ṭūsī, philosophe et logicien, né en raj. 600, m. ram. 675/*inc.* 6 févr. 1277, *v. GAL*, I, 466-7, *op.* II; *S* I, 845-8; Zirikli, IV, 315-6; Kahh,

نظری، حسن

۱۲۷۸- *کار و تولید*، تهران: دانش و اندیشه معاصر، چاپ اول، ۱۳۸۱ / ۳۰۰۰ نسخه، ۴۰ص، فارسی، رقعی (شمیز)، بها: ۲۲۰۰ریال، منابع: ۳۹-۴۰.

فروست: مجموعه از چشم‌انداز امام علی(ع) -۳۲

شابک: ۹۶۴-۳۷۵-۰۰۶-X

کنگره: BP۳۸/۰۹/K۲N۶

دیویی: ۲۹۷/۹۵۱۵

کد پارسا: B۴۴۴۴۹

ارزش کار؛ اندیشه‌های اقتصادی امام علی(ع) (پیامبر و اهل‌بیت)

27 ŞUBAT 2019

۱۲۷۹- «نظریه‌ها و سیاست‌های اقتصادی از منظر خواجه نصیرالدین طوسی»، معرفت، پیاپی ۶۶، ص ۹۴-۱۰۵، فارسی، نمودار: ۹۵ و ۹۶ و ۱۰۲، کتابنامه: ۱۰۵، جدول: ۹۴ و ۹۵.

کد پارسا: A۶۲۱۲۵

نام نویسنده ذکر نشده است.

سیاست‌های اقتصادی؛ اندیشه‌های اقتصادی خواجه نصیر طوسی(شخصیت‌شناسی)

در این مقاله سعی گردیده است جایگاه علم **اقتصاد** و همچنین دیدگاه‌های اقتصادی **خواجه نصیر الدین طوسی** شرح داده شود. نویسنده با ترسیم نمودارهایی، علم اقتصاد را در قسمت حکمت عملی قرار داده و معتقد است که خواجه نصیر الدین طوسی آن را علمی اسلامی می‌داند و در آثار خویش به آن رنگ و بوی اسلامی می‌دهد. اصول موضوعه‌ای که در علم اقتصاد از منظر خواجه نصیر الدین طوسی مطرح است عبارت‌اند از: اصل محبت در روابط اجتماعی، اصل قناعت در معاش، اصل مواسات در برخورداری افراد از منابع و اصل سخا و بخشش. به گفته نویسنده، خواجه به اصل تقسیم کار در جامعه معتقد بود و تقسیم کار را برای افراد به حسب استعداد خدادادی آنان سفارش می‌نمود. خواجه همچنین نقش حکومت را در ایجاد عدالت اجتماعی مهم ارزیابی می‌کرد.

ادريس بن الماحي القيطوتي, معجم المطبوعات المغربية, سلا 1988, ص. 215-216. İSAM 131375.

500) الطوسي خوجة نصير الدين 597 - 672 هـ.

Tusi Nasiruddin

محمد بن محمد بن الحسن نصير الدين الطوسي الشيعي الفيلسوف صاحب علم الرياضي كان رأسا في علم الاوائل لا سيما في الارصاد والمجسطي فإنه فاق الكبار.

كان ذا حرمة وافرة ومنزلة عالية عند هولاكو وكان يطيعه فيما يشير به عليه والاموال في تصريفه، وكان يعمل له الوزارة من غير أن يعمل يده في الاموال واحتوى على عقله حتى أنه لا يركب ولا يسافر إلا في وقت يأمره به وولاه جميع الاوقاف في سائر بلاده وكان للمسلمين به نفع خصوصا الشيعة والعلويين والحكماء وغيرهم، وكان يبر بهم ويقضي أشغالهم وكان مع هذا كله في تواضع وحسن ملتقى عاقلا فاضلا كريم الاخلاق (2).

بنى له هولاكو في مراغة قبة ومرصدا عظيما واتخذ في ذلك خزانة فسيحة الارجاء وملأها من الكتب النجمين والفلاسفة وجعل له الاوقاف وكان سمحا كريما جوادا حليما حسن العشرة غزير الفضل.

التي نهبت من بغداد والشام والجزيرة حتى تجمع فيها زيادة على أربعمائة ألف مجلد وقرر بالرصد له مؤلفات كثيرة في فنون مختلفة وله شعر كثير بالفارسية منها أوصاف الاشراف وبيست باب في معرفة الاسطرلاب (فارسي) وتجريد الكلام والتجريد في الهندسة وأخلاق الناصري وشرح الاشارات والتنبيهات في المنطق والحكمة للشيخ الرئيس ابن سينا وتحرير هندسيات والتذكرة النصيرية في الهيئة ورسالة في الجوهر المفارق، ورسالة إلى الشيخ عين الزقاق الجيلي وزبدة الادراك في هيئة الافلاك، وقوانين الطب. ولد بطوس في جمادى الاولى وتوفي ثامن عشر ذي الحجة ببغدادا ودفن بمشهد الكاظم.

تحرير أصول الهندسة لاوقليدس طبع على الحجر بفاس مطبعة العربي الازرق 1293 هـ 900 صفحة جزآن.

المصادر : الاعلام 257/7 - إيضاح المكنون 352/1 - 243/2 - البداية والنهاية 267/13 - تاريخ آداب اللغة العربية لزيدان 234/3 - تاريخ مختصر الدول 500- شذرات الذهب 339/5- فهرس المخطوطات العربية 261/2 - فوات الوفيات 307/2 - كتبخانة 193/5، 199، 200، 202، 205، 229، 312 - 193/6 - 649/7 - الكشاف عن مخطوطات خزائن كتب الاوقاف 111، 123، 208، 210، 212، 329 - كشف الظنون 38، 94، 139، 142، 143، 202، 264، 346، 351، 357، 391، 410، 859، 896، 950، 967، 969، 1010، 1315، 1361، 1409، 1435، 1436، 1454، 1455، 1493، 1614، 1644، معجم المطبوعات 1250 - هدية العارفين 131/2 - المختصر في أخبار البشر 9/4 - ابن الوردي 319/2 - النجوم الزاهرة 245/7 - مفتاح السعادة - معجم المؤلفين 207/11.

أثبت المؤلف ترجمته طنطاوي جوهري ولم يذكر له أي كتاب طبع بالمغرب. لذلك لم نعطه رقما في الترتيب.

17 Ekim 2007

حمزة بن حسين بن قاسم بن محمد النعيمي, استدراكات على تاريخ التراث العربي, الجزء الثامن, جدة 1422. ص. 87 . İSAM 090261

٢٢٤ ـ (٧) ـ تفسير ثمرة بطليموس

TÛSÎ, Nasîruddîn

لنصير الدين محمد بن محمد الطوسي (ت ٦٧٢ هـ)

منه نسخة في مكتبة الملك عبد العزيز بالمدينة المنورة ، خزانة مكتبة عارف حكمت رقم (٢٩٥٥ / ٢٢ / ٥٢٩ ميقات) في (٢٤) ورقة [٣] .

(٣) فهرس مخطوطات مكتبة الشيخ عارف حكمت ، بدون رقم للصفحة .

12 NISAN 2007

حمزة بن حسين بن قاسم بن محمد النعيمي, استدراكات على تاريخ التراث العربي, الجزء الثامن, جدة 1422. ص. 89 . İSAM 090261

٢٢٩ ـ (٢) ـ تحرير كتاب المساكن لثاوذوسيوس ★

TUSI, Nasiruddin

لنصير الدين أبي جعفر محمد بن محمد الطوسي (ت ٦٧٢ هـ)

منه نسخة في مكتبة ألمانيا ضمن مجموع ، رقم (٦٧١ / ٥٦٤٩) من (٥٨ ب ـ ٦٢ أ) وهي تشتمل على القسم الثاني من الكتاب [٣] .

ومنه نسخة أخرى في المكتبة المذكورة ضمن مجموع ، رقم (٢٥٨/٥٦٥٠) وهي تشتمل على قسمين : القسم الأول : من (١٤٨ ب ـ ١٥٣ أ) .

والقسم الثاني : من (٢١٢ ـ ٢١٨ أ) [٤] .

ومنه نسخة أخرى في جامعة الملك سعود بالرياض ، رقم (ف ٣٤١ /٣ أ) في (٦) ورقات ، منسوخة في القرن العاشر الهجري تقديراً ، مصورة عن الأصل المحفوظ في المكتبة الوطنية بڤينا ـ لوبنشتاين (في النمسا) ضمن مجموع رقم (٢٣٦) .

ومنه نسخة أخرى في دار الكتب الظاهرية بدمشق ، ضمن مجموع ، رقم (٥٦٤٨) في (٦) ورقات [٥] .

(3 , 4) Die handschriften Verzeichnisse der Koniglichen Bibliothek Zu Berlin V : 140 .

(٥) فهرس مخطوطات دار الكتب الظاهرية (علم الهيئة وملحقاته) ص ١٥ .

12 NISAN 2007

محمد القادري, محمد ملشوش, فهرس المطبوعات الحجرية المغربية,
الدار البيضاء 2004,. ص. 236 . İSAM 132577

13 NISAN 2007

423. تحرير أصول الهندسة لأوقليدس (الجزء الأول) Tusi Nasir-ad-Din

الطوسي، نصير الدين أبو جعفر محمد (672 هـ - 1274 م)
إحالة المؤلف : أبو جعفر الطوسي
3+(8×55+5)+4 = 452 ص.، 180×220 مم
الطابع : المطبعة الفاسية - فاس
سنة الطبع : 1293 هـ / 1876 م
صاحب المطبعة : العربي الأزرق
الناشر : أبو محمد عبد الله بن أحمد السوسي (باشا فاس)
المصحح : البلغيثي العلوي، إدريس بن الطايع بن المبارك (ت. 1322 هـ/1904 م)
الملاحظات :
- جُعل الكتاب في جزئين، لكن المتوفر عندنا حتى الآن هو الجزء الأول فقط
التصنيف حسب نظام الديوي : - 21 - : 516.2
مصادر الفهرسة :
السويدان، مداخل المؤلفين والأعلام العرب، ص. 326
الزركلي، الأعلام، مج. 7، ص. 30
حجي، موسوعة أعلام المغرب، ج. 8، ص. 2835 (ترجمة المصحح)
رقم الحجرية : 109ح

"TÛSÎ, Nasiruddin" posetine

26 ARALIK 1993

5498- Jourdain, A., "Mémoire sur l'observatoire de Méragah et sur quelques instruments employés pour y observer, suivi d'une notice sur la vie et les ouvrages de Nassyr-Eddin", *Magasin encyclopédique*, 1809, 6; reprint, Paris, 1810, 64 pp.

5499- Kahle, P., "Nautische Instrumente der Araber im Indischen Ozean", *Oriental studies in honor of Curestji Erachji Pavry*, 1933: 176-84.

Deals with the *Muḥīṭ* of Sidi ᶜAlī Re'īs.

مربوط است به کتاب محیط سیدی علی رئیس .

- Tusi: Nasiruddin

4637- Kubesov, A., "The commentaries of Nasīr ad-Dīn Tūsī on the treatise of Archimedes *On the Sphere of Cyclinder*" (in Russian), *Voprosui istorii estestvoznaniia i tehniki*, 1969, 27 (2): 23-8.

Study of Nasīr al-Dīn's commentary based upon the *Majmū' al-rasā'il*, 2 vols. Hyderabad, 1939-1940, checked against a Paris ms. Comparison is made between the Greek original and the translation used by Nasīr al-Dīn.

بررسی شرح خواجه نصیرالدین طوسی برکتاب کره واستوانهٔ ارشمیدس مبتنی بر متن چاپ شدهٔ حیدرآباد و با مقایسهٔ نسخه پاریس. این مقایسه بین اصل متن یونانی و نوشته خواجه نصیر صورت گرفته است.

25 ARALIK 1995

Tusi Nasiruddin

* آداب المتعلّمين.

تأليف: المحقّق نصير الدين الطوسي، الخواجه محمّد بن محمّد بن الحسن (٥٩٧ ـ ٦٧٢ هـ).

من كتب الأخلاق القيّمة، ضمّنه مؤلّفه ﷺ إرشادات وتوجيهات ونصائح لطلّاب العلم، كآداب ومناهج للتربية الإسلامية الصحيحة؛ مختصر المتن، واضح العبارة، مستوعب لاحتياجات طالب العلم من آداب وسلوك في طلبه العلمَ والانتفاع بتحصيله.

سبق وأن طُبع الكتاب عدّة مرّات، وتُرجم إلى أكثر من لغة، وقد تمّ تحقيق الكتاب ـ في هذه الطبعة ـ بالاعتماد على ٦ نُسخ مخطوطة ونسخة واحدة مطبوعة، ذُكرت مواصفاتها في مقدّمة التحقيق.

تحقيق وتوثيق: السيّد محمّد رضا الحسيني الجلالي.

نشر: مكتبة مدرسة إمام العصر عليه السلام العلمية ـ شيراز/ ١٤١٦هـ.

28 SUBAT 1996

تراثنا، ع ٤١ ـ ٤٢، ١٤١٦ قم (ايران)، ص ٤٣٠-٣١.

Tûsî, Ebu Cafer Nasîruddin Muh. b. Muh. b. el-Hasan

TŪSĪ al-, NĀSIR al-DĪN abu-JA'FAR, an encyclopaedic scholar (†1274), a Persian born in Tūs (Khurāsān), but by his intellectual outlook belonging to the sphere of Arabic science. He was a convinced adherent of the Shī'ite* doctrine, and one of the leaders of a widespread movement which at that time exercized growing pressure both in the fields of religion and politics against the Sunnite* caliphate of Baghdad. His political activity brought him into contact with the Mongol chief Hūlāgu Khān, who saw in this opposition a welcome instrument for his plans of expansion. Al-Tūsī, indeed, rendered him valuable services in the preparation of his attack during the advance of his armies against Baghdad. After the conquest of the city (1258) Hūlāgu Khān munificiently rewarded al-Tūsī, who was appointed his confidential astrologer and personal adviser. He furthermore placed at his disposal large sums for the construction of an observatory (1259) at Maragha (near lake Urmiyah in Ādharbayān) which, equipped with all up-to-date instruments and staffed with the best-known scientists, became under al-Tūsī's direction one of the outstanding institutions of research in the Middle-Ages. There, in the following twelve years until his death he compiled his works on trigonometry and astronomy which secured his fame, besides numerous others on philosophy, logic, medicine and mysticism. Al-Tūsī's Shī'ite conviction did not prevent him from entertaining friendly and scientific relations with men of quite different opinions and creeds.

RONART, Stephan and Nandy. CEAC S. 539. 1959 (AMSTERDAM)

ŞARKIYAT ENSTİTÜSÜ
Ad 705
KÜTÜPHÂNESİ

مجلّه - Tusi Nasiruddin - Ahlak-i Nasiri

دانشکدهٔ ادبیّات

شمارهٔ اول سال سوم

مهر ماه ۱۳۳۴

ناحیهٔ برفهای دائمی ویخ است.

این مناطق ارتفاعات شیب مختصری روبه بالا ازشمال بجنوب دارند ولی در بعضی جاها شیب تنداست ودرنقاطی بواسطهٔ جریان عمومی هوا ورطوبت نامنظم میشود. نقشهٔ آخری من مناطق مرطوب وباران و گرمای هوارا باهم نشان میدهد والبته خیلی کلی است ووضع حقیقی را نمیرساند واینک نمیتوانم واردجزئیات آن گردم، فقط میخواهم اشاره‌ای بمناطق رطوبت وباران (نباتات) وارتفاعات (گرمای هوا) نموده باشم. بازتصورمیکنم که این نقشه عمومی میتواند برای فعالیتهای مختلفی مفید باشد.

امیدوارم در خصوص آنچه مایلم در ایران انجام دهم بشما فکری داده باشم که بتواند بشناسائی کشور کهن سال ودلفریب شما که ازجهات مسائل علمی و غیره غنی است کمک کند.

مقدمهٔ قدیم اخلاق ناصری

بقلم آقای: جلال‌الدین همائی
استاد دانشکدهٔ ادبیات

کتاب اخلاق ناصری که بی شبهه بزرگترین و جامعترین و معتبرترین کتب فارسی درحکمت عملی واخلاق شمرده میشود تألیف دانشمند بزرگوارنامدارقرن هفتم هجری خواجه نصیرالدین محمدبن محمدبن حسن طوسی (متولد ۵۹۷، متوفی ۱۸ ذی‌الحجة ۶۷۲) است که روزگاری درازبمیل ودلخواه یا بضرورت واجبار (این موضوع را جداگانه تحقیق کرده‌ام) دردستگاه اسماعیلیهٔ ایران که ازاعقاب خواجه حسن صباح بودند ومعاشرت باحکام وسلاطین وبزرگان آن طایفه گذرانید و درآن مدت کتب بسیار خاصه درعلوم فلسفه وریاضیات که مابین علمای آن فرقه مرغوب ومتداول بوده وقسمت اعظم پیشرفت وبسط این فنون را درقرون اسلامی قبل ازمغول مدیون اهتمام وتوجه همان طایفه باید دانست تألیف کرد. از آنجمله کتاب اخلاق ناصری است که سبب تألیف آنرا خود خواجه در مقدمهٔ کتاب شرح داده است باین قرار که در ایام اقامت قهستان، در خدمت حاکم آن بقعه **خواجه ناصرالدین ابوالفتح عبدالرحیم بن ابی‌منصور** که اورا محتشم قهستان می گفته‌اند (کلمهٔ محتشم جزواصطلاحات همان فرقه است تقریباً مرادف حاکم واستاندار) وازقرارمعلوم جزوافاضل حکام و بزرگان اسماعیلیه بوده است روزی دراثناء صحبت که گفتگواز کتاب **الطهارة** (طهارة الاعراق فی تهذیب الاخلاق) استاد **ابوعلی مسکویه** (ابوعلی احمدبن محمدبن یعقوب رازی (مطابق تصریح خواجه درمقدمه)، یا احمدبن محمدبن‌علی (مطابق الکنی والالقاب وسایرمآخذ) متوفی ۹ صفر ۴۲۱ (معجم‌الادباء) میرفت، خواجه ناصرالدین از خواجه درخواست کرده‌بود که آن کتابرا ازعربی بفارسی ترجمه کند، خواجه بدو دلیل ازاین کارعذرخواست:

یکی اینکه کتاب مسکویه فقط در قسمت تهذیب اخلاق است که یک بخش ازسه بخش حکمت عملی است و دوبخش دیگررا که **تدبیرمنزل وسیاست مدن** باشد

Makalenin devamı AHLAK-I NASIRI'ye gidiyor.

Publications of the
Institute for the History of
Arabic-Islamic Science

Edited by
Fuat Sezgin

ISLAMIC
MATHEMATICS
AND
ASTRONOMY

Volume 49

A Collection of Mathematical and
Astronomical Treatises
as revised
by
Naṣīraddīn aṭ-Ṭūsī

Second Part

1998

Institute for the History of Arabic-Islamic Science
at the Johann Wolfgang Goethe University
Frankfurt am Main

Reprint of the Edition Hyderabad 1359
with the titles reordered

100 copies printed

Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften
Beethovenstrasse 32, D-60325 Frankfurt am Main
Federal Republic of Germany

Printed in Germany by
Strauss Offsetdruck, D-69509 Mörlenbach

ISLAMIC MATHEMATICS AND ASTRONOMY

Volume
49

A COLLECTION OF MATHEMATICAL AND ASTRONOMICAL TREATISES AS REVISED BY NAṢĪRADDĪN AṬ-ṬŪSĪ

SECOND PART

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi
Dem. No: 63614
Tas. No: 509.297
ISL.M

1998

Institute for the History of Arabic-Islamic Science
at the Johann Wolfgang Goethe University
Frankfurt am Main

TABLE OF CONTENTS

Kitāb fī l-ashkāl al-kuriya li-Manalāwus [Menelaos] *bi-taḥrīr* Naṣīraddīn aṭ-Ṭūsī..... 1

Kitāb Ma'rifat misāḥat al-ashkāl al-basīṭa wa-l-kuriya li-Banū Mūsā bi-taḥrīr Naṣīraddīn aṭ-Ṭūsī. 289

Kitāb al-Mafrūḍāt li-Thābit ibn Qurra bi-taḥrīr Naṣīraddīn aṭ-Ṭūsī. 335

*ar-Risāla ash-shāfiya 'an ash-shakk fi l-khuṭūṭ al-mutawāziya li-*Naṣīraddīn aṭ-Ṭūsī 363

Publications of the
Institute for the History of
Arabic-Islamic Science

Edited by
Fuat Sezgin

ISLAMIC
PHILOSOPHY

Volume 89

Naṣīraddīn aṭ-Ṭūsī
Abū Jaʿfar Muḥammad
(d. 672/1274)
and
Najmaddīn al-Kātibī
(d. 675/1276)

Texts and Studies
Collected and Reprinted

2000

Institute for the History of Arabic-Islamic Science
at the Johann Wolfgang Goethe University
Frankfurt am Main

50 copies printed

ISSN 1437-5125
ISBN 3-8298-6095-1

© 2000
Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften
Beethovenstrasse 32, D-60325 Frankfurt am Main
Federal Republic of Germany

Printed in Germany by
Strauss Offsetdruck, D-69509 Mörlenbach

ISLAMIC PHILOSOPHY

Volume
89

NAṢĪRADDĪN AṬ-ṬŪSĪ
ABŪ JAʿFAR MUḤAMMAD
(d. 672/1274)
and
NAJMADDĪN AL-KĀTIBĪ
(d. 675/1276)

TEXTS AND STUDIES

160143

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi
Dem. No: 78211
Tas. No: 181.2
ISL.P

Collected and reprinted
by
Fuat Sezgin

in collaboration with
Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert,
Eckhard Neubauer

2000

Institute for the History of Arabic-Islamic Science
at the Johann Wolfgang Goethe University
Frankfurt am Main

31 MART 2003

TABLE OF CONTENTS

Frissell, Edward: *Account of the Akhlauq-e-Nasiree, or Morals of Nasir, a celebrated Persian system of ethics.*
Transactions of the Literary Society of Bombay (London) 1. 1819. pp. 17-40. 1

Wilks, Mark: *Extract from the Akhlaq e Naseri, a work written by Nàser ud Dín about the middle of the thirteenth century.*
Transactions of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland (London) 1. 1827. pp. 514-519. 26

Stephenson, John: *The classification of sciences according to Nasiruddin Tusi.*
Isis (Cambridge, Mass.) 5. 1923. pp. 329-338. 33

Rubio, Luciano: *Una controversía del siglo XIII sobre el valor de la prueba de la existencia del Ser necesario* (Text and translation of five *rasā'il* by Naṣīraddīn aṭ-Ṭūsī and Najmaddīn al-Kātibī).
La Ciudad de Dios (El Escorial) 163. 1951. pp. 119-160; 329-354; 529-570; 164. 1952. pp. 93-128. 43

Rubio, Luciano: *Algunos pasajes de un tratado de Metafísica del Kātibī y la prueba del Ser necesario* (From *K. Ḥikmat al-ʿayn).*
La Ciudad de Dios (El Escorial) 165. 1953. pp. 513-537. ... 189

Sprenger, Aloys: *The logic of the Arabians, in the original Arabic, with an English translation* (Text and translation of *ar-Risāla ash-shamsiyya* by Najmaddīn al-Kātibī).
at-Tahānawī, Muḥammad ʿAlī: *Kashshāf iṣṭilāḥāt al-funūn/A dictionary of the technical terms used in the sciences of the Mussalmans.* Ed. Mawlā Muḥammad Wajīh; Mawlā ʿAbdalḥaqq; Mawlā Ghulām Qādir. Vol. 2. Calcutta 1862. Appendix. (1854.) II, 36, 30 pp..... 215

Publications of the
Institute for the History of
Arabic-Islamic Science

Edited by
Fuat Sezgin

NATURAL SCIENCES
IN ISLAM

Volume 34

Optics

Texts and Studies

Collected and reprinted

III

2001

Institute for the History of Arabic-Islamic Science
at the Johann Wolfgang Goethe University
Frankfurt am Main

NATURAL SCIENCES IN ISLAM

Volume
34

OPTICS

TEXTS AND STUDIES

III

Collected and reprinted
by
Fuat Sezgin

in collaboration with
Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer,
Farid Benfeghoul

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi
Dem. No: 85471
Tas. No: 509.297
NAT.S

2001

Institute for the History of Arabic-Islamic Science
at the Johann Wolfgang Goethe University
Frankfurt am Main

Beiträge zur Geschichte der Naturwissenschaften. XXXIII.

Über optische Täuschungen nach *Faḫr al Dîn al Râzî* und *Naṣîr al Dîn al Ṭûsî.*

Von Eilhard Wiedemann.

Mit ganz besonderem Interesse haben sich die arabischen Gelehrten, so *Ibn al Haitam*, mit den optischen Täuschungen beschäftigt, die sie wesentlich weiter fassen als wir, da sie auch die Bilder in gekrümmten Spiegeln dazu rechnen.

Diese optischen Täuschungen spielen eine große Rolle bei der Erörterung der Frage, ob wir sichere Erkenntnisse durch die Sinne oder nur durch den Verstand erhalten. Dieser Gegenstand ist sehr eingehend in der philosophischen Schrift *Muḥaṣṣal* des Philosophen *Faḫr al Dîn al Râzî* († 1209) und dem Kommentar bezw. der Kritik von *Naṣîr al Dîn al Ṭûsî* († 1273)[1]), dem Leiter der Sternwarte zu *Marǧâra*, zu diesem Werk behandelt. Mit ihr zusammenhängende Probleme sind in dem Werke von *Qarâfî*[2]) erörtert. Wenn auch von der ersteren Schrift ein größerer Teil von M. Horten übersetzt ist[3]), so dürfte eine zusammenhängende Darstellung doch von Interesse sein. Aus ihr ergibt sich, daß der Naturforscher *Ṭûsî* die Sinneswahrnehmungen weit höher einschätzt als der Philosoph *Râzî* und zahlreiche bei ihnen scheinbar sich zeigende Irrtümer dem Verstand zur Last legt.

[1]) Die Schrift ist in Kairo gedruckt 1323/1905, S. 6, 10—13, 8. Herr Dr. Horten in Bonn war so gütig, mich auf deren interessanten Inhalt aufmerksam zu machen.

[2]) Vgl. hierzu E. Wiedemann, Eders Jahrbuch 1913, S. 65.

[3]) M. Horten, Die philosophischen Ansichten von *Râzî* und *Ṭûsî*. Bonn 1910, S. 185 ff. u. 197 ff.

s. 134 ud.

Râzî führt zunächst im Wesentlichen das Folgende aus. Die Kommentare *Ṭûsîs* zu den einzelnen Stellen (1) (2) u. s. w. werden nachher im Zusammenhang gegeben:

Plato, Aristoteles, Ptolemäus und Galen erklären die Sinneswahrnehmungen für unsicher und behaupten, daß die absolut sicheren Dinge diejenigen sind, welche durch den Verstand und nicht die, welche durch die Sinne (1) wahrgenommen werden. Das Urteil der Sinne bezieht sich entweder auf individuelle oder universelle Dinge. Bei den individuellen Dingen wird aber das Urteil der Sinne nicht ohne weiteres als richtig angenommen, da es dem Irrtum unterworfen ist. Dies soll nach fünf Richtungen dargelegt werden (2).

I. Der Blick (*Baṣr*) sieht das Kleine groß: ein entferntes Feuer erscheint in der Dunkelheit groß, eine Beere im Wasser wie eine Pflaume; ein dem Auge genäherter Siegelring erscheint wie ein Armband. Der Blick sieht ferner das Große klein, so einen entfernten Gegenstand (3).

Das Auge sieht einen einfachen Gegenstand doppelt; so sehen wir wenn wir auf das eine Auge einen seitlichen Druck ausüben und nach dem Mond blicken, zwei Monde (4), wie dies auch bei dem Schielenden eintritt. Sehen wir zur Zeit des Mondaufganges auf eine Wasserfläche, so sehen wir einen Mond im Wasser und einen anderen am Himmel (5).

Andererseits sehen wir auch zahlreiche Gegenstände als einen einzigen. Zeichnen wir von dem Mittelpunkt eines Mühlsteines nach dessen Umfang zahlreiche nahe aneinander liegende Linien von verschiedener Farbe und dreht sich der Mühlstein schnell um, so sieht man nur eine Farbe, die gleichsam aus all diesen Farben gemischt ist (6).

Weiter erscheinen uns nicht vorhandene Dinge so, als ob sie wirklich vorhanden wären, so der *Sarâb* (Fata morgana) und die Dinge, die uns die Leute mit der leichten Hand (Gaukler) sowie die Taschenspieler vorführen. Ferner sehen wir einen fallenden Tropfen als eine gerade Linie und eine schnell im Kreise bewegte Fackel als Kreis (7)[1]).

Dann sehen wir bewegte Gegenstände ruhend, so den Schatten[2]) [eines ruhenden Objektes] und anderseits das Ruhende bewegt. So glaubt jemand, der auf einem Schiff fährt, daß das ruhende Ufer sich nach der Seite bewegt, und daß das bewegte Schiff ruht (8).

Wir sehen ferner einen nach einer Richtung sich bewegenden Gegenstand sich nach der entgegengesetzten Richtung bewegen, jemand, der sich nach einer Seite hin bewegt, sieht einen Stern sich in derselben Richtung bewegen, falls er eine Wolke unter dem Stern sieht, selbst wenn der Stern in entgegengesetzter Richtung fortschreitet (9).

Weiter sehen wir einen aufrechten Gegenstand reflektiert, so die am Rand von Kanälen stehenden Bäume (10). In manchen Spiegeln sehen wir

[1]) Vgl. Horten, Ringsteine *Fârâbîs*. Münster 1906, S. 27, 11.

[2]) Schulbeispiel für unmerkliche Bewegungen. Der Schatten bewegt sich entsprechend der Bewegung der Sonne. Er erscheint uns aber ruhend.

07 MAYIS 2003

85484

Publications of the
Institute for the History of
Arabic-Islamic Science

Edited by
Fuat Sezgin

NATURAL SCIENCES
IN ISLAM

Volume 47

Mīzān al-Ḥikma
by
Abu l-Fatḥ ʿAbdarraḥmān
al-Khāzinī
(d. after 515/1121)

Texts and Studies
Collected and reprinted

2001

Institute for the History of Arabic-Islamic Science
at the Johann Wolfgang Goethe University
Frankfurt am Main

NATURAL SCIENCES IN ISLAM

Volume
47

MĪZĀN AL-ḤIKMA
by
ABU L-FATḤ ʿABDARRAḤMĀN AL-KHĀZINĪ
(d. after 515/1121)

TEXTS AND STUDIES

Collected and reprinted
by
Fuat Sezgin

in collaboration with
Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer,
Farid Benfeghoul

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi
Dem. No: 85484
Tas. No: 509.297
NAT.S

2001

Institute for the History of Arabic-Islamic Science
at the Johann Wolfgang Goethe University
Frankfurt am Main

(91098)

Inhalt eines Gefäßes in verschiedenen Abständen vom Erdmittelpunkt.

Von **Eilhard Wiedemann** in Erlangen.

Mit einer Abbildung. (Eingegangen am 21. November 1922.)

Früher[1]) habe ich mitgeteilt, daß *al Châzinî* in seinem Werk „Die Wage der Weisheit“[2]) (vollendet 1221/22) nachwies, daß ein mit Wasser vollständig gefülltes Gefäß mehr Wasser an einem tieferen Ort faßt als an einem höher gelegenen Ort, und zwar infolge der Krümmung der Wasseroberfläche, die ein Stück einer um den Erdmittelpunkt beschriebenen Kugeloberfläche ist. Dieselbe Angabe finden wir in der „*Tadkîra*“ [Erinnerungsbuch, memorial[3])] über die Astronomie, dem bedeutendsten Werke von *Naṣîr al Dîn al Ṭûsî* (1201 bis 1274, vgl. Suter, Mathematiker usw. Nr. 368), der die Sternwarte von Maġrâra erbaut und unsere Kenntnisse in der Trigonometrie wesentlich gefördert hat.

In dem Kapitel „Darüber, daß die Erde Kugelgestalt hat und daß die Erde sich zum Himmel verhält, wie der Mittelpunkt der Kugel zu ihrem Umfang und darüber, daß sie sich gar nicht bewegt“ heißt es:

„Mit Wasser gefüllte Gefäße fassen mehr Wasser, wenn sie sich näher am Mittelpunkt der Erde, etwa am Boden eines Brunnens befinden, als wenn sie ferner von ersterem sind, sich etwa auf der Spitze eines Minarets befinden.“ Dieser kurz ausgesprochene Gedanke wird von anderen weiter gesponnen.

Quṭb. al Dîn al Schîrâzî (1236 bis 1311, Suter Nr. 387), ein Schüler von Naṣîr al Dîn hat ein Werk verfaßt „Das Erreichen des Höchsten in der Kenntnis der Sphären“, das sich bei einem Vergleich mit dem Memorial als eine sehr ausführliche Bearbeitung mit zahlreichen eigenen und eigenartigen Zusätzen erweist. Quṭb. al Dîn bespricht den Satz ausführlich und beweist dabei ganz allgemein, daß nicht nur auf dem Meere, sondern in jedem Gefäß die Oberfläche des Wassers eine Kugel sein muß[4]).

[1]) Wied. Ann. **39**, 319, 1890.

[2]) Aus diesem Werk sind mehrfach Stücke veröffentlicht worden, zunächst von N. Khanikoff, Journ. of the American Oriental Society **6**, 1, 1858, die dort und später veröffentlichten Stücke sind in meinen Beiträgen XVI zusammengestellt. Zu ihnen kommen noch solche in Beiträgen XXXVII und XXXVIII, vgl. auch Archiv für Geschichte der Naturwissenschaften usf. **2**, 394, 1910. Die einzigen ausführlichen Angaben über das Leben von *al Châzinî* gibt *al Baihaqî* (Beitrag XX, 73).

[3]) Ich konnte die Handschrift Nr. 261, 1 der Leipziger Stadtbibliothek benutzen. Die für uns wertvolle Stelle steht fol. 4 a.

[4]) Vgl. E. Wiedemann, Archiv f. Naturwissensch. usw. **3**, 335, 1910.

IMAROT KAVINLANDIKTAN
SONRA GELEN BONUMAN

انتشارات دانشگاه تهران
۱۲

Asâsu-l
Iktebâs

اساس الاقتباس

۲۳۰۲

تألیف

خواجه نصیرالدین طوسی

Nasiruddin-i Tusi

CUMHURIYETI KULTUR EVI-ANKARA

بتصحیح :

مدرس رضوی

۱۳۲۶

چاپخانه دانشگاه

160
N 27

فهرست کتاب

مقدمهٔ مصحح	یب
مقدمه	۲
ابتدای سخن در منطق	۳
تعریف علم منطق و فائدهٔ آن	۵
مقالت اول	
درمدخل منطق که آنرا ایساغوجی خوانند، چهارفن است	٦
فن اول درمباحث الفاظ سه فصل است	
فصل اول درکیفیت دلالت الفاظ برمعانی	۷
« دوم درنسبت الفاظ بامعانی	۸
« سیوم درقسمت الفاظ	۱٤
فن دویم در مباحث کلی و جزوی چهار فصل است	
فصل اول درتعریف کلی و جزوی	۱۷
«دویم درحمل ووضع	۱۸
« سیم درفرق میان کل و کلی وجزو وجزوی	۱۹
«چهارم دردیگر معانی لفظ کلی	۲۰
فن سیم درمباحث ذاتی وعرضی چهار فصل است	
فصل اول درمعرفت ذاتی وعرضی	۲۱
« دویم دراقسام ذاتی	۲۲
« سیم در اقسام عرضی	۲۳
« چهارم دراقسام مقول درجواب ماهو	۲٤
فن چهارم در مباحث کلیات خمسه پنج فصل است	
فصل اول درتعریف کلیات خمسه	۲۷
« دوم در مراتب اجناس و انواع	۲۹

CUMHURIYETI KULTUR EVI-ANKARA

Publications of the
Institute for the History of
Arabic-Islamic Science

Edited by
Fuat Sezgin

ISLAMIC
MATHEMATICS
AND
ASTRONOMY

Volume
51

The School of Marāgha and its Achievements
(Mu'aiyadaddīn al-'Urḍī, Naṣīraddīn aṭ-Ṭūsī,
and Quṭbaddīn ash-Shīrāzī)

Texts and Studies
Collected and Reprinted

II

1998

Institute for the History of Arabic-Islamic Science
at the Johann Wolfgang Goethe University
Frankfurt am Main

100 copies printed

© 1998
Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften
Beethovenstrasse 32, D-60325 Frankfurt am Main
Federal Republic of Germany

Printed in Germany by
Strauss Offsetdruck, D-69509 Mörlenbach

ISLAMIC MATHEMATICS AND ASTRONOMY

Volume
51

THE SCHOOL OF MARĀGHA AND ITS ACHIEVEMENTS

(MU'AIYADADDĪN AL-'URḌĪ, NAṢĪRADDĪN AṬ-ṬŪSĪ, AND QUṬBADDĪN ASH-SHĪRĀZĪ)

TEXTS AND STUDIES

II

Collected and reprinted
by
Fuat Sezgin

in collaboration with
Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert,
Eckhard Neubauer

63616
509.297
ISL.M

1998

Institute for the History of Arabic-Islamic Science
at the Johann Wolfgang Goethe University
Frankfurt am Main

TABLE OF CONTENTS

Wiedemann, Eilhard: *Über die Gestalt, Lage und Bewegung der Erde sowie philosophisch-astronomische Betrachtungen von Qutb al Dîn al Schîrâzî.*
Archiv für die Geschichte der Naturwissenschaften und der Technik (Leipzig) 3. 1912. pp. 395-422. 1

Wiedemann, Eilhard: *Beiträge zur Geschichte der Naturwissenschaften. LXXI. Über eine Schrift über die Bewegung des Rollens und die Beziehung zwischen dem Geraden und dem Gekrümmten von Quṭb al Dîn Maḥmûd b. Mas'ûd al Schîrâzî.*
Sitzungsberichte der Physikalisch-medizinischen Sozietät zu Erlangen 58-59. 1926-1927. pp. 219-24. 29

Wiedemann, Eilhard: *Beiträge zur Geschichte der Naturwissenschaften. LXXV. Zum Leben von Naṣîr al Dîn al Ṭûsî.*
Sitzungsberichte der Physikalisch-medizinischen Sozietät zu Erlangen 58-59. 1926-1927. pp. 363-379. 35

Wiedemann, Eilhard: *Beiträge zur Geschichte der Naturwissenschaften. LXXVIII. Naṣîr al Dîn al Ṭûsî. Nach einem vom Verfasser hinterlassenen Manuskript bearbeitet und herausgegeben von* Julius Ruska.
Sitzungsberichte der Physikalisch-medizinischen Sozietät zu Erlangen 60. 1928. pp. 289-316 53

Seemann, Hugo Josef: *Die Instrumente der Sternwarte zu Marâgha nach den Mitteilungen von al-'Urḍî.*
Sitzungsberichte der Physikalisch-medizinischen Sozietät zu Erlangen 60. 1928. pp. 15-126. 81

Frank, Josef: Review of: Seemann, Hugo Josef: *Die Instrumente der Sternwarte zu Marâgha nach den Mitteilungen von al-'Urdî.*
Zeitschrift für Instrumentenkunde (Berlin) 49. 1929. pp. 356-367. 194

Schwartz, Joseph J.: *A Menelaus manuscript in the Smith collection, Columbia University.*
Scripta mathematica (New York) 2. 1933-1934. pp. 243-246. 207

مجلهٔ
دانشکدهٔ ادبیات
شمارهٔ ۴ سال سوم
تیر ماه
۱۳۳۵

تحقیقات علمای مغرب در باب ممالک شرقی ۱

بایران قدیم وایران اسلامی ادا کرد. لکن همین مجملی هم که امروز بیان شد وباع خستگی آقایان حضار گردید، نسبت بوقت ما شاید خارج از تناسب بود ووقت آنست سخن را بصاحب اصلی خطابهٔ امروز یعنی استاد محترم آقای نفیسی بگذارم که آقا را با موضوع انجمن ما باختصار آشنا کنند وحق آنست که ما هردوطلبکار میمانیم یع هم ایشان باید شرح کامل مطلب خودرا دریک خطابهٔ دیگری که منحصر بخودش باشد بما تلقین فرمایند ومن نیز اگر مشتری پیدا شود درموقع دیگرشرحی دیگررا بتحقیقات مغربیان درباب ایران بعرض آقایان برسانم. اگرچه دراین موضوع اخیر ایشان اعلم واحق هستند وشاید قبول فرمایند که آنرا خود بعهده بگیرند. درخا باید ازحاضرین محترم برای اظهارعلاقه وحوصله وصبری که دراستماع بیانات اینجا ابرازفرمودند تشکرنمایم.

تحریرات خواجه نصیرالدین طوسی (۱)

بقلم : دکتر ذبیح‌الله صفا
استاد کرسی تاریخ ادبیات ایران

حضار محترم بخوبی آگاهند که علوم عقلی از اوایل قرن دوم هجری درتمدن اسلامی راه جست. دراین امر رجال نام آوری ازممالک وسیع اسلامی شرکت کرده‌اند که بیشتر آنان از قوم ایرانی یا از عیسویان نواحی شمالی عراق بوده و مجموعاً در تشکیل حوزهٔ علمی بغداد که جانشین مراکز علمی ایران و حوضهٔ علیای دجله و فرات گردید تأثیر داشته‌اند. با تشکیل مرکز علمی بغداد و ترجمه وتألیف کتب درابواب مختلف منطق والهیات وطبیعیات و ریاضیات و شعب وفروع مختلف آنها بزبان عربی اندك اندك آن زبان آمادهٔ کار برای مطالعات علمی و تعلیم و تعلّم در علوم گوناگون گردید و در کشور های اسلامی مراکز علمی جدیدی جانشین مراکز قدیم شد که شمارهٔ آنها علی‌الخصوص درایران بسرعت راه فزونی میسپرد. در تمام این مراکز مدتهای دراز کتب و آثار منقول دانشمندان ایرانی وهندی و یونانی واسکندرانی ونبطی وسریانی بعربی مورد مطالعه و تحقیق بود.

شمارهٔ دانشمندانی که درحوزه‌های علمی اسلامی آثارآنان رابعربی درآورده‌اند بسیار است چنانکه برشمردن همهٔ آنان نیازمند وقت موسعی است.

آثاری که درقرنهای دوم وسوم وچهارم بدست دانشمندان مشهور و متعددی از قبیل حنین بن اسحق و اسحق‌بن حنین و نوبخت و ابن‌المقفع و یوحنابن ماسویه و قسطابن لوقا وحبیش‌بن‌الحسن الاعسم و ثابت بن‌قرة‌الحرانی وخاندان او و ابوعثمان سعیدبن یعقوب‌الدمشقی وابن بکوس ویحیی‌بن عدی و متی‌بن یونس وابوالخیرخمار وجزآنان بعربی درآمد، جزدربعض موارد غالباً بترجمهٔ تحت‌اللفظ و عبارات نارسا پرداخته شده بود.

نارسایی این ترجمه ها در بسیاری از موارد بدرجه‌یی بود که حتی مردان

۱ــ این خطابه در کنگرهٔ خواجه نصیرالدین طوسی قرائت‌شده است.

Publications of the
Institute for the History of
Arabic-Islamic Science

Edited by
Fuat Sezgin

ISLAMIC
MATHEMATICS
AND
ASTRONOMY

Volume 48

A Collection of Mathematical and
Astronomical Treatises
as revised
by
Naṣīraddīn aṭ-Ṭūsī

First Part

1998

Institute for the History of Arabic-Islamic Science
at the Johann Wolfgang Goethe University
Frankfurt am Main

12 MARS 2015

Reprint of the Edition Hyderabad 1359
with the titles reordered

100 copies printed

Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften
Beethovenstrasse 32, D-60325 Frankfurt am Main
Federal Republic of Germany

Printed in Germany by
Strauss Offsetdruck, D-69509 Mörlenbach

ISLAMIC MATHEMATICS AND ASTRONOMY

Volume
48

A COLLECTION OF MATHEMATICAL AND ASTRONOMICAL TREATISES AS REVISED BY NAṢĪRADDĪN AṬ-ṬŪSĪ

(191098)

FIRST PART

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi
Demr. No: 63613
Tas. No: 509.297
ISL.M

1998

Institute for the History of Arabic-Islamic Science
at the Johann Wolfgang Goethe University
Frankfurt am Main

TABLE OF CONTENTS

Kitāb aṭ-Ṭulūʿ wa-l-ġurūb li-Uṭūlūqus [Autolycos] *bi-taḥrīr* Naṣīraddīn aṭ-Ṭūsī..... 1

Kitāb fī Jirmai an-naiyirain wa-buʿdaihimā li-Arisṭarkhus [Aristarchos] *bi-taḥrīr* Naṣīraddīn aṭ-Ṭūsī.. 57

Kitāb al-Maʾkhūdhāt li-Arkhimīdis [Archimedes] *bi-taḥrīr* Naṣīraddīn aṭ-Ṭūsī..... 99

Kitāb al-Kura wa-l-usṭuwāna li-Arkhimīdis [Archimedes] *bi-taḥrīr* Naṣīraddīn aṭ-Ṭūsī..... 133

Kitāb al-Maṭāliʿ li-Īsqilāwus [Hypsicles] *bi-taḥrīr* Naṣīraddīn aṭ-Ṭūsī..... 391

Publications of the
Institute for the History of
Arabic-Islamic Science

Edited by
Fuat Sezgin

ISLAMIC
MATHEMATICS
AND
ASTRONOMY

Volume
50

The School of Marāgha and its Achievements
(Mu'aiyadaddīn al-'Urḍī, Naṣīraddīn aṭ-Ṭūsī,
and Quṭbaddīn ash-Shīrāzī)

Texts and Studies
Collected and Reprinted

I

1998

Institute for the History of Arabic-Islamic Science
at the Johann Wolfgang Goethe University
Frankfurt am Main

100 copies printed

© 1998
Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften
Beethovenstrasse 32, D-60325 Frankfurt am Main
Federal Republic of Germany

Printed in Germany by
Strauss Offsetdruck, D-69509 Mörlenbach

ISLAMIC MATHEMATICS AND ASTRONOMY

Volume
50

THE SCHOOL OF MARĀGHA AND ITS ACHIEVEMENTS

(MU'AIYADADDĪN AL-'URḌĪ, NAṢĪRADDĪN AṬ-ṬŪSĪ, AND QUṬBADDĪN ASH-SHĪRĀZĪ)

TEXTS AND STUDIES

I

Collected and reprinted
by
Fuat Sezgin

in collaboration with
Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert,
Eckhard Neubauer

63615
509.297
ISL.M

1998

Institute for the History of Arabic-Islamic Science
at the Johann Wolfgang Goethe University
Frankfurt am Main

TABLE OF CONTENTS

Gravius, Johannes (Ed.): *Binae tabulae geographicae, una Nassir Eddini Persae, altera Ulug Beigi Tatari.*
London 1652. 10, 64 pp. 1

Beigel, Wilhelm Sigismund: *Nachricht von einer Arabischen Himmelskugel mit Kufischer Schrift, welche im Curfürstl[ichen] mathematischen Salon zu Dresden aufbewahrt wird.*
Astronomisches Jahrbuch für das Jahr 1808. Berlin 1805. pp. 97-110. 81

Jourdain, Aimable: *Mémoire sur les Instrumens employés à l'Observatoire de Méragah.*
Magasin encyclopédique (Paris) 6. 1809. pp. 43-101. .. 95

Schier, Karl Heinz: *Bericht über den arabischen Himmelsglobus im Königl[ichen] Sächs[ischen] mathematischen Salon zu Dresden.*
Globus coelestis arabicus qui Dresdae in Regio Museo mathematico asservatur a Carolo H. Schier Dresdensi *illustratus*. Leipzig 1865. Additamentum pp. 65-71..... 154

Carra de Vaux, Baron Bernard: *Les sphères célestes selon Nasîr-Eddîn Attûsî.*
Paul Tannery: *Recherches sur l'histoire de l'astronomie ancienne*. Paris 1893. Appendice VI, pp. 337-361. 161

Carra de Vaux, Baron Bernard: Review of: *Traité du Quadrilatère attribué à Nassiruddin-el-Toussy. Traduit par* Alexandre Pacha Caratheodory. Constantinople 1891.
Journal Asiatique (Paris), 8e série, vol. 20. 1892. pp. 176-181. 186

Tannery, Paul: Review of: *Traité du Quadrilatère attribué à Nassiruddin-el-Toussy. Traduit par* Alexandre Pacha Caratheodory. Constantinople 1891.
Bulletin des sciences mathématiques (Paris), 2e série, 16. 1892. pp. 147-152..... 193

J6-15

Biobibliography of Ismā'īlī Literature

Tusi Nasiruddin
25 TEMMUZ 1992

by

ISMAIL K. POONAWALA

İSLAM TARİH SANAT
ve KÜLTÜRÜ ARAŞTIRMA
MERKEZİ - İSTANBUL

297.62 016
PO.B

Associate Editor

Teresa Joseph

Gustave E. von Grunebaum Center for Near Eastern Studies
University of California, Los Angeles

UNDENA PUBLICATIONS Malibu, California

2. [أشعـــ

Nasīr al-Dīn Abū Ja'far Muhammad b. Muhammad al-Tūsī [Tūsī]

Tūsī was born in an Imāmī family in Tūs on 11 Jumādā I 597/18 February 1201. After having mastered the various disciplines of learning, he entered the service of Muhtasham Nāsir al-Dīn 'Abd al-Rahīm b. Abū Mansūr, an Ismā'īlī governor of Quhistān. He enjoyed the latter's patronage for a long time before he moved to Alamūt in the service of Muhammad III 'Alā al-Dīn b. Hasan.[1] Following the fall of Alamūt he accompanied Hūlāgū as a trusted adviser and retained this influential position under Abāqā.[2] He died at Baghdad on 18 Dhū al-hijjah 672/26 June 1274.

The period of Tūsī's stay in Quhistān was not only very long but also one of the most productive of his career. He wrote several important works dedicated to the Muhtasham, such as, Akhlāq-i Nāsirī,[3] Akhlāq-i Muhtashamī, Sharh al-Ishārāt, Risālah-'i Mu'īnīyah, and translated into Persian Zubdat al-haqā'iq and al-Adab al-wajīz. Some of the works composed during this period clearly bear an Ismā'īlī imprint. Most of Tūsī's biographers, however, ancient as well as modern, deny that he was at any time an Ismā'īlī. Hence, the typical Ismā'īlī works of Tūsī are generally excluded from the traditional lists of his works. Some biographers deny the authenticity of works preserved in the Ismā'īlī milieu, whereas others acquiesce in stating that he was obliged to compose for his Ismā'īlī masters because of his fear of them. If we were to believe Tūsī's own words in his Sayr va sulūk (No. 3), in which he narrates his spiritual transformation, his dissatisfaction with kalām and hikmah led him to Ismā'īlism wherein he found his spiritual fulfillment. There is no reason to doubt the authenticity of this treatise. It was probably a phase in his life during which he embraced the Ismā'īlī faith. Later, however he reverted to his earlier Imāmite faith.

[1] For Muhammad III see Hodgson: Order of Assassins, 42; "Ismā'īlī state," 422.

[2] For Hūlāgū and Abāqā see Boyle, Cambridge history of Iran, V, 340 ff.

[3] It was believed by scholars that in the second recension of this work Tūsī merely removed the original preface in which the book was dedicated to Muhtasham Nāsir al-Dīn. Jalāl al-Dīn Humā'ī who is preparing an edition of the first recension, extant in at least four ancient MSS, states that there are several changes throughout the book. He also adds that it contains certain Ismā'īlī ideas, see Humā'ī "Muqaddamah-'i qadīm," 17-25; Mudarris-i Rizavī, Ahvāl, 256-9.

SOURCES

B.1 Ivanow: Guide, 104; Ism. Lit., 134-6 (Nos. 1-4).

Brockelmann, GAL, I, 508-12; S I, 924-33, additional sources listed.

Khayyāmpūr, Farhang-i sukhanvarān, 605-6.

B.2 Āyatī, Bahāristān, 84-85.

Ghālib, A'lām, 587-8.

Hodgson, Order of Assassins, 239-43.

Arberry, Persian Lit., 257-8.

Lewis, Assassins, 84, 93.

B.3 Strothmann, "al-Tūsī," additional sources listed.

Ravānbakhsh, Zindagānī va shakhsīyat-i Khvājah Nasīr al-Dīn.

Mudarris-i Rizavī, Ahvāl.

Mudarrisī, Sarguzasht va 'aqā'id-i Tūsī.

Yādnāmah-'i Tūsī.

Dānish-pazhūh, "Guftārī az Khvājah-'i Tūsī," 82-88.

Dinorshoev, Filosofiia Nasiriddina Tusi.

Tusi Nasiruddin

Dergi / Kitap
Kütüphanede Mevcuttur
N. Çetin Bölümü

14 AĞUSTOS 1997

مجموعهٔ مقالات

عبّاس اقبال آشتیانی

شامل یکصد و یک مقاله

با مقدمه و تصحیح آقای دکتر محمّد دبیرسیاقی

ناشر
کتابفروشی خیّام
سال ۱۳۵۰

مستولی گردد ولی بعد از این حادثه چون روزبروز برشوکت محمود افزوده گشت سلطان با اینکه در ابتدا نسبت باو مسامحه بخرج داده و گذاشته بود که در تحکیم کار خود بکوشد ، برشك آمد و شاید هم بهمین علت بود که بالاخره علناً بخصومت با او برخاست برای اینکه اینمطلب بهتر فهمیده شود باید بگویم که ترکان عثمانی معتقدند که از دو مذهب معتبر اسلام ایشان آن مذهبی را میپرستند که دین حقیقی وصحیح محمد (ص) است و سلطان عثمانی که جانشین خلفای اسلامی است طبعاً برتمام سلاطین وامرائی که باین دین معتقدند — سیادت دارد وچون محمود نیز براین دین میرود ، باید شهادت سلطان را قبول داشته باشد والا چارهٔ نیست جز اینکه او را باجنگ باین امر وادارند .

اما چون سلطان از طرفی نمیخواست که باین کار اخیر دست بزند و از طرفی دیگر در جلب رضای رعایای خود میکوشید ، چنین انتشار داد که محمود بعد از جلوس برتخت سلطنت ایران فرمان داده است که در مساجد خطبهٔ نماز را بنام سلطان عثمانی بخوانند ولی ترکان در اینخصوص هیچگونه شاهد وسند یقینی نمی توانستند ارائه دهند بلکه از این وحشت — داشتند که مبادا محمود که در تسنن سخت متعصب است در ممالك متعلق بسلطان رخنه نماید و بربودن قسمتهائی از آن و تابع نمودن جمعی از رعایای او موافق آید و اگر در شناختن حق سیادت سلطان اشکالی کند ناچار کار بجنگی مذهبی منتهی خواهد شد و چنین جنگ در هر مملکتی بروز کند عواقبی شوم خواهد داشت لیکن وخامت آن البته در درد ومملکتی که محکوم حکم خرافات پرستی و جهلند بمراتب شدیدتر خواهد شد " .

wwwwwwwwwww

یك نسخه نفیس

(بخط خواجه نصیرالدین طوسی)

با امضاهای سلطان احمد جلایر والغ بیك*

شهر استانبول پایتخت سابق عثمانی ومرکز خلافت ششصد وسی ودو سالهٔ سلاطین آل عثمان از جهت داشتن کتابخانه‌های متعدد ووجود نسخه های خطی بسیار نفیس قیمت در آنجا بزبانهای عربی وفارسی وترکی بدون شك در دنیا بی نظیر است ، یعنی در حقیقت خزانه های نفیسی از این نسخ در آنجا باقیست که بعضی بکلی نادر ومنحصر بفردند وبعضی دیگر از جهت قدمت وزیبائی ونفاست در هیچ جا تالی ومانند ندارند .

سلاطین آل عثمان که خود را مجاهد ومروج دین اسلام میشمردند ، در بنای مساجد ومدارس جهدی وافی داشتند ، بعلاوه یا خود اهل ذوق وادب بودند یا بسیرهٔ زمان باهل ادب تشبه می ورزیدند ، غالباً در هریك از مساجد ومدارسی که میساختند کتابخانهٔ بزرگی نیز ایجاد میکردند ، بهمین نظر در فتح ممالك وسیعه ای که بدست ایشان مسخر میشد از هرجا بعنوان غنیمت وغارت کتب بسیار نیز باستانبول می آوردند وسلاطین وبزرگان اطراف هم بعنوان هدیه وارمغان اکثر اوقات نسخه‌های نفیسی برای ایشان میفرستادند ودر این روش پسندیده یعنی تأسیس کتابخانه وجمع نسخ نفیسهٔ خطی وزراء واعیان وامرای دولت عثمانی نیز غالبا از سلاطین خود تقلید می نمودند .

گذشته از این اسباب ، حملهٔ مغول واستیلای امیرتیمور بر ایران عدهٔ کثیری از فضلای ماوراء النهر وخراسان وعراق وآذربایجان را بفرار بقلمرو سلاطین عثمانی وپناهندگی

---

*دانشمند محترم آقای عباس اقبال استاد دانشگاه ووابستهٔ فرهنگی ایران در ترکیه وایتالیا که اکنون در شهر روم اقامت دارند ضمن بازدید کتابخانهٔ استانبول ، مقالهٔ محققانه وتاریخی زیرا برای خوانندگان گرامی این مجله ارسال داشته اند **اطلاعات ماهانه**] .

مجلهٔ
دانشکدهٔ ادبیات
شمارهٔ ۳ سال سوم
فرودین ماه ۱۳۳۵

نصیر الدین طوسی
و
زبان وادب پارسی [۱]

بقلم: دکتر محمد معین
استاد کرسی تحقیق در متون فارسی

۱ـ کتب فارسی خواجه

درعصری که غالب دانشمندان ایران هنوز کتب علمی خود را بزبان تازی مینوشتند ، خواجه نصیر با تألیف کتب گرانبهای فارسی، خدمتی ارجمند بزبان وادب ملی انجام داد. ازجملهٔ آثار فارسی او میتوان از کتب ورسایل ذیل نام برد .

۱ـ حکمت

الف ـ حکمت نظری :

اساس الاقتباس (منطق) [۲]، مقولات عشر یا قاطیغوریاس [۳]، رسالهٔ اثبات واجب [۴]، رسالهٔ جبر وقدر یا جبر واختیار [۵]، رساله درقسمت موجودات [۶]، آغاز وانجام درمبدأ ومعاد یا کتاب تذکره [۷]، جواب اسئلهٔ اثیر الدین ابهری [۸]، رسالهٔ فی النفی و الاثبات [۹]، رساله در

۱ـ خطابه‌ای است که درکنگرهٔ خواجه نصیرطوسی ایراد شده‌است.

۲ـ بتصحیح مدرس رضوی جزوانتشارات دانشگاه تهران شمارهٔ ۱۲ سال ۱۳۲۶ چاپ شده ، ورك : احوال و آثار خواجه نصیرالدین . مدرس رضوی . ازانتشارات دانشگاه تهران شمارهٔ ۲۸۲ سال ۱۳۳٤ ص ۲٤۰ .

۳ـ رك : مقدمهٔ اساس الاقتباس ص یه ؛ احوال وآثار ص ۲۹۷—۸ .

٤ـ درمجموعهٔ رسائل خواجه نصیرالدین باهتمام مدرس رضوی جزوانتشارات دانشگاه تهران شمارهٔ ۳۰۸ سال ۱۳۳۵ (ص ۱—۷) چاپ شده، بطوریکه آقای مدرس در «احوال وآثار» ص ۳۱۰ نوشته‌اند دو رساله بنام «اثبات واجب» بخواجه نسبت داده شده‌است .

۵ـ درمجموعهٔ رسائل ص ۷-۲۸ طبع شده ، ورك : احوال وآثار ص ۲۹۹ .

٦ـ درمجموعهٔ رسائل ص ۵۷—۸۲ چاپ شده ، ورك : احوال وآثار ص ۲٦۱ .

۷ـ این کتاب چهاربار بطبع رسیده وبارآخر باهتمام ایرج افشارجزوانتشارات دانشگاه تهران شمارهٔ ۳۰۱ سال ۱۳۳۵ چاپ شده است .

۸ـ رك : احوال وآثار ص ۲۸۳ ببعد .

۹ـ رك : احوال وآثار ص ۳۱۲ .

نعمتها وخوشیها ولذتها [۱] .

ب ـ حکمت عملی :

اخلاق ناصری [۲]، نصیحت نامه [۳]، ترجمهٔ کتاب اخلاق ناصر الدین محتشم [۴] .
رسالهٔ رسوم پادشاهان قدیم و طرز گرفتن مالیات [۵] .

۲ـ هیئت و نجوم :

رسالهٔ معینیّه یا المفید درهیئت [٦]، وشرح آن نیز بقلم خود او [۷]، وحلّ مشکلات آن هم بقلم او [۸]، زبدة الهیئة [۹]، شرح ثمرهٔ بطلمیوس یا ترجمة الثمرة فی احکام النجوم [۱۰]، مدخل فی علم النجوم (منظوم) [۱۱]، اختیارات مسیر القمر (منظوم) [۱۲]، ترجمهٔ صور الکواکب عبدالرحمن صوفی [۱۳]، سی فصل درتقویم [۱۴]، بیست باب درمعرفت اسطرلاب [۱۵]، رساله در تقویم وحرکات افلاك [۱٦]، زیج ایلخانی [۱۷] .

۱ـ رك : احوال وآثار ص ۳۲۳ .

۲ـ این کتاب بتازگی ازطرف دانشگاه پنجاب (پاکستان) طبع و منتشر شده. منتخب اخلاق ناصری باهتمام جلال همائی از طرف وزارت فرهنگ ایران درتهران بسال ۱۳۲۰ طبع و منتشر شده ، و مقدمهٔ قدیم اخلاق ناصری هم بکوشش جلال همائی جزو انتشارات دانشگاه تهران شمارهٔ ۳۰۵ سال ۱۳۳۵ انتشار یافته‌است .

۳ـ رك : مقدمهٔ اساس الاقتباس ص یز .

٤ـ رك : احوال وآثارص ۳۰۲ ببعد .

۵ـ درمجموعهٔ رسایل خواجه نصیر ص ۲۸-۳۵ چاپ شده، ورك : احوال وآثار ص ۲۹۵ .

٦ـ رك : احوال وآثارص ۲۲۲ ببعد ، این کتاب بادیباچه‌ای ازمحمد تقی دانش پژوه جزوانتشارات دانشگاه تهران شمارهٔ ۳۰۰ سال ۱۳۳۵ چاپ عکسی شده‌است .

۷ـ رك : احوال وآثارص ۲۲۳ ببعد .

۸ـ رك : احوال وآثار ص ۲۲۵ ؛ این کتاب نیز بادیباچه‌ای ازمحمد تقی دانش پژوه جزو انتشارات دانشگاه تهران شمارهٔ ۳۰٤ سال ۱۳۳۵ چاپ عکسی شده‌است .

۹ـ رك : احوال وآثارص ۲۲٤ ببعد .

۱۰ـ رك : مقدمهٔ اساس الاقتباس ص ید ، احوال وآثارص ۲۳۹—۳۳ .

۱۱— رك : احوال وآثارص ۲۲۸ . ۱۲— رك : ایضاً ص ۳۰٦ ببعد .

۱۳— رك : ایضاً ص ۲۲۸-۹ . ۱٤ـ رك : ایضاً ص ۲۲۵ ببعد .

۱۵ـ رك : ایضاً ص ۲۳۵ . این کتاب جزوانتشارات دانشگاه تهران شمارهٔ ۳۰۷ سال ۱۳۳۵ منتشرشده‌است . ۱٦ـ رك : احوال وآثار ص ۳۰۷ .

۱۷— رك : بهار ـ سبك شناسی ج ۳ ص ۱۵۹، احوال وآثارص ۲۳۳ ببعد .

Publications of the
Institute for the History of
Arabic-Islamic Science

Edited by
Fuat Sezgin

ISLAMIC
PHILOSOPHY

Volume 93

Mollā Ṣadrā Shīrāzī
(d. 1050/1640)
and
his School

Texts and Studies
Collected and Reprinted

ISLAMIC PHILOSOPHY

Volume
93

MOLLĀ ṢADRĀ SHĪRĀZĪ
(d. 1050/1640)
and
HIS SCHOOL

TEXTS AND STUDIES

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi
Dem. No: 78215
Tas. No: 181.2
ISL.P

Collected and reprinted
by
Fuat Sezgin

in collaboration with
Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert,
Eckhard Neubauer

2000

Institute for the History of Arabic-Islamic Science
at the Johann Wolfgang Goethe University
Frankfurt am Main

2000

Institute for the History of Arabic-Islamic Science
at the Johann Wolfgang Goethe University
Frankfurt am Main

Alphabetisches Verzeichnis der Eigennamen.

Aristoteles 26.
Aschariten 36.
Avicenna 9, 24, 26, 44, 57.
Metaphysik 67.
Bazwári 6, 9, 12, 14, 18, 23, 25. 27. 29, 32, 34, 36, 44, 46, 54.
Brockelmann 3.
Buddhismus 98.
Damád 54, 77, 89, 98.
Farábi 30, 40, 42, 43, 83, 86.
Forscher, die wahren (almuhakkikún d. h. die späteren spekulativen Theologen orthodoxer Richtung) 8, 26, 32, 47.
Gelehrten, die weltlichen (alhukamá d. h. die griechisch gerichteten Denker im Islam) 5 (Naturwissenschaftler) 48 (Peripatetiker) 49, 62, 94.
Griechische Philosophen 43, 60.
Horten: Ringsteine Farábis 30. 83.
Kátibi 27.
Kúschgi 37.
Lahígi 54.
Muhassal 64.
Mystiker (d. h. die pantheistischen Mystiker, die Sufis, die im Gegensatz zu der mystischen Richtung Suhrawardis stehen) 5, 8, 23, 24, 32, (Anm.) 42, 45, (Anm. 47, (Anm) 51.
Naturwissenschaftler 5.
Nischabúri (Fáridaddin Attar) 32.
Peripatetiker 9, 19, 48.
Philosophen (d. h. die griechischen Denker und deren eigentliche Schüler in Islam, Farabi und Avicenna) 27, 31, 45, 50, 53, 59, 60, 64, 77.
Propheten 6.
Rázi 7, Mystische Untersuchungen 95.
Sabier 50.
Schahrastáni: „Der Bekämpfer der griechischen Philosophen (musári elfalasifa) 43.
Seelenwanderung 51.
Schirázi 3, 9, 15, 16, 18, 19, 23, 27, 36, 44, 45, 54, 62, 79, 94, 98.
Suhrawardi 3, 8, 9, 14, 15, 18, 23, 27, 29, 42, 43, 54.
Theologen, die altorthodoxen (Mutakalimún; Kalám) 7 (Anm. 8, 9, (Anm.) 47, 52, 60, 62, 63.
Theologen, die liberalen (die Mutaziliten) 29 (Anm.).
Theologen, Spekulative 5, 52, 63, 64, (s. Theologen, altorthodoxe).
Thomas von Aquin 23.
Tusi 43, Kritik des Muhassal 64.

Die philosophischen und theologischen Ansichten von Lahígi (ca. 1670)

nach seinem Werke
»Die aufgehenden Sterne der Offenbarung«,
einem Kommentare zur Dogmatik des Tusi (1273 *).

Bearbeitet von
M. Horten.

Vorwort.

Lahígi ist (Fol. 3) Anhänger der Imamiten und betont mit besonderem Stolze, daß deren Prinzipien direkt von den griechischen Philosophen entlehnt seien ohne Vermittlung der liberalen Theologen. Lahígi ist über die griechische Philosophie genügend unterrichtet. Die wichtigsten Werke seines Kulturkreises über diesen Gegenstand hat er eingehend studiert. Seine Begabung ist jedoch keine tiefgehende wie die eines Gurgáni, Igi oder Schirazi (1640*). Er haftet mehr an den Worten und logisch glatten Formulierungen als an dem tieferen Sinne der Lehren. Manchmal behandelt er in etwas kleinlicher Weise rein philologische Fragen. Seiner Neigung nach ist er mehr Theologe als Philosoph und legt als solcher mehr Wert auf die positive Seite der Theologie als auf die Spekulation. Er verhält sich darin durchaus anders als die genannten Theologen. Man empfindet in allem, daß Lahígi sich fast ausschließlich r e z e p t i v verhält. Eine produktive Kraft tritt bei ihm nicht hervor. Dennoch bewegt er sich mit großer Gewandtheit und vollem Verständnisse in den vorgebrachten Problemen, so daß man ihn nicht schlechthin als einen Autoritätsgläubigen bezeichnen darf.

Lahígi war Schüler des Schirazi (1640 *, Sadraddin), was aus einer Glosse des Bazwári (ca. 1800) zu den »vier Reisen«, der philosophischen Enzyklopädie Schirázis (331 b Mitte) hervorgeht. Neben seinem Hauptwerke, das ebenda zitiert wird (in der Lehre von dem Frühersein der Ursache bezüglich der Wirkung), verfaßte er eine G l o s s e zu einem Werke des Hufri (unbekannt, viell. 1550, von

31 MAR 2003

journal of the Academy of Sciences in Damascus, to name but a few. An important initiative of the past ten years is the Iranian journal *Nāma-yi Bahāristān*. The short-lived Leiden journal *Manuscripts of the Middle East* is yet another example of a dedicated publication on manuscripts, and so is *Manuscripta Orientalia*, which is published in St. Petersburg and which has been going strong now for a decade and a half. And the list is far from complete.

As the names of these illustrious journals indicate, they all have a slightly different scope and orientation, but they have in common that they all address a Western academic audience of philologists and historians of religion. The *Journal of Islamic Manuscripts* has a larger ambition. Geographically speaking it not only encompasses Islamic manuscripts from all over the world, but it also transcends the boundaries of academic literary and historical studies by giving full attention to technical matters pertaining to conservation and maintenance, and by promoting studies that are useful for conservators and IT specialists as well. At the same time this new Journal addresses a global readership that wishes to improve the knowledge on all aspects of the rich literary and scientific legacy of the world of Islam.

The *Journal of Islamic Manuscripts* is published by Brill Publishers in Leiden, The Netherlands, on behalf of the Islamic Manuscript Association Limited, an international non-profit organization dedicated to protecting Islamic manuscripts and supporting those who work with them. It was formed in 2004 in response to the urgent need to address the poor preservation and inaccessibility of many Islamic manuscript collections around the world. The publication of the *Journal of Islamic Manuscripts* is just one of its activities. Members of the association receive a paper copy of the Journal as part of their membership privileges. The publisher, Brill's in Leiden, well-known for its high standards in scholarly publishing, takes care of the distribution of the Journal beyond the Association's membership, and provides for the electronic publication.

It is envisaged that the journal will be published in two issues, each about one hundred pages, per year. Authors are invited to submit original studies on Islamic manuscripts for publication to the editorial board. The editors are proud to present this publication, the first of its kind, to a global readership.

Leiden, 7 November 2010

The editors

D 3820

BRILL

ISLAMIC MANUSCRIPTS

Journal of Islamic Manuscript 1 (2010) 3-17 brill.nl/jim

Tusi Nasiruddin 191098

The Osler Codex of Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī's Commentary on Avicenna's *al-Ishārāt wa-al-tanbīhāt*

Adam Gacek
McGill University, Montreal, Canada

Abstract
The author describes manuscript no.478 in the collection of the Osler Library, of McGill University, which was a personal copy of the scribe Abū al-Qāsim al-Abarqūhī made from a model belonging to his teacher Burhān al-Dīn al-'Ibrī (d. 743/1343). The codex, copied in 761/1360, contains a reading certificate granted to al-Abarqūhī and a copy of the certificate given to al-'Ibrī by his teacher Quṭb al-Dīn al-Shīrāzī (d. 710/1311), as well as glosses attributed to the latter, his teacher and his teacher's teacher, Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī (d. 672/1274). This witness is a good example of the importance given to the study and transmission of philosophical texts in the 8/14th century Iran, in general, and to Ibn Sīnā's *al-Ishārāt wa-al-tanbīhāt*, in particular.

Keywords
Abbreviations, Abū al-Qāsim al-Abarqūhī, Burhān al-Dīn al-'Ibrī, Fakhr al-Dīn al-Rāzī, Glosses, Ḥall mushkilāt al-Ishārāt, Ibn Sīnā, Ijāzah, Al-Ishārāt wa-al-tabīhāt, Mirza Sa'eed, Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī, Quṭb al-Dīn al-Shīrāzī, William Osler

The present paper deals with an 8/14th century manuscript copy of the work of Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī (d. 672/1274)[1] preserved in the Osler Library, McGill

[1] Carl Brockelmann, *Geschichte der arabischen Litteratur* (GAL) I, 592, no. 20; S I, 816. For Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī see GAL I, 670; S I, 924. See also Muḥammad Taqī Mudarris Raẓavī, *al-'Allāmah al-Khawājah Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī: ḥayātuh wa-āthāruh* (Mashhad: Bunyād-i Pizhūhishhā-yi Islāmī, Āstān-i Quds-i Raẓavī, 1419 [1998 or 1999]). There are a great many manuscripts of this text that have survived, as well as some eight lithographed editions of the text printed in India (5), Iran (2) and Turkey (1). C. Brockelmann mentions the following editions: Lucknow 1293 (GAL I, 592), Istanbul 1290, Teheran 1887, 1301, India 1281, 1318 (GAL SI, 816). Additionally, copies were printed in Lucknow in 1312/1895 and 1331/1913 respectively. The earliest edition by movable type was produced in Cairo in 1907 by al-Maṭba'ah al-Khayrīyah and later reprinted in Qom in 1403/1982-3. This edition entitled *Sharḥay al-Ishārāt* also has the commentary by Fakhr al-Dīn al-Rāzī. Other later editions include the Teheran edition made in 1957 and published with the *Ishārāt and al-tanbīhāt* printed by al-Maṭba'ah al-Ḥaydarīyah, and the 1960 Sulaymān Dunyā Cairo edition of both the Ishārāt and the commentary by Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī printed by Dār al-Ma'ārif. The most recent edition was made by Ḥasan-zādah al-Āmulī in 2004 and printed in Qum by Bustān-i Kitāb.

© Koninklijke Brill NV, Leiden, 2010
DOI: 10.1163/187846410X534676

brand
297
20

Routledge History of World Philosophies
Volume I

History of Islamic Philosophy

EDITED BY

Seyyed Hossein Nasr and Oliver Leaman

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi
Dem. No: 203501
Tas. No: 181.209 HIS-1

ROUTLEDGE
Taylor & Francis Group
London and New York
2001

CHAPTER 33

From al-Ṭūsī to the School of Iṣfahān

John Cooper

Tusi Nasireddin
191098

The period in Islamic philosophy from the death of Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī in 672/1274 to the beginning of what has come to be known as the "School of Iṣfahān", which may, for convenience, be placed during the latter part of the tenth/sixteenth century, encompasses some three hundred years of intense philosophical activity on many fronts, an understanding of which is essential in order to comprehend the changes which the speculative sciences underwent in the Ṣafavid era. Unfortunately, however, this period has not received the attention which the earlier, and, to a certain extent, later periods have enjoyed in the history of Islamic philosophy. To some extent this lack of attention may be attributed to the tendency of writers in this period to produce commentaries, supercommentaries, glosses, superglosses and marginalia on the works of their predecessors rather than to write new texts (this is only in part true, as will become clear), and to the tendency of many modern researchers to see such writing as a sign of intellectual stagnation. This is a view which needs to be revised, however, if the richness and importance of these texts is to be understood, for it is in the elaboration of the basic materials of Islamic philosophy in both the commenting texts and the original texts during this period that the ideas which gradually accumulated to produce the later flowering of the intellectual sciences can be found.

It is the purpose of this chapter to provide an overview of certain strands in the history of the philosophy of this period. The overview will be seen to be selective in that several important figures and "schools" have been omitted. Nothing here will be said about the "school" of Ibn 'Arabī which culminated in the writings of Jāmī, nor of the closely related Sufi authors who give evidence of their acquaintance with the metaphysical world of the Shaykh al-Akbar in their poetry and commentaries

forensic
(2)
20

Routledge History of World Philosophies
Volume I

History of Islamic Philosophy

EDITED BY

Seyyed Hossein Nasr
and Oliver Leaman

Türkiye Diyanet Vakfı
İslam Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi
Dem. No: 203501
Tas. No: 181.209
HIS-1

London and New York
2001

CHAPTER 32

Khwājah Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī: the philosopher/vizier and the intellectual climate of his times

Hamid Dabashi

Tusi Nasireddin
191038

In the year 597/1201, about five years before St Albertus Magnus and some twenty-three years before St Thomas Aquinas (1224–74) were born, far from Lauingen in Swabia and far from the castle of Roccasecca near Naples, a kindred soul of these two great medieval philosophers was born in the city of Ṭūs in the eastern province of Khurasan in Persia. Khwājah Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī (597/1201–672/1274) would live simultaneously with St Albertus Magnus and St Thomas Aquinas and share much of their theological and philosophical concerns – and then some more. He would serve in the court of a world conquerer, witness the destruction of Baghdad and the downfall of the 'Abbasid caliphate, found one of the greatest institutions of higher learning in the form of a teaching observatory, contribute massively to all major branches of Islamic philosophy and then die in exactly the same year that St Thomas Aquinas died, some six years before the death of St Albertus Magnus. Had their respective faiths and languages and their opposing locations around the dividing lines of the Crusades permitted it, the two Christian and one Muslim philosopher would have found much, much indeed, to talk about and to discuss. And the three of them would have had much to learn from yet another philosopher, their senior by almost a century. Khwājah Naṣīr was three years old when the eminent Jewish philosopher Moses Maimonides (1135–1204) died in Cairo. These four represented the peak of philosophical activity in the three Abrahamic religions at that time. Ruling over their minds with almost the same intensity as the Old and

31 ARA 2010

420 YOUNG, Gregg de. The *Taḥrīr kitāb uṣūl Uqlīdis* of Nāṣir al-Dīn al-Ṭūsī: its sources. *Zeitschrift für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften.* 18 (2008-09) pp.1-71.

191211

Tusi, Nasiroddin (191098)

Shi'i Interpretations of Islam

Three Treatises on Theology and Eschatology

A Persian edition and English translation of
Naṣīr al-Dīn Ṭūsī's
Tawallā wa tabarrā, Maṭlūb al-mu'minīn
and *Āghāz wa anjām*

by
S. J. Badakhchani

Türkiye Diyanet Vakfı
İslam Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi
Dem. No: 191211
Tas. No: 297.62
TUS.S

I.B.Tauris *Publishers*
LONDON • NEW YORK
in association with
The Institute of Ismaili Studies
LONDON

2010

420. YOUNG, Gregg de. The *Taḥrīr kitāb uṣūl Uqlīdis* of Nāṣir al-Dīn al-Ṭūsī: its sources. *Zeitschrift für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften*, 18 (2008-09) pp.1-71.

191 098

The Study of Shi'i Islam

History, Theology and Law

Edited by

Farhad Daftary and Gurdofarid Miskinzoda

Türkiye Diyanet Vakfı
İslam Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi
Dem. No: 223052
Tas. No:

I.B.Tauris *Publishers*
LONDON • NEW YORK
in association with
The Institute of Ismaili Studies
LONDON, 2014

Tusi Nasiruddin 191038
22 Şubat 2014
MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

18

Al-Shaykh al-Ṭūsī: His Writings on Theology and their Reception*

Hassan Ansari and Sabine Schmidtke

I

While the theological thought of Twelver Shi'ism during the 3rd/9th and 4th/10th centuries has been studied relatively well (as much as is possible on the basis of the few, mostly secondary sources that are preserved),[1] little is known about its doctrinal developments from the early 5th/11th century onwards. Whereas most of the theological works by al-Sharīf al-Murtaḍā (d. 436/1044) have been preserved and are now available in critical editions and have partly been studied,[2] only some of the

* This publication was prepared within the framework of the European Research Council's FP 7 project 'Rediscovering Theological Rationalism in the Medieval World of Islam'. We take the opportunity to thank Camilla Adang for helpful remarks on an earlier draft of this chapter.

[1] See the still authoritative overview by Wilferd Madelung, 'Imamism and Mu'tazilite Theology', in Toufic Fahd, ed., *Shī'isme Imāmite* (Paris, 1970), pp. 13–29; repr. in W. Madelung, *Religious Schools and Sects in Medieval Islam* (London, 1985), article VII. For the early period, see also W. Madelung, 'The Shiite and Khārijite Contribution to Pre-Ash'arite *Kalām*', in P. Morewedge, ed., *Islamic Philosophical Thought* (Albany, 1979); repr. in his *Religious Schools and Sects*, article VIII; Tamima Bayhom-Daou, 'The Imam's Knowledge and the Quran according to al-Faḍl b. Shādhān al-Nīsābūrī (d. 260 A.H./874 A.D.)', *BSOAS*, 64 (2001), pp. 188–207; Josef van Ess, *Theologie und Gesellschaft im 2. und 3. Jahrhundert Hidschra: Eine Geschichte des religiösen Denkens im frühen Islam* (Berlin, 1991–1997), vol. 1, pp. 233–403; Hossein Modarressi, *Crisis and Consolidation in the Formative Period of Shi'ite Islam: Abū Ja'far ibn Qiba al-Rāzī and His Contribution to Imāmite Shi'ite Thought* (Princeton, 1993); Hossein Modarressi, *An Introduction to Shī'ī law: A Bibliographical Study* (London, 1984), pp. 23–50; 'Abbās Iqbāl, *Khāndān-i Nawbakhtī* (Tehran, 1345/1966); Ḥasan Anṣārī, 'Abū Sahl Nawbakhtī', *DMBI*, vol. 5, pp. 579–583; Martin J. McDermott, *The Theology of al-Shaikh al-Mufid (d. 413/1022)* (Beirut, 1978); Paul Sander, *Zwischen Charisma und Ratio: Entwicklungen in der frühen imāmitischen Theologie* (Berlin, 1994).

[2] For his doctrinal thought, see Madelung, 'Imamism and Mu'tazilite Theology', pp. 25ff; McDermott, *Theology*, pp. 373ff; Muḥammad Riḍā al-Ja'farī, 'al-Kalām 'indā'l-Imāmiyya, nash'atuhu, taṭawwuruhu wa-mawqi' al-Shaykh al-Mufīd minhu II', *Turāthunā*, 8 (1413/1992–1993), pp. 77–114. It was only in recent years that al-Murtaḍā's most comprehensive works on *kalām* were made available through publication, namely (i) *Rasā'il al-Sharīf al-Murtaḍā*,

(191098)

536 KASSAM, Zayn. Nāṣir al-Dīn al-Ṭūsī. *The Islamic world.* Ed. Andrew Rippin. London & New York: Routledge, 2008, (The Routledge Worlds), pp.380-383.

191098

HISTORY OF ISLAM
(Classical Period 1206–1900 C.E.)

Volume II

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi
Dem. No: 175139
Tas. No: 297.9
NAS.H

PROF. MASUDUL HASAN

Islamic Publications (Pvt.) Ltd.
13-E, Shah Alam Market, Lahore - Pakistan
1988

Hülegu Han
Abaka Han
Ahmed Teküder
Arğun Han
Tuğ: Nasıruddin
191098
28 TEM 200

3
The Mongol Il-Khans
1258-1296 C.E.

Halaku, the Il-Khan

After the fall of Baghdad, Halaku became the ruler of Iraq and Iran. He founded what came to be known as the Il-Khan rule. The term "Il-Khan" meant viceroy, and though the Mongol state of Iraq and Iran was autonomous, it owed allegiance to the Great Khan of Mongolia who was a brother of Halaku.

Halaku established his capital at Maragah near Tabriz in Azarbaijan. Maragah was chosen as the capital because there were pastures so necessary for the Mongol horses. Halaku was hostile to Islam. His mother as well as his principal wife were Christians. He conferred many favours on the Christians, and churches were constructed in various cities of Persia and Iraq. Halaku himself was a pagan, and had leanings towards Buddhism. It is very strange that though he was guilty of shedding the blood of millions of people, he claimed to be a follower of Buddha.

With the establishment of the Il-Khan rule, Iraq and Iran were lost to Islam. The Christians hailed the fall of Baghdad with the cry "Babylon has fallen", and they tried to win the Mongols to Christianity. The people in Iraq and Iran contiuned to be Muslims. The Mongols had no new faith to offer to the people, and as such while the Mongols were able to establish their rule in a Muslim land, they were unable to win the hearts of the people who were predominantly Muslim. The Christians established their churches in many cities, but in spite of their best efforts and the patronage of the Mongols they were unable to convert the people to Christianity. Under these circumstances in spite of his hostility to Islam, Halaku

References:
1. *Cambridge History of Islam.*
2. *Cambridge History of Persia.*
3. *The History of the Mongol Conquests* : J. J. Saunders.
4. *History of the Mongols* : Bartold Spuler.
5. *A History of Persia* : P. M. Sykes.
6. *A History of Persia* : R. G. Watson.

191098
- Tusi Nasiruddin
Kindi. Yakub.

028 Beyhom, Amine
Théories de l'échelle et pratiques mélodiques chez les arabes : une approche systématique et diachronique : I. L'échelle générale et les genres, tome 1. théories gréco-arabes de Kindī (IXe siècle) à Ṭūsī (XIIIe siècle) / Amine Beyhom ; préface de François Picard. - Paris : Librairie Orientaliste Paul

Geuthner, cop 2010. - 674 p. : il., gráf. ; 25 cm
Bibliografía: p. [619]-638. - Índices
ISBN 978-2-7053-3840-4
1. Al-Kindī, Yaᶜqūb b. Isḥāq - Crítica e interpretación 2. Al-Ṭūsī, Naṣīr al-Dīn - Estudios y conferencias 3. Música árabe - Historia I. Titulo.
929Al-Kindī, Yaᶜqūb b. Isḥāq
929Al-Ṭūsī, Naṣīr al-Dīn
78(=411.21)
ICMA 4-61032 R. 71723

03 MART 2012

191098

48 GACEK, Adam. The Osler Codex of Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī's Commentary on Avicenna's *al-Ishārāt wa-al-tanbīhāt*. *Journal of Islamic Manuscripts*, 1 (2010) pp.3-17;143. [Ms. 478, Osler Library collection (McGill University), copied in 1360. With abstracts in French & Arabic.]

Tusi Nasiruddin

04 KASIM 2010

055 Badakhchani, S. J.
Shi'i interpretations of Islam : three treatises on theology and eschatology = Sih risāla az taṣnīfāt ḫawāğa Nuṣayr l-Dīn Ṭūsī : Persian edition and english translation of Naṣīr al-Dīn Ṭūsī's Tawallā wa tabarrā, maṭlūb al-mu'minīn and Āghāz wa anjām / S.J. Badakhchani. - New York : I.B. Tauris Publishers ; London : The Institute of Ismaili Studies, 2010. - 94, XI-97 p. ; 24 cm. - (Ismaili texts and translations series ; 13)
Textos en inglés y en persa. - Port. adicional en persa. - Tít. adicional de la port.: Sih risāla az taṣnīfāt ḫawāğa Nuṣayr l-Dīn Ṭūsī
ISBN 978-1-84885-594-6
1. Al-Ṭūsī, Naṣīr al-Dīn - Estudios y conferencias 2. Šī'a - Doctrinas 3. Teología islámica - Estudios y conferencias 4. Ismā'īl-íes - Doctrinas I. Titulo. II. Titulo: Sih risāla az taṣnīfāt ḫawāğa Nuṣayr l-Dīn Ṭūsī III. Serie.
929Al-Ṭūsī, Naṣīr al-Dīn
21:297(031)
297.2
ICMA 4-32198 R. 70725

(191098)

536 KASSAM, Zayn. Nāṣir al-Dīn al-Ṭūsī. *The Islamic world.* Ed. Andrew Rippin. London & New York: Routledge, 2008, (The Routledge Worlds), pp.380-383.

420 YOUNG, Gregg de. The *Taḥrīr kitāb uṣūl Uqlīdis* of Nāṣir al-Dīn al-Ṭūsī: its sources. *Zeitschrift für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften,* 18 (2008-09) pp.1-71.

191 098

199068

HISTORY OF ISLAMIC PHILOSOPHY

191093
Nasiruddin-i Tusi

Türkiye Diyanet Vakfı
İslam Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi
Dem. No: 199068
Tas. No: 181.209 HIS.1

Edited by

Seyyed Hossein Nasr and Oliver Leaman

Kum 2008

31 **The school of Ibn 'Arabī** 510
William C. Chittick

V Later Islamic philosophy

32 **Khwājah Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī: the philosopher/vizier and the intellectual climate of his times** 527
Hamid Dabashi

33 **From al-Ṭūsī to the School of Iṣfahān** 585
John Cooper

34 **Mīr Dāmād and the founding of the "School of Iṣfahān"** 597
Hamid Dabashi

35 **Mullā Ṣadrā: his life and works** 635
Hossein Ziai

36 **Mullā Ṣadrā: his teachings** 643
Seyyed Hossein Nasr

37 **Shah Walīullāh** 663
Rahimuddin Kemal and Salim Kemal

VI The Jewish philosophical tradition in the Islamic cultural world

38 **Introduction** 673
Oliver Leaman

39 **Jewish philosophy in the Islamic world** 677
Arthur Hyman

40 **Saadiah Gaon al-Fayyumi** 696
Lenn E. Goodman

41 **Ibn Gabirol** 712
Irene Lancaster

42 **Judah Halevi** 718
Barry Kogan

میراث اسلامی ایران

دفتر هشتم

Türkiye Diyanet Vakfı
İslam Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi
Dem. No: 200687
Tas. No: 955
MIR.I

به کوشش

رسول جعفریان

Kum (13778) 1419

Tusi Mashhad (191098)

02 EKİM 2012

قواعدُ العَقائد

أو

الرِّسالة الإعتقاديّة

الامام أبی جعفر مُحمّد بن مُحمّد بن الحَسَن

نصیرُالدّین الطُوسي

(٦٧٢ ـ ٥٩٧ هـ)

به کوشش

محمد رضا انصاری قُمّی

درآمد

رسالهٔ (قواعد العقائد) یا (الرّسالة الاعتقادیة) از آثارگرانمایه یکی از مشاهیر جهان و اسلام یعنی محمد بن محمد ابن الحسن مشهور به خواجه نصیرالدین طوسی قُمّی (م۶۷۲) است، جلالت قدر وعظمت شأن و شهرت و صیت او بگونه‌ای است که نیازی به بازگو کردن زندگی او نمی‌باشد.

خواجه در این رساله تنها به ارائه و بازگوکردن اندیشه‌ها و دیدگاهها و تصورات و اعتقادات یک یک فرقه‌ها و مذاهب و اندیشمندان مسلمان (یا آنان‌که به اسلام نسبت داده می‌شوند همچون ملاحده و دیگر فرقه‌هایی که اعتقادات کفرآمیز و بدور از اصول اساسی اسلام را دارند) درباره اُصول پنج گانه اعتقادی پرداخته و از بررسی و پذیرفتن، یا ردّ و ابطال آنها خودداری ورزیده است. خواجه در این رساله همچون دیگر کتابها و رساله‌های خود با امانت و درستکاری به عرضه اعتقادات دیگران پرداخته و بدور از هرگونه تعصب و غرض‌ورزی اندیشه دیگران را آن گونه که اعتقاد آنان است ارائه می‌نماید.

وی در آغاز رساله می‌گوید:

«یقول صاحب هذه المقالة: انّی أوردت فیها قواعد العقائد من العلم المنسوب الی

467 - 498

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

03 Mayıs 2014

412 PUIG MONTADA, Josep. El pensamiento en Irán después de Avicena. El ejemplo de Naṣîr ad-Dîn aṭ-Ṭûsî. *Revista Española de Filosofía Medieval*, 18 (2011) pp.23-36. [With abstracts in Spanish & English.]

Tusi Nasiruddin
19/098

An Anthology of Philosophy in Persia

VOLUME 4

From the School of Illumination to Philosophical Mysticism

SEYYED HOSSEIN NASR

and

MEHDI AMINRAZAVI

Türkiye Diyanet Vakfı
İslam Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi
Dem. No: 160739
Tas. No: 181.763
NAS.A

I.B.Tauris *Publishers*
LONDON • NEW YORK
in association with
The Institute of Ismaili Studies
LONDON
2012

1

Naṣīr al-Dīn Ṭūsī

— Tusi, Nasiruddin (1910-98)

Abū Ja'far Muḥammad ibn al-Ḥasan Naṣīr al-Dīn Ṭūsī is one of the most prominent Islamic philosophers and scientists, as well as a leading Shi'i theologian. His family hailed from Kāshān but he was born in Ṭūs in Khurāsān 597/1200 and died in 672/1273 in Kāẓimayn near Baghdad. Although Ṭūsī is primarily known as a philosopher, he contributed immensely to such fields as *kalām*, mathematics, astronomy, ethics and to some extent Sufism.

Ṭūsī's first teacher was his father, a prominent jurist in the Twelver school of Shi'ism with whom he may have studied logic, jurisprudence and natural philosophy. Ṭūsī also studied metaphysics with his uncle and different branches of mathematics with other teachers in Ṭūs. Having mastered the sciences available to him in his home town, he left for Nayshāpūr, at the time a great centre of learning where the legacy of such philosophers and mathematicians as 'Umār Khayyām was still present.

In Nayshāpūr, Ṭūsī studied metaphysics and Peripatetic philosophy with Farīd al-Dīn Dāmād, who was a student of Ibn Sīnā through four intermediaries. He also studied medicine with Quṭb al-Dīn Miṣrī, himself a distinguished student of Fakhr al-Dīn Rāzī, and finally became a student of Kamāl al-Dīn Yūnus with whom he studied mathematics.

Some time before 628/1230 Ṭūsī accepted the invitation of Naṣīr al-Dīn Muḥtashim, the Ismaili ruler, and moved to Quhistān and later to other fortresses of the Ismailis where he lived from 623/1226 to 652/1254. Ṭūsī's relationship with the Ismailis is subject to debate. There are those who have argued that Ṭūsī genuinely converted to Ismailism while others see his conversion as a move to enjoy the protection of the Ismailis in a turbulent time. Ṭūsī's life coincided with the Mongol invasion of Persia, which caused much death and destruction, especially in the province of Khurāsān where he resided. The only islands of peace and stability were the strongholds of the Ismailis where Ṭūsī could have been safe. Still others have argued that his collaboration with the Ismailis and his stay at the fortress of

180 - 183

We have just shown that according to Maimonides, mathematics can be considered as a condition for metaphysical knowledge in three senses. The most obvious one is that mathematics is an exercise for the mind. In the second place, it offers a construction model—an architectonic—which can lead to certainty. And finally, it provides theoretical-proof techniques, mainly, the apagogic method. But these are not the only connections between mathematics and metaphysics that we can find in the *Guide*. We have quite recently drawn attention to another connection which is by no means less important: mathematics can play the role of an argumentation method in metaphysics. The most famous example, and the most relevant, is precisely taken from Apollonius' *Conics*: the problem of the relation between imagination and conception can best be dealt with by taking the example of an asymptote to an equilateral hyperbola. In his criticism of *Kalām*, Maimonides intends to refute the following thesis: "everything conceived by imagination is admitted by the intellect as possible". His strategy is to establish the negation of the thesis: there are unimaginable things, that is, things that can in no way be imagined though their existence can be proved. This shows that, for Maimonides, there is no principle which licenses a move from imagination to the metaphysical reality. He expresses his thesis as follows:

> Know that there are certain things, which would appear impossible, if tested by man's imagination, being as inconceivable as the co-existence of two opposite properties in one object; yet the existence of those same things, which cannot be represented by imagination, can nevertheless be established by proof, and their reality brought about (ibid., p. 214).

We have had the opportunity of showing (Rashed, 1987) that in these terms Maimonides takes up the problem of proving what cannot be conceived, a problem posed in the tenth century by the mathematician al-Sijzī. The example invoked by Maimonides to make his point is the same as the one discussed by his predecessor—proposition II. 14 of Apollonius' *Conics* concerning asymptotes to an equilateral hyperbola: the curve and its asymptotes will always come closer to each other if they are prolonged indefinitely, but they never meet.

> This is a fact, writes Maimonides, which cannot easily be conceived, and which does not come within the scope of imagination. Of these two lines the one is straight, the other curved, as stated in the aforementioned book. One has consequently proved the existence of what cannot be perceived or imagined, and would be found impossible if tested solely by imagination (ibid., p. 215).

The imagination invoked here by Maimonides is the mathematical imagination: nothing ensures even the way to metaphysical reality. But it can be stated with certainty that what is true for the mathematical imagination is *a fortiori* also true for all other forms of this faculty. Invoking the *Conics* proposition seems, in Maimonides' mind, to have more force than just that of mere example: it is an argumentation technique that the metaphysician borrows from mathematics.

To conclude: as did his predecessors from the time of al-Kindī, Maimonides finds in mathematics an architectonic model, proof techniques and model argumentation methods. The role of mathematics is in no way reduced to that of a propaedeutic to philosophical teaching: if Maimonides devoted time and energy to

Ibn Sina 030637 Tusi Nasiruddin 19/098

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN 25 Ocak 2016

Roshdi Rashed, *"The Philosophy of Mathematics"*, Edit. Shahid Rahman, Tony Street, Hassan Tahiri, **The Unity of science in the Arabic tradition:** Science, logic, epistemology and their interactions, [Dordrecht]: Springer, 2008, p. 153-182. İSAM DN. 206713

2 Mathematics in the Philosophical Synthesis and the "formal" Modification of Ontology: Ibn Sīnā and Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī

In his monumental *al-Shifā'*, as in his book *al-Najāt*, and in his *Danish-Nameh*, Ibn Sīnā gives mathematics a particular prominence. To take the *Shifā'* alone, Ibn Sīnā (980–1037) devotes no fewer than four books to mathematical sciences. To this must be added some independent chapters in astronomy and music. In all these writings, it has not been sufficiently understood that the presence of mathematics is significant in two respects. We have seen that al-Kindī was interested in mathematics on two accounts, in his capacity as a philosopher, and as a mathematician. So when he treats of burning mirrors, optics, sundials, astronomy, and when he comments on Archimedes, he does so as a mathematician. Mathematics is also a source of inspiration and an argumentation model for the philosopher. While al-Kindī's tradition survived him in the writings of Muḥammad ibn al-Haytham, Ibn Sīnā belongs only in part to this tradition. His mathematical knowledge, as one can see, is fairly wide-ranging though traditional. He probably knew the works of Euclid, of Nicomachus of Gerasa, and of Thābit ibn Qurra on the amicable numbers. He was also familiar with elementary algebra, with the theory of numbers and with certain works in Diophantine analysis. He seems not to have been well informed about contemporary research, as is shown by his claims about the regular heptagon. We can say, then, without fear of contradiction that Ibn Sīnā had a solid mathematical knowledge which allowed him to deal with certain applications, though not to undertake true mathematical research. This means that it is just as inaccurate to reduce his mathematical knowledge to Euclid's *Elements* and to Nicomachus of Gerasa's *Introduction to Mathematics*, as it is to represent him as a major mathematician of the tenth century. For this great logician, metaphysician and physician, mathematics plays a different role from that in al-Kindī since it is not only a source of inspiration for philosophical research but an integral part in a philosophical system. This explains the presence of four books in *al-Shifā'* devoted successively to the disciplines of the *quadrivium*. The question therefore is to assess the philosophical implications of this state of affairs.

If we consider Ibn Sīnā's theoretical views on the status of mathematics, the nature of its objects and the number of disciplines of which it is composed, we can conclude that he is the direct heir to a tradition: the status of mathematics is defined accordance with the Aristotelian theory of the classification of sciences, itself founded on the famous doctrine of Being; its objects are defined thanks to abstraction theory; as for the number of its disciplines, it is the well-known number passed on by the ancient Greek tradition. This concerns the three disciplines of the intermediary science (العلم الأوسط), which make up theoretical philosophy the objects of which are distributed among physics, mathematics and metaphysics—an order that

Tusi Nasiruddin 91098
- Kelam 110755
- Akaid 011158
۱۰

رسالهٔ اعتقادی

نگاشتهٔ

خواجه نصیرالدین طوسی

(۶۷۲ـ۵۹۷ هـ.ق)

به کوشش

فاطمهٔ فنا

۳۰۱ - ۳۰۹

205433
ERÜ

گنجینهٔ بهارستان

(مجموعهٔ ۱۸ رساله در منطق، فلسفه، کلام و عرفان)

به کوشش علی اوجبی

Türkiye Diyanet Vakfı
İslam Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi
Dem. No: 205433
Tas. No: 080
GEN.B

25 Ocak 2014
MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی

تهران ۱۳۷۹

Tusi Nasiruddin (1910g8)
825-831

N

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī

Ivana Panzeca
University of Barcelona
Barcelona
Spain

Abstract

Naṣīr al-Dīn Muḥammad ibn Muḥammad al-Ṭūsī was born in 1201 in Ṭūs, in Khorasan, within a family of Twelver Shīʿite allegiance. Philosopher, theologian, and author of about 150 works, he was considered a "third master," after Aristotle and al-Fārābī. He was educated in Ṭūs and then he completed his education in Nīshāpūr, a highly reputed cultural center of his times, in Iraq and in Mosul. His studies included Arabic, logic, metaphysics, mathematics, medicine, law, religion, and natural sciences. Because of the Mongol invasion, he took refuge in Qūhistān's fortresses, under the protection of the governor Naṣīr al-Dīn Muḥtashim. He then rapidly converted to the Ismāʿīlī faith and completed his main philosophical treatises, among which was his commentary to Avicenna's *Ishārāt*.

After Alamūt's fall, Ṭūsī became vizier of Hūlāgū, the Mongol commander. Thanks to Hūlāgū's patronage, Ṭūsī established in Maragha the largest astronomical observatory of the times. He died in Baghdad in 1274 and was buried next to the seventh Shīʿite Imam in a site near the city.

Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī is considered one of the most important figures of Islamic thinking. He was one of the most prolific scholars of the thirteenth century, and left his mark on most literary and scientific disciplines.

al-Ṭūsī, Naṣīr al-Dīn (Ṭūs 1201- Baghdad 1274)

Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī, also known as *khwāja*, is one of the most important figures in Islamic intellectual history. A philosopher, theologian, mathematician, and astronomer, he was honored with the title of "third teacher," after Aristotle and al-Fārābī.

He was educated at Ṭūs, in Khorasan, by his father, Muḥammad ibn al-Ḥasan, a famous jurist of the Twelve Imam school of Shīʿism, with whom he was initiated in religious and intellectual sciences. Ṭūsī devoted himself to the study of Arabic language and grammar, to the reading of the Qur'ān to *ḥadīth*, and Shīʿite jurisprudence. With his maternal uncle he studied logic, natural philosophy, and metaphysics, and during the same period he was also taught algebra and geometry. Between 1213 and 1221, to complete his training, he moved to Nīshāpūr, where he earned an excellent reputation as a scholar. His most important teachers were Farīd al-Dīn al-Dāmād, with whom he studied the philosophy of Avicenna, and Quṭb al-Dīn al-Miṣrī, a disciple of Fakhr al-Dīn al-Rāzī, with whom he studied medicine. Subsequently, Ṭūsī went to Irāq and studied jurisprudence with the Shīʿite scholar Muʿīn al-Dīn Sālim ibn Badrān al-Māzinī; later on, he studied at Mosul with Kamāl al-Dīn ibn Yūnus, with whom he improved his mathematical knowledge. Because of the Mongol invasion, which occurred while Ṭūsī was completing his studies, he was forced to accept an invitation from the Ismāʿīlī governor of Qūhistān, Naṣīr al-Dīn ʿAbd al-Raḥīm ibn Abī Manṣūr (or Naṣīr al-Dīn Muḥtashim), who presided over the business of the community of the Nizarites. Ṭūsī moved to the Ismāʿīlī court, in Sartakht, in one of the mountain fortresses in Qūhistān, around 1232–1233. He mentions Naṣīr al-Dīn ʿAbd al-Raḥīm as a benevolent governor, at whose court many learned men took refuge. There Ṭūsī received great honors, though the difficult situation prevented him from traveling.

In about 1234, he was called to the court of the Ismāʿīlī prince ʿAlā al-Dīn Muḥammad, who had heard of his fame as a scholar. Accompanied by Naṣīr al-Dīn ʿAbd al-Raḥīm, Ṭūsī went to the fortress of Maymūn Diz; it was in those years that he turned to the Ismāʿīlī faith. Although the period that he spent at the courts was intellectually fruitful, Ṭūsī did not fully enjoy his situation, and in the last pages of his commentary on Avicenna's *Ishārāt*, titled *Sharkh al-Ishārāt*, he recounts the difficulties in which he was forced to write his works. During the 20 years he spent in the various courts, Ṭūsī wrote some of his most important texts on ethics, logic, sciences, and mathematics. Among the works commissioned by Naṣīr al-Dīn ʿAbd al-Raḥīm he did a translation into Persian of ʿAyn al-Quyāt al-Hamadānī's *Zubdat al-ḥaqāʾiq*, and

Henrik Lagerlund (ed.), *Encyclopedia of Medieval Philosophy*, DOI 10.1007/978-1-4020-9729-4,
© Springer Science+Business Media B.V., 2011

Encyclopedia of Medieval Philosophy: *Philosophy Between 500 and 1500*, edit. Henrik Lagerlonud, vol. II, London 2011. ISAM DN. 224450.

E YAYIMLANDIKTAN
ELEN DOKÜMAN
21 Eylül 2014

Kıyamet
111054
Tüi Klasikler
13/228
Şia
181 904

70 NAṢĪR AL-DĪN AL-ṬŪSĪ. *Shi'i interpretations of Islam. Three treatises on Islamic theology & eschatology*. Ed. & trans. S.J. Badakhchani. London: Tauris & Institute of Ismaili Studies, 2010 (Ismaili Texts and Translations Series, 13). 97, 96 pp. Persian edition and English translation of *Aghāz wa anjām*. *Tawallā wa tabarrā* and *Maṭlūb al-mu'minīn* of Naṣīr al-Dīn Ṭūsī.

2 8 Aralık 2014
...RDE YAYIMLANDIKTAN
...A GELEN DOKÜMAN

191098 TÛSÎ, Nasîrüddin
KASIM BARMAN, ***İslam felsefesinde aile ahlâkı Nasîruddin et Tûsî örneği,*** Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2010

191098

TÛSÎ, Nasîrüddin

1 ANAR GAFAROV, Nasîruddin et-Tûsî'nin ahlâk felsefesi, Ankara Üniversitesi, Doktora, 2009

2 AYŞE BETÜL TEKİN, Tusi'nin Tecridü'l-İtikad'ı ve şerhlerinde varlık ve mahiyet, Marmara Üniversitesi, Doktora, 2013

3 AZİME ŞİMŞEK, Nasireddin Tûsî'nin ahlâk ve eğitim anlayışı, Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2005

4 GAFGAZ ABDURRAHMANOV, Tûsî ve Serahsî'nin Mebsut'ları örneğinde Ca'ferî ve Hanefî Mezheplerine Göre Selem akdi, Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2012

New Perspectives on the History of Islamic Science

Volume 3

Edited by

Muzaffar Iqbal

Center for Islam and Science, Canada

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

22 Mayıs 2015

16 Nathan Sidoli and Takanori Kusuba (2008), 'Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī's Revision of Theodosius's *Spherics*', *Suhayl*, **8**, pp. 9–46.

355 - 392

ASHGATE

Surrey 2012

Boğazici University Library

39001106949376

14

- Tusi, Nasiruddin (191098)

[16]

Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī's revision of Theodosius's *Spherics*

Nathan Sidoli and Takanori Kusuba

Keywords: Spherical geometry, spherical astronomy, *Spherics*, Theodosius, Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī, Greek to Arabic translation, medieval manuscript transmission, editorial practices.

Abstract

We examine the Arabic edition of Theodosius's *Spherics* composed by Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī. Through a comparison of this text with earlier Arabic and Greek versions and a study of his editorial remarks, we develop a better understanding of al-Ṭūsī editorial project. We show that al-Ṭūsī's goal was to revitalize the text of Theodosius's *Spherics* by considering it firstly as a product of the mathematical sciences and secondarily as a historically contingent work. His editorial practices involved adding a number of additional hypotheses and auxiliary lemmas to demonstrate theorems used in the *Spherics*, reworking some propositions to clarify the underlying mathematical argument and reorganizing the proof structure in a few propositions. For al-Ṭūsı, the detailed preservation of the words and drawings was less important than a mathematically coherent presentation of the arguments and diagrams.

Introduction

If the number of the manuscripts may be taken as any indication, during the medieval period, some of the most popular versions of ancient Greek mathematical texts were those made in the middle of the 13th century by Abū Jaʿfar

08 Temmuz 2015

606 FATOORCHI, Pirooz. On intellectual skepticism: a selection of skeptical arguments and Ṭūsī's criticisms, with some comparative notes. *Philosophy East & West*, 63 ii (2013) pp. 213-250.

Ṭūsī, Naṣīruddīn
131098

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

08 Temmuz 2015

586 AYDÜZ, Salim. The influence of Nasir al-Din al-Tusi on Ottoman scientific literature. *Muslim heritage: discover the golden age of Muslim civilisation.* Manchester: Foundation for Science, Technology and Civilisation (FSTC), 2012? Unpaginated article, online (only) at http:// www.muslimheritage.com/ article/ influence- nasir- al- din - al- tusi- ottoman - scientific- literature.

587 BABAYEV, A. & MEDZLUMBEYOVA, V.F. New results in the research on some mathematical works of Nasir al-Din al-Tusi. *Muslim heritage: discover the golden age of Muslim civilisation.* Manchester: Foundation for Science, Technology and Civilisation (FSTC), 2011 Unpaginated article, online (only) at http:// www.muslimheritage.com/ article/ new- results- research - some- mathematical- works - nasir- al- din- al- tusi.

Tusi Nasiruddin
131098
MATEMATİK VAKFI YAYINLARINDAN

bilmeyi kendi okuluna girilebilmesinin şartlarından sayıyordu. Ama Eflatun, matematik girişinden makul âleme ve mürselat diyarına ulaşıyorduysa bile çağımızın düşünürleri matematik yolundan tabiat âlemine erişmektedir ve tabiat kitabının matematiğin diliyle yazıldığına inanmaktadır. Dolayısıyla matematiğe aşina olmayanlar tabiat kitabını okumada yetersiz kalacaklardır. Bu bahiste ne söylenirse söylensin kesin olan şudur ki, doğal şeyler ile metafizik olarak adlandırılan durumlar arasında, hem varlık yönü bulunan, hem de tanıma ve bilmemizle bağlantılı olabilecek bir tür öncelik sonralık sözkonusudur.

Bir varlığa bakış iki yolla gerçekleşir. Bunları özel ve genel yol olarak adlandırmak mümkündür. Özel yol, bir varlığın mesela duyumsanabilen bir cisim olması bakımından dikkate alınması şeklindedir. Bu bakışta varlık, doğal bir şeyin müşahede konusudur ve doğa bilimleriyle irtibatlıdır. Genel yol ise bir varlığın yalnızca varlık olması bakımından mülahaza konusu yapılmasıdır. Bir varlığın yalnızca varlık olması bakımından genel bir yöne sahip olması ve bundan daha genel başka hiçbir boyutu bulunmaması durumunda araştırma konusu yapılamayacağında hiç tereddüt yoktur. Bu mülahaza ve bakışta durumlar doğaötesi bir yön kazanır ve felsefe-i ulâ da böylelikle anlam bulur. Felsefe-i ulâ olarak adlandırılan şey, ilahiyat ilmi olarak da ele alınabilir.

Felsefe-yi ulâ veya ilahiyat ilminin sadece onu tanıma ve bilmemiz nedeniyle doğaötesi olarak adlandırıldığına dikkat edilmelidir. Çünkü durumlarla ilgili tanıma ve bilmemiz eğer duyulardan başlıyorsa varlıkla ilgili bilgi, varlık olması bakımından doğaötesi bir boyuta sahip olacaktır. Fakat işin gerçeği ve özü itibariyle varlık, bütün herşeye önceliklidir. Şu halde işin gerçeği ve özü itibariyle öncelikli olan şey, durumlarla ilgili tanıma ve bilgi âleminde sonraya kalacak ve bu nedenle de ona doğaötesi adı atfedilecektir.

Bu sözün sonucu şudur; doğaötesi ilmi ve felsefe-yi ulâ olarak isimlendirilen şey, yalnızca itibar mülahazasıyla ve bakış türüyle farklılık kazanır. Fakat gerçek ve işin özü, bu babta hiçbir farklılığın gerçekleşmiyor olmasıdır. Varlığa bu tür bir bakış nedeniyle daha özel bir durumu tanıma ve bilme, daima daha genel bir durumu tanıma ve bilme yoluyla tamamlanıp kemale erecek ve cüziyat, külliyatın ışığında bilinip tanınacaktır.

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

İstanbul

Hace Nasiruddin Tûsî'nin Eğitim, Öğretim ve Temelleri Üzerine Görüşleri

Prof. Dr. Ali Rıza A'rafî

26 Ağustos 2015
D3987
Türkiye Diyanet Vakfı Kütüphanesi İslâm Araştırmaları Merkezi
Tusi, Nasiruddin
(191098)

Aklî ve naklî ilimlere hâkim büyük filozof Ebu Cafer Muhammed bin Muhammed bin Hasan Tûsî, nam-ı diğer Hace Nasiruddin Tûsî, İran'ın ve doğunun ilmî çehrelerinden sayılır. O, ahlâk, eğitim ve öğretim gibi değişik dallarda paha biçilmez eserlere sahiptir. Bu yazıda bu büyük İslamî düşünürün eğitimsel görüşlerini ve temellerini inceleyeceğiz.

1. Bölüm: İnsan

Hace Tûsî çeşitli yazılarında ve eserlerinde insandan çok bahsediyor ama *Ahlâk-ı Nasırî* kitabında aynı Miskeveyh gibi düşünüyor. *Şerh-i İşarat*'ta İbn Sina'nın sözlerini çok iyi anlatıyor ve onun görüşlerinin çoğunu kabul ediyor.

Bu bölümde eğitim ve öğretimin temeli olan insanbilim konusu, Hace Tûsî'nin bakış açısından işlenecektir. Ancak İbn Sina kendi yazılarında ve eserlerinde bu konuların çoğunu ayrıntılarıyla anlattığı ve biz bu serinin birinci cildinde bunu işlediğimiz için burada bu konuların bir kısmını muhtasar olarak inceleyeceğiz.

İnsanın Üstünlüğü

İnsan, varlık mertebesi açısından cansız varlıklardan, bitkilerden ve hayvanlardan üstün bir varlıktır. Zira bitkisel ve hayvansal kuvvelere ve de beslenme, gelişme, üreme, hissetme ve hareket etme gibi özelliklere sahip olmasının yanı sıra nefs-i natıkaya, akla ve iradeye sahiptir. Onun cansız varlıklara, bitkilere ve hayvanlara üstünlüğünün ölçüsü, aklı ve iradesidir. Hace Tûsî **"O da: Bizim Rabbimiz, her şeye hilkatini (varlık ve özelliğini) veren, sonra da doğru yolu gösterendir, dedi."**[1] ayetine dayanarak varlığın mertebelerinin çeşitliliğini ve çokluğunu tabiatın ve hikmetin gereği olarak görmüştür.[2]

İnsanın Hakikati

Eskiden beri filozoflar, insanın hakikatine teveccüh etmiş, tahlil ve tefsir etmeye çalışmışlardır. Bu alanda birçok görüş sunmuşlardır. Hace Tûsî ilahi ve maddi filozofların bu alandaki çeşitli görüşlerini beyan

1 Tâ-Hâ/ 50.
2 *Ahlâk-ı Nasırî*, 59-63; *el-İşarat ve't-Tenbihat*, c. 3, s. 264.

97-128

Tusi, Nasireddin (191098)
D302

Türkiye Diyanet Vakfı Kütüphanesi ... Merkezi

20 Aralık 2015

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

Int. J. Turkish Studies Vol. 17, Nos. 1&2, 2011 , p. 21-38.

Salim Aydüz

NAṢĪR AL-DĪN AL-ṬŪSĪ'S INFLUENCE ON OTTOMAN SCIENTIFIC LITERATURE (MATHEMATICS, ASTRONOMY AND NATURAL SCIENCES)

Introduction

Naṣīr al-Dīn Abū Ja'far Muḥammad ibn Muḥammad ibn al-Ḥasan Muḥammad ibn Muḥammad b. Ḥasan Abū Bakr al-Ṭūsī (1201–1274) was a polymath scholar of science and philosophy who wrote many books in diverse areas of learning such as astronomy, mathematics, medicine, music, logic, physiology, philosophy, literature, geography, theology and the occult sciences. He also founded and directed the famous Marāgha observatory, one of the largest astronomical observatories in the Islamic world.[1]

Born in 1201 in the city of Tus, where he spent his childhood and early youth, Naṣīr al-Dīn al-Ṭūsī received his primary education in Arabic, Qur'an, and *Hadīth* from his father Wadjīh al-Dīn Muhammad b. al-Ḥasan al-Ṭūsī. He continued his studies at Nīshāpūr, between 1213 and 1221, learning mathematics, natural sciences, Ibn Sīnā's philosophy and medicine from such well-known scholars of the era as Kutb al-Dīn al-Misrī and Farīd Dāmād. Al-Ṭūsī then went to Iraq, where he studied jurisprudence with Mu'īn al-Dīn Sālim b. Badrān al-Māzinī. Later he studied at Mawsil with the mathematician and astronomer Kamāl al-Dīn ibn Yūnus (1156-1242). We have the impression that al-Ṭūsī was a passionate, freethinking researcher with an expansive wisdom, wide imagination and sharp memory even at a young age.[2]

---

[1] Salim Aydüz, "Rasathane," in *İslam Ansiklopedisi*, vol. 34 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007), 456-458.

[2] Salih Zeki, *Asar-ı Bakiye*, vol. 1, (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1329), 178–183; G. Sarton, *Introduction to the History of Science,* vol. 2/2, (Baltimore: Carnegie Institution of Washington, 1931), 1001–1013; Aydın Sayılı, *The Observatory in Islam* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1960), 28; Hamit Dilgan, *Büyük Türk Alimi Nasireddin Tusi* (İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, 1968); C. A. Storey, *Persian Literature: A Bio-Bibliographical Survey* (London: The Royal Asiatic Society, 1972), 52–60; Seyyed Hossein Nasr, "al-Ṭūsī, Muhammad ibn Muhammad ibn al-Hasan," in *Dictionary of Scientific Bibliography*, vol. 13 (New York, 1981), 508-514; J. Ruska and R. Strothmann, "Ṭūsī," *Islam Ansiklopedisi,* vol. 12 (İstanbul: MEB, 1988), 132-134; Cevat İzgi, *Osmanlı Medreselerinde İlim,* vol. 1, (İstanbul: İz Yayınları, 1997), 288; F. Jamil Ragep, "Al-Ṭūsī, Nasīr al-Dīn: As scientist," In *The Encyclopaedia of Islam,* new ed., vol. 10 (Leiden: E. J. Brill, 2000), 750–752; F. Jamil Ragep, "Ṭūsī: Abū Ja'far Muḥammad ibn Muḥammad ibn al-Ḥasan Naṣīr al-

S.102-103

06 MAY 2003

الإصدار الوثائقي لمخطوطات التراث المخطوط : فهرس تحليلي بالمخطوطات المحفوظة في تونس والمكتبة خلال الفترة 1955 - 1999 / إعداد عبد الوهاب المنلي - تونس : الدار التونسية الوطنية للتوزيع والتحليل والدراسات وبيت الحكمة ، 1999 (تونس : دار الغرب الإسلامي) 192 ص : 24 سم - (فهارس وبرامج : تحليق الفهرس) - ISBN : 9973-911-49-8 . 38219 : ملزم : د.م.ك.

الطوسي (نصير الدين) ، ت. 672هـ/ 1274م .

برهان نصير الدين الطوسي :
تحرير أصول إقليدس

تحقيق : خليل جاويش.

نشر : ـ بيت الحكمة ـ 1988 ، ضمن كتاب « نظرية المتوازيات في الهندسة الإسلامية » ص 217 ، 228 .

النسخ المعتمدة :

ـ طبعة روما 1594 .

359 _____ علوم/هندسة

الطوسي (نصير الدين) ، ت. 672هـ/ 1274م .

الرسالة الشافية في الشكّ
في الخطوط المتوازية

تحقيق : خليل جاويش .

نشر : ـ بيت الحكمة ـ 1988 ضمن كتاب « نظرية المتوازيات في الهندسة الإسلامية » ص ص. 159 ، 203 .

النسخ المعتمدة :

ـ المكتبة الوطنية بباريس رقم 2467/5 عربي .

ـ مكتبة أحمد الثالث بإستنبول رقم 3342 .

ـ ميونخ رقم 848/ عربي .

الفهارس : الأعلام .